

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

HAKAS DESTANLARINDA KADIN KAHRAMANLAR

GAMZE GÖKÜR TOKER

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

ŞUBAT 2020

HAKAS DESTANLARINDA KADIN KAHRAMANLAR

Gamze GÖKÜR TOKER

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

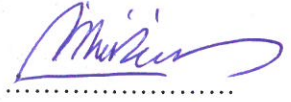
ŞUBAT 2020

Gamze GÖKÜR TOKER tarafından hazırlanan “Hakas Destanlarında Kadın Kahramanlar” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

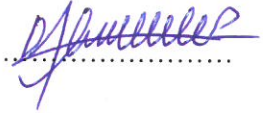
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan: Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

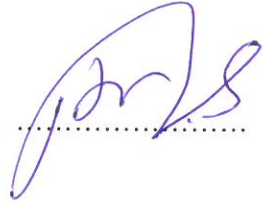
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 20/02/2020

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Gamze GÖKÜR TOKER

20/02/2020

HAKAS DESTANLARINDA KADIN KAHRAMANLAR
(Yüksek Lisans Tezi)

Gamze Gökür Toker

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şubat 2020

ÖZET

Hakas Türkleri, Hakas Özerk Cumhuriyeti adıyla Rusya sınırları içerisinde yaşamaktadırlar. Sözlü edebiyat ürünleri oldukça fazla olan bu halkın en önemli türü destanlardır. Hakas Türklerinin kahramanlık destanlarından dördünün kadın kahramanlarının olayların kurgusundaki yerleri, olağanüstü doğumları, sade kişilikten kahraman konumuna geçişleri, mücadeleleri, toplumdaki statüleri ve ölümleri gibi mitolojik döneme kadar giden tip ve fonksiyonları üzerine bir tasnif denemesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada destanlardan hareketle destanlardaki kadın kahramanların anaerkil toplum yapısındaki Hakas Türklerindeki yiğit, cesur, eli kılıç tutan ve erkekler gibi savaşçı özelliklere sahip olduklarını ve erkek kahramanlar pek farkı olmadıkları ortaya konmak istenmiştir.

Bilim Kodu : 31003
Anahtar Kelimeler : Hakas, Destan, kadın kahramanlar, mitoloji, motif
Sayfa Adedi : 702
Danışman : Prof. Dr. İsa ÖZKAN

WOMEN HEROES IN HAKAS EPICS

(Master Thesis)

Gamze Gökür Toker

GAZİ UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIETAL SCIENCES

February 2020

ABSTRACT

Hakas Turks live within the borders of Russia under the name of Hakas Autonomous Republic. The most important genre of these people, whose oral literature products are quite high, are epics. A classification attempt was made on the types and functions of four of Hakas Turks' heroic epics such as the places of female heroes in the fiction of events, their extraordinary births, their transition from plain personality to heroic position, their struggles, their status and deaths in society. In this study, it is aimed to reveal that the heroes in the epics have warrior features such as brave, brave, hand-holding swords and men in Hakas Turks in the matriarchal social structure and male heroes are not so different.

Science Code : 31003

Key Words : Hakas, epic, female heroes, mythology, motif

Number of Pages : 702

Advisor : Prof. Dr. İsa ÖZKAN

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesi konusunda yakın çevremde bulunan herkesten destek ve yardım gördüğüm için yakın arkadaşlarım ve kapısını çaldığım değerli hocalarıma sonsuz minneti ve teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmam boyunca her bir soruma sabır ve itina ile cevap verip engin bilgisinden beni mahrum bırakmayan, kullandığı her kelimenin hayatıma kattığı önemini asla unutmayacağım saygıdeğer hocam Prof. Dr. İsa ÖZKAN'a ayrıca minnet, saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam boyunca manevi olarak biran olsun yanımdan ayrılmayan ve her çıkmaza düştüğümde beni sabırla teselli eden dünyadaki en değerli varlığım olan annem Fatma Gökür'e; tezimi bitirmem için beni bekleyip ömrü vefa etmeyen sevgili babam Ramazan Gökür'e ve son olarak hayatıma ansızın giren ve heyecanla beklediğim sevgili oğlum Yusuf Baybars'a sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
HAKAS TÜRKLERİ VE DESTANLARI.....	3
1.1.Hakas Türkleri.....	3
1.1.1.Hakas Türklerinin Tarihi	6
1.1.2. Hakas Türkçesi	10
1.1.3. Hakas Türklerinin Edebiyatı.....	15
1.1.3.1. Hakas halk edebiyatı	16
1.1.3.1.1. Kahramanlık Destanları (Alıptığ Nımah):.....	17
1.1.3.1.2. Hakas Efsaneleri (Purunğı Kip-Çoohtar):	18
1.1.3.1.3. Kahramanların Tarihi Hikâyeleri (Matırlardanar İstoriya Kip-Çoohtar)	18
1.1.3.1.4. Masallar (Çon Nimahtarı):	19
1.1.3.1.5. Türküler/Şarkılar (Tahpahtar):	19
1.1.3.1.6. Bilmeceler (Sispekter):.....	20
1.1.3.2. Hakas Yazılı Edebiyatı	20
İKİNCİ BÖLÜM.....	23
DESTANLARDAKİ DÜNYA DÜZENİ VE KAHRAMANLARIN TAHLİLİ.....	23
2.1.Dünya Düzeni.....	23
2.1.1.İlk Yaratılış Zamanı.....	24
2.1.2. Yer altı Dünyası ve Özellikleri	28
2.1.3. Kahramanın Yurdu ve Özellikleri	47
2.1.4. Kahramanın Halkı Çağırması (öğüt, şenlik, ad verme, veda vs.).....	66
2.1.5. Kahramanın Halkının Sürülmesi ve Köle Olması	71
2.1.6. Kahramana Alkışlar	83
2.1.7. Düşmanlarının Yurdu ve Özellikleri	92
2.1.8. Düşmanları ve Özellikleri.....	122
2.2. Destanlardaki Asıl Kadın Kahramanlar	139

2.2.1. Kahramanın Anne ve Babası	140
2.2.2. Kahramanın Ortaya Çıkışı	145
2.2.3. Kahramanın Ad Alması	150
2.2.4. Kahramanın Görünüşü.....	153
2.2.5. Kahramanın Olağanüstü Özellikleri	162
2.2.6. Kahramanın Yolculuğunun Ortaya Çıkışı	173
2.2.7. Kahramanın Yolculuğa Hazırlanması	198
2.2.8. Kahramanın Donanımı ve Savaş Malzemeleri	206
2.2.9. Kahramanın Mücadelesi	226
2.2.10. Kahramanın Şarkısı	324
2.2.11. Kahramanın Yemeği.....	340
2.2.12. Kahramanın Yenilmesi, Ölümü.....	367
2.2.13. Kahramanın Yeniden Dirilmesi.....	375
2.2.14. Kahramanın Atı	378
2.2.15. Kahramana Yardımcı Alplar	380
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	389
DESTANLARDA KULLANILAN MOTİFLER	389
3.1. Sosyal Hayatla İlgili Motifler	389
3.1.1. Toy Motifi	389
3.1.2. Ölüm Motifi.....	417
3.1.3. Ağıt Motifi.....	436
3.1.4. Av Motifi.....	447
3.2. Mitolojik Motifler	450
3.2.1. Olağanüstü Hayvanlar	450
3.2.1.1. Balık.....	450
3.2.1.2. Boğa	450
3.2.1.3. Koç/ Keçi	457
3.2.1.4. Köpek.....	461
3.2.1.5. Kurt	462
3.2.1.6. Kuş	470
3.2.1.7. Yılan.....	475
3.2.1.8. Sinek	478
3.2.2. Olağanüstü Varlıklar.....	481
3.2.2.1. Ejderha ve / veya Yılan.....	481
3.2.2.2. Haan Hıs.....	487
3.2.2.3. Huu İney / Huu Hat.....	488

3.2.3. Ölüp – Dirilme ve Sağaltma Motifi	491
3.2.4. Kehanet / Haber Verme Motifi	503
3.2.5. Olağanüstü Saç Motifi	558
3.2.6. Uyku Motifi	565
3.3. Büyü ve Sihirle İlgili Motifler	577
3.3.1. Büyü Motifi	577
3.3.2. Metamorfoz Motifi	591
3.3.3. Sihirli Nesneler Motifi	623
3.3.3.1. Altın Sarçın / Çeçpee	623
3.3.3.2. Canlı Hosto (Ok)	630
3.3.3.3. Canlı Topuz	648
3.3.3.4. Sihirli Dürbün	648
3.3.3.5. Sihirli Gizli Bitik / Mektup	649
3.3.3.6. Sihirli Halı	655
3.3.3.7. Sihirli Kayış	656
3.3.3.8. Sihirli Kitap	659
3.3.3.9. Sihirli Nefes	663
3.3.3.10. Sihirli Örtü / Şal veya Atkı	667
3.3.3.11. Sihirli Sandık	681
3.3.3.12. Sihirli Tükürük	683
3.3.3.13. Sihirli Tütün Kabı (İşlenmiş Tabaka)	687
3.3.3.14. Sihirli Yumurta	688
SONUÇ	693
KAYNAKÇA	697
ÖZGEÇMİŞ	701

GİRİŞ

Türk edebiyatının sözlü ve yazılı edebiyatları içerisinde öncelik sözlü edebiyata aittir. Türklerin konuşmaya başladığı andan itibaren yaşadıklarını ve kültürlerini sözlü edebiyat yoluyla ürettiklerini bilmekteyiz. Sözlü edebiyat ürünleri içinde önemli bir yere sahip olan türlerden biri de destanlardır. Uzun kış gecelerinde bir anlatıcı ve dinleyici topluluğunun birleştiği yerde bazen günlerce süren güzel anlatılar olarak karşımıza çıkmıştır. Destanların kendi içinde ayrıldığı türler içinde de kahramanlık destanları ayrı bir yere sahiptir.

Sözlü kültüre pek çok önemli eser kazandıran Hakas Türkleri günümüzde Rusya Federasyonu sınırları içinde özerk bir cumhuriyet olarak yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Yazılı edebiyatları sözlü edebiyatları kadar üretken olmasa da günümüze kadar kazandırılan destan metinleri hem kültürel anlamda hem de mitolojik anlamda önemli bir yere sahiptir. Bu durum da bizi bu destan metinleri üzerinde bir tez çalışması yapmaya teşvik etmiştir.

“Hakas Destanlarında Kadın Kahramanlar” adlı çalışmada Hakas Türklerine ait olup Türkiye Türçesine aktarılmış olan metinler üzerinde bir mukayese ve tasnif denemesi yapılmaya çalışılmıştır. Kahramanı kadın olan destanların edebiyatımızda çoğunlukla erkek kahramanlarda gördüğümüz kahramanlık özelliklerinin olduğunu ispatlamaya çalıştık. Hakas destanlarındaki kadın kahramanların yaşadığı yerin nasıl yaratıldığından, halkından, yönetim şeklinden, yöneten hanın nasıl bir han olduğuna ve kahramanın ortaya çıkışına kadar devam eder. Çalışmada kahramanın ortaya çıkışından sonra ise düşmanları ile mücadeleleri, çıktıkları yolculuklar, yolculuklar sırasında karşılaşılan engeller ve o engellerle nasıl başa çıktıkları, yemekleri, görünüşleri, söyledikleri şarkıları, kendisine yardım eden varlıklar ve diğer kahramanlar ele alınmaya çalışılmıştır. Kahramanı kahraman yapan, onu diğer sıradan insanlardan ayıran özelliklerini ortaya koymaya çalışarak, kadınların da bir destanın asıl kahraman olarak halkı ve milleti korumak için düşmanlarıyla mücadele ettiklerini ortaya koymaya gayret ettik. İncelediğimiz destanlarda kadın kahramanların mücadelelerinin ve yolculuklarının iç içe ve birbiriyle bağlantılı olduğunu göstermeye çalıştık. Destan kahramanlarımızın bu kahramanlık alameti olan özelliklerini fişleme yöntemi ile ispatlamaya çalışarak mücadelelerinin yoğunluğunu da göstermeye gayret ettiğimiz kanaatindeyiz.

Hakas destanları içinde dört tane destan üzerinde inceleme yapılmıştır. Bu destanlar Altın Arığ (1997), Ak Çibek Arığ (Hakas Destanları I) (2007), Han Orba (Hakas Destanları 3 Han Orba) (2011) ve Huban Arığ (2006)'dır.

Türkiye Türkçesine aktarılmış olan bu dört destanın incelemesi iki bölümden oluşmakta, çalışmamız ise üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde günümüzde yaşayan Hakas Türkleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra ise tarihleri, dilleri ve edebiyatları üzerinde birkaç şey aktarılmıştır.

İkinci bölümde incelediğimiz destanların asıl kahramanları üzerinde fişleme yönetimi ile bulduğumuz materyalleri kullanarak bir tasnif denemesi yaptık. Destanlardaki kadın kahramanların tasnif denemesini, Gülsüm Killi Yılmaz'ın "*Hakaslarda Destancılık Geleneği II: Biçim, İçerik, İcra*" adlı makalesinde Ye. N. Kuzmin'in "*Ukazatel' tipiçeskih mest geroičeskogo eposa narodov Sibiri (Altaytsev, Buryat, Tuvintsev, Hakasov, Şortsev, Yakutov)*" (2005) adlı eserinden çevirdiği şemadan esinlenerek destanda örneğini bulduğumuz tasnifleri kullandık. Bu tasnifte ilk yaratılış zamanı, yer altı dünyası ve kahramanların yer altı dünyasına inip inmediklerini, indilerse neler yapıp nasıl mücadele verdiklerini, kahramanın yurdunu, ailesini, varsa anne babasını eğer yoksa nasıl ortaya çıktığını, kahramanın halkı ile arasındaki ilişki ve bağın nasıl olduğunu, ad alması, görünüşü, yolculuğunun ortaya çıkış nedenleri, yolculuğu, savaş hazırlıkları, savaş aletleri, mücadelesi, yenilmesi, kendisine yardım eden yardımcı alpları ve unsurları, düşmanlarını ve düşmanlarının yurdunu ifade etmeye çalıştık.

Son bölüm olan üçüncü bölümde ise destanlarda kullanılan motifler tespit edilmeye çalışılarak kahramanla arasındaki bağ aktarılmaya çalışılmıştır. Mitolojik motifler, sosyal hayata ait olan motifler, olağanüstü hayvanlar, varlıklar, büyü, sihirli nesneler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tespit edilen motiflerin destan metinlerinde nasıl ne ne şekilde kullanıldığı metinden verilen örneklerle ispatlanmaya gayret edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAKAS TÜRKLERİ VE DESTANLARI

1.1.Hakas Türkleri

Günümüzde Güney Sibiry'a'da Rusya Federasyonu içerisinde özerk Hakas Cumhuriyeti'nde yaşayan Hakaslar, bu adlarını tarihi Yenisey Kırgızlarına mensup bir boydan, “Kaas/Haas” almışlardır (Arıkoğlu 1998: 483). Hakas Türkleri olarak adlandırılan bu millet tarihin farklı dönemlerinde pek çok isimle anılmıştır. Bu isimlendirmeler gerek yaşadıkları coğrafyadan, gerekse kurdukları devletlerin isimlerinden gelmektedir. Abdülkadir İnan, Sagay Türkleri adlı makalesinde bu adlandırma ile ilgili şunları söylemektedir: “*Sagay Türklerine eski etnoloji edebiyatında Abakan Türkleri, Abakan Tatarları, Minusin gayrisuları denirdi. Rusya büyük inkılabından sonra Sagay Türkleri kendilerine –eski Çin kaynaklarında burada yaşayan Kırgızlara verilen – Hakas adını resmi ad olarak almışlar ve Koybal, Öz Sagay, Kaç, Beltir ve sair Türk boylarını içine alan ‘Muhtar Hakas eyaleti’ kurmuşlardı.*” (İnan 1987: 51). Bu çeşitli adlandırmalarla ilgili olarak da Saadettin Gömeç Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları adlı eserinde şunları söylemektedir: “*Rusya’daki Bolşevik ihtilaline kadar Hakaslar; Minusinsk, Abakan ve bazen de Yenisey Tatarları olarak bilinmekteydiler.*” (Gömeç 2006: 302).

Hakaslar, bazı araştırmacılar tarafından Orhun Abideleri’nde de adı geçen Kırgız soyunun devamı olarak kabul edilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak da Saadettin Gömeç şunları ifade etmektedir: “*Kök Türkçe yazıtlarda geçen Türk boyları içerisinde tarihleri çok eskiye dayanan ve Çin kaynaklarında bahsi geçenlerden birisi de Kırgız-Hakas etnik adıdır. Orta Asya Türk tarihi açısından, bizim için önemli kıstaslardan birisi, Türk kavimlerinin adlarının Kök Türk veya Orhun Yazıtları dediğimiz o muhteşem abidelerde zikrediliyor olup, olmamasıdır. Bu yüzden kitabelerde Kırgız isminin geçmesi onların eski ve köklülüğüne de delalettir. Bugün Issık Köl havalisinde, Tekes, Talas ve Çu ırmaklarının yukarı taraflarında, Altay, Pamir ve Tanrı Dağlarında yaşayan Kırgızlar, milattan önceki adlarını günümüze kadar muhafaza edebilen ender Türk boylarındandır. Onların soydaşı olan Hakaslar da Yenisey bölgesindeki yurtlarında hayatlarını devam ettirmekteler.*” (Gömeç 2006: 304).

Hakasların menşei konusunda farklı farklı düşünceler ortaya konmuştur. Bunlardan biri de Mehmet Ölmez'e aittir: “Doğu-Sibirya’nın güneyinde yaşayan Hakaslar Sagay, Kaça, Beltir, Şor Türklerinden oluşur. Hakasça da bunların ortak yazı dilinin adıdır. Kaynaklardaki bilgiler Hakas halkının içindeki çeşitli toplulukların Türkleşmiş Ket ve Samoyedler olduğu doğrultusundadır (Ölmez, 1996: 6). Fuad Köprülü ise Hakasların etnik değişimini 18. Yüzyıla dayandırmaktadır: “XVIII. inci asır başlarında Kırgızlar bu sahadan çekildiler. Onlardan yalnız Sağaylar kaldı. Fakat bu zengin Abakan ovasına, dağlardan ve ormanlardan başka kabileler geldi. Cenuptan, Beltirler, Şarktan Koyballar ve Maturlar, şimalişarkiden Arın ve Asonlar geldi. Bunlar zamanla kaynaşarak tam bir birlik meydana getirdiler. İşte bu Abakan Türkleri bugün Abakan ırmağının her iki kıysı ile Yüs bozkırında yaşlarlar” (Köprülü 1935: 2-3). Bu adlandırma ile ilgili bir diğer görüş ise Ahmet Caferoğlu’na aittir: “Hâlbuki tarihi bir kavim adı olan Hakas tabiri, bugünkü adlandırmada, muayyen bir uruğu ifadeden uzak olup, daha fazla birkaç birkaç Türk ağzı karması için kullanılmıştır” (Caferoğlu 2015: 21). Ahmet Caferoğlu, ayrıca bu boyların ayrı ayrı isimlendirilme hususunu da şu şekilde açıklamaktadır: “Ayrı ayrı isimler sadece her yerde görülen kabile isimleridir, yoksa hepsi aynı Türk kavmine mensupturlar, o bölgede oturan tek bir Türk kavmini teşkil ederler” (Caferoğlu 2015: 21). Ahmet Caferoğlu yine aynı eserinde Hakas adlandırması içerisine dâhil edilen Türk boylarının adlarını şu şekilde ifade etmektedir: “Buraya dâhil edilen boylar da: Sagay, Beltir, Kaç, Koybal, Kızıl, Şor, dolayısıyla Sarı Uygur, Kamasin, Çulım Türkleri olmuştur” (Caferoğlu 2015: 21).

Hakasların dâhil olduğu boylar arasında bulunan Şorlar kendilerini Hakasların içerisine dâhil etmeyerek ayrı bir millet olduklarını ileri sürmektedirler. Bu konu ile ilgili olarak Metin Ergun şunları söylemektedir: “Şorlar, güneybatı Sibirya’da yaşayan küçük bir Türk grubudur. Günümüzde Şorların önemli bir kısmı, Kemerova bölgesinde yaşamaktayken bir kısmı, 1940’lardan itibaren Hakas Otonom bölgesi içine dâhil edildikleri için, Hakasların içinde yaşamakta ve onların bir kolu olarak bilinmektedirler. XIX. Yüzyıla kadar Demirci (Kuznetsk) Tatarları, Kondom Tatarları veya Mrass Tatarları diye adlandırılan bu küçük Türk boyuna Şor adını ilk defa büyük âlim Radloff vermiştir” (Ergun 2006: 9).

Mehmet Fuad Köprülü Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi adlı eserinde Abakan maddesini anlatırken Abakan adının bir Sagay efsanesine göre o dönemde oralarda çok fazla ayının yaşamasından dolayı bu adı aldığını ifade etmektedir (Köprülü 1935: 2-9). Abakan Dağı ile

ilgili olarak da şu efsanelerden bahsetmektedir: “*Altaylıların dağlara dair efsanelerinde Abakan Dağı bir kahramandır. Abakan’ın şimalindeki Muz Tağ (Buz Dağ) ile harbetmiştir. Başka bir efsanede de Boburğan’ın Abağan’ın kızını istemesi, Abağan çok kalın istediği için kızın Boburğan tarafından kaçırılması, Abağan’ın bunları kovalıyarak kızını yakalaması, Boburğan’la şavaşı ve barışı anlatılıyor. Abakan dağının ve ırmağının adı şaman dualarında da okunur*” (Köprülü, 1935: 3).

Yüzölçümü 62 bin km kare olan Hakas Cumhuriyeti Kuzey ve Doğusunda Rusya Federasyonunun Krasnoyarsk, Batısında Kemerovo Bölgeleri, Güneyinde Dağlık Altay Cumhuriyeti ve Tuva Cumhuriyetiyle sınırlıdır. Cumhuriyet Büyük Yenisey (Kim suu) ırmağına katılan; Uybat, Uys, (<Üüs<Ögüs), Erba, Askiz, Abakan nehirleri ve bunların çeşitli derelerinin bulunduğu su bakımından zengin bir bölge üzerindedir. Ülkenin Güneyi, Sayan (Soyon, Soyan) dağlarıyla çevrilidir. Bu dağların adı eski Türk abidelerinde Kögmen olarak geçmektedir (Arıkoğlu 2003: 13).

Hakasya Cumhuriyeti’nin son nüfus sayımı 2010 yılına aittir. Bu sayımdaki nüfusu ise 532.403’tür. Yapılan bu sayımda kişilere mensup olmak istedikleri milleti sorunlunca 532.714 kişi millet başvurusu yapmıştır (Aktaş 2016: 3). Hakasların yaşadıkları cumhuriyet içindeki nüfusları %11.5’tir. Bu oran kaynaklarda farklılık gösterebilmektedir. Bunun sebebi ise özerk cumhuriyet olan Hakasların yaşadıkları bölge ile Rusya sınırlarında yaşayan diğer Hakas Türklerinin sayısını eklemekle alakalı bir durumdur. (Arıkoğlu, 2003: 13).

Hakasya’nın başkenti Abakan (Hakasça *Ağban*)’dır. Bu özerk cumhuriyet 8 rayondan ve 5 ana şehirden oluşmaktadır. Rayonlar *Altay, Askiz, Bey, Bograd, Orconikidzev, Taştıp, Ust-Abakan* ve *Şira* iken ana şehirler *Abakan, Abaza, Sayanagorsk, Sorsk, Çernogorsk*’tur (Aktaş, 2016: 3).

Hakas Türklerinin yaşadıkları coğrafya içindeki yerleşim yerleri kulübelerden oluşmakla birlikte bir kısmı da kayın ağacından yapılan yurtlardır. Hakas Türkleri tarımla uğraşsalar da kullandıkları tarım aletleri ilkelidir. Tarlalarını sala adı verilen bir çeşit sapanla işlerler. Yetiştirdikleri çavdar, buğday, arpa gibi ürünlerdir. Besledikleri hayvanlar da at, koyun, keçi, inek gibi hayvanlardır. Boyları ‘yeasul’ adı verilen, yardımcısı da bulunan bir başkan yönetir. Bu başkan seçimle başa getirirler. Davalarını ‘Bozkır Mahkemeleri’ adı verilen

kurumlarda çözüme kavuşturmaya çalışırlar. Hatta bu kararlar Çarlık Rusyası döneminde yasal olarak kabul edilmiştir. Hakas Türklerinin en belirgin özelliklerinden biri de yaşadıkları bölgede dürüst olmalarıyla tanınmalarıdır (Uğurlu 2012: 69-71).

1.1.1.Hakas Türklerinin Tarihi

Hakas Türklerinin tarihi çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Bu bilgileri edindiğimiz kaynak ise Çin yıllıklarıdır. Bunun nedeni de Orhun Abideleri'nde geçen Kırgızların bugünkü Hakas Türklerinin atası olarak kabul edilmektedirler. “Tarihin içinde Hakas topraklarında Dinglig-Go (M.Ö. IV.- III. yüzyıllar), Gyangung-Go (M.Ö. III.- M.S. V. yüzyıllar), Kırgız (IV. – XIII. yüzyıllar), Hongoray (XIV. yy. sonu- XVIII. yüzyılı) gibi devletler kurmuşlardır. Ayrıca Gyangung-Go devleti, Hakasların ataları Yenisey Kırgızlarının tarihte bilinen en eski devleti olarak kabul edilmektedir. (Davletov 2006: 128).

Çin kaynaklarından alınan bilgilere göre en eski Türk kabilelerinden olduğu kabul edilen Kırgızlar ilk devletlerini Ki-Ku, Kien-Kun veya Gen-gün, Gegun adıyla bugünkü Kırgızistan'ın doğusunda ve kuzeydoğusunda milattan önce II. yüzyılda kurmuşlardır. Daha sonra ise bu devletin yıkıldığı ve Kırgızların Hun İmparatorluğunun yönetimine girdiği yine kaynaklardan anlaşılmaktadır. Hunlar'ın zayıflamasından yararlanarak Baykal Gölü'nden Tibet'e kadar uzanan coğrafyada Hakas Devletini kuran Kırgızlar, VI. Yüzyılın ikinci yarısında Göktürk Devleti'nin idaresi altına girmişlerdir. Hun devletinde olduğu gibi Göktürklerin duraklama devrinde aynı şekilde davranıp Çinle ilişkiler kurmaya çalışsalar da yine Göktürk İmparatorluğunun himayesine geri girmişlerdir. Göktürk Kitabelerinden alınan bilgilere göre Yukarı Yenisey'de Kögmen dağlarının kuzeyinde oturan Kırgızlar Göktürk İmparatorluğunun hâkimiyetini kolay kolay kabul etmemişlerdir ve Göktürk İmparatorluğunu fazlaca zorlamışlardır. Kırgızlar, Göktürkler döneminde yaptıkları ticaret sayesinde zenginleştiler ve onların zayıflamasının ardından da Uygurlar'ın sınırları içine dâhil olmuşlardır. (Türkoğlu 2002: 441-442). 840'da Uygur Devleti'ni yıkarak sınırlarını güneyde Gobi çölüne, batıda İrtiş ırmağına kadar genişletmişlerdir (Güzel ve Birinci 2002: 527).

12. yüzyıla kadar güçlü bir devlet olarak hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Dünya tarihinin gelmiş-geçmiş en büyük hükümdarlarından biri olan Çingiz Han, 1199'da Naymanların

hanı Buyruk'u yenerek, Kırgız bölgesinin de sahibi olmuştur. Çingiz Han'ın büyük oğlu Cuci tarafından Altay-Sayan ve Hakas bölgesi Çingiz Devletinin sınırlarına katılmıştır. 1207 yılında Çingiz Han, Altan ve Töremiş adlı iki elçiyi Kırgız topraklarına yollayarak, kendisine tabi olmalarını söyler. O zamanki Kırgız hükümdarı Urus Inal ise durumu kabullenmez ve Moğollarla büyük bir savaşa girer, fakat başarılı olamaz. Çingiz Han ile yaptığı savaşta mağlup olunca da Moğol hâkimiyetini kabullenmek zorunda kalırlar. Hâkimiyetleri altına girdikten sonra da Çingiz Han'ın oğlu Cuci Han'a ona tabi olduklarını ispatlamak için beyaz bir at hediye etmişlerdir. Çingiz Han'ın hâkimiyetinden sonra onun idaresi altına girmek istemeyen bazı Kırgız kabileleri de Tanrı dağı bölgesine gidip orya yerleşmişlerdir (Gömeç 2006: 306-307).

Hakas Türkleri 1380 yılından sonra Altın Ordu Devleti'nin himayesinde yaşamışlardır. Altın Ordu Devleti yıkıldıktan sonra ise Altın Ordu Devletinden sonra kurulan beş hanlıktan Sibir Hanlığına bağlanmışlardır (Özkan 1997a: 3). 14. Yüzyıl sonlarında Moğol İmparatorluğu yıkıldıktan sonra bölgedeki halklar kendilerini yönetmeye başlarlar. Fakat 17. Yüzyılda bile yerli halkla Moğollar birbirlerine saldırmaya devam etmişlerdir (Arıkoğlu 2003: 18).

15-17. yüzyıllar arasında Kırgızlar kendi güçlerine kavuşunca, Kem kıyısındaki boyları yeniden birleştirmişlerdir. Bu birleşimden onların yönetici olduğu Hongoray-Hooray adında yeni bir devlet kurmuşlardır. F. İ. Strahlanberg'in oluşturduğu Sibiryah sahası araştırmalarında Yenisey bölgesi 'Hongoray' yeri adıyla anılmaktadır. Yeniset civarındaki Moğol hâkimiyeti bittikten sonra bu devlet kurulup bu bölgede devletin adı olan Hongoray-Hooray devleti adıyla anılmıştır. Bu halkı da Kırgız soyundan gelen beyler yönetmişlerdir. Bu sebeple bu bölgede bazı zaman 'Kırgız yeri' bazı zaman da 'Hooray yeri' olarak anılmıştır (Arıkoğlu 2003: 18).

15. yüzyılın ortalarında Moğolistan bölgesine Batı Moğolları veya Oyratlar adı verilen kabileler hâkim olmuştur. Bu dönemde Hakaslar ise Çulım'un yukarı kısımlarındaki bölgede, Ak ve Kara İyüs bölgesinde konargöçer bir hayat yaşamışlardır. 16. yüzyılda Rusların "Kara Kalmuklar" adını verdiği Oyratlar, Cungar Hanlığı'nı kurmuş ve hâkimiyet kurdukları halkı haraçlarla bıkırmışlardır (Gömeç 2006: 312). Cungarların genişlemeleri ilk başta Altay Dağlarının batısında başlamıştır. Oradan Tarbagatay Dağları, Yedisu

bölgesi ve Tanrı Dağlarının batı taraflarını işgal etmişlerdir. Özellikle 1679 yılında Cungarların reisi Yedisu ve Tanrı dağında yaşayan Kırgızları tehdit etmeye başlamıştır. Bu tehditlere daha fazla dayanamayan Pamir Kırgızları Cungar reisinin egemenliğine girmek zorunda kalmıştır. Bu süre zarfında ise Ruslar Sibir Hanlığı'nın ele geçirirler. Küçüm Han'ın ölümünden sonra ise ülke Rusların kolonisi haline dönmüştür. Bir süre sonra da Rusların hâkimiyet kurduğu yerlere avcı, tüccar ve köylü olan Ruslar yerleşmeye başlamıştır (Gömeç 2006: 312). Yenisey bölgesinde Rus hâkimiyeti ile Oyratların hâkimiyeti sürekli çatışma içinde olmuştur. N. N. Kuzmin'in araştırmalarına göre Kırgızların kurduğu dört büyük hanlık vardır: Tuba Hanlığı, Ezer Hanlığı ve Altır Hanlığı. (Barthold çev. Aşçı, 2002: 77-78).

1703 yılında Kalmuklar, Kırgızları asker ve işçi olarak çalıştırmak için yaklaşık on beş bin kişiyi Cungarya'ya getirmişlerdir (Güzel ve Birinci 2002: 527). Bu dönemde Ruslar da 1604'te Tom, 1618'te Kuznets ve Krasnoyarsk kalelerini kurarak bölgedeki halktan vergi toplamaya başlarlar. Abakan Kalesi 1707 yılında Rus merkezi haline getirilir ve hemen 1718 yılında da Sayan dağlarında bir merkez kurmuşlardır (Arıkoğlu 2003: 17).

Kalmukların, Kırgızları Cungarya bölgesine sürüp götürmelerinin ardından buradaki topraklar boş kalmıştır. Bu durumdan yararlanan ise Ruslar olmuştur ve bu bölgeye nüfuz etmeye başlamışlardır (Güzel ve Birinci 2002: 527). 1727 yılında ise Hakasya bölgesi tam anlamıyla ve resmi olarak Rus Çarlığı'nın Sibiry bölgesindeki sömürgelerine katılır ve bu bölgedeki verimli topraklar da topraksız olan Rus köylerinin eline verilir. (Güzel ve Birinci 2002: 527).

Hakas toprakları 18.yüzyılda Krasnoyarsk ve Kuznetsk askeri valilikleri arasında paylaşılmıştır. Krasnoyarsk valisinin idaresi altındaki Hakas arazisi de Kaçın, Koybal, Yarın ve Kaydın toprakları olarak parçalanmıştır. Ulusların veya oymakların yönetimi Ruslara bağlı olan beylere bırakılmıştır. Ruslar buraları işgal etmekle yetinmeyip, aynı zamanda birçok yere Rusça isimler vermişlerdir. Hakasların geçmişle olan bağlarını da tamamıyla koparmaya başlamışlar ve Hakasların en verimli topraklarına da Ruslar, kendileri yerleşmişlerdir (Gömeç 2006: 315).

Çarlık Rusyası 17-19. Yüzyıllar arasında Yenisey bölgesi üzerinde yoğun baskı yapmaya başlamıştır. Yenisey bölgesi 19. Yüzyılın ikinci yarısında Rus Çarlığı'nın sömürgesine

katılır ve diğer bölgelerde olduğu gibi verimli topraklar Rus köylülerine dağıtılarak işlenmeye başlar (Uğurlu 2012: 71). Bununla birlikte Çarlık Rusyası Hakasların Hristiyan olmaları için zorlayıcı önlemler almaya başlarlar. Hristiyanlığı kabul eden Hakasları vergiden muaf tutup, memur olmalarını sağlarlar. Yiyecek, içecek, giyecek vs. gibi yardımlarda bulunurlar. Hakasların yaşadığı bölgede on üç tane kilise açtılar ve Türk çocuklarını kiliseye gitmeleri için zorlamışlardır. Çarlık Rusyası, Hakasları Hristiyanlığa tehditle, baskıyla ve kandırarak geçirmişlerdir. 1876 yılında Askiz bölgesine Çarlık Rusyası tarafından gönderilen papazlar, Krasnoyarsk'ta bekleyen binlerce Hakas Türkünü vaftiz etmişlerdir. Bu vaftiz sırasında yüzlerce erkeğe Vladimir, kadınlara Maria adını vermişlerdir (Gömeç 2006: 318). Güney Sibirya bölgesinde yaşayan soylular ile zenginler kolhozlaştırma iktidarı için büyük bir zarar olarak görüldüğü gibi şamanlar da zarar olarak görülmüştür. Bu sebeple de 1924-25 yılları arasında sadece Hakasya'da 71 şaman bulunmaktaydı. Sovyet iktidarı da bu dönemde bu şamanların çoğunu sürgün etmiştir (Somuncuoğlu 2002: 334).

Çarlık Rusyası 1905 yılında duraklamaya başlayınca Hakas Türklerinin ileri gelenleri toplantı yaparak yerel idareyi kendileri oluşturmak istemişlerdir. 1905 ve 1917 yılında yaşanan ihtilallerden yararlanmak isteseler de başarılı olamamışlar ve Rus hâkimiyetinden kurtulamamışlardır (Gömeç 2006: 319). 1917 yılında ise Bolşevikler 'Barış, toprak, ekmek' sloganını kullanarak bütün halkları birleştirmek amacına girişmişlerdir. Çeşitli bölgelerde heyetler, meclisler kurmaya başlamışlardır. 25 Nisan 1918 yılında 'Minusinsk Meclisinde' tüzük hazırlanmıştır. 1918 yılında Hakasya bölgesinin kazası olmuş, 1925 yılında yapılan değişiklikle de bölge yani okrug olmasına karar verilmiştir (Arıkoğlu 2003: 20). Fakat bütün Sovyetlerde olduğu gibi Hakasya bölgesinde ilan edilen cumhuriyet de görünüşte olan bir cumhuriyet olmuştur. Baskı, yıldırma, tehdit gibi durumlar hiçbir zaman bitmemiştir. Hatta 1934 yılında Rus KGB'leri çok fazla kişiyi tutuklamıştır. Sibirya bölgesinde yaşayan Tuva, Altay ve Hakaslardan üç yüze yakın aydın kişi, Sovyet Rusyasından ayrılmak için kurduklarını iddia ettikleri Turancı teşkilat nedeniyle tutuklanarak öldürüldüler. Sibirya sahasında yaşayan diğer Türkler gibi Hakas Türkleri de yıllarca Rusların zulmüne maruz kalmıştır. Sovyet Rusyasına karşı çıkan bir görüşü savunan bir kişi bile olsa hemen, Ruslar tarafından yok edilmiştir. Özellikle bu soykırımlar 1930'lu yıllarda Stalin'in olduğu dönemde çok fazla olmuştur. 1930'lu yıllarda başlayan

bu kolhozlaştırma altyapısı binlerce insanın öldürülmesine, mallarının, mülklerinin ellerinden alınarak yurtlarından sürülmelerine neden olmuştur (Gömeç 2006: 319).

Ancak 20 Ekim 1930 yılından sonra, Hakas muhtar bölgesi (otonom bölge) Abakan şehir merkezi olmak üzere günümüzde de devam eden yapısını oluşturmuştur (Özkan 1997b: 1554). Fakat 1934 yılında Hakas bölgesinde ortaya çıkan Turancı teşkilatın soruşturmaları, tutuklamaları devam etmiş, 137 yılına doğru gelindiğinde ise on binlerce Hakas Türkü, Turancı teşkilatı savunduğu gerekçesiyle yargılanmıştır. 1937’de Hakasya Komünist Parti Kongresinde 3 vilayet başkanı, 6 icra komitesi üyesi, 15 ilçe parti başkanı, 19 fabrika müdürü, 5 gazeteci, 8 hâkimin de içinde yer aldığı binden fazla kişi milliyetçi oldukları gerekçesiyle tutuklanmıştı. Tutuklananlara çok ağır cezalar verilmiştir. Hakasya’da yalnızca 27 Kasım 1937 günü, 137 kişi yargılanmış ve bunların 107’si idam edilmiş, kalanları 10 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. (Arıkoğlu 2003: 20).

3 Ağustos 1991 tarihinde liderliğini Aleksandr Kostikov’un yaptığı Tun (Öncü) Hareketi’nin çabalarıyla hazırlanan tüzük Rusya Federasyonu devlet başkanı tarafından imzalanarak Hakas Muhtar Cumhuriyeti kurulmuştur (Özkan 1997b: 1554).

1.1.2. Hakas Türkçesi

Hakas Türkçesi veya Hakasça olarak adlandırılan bu dil Güney Sibirya sahasında yaşayan Hakas Türkleri tarafından konuşulmaktadır. Karl Reichl Türk Boylarının Destanları adlı eserinde Hakas Türkçesi’ni Doğu Grubu’na dâhil etmektedir (Reichl 2011: 13). Kökleri çok eskiye dayanan bu dil ile ilgili olarak Fatma Özkan Sibirya Türkleri adlı makalesinde Hakas Türkçesi ile ilgili şunları söylemektedir: “*Hakas Türkçesi, Güney Sibirya Türk lehçelerinden birisidir. Bugünkü yazı diline Kaçın (Kaas/ Hakas) ve Sagay ağızları esas alınmıştır. Ayrıca Kızıl, Koybal, Beltir ve Şor ağızlarının da Hakas Türkçesi’nin oluşumunda etkisi olmuştur. Günümüzde şehirde oturan Hakaslar’ın bir kısmı kendi ana dilini unutmuş durumdadır. Bunda Hakasların ülkenin genel nüfusunun %12’si nispetinde olmalarının ve üç yüz yıla yakın bir Rus hâkimiyeti altında bulunmalarının etkisi büyüktür*” (Özkan 1997b: 1555). Abakan, özelliği bakımından –z grubundadır (Uğurlu 2012: 71).

Hakas Türkçesi Oğuz-Uygur grubuna dayanmaktadır. Hakasçaya en yakın dil Çin'deki Sarı Uygurların ve Fuyü Kırgızlarının konuştuğu dildir. Müslüman olan Türk boylarına göre Arapça ve Farsçanın etkisi Hakas Türkçesinde yok denecek kadar azdır. Buna karşılık uzun bir zamana dayanan (dört asır) Ruslarla birlikte yaşama ve özellikle yazı dilini kullananların Rusça'yı çok iyi bilmeleri ve ondan etkilenmelerinden kaynaklanan Rusça etkisi diğer Türk lehçelerine göre daha yoğundur. Bu yoğunluk o dereceye varmıştır ki etkilenmesi gereken cümle yapıları bile Rusça'dan bazı etkiler gösterir (Arıkoğlu 2003: 14).

Hakas Türkçesi'nin lehçesi belli ağızlara ayrılmaktadır. Bu konudaki en eski bilgilerden birisi Radloff'a aittir. Radloff'un bu lehçeler hakkında ayırdığı ağızları Mehmed Fuad Köprülü şu şekilde ifade etmiştir: *“Radloff bu Türklerin lehçesini beş ağza ayırıyor: 1) Cenubî Abakan ağzı; 2) Orta Abakan ağzı; 3) Şimalî Abakan ağzı; 4) Kızıl ağzı; 5) Çulım ağzı. Radloff bu ağızları boylara göre değil, yerlere göre ayırmıştır. Fakat yine Radloff daha sonra yaptığı tasnifinde Abakan lehçesini şark lehçeleri sırasında sayar ve onu asıl Abakan (Sağay, Koybal, Kaç); Kızıl veya Yüs (Ak Üs ve Kara Üs ağızları da Abakan lehçelerine bağlıdır) kollarına ayırır. Bu ağızlar arasındaki ayrılıklar pek göze çarpacak kadar değildir. Onun için bu beş ağzın hudutlarını kat'î olarak ayırmak ta mümkün değildir”* (Köprülü 1935:3). Bu konu hakkında ise Gülsüm Killi Yılmaz Pataçakova ve Borgoyakov'dan çevirdiği metinde Hakas lehçesinin 6 grup olarak ele alındığını ifade etmiştir: *“Kaçlar (Haastar), Koyballar (Hoybal), Sagaylar (Sağaylar), Beltirler (Piltirler), Kızıllar (Hızıllar), Şorlar (Sorlar)”*. Daha sonra ise şunları ifade etmiştir: *“Ancak bugün söz konusu grupların son yüzyılda birbiri içinde erimesi ile Hakas Türkçesinin 4 temel ağzı olduğu kabul edilmektedir: Kaç, Sagay, Kızıl ve Şor. Bu ağızlar da kendi içlerinde çok küçük fonetik, morfolojik ve leksik ayrılık bulunan alt ağızlara ayrılmaktadır”* (Killi Yılmaz 2007: 106).

Mehmet Ölmez de Hakaslar ve Hakasça adlı makalesinde Hakasça hakkında şunları ifade etmektedir: *“Gerçekte tek bir dilden veya lehçeden oluşmayan Hakasça bölgede konuşulan dillerin birisi Abakan- Sagay lehçesinin esas alınmasıyla oluşturulur. Bu dil ve lehçeler tam bir birlik göstermezler. Yazı dilinde her lehçeden yararlanılırsa da Sagay ve Kaça ağırlıklıdır”* (Ölmez 1996: 6).

Samoylovitch yine fonetik esaslarına göre yaptığı tasnifte Abakan ağızlarını R-Z büyük zümresinin ayrıldığı D-Y kollarından birincisinin yine ayrıldığı T-D-Z kısımlarından üçüncüsüne sokmaktadır (Köprülü 1935: 3).

19. asra gelindiğinde Hakasya’da okuma yazma oranının yok denecek kadar az olduğunu, çeşitli araştırma ekiplerinin haberlerinden anlıyoruz. Okuryazarlık ancak çeşitli papaz okullarında ve Rusçayı öğrenmek yoluyla oluyordu. Nitekim Hakasların yetiştirdiği en büyük bilim adamı N.F.Katanov da öğrenime böyle bir okulda başlamıştır (Arıkoğlu 2003: 15). 1920’li yıllardan itibaren Hakasya’da alfabe yapma çalışmalarının başladığını görüyoruz. Hakaslar 1924-1929 yıllarında Kiril temelli bir alfabe kullanıyorlar. 1929-1939 yıllarında ise Latin temelli bir alfabeye geçiyorlar. 1939 yılında yeniden Kiril kökenli alfabeye dönüyorlar. 1946 yılında alfabeye iki harf (c, ğ), 1962 yılında “ñ” harfleri ekleniyor. Bugün de bu alfabe kullanılıyor (Arıkoğlu 2003: 15).

Hakas Türkçesi bilimsel araştırmalarda “azah” şivesi (veya dili, lehçesi) olarak adlandırılmıştır. Buradaki azah kelimesi Eski Türkçede “adak” (ayak) olan kelimenin çeşitli Türk lehçelerinde aldığı şekilden hareketle verilen bir adlandırmadır (Arıkoğlu 2003: 15).

Abakan lehçesinde dokuz sesli harf olup (a, o, u, ı, ä, e, ö, ü, i) bunlardan <<e>> müstesna olarak ötekilerinin uzunlukları da vardır. Sessiz harfler ise öteki Türk lehçelerinde olan harfler olup (b, p, q, k, x, r, c, y, l, m, n, ŋ, g, ç, t, z, s, ş, d, ð), Kırgız ve Kazak lehçelerinin hususiyetlerinin bazılarını saklamaktadır (Köprülü 1935: 3).

Hakas Türkçesi’nin kelime haznesi ortak Türkçe kök ve kelimelerden meydana gelmiştir. Ayrıca dillerinde hayvancılık terminolojisi zengin olduğu gibi komşu dillerin de tesiri bulunmaktadır. Özellikle Moğolca ve Çince unsurlar etkisini gösterir (Dergâh 1981: 20-22).

Hakas Türkçesi’ne ait ses özelliklerini şu şekilde ifade edebiliriz:

1) Kalınlık-incelik uyumu tamdır. Ancak, düzlük-yuvarlaklık uyumu gelişmemiştir (Özkan, 1997a: 23).

2) Bütün kelimeler sadasız sesdeşlerler başlar, sesdeşlerin sadasızlarıyla biter (Dergâh 1981: 20-22).

3) Türkçe’de orta hecedeki vurgunun zayıf olması sebebiyle bazı kelimelerde düşen ünlü, Hakas Türkçesi’nde muhafaza edilmektedir. Sonu –Ip, -rk gibi iki ünsüzle biten tek heceli isim ve fiil tabanlarında söz konusu ünsüzlerin arasında ünlü türemesi olur. Bu durum, Hakasça’ya başka dillerden girmiş, son iki sesi ünsüz olan tek heceli alınma kelimelerde de görülür. Ayrıca destanda, bir kelimenin başında ünlü türemesi görülmektedir. Hakasçada, cep kelimesi, sep şeklinde ses değişikliğine uğradıktan sonra, başta i sesi türemiş ve iki ünlü arasında kalan s ünsüzü, z’ye dönüşmüştür (Özkan 1997a: 23).

4) Ses özelliklerinden bir diğeri de ünlü değişimleridir:

a) **e>i değişimi:** Hakas Türkçesi’nde, kelimelerin ilk hecesindeki e ünlüleri, i’ye dönüşür.

b) **o>u değişimi:** Sistemli olmamakla birlikte, Hakas Türkçesi’nde de ilk hecedeki o ünlüleri, u’ya dönüşür.

c) **u>ı değişimi:** u sesi ı’ya dönüşür.

5) **b, p ve m** gibi dudak ünsüzlerinin yanındaki düz ünlüler yuvarlaklaşır” (Özkan, 1997a: 24).

“6) Hakas Türkçesi’nde bulunan ünsüz harflerle ilgili ünsüz değişimleri ise şu şekilde ifade edilir:

a) **k- > x- değişmesi:** Kelime başındaki k ünsüzleri, x sesine dönüşür.

b) **-k- > -x- değişmesi:** Kelime ortasındaki k ünsüzü, Hakas Türkçesi’nde x ünsüzüne dönüşür. Ayrıca kelime ortasında meydana gelen -k-> -x- değişmesi, -gan, -ganda, -ga, -garu gibi eklerin başındaki g sesinin x ünsüzüne dönüşmesiyle de meydana gelir.

c) **-k> -x değişmesi:** Kelime sonundaki k ünsüzü, x sesine dönüşür.

d) **-k- > -x- > -ğ- değişmesi:** Kelime ortasında bulunan k ünsüzünden gelişen -x- sesi, iki ünlü arasında veya tonlu ünsüzlerin yanında, -ğ- ünsüzüne dönüşür. Ayrıca kelime ortasında bulunan k ünsüzünden dönüşmüş -x- sesi, kelimeye ek getirildiğinde, iki ünlü arasında kaldığı zaman, -ğ- ünsüzüne dönüşür.

e) **y- > ç- değişmesi:** Hakas Türkçesi'nde kelime başındaki y- ünsüzü sistemli olarak ç- ünsüzüne dönüşür.

f) **b- > p- değişmesi:** Hakas Türkçesi'nde kelime başındaki b ünsüzleri, p sesine dönüşür.

g) **-k- > -g- değişmesi:** k ünsüzüyle biten kelimelere ünlü ile başlayan ek getirilince -k- ünsüzü -g-'ye dönüşür.

h) **-t- > -d- değişmesi:** İki ünlü arasındaki -t- sesi, -d- ünsüzüne dönüşür.

ı) **-p- > -b- değişmesi:** İki ünlü arasındaki -p- ünsüzü, tonlulara -b-'ye dönüşür.

i) **d>z değişmesi:** Eski Türkçedeki d sesi Hakas Türkçesi'nde z'ye dönüşmüştür. Kis- "giyinmek" ve tos- "doymak" fiillerine, ünlü ile başlayan ek getirildiğinde, Eski Türkçedeki d ünsüzlerinden gelişen z sesi korunur. Buna karşılık söz konusu kelimelere, sert ünsüzlerle başlayan ekler getirildiğinde, z sesi, s'ye dönüşür.

j) **ç- > s- değişmesi:** Kelime başında bulunan ç- sesleri, s'ye dönüşür.

k) **-ç > -s değişmesi:** Kelime sonundaki -ç ünsüzleri, s'ye dönüşür.

l) **-ş > -s değişmesi:** Kelime sonundaki -ş ünsüzü, -s ünsüzüne dönüşür.

m) **ş > -s- > -z- değişmesi:** Hakas Türkçesi'nde, kelime sonunda ve ortasında ş ünsüzünden dönüşen s sesi, iki ünlü arasında kaldığı zaman, z'ye dönüşür. Ayrıca, tonsuz ve sızıcı ünsüzlerle biten fiil tabanlarına geldiklerinde şart eki -sa, -se ve emir eki -sın, -sin'deki s ünsüzleri, z'ye dönüşür. Ancak, Hakas Türkçesi'nde, içseste bulunan s ve ş veya ç ünsüzlerinden dönüşen s ünsüzleriyle biten kelimelere, tonsuz ünsüzlerle başlayan ekler getirildiğinde, s ünsüzü, z'ye dönüşmez.

n) **z > s değişmesi:** Birkaç örnekte z ünsüzü s'ye dönüşür.

o) **b- > m- değişmesi:** Bazı kelimelerde, baştaki b- ünsüzü, m-'ye dönüşür.

ö) **y- < n- değişmesi:** Kelime ortasındaki m, n, gibi seslerin etkisiyle kelime başındaki y- ünsüzü gerileyici benzeşmeye uğrayarak n-'ye dönüşür.

p) **g > ğ değişmesi:** Eski Türkçedeki kelime ve ek sonundaki g sesi Hakas Türkçesinde ğ'ya dönüşür.

r) **-l- > -t- değişmesi:** Hakas Türkçesinde, içseste -l- ünsüzü -t-'ye dönüşür. Özellikle, k, p, s ve x gibi tonsuz ünsüzlerle biten kelime tabanlarına gelen, isimden fiil yapma eki +la-, isimden sıfat yapma eki +lğ < lıg / +lig, çokluk eki +lar / +ler gibi eklerin ilk ünsüzü -l-, -t-'ye dönüşür.

s) **-l- > -n- değişmesi:** n, m, ñ gibi ünsüzlerle biten isim tabanlarına gelen çokluk eki ve isimden sıfat yapma eki, +lğ/ +lig eklerindeki -l- ünsüzü, -n-'ye dönüşür (Özkan 1997a: 25-31).

7) Hakas Türkçesi'nde yukarıda belirttiğimiz gibi ünlü düşmesi gibi ünsüz düşmesi de meydana gelir. İki ünlü arasında kalan g ve ğ sesleri düşer, bunun sonucunda diftong meydana gelir. Ayrıca bu durum bir de ek başındaki ğ ve g ünsüzlerinin düşmesi sebebiyle de ortaya çıkar.

8) Hakas Türkçesi'ndeki birçok kelimede de metatez yani harflerin yer değişmesi meydana gelmektedir. Metatez hem iki ünsüz arasında hem de ünlü ile ünsüz arasında meydana gelir.

1.1.3. Hakas Türklerinin Edebiyatı

Sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinin ortaya çıkmasında o halkın kültürünün, sosyolojisinin, nesilden nesile aktarılmasının büyük bir önemi vardır. Fakat Güney Sibirya sahasında yaşayan Hakaslar yaşadıkları bölgede azınlık duruma düşmekte oldukları için dillerine, tarihlerine ve edebiyatlarına sahip çıkmakta zorluklar yaşamaktadırlar. Bir de şehirleşme

arttıkça, yeni nesiller kendi dillerini unutmakta, kültürlerine yabancı kalmaktalar. Bir dönem Sovyetlerin çöküşüyle umutlandılar. Kültürlerini diriltmek en azından yaşatmak için “Tun” gibi teşkilatlar kurdular. Ancak köylerde hayat şartları zorlaştıkça, şehirlere göçmekteler, bu da Rus çoğunluk içinde kendi kültürlerinin gittikçe erimesine sebep olmaktadır. En önemlisi de dillerini kullanma alanları daralmaktadır (Arıkoğlu 2003:20). Bu da dil ve edebiyatlarının gelişmesini baltalamaktadır. Hakas Türklerinin edebiyatları da diğer Türk edebiyatları gibi yazılı ve sözlü olmak üzere ikiye ayrılır. Hakas folklor malzemelerinin derlenmesi ve bir kısmının basılması 19. Asrın ikinci yarısına rastlar (Arıkoğlu 1998:483). M. Fuad Köprülü Hakasların şifahi halk edebiyatları hakkında şunları söylemektedir: “*Bu Türklerin şifahi halk edebiyatları pek zengindir. Bunların hayatları, dilleri, dinî akideler, halk şiirleri, meydana birçok tetkik maddeleri koymaktadır*” (Köprülü 1935:3-4).

Ekrem Arıkoğlu, Hakas edebiyatını “Türk Dünyası El Kitabı” adlı eserde iki ana kola ayırıp şunları ifade etmiştir: “*Hakas edebiyatı iki ana kola ayrılır. Bunlardan birincisi yazıya geçirilmeden, halkın ağzında gelişen halk edebiyatının (pazılbin pütken poeziya) çeşitli ürünleridir. İkincisi de çağdaş yazılı edebî türlerdir (hoosliteratura)*” (Arıkoğlu 1998:483).

1.1.3.1. Hakas halk edebiyatı

Sovyetler Birliği’nden önce Hakaslar arasından öğrenimli kişi çok az idi. Bu yüzden folklor eserlerini dışardan gelen bilim adamları derlemiştir. Bunların çoğu da Rus bilim adamlarıdır (Arıkoğlu 2003:22). Halk edebiyatlarına dair derleme çalışmaları başka milletler tarafından yapılmış olsa da Hakasların zengin bir halk edebiyatları bulunmaktadır. Hakas folklorunda pek çok tür bulunmaktadır. Bu türlerin bazıları çok eskiden beri yaşamaktadır. Halkın sözlü anlatım geleneğinin içinde ise şiirsel zenginlik bulunur. Yazılı tarihin olmadığı dönemlerde, Hakasların hayatlarının en önemli ipuçlarına da folklor ürünleri sayesinde ulaşmaktayız. (Arıkoğlu 2003: 22).

Hakas halkının iç dünyasının zenginliği halk edebiyatı ürünlerinin zenginliği şeklinde ortaya çıkmaktadır. (Killi 1993). Hakas halk edebiyatının başlıca türleri kahramanlık destanları (alıptıg nımahtar), masallar (nımahtar), maniler (tahpahtar), efsaneler (burungu

kip çoohtar), atasözleri (söspekter, çooht-çaahtar), bilmeceler (sispekter), halk türküleri (ırlar, sarınnar) olarak sıralanabilir. (Arıkoğlu 1998: 483).

1.1.3.1.1. Kahramanlık Destanları (Alıptıġ Nımah):

Hakas Türklerinin sözlü edebiyat türleri içinde en gelişmiş olan edebi türdür. M. Fuad Köprülü, bu türün halk edebiyatı içindeki yeri, önemi ve özellikleri hakkında şunları söylemektedir: *“Bu Türklerin tarihi, dinî akıydelerini, adet ve ahlâklarını anlamak için, kahramanlarının destanlarında çok faydalı ve meraklı yapraklar bulunur. Bu destanlarda halkın hayata, dine, dünyanın yaratılışına, Tanrıların kudret ve azametine, uhrevî hayata bakışlarına, başka milletlerle olan münasebetlerine dair birçok şey vardır. Bu hikâye ve destanlar her vakit geceleri, akşamdan sabaha kadar söylenir. Bazen, destanın büyüklüğüne göre üç gece sürer. Destan, kalın ve göğüsten gelen ve hırıldayan bir sesle, hususî bir ahenkle söylenir. Destanın her şiirini xumuz (kobuz) yahut çağıdan çalmak takip eder. Kobuz veya çağıdan tellerine yavaş yavaş çertilir. Şiirlerin sonunda sazının da ayrı nakaratı vardır. Bu nakarat seslerden ibarettir. Saz şairi daima ateş önünde bir keçe üzerinde oturur. Evde (çadırda) sessizlik hüküm sürer. Hırıldayan bir sesle söylenmesi, bu Türklerin akıydelerine göre, destana azamet ve ahenk verir. Bazen destanlar mensur olarak da söylenir.”* (Köprülü 1935:4). Hakas kahramanlık destanları bilinmeyen zamanlarda bilinmeyen zamanlarda başlar ve bu destanlarda mitolojik motiflere fazlasıyla rastlanır. (Arıkoğlu 2003:23). Kahraman destan sahnesine çok küçük yaşta küçücük bir çocukken çıkar. İki yaşına geldiğinde yay tutmayı öğrenir. Üç, yedi ve dokuz yaşındaki kahramanlar da az değildir. Dokuz yaşına varınca kahraman ergenliğe geçmiştir. (Köprülü 1935:4). Asıl kahramanların olağanüstü güçleri vardır. Doğar doğmaz bu güçler bedeniyle birlikte doğar. Olağanüstü bir kahramanlık gösterdiklerinde onlara ad verilir. Hakas destan kahramanlarının adları atlarıyla birlikte anılır. U duruma düşman kahramanlar da dâhildir. Asıl kahramanlar atları olmadan kahraman sayılmazlar (Arıkoğlu 2003:23). Hakas kahramanlık destanlarının bir başka özelliği ise asıl kahramanların kadın kahraman olmalarıdır. Bu kadın kahramanlar güzelliklerini aydan, güneşten almışlardır. Elli saç örgüleri önlerine altmış saç örgüleri de sırtlarına yayılır. Bir kadın kahramanın elli, altmış saç örgüsünü olması o kadın kahramanın ‘kız’ olduğunun gösterir. Bu kahramanlar evlendiklerinde bu saç örgüleri çözülüp iki kalın örgü örülür. Böylece evli olduğunun göstergesi olur. Çok güzel olan bu kadın kahramanlar düşmanlarından gerçekte kim

olduklarını saklamak için çirkin bir görünüme bürünürler. Düşmanlarıyla savaştıklarında onlardan daha iyi ok atarlar, daha iyi savaşırlar, daha iyi kılıç kullanırlar ve bilek güçleri düşmanlarından daha güçlülerdir. (Arıkoğlu 2003:23).

Hakaslar Türklerine ait olan destanlar oldukça fazladır. Türkiye Türkçesi'ne aktarılan destanlar sınırlı olmakla birlikte Naciye Ata Yıldız'ın "Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar" adlı eserinde yüzden fazla destan ismi geçmektedir. Bu eserlere bakıldığında Türkiye Türkçesi'ne çevrilen destan sayısının oldukça sınırlı olduğunu görmekteyiz.

1.1.3.1.2. Hakas Efsaneleri (Purunğı Kip-Çoohtar):

Hakas Türklerinin edebiyatlarında bulunan türlerle ilgili en kapsamlı çalışma Ekrem Arıkoğlu'na aittir. "Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi" adlı eserin 25. Cildinde türlerle ilgili kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Bu eserde bu tür için "kip-çooht" terimini kullandığını söyler ve şunları söyler: *"Eskiden beri insan; yeryüzündeki, gökteki şeyleri bilmek istemiş. Bilimin olmadığı zamanlarda kendi bildiklerini söz sanatı yoluyla ifade etmiş. Eski inşa, kâinatın güçlerini anlamayarak, onlardan çok korkmuş ve onlara tapınmış. Dağ, su, orman iyeleri (sahipleri) var, onlar insandan güçlüler diye anılıyor. Bu inanç şiirler, sözlerle anlatılıyor. Bu inanç şiirler, sözlerle anlatılıyor. Masalla efsaneler karşılaştırıldığında, masalda anlatılan şeylere, anlatan kişinin kendisi de inanmıyor. Onu insanları eğlendirmek için anlatıyor. Fakat efsanelerdeki olaylar gerçek olarak algılanıyor ve anlatılıyor. Daha önce ortaya çıkmış efsanelerde su, dağ, orman iyelerinin karakteri güçlü, zengin olarak gösterilir. İnsanoğlu onların elindedir ve onlardan korkar. İyeler kişiye yardım ederler, av hayvanlarından, balıklardan verirler. Kendilerini dinlemeyen insanları yok ederler. Onlar normal bir insanmış gibi tasvir edilir... Daha sonra ortaya çıkmış efsanelerde ise dağ, su, orman iyerleri insana karşı koyamıyor aksine insandan korkuyorlar. Bu destanların ortaya çıktığı devirde insanoğlunun kendi gücünün farkına vardığı anlaşıyor. Hakas folklorundaki efsanelerin çoğunluğu N. F. Katanov tarafından derlenmiştir."* (Arıkoğlu 2003:122).

1.1.3.1.3. Kahramanların Tarihi Hikâyeleri (Matırlardanar İstoriya Kip-Çoohtarı):

Bu tür 13. 17. yüzyıllar arasında Moğol ve Cungar hanlıklarının eziyet ve baskıcı olan idareleri altında yaşayan halkların bu baskıdan dolayı yaşadıklarını anlatmalarıyla ortaya

çıkıştır. Ortaya çıkan bu metinlerde halkın Mogol ve Cungar hanlarının yaptığı eziyetlerden kurtularak özgürlüklerini kazanmaları için yaptıkları mücadeleler anlatılmıştır. Bu mücadeleler anlatılırken yer adları bile doğru olarak verilmiştir. Düşmanlar, yaşanan mücadeleler, olaylar anlatılırken hikâyelerin gerçek olduğuna anlatan ve dinleyen inanmaktadır. Bu yüzden de bu türde fantastik, mitolojik unsurlar yer almamaktadır. Halkın içinde bulunduğu durum, ne iş yaptıkları, yaşamlarını nasıl idare ettikleri tüm gerçekliği ile ifade edilmektedir. Bu tür hikâyelerde en fazla karşımıza çıkan düşman karakterler avcılar, çobanlar, beye hizmet edenlerdir. (Arıkoğlu 2003:135).

1.1.3.1.4. Masallar (Çon Nimahtarı):

Hakas halkının sözlü edebiyat ürünleri arasında en sık rastlanan türlerden biri de masallardır. Masallarda çoğunlukla fantastik olaylar anlatılır ve bu masalların da üç çeşidi vardır. Birincisi şaşırtıcı olması, ikincisi hayatla ilgili olması ve üçüncüsü hayvanlar hakkındaki masallardır. Bu masalların hepsinde de kendine has özellikler ve kahramanlar vardır.

Şaşırtıcı masalların kahramanları fakir kişilerdir. Öksüz bir çocuk, üvey kız, mal çobanı, küçük kardeş hizmetçi gibi kişiler olabilir. Hayat hakkındaki masallardaki kahramanlar da köle, fakir, asker, papaz gibi kişilerdir ve zenginlerle mücadele ederler. Bu tür masallarda genellikle halkın içinden çıkan kişilerin zenginden daha akıllı olduğu anlatılmaya çalışılır ve zengin kişiler de komik duruma düşürülür. Hayvanlar hakkındaki masallarda ise en önemli özellik kahramanların alegoriyle yaratılmışlardır. Bu hayvanların çeşitli özellikleriyle insan anlatılmaya çalışılmıştır. Bu masallarda kötü karakterliler düşüncesi kıt olanlar, saf olanlarsa gülünç olarak tasvir edilirler. (Arıkoğlu 2003:147).

1.1.3.1.5. Türküler/Şarkılar (Tahpahtar):

Hakas Türklerinin sözlü edebiyatında geniş bir yere sahiptir. Halk türkülerini için ır (sarın) ve tahpah terimlerinin de kullanıldığı görülmektedir (Arıkoğlu 2003:176). Tahpah ve ır'lar hayattaki her şeyi konu alabilir ve özellikle düğünlerde önemli bir yer teşkil ederler. Karşılaşmalarda tahpahçılar, tahpahlar aracılığı ile birbirleriyle atışırlar. Bu atışmalar çoğunlukla irticalen söylenen soru cevaplardır. Tahpahlar sosyal ilişkileri, yaşantı tarzlarını, sınıf farklılıklarını, halkın düşmana karşı bakışı, kadının aile içindeki yeri, örf

adet ve töreleri gibi konuları işler. Yine Hakas Türkleri tabiata, kendi halkına vatanına sevgisi, sevgi duyulan kadına ya da erkeğe karşı duygu ve hislerini yine tahpahtarlarla ifade etme imkânı bulurlar. (Killi 2000). Tahpahhtarlar mısra başı kafiyeli, kafiyeler bazen dört mısra, bazen ilk iki mısra kendi arasında, bazen de sarmal şeklinde kafiyelenir. Hece sayısı farklılık gösterir ve 7-12 mısradan oluşur. En fazla iki dörtlükten oluşur fakat tek dörtlük ya da üç dört dörtlükten oluşan tahpahtarlar da vardır (Arıkoğlu 2003:176).

1.1.3.1.6. Bilmeceler (Sispekter):

Çeşitli Türk lehçelerinde tapmaca, tabışmak, tepişmek, yomak, jumbak, tıvızık terimleriyle karşılanan bilmece türü Hakas Türklerinde karşılığını ‘sispek’ olarak bulmuştur. Bilmeceler, insana çevresinde algılayıp anlayabileceği hemen her şeyi dolaylı yollarla anlatıp öğretmeye çalışan bir türdür. Bu sırada hem düşünme, hem de nesnelerin en belirgin özelliklerini başka bir nesneyi çağrıştırarak akılda kalmasını sağlamaya çalışır. Bilmecelerin konusu hemen her konuda olabilir ve konu sınırlaması yoktur (Arıkoğlu 2003:216).

1.1.3.2. Hakas Yazılı Edebiyatı

Hakasların konuştuğu dili yazılı hale getirme çabaları 1920’lerin ilk yıllarında başlar. 1926 yılında alfabeye geçiş kabul edildikten sonra ilk önce alfabe kitapları çıkarılmaya başlanır. Alfabe kitaplarının çıkarılmasından sonra da okuma yazma oranını artırmak için kurslar açılır ve halkın okuma yazma oranı artırılır. (Arıkoğlu 2003: 243). Hakaslar muhtar eyalet olduktan sonra da eğitime ve öğretime verilen önem artırılır. Sagay ve Kaçların konuşması ve destan dili edebi dil olarak kabul edilir. (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1981: 23-24). 1927 yılında “Hızıl aal” (Kızıl Köy) adlı gazete çıkarılmaya başladıktan sonra edebi ürünler ortaya çıkmaya başlar. (Arıkoğlu 003: 243). Bu dönemde diğer Türk dünyasının bütününde olduğu gibi bir yazarın birden fazla türde eser ortaya koyduğu görülmektedir. (Arıkoğlu 1998: 487).

Hakas yazılı edebiyatının ilk ürünleri şekil olarak halk türkülerinden içerik olarak da dönemin siyasal gelişmelerini ön planda tutan eserlerdir. Bu eserleri ilk kaleme alan ilk Hakas şari ve yazarları içinde A.M. Topanov, V.A. Kobaykov, K.K. Samrin, A.İ. Kuzugaşev bulunmaktadır. 1928’de Moskova’da basılan A.M. Topanov’un yazdığı “İr

Piçii” şiir kitabı, “Pilistig Çobah Çoh” ve “Hatta Utii” oyun kitapları türü ilk örnekler olarak yazılmıştır. Hızıl Aal adlı gazetede şair ve yazarlar eserlerini yayımlarlar. 1930’lu yılların başında Hakasya’da parti organizasyonlarının edebi eser yarışmaları yapılır ve yarışmalara katılan eserler değerlendirilerek basılır. (Arıkoğlu 2003: 243). Hakas yazılı edebiyatının dönemine ait yazılan eserlerdeki ortak tema, Hakasların zorluklar içinde yaşadıkları eski hayatlarının, Bolşevik İhtilalinden sonra nasıl değiştiği anlatılır. İlk dönem yazarlarına ait ortak özelliklerden biri de “Ekim İhtilali”ni yaşayan kişiler olmalarıdır. (Arıkoğlu 1998: 488). “Ekim Devrimi” Sibiry’a’daki diğer Türk topluluklarına ait şair ve yazarlarının da ana temalarından biri olmuştur. Bu tür eserlerde fakir ailenin küçük bir çocuğu olur ve bu çocuğun ağzından bu devrime ait yıllar anlatılır. (Arıkoğlu 2003: 243). Stalin döneminde tüm Rusya’da olduğu gibi Hakasya’da da ‘rejime aykırı’ davrandığı düşünülen aydınlar en ağır şekilde cezalandırılır hatta evlerine gidilerek alınan pek çok kişiden bir daha haber alınamaz. (Arıkoğlu 1998: 488). Bir süre sonra devrimin oturmasıyla okulların açılmaya başlaması, her bölgeye doktorların, öğretmenlerin gelmeye başlamaları, fakir halka yardım etmeleri ana temaları oluşturmaktadır. Hikâyelerin başlıca konusu devlet üretme çiftliklerinin kurulması, her yıl bu çiftliklerdeki üretimin artışı, teknolojinin gelişmesiyle traktörün üretim aracı olarak kullanılmaya başlanmasıdır. (Arıkoğlu 2003: 244). İkinci dünya savaşından sonraki dönemde ortaya konulan eserler sosyal hayata göre şekillenir. Bu dönemde işlenen konuların başında gösterilen kahramanlıklar, dönmeyen evlatlar, kocalarını bekleyen kadınlar, babalarını bekleyen çocukların hayat hikâyeleri anlatılır. Hakas şair ve yazarlarının yurtlarına duydukları sevgi eserlerinde anlattıkları ideolojilerinden daha ön planda olmuştur. 1944 yılında “Dil, Edebiyat ve Tarih Bilim Enstitüsü” açılınca müdürlüğüne i. Domojakov getirilir ve Domojakov yazar ve şairlerin yetiştirilmesinde büyük bir öneme sahiptir. Sovyetler Birliği’nin çöküşünden sonra öze dönüş edebi eserlere de yansır. Moder edebiyatın kuruluşuyla birlikte edebi türler de gelişir: Şiir, hikâye/deneme, milli tiyatro, oyun yazarlığı, povest (uzun hikâye), roman türünde eserler bu dönemde oldukça yaygınlık kazanır (Arıkoğlu 2003: 244).

İKİNCİ BÖLÜM

DESTANLARDAKİ DÜNYA DÜZENİ VE KAHRAMANLARIN TAHLİLİ

2.1.Dünya Düzeni

Türklerde dünya düzeni dini inançları doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Yaşadıkları evren yer altı, yerüstü ve orta dünya olarak tasvir edilip bu üç dünyayı birbirine bağlayan unsurun da dünya ağacı olduğu kabul edilmiştir. Hatta Türkler yeryüzünün dikdörtgen ya da dörtgen şekilde olduğuna inanmışlardır. (Çoruhlu 2000: 89). Araştırmaların adlarında ‘geleneksel dünya görüşü’ teriminin genel bir tanımı yoktur. Geleneksel kavramının anlamı mitolojik düşüncenin hâkim olduğu dönemlerde insanlarda oluşan dünya anlayışını ifade etmektedir. O dönemde oluşturulan dünya tablosu, evrim geçirip değişmiş fakat bazı toplumlarda günümüze kadar genel çizgilerini korumaya devam etmiştir (Lvova, Oktyabrskaya, Sagalayev, Usmanova 2013: 12). Dünyanın nasıl ve ne şekilde yaratıldığıyla ilgili anlatmaların destan metinlerine de yansması hususu en belirgin olarak Oğuz Kağan destanında geçmektedir. Oğuz Kağan ilk önce gökten inen bir kızla evlenip üç çocuk sahibi olur, daha sonra ağaç kavuğundan çıkan bir kızla evlenir. Yani biri gök unsurunun ortaya çıkışını, diğeri yer unsurunun ortaya çıkışını ifade eder. Türklerin yaratılış destanlarının çok fazla çeşitlilik göstermesinde başlıca etkenlerden biri de yaratılış mevsusunun Türkler tarafından çok fazla merak ve ilgiye maruz kalmasıdır denilebilir. Ajmet Bican Ercilasun^{2a} göre de Oğuz Kağan’ın da hem gök hem de yer unsuruna ait olan kızlarla evlenmesi ve çocuklarına da bu isimleri vermesi mevsusu da yaratılış mevsusu hakkındaki düşüncelerin değişerek destanda yer bulmasıdır. (Ercilasun 1998: 16; Ölçer Özünel 2018: 248-249). Destanlarda geçen dünya düzeni ise dünyanın ilk yaratılışından başlayıp kahramanın yurdunun tasviri yapılarak kahramanın gözünden dünyanın tasviri ifade edilmiş olur. Dünya düzeni, yani kozmonolojik yapı işlediğimiz destanlarda kahramanın algılayış ve inanış çerçevesinde gelişme imkânı bulur.

2.1.1. İlk Yaratılış Zamanı

Güney Sibirya sahasında yaşayan destanların büyük bir kısmının ilk olarak dünyanın yaratılışıyla başladığını görmekteyiz. İncelediğimiz destanlarda da yine aynı şekilde dünyanın ilk yaratılışıyla başlar ve kahramanın yurdunun tasviriyle devam eder. Destanların bu şekilde anlatılmasının sebebi olayların çok eskiye dayandığını göstermek ve kendi halklarının ilk yaratılışlarının nasıl ortaya çıktığını ifade etmeye çalışmaktır (Ergun 2006: 65-66). Dünyanın yaratılışı, zaman ve mekânın başlangıcı olarak algılanmaktadır. Genel olarak başlangıcın sonsuz tekrarı olarak kabul edilir. Bu sebeptendir ki destan metinlerinin başladığını göstermek için yaratılışın ortaya çıkışıyla başlar. (Lvova, Oktyabrskaya, Sagalayev, Usmanova 2013: 24). Konumuz olan destanlarda ilk yaratılış zamanında birbirine yakın ifadeler bulunmaktadır çünkü Hakaslarda bahsedilen yaratılış hemen hemen her zaman mitolojiktir: “*Yeryüzü oluşmaya başlamış, yeryüzü oluşmaktadır, yeryüzü oluştuktan sonra, bakır ile karışıp yer yaratıldığında...*” vs. gibi ifadeler kullanılmaktadır. İlk önce yeryüzünün yaratıldığı, madenlerin ortaya çıktığı, suların, dağların, vadilerin, göllerin oluşmaya başladığı anlatılır. Daha sonra canlı varlıklar olan ağaç, çiçek, balık, kuş, sincap, hayvanlar ve insanların yaratıldığından bahsedilir.

Türklerde evrenin yaratılışı gök ve yer/su dikotomisine dayanır. Birbirine zıt iki kavram birbiriyle karşılaştığı zaman evrende canlı ve cansız olmak üzere iki tür varlık yaratılmış olur. Bu gök ile yer/su unsurları Çin sanatında t'ai-chi olarak adlandırılan bir daire oluşturur. Bu unsurlardan da evreni oluşturan elementlerden su, ateş, ağaç, toprak ve maden ortaya çıkar. (Çoruhlu 2000: 95). İncelediğimiz Hakas destanlarında da ilk yaratılış zamanı tasvirleri ilk önce yeryüzünü daha sonra madenlerin yaratılışını ifade ederek başlar. Aşağıda bu destanların örneklerini görmekteyiz.

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ destanında ilk yaratılış zamanı akovaların yaratılışını, çukurların, göllerin oluşumunu anlatarak başlar:

“Yeryüzü oluşmaya başlamış.

Bakır demir katılmış,

Yerin yükseği ak zirveleri,

Yükselmeye başlıyormuş.

Akarsular ak zirvelerden

Çağlayıp, gümbürdeyip düşüyorlar,
 Ak ovaları bir uçtan diğerine,
 Altmış, yetmiş kez dolaşıp akıyorlar.
 Çukurlar, tepeler oluşmuş,
 Çukur göller meydana gelmiş.
 Çukur göllerin dibinde
 Çeşitli balıklar büyüyor,
 Akarsu kıyılarında
 Akkavak ağaçları yükseliyor,
 Altın gibi ormanlar,
 Aydan, güneşten parlayıp duruyorlar.
 Yer yükseği Ak zirveden
 Altı ayrı gözlü
 Ak ırmak su akıp düşüyor.
 Ak yazıya kavuştuğu yerde,
 Yer yükseği ormanlı zirveyi
 Altı yerden çevirmiş.
 Altı çatal başlı ak kayaya çarpıp,
 Dönerek kıvrılıp akıyor.
 Ormanlı zirvenin altında,
 Ak nehir suyunun kıyısında,
 Halk, oymak yaşıyor. ” (Arıkoğlu 2007: 213).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında ilk yaratılış zamanı anlatılırken madenlerden, büyümlü balıklardan, genç ağaçlardan, genç ağaçlarda oynayan sincaplardan söz edilir:

“Yeryüzü oluşmaktadır.
 Madenler ortaya çıkmaktadır,
 Yerin yükseği ak zirveler,
 Oluşmaktadır.
 Geniş yatağında coşkun akan sular
 Ak vadilere yayılarak akıp,
 Altmış yetmiş kola ayrılmaktadır.

*Ergin kırlar yeşermiş,
 Derin göller oluşmuş,
 Derin göllerin dibinde
 Büyülü balıklar yetişmektedir.
 Ağaç, taş oluşmakta,
 Genç ağaçlar, sallanıp durmaktadır.
 Genç ağaçlarda sincaplar oynamaktadır.
 Kanatlı kuşlar uçmaktadır.
 Yeryüzünün zirvesi Altay dağı yükseliyor.
 Altay dağının eteğinde
 Uçsuz bucaksız Ak deniz suyu,
 Orada çağlayarak akmaktadır.
 Ak deniz suyunun aktığı yerde
 Ak çiçekli ak vadiler;
 Ak çiçekli ak vadilerde
 Aygırlı yulkıları
 Yayılmaktadır.
 Yeşil çiçekli yeşil vadilerde
 Boğalı inek sürüsü
 Ak deniz suyunun kıyısında,
 Halk yerleşip yurt tutmaktadır.
 Ucu bucağı görünmez büyük köy.
 Büyük köyün ortasında
 Hanın, beyin ak, güzel evi durmaktadır.” (Özkan 1997: 35-37).*

Han Orba Destanı: Han Orba destanında ilk yaratılış zamanı yerin, dağların, suların yaratılmasını kısa bir şekilde anlatarak giriş yapar:

*“Bakır ile karışıp yer yaratıldığında,
 Dağlar yuvarlanarak yaratıldığında,
 Kara yerin üstünde
 Sular gürüldeyerek aktığında,
 Geniş yapraklı otlar,
 Kök salarak büyüdüğünde.*

*Kara başlı halk,
Nefes alıp, yürüdüğünde,
Sopasına el atıp kazanını karıştırdığında,
Kamış çıkıp, göller yaratıldığında,
Buz altındaki sular aktığında,
Şimdiki neslin öncesinde,
Öncekinin ardındaymış. ” (Aktaş 2011: 27).*

Huban Arığ Destanı: Hakas destanlarının hepsi ilk yaratılış zamanından başladığı gibi Huban Arığ destanı da öyle başlar. Huban Arığ destanında ilk yaratılış zamanı ise şöyle ifade edilmektedir:

*“Yer ilk kez damarlar saldığında,
Köklerini salıp ağaçlar büyüdüğünde,
Demir ilk kez işlendiğinde,
Bütün yer üstü güzel yaratıldığında,
Dağların ak karlı dorukları oluştuğunda,
Ak denizler aktığında,
Ak dumanlar yayılıp,
Ayın gözünü kapadığında,
Ayın, güneşin gözü,
Yer üstünü aydınlattığında,
Albahtı çon yürümeye başladığında,
Bulut arkasından güneş görüldüğünde,
Buz altından su aktığında,
Kepçe çekilerek göller oluştuğunda,
Büyük kaşıkla kazan karıştırıldığında,
Halıh çon çalışmaya başladığında,
Altın yapraklı pay hazın,
Sıradağların sırtında yayıla büyüdüğünde,
Kanatlı kuş kanat çırpıp uçtuğunda,
Yırtıcı hayvanlar koşmaya başladığında,
Halk yığınları dil yoluyla tanıştığında,*

*Şimdiki kuşaktan önce,
Önceki kuşaktan sonra,
Ters çevrili dağların al doruklarına
Ak duman yayıldığında,
Çevredeki kök karlı zirvelere,
Kök duman ulaştığında,
Şeytanın girmediği arı yerde,
Yelin girmediği huzurlu yerde,
Kara karlı zirvenin bitişiğinde,
Yerli bir halk yaşarmış” (Davletov 2006: 1).*

2.1.2. Yer altı Dünyası ve Özellikleri

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ destanında yer altı dünyasının düşmanları ile yapılan herhangi bir mücadeleye kanaatimizce rastlamamış bulunmaktayız.

Altın Arığ Destanı: Destanımızda kadın kahramanımız Altın Arığ yer altı dünyasından gelen hiçbir varlıkla mücadeleye girmemiştir. Fakat kahramanımız Altın Arığ ile evlenmek için Kara Dağ’ın zirvesindeki Kara kayanın içinde kendiliğinden yaratılan Ay Kara Taş ile mücadelesini görmekteyiz. Ay Kara Taş da Altın Arığ gibi bir kayanın içinden anne ve babası olmadan yaratmış bir varlık olduğunu ifade eder. Altın Arığ orada Ay Kara Taş’ın önüne gelip yerin dibinde kendine benzer kara şeytanlar yok muydu Altın Arığ’ı almak için gelmişsin der:

*“Yerin dibinde,
Altı ayrı zirveli Kara Kaya’da
Sen doğdun Ay Kara Taş.
Yerin dibinde,
Sen ey alp, evlenmek için,
Kendine benzer, kara şeytanlar
Yok muydu, Ay Kara Taş?
Altı ayrı zirveli Ak kaya’nın içinde,
Kendiliğinden yaratılmış Altın Arığ’ı
Almak için gelmişsin Ay Kara Taş!” (Özkan 1997: 241).*

Ayrıca Hulatay'ın eşi Pora Ninci ise oğlunun öldürüldüğünü öğrenince büyük bir gürültü ile ala yılanı dönüşür ve altın direğin dibinden yer altı dünyasına iner:

*“-Bağrımdan çıkan yavrumu
Nereye bıraktın, Hulatay?
İçimden çıkan sevgili yavrumu
Öldürdünüz mü, Hulatay?
Hulatay yüksek sesle söylemiş:
-Kök Pora'nın alnını
Altın Arığ delerek öldürmüş,
Yavrumuzu da Altın Arığ öldürmüş olabilir.
Pora Ninci bunu duyunca,
Yüksek sesle söylemiş:
-Bağrımdan çıkan yavrumu
Nerede öldürdün Altın Arığ?
Onun cesedini
Bulabilir miyim, bulamaz mıyım?
Gürültüyle silkinip,
Karışık renkli yılan olmuş,
Altın direğin yanından
Kara yerin dibine girmiş.” (Özkan 1997: 215).*

Han Orba Destanı: Han Orba destanında birebir olarak yer altı dünyasının tasviri bulunmaz. Sadece yer altı dünyasından yaşayan varlıkların adlarından bahsedilir. Onlarla mücadele edilse bile yer altı dünyasının tasviri yer almaz.

Hara Han'ın karısı Hara Tarğah, halkını ve malını düşmanı Hara Molat'tan korumak için çiçeğe dönüştürür. Bu değişim sırasında yaptığı büyüde söylediği sözlerin içinde şeytan ve Erlik'ten bahsedip yer altı dünyasındaki varlıklardan söz eder:

*“Ak ipekten örtüyle ayın ve güneşin önünde
Döndürüp savurdu:
“Halkımın yarısı
Ak çiçek olup büyüsün,*

*Altmış şeytanın yerinde
Hiçbir yiğit bunu bilmesin.
Bu yerde her daim
Hara Han'ın soyu yürüsün.*

...

*Güzel ana Hara Tarğah
Mavi ipekten örtüyü
Güneşin ve ayın karşısında,
Kaldırıp yine vurdu:
“Yerin altında yaşayan
Yetmiş Erlik'in yurdunda,
Güneşin ve ayın altında
Hiçbir yiğit bilmesin.
Malın ve davarın yarısı,
Mavi çiçek olup büyüsün.” (Aktaş 2011: 31).*

Hara Molat'ın yurdunda Han Mirgen, Hara Hushun ile mücadelesinden sonra kara kurt donuna girmiş bir kızla karşılaşır. Kız Han Mirgen ile evlenmek ister ve ona kara şeytanın en becerikli yiğidi benim der:

*“Kara şeytanın en becerikli yiğidi
Hara Marha ben oluyorum.
Burada, bizlere yeryüzünden
Hiçbir vakit yiğit gelmez.” (Aktaş 2011: 65).*

Han Mirgen'in kızıl doru atı altın sarçında sihir yapılarak çifte boynuzlu şeytan tarafından kaçırılır:

*“Han Mirgen ile Hara Marha
Kıyasıya dövuştüğünde,
Kişi sözüyle konuşup,
Hayvan sesiyle kişneşti:
Yiğidin yiğidi, Han Mirgen,
Altmış sihre ben girdim,*

Byonuzlu şeytan beni götürüyor.
 Çıplak gözünle ölene dek göremezsın.
 Güçlü yiğidim Han Mirgen,
 Beni elli sihre aldılar,
 İki boynuzlu şeytan alıp gidiyor.
 Beni istesen de bulamazsın.
 Han Mirgen bunu işitip,
 At bağlanan altın sarçına bakıp görür ki,
 Kandal kızıl doru atının üstünde
 Çifte boynuzlu kara şeytan oturup,
 Yüksek tepeden geçip gitti.
 Kandan kızıl doru at,
 Altmış sihre alındığını,
 Elli sihre döndürüldüğünü anlayıp,
 Altın sarçında bağlı durup,
 Gözyaşına boğulmuş.
 Şimdi onu düşünüp,
 Han Mirgen kederlendi” (Aktaş 2011: 66).

Ay Arıĝ, Han Mirgen’in kandan kızıl doru atını kurtarmak için çifte boynuzlu şeytanın peşine düştüğünde kızıl çiçekli ovanın ortasında yerin altındaki şeytanlar tarafından büyük sihirle yakalanıp göğ e oltalar tarafından çekilip kalır:

“Yiğit, kendisi görmese
 Kızıl çiçekli ovanın ortasında
 Ak sarı atlı Ay Arıĝ kızı
 Yer in altındaki şeytan ininden
 Altmış oltayla çekmişler
 Güneşli yer in üstünden
 Yetmiş demir oltayla,
 Büyük sihre alıp,
 Göğ e doğru çekmişler.
 Burada Ay Arıĝ kızın

*Saf gücü almamış,
 Ulu gücü yetmemiş.
 Altmış demir oltanın
 Otuzunu vurup koparmış.
 Yetmiş demir oltanın
 Kırkını kesip çekmiş.
 Ak sarı atın dört ayağına
 Demir kelepçe geçirmişler.
 Altmış pud kumu üstüne yükleyip,
 Demir çitin içine itip,
 Demir kelepçeye geçirmişler.” (Aktaş 2011: 81).*

Ay Arığ, Han Mirgen tarafından oltalardan kurtulur. Ölmek üzereyken Han Mirgen tarafından eski gücüne kavuşturulur. Ay Arığ, Han Mirgen’e teşekkür ettikten sonra kendisini bağlayan olta ve pudları kara nehre atar:

*“Ay Arığ kız böyle konuşup,
 Demir çite doğru koştu.
 Demir kelepçeyi çekip,
 Kara nehre fırlattı.
 Altmış pudluk kumu yüklenip
 Ak ovaya savurdu.
 Demirden ağacın ipek düğümünü çözüp,
 Eyerin ortasına yerleştirdi.” (Aktaş 2011: 83).*

Huban Arığ Destanı: İlk yaratılış zamanı anlatılırken kahramanın yurdu için şeytanın girmedığı arı yer ifadesi bulunmaktadır:

*“Şimdiki kuşaktan önce,
 Önceki kuşaktan sonra,
 Ters çevrili dağların al doruklarına
 Ak duman yayıldığında
 Çevredeki kök karlı zirvelere,
 Kök duman ulaştığında,*

*Şeytanın girmedığı arı yerde,
Yelin girmedığı huzurlu yerde,
Kara karlı zirvenin bitişiğinde,
Yerli bir halk yaşarmış. ” (Davletov 2006: 1).*

Yer altı dünyasından ilk defa Hıyan Arığ kocası Hara Han’ın oraya gidip verdiği sözü tutması gerektiğini söylerken karşılaşıyoruz. Bu yerde Hıtan Arığ adlı kırk oğullu, kırk kızlı kırk göğüslü kırk put basan bir yer altı dünyasına ait varlık ve onun çocukları, kız kardeşi, ablası vs. yaşamaktadır. Hara Han kırk yıl önce Hıtan Arığ ile yaptığı savaşta onu yener ve Kara kayaya baş aşağı gelecek şekilde bağlar. Hıtan Arığ’a da kırk yıl sonra buraya gelip bakacağım eğer hala yaşıyor olursan seni bırakacağım diyerek gider:

*“Yaşlandıkça,
Ulu Tanrı ’ya bir sorun yaptığını
Unutmuş gibisin.
Yaşın ilerledikçe,
Yalnız Yaratan’a yaman ettiğini
Aklına getirmiyor gibisin.
Nice zaman içerisinde
Kırk kat yerin altında,
Kara denizin kıyısında,
Kara karlı zirvenin yanında yaşayan
Kırk oğullu, kırk kızlı
Kırk göğüslü,
Kırk put basan
Hıtan Arığ ile dövüşüp
Hıtan Arığ’ı kırk yıla söz vererek,
Kara kayaya baş aşağı bağladın.
Sağ ise, zat edeceğine,
Ölü ise, hayvan-kuşa dağıtacağına
Ulu sözünü verip geldin.
Kırk yıl yaklaşmakta,
Kırk yıl sonra gidemezsen*

*Alp olan özü,
Alp biçiminde sivri kaya,
Er olan özü,
Er biçiminde eğri kaya
Olarak öleceksin” (Davletov 2006: 5).*

Hara Han Dokuz Tüürlü Tolğay Kam’ın yanından vedalaşarak gittiğinde yolculuğuna devam eder. Atının gemini çekip durdurduğunda yerin dokuz kat altına indiklerini görür:

*“Alp Hara Han, aralığa ulaşır,
Atının ağzını durdura çekti,
Arka yanına baktığında,
Dokuz kat yerin altında
Kızıl alevli od
Uzaya kadar yanmakta
Kara yer kazılmış kalmış
Kara balçığı nemli kalmış.
Yeşil ot kırılıncaya kadar tepilmiş,
Gevrek balçığı nemli kalmış.
At kemiği çatal kaya,
Er kemiği eğri kaya görülmektedir.” (Davletov 2006: 24).*

Hara Han yerin dokuz kat altında biraz durduktan sonra tekrar atıyla hareket eder ve bu sefer yerin kırk kat altındaki Hıtay Arığ’ı yurduna gelir. Hıtay Arığ’ın Kara kayaya hala bağlı olduğunu ve yaşamakta olduğunu görür:

*“Alp Hara Han durduğu yerden
Uhuyla yerinden fırladı
Bağırıp kamçısını vurdu.
Atılan ok gibi uçup gitmekte,
Uçan kuş gibi uçup ilerlemekte.
Alçak dağlık yerleri
Yayvan düşünerek aşmakta.
Yüksek dağlara geldiğinde,*

Bahadırca [onları] aşmakta.
Yüksek ağaç başları
Bükülmekte.
Ata yurdunu arkada bırakmakta
Yabancı ülkesine ulaşmak üzere
Ana yurdunu geride bırakmakta
Düşman ülkesine yaklaşmak üzere.
Aralığa ulaşarak, Hara Han,
Atının ağzını durdurmak üzere çekip
Ardına dikkatlice bakındığında,
Kırk kat yerin altında
Kırk memeli
Kırk oğullu, kırk kızlı
Hitay Arığ'ın ülkesine ulaşmıştır.
Kırk yıl bağla bağlı
Hitay Arığ halen de bağlıymış” (Davletov 2006: 25).

Hara Han, Hitay Arığ'ın kırk kemendini hafifçe çözer ve Hitay Arığ bitik şekilde yere düşer. Hara Han ilk önce Hitay Arığ'ı kara kayaya yapıştırarak öldürür ve Hitay Arığ kuma dönüşür. Sonra kız kardeşi Üzen Arığ'ı üçgen kayaya yapıştırıp öldürür ve Üzen Arığ ölünce kırk kat yerin altında çok büyük sesler gürültüler çıkar. Hara Han tam gidecekken bu sefer kırk kapılı kara kayadan kırk kardeş ve kırk oğlan çıkar. Hara Han'ın tam gücü tükenirken Altın Tüylü Ak köpek gelir ve kırk kardeş ile oğlanı öldürür. Bu sefer kara kayadan kırk abla ve kırk kız çıkar. Altın Tüylü Ak köpek Altın Zırhlı alpa dönüşerek kırk abla ve kırk kız da öldürür. Hara Han burada yaşayan halkı ve malı da sürüp götürür ve yurtlarına gitmelerini söyler. Hitay Arığ'ın yurdunu ateşe verip küle çevirir. Şimşek çakıp külleri uzaya doğru götürür. Sonra kırk kat yerin altındaki kara kayayı Kara denize atarak yok eder. Kara kayanın olduğu yerde çayırlar çiçekler açmaya başlar:

“Hitay Arığ'ın ulu yurdu ulayıp kalmış,
Küçük yurtları uğultulu kalmış,
Küçük suları solumuş kalmış.
İnek dolaştıracak çayırlarda

Parlak başlı otlar bitmiş,
 Koyun güdülecek çayırarda
 Hobırah başlı otlar bitmiş.
 Yerli halkın yaşadığı yerlerde
 Kayın ağaçlarbüyümüş.
 Ulu yurdu Hitay Arığ'ın
 Ulu yele çan gibi çalmış.
 Kapı ve tünük ezilmiş.
 Ahır ve hahpas ufalmış.
 Kapıdan giren saksağanlar
 Tünükten dışarı uçmakta,
 Tünükten giren kuzgunlar
 Kapıdan dışarı uçmaktaydı.
 Yerli halk şarkı söyleyip eve döndü,
 Tok ve semiz mal [ise] kışneyerek gitii.
 Kırk kat yerin altında
 Kara düşünceli alplar
 Yeniden yaratılıp, doğmasın diye,
 Hitay Arığ'ın ulu evini
 Hara Han yerle bir edip,
 Ulu ateşe verdi.
 Kara yerde yanan alevli od
 Uzaya kadar yükselip yandı.
 Kara is ve duman yayılıp,
 Ayın, güneşin gözünü kapatmakta.
 Ulu ev tamamen yandığında,
 Ulu yel oynayıp kül ve hıbınını
 Uzaya doğru kapıp götürdü.
 Kırk kenarlı, kırk kapılı
 Kara kayanı arkaya düşürecek biçimde itti
 Kara denizin içine itti.
 Kara kayanın durduğu yerde
 Kara deniz dalgalanmaktaydı.
 Hitay Arığ'ın yaşadığı yerde

Ak çaur ortaya çıktı. ” (Davletov 2006: 36).

Huban Arığ, ölen altın tüylü ak köpeğin ruhunu Ak Üzüt ülkesinden getirmeye karar verir. Onun ruhunu ak üzüt ülkesinden altmış yordamını kullanmak ister ve geri dönemeyecek de olsa gitmeye kararlıdır. Ak üzüt ülkesi islami olarak cehennem dünyasına benzer. Çünkü orada sadece ölenler vardır ve günahlarına göre orada cezalandırılırlar. Bu yüzden de yer altı dünyası olarak kabul etmeyi uygun görmekteyiz:

*“Ayrılıp varacak yerimde
Atam olup o dolaştı.
Dağa çıktığımda dayanağım oldu,
Suya girdiğimde sandalım oldu.
Ayrılıp ölen ak köpeği geri döndürmeyince,
Ata yurduna geri dönmem.
Altmış yordamım yararsa,
Altın tüylü ak köpeği geri döndüreceğim.
Altmış yordamım yaramazsa,
Ayrılıp öleceğim.
Ak üzüt ülkesinden
Geri dönen alp yoktur.
Geçip ölenlerin ülkesinden
Gidip gelen er yiğit yoktur.
Çok ağır, çok zor [bir] yer.
Altmış yordamlı çok [sayıda] alp gitmekte.
Altmış yordamları yaramadan
Ayrılıp ölmekte.
Üstün yordamlı çok [sayıda] er yiğit gitmekte,
Üstün yordamları yetmeden,
Geçip ölmekte.” (Davletov 2006: 74-75).*

Huban Arığ atına binip kamçı vurunca ölen insanların ruhlarının ak üzüt ülkesine ağlayarak gittiklerini görür ve onların peşine takılır. Onların yanına giderek ölmüş gibi yaparak ağıtlar yakmaya başlar. Huban Arığ, ak şahine dönüşüp Kara Üzüt ülkesine doğru

uçmaya başlar. Dokuz günde yüzerek bitmeyen yolu bir çırpıda uçup geçer ve Kara Üzüt ülkesine gelir. Kara Üzüt ülkesinin bekçisi olan dokuz kara kıza gözükmeyen nasıl geçeceğini düşünür. Huban Arığ hileyle kara bulutu oynatıp büyük bir yel çıkartır. Dokuz kara kız dayanamayıp dokuz köşeli kara evin içine girerler. Huban Arığ da o sırada Kara Üzüt ülkesinden geçip gider:

*“Kara Üzüt ülkesinde dokuz kara kız,
Gece bekçilik, gündüz gözetmenlik yapmakta.
Ayrılıp ölen kişilerin sürünlerini denetleyerek
Ak Üzüt ülkesine yollamaktalar.
Dokuz kara kızın bilmediği, farkında olmadığı
Bu kara yerin yüzünde hiçbir şey yoktur.
Güzel yordamla gelen alp varsa, fark edip
Arı canına ulaşmaktalar.
Güzel yordamla geçen alp yoktur.
Elli yordamla gelen er yiğitler varsa, [onları] fark edip,
Ulu ruhlarına ulaşmaktalar.
Elli yordamla gelip geçebilen er yiğit yoktur.
,huban Arığ dokuz kara kıza fark edilmemek için
Altmış yordamını kullandı
Elli hileye başvurdu.
Uzayda kara bulut oynatıp
Kara yeryüzüne indirip
Ulu yel kaldırdı.
Dokuz kara kız dayanamadan
Dokuz kara köşeli kara evin içine koştular.
Huban Arığ uzayda
Kasırğa yel olup geçiverdi.” (Davletov 2006: 77-78).*

Huban Arığ, Kara Üzüt ülkesinden giderken dönüp bakınca Sarı Üzüt ülkesine geldiğini görür. Sarı Üzüt ülkesinin bekçileri dokuz sarı oğlan ve dokuz sarı kız bütün hile yordamları çok iyi bildikleri için Huban Arığ onları nasıl atlatacağını düşünür. Huban Arığ yordam ve hilesini düşünür ve ilk önce büyük bir kasırğa çıkartır yağmur yağdırır, sonra da aşırı sıcaklık başlatır. Dokuz sarı oğlan ve dokuz sarı kız aşırı soğuk ve sıcaktan derin bir uykuya dalarlar. Böylece Huban Arığ, fark ettirmeden uçarak yoluna devam eder:

“Uzaydan giderken baktığında
 Sarı deniz dalgalanarak yayılmış.
 Sarı Üzüt ülkesine ulaşmak üzreymiş.
 Sarı Üzüt ülkesinde
 Altmış yordamı çok iyi bilen
 Elli hileyi fazlasıyla bilen
 Gece bekçilik eden,
 Gündüz gözetmenlik yapan,
 Dokuz sarı oğlan, dokuz sarı kız varmış.
 Bu ülkeden altmış hileyle atlayıp
 Binilen mal geçmemiş,
 Burada ayrılıp ölmüş.
 Atkemiği çatal kayaya,
 Er kemiği eğri kayaya dönüşmüş.
 Bunu görüp, Huban Arığ düşündü:
 ‘Altmış hilem üstün gelirse,
 [Bunları] oyuna getirip geçebilirim.
 Altmış yordamım yetmezsee
 Ayrılıp ben ölürüm.’
 Altmış hile kullandı,
 Elli yordama başvurdu.
 Uzaydan ulu yağmur yağmakta,
 Ulu kasırga esmektedir.
 Kara yerin balçığı,
 Uzaya [kadar] çıkmaktadır.
 Ulu dağlar ulamaktadır,
 Ulu sular şarıldamaktadır.
 Ulu yağmurun ardından
 Ulu Bulutsuzluk, ulu sıcaklık başladı.
 Dokuz sarı oğlan, dokuz sarı kız,
 Şiddetli uykuya teslim olup,
 Orada, burada yatıp,

Kalın [derin] uykuya düştüler.

Horlama sesi uzayda işitilmektedir.

Çatal kanatlı Huban Arığ,

Ak bulutu yarararak

Ayın altından ilerledi.

Kök bulutu bölerek iki kanatla,

Güneşin altınca gezdi.

Dokuz sarı oğlan, dokuz sarı kız,

Bir şey fark etmeden, bilmeden kaldı.” (Davletov 2006: 78).

Huban Arığ, Kara ve Sarı Üzüt ülkelerini geçtikten sonra Ak Üzüt ülkesinden ne yapacağını düşünmeye başlar. Ak Üzüt ülkesinin dokuz oğlan ve dokuz kızı erlikten daha üstündür. Yukarıdaki yaratıcıdan da geri kalmayacak durumdadırlar. Huban Arığ Ak Üzüt ülkesinde yürüyüp ruhları görüp yanlarına iner. Dokuz oğlan ve dokuz kız Huban Arığ’ı baştan aşağı süzdükten sonra hileyle mi geldiğini gerçekten mi öldüğünü kontrol etmeye karar verirler. Huban Arığ’ı sınavdan geçirirler. İlk önce çayıra dökülen küllerin bir ucundan diğer ucuna koşarak gitmesini eğer ayağının altında bir tane kül kalırsa onun ruh olmadığını ve orada öldüreceklerini söyler. Huban Arığ bunun üzerine alnından bir demet saç koparıp o saçta kendi şeklini vererek kendini de ak çiçeğe dönüştürür. Saçtan olan Huban Arığ ak çayırı bir uçtan bir uca dolaşır ve hiçbir kül ayağının altında kalmadan geçer. Dokuz oğlan ve dokuz kız Huban Arığ’a inanmayaıp bu sefer de üç budaklı kurumuş huburah’ın (kamış) üstüne çıkıp oturmasını, budağı kırarsa onun arı canını alacaklarını söyler. Saçtan yapılan Huban Arığ ağaca çıkar ve hobıraha hiçbir şey olmaz. Dokuz oğlan ve dokuz kız en sonunda ikna olup buraya gelen Huban Arığ’ın ruhu imiş derler. O zaman Huban Arığ’ın kendisi çiçek halinden kendi haline gelip diğer ruhlarla birlikte Ak Üzüt ülkesine girer. Ak Üzüt ülkesine girince ülkede gerçek bir yaşamın var olduğunu görür. Altın masada altın zırhlı alpların, bakır masada bakır zırhlı alpların oturduğunu görür. Huban Arığ, Ak Üzüt ülkesine gelen ruhların cezaları, günahları neyse ona göre cezalandırmakta olduğunu görür:

“Ak Üzüt’ün dokuz oğlanı, dokuz kızının

Yerin altındaki yedi Erlik’ten

Yedi [kat] üstündür, bildikleri.

Yukarıdaki yalnız Yaratan’dan

Asla [geride] kalmaz olan bunlar olsa gerek.”

...

*“Ak Üzüt ülkesinde, ayrılıp ölen halk,
Karıncı gibi kıpraşmakta,
Kara duman gibi hareketlenmekte ki,
Ayın, güneşin gözü görünmemektedir.
Bu ülkede gerçek yaşam,
Gerçek yargı var.
Altın massanın arkasında altı katlı
Altın zırhlı alplar oturmaktadır.
Bakır masanın arkasında yedi katlı
Bakır zırhlı alplar oturmaktadır ki,
Yerli halkın gerçek yargısını yerine getirmekteler.
Yer toprağın üstünde,
Kara yerin altında
Günahsız, suçsuz kişi yokmuş.
Yaş balanın yalnızca suçu yoktur.
Şuç işlemiş kişiler ise
Çatal kamçıyla dövülüp geçirilmekteler.
Daha sonra suçu büyüklerin
Sartından kayış kesilmekteler.
Hırsızlık etmiş kişilerin
Ellerini kesmekteler.
Suçu en ağır olanları
Ateşli batta yakmaktalar.
Şimşekli batın [etrafı] kızıl alevli ateşle
Uzaya dek yanmakta” (Davletov 2006: 78-81).*

Huban Arığ, Kök Nincil'i Hara Mükke'nin yurdundan kurtardıktan sonra arkadaşının yanına gelir. Birlikte altın masaya oturup sohbet ederek yiyip içmeye başlarlar. O sırada Huban Arığ, tanrıları kızdıracak cümleler kurmaya başlar. Bu söyledikleri de yer altı ve yerüstü dünyasındaki Gri ışık ve sarı ışık ülkelerinin alpları tarafından duyulur. Bu alplar bu duruma çok sinirlenir ve Huban Arığ'ı öldürmek için hazırlık yapmaya başlar. Bunun

üzerine Huban Arığ, onların kendi yurduna gelmelerindense kendisi gitmeye karar verir. Gri ışık ülkesine geldiğinde altın tüylü ak köpeğin hileyle yakalanıp tutulduğunu öğrenir. Onu kurtarmak ister ama gücü etkili olmaz. O sırada da arkadaşı Kök Nincil ve Sarığ Sayın gelir. Gri Işık ülkesinin hükümdarı Pora Han'ın oğlunu evlendirmek için toy yapacağını öğrenirler. Kök Nincil, sağ elini kara toprağın altına sokar ve altı kara kızı dışarı çıkarıp öldürür. Sol elini uzaya uzatır ve yedi sarı kızı yakalayıp öldürür. O kızları öldürdükten sonra altın tüylü ak köpek karşılarına dikilir. Huban Arığ gri ışık ülkesine gelince arkasından arkadaşları Kök Nincil ve Sarığ Sayın da gelirler ve Gri Işık ülkesini bekçileri ve koruyucularının onlardan şimdiden haberdar olduklarını, bilmedikleri şeyin olmadığını söylerler. Gri Işık ülkesinin hanının Pora Han olduğunu ve altmış handan vergi topladığını, kara düşünceli, içi kanlı Pora SalĖın adlı bir oğlu olduğunu, Pora Nincil adlı da bir kızı olduğunu söylerler. Gri Işık ülkesinde Kırk köşeli kırk tutamaklı kırk kapılı kara kaya olduğunu bütün güçlü alpların oraya getirildiğini ve o alpların dışardan gelen bütün alpları öldürdüğünü anlatırlar. Pora Han'ın oğlunu evlendirmek için ulu bir toy yapmak üzere hazırlandığını, bu toya kılık değiştirerek girerlerse her şeyi işitip öğreneceklerini söylerler. Pora Han'ın bekçi ve koruyucuları toya gelip Pora Han'a orta dünya alt dünyada görmedikleri duymadıkları hiçbir şey olmadığını, yurdu gezdiklerini ama yabancı kimse göremediklerini fakat güneşli ve aylı ülkeden gelen kişilerin kokusunu aldıklarını, bu dünyaya girmelerinin çok zor olduğunu söylerler. Pora Han bunu duyunca kahkahalar atar ve Huban Arığ buraya mutlaka gelecek eğer o gelmezse biz onun canını almak için gideriz, halkını ve malını da buraya getiririm der. Arkasından bekçilerine bir şeyler içmelerini, çok fazla ölüp giden alp olduğu için kokunun gitmediğini, eğer Huban Arığ gelecek olursa mutlaka kendisine haber vermelerini söyler:

“Silsileli dağlık bir yere çıkıp, atını durdurup

Alp kız göz attığında

Gri Işık ülkesi topraklarının başladığını gördü.

[Bu ülke] kesik ay ve kesik güneşin olduğu bir yermiş.

Alp yiğitler bu ülkeye çok varmış,

Ancak buralardan geri dönebilen alp hiç yokmuş.

,erk yiğitler bu topraklara çok gelmiş,

Evirip, [kendi ülkesine] dönebilen er yiğit hiç yokmuş.” (Davletov 2006: 143).

...

“Gri Işık ülkesinde

Kök pora atlı Pora Han
Korduğuna hanlık yapmakta,
Doyurduğuna Beğlik etmekte.
Altmış handan vergi toplamakta,
Yetmiş devletten haraç almakta.
Kara düşünceli, içi kanlı
Pora Salgın [adlı] bir oğlu var.
Ayrılıp ölecek canı yok,
Kızarıp akacak kanı yok.
Pora Nincil adında bir kızı var.
Kırk köşeli kırk tutamaklı
Kırk kapılı kara kaya var oralarda.
Onun içinde üstün güç sahibi alplar
Yabancı ülkelerden gelen alpların
Arı canlarına ulaşmaktadır.
Ulu güç sahibi er yiğitler o kayanın içinde
Düşman ülkelerden gelen er yiğitlerin
Ulu canlarına son vermektedir.” (Davletov 2006: 145-146).

Gri Işık ülkesinde savaşacak kimse kalmayınca da Gri Işık ülkesini yeniden kötü alplar yaratılmasın diye yok etmeye karar verirler:

“Kırk doruklu, kırk kapılı
Kara kayadan dışarı çıktılar.
Kara kayayı kapıp kopardılar,
Kara denizin içine ittiler.
Kara deniz dalgalanıp
Kıyısından dışarı taşıtı.
Kırk doruklu, kırk kapılı kara kaya,
Dokuz güne kadar
Kızıl alevli ateşte yandı
Kum ve çakıl gibi ezilip
Kara denizin dibine batıverdi.

Alp yiğitler atlarına bindiler, ” (Davletov 2006: 160).

Kök Nincil, Gri Işık ülkesindeki savaş bittikten sonra Sarı Işık ülkesine gitmeden önce Sarı Işık ülkesinin hanı Sarı Teek'in Huban Arığ'ı öldürmek için üstün güçlü bütün alpları topladığını, güçleri yeterse yurtlarına döneceklerini yetmezse de bu yurttan ölüp kalacaklarını anlatır:

“Silsileli dağlık bir yere çıkıp, atlarını durdurdular.

Arka yöne doğru göz atıp baktıklarında,

Sarı Işık ülkesine ulaştıklarını [anladılar].

Sarı deniz dalgalanmakta,

Sarı dağ doruğu göğe dek yükselmekte.

Sarı yazıya dolu

Sarı mallar otlayıp dolaşmakta.

Sarı denizin kıyısında

Sarı dağ doruğunun dibinde

Ak saray durmaktadır.

Ak sarayın yanında, altın sarçında

İğ gibi yerinde dönmektedir bir sarı sara at.

Yere bakıp, fişkırmaktadır,

Göğe bakıp, kişnemektedir.

Altmış hileyi çok iyi bilen,

Elli hileden fazlasıyla anlayan Sarığ Teek,

Alp yiğitlerin geleceğini önceden bilip,

Altın sarçının yanında durarak beklemektedir.” (Davletov 2006: 160).

Sarı Teek'in yurdunda savaşacak alp kalmadığında dört alp sarı kayanın içinden çıkarlar.

Sarı kayanın içindeki bütün alpları yok ettikten sonra sarı kayayı sarı denizin içine atarlar.

Sarı kaya kızıl alevlerle yanarak yok olur:

“Sarı Işık ülkesinde

Karşı gelip, ürüyecek köpeğin yokluğunda

Karşı gelip, kapışacak alpin yokluğunda,

Huban Arığ alnındaki terini silinmekte,

Dört alp, dört yiğit, sarı kayanın içindeki

Üstün güç sahibi alpların
Arı tinlerine ulaşır
Sarı kayayı sarı denizin içine ittiler.
Sarı deniz, kıyısından taşıyor
Ak yazıya yayıldı.
Sarı kaya kızıl alevle
Uzaya dek yandı.”(Davletov 2006: 164-165).

Huban Arığ, dedesi Altın Kris’in çocuklarının yerin kırk kat altına kaçırıldığını öğrendikten sonra yola koyulur. Yolda altın tüylü ak köpeğin kendisine gizli bir mektup bırakmıştır ve onu bulur. Mektupta üç yuvalı karaçamı kara toprağa kadar eğebilirse kırk kat yerin altına girebileceğini söyler. Huban Arığ da bunun üzerine karaçamı kara yerin dibine çekmeye çalışır fakat bir türlü gücü yetmez. Tam o sırada Huban Arığ’ın atı kızıl kır at insan diliyle konuşmaya başlar. Bütün gücünü başına toplamasını sonra da gücünü incik kemiğine koymasını söyler. Huban Arığ, atının söylediklerini yapınca birden bir ses patlar. Üç karaçamın aslında üç kara alptır ve kara yere kadar eğince alpların başları kopar:

“Üç yuvalı demir karaçamın içinde,
Üç köşeli gizli bir mektup yazılıp bırakılmış.
Huban Arığ, yüreği kadar [bu yazıyı] yakından tanıdı,
Hızlıca okudu:
‘Kağanım, beğim Huban Arığ,
Katı yere gidiyoruz.
Arı gücümüz yeterse,
Barış ve sağlık içinde döneriz.
Arı gücümüz almazsa,
Ayrılıp ölür, [orada] kalırız.
Ulu gücümüz yeterse,
Ana yurdumuza döneriz.
Ulu gücümüz yetmezse,
Geçip ölür, [orada] kalırız.
Kan tigire dek yükselen
Üç yuvalı demir karaçamı,

*Kara toprağa kadar eğip çekebilirsen,
Kırk kat yerin altına gidebilirsin.
Kara toprağa kadar eğip çekemezsen,
Ata yurduna geri dönmek üzere gidersin. ' Diye
Altın tüylü ak köpek
Gizli mektup yazıp bırakmıştır. ” (Davletov 2006: 229-230).*

Huban Arığ üç kara alpı öldürdükten sonra yola koyulur. Geldiği yerde savaşın olduğunu görür. Pek çok kişinin savaşta öldüğünü gördükten sonra arkadaşı Kök Nincil’in kocası sarı sara atlı Sarığ Sayın’ın savaşırken öldüğünü fark eder. Huban Arığ, Kök Nincil’in oğlu Sarığ Hartığa ile birlikte Hara Moos’un yurdu olan yerin kırk kat altına inilecek olan deliğin önüne gelirler. Hara Moos’un yurdunda savaşın olduğunu, pek çok kişinin öldüğünü görürler. Altın tüylü ak köpeğin savaşıp gittiğini, altın tüylerinin döküldüğünü görürler:

*“Hara Moos tok ve semiz mal ile onurlu halkı
Kırk kat yerin altına sürüp götürmüş.
Altın tüylü ak köpek
Kanlı [düşmana karşı] kanlı savaşla savaşıp gitmiş.
Altın tüyleri dökülüp,
Ay altında parlamaktadır,
Güneşin altında parıldamaktadır. ” (Davletov 2006: 235-236).*

Hara Moos’un yurdunda savaş çok uzun süre boyunca devam ederken Huban Arığ, altın tüylü ak köpek, Altın Hus ve diğer alpların hepsi ölür. Dedesi Altın Kris’in çocukları ise bu zamanda büyüyüp birer alp olup geri Hara Moos’un yurduna gelirler. Yurda geldiklerinde bütün alpların öldüklerini görünce savaşın içine girip düşmanları öldürerek savaşa son verirler. Savaş bittikten sonra da Hara Moos’un sürüp getirdiği bütün halkı yurtlarına geri gönderirler:

*“Hara Moos’un yurdunu düşürüp,
Kızıl alevli ateşe verdiler.
Tok ve semiz malıyla onurlu halkını
Yabancılar kendi aralarında üleşip götürdüler.
İneklerin dolaştığı yazılarda,*

*Yumuşak başlı ot büyüdü.
Yılının otladığı yazılarda,
Parıldayan başlı ot bitti.
Koyunların gezindiği yazılarda,
Kaval başlı otlar çıktı.
Hara Moos'un ulu yurdu uğuldayıp kaldı,
Küçül yurdu da kışneyip kaldı." (Davletov 2006: 256-257).*

2.1.3. Kahramanın Yurdu ve Özellikleri

Ak Çibek Arığ Destanı: Ah Çibek Arığ destanında kahramanın yaratıldığı yer Ak Han'ın yurdu olan ak nehir kıyısıdır. Ak Han er yaşlısı olmuş yaşamaya devam eder. Karısı Ay Hucin da alnından başlayarak yaşlanmaya başlamıştır:

*"Ormanlı zirvenin altında,
Ak nehir suyunun kıyısında,
Halk, oymak yaşıyor.
Ucu bucağı görünmez oba vardı.
Ak otlu ak ovaya kadar
Aygırlı yılka sürüsü yayılmış,
Ak otunu otlayıp yürüyor.
Gök otlu gök ovaya
İnek, koyun yayılmış,
Gök otunu otlayıp yürüyor.
Büyük obanın ortasında
Hanın, beyin ak sarayı duruyor.
Ak sarayın önünde
At bağlayacak direğe bağlanmış
Yiğit, ak kula at,
Olup olacağı kadar,
At yaşlısı olmuş duruyor.
Ak sarayın içinde
Halkın, boyun hanı, beyi,*

Otlatılan malın sahibi

Ak kula atlı Ak Han

Er yaşlısı olmuş, yaşıyor

Halk içinden aldığı karısı

At götürmez Ay Hucın

Alnından başlayarak ihtiyarlamış.” (Arıkoğlu 2007: 213-215).

Yaşlı ihtiyar kadın Bay Kara Han'ın yurduna gitmeye karar verince yolda Ak Han'ın halkını ve malını işkenceler çektirerek sürüp götürüldüğünü görür:

“Yaşlı hizmetçi Ak Han yerinde

Ormanlı zirve üstünde

Düşünüp duruyor:

Gidecek yeri yok,

Varıp çıkacak dağı yok.

Bay Kara hanın yerine gitmeyi düşünmüş.

Otlatılan malın

Halkın boyun izine, yoluna düşüp,

Yaşlı hizmetçi gidiyor.

Yol gidemeyecek yaşlı, kötürüm malları

Yolda çok bırakıp gitmişler,

Yolda leleri dağılmış,

Yol gidemeyecek yaşlı kişileri,

Ağacın alt dalını eğip,

Çenelerinden asıp gitmişler.

Cesetleri sallanıp duruyor.

Onu gören yaşlı hizmetçi

Her şeyden korkup,

Her şeyden şüphelenip yürüyor.” (Arıkoğlu 2007: 263-265).

Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç Bay Kara Han'ı, oğlu Ay Molat'ı ve onun oğlu Alp Kuzgun'u öldürdükten sonra Ay Hucın'ı kurtarırlar. Ak Han'ın halkı Ay Hucın'ın kurtarıldığı yerde ağlayıp sızlanarak Bay Kara Han'ın yurdunda çektikleri eziyetler

yüzünden zayıf düşerler. Ak Çibek Arığ, Ak Han'ın halkını ve malını Ay Hucın ile birlikte geri gönderir:

*“Ak Han'ın halkı,
AĞlaya sızlaya,
Orada toplanmış.
Ay Hucın'ı görüp,
AĞlayıp sızlıyorlar.
Küçük olan çocuklar
Er çağına ulaşmış,
Orta yaşlı olanlar
İhtiyar olmuşlar.
Kötü Ak Han'ın elinde,
Rahat yaşayan halk
Bay Kara Han'ın elinde
Zayıf düşmüşler.
Ak Çibek Arığ
Ak Han'ın halkına
Orada konuşmuş:
-Ak Han'ın malını ayırıp,
Yerinize yurdunuza gidiniz!
Ay Hucın analarını
Halkla birlikte göndermişler.”* (Arıkoğlu 2007: 305-307).

Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç Bay Kara Han'ın yurdundan kendi yurtlarına gelene kadar halka halk mala mal katılmış olarak çoğaldıklarını görürler:

*“Yer yükseği ormanlı zirveyi,
Beslenen malı toplayıp,
Halkı, obayı yöneltip,
Sürüp aşırmışlar.
Ak Han'ın halkı, malı
Altmışa ulaşmış.
Halk, oba ak nehir kıyısına*

Yurt tutmuşlar.

Beslenen mal ak yazıya,

Gök yazıya yayılıvermiş.

Mala mal katılmış,

Halka halk katılmış.” (Arıkoğlu 2007: 317).

Ot Han’ın yurdunda savaşıacak düşman alp kalmayınca evlerine dönmek üzere yola koyulurlar. Ak Çibek Arıĝ’ın atının arkasında da Ay Molat sürünerek gelmektedir. Ak Çibek Arıĝ, şarkılar, türküler söyleyerek yola devam ederler. Atalarının yurduna gelip halklarına ve mallarına bakarlar. Halkı ve malı çoğalmış şekilde yaşarken görürler:

“Başkalarının yurdu

Hatırlarından çıktı.

Atalarının yerine yöneliyorlar.

Elin, yâdın yurdu

Akıllarından çıktı

Analarının yurduna ulaşp,

Ormanlı zirveyi, otlatılan malı,

Halkı, oymağı aşırılmışlar.

Mala mal katılmış,

Hesapsız mal olmuş

Halka halk katılmış

Sayısız halk olmuş.” (Arıkoğlu 2007: 357).

Altın Arıĝ Destanı: Altın Arıĝ destanında kadın kahraman Altın Arıĝ Alp Han’ın ülkesinde, Kirim Dağı’nın üzerinde altı sivri başlı Ak kayanın içinde atıyla beraber yaratılmış ve bedenine can gelmesini beklemektedir:

“Köyün ötesinde yeryüzünün zirvesi

Kirim Dağı duruyor,

Kirim Dağının üzerinde altı sivri başlı Ak kaya duruyor,

Gece olunca ay ışıĝıyla parlıyor,

Gündüz olunca, güneş ışıĝıyla parlıyor.

Onu sen hiç görmedin mi?

*Altı sivri başlı,
 Ak kayanın içinde dokuz kulaç boyunda,
 Altın yeleli, altın toynaklı
 Ak Sabdar at, kendi kendine yaratılmış.
 Altın Arığ kız kendiliğinden yaratılmış.
 Yok olacak ruhu yoktur,
 Dökülecek kanı yoktur.
 Sonsuz ulu alp,
 Alp Han'ın evine
 Altın Arığ bakar,
 Altı sivri uçlu Ak kayadan,
 Çıkma zamanı gelmiş.” (Özkan 1997: 49).*

Altın Arığ'ın daha bedenine can gelmeden önce kahramanın yurdunu Altın Sayzan'ın kızları Picen Arığ ve İcen Arığ adlı iki kız kardeş yönetmektedir:

*“Ak deniz suyunun kıyısında,
 Halk yerleşip yurt tutmaktadır.
 Ucu bucağı görünmez büyük köy.
 Büyük köyün ortasında
 Hanın, beyin ak, güzel evi durmaktadır.
 Ak, güzel evin önünde,
 Atın bağlandığı direkte
 Ak yelekli Ak Boz at
 Bağlanıp durmaktadır.
 Çift eyer takımlı, çift dizginli,
 Yetiştirilen hayvanın sahibi,
 Halkın ahalinin hanı, beyi
 Ak Boz atlı
 Picen Arığ Kız yurt tutmaktadır.
 Aynı anne ve babadan olan
 İcen Arığ kız kardeşi.
 Altı yaşındaki kız kardeşi.*

Picen Arıĝ, İcen Arıĝ, iki kız kardeş

Genç kızlık çağına eriştiler.

Picen Arıĝ, Ak Boz atına binip

Halka, ahaliye hükmetmekteymiş.

Yetiştirilen hayvanların tamamını almış

Yetiştirilen hayvanlara iyi bakamamış,

Halkı, ahaliyi idare edememiş.

Tay öksüz kalsa, aygır olmaz,

Büyüyemeden ölür.

Oĝlan öksüz kalsa, taş gibi yiĝit olmaz.

O öksüz oĝlan, azap çekerek kalır.” (Özkan 1997: 37).

Picen Arıĝ ve İcen Arıĝ kardeşlerden Picen Arıĝ hanlık kısmı ile ilgilenirken, İcen Arıĝ ise daha çok ev işleriyle ilgilenir. Picen Arıĝ ve İcen Arıĝ asıl han olan Alp Han'ın oĝlunun küçük olması sebebiyle ona bakmakla görevli kişilerdir. Fakat Picen Arıĝ'ın han olmak hırslı gözünü bürüdüğü için babasından izin ister. Babası izin vermeyince de kendi başına buyruk işlere kalkışarak kendini han ilan eder. Halka karşı iyi bir han olmadığı gibi bir hanla evlenip malını mülkünü de bu hanın halkıyla birleştirerek Alp Han'ın yurdunu halksız bırakır. Göç sırasında halkına ve malına çok büyük zulümler eder:

“İki üç günden sonra düĝün sona ermiş,

Yaşlı başlı adamlar, şöyle konuşmuşlar:

-Picen Arıĝ ile İcen Arıĝ, iki kız kardeş,

Hayatımızı, düzenimizi bozacaklar.

Picen Arıĝ, Alp Saaday'a sorar:

-Peki, Alp Saaday, buraya mı oturacağız,

Senin ÷lkene mi taşınacağız?

Alp Saaday, der ki:

-Alp insan, başkasının yurdunda oturmaz,

Benim ÷lkeme gideceğiz.

Picen Arıĝ der:

-Vadilerde hayvan kalmasın,

Boş yerlerde bir şey kalmasın.

Alp Han'ın yetiştirilmiş malını

Oraya götürmek gerek,
 Büyük halkı, senin ülkeneye
 Götürmek gerek.
 O zaman hazırlanmaya başlamışlar.
 Atları yemlemişler.
 Alp Han'ın çok eskiden beri biriktirdiği
 Serveti, ata, kısraka yüklemişler.
 Düzenli hayatı o zaman bozmuşlar,
 Zengin ülkeyi talan etmişler.
 Halk, ağıt yakıp, ağlamış, yas tutmuş,
 Yaşlı adamlar karşı çıkmışlar:
 -Toprağımızdan ayrılmayız.
 İsterseniz öldürün.
 Karşı çıkan yaşlı ve kadınları
 Alp Saaday ve Picen Arıg,
 Kılıçla vurup öldürmüşler.
 Önceden talan edilmeyen büyük ülke,
 O zaman yağmalanmış.
 Büyük aygırları, öbür aygırların naklini
 Engellerek, dörtnala koşan,
 Büyük aygırları,
 Okla vurup öldürmüşler.
 Büyük boğalar, ineklerin götürülmesini
 Engellemekteymişler.
 Büyük boğaları da kılıçla öldürmüşler.
 Üç gün boyunca büyük karışıklık olmuş.
 Üçüncü günde, istese de, istemese de,
 Yetiştirilen hayvan, boyun eğip gitmiş.
 Halk, istemeye istemeye gitmiş.
 Altay dağını halk,
 Ağlaya, sızlaya aşmış.
 Altay dağının ardında, ak vadi,
 Yayılmakta, aygırlı yulkaları

*Kişneyerek gitmekteymiş.
 İnekleri boğaları, möleşerek gitmekteymiş.
 Büyük halk, matem içinde gitmekteymiş.
 Yolda gidemeyen hayvanları,
 Öldürerek gidiyorlarmış.
 Yürüyemeyen yaşlı ve kadınları,
 Ağacın dalını eğip,
 Çenelerinden asarak gidiyorlarmış.” (Özkan 1997: 79-81).*

Aradan kısa bir süre geçtikten sonra Alp Han'ın malının ve yurdunun koruyucu iyesi Huu İney, Altın Arığ'ı, atı Ak Boz atı ve Alp Han'ın oğlunu dirilterek Alp Han'ın halkının yurduna geri getirilmesini isteyerek ölür. Altın Arığ'ın yeni yaratılışının güçsüzlüğünden yararlanan Huu İney'in oğlu Hulataı'ın gözünü de han olmak hırsı bürüsü de Altın Arığ'dan korkarak İcen Arığ'ı, Picen Arığ'ı ve kocası Alp Saaday'ı öldürür, Çibetey'i de yanına alarak halkı kendi yurdu olan Altay dağlarına geri götürürler:

*“Sarı dağın üstüne,
 Koşarak çıkınca,
 Altın Arığ, Ak Boz atının
 Gemini çekerek, durdurmuş.
 Dikkatlice bakınca,
 Alp Saaday'ın evinin yıkıldığını görür.
 Yetiştirilen mal ve halk
 Göçüp gitmektedir.
 Sarı dağın üzerine baktığında,
 Hulataı'ın Alp Saaday'ı, atı ile birlikte
 Öldürmüş olduğunu görür.
 Picen Arığ ile İcen Arığ adlı iki kız kardeşi öldürüp,
 Ağacın eğil dalına asmış olduğunu,
 Altın Arığ görür.
 Hulataı, Altın Arığ'ın herşeyi öğrendiğini sezmış,
 Altın Arığ'a hoş görünmek için,
 Alp Saaday'ı ve iki kız kardeşi öldürmüş.
 Altın Arığ atı Ak Bozun*

Gemini çevirerek çekmiş,
 Halkın ve hayvanların,
 İzinden gitmiş.
 Yeryüzünün merkezi olan,
 Çibetey'in öldüğü ak vadiye gelmiş.
 Hulatay, Çibetey Hanı diriltmiş,
 Altın Arığ, canlı halının bozulup, yıprandığını,
 Görür.
 Hulatay, Çibetey Han'ı nasıl
 Diriltmiş olabilir?
 O çağda, ölen şeyleri diriltten
 İlaçlı otlar çok yetişirmiş.
 Huşatay, ak otun ucundan, yeşil otun ucundan,
 İlaç hazırlayıp,
 Çibetey Han'ı diriltmiş.
 Altın Arığ, yoluna devam etmiş.
 Yolda görür ki,
 Hayvanlar, sürüler halinde,
 Halk, toplu olarak gelmektedir.
 Şuuru yerinde olarak bakar ki,
 Hulatay ile Çibetey Han,
 Atlarına binmişler,
 Baş başa vererek,
 Derin sohbeta dalmışlar.
 Altın Arığ onların ardından giderek,
 "Merhaba" demiş.
 Hulatay ile Çibetey Han,
 Altın Arığ'ı dikkate bile almamışlar.
 Hulatay, Çibetey Hanın
 Atı, Kara küreni alıp,
 Saaday'ın ülkesindeyken hazırlanmış.
 Birlikte geliyorlarmış.
 Fakat Altın Arığ, Çibetey Han, kızmadığı için,

Kendisi de Hulatay'a kızmayı gereksiz görür.

Yetiştirilen malı, sürüp,

Halkı toplayarak,

Çibetey Hanın ülkesine ulaşmışlar.

Altay dağının altmış, yetmiş

Ayrı yolundan geçerek,

Yetiştirilen mal ve halk,

Ak denizin kıyısına inmişler.

Aygırlı yıklar, kışneyerek,

Ak vadiye yayılmaktaymış.

İnekli boğalar, möleşip,

Yeşil vadiye yayılmaktaymış.

Halk Ak denizin kıyısında

Ev yapıp, yaşamaya başlamışlar.

Bazı insanlar “benim burada

Evim oldu”, diye söyleniyormuş.

Bazıları “benim burada

Ahırım oldu”, diye konuşuyormuş,

Altın Arığ, Çibetey Han ve Hulatay,

Üç kahraman, Altay dağının üstünden

Bakıp görmüşler

Hulatay, Çibetey Hanın

Kulağına eğilerek, yavaşça söyler:

-Sen-Çibetey Han, bu Altın Arığ'ı

Sıkıca tut, söyleyiver.

Altay dağının üstünde dursun,

Yetiştirilen hayvanlara baksın,

İki yaşındaki tayları öldürmesinler.

Kuzuyu, buzağıyı soğuktan dondurmasınlar.

Köye hiç inmesin.

Çibetey, Altın Arığ'a

Sert şekilde söyler:

-Sen Altın Arığ, Altay dağının

Üzerinde oturup, hayvanlara bak.

*Bak, tayları, atları öldürtme,
Kuzuyu, buzağıyı soğuktan dondurtma,
Köye doğru gitme!
Hulataş ile Çibetey Han
Köye inmişler,
Altın Arığ Kız,
Altay dağının üzerinde kalmış.” (Özkan 1997: 117–121).*

Çibetey Han ve Hulataş başka hanların yurduna gidip onların malını ve halkını kendi yurtlarıyla birleştirip zengin olma arzusıyla yolculuğa çıkarlar. Onlar bu yolculuktan eli boş dönerlerken halklarının ve mallarının Oo Kara Han adlı düşmanın altı alp tarafından sürülüp götürüldüğünü görürler. Çibetey Han’ın halkının ve malının peşinden giderler. Orada çok büyük savaş verirler ve bu savaş sırasında Çibetey Han’ın halkı kendi yurtlarına doğru yola koyulurlar:

*“Çibetey Han’ın hayvanları ve
Halkı, büyük savaş başlayınca,
Karanlık gecede, kaçarak
Vatanlarına dönüp gitmişler.
Altın Arığ Kara dağın üzerinde
O zaman kendini övmüş:
-Zorluklar için doğmuş olan Altın Arığ
Halk için sıkıntı çeker,
Oo Kara Han’ın yurdunda sıkıntı çeken
Halklar üzüntülerinden kurtulup,
Artık yuvanıza geri dönünüz!
Dert için yaratılmış Altın Altın Arığ
Yurdu ve halkı için acı çekmektedir.
Oo Kara Han’ın yurdunda sıkıntılar çeken
Halk, sıkıntı ve üzüntülerinizden kurtuldunuz,
Şimdi yerinize, yurdunda dönünüz.” (Özkan 1997: 207).*

Altın Arığ'ın ölümünden sonra Altın Arığ'ın topuk kemiğinden Taptaan Mirgen, Ak Boz atın toynağından da tavşana benzeyen Ak Oy at yaratılır. Kanlı Kılıç'ın yurduna gelen Taptaan Mirgen en büyük düşmanı Pora Ninci'nin yok olmasıyla birlikte Kanlı Kılıç ve Taptaan Mirgen için bir toy düzenlerler. Bu toyda Kanlı Kılıç ve Taptaan Mirgen eşleriyle evlenirler. Halk toydan sonra kendilerine han seçmeye karar verirler ve Kanlı Kılıç'ı han olarak seçerler:

*“Düğünün sonunda,
Alplar, altın direğın yanında toplanmışlar.
Yetiştirilen hayvanların sahibine,
Halkın, hanı ve beyi olarak
Kimi buluruz, diye, konuşuyorlarmış.
Bükülmez kanatlı Han pozırah atlı
Kanlı Kılıç'ı seçmişler.
Hayvanların sahini,
Kanlı Kılıç olmuş.” (Özkan 1997: 325-327).*

Han Orba Destanı: Han Orba'nın yurdu babası Hara Han'ın yurdudur. Babası yurdunu ve malını iyi yöneten, herkesin sevdiği bir han iken kötü düşünceli Hara Molat, Hara Han'ın yurduna saldırır:

*“Ak nehrin kıyısında,
Ak zirvenin yamacında
Halk yaşıyormuş,
Ovayı dolduran mal ilerliyor,
Otlattığına han olan,
Beslediğine bey olan,
Tüm halkın hanı ve beyi
Malın davarın sahibi
Kara doru atlı Hara Han'mış.
Aldığı karısı Hara Tarğah'mış.
Bahadır Hara Han, tüm halkıyla
Yıl boyunca birlikteymiş.
Hiç kimseyi yaya yürütmezmiş*

*Hiçbirini aç bırakıp, susatmazmış,
Hepsine aşı eşitçe pay edermiş.
Tüm halkı hayvanlı imiş,
Hiçbiri ben fazlayım demeden,
Hepsi acı çekmeden yaşarmış.
Hara Han'ın yurdunda
Onu sevmeyen kişi yokmuş. ” (Aktaş 2011: 27).*

Han Mirgen, Hara Molat tarafından sürülüp götürülen halkını Hara Molat'tan kurtararak anne ve babasıyla birlikte kendi yurtlarına geri dönmelerini ister:

*“Mal-davarı sürün,
Tüm halkı yurda götürün,
Sağlıklı olursak,
Baba yurduna dönsem,
Oralarda konuşacağız.
Esen ve sağlıklı olursak,
Eve dönüp gelsem,
Doğru dürüst konuşuruz, - deyip,
Han Mirgen, baba ve anasına veda etti,
Dokuz defa öptü.
Hara Han hayvanlarını sürüyüp çıktı,
Tüm halkını alıp götürdü. ” (Aktaş 2011: 72).*

Han Mirgen kardeşi Han Orba ile birlikte yurtlarına geldiklerinde halklarını ve mallarını kontrol etmeye giderler. Babaları Hara Han, yurdu ve halkı nasıl yönetmeleri gerektiğini çocuklarına anlatır:

*“Han Mirgen ile Han Orba
Tüm hayvanları geri döndürerek,
Tüm halkı görüyorlar.
Babası Hara Han diyor:
“Tüm malı ve halkı,
Şimdi biz nasıl tuttuysak,*

Size de öyle tutmak olsun.
Halka eziyet etmeden.
Açı aç bırakmadan, susuzu susatmadan,
Eşitçe doyurup,
Yayan yürütmemek olsun.
İki evladım, ben size
Böyle deyip vasiyet ettim”.
İhtiyar gözyaşını silip,
Çocuklarını öpüp,
Onları bastı yüreğine.
Tüm halk bunu görüp,
Ağlamaya başladı.” (Aktaş 2011: 99-100).

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ’ın yurdu babası Hara Han’ın yurdudur. Babası han olduğu için babası öldükten sonra Huban Arığ han olur. Babasının halkına ve malına sahip çıkar. Destanda ilk yaratılış zamanı anlatıldıktan sonra Hara Han’ın yurdunun tasviri yapılır:

“Çevredeki kök karlı zirvelere,
Kök duman ulaştığında,
Şeytanın girmediği arı yerde,
Yelin girmediği huzurlu yerde,
Kara karlı zirvenin bitişiğinde,
Yerli bir halk yaşarmış,
Karınca gibi çalışmaktadır,
Sinek gibi koşuşturmaktadır.
Halk yığınlarının yanında,
Tok ve semiz malın bulunduğu
Yerin dışında,
Ak saray (gibi) bir ev varmış.
Ay altında altın gibi parlamakta,
Güneş altında gümüş gibi yanmaktadır.” (Davletov 2006: 1).

Huban Arığ ve babası amcası Han Hartığa'nın yurdundan çıkarken yurdu talan edilmiştir. Hara Han ve Huban Arığ bunun haberini alınca yurtlarına gelip viran olmuş yurtlarına bakarlar. Yolda giderken halklarının ve mallarının bir kısmının öldürölüp bırakıldığını görürler:

*“Aralıkta atlarını durdura çekip
Göz atıp baktıklarında,
Alp Hara Han'ın
Değerli yurdu düşmüş,
Yabancılarla dolmuş.
Ulu yurdu düşmüş,
Düşmanlarla dolmuş.
Ulu evi boşalmış,
Küçük evi boşalmış.
İnek güdülecek çayırarda
Esnek başlı ot bitmiş.
Yılkı otlatılacak çayırarda
Kaygan başlı ot bitmiş.
Ulu evi Hara Han'ın
Küçük yele ısıık çalmaktadır.
Kapı ve tünük açık kalmış
Ahırlıklar ezilmiş.
Kapıdan giren saksağanlar,
Tünükten dışarı uçmaktalar.
Tünükten giren kuzgunlar,
Kapıdan dışarı uçmaktadır.
Ezilmiş yurdunu görüp, Hara Han,
Esrik gibi oldu.
Bozguna uğramış evini görüp,
Aralıktan ileri gittiler.
Güzel eve uğramaya anlaşıp,
Atlarını altın sarçına bağladılar,
Alp Hara Han'la Huban Arığ*

*Güzel evin içine girdiler.
 Kapıyı açıp esenlikler dilediler,
 Eşiği aşır, saygılar sundular.
 Güzel evde kişi olmadığından,
 Dedikoducu saksakağan yalnızca öterek geçti.
 Pencereden giren yel ve kasırrga
 Kapıdan çıkmakta.
 Kapıdan giren yel ve kasırrga,
 Pencereden çıkmakta.” (Davletov 2006: 64-65).*

...

*“Kök Molat ve Kögetey Mirgen
 Yolda güçsüz düşen yaşlı kadın ve erkekleri,
 Ağaçlar budaklarına asarak gitmiş.
 Yolda güçsüz düşen malları,
 Sırtlarını yarararak öldürürüp gitmişler.” (Davletov 2006: 67).*

Huban Arıg, düşmanları Ay Mirgen ile Kün Mirgen’i öldürdükten sonra yurduna gelir ve malına mal halkına halk eklendiğini, halkının huzurlu bir şekilde yaşadığını görür:

*“Silsileli dağlık bir yere çıkıp atını durdurup
 Göz atarak baktığında
 Ak çayıra dolu
 Tok ve semiz malı sağ ve salim otlamaktadır.
 Kara denizin kıyısında
 Yerli halk sağ ve salim yaşamakta,
 Karınca kıpraşmaktadır,
 Karasinek gibi kaynamaktadır.
 Mala mal eklenmiş,
 Halka halk eklenmiş
 Kılıcını süründürerek hiçbir alp gelmemiş,
 Kuyruğunu süründürerek hiçbir kurt girmemiş.” (Davletov 2006: 115).*

Huban Arığ, Hara Mükke'yi öldürmek için çıktığı yolculuktan geri dönmek için yola koyulur. Yurduna geldikten sonra yurdunun ve halkının sağ salim durduğunu, halka halk, mala mal eklendiğini görür ve sevinir:

*“Aralık silsileli bir dağ sırtına çıkıp,
Atının ağzını durdurmak üzere
Arka yönüne doğru göz attığında
Ak yazıda dolu tok ve semiz malın,
Huzur ve esenlikli otlamakta [olduğunu gördü].
Kara denizin kıyısında
Yerli halkın esenlik ve huzurlu yaşamakta [olduğunu gördü].
Mala mal eklenmiş,
Halka halk eklenmiş.”* (Davletov 2006: 137).

Huban Arığ yurduna geldikten sonra Altın Tas adlı bekçinin gece görünmez bir varlığın glip hayvanları tek tek götürdüğünü söylemesi üzerine Huban Arığ ne olduğunu anlamak için halkı ve yurdu gezer:

*“Huban Arığ, güzel evden dışarı çıkıp
Uzun köyün uzunluğuna girip içinden geçti.
Ulu ve küçüklerle selamlaşmakta, konuşarak ilerlemekte.
Küçük köyün enine gidip,
Küçük ve ulu yaşlardakilerle konuşarak geçmekte.
Atsız kişileri
Atın en iyisine bindirmekte.
Giyimsiz kişilere
Giyimin en iyisinde giydirmekte.
Aşın en lezzetlisinden yedirmekte.
Yönetim sahibi halk, sevinip
Minnet sunup, övgü söylemekte.
Yönetim sahibi halktan sonra
Tok ve semiz malını da dolaşarak çevirdi.
Kırdaki malı suya,*

Su kıyısındaki malı ise kıra doğru sürdü.

Göz atıp baktığında

Bu yerde ayı dese

Ayıya ait bir yol değil.

Kişi dese, kişiye ait bir yol değil.

Güneşin yolu

Kök taygaya değin uzanmakta.

‘Tamam, gece bekleyip, gözümle görüp,

Arı tinine ulaşırım.’ Diye düşünüp

Erkenden geldi Huban Arığ.

Akşam başına dönmekte,

[Ancak alp kişi] bir şey öğrenemedi,

Bir şey sezemedi.” (Davletov 2006: 172-173).

Huban Arığ, Ah Molat’ı öldürdükten sonra yurduna geri döner. Silsileli bir dağa çıkıp halkının ve malının ne durumda olduğuna bakar. Dönüp baktığında ise evinin dumanının tütmediğini görür ve yüreği parçalanır:

“Silsileli dağ sırtına ulaştığında

Atının ağzını durdurmak üzere çıkıp,

Arka yöne doğru göz atarak baktığında,

Ak yazıda dolu

Tok ve semiz malın dolaştığını,

Kara denizin kıyısında [ise],

Yerli halkın karınca gibi koşuşturduğunu,

Karasinek gibi günlük telaş içinde olduğunu [gördü].

Mala mal eklenmiş,

Halka halk eklenmiş.

Güzel eve doğru gözünü attığında [Huban Arığ]

Güzel evden is çıkmadığını [gördü].

Huban Arığ’ın katı yüreği eridi,

Pek yüreği parçalandı.” (Davletov 2006: 188).

Huban Arığ, Kök Molat ve Kögetey Mirgen'in yurdundan kendi yurduna doğru yola çıktığında yurdunun yoluna doğru geldiğinde halkına ve malına bakar. Mallarında Şeytan ve kurdun olmadığını görür:

*“ n nde Şeytan yoktur,
Arkasında ise kurt yoktur.
Yabancı ülkesini arkada bıraktı,
Ata yurduna yaklaŖtı.
D Ŗman ülkesini batıda bıraktı,
Ana yurduna doğru ilerledi.
Silsileli dağlık bir yere çıkıp, atını durdurup,
G z atıp baktığında,
Ak yazıda dolu tok ve semiz malın
BarıŖ ve sağlık içinde otladığını,
Ulu köy dolusu onurlu halkın,
Esenlik ve sağlık içinde yaŖadıĖını [gördü].
Mala mal eklenmiŖ,
Halkın sayısı artmıŖ.” (Davletov 2006: 227).*

Ah  le  ile Kök  le  iki kardeŖ Hara Moos'un yurdunu ateŖe verip yok ettikten sonra Huban Arığ ve altın tüylü ak köpeğin gittiği yolların izini sürerek yola koyulup Huban Arığ'ın yurduna gelirler:

*“Silsileli bir dağlık yere çıkıp, atlarını durdurup,
 ki kardeŖ baktığında,
Huban Arığ ablalarının ülkesine ulaŖtıklarını gördüler.
Tok ve semiz mal ile onurlu halk birleŖip, karıŖıp,
Sayı alınamayacak kadar çok büyük kalabalık halk büyük köyde,
Karınca gibi devinmekte,
Sinek gibi koŖuŖturmakta.
Halka halk eklenmiŖ,
Mala mal eklenmiŖ.” (Davletov 2006: 258).*

2.1.4. Kahramanın Halkı Çağırması (öğüt, şenlik, ad verme, veda vs.)

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç Bay Kara Han'ı ve Ay Molat'ı öldürdükten sonra kendi halkını ve malını yurtlarına gönderirler. Geride kalan halk Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç'a ağlayıp sızlanıp bizi de yurdumuza gönder diye yalvarır. Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç han çocuğu ona sorun o eğer izin verirse gidersiniz der. Bunu üzerine Kanlı Kılıç'a yalvarırlar ve Kanlı Kılıç da herkesi kendi yerine ve suyuna gitmeleri için gönderir:

“Alplar, hanlar, beyler

Kanlı Kılıç'a soruyorlar:

-Yerimize, yurdumuza, Kanlı Kılıç,

Bırakır mısın?

Kanlı Kılıç kararını

Orada söylemiş:

-Haydi, yeri olanlar,

Yerizine dönünüz,

Yurdu olanlar,

Yudunuza dönünüz!

Böyle olsa da,

Kendi malınızı

Maldan ayırıp,

Kendi halkınızı ayırınız.

Başka kişinin malına, halkına göz koymayın!

Yerinize, yurdunuza ulaşınca,

İnsanların malını almadan,

Halkı sevip yaşayın.

Öksüz kulun kalsa;

At yetiştirin,

Öksüz çocuk kalsa,

Er yetiştirin.” (Arıkoğlu 2007: 307-309).

Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç yurtlarına geldikten sonra Kanlı Kılıç'ı hanımız beyimiz olsun diyerek överler. Bunu üzerine Kanlı Kılıç halkına uzak yerlerden kız getirdiğini ve toy yapacağını, toy için hazırlanmalarını söyler. Hemen arkasından da toya başlarlar:

*“Halkı, obası onu duyup,
Kanlı Kılıç'ı övmüşler:
-Han olursa hanımız Kanlı Kılıç,
Çıkmayacak canın olsun,
Dağılmayacak yurdun olsun!
Kanlı Kılıç halkına seslenmiş:
-Yad ellerden,
Halkım,
Kız alıp geldim.
Hiyan Han'ın kızı Hiyan Arığ'ı.
Toy olsun, düğün olsun!
Halk toya orada toplanmış.
Ayran, kımız hazırlanırken,
Toy başlatmışlardır.
Ezilip yaşayan halkı
Bitmeyecek toy başlatmış,
Toplanıp gelip eğleniyorlar.
İnleyip duran el halk,
Tükenmeyecek eğlence başlatmışlar.
Eğlenip, şarkı söylüyorlar.”* (Davletov 2006: 323).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ'ın topuk kemiğinden yaratılan Taptaan Mirgen Oo Kara Han'ın yurduna gelir ve Pora Ninci'nin burada diğer hanlardan getirdiği halkla hanlık kurduğunu görür. Yaşlı adamın ona verdiği sarı kayış ile alpları yakalar, kılıcıyla da öldürür. Karşısına çıkacak düşman kalmayınca orada bulunan halklara seslenir:

*“Taaptaan Mirgen, aktavşana benzeyen
Atı, Ak Oy'a binip,
Kalabalık halkın arasına
İnip gelmiş.*

*Atı, attan küçük,
Kendisi de erkekten küçük,
Kalabalık halka seslenip,
Konuşmaktaymış:
-Vatanı olan halklar, vatanına dönsün,
Suyu olan halklar sularına dönsün.” (Özkan, 1997: 313).*

Han Orba Destanı: Han Orba, Hazır Han’ın yurdundaki halka savaş bittikten sonra öğüt ve akıl verir:

*“Yiğit kız halka öğüt verdi:
Hazır Han’ın servetini bölüşüp,
Sarayını yakın!” (Aktaş 2011: 149).*

Hara Mool ve Hazır Noğas öldükten sonra Han Orba oradaki halka öğüt verir:

*“Kul-köle olan halka
Han Orba kız nasihat etti:
“Büyük mücadeleyi ben kazandım,
Sizlere zulmeden yiğitler öldü.
Şimdi her şeyden korkmadan,
Büyük bir toy düzenleyin.
Buraya kim nereden geldiyse
Mal-davarını sürerek
Halkını alarak,
Yurduna geri dönsün.” (Aktaş 2011: 221).*

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ babasının halkını ve malını Kök Molat ile Kögetey Mirgen’in yurdundan kurtardıktan sonra altın tüylü ak köpeğin ruhunu üzüt ülkesinden getirip diriltir. Bu savaşta Hara Han öldüğü için halk hansız kalır. Huban Arığ yurduna geldikten sonra halkını ve malını kurtarmak için Ay Mirgen ile Kök Molat’ı öldürmek için hazırlanırlar. Yola çıkmadan önce Hıyan Arığ halkı çağırır ve halka Huban Arığ’ın hanlık edeceğini söyler. Huban Arığ hanlık ve beylik cübbesini giyer, halkı giydirir, doyurur ve halka nasihat vererek yurdundan ayrılır:

“Hıyan Arığ yerli halkı topladı,
 Onlara emir ve öğüt verir:
 ‘Bekçilik edene hanlık eden
 Besleyene beğlik eden
 Alp Hara Han ayrılıp öldü.
 Gözü güzel yerli halkım,
 Han ve Beğ olmadan yaşamazsınız.
 Hanın yerine Hanlık edecek olan
 Huban Arığ’dır, benim kızım,
 Han giyimini şimdi kuşanır.
 Beyin yerine bugün geçer,
 Beğlik giyimini şimdi giyer.
 Huban Arığ’ın sözünü yerine getirin,
 Söylediği sözüne kulak verin.’
 Huban Arığ, Han’ın yerine hanlık cüppesini giydi.
 Giyimsiz kişiye
 Giyimin en iyisini giydirdi,
 Atsız kişiyi [ise]
 Atın en iyisine bindirdi.
 Yerli halka emir-öğüt verdi:
 ‘Açlıkta kimse kalmasın,
 Aş yemeğin en iyisini yiyiniz.
 Giyimsiz ve kşamsız
 Çapullar giyinip kimse dolaşmasın
 Giyimin en iyisini giyiniz.
 Para karşılığı kimse sömürülmesin,
 Halkı kimse baskı altına almaya kalkışmasın,
 Yalnız kulunu at ediniz,
 Yalnız balayı er yapınız.
 Kulunun ayağını karıştırmayınız,
 Sağ ve salim yaşayınız.
 Çabağanın ayağını yormadan
 İyilik ve düzen içinde yaşayınız.

Birlik, dirlik ve beraberlik içinde olunuz.

Yakında yurtlu halkla

Bozuşmadan, iyilik ve düzen içinde yaşayınız.

Irakta yurtlu halkla

Düşmanlık etmeden, dostça ve barışça yaşayınız. ’’ (Davletov 2006: 89).

Huban Arığ, Ay Mirgen ve K n Mirgen’in yurdundaki halkı çağırıp nereden geldiyseniz oraya geri d n n diyerek hepsini yurduna gönderir:

“Yerli halka dönüp, konuştu:

‘Nereden geldiniz, yerli halk,

Oraya geri dönünüz.

 z n z n malını ayırıp götürünüz.’

Kul,  alcı olan yerli halk

 zlerine ait malı sevinerek ayırıp,

şarkı ve ezgi m rıldanarak eve gitti,

İki kızı minnetlerini sunup, onları  vd .’’ (Davletov 2006: 103).

Huban Arığ annesini kara kayanın içinde ölmüş halini ziyaret ettikten sonra halkına ve dönüp nasihatte bulunur. Atın en iyisine binin, aş ve yemeğin en iyisi yiyin giyimin en iyisini giyin der:

“Alp Huban Arığ kız

Yerli halkın içinden geçti.

Atsız kalan kişileri

En iyi ata bindirdi.

Giyimsiz kişilere

Giyimin en iyisini giydirdi.

Yerli halka öğüt ve buyruk saldı:

‘Atsız kimse kalmasın,

Atın en iyisine binip dolaşın.

A  kalan kişiler [bundan böyle] a  kalmasın,

Aş ve yemeğin en iyisinden yiyin.

Giyimsiz kimse kalmasın,

Giyimin en iyisin, giyin.

Birisi “güçlüyüm.”

Öbürü “üstünüm” gibi

Aşırılık düşüncelere kapılmayın,

Barış ve uzlaşi içinde yaşayın.” (Davletov 2006: 190).

2.1.5. Kahramanın Halkının Sürülmesi ve Köle Olması

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Han öldükten sonra Bay Kara Han’ın oğlu Ak Han’ın ak sarayına girer. Ay Hucın’ı atının arkasına bağladıktan sonra Ak Han’ın yurdunu ve malını da götürür. Bazı kişiler gitmek istemezler, zorluk çıkaranları öldürürler. Malın kötüsünü yolda öldürür, halktan yolculuğu aksatanları ağaçların dallarını eğerek boyunlarından asarlar. Bu sırada Ay Hucın’ı da atın kuyruğunda Bay Kara Han’ın yurduna kadar sürüklerler:

“Ay Molat, Ay Hucın’ın

Alp bağlayacak kayışla,

Elini ayağını arkaya çekip bağlamış.

Yiğit atının kuyruğuna bağlamış,

Ak kula atına atlayıp,

Bay Kara Han’ın oğlu AyMolat

Ak Hanın yurdunu talan etmiş.

Otlatılan hayvanları sürüyor.

Kaptaki eşyalarını ata yüklüyor.

Büyük köyün içinde

Halk büyük ağıt yakıyor.

Yaşlı kişiler

Ay Molat’a karşı geliyor:

-Ölü vücudumuz burada yatsın

Öldüröver, diye.

Ay Molat, ölmeyi seviyorsanız,

Öldüreyim, deyip, ihtiyarları

Kesip öldürüyor,

Büyük ovaya yayılmış
 Otlatılan malını sürüyor.
 Büyük aygırlar, yilkayı sürdürmeyip
 Karşı koyup, koşuşuyorlar.
 Ay Molat büyük aygırları
 Okla atıp öldürüyorlar.
 Büyük boğalar, inekleri sürdürmeyip,
 Karşı koyup koşuşuyorlar.
 Ay Molat büyük boğaları
 Kılıçla kesip gidiyor.
 Erinip üşenmeden
 Otlatılan malı çoğaltarak götürmüş
 Halkı, boyu artarak yürümüş.
 Büyük yazıda iki yaşında tay, kulun
 Ayırıp koşturmamışlar.
 Aygırlı yilkılar, kişneşip,
 Ormanlı zirveyi aşivermişler,
 İnekli boğalarböğrüşüp,
 Ulu zirveyi aşivermişler.
 Halk, ağlaşıp sızlaşıp,
 Ormanlı zirveyi aşıp inmiş.
 Oradan buradan otlatılan malla
 Halk sürgüne götürülüyor.
 Yaşlı zayıf mallar,
 Yola dayanamayıp, yorulup çökseler,
 Yolda çoğu öldürülüyorlar.
 Yaşlı, zayıf kişiler,
 Yola dayanamayıp, yorulup otursalar,
 Ay Molat ile Kızıl Tas
 Ağacın eğik dalını aşığa çekip,
 Boyunlarından asıp gidiyorlar. ” (Arıkoğlu 2007: 233).

Altın Arığ Destanı: Destanda Altın Arığ'ın yaratıldığı ak kayanın bulunduğu yurttan sonradan adı Çibetey Han olacak altı yaşındaki çocuk vardır. Çocuğun babası Alp Han ile

annesi Ak Ölen Arığ çok geç yaşta çocuk sahibi olduklarından ölürler. Çocuk küçük yaşta hem öksüz hem de yetim kalır. Alp Han'ın hizmetkârı Altın Sayzan da iki kızı Picen Arığ ile İcen Arığ'a bu çocuğu ve halkı büyüyene kadar emanet eder. Fakat Picen Arığ kötü düşünceli olduğu için çocuğu öldürür. Kendini halkın hanı ilan eder. Sarı dağın eteklerinde Sarı denizin kıyısında yaşayan üç ulaklı ak, sarı atlı Alp Saaday adlı han ile evlenir ve toydan sonra Alp Saaday'ın isteği üzerine Alp Han'ın halkını Alp Saaday'ın halkının yanına götürürler:

“İki, üç günden sonra düğün sona ermiş,

Yaşlı başlı adamlar, şöyle konuşmuşlar:

-Picen Arığ ile İcen Arığ, iki kız kardeş,

Hayatımızı, düzenimizi bozacaklar.

Picen Arığ, Alp Saaday'a sorar:

-Peki Alp Saaday, burada mı oturacağız,

Senin ülkene mi taşınacağız?

Alp Saaday der ki:

-Alp insan, başkasının yurdunda oturmaz,

Benim ülkeme gideceğiz

Picen Arıp der:

-Vadilerde hayvan kalmasın,

Boş yerlerde bir şey kalmasın.

Alp Han'ın yetiştirilmiş malının

Oraya götürmek gerek,

Büyük halkı, senin ülkene

Götürmek gerek.

O zaman, hazırlanmaya başlamışlar.

Atları eyerlemişler.

Alp Han'ın çok eskiden beri biriktirdiği

Serveti, ata, kırağa yüklemişler.

Düzenli hayatı o zaman bozmuşlar,

Zengin ülkeyi talan etmişler.

Halk, ağıt yakıp, ağlamış, yas tutmuş,

Yaşlı adamlar karşı çıkmışlar:

-Toprağımızdan ayrılmayız.

İsterseniz öldürün.

Karşı çıkan yaşlı ve kadınları

Alp Saaday ve Picen Arığ,

Kılıçla vurup öldürmüşler.

Önceden talan edilmeyen büyük ülke,

O zaman yağmalanmış.

Büyük aygıtları, öbür aygırların naklini

Engelleyerek, dörtnala koşan,

Büyük aygırları,

Okla vurup, öldürmüşler.

Büyük boğalar, ineklerin götürülmesini

Engellemekteymişler.

Büyük boğaları da kılıçla öldürmüşler.

Üç gün boyunca büyük karışıklık olmuş.

Üçüncü günde, istese de, istemese de,

Yetiştirilen havyan, boyun eğip gitmiş.

Halk, istemeye istemeye gitmiş.

Altay dağını halk,

Ağlaya, sızlaya aşmış.

Altay dağının ardında, ak vadi,

Yayılmakta, aygırlı yulkıları

Kışneyerek gitmekteymiş.

İnekli boğaları, möleşerek gitmekteymiş.

Büyük halk, matem içinde gitmekteymiş.

Yolda gidemeyen hayvanları,

Öldürerek gidiyorlarmış.

Yürüyemeyen yaşlı erkek ve kadınları,

Ağacın dalını eğip,

Çenelerinden asarak gidiyorlarmış. ” (Özkan 1997: 79-81).

Çibetey Han ve Hulataş yurtlarında huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşarken Hulataş'ın isteğı üzerine yolculuğa çıkarlar. Bir han öldürüp malını ve halkını yurtlarına getirip mallarına mal halkına halk eklemek isterler. Fakat çıktıkları bu yolculuktan elleri boş döndükleri gibi

üstüne kendi halkının ve malının da Oo Kara Han tarafından sürölüp götürüldüğünü görürler:

“Bir gün Hulatay diyor ki:

-Çibetey Han, biz gidelim,

Bir hanı öldürüp,

Halkını ve hayvanlarını buraya getirelim.

Çibetey Han, “olur”, der.

Onlar, karar verip savaşa hazırlanmış,

Harekete geçmişler.

Onlar handan hana, beyden beye dolaşırlar.

Bazı yerlerde, büyük alplardan korkup,

Uzaktan geçip giderler,

Bazı yerlerde, büyük alp hakkında bilgi alıp,

Yakınına bile gelmeden geçip gidiyorlarmış.

Hiçbir şey yapmadan, yurtlarına geri dönmüşler.

Kendi yurtlarına gelip,

Altay dağına çıkıp bakmışlar ki,

Kendi yurtları dağılmaktadır.

Ak denizin kenarında,

Halkın yerleştiği yerde,

Keklikler bitmiş,

Yetiştirilen hayvanların otladığı yerde,

Ak otlar yeşermiş.

Ak denizin suyu ıssız yerde güröldeyerek,

Tenha yerde coşup, şırıltıyla akmaktaymış.

O zaman konuşurlar:

-İşte, biz insanların malına göz diktik,

Kendi malımızı kaybettik.” (Özkan 1997: 181).

İssız ülkede bir kurganın dumanının tüttüğünü görürler. Gidip bakınca eşlerinin orada olduğunu görürler ve onlardan olanları öğrenip halklarının peşinden gitmeye karar verirler:

“İssız ÷lkede, ulu bir kurgan,
 O kurgandan duman çıkmaktadır.
 Ona bakarak, alplar konuşuyorlarmış:
 -Herhalde yaşlı, zayıf biri kalmış olmalıdır,
 Soralım.
 Altay dağından inmişler.
 Ulu kurgana ulaştıklarında,
 Kurganda Alp Han Kız ile
 Pora Ninci çıkıp gelmişler.
 Alp Han Kız der ki:
 -Sizler, mala doymadan,
 Başka, hanın yurduna
 Kötü niyet beslediğiniz için
 Kendi malınızı kaybettiniz.
 Çibetey ile Hulataş sorarlar:
 -Kim bizim
 Hayvanımızı ve halkımızı sürüp götürdü?
 Alp Han Kız ile Pora Ninci der ki;
 -Herhangi bi yerden altı alp geldi,
 Karşı koyacak kimse olmadığı için,
 Yurdu talan edip, hayvanları ve halkı sürüp götürdüler.
 Biz, zavallılar kaçıp kurtulduk.
 Çibetey ile Hulataş der:
 -Neyse, bi süre böyle yaşayınız,
 Altı yıl geçinceye kadar bekleyiniz,
 Altı yılın sonunda gelmezsek,
 Yolumuzu kaybettiğimizi düşünün.
 Yedinci yıla kadar bekleyin,
 Yedi yıl geçtikten sonra
 Ölüp kaldığımızı anlayın,
 İşte ondan sonrasını kendiniz bilirsiniz.
 Atlarını çevirip,
 Altay dağına çıkmışlar.
 Araştırıp bakarlar ki;

Yetiştirilen hayvanların ve halkın

Yoldaki izleri onların batıya doğru gittiğini gösteriyor.

Hulatay ile Çibetey Han

Alplar, hayvanların ve halkın gittiği yoldan

Giderken, yolda öldürdüklerini

Görürler:

Yolda yürüyemeyen zayıf, kuru hayvanlara

Alplar, Ölünceye kadar vurmuşlar.

Yolda yürüyemeyen zayıf insanları,

Vahşi ormanda, ağaç dallarını

Eğerek onları çenelerinden asarak gitmişler.” (Özkan 1997: 183-185).

Altın Arığ, Pora Ninci tarafından öldürölünce Çibetey Han'ın ve oğlu Kanlı Kılıç'ın yurdunda büyük bir savaş başlar. Savaş bitmek bilmemektedir. Kanlı Kılıç tek başına mücadele ederken zorlanmaktadır. Pora Ninci'nin hanlık kurduğu Oo Kara Han'ın ülkesine halkı sürölüp götürölmemektedir. Bu sırada Alp Han Kız, Altın Arığ'ın peşinden gider ve öldüğünü görerek ağlar. Sonra yaşlı bir adam Altın Arığ'ın topuk kemiğinden, Ak Boz atın toynağından bir alp ve at yaratır. Onlar savaşın olduğu yere gelir ve Taptaan Mirgen halkı kurtarır ve Alp Han Kız'a yurdunuza gidin der:

“Seyrek ağaçlı sıradağı

Aşarak dağdan inmişler,

Ak vadiye yönelmişler.

Taptaan Mirgen

Şarkı söyleyerek gelmiş.

Türkü söyleyerek gelmiş:

-Haydi, Alp Han Kız,

Yerinize-yurdunuza

Doğru gidiniz.

Yerimiz-yurdumuz talan edilmiş,

Güçlü alplar ölmüş.

Çibetey Han yetiştirilen hayvanları,

Halkı, sürüp dağıtan,

O savaşa girmiş.

Yurduna-suyuna ulaşınca,

Ölenleri hayat suyu ile,

Diriltirsin,

Sönen ateşini, hayat suyunu damlatıp yakarsın.” (Özkan 1997: 309).

Taptaan Mirgen savaşacak alp bittikten sonra Çibetey Han’ın yanına gelir ve halkını yurduna götürmesini söyler:

“Taptaan Mirgen, Çibetey Han’a söylemiş:

-Haydi, hayvanlarını ve halkını götürerek,

Yurduna ve suyuna dön.” (Özkan 1997: 315).

Han Orba Destanı: Han Orba destanında kahramanımız Han Orba’nın babası Hara Han’ın yurdu düşmanı Hara Molat’ın yurda savaşmaya geldiğini görürüz. Hara Molat, Hara Han’ın yurdunu ve malını alıp götürmek ister. Bir gün Hara Han evinde otururken aniden Hara Molat’ın yurduna saldırmak için geldiğini görür. Hara Han, Hara Molat ile büyük bir mücadeleye girer. O sırada eşi Hara Tarğah, hamiledir ve üç yaşında da erkek çocukları vardır. Hara Han, eşi ve çocuğu ile vedalaştıktan sonra Hara Molat ile büyük bir mücadeleye başlar ve en sonunda bu savaşı kaybedip Hara Molat’ın kölesi olur. Hara Tarğah evinde olanları üç yaşındaki oğlu ile gece gündüz izler. Kocasını Hara Han’ın savaşı kaybettiğini görünce güçlü sihirlerini kullanarak, halkının ve malının yarısını ak ve mavi çiçeğe dönüştürür. O sırada kötü düşünceli Hara Molat da Hara Han’ın evine gelir ve yiğit kölelerine Hara Harğat’ı ve halkını sürüp götürmesi için emir verir:

“Tüm hayvanlar ve halk ile

Hara Tarğah’ı götürmeleri için

Yiğit kölelerine emir verdi.

Hara Molat’ın kara köleleri

Onu elinden kolundan tuttular,

Saraydan dışarı çıkarttılar.

Hara Tarğah, dışarı çıktığında

Çiçek olan iki yavrusuna bakıyor:

Gümüş ve altın çiçekler

Yere doğru eğilmişler.
 Onu gören Hara Tarğah'ın
 Yüreği daha çok eridi
 Ala gözünün yaşı
 Nehir olup aktı.
 Hara Tarğah'ın çaresizce ağladığını
 Kara köleler anlamadı,
 Zavallı kadıncağızı, tüm millerin
 Önünde sürdüler.
 Milletin gözyaşı,
 Taşkın su gibi akıp,
 Ak nehre karışıyor.
 Yeryüzündeki insan ılgılığı,
 İki kulağı sağır ediyor.
 Malın davarın böğürtüsü
 Enginlere yayılıyor.
 Hara Han'ın yurdunda
 Dokuz yıl boyunca dağılmayacak
 Kara duman ile ak duman çöküyor,
 Ay ve güneşi kapatıyor.
 Hara Han'ın savaştığı yerlerde
 Kırk yıl ot bitmeyecek
 Kızıl alevli ateşler
 Gökyüzüne doğru çıktı.
 Hara Molat'ın kara köleleri
 Malı davarı, bir yere toplayıp,
 Çatal kamçıyla sürdüler.
 Tüm milleti bir yere toplayıp,
 Eğri kamçıyla eziyet ettiler.
 Gözü yaşlı Hara Tarğah
 Eşi ihtiyar Hara Han'la birlikte,
 Yan yana gelip el ele tutuştu,
 Üzengiye basıp etrafı selamladılar.

*Bahadır Hara Han,
 Kara doru atına binip
 İpek dizginini yedekleyerek,
 Yaşlı Hara Tarğah ile
 Birlikte ilerlediler.
 Ata yurdu sahipsiz kaldı,
 Ana yurdu sahipsiz kaldı,
 Başkasının yurdu oldu.
 Yüksek tepeye çıktığında,
 Hara Tarğah dönüp baktığında,
 Saygıyla selamlayan ak çiçekler
 Ayın karşısında
 Altın gibi parıldıyorlar,
 Diktiği mavi çiçekler
 Güneşin altında
 Gümüş gibi parıldıyorlar.
 Vedalaşıp,
 Oraya buraya sallanıyorlar
 Hara Han'la Hara Tarğah
 Ak ovaya dönebilir miyiz, deyip
 Üzülüp ilerliyorlar.” (Aktaş 2011: 33-35).*

Huban Arığ Destanı: Han Hartığa'nın yurdundan çıkarken yurdu talan edilir. Hara Han ve Huban Arığ da yurtlarına gelip viran olmuş yurtlarına bakarlar:

*“Aralıkta atlarını durdura çekip
 Göz atıp baktıklarında,
 Alp Hara Han'ın
 Değerli yurdu düşmüş,
 Yabancılarla dolmuş.
 Ulu yurdu düşmüş,
 Düşmanlarla dolmuş.
 Ulu evi boşalmış,
 Küçük evi boşalmış.*

*İnek güdülecek çayırlarda
 Esnek başlı ot bitmiş.
 Yılkı otlatılacak çayırlarda
 Kaygan başlı ot bitmiş.
 Ulu evi Hara Han'ın
 Küçük yele ısıklık çalmaktadır.
 Kapı ve tünük açık kalmış
 Ahırlıklar ezilmiş.
 Kapıdan giren saksağanlar,
 Tünükten dışarı uçmaktalar.
 Tünükten giren kuzgunlar,
 Kapıdan dışarı uçmaktadır.
 Ezilmiş yurdunu görüp, Hara Han,
 Esrik gibi oldu.
 Bozguna uğramış evini görüp,
 Aralıktan ileri gittiler.
 Güzel eve uğramaya anlaşıp,
 Atlarını altın sarçına bağladılar,
 Alp Hara Han'la Huban Arığ
 Güzel evin içine girdiler.
 Kapıyı açıp esenlikler dilediler,
 Eşiği aşıp, saygılar sundular.
 Güzel evde kişi olmadığından,
 Dedikoducu saksağan yalnızca öterek geçti.
 Pencereden giren yel ve kasırrga
 Kapıdan çıkmakta.
 Kapıdan giren yel ve kasırga,
 Pencereden çıkmakta.” (Davletov 2006: 64-65).*

Huban Arığ, düşman yurdunda yaptığı büyük savaş bittikten sonra Kök Molat ve Kögetey Mirgen'in yurdundan kendi yurtlarına doğru geri giderler:

“Hara Han'ın tok ve semiz malı,

Ata yurduna dönemkte.
 Ayrılıp ölen Hara Han'ı görünce,
 Aralıktan kışneyerek geçmekte.
 Onurlu halk ana yurduna geri dönmekte.
 Geçip ölen Hara Han'ı görünce,
 Ağlayıp, ağıt yakıp aralıktan geçmekte.
 Huban Arığ, Kök Nincil attan inip,
 Ayrılıp ölen Hara Han'ın
 Çevresinde dolaşıp, ağıt yakmaktalar.
 Uzaydaki yıldızların Huban Arığ,
 Tümünü sayarak ağıt yakmakta
 Biten otun kökünü
 Sayarak ağıt yakmakta.
 Huban Arığ ağıt yaktığında
 Yerin üstü, yerin altı, her yerde duyulmakta.
 Katı yürekli kişiler üzülmekte,
 Yumuşak yürekli kişiler ağlaşmakta." (Davletov 2006: 74).

Huban Arığ, Kök Nincil'in toyunda iken halkının ve malının sürölüp götürüldüğünü öğrenir. Altın tüylü ak köpek gelip haber verir ve Huban Arığ da hemen yola koyulup yurduna gelir:

“Huban Arığ, sinek ve at sinekleriyle dövüşüp,
 Ata yurduna nasıl ulaştığını bile fark edemedi.
 Silsileli dağlık bir yere çıkıp, atını durdurup,
 Göz atıp baktığında,
 Ulu yurdunun uğuldadığını,
 Ulu yelin etkisiyle cınladığını,
 Küçük evinin kışnediğini,
 Küçük esinti etkisiyle vızladığını [gördü].
 İneklerin dolaştığı yazılarda
 Kaygan başlı otlar bitmiş.
 Koyunların dolaştığı yazılarda
 Kaval başlı otlar bitmiş.

*Kapı ve tünük açık kalmış,
 Hazaa-hahpah ise ezilip yıkılmış.
 Kapıdan gidip giren saksaganlar,
 Tünükten dışarı uçmaktadır.
 Tünükten içeri giren kuzgunlar,
 Kapıdan dışarı uçmaktadır.
 Yıkılan yurdunu görüp
 Hızlandı güzel kız. ” (Davletov 2006: 205).*

Huban Arığ, düşmanı olan Ah Molat’ın yurduna gelip baktığında halkının Ah Molat’ın yurdunda ağlamakta olduğunu görür:

*“Silsileli dağlık bir dağ sırtına çıkıp
 Atının ağzını durdurmak üzere çekip baktığında
 Kök denizin yükselip dinginlik içinde dalgalandığını [gördü].
 Kök karlı dağ doruğu, kök tigire dek yükselmekte,
 Güneşin gözünü kaplamakta.
 ,kök denizin kıyısında
 Sayılamayacak kadar kalabalık halk yaşamakta.
 Karınca gibi kaynamakta,
 Kara sinek gibi koşturmakta.
 Kök yazıya dolu
 Kök mal otlamakta.
 Huban Arığ’ın tok ve semiz malı kişnemekte,
 Yerli halkı ağlamakta. ” (Davletov 2006: 207).*

2.1.6. Kahramana Alkışlar

Ak Çibek Arığ Destanı: Sarı Han’ın yurduna sürölüp götürülen üstün güçlü alplar Ak Çibek Arığ’a, senin doğacağını biliyorduk ama buraya gelip bizi kurtaracağını bilmiyorduk diyerek Ak Çibek Arığ’ı alkışlarlar. Ak Çibek Arığ, karşısında bulunan alplara herkes kendi yurduna halkını ve malını alıp götürsün der. Bunu duyan alplar Ak Çibek Arığ’ı alkışlayıp hayır duası ederler:

“Ak Çibek Arığ, Sarı zirvenin üstünden
 Sarı ırmağı görerek
 Büyük köye inerek gitmiş.
 Bay Sarı Han’ın yerinde
 Esir alınmış alp çok imiş.
 Ak Çibek Arığ’ı görüp
 Toplanıp konuşup yığılmışlar.
 Yiğit atları sakatlamışlar
 Kaçamasınlar diye.
 Alpların kol sinirini kesmişler,
 Ok yay tutamasınlar diye.
 Alplar Ak Çibek Arığ’la konuşuyorlar:
 Kara düşünceli Sarı Han’la
 Mücadeleye gücümüz yetmedi,
 Malımızı, halkımızı buraya sürüp,
 Vücudumuzu böyle kesip,
 Böyle çürüttü.
 İpek yeleli ak kır atın
 Ak Çibek Arığ kızın doğduğunu
 Hepimiz biliyoruz,
 Hangi hanın yırdunda doğduğunu,
 Hiçbirimiz bilmiyoruz.
 Han boz atla ak kır atın
 Buraya gelmesini
 Gece gündüz düşünemedik.
 Eziyet çeken bedenlerimizi,
 Eziyetten kurtardın
 Ak Çibek Arığ,
 Acı çeken bedenlerimizi
 Acıdan kurtardın!” (Arıkoğlu 2007: 277).

Kanlı Kılıç Bay Kara Han’ın yurdundan buyruğunu verip herkesi kendi yurduna ve suyuna gönderir. Bay Kara Han’ın yurduna sürölüp getirilen halklar Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç’ı alkışlayarak överler:

“Ondan sonra altmışar yetmişer alplar
 Kendi mallarını ayırıp,
 Kendi halklarını ayırıp,
 Altmış farklı yere dağılıyorlar.
 Ak Çibek Arığ’la Kanlı Kılıç’ı
 Övüp, alkışlıyorlar:
 -Çıkmayacak canınız olsun,
 Dağılmayacak yurdunuz olsun,
 Dökülmeyecek kanınız olsun,
 Uçsuz bucaksız yurtlu olunuz,
 Ak Çibek Arığ’la Kanlı Kılıç!” (Arıkoğlu 2007: 309).

Han Orba Destanı: Han Orba ve Han Mirgen, Altın Çağah’ın yurduna giderken analı kuşlar, ak dünyanın yiğitleri iki kardeşi alkışlar:

“Yeryüzü sarsıldı,
 Gökyüzü titredi,
 Dallı ağacın dalında
 Yavrulu kuşlar cıvıldaşıyor,
 Eğri büğrü ağacın dalında
 Analı kuşlar ötüşüyorlar.
 ‘Saf gücü olan iki kardeş,
 Her zaman birlikte yaşayın,
 Yaşınızs uzun olsun,
 Yaratanınız büyük olsun’.
 Ak dünyanın bütün yiğitleri,
 İki kardeş ululayıp,
 Artlarınca övüyorlar:
 ‘Yiğidin iyisi Han Mirgen ile Han Orba,
 Yürüdüğünüz yollar uyuşsun
 Memleketinize dönün,
 Katettiğiniz yollar huzurlu olsun,
 Ana yurdunuza selam götürün’.” (Aktaş 2011: 108-109).

Han Orba, her yolculuğa çıktığında altmış telli altın çathan sesi tüm dünyaya yayılır. Yeryüzündeki bütün canlılar o zaman Han Orba'nın yolculuğa çıktığını anlarlar. Han Orba, Pus Han ile Tas Han'ın yurduna giderken Han Orba'nın altmış telli altın çathanını duyan herkes Han Orba'yı alkışlar:

“Altmış telli altın çathan
 Altmış yırla çalınıyor,
 Altmış soyu geçerek çathanı
 Güçlü yiğitler duyup,
 Ala gözlerini siliyorlar,
 Çifte kanatlı kuşlar, tünemeden,
 Üç yiğidi görmek için,
 Üç gün önceden uçuşup,
 Bir gün sonrasında serpilip,
 Üzülüp, ötüşüyorlar:
 ‘Güzel yaratımlı Han Orba kızı
 Nasıl gördük,
 Güzel yaratımlı Han Orba kız
 Halktan olduysa!
 Yeryüzünde yiğit yaratılsın
 Yiğit yaratımlı Han Orba gibi.
 Geniş yeryüzünde at yaratılsın
 Yiğit kızıl kır at gibi’.
 Altın tüylü altmış guguk
 Altmış yırla şakıdığına,
 Yetmiş hanın yurdunu geçerek
 Çan sesi yayılıyor.
 Ala benekli hayvanlar
 Bunu işitip dayanamadan
 Altı gğn yol katedip,
 Üç gün dilenip,
 Üzülüp pişman oluyorlar.
 ‘Pek güçlü Han Orba kızı
 Gözlerimizle görsek,

Ölsek de gam yemeyiz.
Yeryüzünde bir yiğit doğsun
Pek güçlü Han Orba gibi.
Yiğit Han Orba kızın
Yaratımı büyük olsun.
Yaşı uzun olsun.
Verilmiş yaşına neşe dolsun'.” (Aktaş 2011: 186-187).

Huban Arığ Destanı: Kara Üzüt ülkesinin bekçisi dokuz kara kız Huban Arığ'ı yenemeyince ağlayıp üzülseler de kendilerini kandırabilen kişi olduğu için Huban Arığ'ı alkışlarlar:

“Kara Üzüt ülkesi bitmek üzere,
Aylı, güneşli ülke görünmekte.
Dokuz kara kız, ağlayıp, ağıt yakıp,
Geri dönüverdi.
‘Ay ve güneşli ülkede dolaşmak için yaratılsaydık,
Peşine düşüp, yakalayıp öldürürdük.’ Diye,
Konuştı dokuz kara kız.
‘Ak Üzüt ülkesine giden
Güzel yordamı olmayan bizler gibiler,
Hiçbir zaman geri dönmez.
Elli yordamı çok iyi bilen
Ulu güçlü Huban Arığ,
Geçip ölenlerin ülkesinden
Ana yurduna geri dönmektedir.
Elli hilesi olmayan bizler gibileri
Geri dönemeyiz.
Tamamen o ülkeye varmaktayız.
Yaşın uzak, yaratanın yüksek olsun,
Yolun açık, yaşamın mutlu olsun.
Önünde ay ışılasın,
Arkanda güneş parlasın.

*Bitmemek üzere canlı ol,
Aşınmamak üzere yurtlu ol,
Dökülmemek üzere kanlı ol,
Bitmemek üzere yurtlu ol'
Ayrılık sözlerini söyleyip,
Ağlayıp, ağıt yakarak gittiler.”* (Davletov 2006: 84).

Han olan Huban Arığ, yola çıkamadan önce halka nasihat verir ve halkı da onu alkışlayarak yoluna doğru gönderir:

*“Yerli halk Huban Arığ’a minnetini sunmakta:
‘Yaşınız uzak, yaratanınız yüksek olsun.
Bitmemek üzere canlı olunuz,
Tükenmemek üzere yurtlu olunuz,
Dökülmemek üzere kanlı olunuz,
Sonsuz olmak üzere yurtlu olunuz.’”* (Davletov 2006: 89-90).

Huban Arığ, düşman yurdu olan Hırcotay Mirgen’in yurdundan dönerken arkadaşlarıyla birlikte şarkı söylemeye başlar. Bunu duyan halk da bu alpları alkışlayarak güzel dileklerde bulunurlar:

*“Kız güzellerini görüp,
Minnetlerini sunarak, vmekteler:
‘Huban Arığ, Kök Nincil, Sarığ Nincil
Keşke hep birlikte olsaydılar.
Sevdiğimiz sesinizi
Kara balçık basmasın,
Sevdiğimiz güzel gözlerinizi,
Tabut kötüsü kapatmasın.
Böyle güzel şarkıyı
İlk kez işitmekteyiz.
Böyle güzel şarkıyı
İlk kez işitmekteyiz.
Böyle güzel sesleri*

İlk kez dinlemekteyiz.
 Ağzınızdan çıkan sevdiğimiz bu sesiniz
 Aydan güneş kadar ünlensin,
 İçinizden çıkan güzel sesiniz,
 Yeryüzünde yayılsın.
 Yellenip büyüyen saçınızı
 Yel kapmasın hiçbir zaman.
 Gençlikte dolaştığınız sevdiğimiz yurdunuzu
 Kurumasın hiçbir zaman.
 Böyle arı sevdiğimiz özünüz
 Altmış atla çevremelenemsin,
 Güneşten aydın kız özünüz,
 Elli atla dolanılsın.
 Yanan odunuz sönmessin,
 Sevginiz soğumasın.
 Yalnız yıldız altında,
 Mutluluğunuz yitmesin.
 Ülger Yıldızı altında
 Yazgınız kesilesin.
 Sarı çayırın çiçeği
 Tamamen kuruyup düşmesin.
 Sevdiğimiz şarkılarınız,
 Sonsuza dek sessiz kalmasın.
 Gençken dolaştığınız toprakları
 Asla unutmaz olunuz.
 Gençliğiniz gitse,
 Koşu atıyla yakalayamazsınız.
 Kök çayırın çiçeği,
 Hergün dalgalansın şimdi.
 Kesilmemek üzere canlı olun,
 Bitmemek üzere yurtlu olun,
 Dökülmemek üzere kanlı olun,
 Tükenmemek üzere yurtlu olun.

*Ayın altında altmış ezginiz işitilsin,
Güneşin altında elli şarkınız söylensin. ’’* (Davletov 2006: 112-113).

Huban Arığ, arkadaşı Kök Nincil’e yardım etmek için gitmeye hazırlanır. Yola çıkacağı zaman halkı Huban Arığ’ı alkışlar ve onunla vedalaşırlar:

“Yerli halk [ona] minnetini sunmakta:

‘Kağanımız, beğimiz Huban Arığ

Alp yiğitleri yere serdirme,

Er-yiğide düşürtme.

Ağzından çıkan sevdiğimiz sesin

Yabancı ülkelerde işitilsin.

İçinden çıkan güzel sesin

Düşman ülkesinde işitilsin.

Göğsünden çıkan sevdiğimiz sesin

Kalkındıramaz mı bu ülkeyi?

Çan gibi çalan bu sesin

Sığamayabilir mi bu ülkeye?

Kesilmemek üzere canlı ol,

Bitmemek üzere evli ol,

Dökülmemek üzere kanlı ol,

Tükenmemek üzere yurtlu ol.’

Önden aspah ettiler,

Ardından vedalaştılar.” (Davletov 2006: 118).

Huban Arığ, her yolculuğa çıkmadan önce yaptığı gibi Gri ve Sarı Işık ülkesine giderken de halkıyla vedalaşır ve halkı onu alkışlayarak iyi dileklerini sunar:

“‘Yaşın uzak, yaratanın yüksek olsun,

Kesilmemek üzere canlı ol,

Aşınmamak üzere yurtlu ol,

Yolun açık olsun.’ Diye

Yerli halk minnetlerini sundu.” (Davletov 2006: 142).

Huban Arığ, K  k Nincil'in toyundan giderken şarkısını s  yler. Bunu duyan halk Huban Arığ'ın orada olduğunu anlamadığı için hayıflanarak ona hayır duası eder:

*“Yerli halk,   z  lerek, ağlamakta:
‘Sevilen can biçiminde doğan Huban Arığ,
Tabuta yatmasın hiçbir zaman,
Sevilen can gibi g  zel sesi de,
Solmasın hiçbir zaman.’” (Davletov 2006: 205).*

Huban Arığ yerin kırk kat altına inince orada b  y  k bir savaş olduğunu g  r  r ve atına kamçı vurup yoluna devam etmeye koyulur. Bu sırada da ezgisini s  ylemeye devam eder. Bunu duyanlar ise Huban Arığ'a   z  l  p ağlamakla birlikte ona hayır duası edip alkı larlar:

*“Kati y  rekliler   z  lmekte,
Yumuşak y  rekliler ise ağlamakta.
‘Sevilesi can olarak doğan Huban Arığ'ı,
Son defa g  rmekteyiz.
Sevilesi can olarak bu d  nyaya gelen Huban Arığ
Ke  ke asla   lmeseydi.’ Diyerek,
Yırtıcı hayvanlar arkasından ko up,
Silsileli dağ sırtında b  Ğ r  p geride kalmakta.
Kanatlı kuşlar peşinden uçup,
  z  lerek yerlere yatıp arkada kalmakta.
Sevilesi can olarak doğan yalnız Huban Arığ'ın
G  zel sesini, g  zel t  rk  s  n  ,
Son defa dinlemekteyiz.
Onun g  zel sesini ve t  rk  s  n  ,
Bir daha asla duyamayacağız.
Kopmamak   zere can sahibi ol,
D   memek   zere yurt sahibi ol,
D  k  lmemek   zere kan sahibi ol,
Yitirmemek   zere   lke sahibi ol.
G   l  lere ezdirme,*

Gücünden töreyi unutanlara bastırma.

Alpara yenilme,

Yiğitlere kendini aşağılama imkânını tanıma. ’’ (Davletov 2006: 231).

2.1.7. Düşmanlarının Yurdu ve Özellikleri

Ak Çibek Arığ Destanı: Ay Molat, Ay Hucın’ı atının kuyruğunda sürükleyerek halkı ve malıyla beraber getirir. Bay Kara Han’ın yurdu yerin yükseği kara zirvede yaşıar. Yetiştirilen mal ve halk Bay Kara Han’ın yurdundan taşar. Köyün karşıısında da dokuz çatal başlı bir kara kaya durmaktadır. Kara kayanın altında da dokuz köşeli kara taş ev durur:

“Ay Hucın her ne kadar yalvarsa da,

Her ne kadar acı çekse de,

Ay Molat hiç aldırmadan,

Babası Bay Kara Hanın yurduna

Yetişıiyor.

Yerin yükseği Kara zirveye

Otlatılan malı, halkı

Sürüp çıkarmışlar.

Halk, mal Kara zirvenin

Öbür tarafına aşmış.

Halka halk katılıyor.

Dokuz ayrı gözli

Kara ırmağ akıyor,

Kara ırmağın kıyısında

Halka, oymağa

Yaşamaya, yurt yetmeyecek gibi,

Yerleşmeye, yer yetmeyecek gibi.

Otlatılan mala otlatmak için

Ot yetmeyecek gibi.

Köyün karşıısında

Dokuz çatal başlı

Kara kaya duruyot.

Kara kayanın altında

Dokuz köşeli

Kara taş ev duruyor.” (Arıkoğlu 2007: 235).

Bay Kara Han’ın yurduna gelen yaşlı hizmetçi Kara Han’ın yurdunun ve malının çok olduğunu bakmakla, saymakla bitmeyeceğini görür:

“Bay Kara han yerinde

Halka oymağa

Yaşamak için yurt yetmez gibi,

Yerleşmeye yer yetmez gibi.

Otlarılan mala otlatmak için

Ot yetmez gibi.

Ağılının karşısında dokuz çatal başlı

Kara kaya duruyor.

Kara kayanın altında

Dokuz köşeli kara taş ev.

Dokuz alp, ateş salıp yakıyorlar.

Isınarak tavllanmış duruyor.”(Arıkoğlu 2007: 265)

Ak Çibek Arığ, Han boz atlı çıplak erkek çocuğunun peşinden sarı zirvenin üstüne gelir. Orada yedi tümenli bir savaş olduğunu görür. Ak Çibek Arığ buradaki savaşı yedi günde bitirir. Sarı zirve üstüne ak sarı atlı bir alp geldiğini görür. Bay Sarı Han’ın yurdunun burası olduğunu, ak sarı atlı alp da Alp Saaday olduğunu öğrenir:

“Sarı zirvenin üstünde

Yedi tümenli savaş.

Çıplak oğlan alp kişiyle

Denk düşmüş, denk atışıyor,

Ak Çibek Arığ’ı

Yedi tümenli savaş çevirmiş.

Yedi tümenli savaşta

Ak Çibek Arığ yedi gün savaşmış.

Yedi günün sonunda

*Yedi tümenli savaşı bitirmiş.
Sarı zirve üstünde
Ak sarı atlı alp kişi koşturup geliyor.
Sarı zirve altında
Bay Sarı hanın yurdu, yeri varmış.
Ak sarı atlı Alp saaday
Bay Sarı'nın oğlu,
Ak Çibek Arığ'a yetişmiş."* (Arıkoğlu 2007: 261-262).

Ak Çibek Arığ, Sarı Han'ın sürüp götürdüğü halkı kendi yurtlarına gönderdikten sonra Bay Sarı Han'ın halkı ve malı kalır. Ak Çibek Arığ, Bay Sarı Han'ın malına ve yurduna bakan Alp Sayzan'ı han yerine han bey yerine bey yapar. Alp Sayzan'a halkını iyi yönet dedikten sonra vedalaşarak oradan ayrılır:

*"Bay Sarı Han'ın halkı,
Bay Sarı Han'ın malı kalmış.
Bay Sarı Han'ın malına bakan
Alp Sayzan'ı han yerine han edip,
Bey yerine bey edip,
Ak Çibek Arığ konuşuyor:
-Haydi Alp Sayzan,
Yerin yer olsun,
Suyun su olsun!
Fakar kara düşünceli Bay Sarı Han'ın
Yönettiği gibi yönetemezsin.
Öksüz kulun kalsa at yetişir,
Öksüz oğlan kalsa, er yetişir!
Kucaklaşıp, Ak Çibek Arığ,
Ak kır atına atlayıp oradan ayrılmış."* (Arıkoğlu 2007: 279).

Ak Çibek Arığ, Ay Hucın'ın acılar çekip inlediğini duyduktan sonra Bay Kara Han'ın yurdundaki halkın ve malın hiçbir yere sığmayacak kadar çok olduğunu görür ve şaşırır:

"Bay Kara Han'ın halkına

*Yaşamaya, yurt yetmez gibi,
Yerleşmeye yer yetmez gibi.
Çok büyük yurt imiş.” (Arıkoğlu 2007: 285).*

Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç Bay Kara Han'ı ve Ay Molat'ı öldürdükten sonra kendi halkını ve malını yurtlarına gönderirler. Geride kalan halk Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç'a ağlayıp sızlanıp bizi de yurdumuza gönder diye yalvarır. Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç han çocuğu ona sorun o eğer izin verirse gidersiniz der. Bunu üzerine Kanlı Kılıç'a yalvarırlar ve Kanlı Kılıç da herkesi kendi yerine ve suyuna gitmeleri için gönderir:

*“Kanlı Kılıç'la Ak Çibek Arığ'ın
Etrafını çevirmişler.
Sürülüp gelen alpları
Bay Kara Han yerinde
Yorup halsiz bırakmışlar.
Altın ayak sinirini kesip,
Ok yay tutmasın diye.
Alpların eşleri
Bay Kara Han yerinde
Ağır işte çalışıp
Acı ıstırap çekmişler,
Ağlaşıp sızlaşıyorlar:
Yerli oanımızı
Yerimize gönderir misiniz,
Suyu olanımızı,
Suyumuza gönderir misiniz? Deyip,
Ak Çibek Arıp konuşuyor:
-Kanlı Kılıç han çocuğu,
Ondan sorunuz
Kanlı Kılıç bırakmazsa
Kanlı Kılıç'ın yerine
Böyle mal besleyip,
Böyle eziyet çekersiniz!*

Alplar, hanlar, beyler

Kanlı Kılıç'a soruyorlar:

-Yerimize, yurdumuza, Kanlı Kılıç,

Bırakır mısın?

Kanlı Kılıç karakını

Orada söylemiş:

-Haydi, yeri olanlar,

Yerinize dönünüz,

Yurdu olanlar,

Yurdunuza dönünüz!

Böyle olsa da,

Kendi malınızı

Maldan ayırıp,

Kendi halkınızı ayırınız.

Başka kişinin malına halkına göz koymayın!

Yerinize, yurdunuza ulaşınca,

İnsanların malını almadan,

Halkı sevip yaşayın.

Öksüz kulun kalsa;

At yetiştirin,

Öksüz çocuk kalsa,

Er yetiştirin.” (Arıkoğlu 2007: 309).

Bay Kara Han'ın sürüp getirdiği bütün malı ve halkı sürdükten sonra Bay Kara Han'ın yurdu ıssız kalır. Bay Kara Han'ın yurdunu ve ocağını yakıp yıkarlar. Bay Kara Han'ın da külünü yere savururlar:

“Savaşa giren alplar, hanlar,

Hrpsi yürüyüp gitmişler.

Bay Kara Han'ın

Malı, halkı kalmış.

Bay Kara Han'ın

Büyük yurdunu dağıtmışlar.

Ocağını yıkmışlar,

Bacasını devirmişler,
Bay Kara Han'ın külünü
Yele savurmuşlar.
Büyük köyün içinde
Uluyp duran it bırakmamışlar,
Büyük yazı dolusu malı,
Karıştırıp sürerek,
Tay, kulun ayırmadan,
Bay Kara Han'ın büyük yurdu
Uğuldayıp kalmış.
Akan kara ırmak
İssiz yerde çağlayıp kalmış.
Yer yüksekliği kara zirveye
Halkı boyu yöneltip,
Sürüp çıkarmışlar.” (Arıkoğlu 2007: 313).

Ak Çibek Arığ, Ozıl Arığ'ı öldürdükten sonra Kanlı Kılıç, Ozıl Arığ'ın halkına burada mı yaşayacaksınız benim yurduma mı geleceksiniz diye sorar. Halk da Kanlı Kılıç ile gitmek istediğini söyler:

“Kanlı Kılıç
Ot Hanın kanını yayıp,
Tatlı canını almış
Kanlı Kılıç, Ot Hanın halkını toplayıp,
Orada sormuş:
-Burada mı yaşayacaksınız,
Benim yurduma mı gideceksiniz?
Ot Hanın halkı bağıriyor:
-Kötü Ot Han yurdunda yaşamayız
Kanlı Kılıç senin yurduna gideceğiz!
Ot Hanın halkına
Hazırlanın diye, orada konuşmuş.
Ot Han'ın ocağını söndürmüşler,
Bacasını döndürmüşler
Ovaya yayılan malını

*Toplayıp sürmüşler,
Kalan eşyasını ata yüklemişler
Otlatılan mal toplanıp yürümüş,
Halk oba tasasız yürümüşler.
Otlu zirveyi aşarak inip,
Ak yazılara dağılmışlar.” (Arıkoğlu 2007: 355).*

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında bahsi geçen düşman yurtları iki tanedir. Birisi Alp Saaday’ın Sarı Dağ ve Sarı Deniz kıyısında yaşayan halkı diğeri ise Oo Kara Han’ın Kara Dağ ve Kara Deniz kenarında yaşayan halkıdır. Oo Kara Han öldürüldükten sonra Hulatay’ın ilk eşi Pora Ninci burayı kendine yurt yaparak han olur. Pıcen Arığ ile evlenerek onun hâkimiyet sürdüğü halkı ve yurdu kendi halkıyla birleştiren Alp Saaday’ın yurdu destanda şöyle ifade edilmektedir:

*“Alp Saaday’ın yurduna gelmişler.
Sarı dağın üzerine aran-çula atlar,
Koşarak çıkıyorlarmış.
Hulatay, Kara kula altın gemini
Çekerek atını durdurmuş.
Altın Arığ da aynı şekilde,
Ak Boz atını durdurmak için gemini çekmiş.
Sarı denizin kenarında
Sayısız halk yaşıyor,
Sayısız hayvan bulunuyor.
Ak sarı at ile ak yeleli
Ak Boz at direkte bağılı duruyor
Hulatay demiş ki:
-Ormana girenler, çilek yer.
Altın Arığ, köye inelim.
Altın Arığ da aynı sözleri tekrarlamış.
Köye doğru inmişler,
Büyük köyün içinden geçmişler,
Alp Saaday’ın evine yaklaşmışlar.” (Özkan 1997: 103-105).*

Picen Arığ'ın destanda en çok dikkat çeken özelliği sesini istediği gibi kullanıyor olmasıdır. Picen Arığ, sesiyle Huu İney'i taklit ederek Kirim dağının zirvesindeki Ak kayanın kapısını açar:

*“Kirim dağının üzerinde
Altı ayrı başlı Ak kaya
Karanlık gecede, ayın ışığıyla,
Parlamaktaydı.
İki kız kardeş yaklaşmışlar.
Ak kayanın kapısı yoktur,
Picen Arığ Kız,
Ak kayanın yanında durup
şarkı söylemiş,
Huu İney'in şarkısını söylemiş,
Öyle şarkı söylemekteyken,
Kapısı olmayan Ak kayanın kapısı açılmış
Picen Arığ ile İcen Arığ, iki kız kardeş,
Canlı topuz ve kılıçlarını taşıyarak,
Ak kayanın içine girmişler.” (Özkan 1997: 53).*

Picen Arığ, Alp Saaday'ı da söylediği güzel şarkıyla etkiler ve Alp Saaday'ın gözünde kendinin güzel görünmesini sağlar:

*“Picen Arığ, güzel, beyaz evden çıktığında,
Saaday, büyük köyün içinden gitmektedir.
Picen Arığ onu görür
Altın işlemeli beyaz eşarbını
Sallayarak, şarkı söyler.
Alp Saaday, Altay dağına,
Orta Olığ'a doğru yaklaşmış.
Arkasını dönüp bakmış ki,
Picen Arığ Kız,
Güzel, beyaz evin önünde duruyor,*

*Çok güzel görünüyormuşmuş.
 Bir daha bakmadan yürümüş.
 Altay dağının üzerine çıkmış,
 Atını durdurup, köye bakar ki,
 Beyaz, güzel evin önünde
 Picen Arığ kız, çok güzel,
 Çok hoş görünüyor.” (Özkan 1997: 75–77).*

Alp Saaday’ın yurdundan Çibetey Han’ın yurdunu kurtaran Hulatay olur. Aslında Hulatay Çibetey Han’ın yurdunun malının sahibi olarak yaşamak ister. Altın Arığ ile evlenmeyi ister. Altın Arığ’ın zayıflığından yararlanır. Daha sonra Altın Arığ’dan çekindiği için Çibetey Han’ı diriltir. Halkını ve malını da Alp Saaday’ın elinden kurtararak kendi yurtları olan Ak Deniz’e doğru beraberce götürür. Hatta Çibetey Han ve Hulatay Altın Arığ yanlarına gelip selam verdiğinde cevap bile vermezler:

*“Altın Arığ, Ak Boz atına binerken,
 Alp Saaday’ın ülkesine gitmek üzere,
 Atının yar gibi ağzındaki gemini çemiş.
 Vadiye benzer geniş sağırsını kamçılamiş,
 Ak Boz at, Alp Saaday’ın ülkesine doğru,
 Gerilip, esneyerek, dörtlale koşturmaya başlamış.
 Rüzgâr gibi esmekte,
 Kasırga gibi ortalığı kasıp kavurmaktaymış.
 Alp Saaday’ın ülkesine kadar koşmuş.
 Sarı dağın üstünde,
 Koşarak çıkınca,
 Altın Arığ, Ak Boz atının
 Gemini çekerek, durdurmuş.
 Dikkatlice bakınca,
 Alp Saaday’ın evinin yıkıldığını görür.
 Yetiştirilen mal ve halk
 Göçüğe gitmektedir.
 Sarı dağın üzerine baktığında,
 Hulatay’ın Alp Saaday’ı, atı ile birlikte*

Öldürmüş olduğunu görür.
 Picen Arığ ile İcen Arığ adlı iki kız kardeşi öldürüp,
 Ağacın eğil dalına aşmış olduğunu,
 Altın Arığ, görür.
 Hulatay, Altın Arığ'ın herşeyi öğrendiğini sezmiş,
 Altın Arığ'a hoş görünmek için,
 Alp Saaday'ı ve ili kız kardeşi öldürmüştü.
 Altın Arığ atı Ak Bozun
 Gemini çevirerek çekmiş,
 Halkın ve hayvanların,
 İzinden gitmiş.
 Yeryüzünün merkezi olan,
 Çibetey'in öldüğü Ak vadiye gelmiş.
 Hulatay, Çibetey Hanı diriltmiş,
 Altın Arığ, canlı halının bozulup, yıprandığını,
 Görür.
 Hulatay, Çibetey Han'ı nasıl
 Diriltmiş olabilir?
 O çağda, ölen şeyleri diriltten
 İlaçlı otlar çok yetiştirmiş.
 Hulatay, ak otun ucundan, yeşil otun ucundan,
 İlaç hazırlayıp,
 Çibetey Han'ı diriltmiş
 Altın Arığ yoluna devam etmiş.
 Yolda görür ki,
 Hayvanlar sürüler halinde,
 Halk, toplu olarak gelmektedir.
 Şuuru yerinde olan bakar ki,
 Hulatay ile Çibetey Han,
 Atlarına binmişler,
 Baş başa vererek,
 Derin sohbete dalmışlar.
 Altın Arığ onların ardından giderek,

“Merhaba” demiş.
 Hulatay ile Çibetey Han,
 Altın Arığ’ı dikkate bile almamışlar.
 Hulatay, Çibetey Hanın
 Atı, Kara Küken’i alıp,
 Saaday’ın ülkesindeyken hazırlanmış,
 Birlikte geliyorlarmış.
 Fakat Altın Arığ, Çibetey Han kızmadığı için,
 Kendisi de Hulatay’a kızmayı gereksiz görür.
 Yetiştirilen malı, sürüo,
 Halkı toplayarak,
 Çibetey Han’ın ülkesine ulaşmışlar.” (Özkan 1997: 117-119).

Altın Arığ’ın yurdunun diğerk bir düşman hanı da Oo Kara Han’dır. Kara Han, Kara Dağ’ın zirvesinde Kara Deniz’in kenarında yaşayan halkın hanıdır. Oo Kara Han’ın yurdunda çok büyük savaşlar başlar:

“Atlarına binip,
 Yola devam etmek üzere atlarını kamçulamışlar.
 Güneş ışığının çok olduğu yerde,
 Yeryüzünün zirvesi, Kara dağ durmaktadır,
 Yetiştirilen hayvanların ve halkın
 İzi, Kara dağdan aşır gitmekteymiş,
 Kara Küken ile Kara Kula,
 Kara dağa çıkmışlar.
 Dağdan öte tarafa bakınca,
 Kara denizin akmakta olduğunu görmüşler.
 Kara denizin kenarında,
 Halka, kara kalabalığa,
 Yerleşmek için yer yetmeyecek gibiymiş.
 Hayvanların sayılamayacak kadar çokluğundan,
 Otlamaya ot yetmeyecek gibiymiş.
 İşte, o sırada kaygıya düşmüş,
 Çibetey ile Hulatay.

Atın taşıyamadığı altı yiğit

Kara dağa çıkmış.

Hulatay ile Çibetey Han

Altı yiğitle orada tutuşup,

Orada kapışmış.

Çibetey Han ile Hulata

Oo Kara Han'ın yurdunda, büyük savaşa başlamışlar.” (Özkan 1997: 189-191).

Çibetey Han'ın altı aylık oğlu ile Hulata'ın dokuz aylık olarak bıraktıkları çocukları da büyüyüp savaşa katılırlar:

“Alp, Kara dağa kadar koştu.

Kara dağın üzerine koşarak çıkıp,

Durunca gördü ki,

Sonu olmayan bir savaş sürmektedir,

Bitmez ulu savaş olmaktadır.

Babası Hulata ve Çibetey Han

Altı alp ile savaşmaktadır.

Dağın öte tarafında daha

Büyük savaş olmaktadır.

Alp:

Dur bakalım, ne olacak, diyor.

Olanları yakından görebilmek için yaklaşır.

Çift kanatlı at, Han Pozırah durmaktadır.

Atını kaybeden Han Tibet,

Büyük alpla eşleşip,

Dengiyle savaşmaktaymış.

Onların öte tarafında, bu iki alptan daha da

Büyük ve güçlü alplar güreşmekteymiş,

<Dur birde buna bakayım.>, diye

Savaşı seyretmek için yaklaşınca görür ki,

Bükülmez kanatlı at, Han pozırah orada duruyor.

Çibetey Han'ın oğlu,

*Büyük ve güçlü alp ile birleşip,
 Birbiriyle savaşıyor,
 Onların biraz uzağında, bu mücadeleden daha korkunç ve
 Büyük dövüş olmaktadır:
 Ak duman ile mavi duman birbirine karıştıyormuş,
 Sert taştan kıvılcımlar fışkırıyormuş,
 Dağ yarıyor gibiymiş,
 Kayalar parçalanıp, yıkılıyor gibiymiş.
 Pora Ninci'nin oğlu, önce olanları gördüğünden,
 Bunu da görmek için, oraya yaklaşır,
 Bakar ve görür ki,
 Dokuz kulaç boyundaki altın yeleli,
 Altın toynaklı at Ak Boz duruyor,
 Güzel ve hoş Altın Arığ,
 Parlak, taş düğmeli zırhlı,
 Topraktan daha kara yüzlü,
 Kazan gibi gibi geniş alınlı,
 Kara toprak kadar kara gözlü,
 Ayaklığı ve tırnaklığı da olan çelik zırhlı
 Alpla eşleşip
 Savaşıyor.” (Özkan 1997: 199-201).*

Oo Kara Han'ın ülkesini kendine yurt edinen bir başka düşman ise Pora Ninci'dir. Altın Arığ'ı öldürdükten sonra altmış yetmiş hanın yurdunu talan edip, Oo Kara Han'ın ülkesine getirip kendine hanlık kurar:

*“Pora Ninci burada
 Handan daha ulu han olup,
 Beyden daha ulu bey olup,
 Yaşamaktaymış.
 Altmış, yetmiş hanın yurdunu talan edip,
 Buraya sürüp getirmiş.” (Özkan 1997: 313).*

Han Orba Destanı: Han Orba destanında karşımıza çıkan ilk düşman kahramanlarımızın babalarının yurda han olduğu zamanda halkı sürüp götüren Hara Molattır. Han Mirgen, Hara Molat'ın yurduna ve evine gelir. Han Mirgen Hara Molat'ın yurduna geldiğinde orada Hara Molat'ı öldürür:

*“Kandan kızıl doru at
Yeri dövüp şahlandığında,
Kızıl yalımlı ateş yandı.
Şahlanıp büyük kayaları teptiğinde,
Yalımlı ateşler yanıyor.
Ön ayağının bastığı yerde
Altın göller etrafa taşıyor.
Orada altın tüylü ördekler,
Yüzüp duruyorlar.
Arka ayağının bastığı yerde
Gümüş göller meydana geliyor.
Orada gümüş tüylü ördekler,
Ötüp duruyorlar.
Atın aştığı yüks ek doruğa çıktı.
Hara Molat'ın yurdunu
Anlayıp görse,
Tüyü başka hayvanlar yaşamaktadır,
Dili başka halklar buradadır.” (Aktaş 2011: 50-51).*

Han Orba destanındaki kahramanın yurduna ve halkına saldırmak isteyen ikinci düşman ise Hazır Han'dır. Han Mirgen ve Han Orba, Hazır Han yurtlarına gelerek yurtlarında kanlı bir savaş çıkarmasın diye onun yurduna giderler:

*“Büyük yolda görseler,
Sıklıkla Hazır Han'ın yurduna
Çok güçlü yiğit gitmiş,
Baba yurduna dönen
Hiçbir alp yokmuş*

Orada hepsi ölmüşler.
Yiğidin iyileri, koşumlu atlarına binip,
Çoğu Hazır Han 'ın yerine varmış.
Ana yurduna dönebilen
Hiçbir iyi yiğit yoktur.
Yüksek zirveye çıksalar,
Hazır Han 'ın yurduna ulaşmışlar
Burada neler var deyip,
Göz atıp baksalar,
Teyzeleri Altın Harlıh
Yiğit kız Altın Çaçah
Hazır Han 'ın yurdunda
Şiddetlice savaşıyorlar.
İki kardeş atlarından inip,
Atlarını bağlamadan ilerleyip,
Aşağıya doğru indiler.’’ (Aktaş 2011: 140–141).

Hazır Han'ın yurduna yardıma gelen küçük çocuğun da yardımıyla kırk yıl boyunca bitmeyecek olan savaş böylece biter. Hazır Han'ın yurdunda kara dumanlar çekilip kızıl alevli ateşler gökyüzüne doğru yanar ve kanlı savaşta savaşacak başka düşman alp kalmaz. Han Orba Hazır Han'ın yurdundaki halkı ve malı da kendi yurduna göndererek Hazır Han'ın sarayını yaktırır:

“Hazır Han 'ın yurdunda
Kara duman çekildi,
Kızıl alevli ateşler
Gökyüzüne doğru yandı.
Ölüp giden yiğitlerin kemiklerini
Aşabilen yoktur.
Yiğit üstünde yiğit ölmüş.
Zorluk gören kul-köle halk
Han Orba 'nın ayağına düştü.
Yiğit kız halka öğür verdi:
‘‘Hazır Han 'ın servetini bölüşüp,

Sarayını yakın!’’

Hazır Han’ın yurdunda

Hiçbir şey kalmadı.

Han Orba’ya alkış vererek,

Boy millet dağ su kenarına dağıldı.

Beraber gelip, el veriyorlar,

Atlara binip, selamlaşıyorlar,

Yedeklenip, yüksek zirveye çıkıyorlar.

Hazır Han’ın yurdunda

Ölmüş bedenlere gaklamaya

Sadece karga ve saksağan kaldı.

Mal-davarın olduğu yerlerde

Baldıranlar büyüdü.

Halkın yaşadığı yerlerde

Gür ağaçlar sallanıyor.’’ (Aktaş 2011: 149)

Tas Han ve Pus Han, yeryüzündeki pek çok halkı ve malı kendi yurduna sürüp götüren düşmanlar Han Orba ve Han Mirgen kardeşlerin yurtlarını da almak ister. Bunun için de Altın Tas adlı bir kişiyi ulak olarak gönderirler. Han Mirgen ile Han Orba yurdunu ve halkını kendi yurtlarına getirmezlerse gelip alacaklarını söylerler. Han Mirgen, Han Orba ve Han Çibek hazırlanarak Tas Han ve Pus Han kardeşlerle savaşmaya giderler:

“Sarp kaya Tas Han ile

Buz kaya Pus Han’ın yurdunda

Çan gibi titriyor,

Büyük bir fırtına giriyor,

Kara yer beşik gibi sallanıyor,

Değirmen gibi çekiliyor,

Ak ölenin yetiştiği ovalar boyunca,

Atlar yere basmadan koşuyor.

Mavi ter otunun büyüdüğü ovalarda

Atların ayağı doğrudan geçiyor.

Kayalık yerlere vardıklarında,

Kızıl alevli ateş yanıyor.
Mavi zirvelere gittiklerinde,
Mavi yalımlı ateş alevleniyor.
Önünde duran ak zirveleri
Tepeli doğan gibi geçiyorlar.
Batıdaki mavi zirveleri
Laçın kuşu gibi aşıyorlar.
Demir üzengiler şakırdıyor,
Demir gemler çekiliyor.
Zirvedeki tepenin üstünde
Yiğitler, çıkıp, görseler,
Burada kesif bir duman
Ay ile güneşi tamamen kapatmış.
Eyer serilerek,
Birçok iyi at telef olmuş,
Kara tepeye serilerek,
Birçok batur yığılmış.
Ölüp giden yiğitlerin
Kızarıp akan kanları,
Büyük bir nehir olup,
Kara nehre karışmış.
Kara nehir kızıl kanla
Kızıl nehir olup akıyor.” (Aktaş 2011: 187-188).

...

“Halkın yaşadığı yere ulaşmadan,
Ev yapıp kayalarda yaşamışlar.
Tüyü başka hayvan çokmuş,
Dili başka halk yaşarmış.
Güneşin doğduğu yerdeki Tazır kaya
Tazır kayanın içinde,
Orada halkın sahibi olarak,
Çok güçlü Tas Han burada yaşarmış.
Güneşin battığı taraftaki Puzır kaya
Puzır kayanın içinde,

*Bu halkın sahihi olarak,
Cesur yiğit Pus Han yaşamaktadır.” (Aktaş 2011: 188).*

Tas Han ve Pus Han'ın yurduna Han Mirgen'in kızı gelir ve Tazır Mirgen'i, Tas Han'ı ve Pus Han'ı öldürür. Onları öldürdükten sonra kanlı savaş sona erer ve orada sürülüp gelen halkın hepsini kendi yurduna geri gönderirler:

*“Burada yaşayan boy millet,
Sevinip kucaklaşıyor.
Malın-davarın besilisini kesip,
Büyük bir toy düzenliyorlar.
Yiğitlere övgü düzüyorlar.
Bitmemecesine vedalaşıp,
Mal-davarı sürerek
Boyu milleti alarak,
Kendi yurtlarına dönüyorlar.” (Aktaş 2011: 203).*

Tas Han ve Pus Han'ın halkı ve eşleri kendi yurtlarında kalmak istemez ve alplarla birlikte gitmeye karar verirler:

*“Halk, burada kalmak istemeden
Hepsi yiğitlerle birlikte gittiler.
Tas Han ile Pus Han'ın eşleri
Orada kalmayıp, birlikte gittiler.” (Aktaş 2011: 204).*

Kan içici Hara Mool'un yurdunda büyük bir savaş başlar. Altın Çaçah önceden gidip oradakilerle savaşmaktadır. Altın Harlıh gelip oraya gidip savaşmaları gerektiğini söyler. Alplar hazırlanıp Hara Mool'un yurduna doğru giderler. Yurdun girişinde alpların gücünü deneyecekleri kişilerin durup beklediklerini görürler:

*“Altın Harlıh, üç kardeşini
Burada beklemiş:
“Büyük gücü anladığın,
Bu ulu gücü tecrübe ettiğin,*

*Kaburgalarının sızladığı yerdir.
Yer üstündeki güçlüler
Çoğu buraya toplandı.
O yiğitlerle gücünü denemeden,
Dönüp gitmek olmaz.
Doğuya baktıklarında görseler,
Kara zirvenin doruğunda,
Onu yerin altına batırıp,
Dokuz köşeli çıplak yiğit oturuyor.
Günün orta vaktinde,
Mavi zirveyi yere batırıp,
Yiğit Kök Pus oturmuş.
Gün batımı tarafında,
Ak zirveyi yere batırıp,
Yiğit Timir Soyın oturuyor.
Günün öğle vaktinde
Sarı zirveyi yere batırıp,
Dokuz kişinin kucasına sığmayan
Kara yiğit oturmuş.
Altın Harlıh teyzeleri
Dokuz kenarlı sarı kayayı gösterdi.
Dokuz kenarlı sarı kayanın içinde
Güçlü yiğitler çoktur,
Oraya gidip savaşacağım,-
Dedi yiğit Altın Harlıh kız,-
Sen, Han Orba kardeşim
Kara kaya içinde yaşayan
Hazır Noğas ile savaşacaksın.
Sen saf niyetli yiğitlerden
Daha güçlü yaratılmış
Yiğit kız sen olacaksın.
Kötü niyetli ve kan içici
Hazır Noğas kız olacak.
Hazır Noğas'ı yok etsen*

Hara Mool'un yurdunu bitiririz.” (Aktaş 2011: 213-213).

Hara Mool'un yurdunda savaşacak kimse kalmayınca, malını davarını paylaşıp herkes kendi yurduna döner:

*“Hara Mool'un mal-davarını paylaşıp,
Büyük evlerine doğru hemen
Halk dönüp dağıldı.” (Aktaş 2011: 224).*

Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın yurdu onlar öldükten sonra çorak bir ovaya döner, orada kimse kalmaz:

*“Üç kardeşin kötü bir şekilde
Kul köle olan yiğitler
Hemen yurtlarına dağılmışlar.
Üç kardeşin yaşadıkları yerler
Çorak bir ovaya döndü.” (Aktaş 2011: 238).*

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ'ın ilk düşmanı, Huban Arığ ve babası Hara Han'ın, Han Hartığa'nın yurdundayken halklarını ve mallarını sürüp götüreren Kök Molat ve Kögetey Mirgen'dir. Bu iki kardeş Huban Arığ ve arkadaşı Kök Nincil ile evlenmek için Huban Arığ'ın halkını ve malını kaçırmışlar:

*“Kara yerin üstünde,
Ayrılıp ölen yerli halk
Kara toprağa sığmadan yatmakta.
Kişi üstünde kişi,
Mal üstünde mal yatıp ölmüş.
Kara at sineği kadar Karanlık çöktüğünde,
Kanatlı kuş gelmektedir bu yere.
Yırtıcı hayvan gece ve gündüz
Kara duman [bulut] gibi yığılmaktadır bu yere.” (Davletov 2006: 74).*

Huban Arığ'ın ikinci dūřmanı ise yine Huban Arığ ve Kök Nincil ile evlenmek isteyen Ay Mirgen ve Kök (K n) Mirgen'dir. Onlar da iki yakın ardaşla evlenmek isterler. Kötü ve zalimdirler. Pek çok hanın ve beyin jalkını, malını sürüp kendi halkına ve malına katarlar. Huban Arığ, Kök Nincil ve altın tüylü ak köpek oradaki savaşı bitirdikten sonra, s r l p getirilen halkları, Huban Arığ kendi yurtlarına geri gönderir:

‘‘Hıyan Arığ şöyle dedi:

‘‘Uzayın dibinde,

Kara yerin kenarında,

Kızıl alevli odun

Uzaya denk yandığını gördünüz

O, yerle göğün birleştiği yer olmalı.

Yerle göğün birleştiği

Yerden geçebilecek

Dört toynaklı mal da yoktur

Kara başlı alp da yoktur.

At kemiği  atal kayaya,

Er kemiği eğri kayaya dönüşmekte.

Yerle göğün birleştiği

Yerin öbür yanında

Ay kara atlı Ay Mirgen [ile],

Kök pora atlı Kök Mirgen

 ki kardeş yaşamakta.

Altmış yordamı çok iyi bilmekteler,

Üstün güçlü alplar.

Elli yordamı fazlasıyla bilmekteler,

Ulu güçlü er yiğitler.

 ki kardeş karısız yaşamakta.

Sizin doğup b y d Ğ n z  çok iyi bilmekteler,

Sizi eş edinip yaşamaya hazırlanmaktalar.

 yilikle razı olmazsanız

Ulu güçle götürmeye düşünmekteler.

Bunu bilip, Altın tüylü ak köpek

Yere gidip dövüşmekte

Gökke yerin birleştigi yere varırsanız,
 Geç doğan yaş bala,
 Gökke yerin birleştigiinden
 Öbür tarafa bakamadan
 Ağlayıp, ağıt yakmaktadır herhalde.
 Ona mutlaka yardımcı olun.
 Suyu girdiğinizde, sandalınız olur.
 Yabancı ülkesi altmış hileli,
 Onu yakalamak zor olur.
 Düşman ülkesi elli yordamlıdır,
 İyesini bulmak çileli olur.
 Altmış yordamınız üstün gelse,
 Sağ ve salim dönüp gelirsiniz.
 Altmış yordamınız almazsa,
 Ayrılıp ölür kalırsınız [orada] '' (Davletov 2006: 88).

...

"Yerli halka dönüp, konuştu:
 'Nereden geldiniz, yerli halk,
 Oraya geri dönünüz.
 Özünüzün malını ayırıp götürünüz.'
 Kul, çalıcı olan yerli halk
 Özlerine ait malı sevinerek ayırıp,
 Şarkı ve ezgi mırıldanarak eve gitti,
 İki kıza minnetlerini sunup, onları övdü.
 Ay Mirgen ile Kün Mirgen'in
 Ulu yurtları boş kaldı,
 Küçük yurtları kimsesiz kaldı.
 İneğin dolaştığı çayırda
 Esnek başlı otlar bitiverdi.
 Yülkünün dolaştığı çayırda
 Parlak başlı ot bitiverdi.
 Ulu yurtları ulu yele ulamakta,
 Küçük yurtları küçük yelden sarsılamakta.

*Kapı ve tünük açık kaldı.
Kapıdan giren saksağanlar,
Tünükten çıkmaktalar,
Tünükten giren kuzgunlar,
Kapıdan geri çıkmaktalar.” (Davletov 2006: 103-104).*

Huban Arığ, Ay Mirgen ile Kök (Kün) Mirgen’i öldürmeye giderken tanıştıkları Sarığ Sayın’ın ablasının Hircotay Mirgen tarafından kaçırıldığını öğrenir. Sarığ Sayın onlara yardım edip yola koyulunca iki kardeşin yurdundaki savaş bittikten sonra iki kız arkadaş Hircotay Mirgen’in yurduna doğru yola koyulurlar. Huban Arığ Hircotay Mirgen’in yurdunda olağanüstü özelliklerini kullanarak yurttaki bütün düşmanları öldürüp Sarığ Sayın’ın kız kardeşi Sarığ Nincil’i kurtarır:

“Alp kızlar, gelip, esenlik dilediler, saygı sundular.

Sarığ Nincil konuşmaktadır:

‘Zavallı tek kardeşim Sarığ Sayın,

Arı canımı almak üzere gelmişsin.

Huban Arığ’la Kök Nincil gelmeseydi,

Arı gücün almadan,

Ayrılıp ölür kalırdın.

Ulu gücün yetmeden, geçip ölür kalırdın.’

Alp yiğitler atlarına atladılar,

Hircotay Mirgen’in ülkesine

Son kez dönüp baktılar.

Ulu yurdun durduğu yerde,

Ulu çayır durmakta.

Küçük yurdun durduğu yerde,

Her yerde yıkıntı görünmekte.

Yırtıcı hayvan, gece ve gündüz buraya yığıldı,

Kanatlı kuş kara sinek gibi

Uğuldayarak uçup geldi bu yere.

Ayrılıp ölen alp yiğitler

Onlar için aş-yemekler idi.” (Davletov 2006: 109).

Huban Arığ'ın bir başka dūřmanı ise en yakın arkadaşı Kök Nincil'in halkını ve malını sürüp götüren Hara M kke'dir. Hara M kke, Huban Arığ'ın dolaylı yoldan düşmanı olsa da yine de onun yurduna gidip onunla mücadeleye girer ve Hara M kke'yi öldürür. Hatta Hara M kke'yi öldürdükten sonra yetmiş kat yerin altındaki Çelbigen'in kızıdır. Huban Arığ, Hara M kke'nin yurduna giderken yolda iki ko  görür ve onları yoluna engel olduğu için kırbaçlar. Bu duruma  ilbey Arığ çok sinirlenir ve Huban Arığ'ı cezalandırmak ister:

*“Silsileli dağlık bir yere çıkıp, atını durdurup,
Arkaya yönelik göz attığında,
Kanlı savaş bu yerde s rmekteymiş.
Katı zırhın siperi
Kalın yüzlere takılmaktadır
Zinciri kırık zırhlar,
İten kemiğe saplanmaktadır.
Kılıcın başı kan olmakta,
Kök Nincil ile Sarığ Nincil'i
Sarığ Sayın'la altın tüylü ak köpeği
Savaşıp d v şt klerini görüp buldu.
Kanlı savaşın bir ucundan girseler,
Başka bir ucundan çıkmaktalar.
Par alanmadık dağ kalmamakta,
Ezilmedik su kalmamakta,
Kara yer, ucundan giderek, düzelmekte,
Uzay, doğrudan giderek, düzelmekte.”*(Davletov 2006: 125)

Huban Arığ'ın bir sonraki düşmanları Gri ve Sarı Işık ülkesinin yöneticileridir. Fakat bu ülkeler yer altı dünyasında olduğu kannatindeyiz. Çünkü bu ülkeler için kesik aylı kesik güneşli ülkeler olarak bahsedilir. Bir de Huban Arığ ve arkadaşları Gri Işık ülkesine geldiklerinde bekçiler dünyalarında orta dünyanın insanların kokusunu aldıklarını söylerler. Bu sebeptendir ki bu ülkeler fikrimizce yer altı dünyasına ait olan ülkelerdir. Gri Işık ülkesinin hanı Pora Han'dır ve Pora Nincil ile Pora Salėın adlı iki çocuğu vardır. Huban Arığ ve arkadaşları bu ülkedeki savaşı bitirdikten sonra Gri Işık ülkesinde içi

düşmanla dolu olan kırk doruklu kırk kapılı kara kayayı yok ederek Gri Işık ülkesini tamamen temizlerler:

*“Kırk doruklu, kırk kapılı
Kara kayadan dışarı çıktılar.
Kara kayayı kapıp kopardılar,
Kara denizin içine ittiler.
Kara deniz dalgalanıp
Kıyısından dışarı taşıtı.
Kırk doruklu, kırk kapılı kara kaya,
Dokuz güne kadar
Kızıl alevli ateşte yandı
Kum ve çakıl gibi ezilip
Kara denizin dibine batıverdi.”* (Davletov 2006: 160).

Gri Işık ülkesini yok ettikten sonra Huban Arığ ve arkadaşları Sarı Işık ülkesine doğru yola koyulurlar. Sarı Işık ülkesinin hanı olan Sarığ Teek, Huban Arığ ile evlenmek ister. Huban Arığ ve arkadaşlarının geleceğinden emin olduğu için yurdundaki sarı kayanın içine bütün alparı toplayıp bekler. Huban Arığ, Sarığ Teek’in yurduna geldiğinde Sarığ Teek’e meydan okur ve savaşmaya çağırır. Huban Arığ, Sarığ Teek’i öldürdükten sonra kız kardeşi Salaçın Arığ’ı da öldürür ve Sarı Işık ülkesinde savaşacak hiçbir alp kalmaz. O zaman da sarı kayayı sarı denizin içine iterek Sarı Işık ülkesini de yok ederler:

*“Sarı Işık ülkesinde
Karşı gelip, ürüyecek köpeğın yokluğunda
Karşı gelip, kapışacak alpin yokluğunda,
Huban Arığ alnındaki terini silinmekte,
Dört alp, dört yiğit, sarı kayanın içindeki
Üstün güç sahibi alpların
Arı tinlerine ulaşır
Sarı kayayı sarı denizin içine ittiler.
Sarı deniz, kıyısından taşıp
Ak yazıya yayıldı.
Sarı kaya kızıl alevle*

Uzaya dek yandı. ” (Davletov 2006: 164-165).

Huban Arığ’ın halkına ve malına göz diken bir başka düşman ise elli hilesi olan Ah Molat’tır. Huban Arığ, yurduna geldiğinde yurdunun bekçisinin kendisine gizli bir şeyin mallarını tek tek götürdüğünü söyler. Huban Arığ bu gizli şeyin peşine takılsa da ne olduğunu anlayamaz. Ah Molat’ın yurdu hileli olduğu için Ah Molat’ın yurdunu bulamaz. Gün doğunca bir alp ayak izleri görür ve o izleri takip edince Ah Molat’ın yurduna gelir. Ak dağ doruğuna geldiğini anlar ve doruğun hiçbir yerinde kapı izi bulamaz. Adını değiştirerek Ah Molat’a yemek getiren ablası Huu Hat olduğunu söyler. Öyle söyleyince de ak dağ doruğunun kapısı açılır ve içeri girer. İçeri girdiğinde Ah Molat’ın hilesini yenemeyeceğini anlar ve kendini gizleyerek sineğe dönüşür. Altın tüylü ak köpek onu kurtarmaya geldiğinde ortaya çıkar ve Ah Molat ile savaşarak Ah Molat’ı öldürür ve Ah Molat’ın evini de yok eder:

*“Ak ipek, ak bulutun üstünce varıp,
Ak dağ doruğunu altı çevirip,
Kara toprağa yılan gibi kıvrılarak indi.
Solucan gibi uzanıp
Kara toprağa dönerek yöneldi.
Huban Arığ, gözüyle bakıp [onun] izini yitirdi.
Alt dünyaya girdiği yok,
Üst dünyaya çıktığı da yok.
Atının ağzını durdurmak üzere çekip,
Engin dünya üzerini dikkatlice gözleriyle süzdü.
Ak duman yayılıp
Ayın gözünü görünmez kıldı.
Kök duman yayılıp
İki gözle bile hiçbir şey görünemez yaptı.
Karanlık gecede gözle bir şey göremeyip
Güneşin doğuşunu beklemeye başladı [Huban Arığ].
Göğererek olsa da, tan yandı,
Közlenerek olsa da, güneş çıktı.
Huban Arığ göz atıp bakıyordu.*

Ak dumman, arıyıp,

Ak buluta eklendi.

Ayın gözü görünüverdi.

Kök duman kalkıp,

Kök buluta katıldı.

Güneşin gözü görünür oldu.

Ak dağ doruğunun altında

Alp ayağının [izlerini] çok sayıda buldu.

Ak dağ doruğunun dört tutamaklı bir kapısı var.” (Davletov 2006: 175-176).

...

“Akıp duran ak denize Huban Arığ

Ak karlı dağ doruğunu itip düşürdü.

Ak karlı dağ doruğu kum ve çakıl gibi ezildi.

Ak deniz kıyısından taşıp, etrafa yayıldı.

Ak karlı dağ doruğunun durduğu yerde ise

Ak çiçekli ak yazı oluştu.” (Davletov 2006: 184).

Huban Arığ’ın bir başka düşmanı ise Kök Molat ve Kögetey Mirgen kardeşlerdir. Huban Arığ, en yakın arkadaşı Kök Nincil’in düğün toyuna gittiğinde iki kardeş halkını ve malını sürüp kendi yurtlarına götürür. Altın tüylü ak köpek gelip Huban Arığ’a haber verir. Huban Arığ da hemen yola koyulup düşman yurduna doğru ilerler. Huban arığ, bu düşman ülkesine kendi görünümünden farklı olarak kötü bir görünümle gelir ve kendini Huban Arığ’ın arkadaşı Hara Tana olarak tanıtır. Huban Arığ, altın kistiğe çevrilebilen Altın Hus ile beraber iki kardeşle savaşmaya başlar. Altın tüylü ak köpek yardıma gelir ve Huban Arığ, Kögetey Mirgen’i; Altın Hus da Kök Molat’ı öldürür. Huban Arığ, halkını ve malını sürüp götürdüğü için çok sinirlidir ve bu iki kardeşin halkını ve malını yok etmeye karar verir ve yok eder:

“Kök deniz kıyısında yaşayan kök pora atlı

Kök Molat ile Kögetey Mirgen adlı iki kardeş

Kanlı savaş hazırlayıp, Huban Arığ’ın

Tok ve semiz malıyla albahtı halkını getirip,

Tutsak etmektedir.

Altmış hanın haracını toplamışlar,

Yetmiş devletin yemeğini yemişler.
 Kanlı savaşla gelen
 Yerli halk baktığında
 Çürük yularlı, hahpas eyerli,
 Bütünüyle yaralarla kaplı bir çabağaya binen,
 Karnı yara, yüzü yara izleriyle kaplı olan,
 İki gözünden akan çapağı çenesine kadar sarkan,
 Kara duman gibi,
 Yığılıp peşinden takip eden,
 Kara sinek ve at sinekleriyle dövüşen,
 Kız çocuğunun silsileli yerden geçtiğini [gördü].” (Davletov 2006: 208).
 ...
 “Huban Arığ konuştu:
 ‘Öce neden olan Kök Molat ile Kögetey Mirgen’den
 Öç almadan rahat bırakmam.
 Yamanlık yapan iki kardeşten
 Yamanlaşmadıkça peşlerini bırakmam.
 Aziz yurdumu düşürdüler,
 Yabancılarla doldurdular.
 Ulu yurdumu ezdiler,
 Düşmanlarla doldurdular.
 Aizi yurtlarını [ben de] düşürürüm,
 Yabancılarla doldururum.
 Ulu yurtlarını ezerim,
 Düşmanlarla doldururum.
 Bu yurt, bu ülke
 Bir daha yaratılmasın,
 Bir daha yeniden kurulmasın.’
 [Ardından] ulu yurdu düşürdü,
 Ulu ateşe verip yaktı.” (Davletov 2006: 216).

Huban Arığ’ın bir başka düşmanı ise Kök Molat’ın eşi Kün Arığ’ın babası Pus Han’dır.
 Kök Molat ölünce eşi Kün Arığ, yeni doğmuş olan oğlunu da alıp ak kartala dönüşüp

babası Pus Han'ın yurduna kaçar. Kök Molat'ın oğlu çok hızlı bir şekilde büyümektedir ve altı yaşına girip adı konmadan önce öldürülmezse babası gibi çok zalim biri olacaktır. Bu çocuğu öldürecek bir alpin da yaratılmadığı söylenir. Bu yüzden de Huban Arığ'ın buz dağına biran önce geçip o çocuğu öldürmesi gerekir. Dedesi Altın Kris'in de yardımıyla hızlıca Pus Han'ın yurduna gelir. Huban Arığ, Pus Han'ın oğlu Puzan Arığ ile Altın Hus da Pus Han ile savaşıp düşmanlarını öldürürler. Huban Arığ daha sonra Kök Molat'ın oğlunu eline aldığı anda onu öldüremez. Bunun üzerine Altın Hus gelir ve çocuğu ile annesi Kün Arığ'ı öldürür. Ardından savaşacak kimse kalmayınca buz dağının doruğunu vurup yok ederler:

*“Ayın hiç aydınlatmadığı yerler ay ışığını gördü,
Güneşin hiç aydınlatmadığı yerler güneş ışınlarını gördü.
‘Can kadar sevdiğim Altın Kris taydamı,
Yeniden ne zaman görebilirim acaba.’ Diye üzümlere,
Pus Han’ın ülkesine ilerledi [Huban Arığ].
Silsileli dağlık bir yere çıkıp, atını durdurup,
Göz atıp baktığında,
Buz dağı doruğunun dibinde,
Parça malın, halkın hanı, beyi olan,
Pus Han’ın ülkesine
Alp kişi kendi isteğiyle gelmemiş,
İyi atlar uğramamıştır.” (Davletov 2006: 222).*

...

*“Buz dağlı dorğu vurup geçti,
Buz dağlı doruk çakıl taşı gibi dağıldı,
Kum gibi ezildi.” (Davletov 2006: 225).*

Huban Arığ'ın son düşmanı ise dedesi Altın Kris'in küçük çocuklarını kaçıran Hara Moos'tur. Hara Moos da yer altı dünyasında yaşayan biridir. Çünkü Huban Arığ, Hara Moos'un yurduna gidebilmek için yerin kırk kat altına iner. Huban Arığ, Hara Moos'un yurduna doğru giderken arkadaşı Kök Nincil'in oğlu Sarığ Hartığa ile tanışır ve savaşa birlikte giderler. İlk önce dokuz türlü tolğay kam ile karşılaşır, sonra Çis İney ile karşılaşır. En sonunda ise Hara Moos'un yurduna geldiklerini anlarlar. Huban Arığ, Hara Moos'un elinden dedesinin çocuklarını kurtardıktan sonra savaşır ve uzun

mücadelenin sonunda Hara Moos ölür. Huban Arığ, Hara Moos'un evinde çocuk emziren bir kadın görür ve kadın ile çocuğunu da öldürür. Daha sonra başka düşmanlarla mücadele etmeye devam etse de önünde altmış kılıç arkasında yetmiş mızrak savuran bir alp tarafından öldürölür. Huban Arığ ve çevresindeki bütün alplar öldükten sonra dedesi Altın Kris'in çocukları savaşın olduğu yere gelir ve savaşı bitirirler. Tutsak tutulan halka emir verip kırk yıl tutsak kaldınız, yurdunuz neresi ise ata yurdunuza geri dönün diyerek herkesi ata yurduna gönderirler ve Hara Moos'un yurdunu yok ederler:

*“Silsileli bir dağ sırtına çıkıp atlarını durdurup,
Göz atıp baktıklarında,
Kırk kat yerin altına şimdi ulaşmış [olduklarını gördüler].
Katı zırh siperi
Kalın beyne takılmaktadır.
Halkalı sağlamlaştıran zırh
İten kemiğe vurmaktadır.
Kara toprak sarsılmakta,
Kan tigr titremekte.
Kara toprağın çamuru
Kan tigire dek yükselmekte,
Kan tigrin bulutu
Kara toprağa yayılmakta.
[Bu ülkenin] dağ ve suları yırtılmış,
AĞaç ve taşları ezilmiş.
Kara toprakta yanan alevli ateş
Kan tigire dek yükselmekte,
Ay ve güneşin gözünü kaplamakta.
Kılıcın başı kan olamakta,
Mızrağın başı ateşle kaplanmakta.” (Davletov 2006: 243-244).*

...

*“Hara Moos'un yurdunu düşürüp,
Kızıl alevli ateşe verdiler.
Tok ve semiz malıyla onurlu halkını
Yabancılar kendi aralarında üleşip götürdüler.*

*İneklerin dolaştığı yazılarda,
Yumuşak başlı ot büyüdü.
Yılının otladığı yazılarda,
Parıldayan başlı ot bitti.
Koyunların gezindiği yazılarda,
Kaval başlı otlar çıktı.
Hara Moos'un ulu yurdu uğuldayıp kaldı,
Küçük yurdu da kışneyip kaldı.
Ah Öleñ ile Kök Öleñ
Atlarına atlayıp bindiler.” (Davletov 2006: 256-257).*

2.1.8. Düşmanları ve Özellikleri

Ak Çibek Arığ Destanı: *Bay Kara Han:* Ak Han'ın yurdunun en büyük düşmanıdır. Kendisi bizzat Ak Han'ın yurduna gitmez. Oğlu Ay Molat'ı gönderir. Oğlu Ay Molat ve Kızıl Tas, Ak Han'ın yurduna gider. Kızıl Tas, Ak Han'ı öldürünce Ay Molat, halkını ve malını Ay Hucın ile sürüp götürür. Ak Çibek Arığ, Bay Kara Han'ın yurduna Ay Hucın'ı kurtarmaya gelir. Orada Kanlı Kılıç ile birlikte Ay Molat'ı ve diğer düşmanları öldürdükten sonra Bay Kara Han yanlarına gelir. Bay Kara Han bir elinde yemek bir elinde içecek ile Ak Çibek Arığ ile Kanlı Kılıç'ın yanına gider. Yaşlı olduğunu, savaşmak için gelmediğini ve yemek getirdiğini söyler. Ak Çibek Arığ, Bay Kara Han'ın elindeki yemek ve içeceği alır ve yere döker. Kara toprak alev alıp yanmaya başlar. Ak Çibek Arığ, bunun üzerine Kanlı Kılıç'a kötü düşünenin yaptığı da kötü olur der. İkisi Bay Kara Han'ı kesip öldürürler.

Kızıl Tas: Bay Kara Han'ın yurdundan Ak Han'ı öldürmek için Ay Molat ile birlikte gelir. Ak Han ile savaşmaya başlar ve on iki gün sonra Ak Han'ı ve atını öldürür. Daha sonra Ay Molat, Ak Çibek Arığ ile savaşmaya gidince Kızıl Tas da Ay Molat'a yardıma gider. O sırada Kanlı Kılıç gelir ve mücadele etmeye başlarlar. Kanlı Kılıç, Kızıl Tas'ı alıp fırlatır ve sırtını tepip kırarak öldürür. Onlar gittikten sonra Ay Molat'ın oğlu Alp Kuzgun, Kızıl Tas'ı ve Ay Molat'ı diriltip Bay Kara Han'ın yurduna gelirler.

Ay Molat: Bay Kara Han'ın oğludur. Ak Çibek Arığ'ın en büyük düşmanıdır. Metinde iki kez dirilitir ve üç kere de Ak Çibek Arığ tarafından öldürülür. Ay Molat, Kızıl Tas ile Ak

Han'ın yurduna gelir. Kızıl Tas, Ak Han'ı öldürdükten sonra yurda girip Ay Hucın'a doğurduğu çocuğu sorar. Olumlu bir cevap alamayınca, atının arkasına Ay Hucın'ı bağlayıp babasının yurduna kadar sürükler. Yurda geldiklerinde Ay Hucın'ı kara taş eve bağlatıp yaktırır. Daha sonra Ak Çibek Arığ'ı öldürmek için ormanlı zirveye geri döner. Ak Çibek Arığ, Ay Molat'ı kaldırıp altı yedi kere döndürüp fırlatır. Sırtını tepip kırar. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra oğlu Alp Kuzgun gelip Kızıl Tas ile ikisini diriltip Bay Kara Han'ın yurduna gelirler. Ak Çibek Arığ, Bay Kara Han'ın yurduna gelip Ay Molat'a meydan okur. Ay Molat, Ak Çibek Arığ'a alplarını gönderir. Onlarla savaş bittikten sonra Ak Çibek Arığ ile savaşımaya gider. Mücadele ettikten sonra Ak Çibek Arığ, yerden kaldırıp altı yedi kere döndürüp yere atar. Yere düşünce beline teper, boynuna intikam almak için Ot Han'ın yurduna gitmeye karar verir. Orada Ozıl Arığ tarafından kandırılır. Kanlı Kılıç'ın atı han boz at, yardım etmek istese de başarılı olamaz. Ozıl Arığ, tam han boz atı öldürecekken Ay Molat ve oğlu Alp Kuzgun gelir. Ozıl Arığ, Ay Molat'ı ve oğlunu çok eskiden diriltir ve onlar da Ozıl Arığ'ın yurduna gelirler. Ay Molat, Ozıl Arığ'a dur demeye kalmadan han boz at kaçıp gider. Ay Molat, uykudaki Kanlı Kılıç'ı kayışla bağlar ve öldürmeye hazırlanır. O sırada Ak Çibek Arığ gelir ve Ay Molat ile savaşımaya başlarlar. O sırada Kanlı Kılıç'ın kızı yardıma gelir ve Ak Çibek Arığ bunu görür. Ay Molat'ı kaldırdığı gibi yere fırlatır ve Ay Molat kara yere yarısına kadar gömülür. Ak Çibek Arığ, Ay Molat'ı sarı kayışla bağlar ve atının kuyruğunda Ak Han'ın yurduna kadar sürükleyerek götürür. Ak Han'ın yurduna geldikten sonra Ay Hucın gelir ve bana yaptıklarının aynısını çek, ben sana çok yalvarmıştım der. Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç, insan geçmeyen yere götürüp Ay Molat'ı yakarak öldürürler.

Alp Kuzgun: Ay Molat'ın oğludur. İlk olarak babasını diriltmek için Ak Han'ın yurdu ormanlı zirveye gider. Orada babası Ay Molat'ı ve Kızıl Tas'ı diriltip yurtları Bay Kara Han'ın yerine gelirler. Ak Çibek Arığ, Ay Molat ile savaşırken Alp Kuzgun da Kanlı Kılıç ile savaşır. Kanlı Kılıç, Alp Kuzgun'un sırtına teperek öldürür. Alp Kuzgun, Ozıl Arığ tarafından babasıyla birlikte dirilitir. Ozıl Arığ'ın babası Ot Han'ın yurduna gelirler. Orada yeniden Kanlı Kılıç ile savaşır ve Kanlı Kılıç tarafından yeniden öldürülür.

Ot Han: Ozıl Arığ'ın babasıdır ve Kanlı Kılıç intikam almak için gittiğinde çok yaşlanmış olduğunu görür. Kanlı Kılıç, Ot Han'ın yurduna Ak Çibek Arığ'dan kıyafetsiz olduğundan kaçarken yanına gelir. Fakat Ot Han, Kanlı Kılıç'ı ok ile yaralar. Aradan bir zaman

geçtikten sonra Kanlı Kılıç gidip intikam almak ister. Oraya gittiğinde de Ot Han'ı gözü görmez, kulağı duymaz yaşlı biri olarak görür.

Yumuşçu Dokuz Alp: Ay Hucın'ı kara taş evin içine bağlayıp diri diri yakarlar. Sonra evin önünde nöbet beklerler. Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç Bay Kara Han'ı öldürdükten sonra bu alpları da öldürüp Ay Hucın'ı kurtarırlar.

Ozıl Arığ: Ot Han'ın kızıdır. Ak Han'ın yurduna yaşlı kadın kılığında gelerek Ay Hucın'dan bir kâse süt ister. Ay Hucın ayağa kalkınca onun hamile olduğunu öğrenir ve gider. O gittikten kısa bir süre sonra Ak Han'ın yurduna savaş gelir. Ak Han'ın oğlu Kanlı Kılıç, babası Ot Han'ın yurduna kendi intikamını almak için gider. Ozıl Arığ yurduna gelen Kanlı Kılıç'ı altın masaya oturtup araka ikram eder. Kanlı Kılıç istemez ama yine de Kanlı Kılıç'ı ikna eder. Kanlı Kılıç'ın bir süre sonra aklının başından gitmesine sebep olarak, onu yurdunda oyalar. Kanlı Kılıç'ın atı han boz at uyarsa da engel olamaz. Ozıl Arığ, bunun üzerine han boz atı öldürmek için babasının ay kılıcını alır ve vurmaya gider. Tam vuracakken birinin yapma dediğini duyar. Dikkati dağılınca da atı kaçıır. Gelenlerin Ay Molat ve oğlu Alp Kuzgun olduğunu görür. Ozıl Arığ, Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç onları öldürünce yurtlarına gelip onları diriltir. Onlar da Ozıl Arığ'ın yurduna gelir ve Kanlı Kılıç'ı bağlayıp öldürmeye hazırlanır. Tam o sırada Ak Çibek arığ gelir ve savaş başlar. Ozıl Arığ, çıkan bu savaştan yararlanıp kılık değiştirerek kaçmak ister. Fakat Kanlı Kılıç'ın kızı Ay Tappa tükürüğüyle Ozıl Arığ'ı engeller. Ah Çibek Arığ gelip Ozıl Arığ'ı öldürür ve bir daha asla dirilme der.

Gök Han: Kötü bir handır. Ak Çibek Arığ'ın yaratılacağını bilip ona karşı kendi yurdunda savaşa hazırlanır. Kanlı Kılıç ile Ak Çibek Arığ, Ay Molat ve Kızıl Tas ile savaşır. Ak Çibek Arığ, Ay Molat'ı öldürdükten sonra Kanlı Kılıç'ın yanına gitmek ister. Fakat Kanlı Kılıç, kıyafetsiz olduğu için utanır ve Kızıl Tas'ı öldürüp Gök Han'ın yurduna doğru kaçar. Ak Çibek Arığ da onun peşinden koşar. Ak Çibek Arığ, Gök Han'ın yurduna geldiğinde altı tümenli savaş olduğunu görür. Oradakiler Ak Çibek Arığ'a saldırınca o da savaşmaya başlar. Savaş bittiğinde Gök Han da ölmüştür. Gök Han'ın halkı ve oymağı Ak Çibek Arığ'a teşekkür eder.

Bay Sarı Han: Kötü bir handır. Ak Çibek Arığ'ın yaratılacağını bilip ona karşı kendi yurdunda savaşa hazırlanır. Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç kendisinden kaçınca peşine düşer.

Önce Gök Han'ın yurduna giderler. Oradaki savaş bitip Gök Han ölünce Kanlı Kılıç kara yeri delip güneşin battığı yöne doğru ilerler. Sarı zirvenin oraya geldiklerinde yedi tümenli bir savaş olduğunu görüp savaşın içine dalar. Ak Çibek Arığ da Kanlı Kılıç'ın arkasından gider. Oradaki yedi tümenli savaşı Ak Çibek Arığ bitirince karşısına Bay Sarı Han'ın oğlu Alp Saaday gelir. Ak Çibek Arığ, Alp Saaday ile savaşırken Kanlı Kılıç da Bay Sarı Han ile savaşır. Ak Çibek Arığ, Alp Saaday'ı öldürünce Kanlı Kılıç'ın yanına doğru gider. Kanlı Kılıç bunu görünce Bay Sarı Han'ı kaldırıp ince belinden kırarak öldürür.

Alp Saaday: Bay Sarı Han'ın oğludur. Ak Çibek Arığ, Bay Sarı Han'ın yurdundaki yedi tümenli savaşı bitirince Alp Saaday karşısına gelir. Alp Saaday, Ak Çibek Arığ'a evlenmek istediğini söyleyerek güzellikle ya da zorla seni alacağım der. Ak Çibek Arığ buna çok sinirlenerek Alp Saaday'ı öldürür.

Altın Arığ Destanı: *Picen Arığ ve İcen Arığ:* Altay dağlarının hanı Alp Han ve eşi Ak Ölen Arığ, geç yaşta çocuk sahibi olunca daha çocukları büyümeden vefat ederler. Alp Han'ın yakın arkadaşı Alp Sayzan da kızları Picen Arığ ve İcen Arığ'a onların küçük çocuklarını ve Alp Han'ın yurdunu çocuk büyüyene kadar emanet eder. Böyle günler geçirirlerken bu çocuk kendilerini hiç dinlemez. Bir gün İcen Arığ bu çocuğa elbise dikmek ister, ölçüsünü almak için çocuğu çağırır. Fakat çocuk gelmek istemez. O sırada Picen Arığ gelir ve İcen Arığ'ı dinlemediğini görür ve çok sinirlenir. Çocuğu ölesiye kadar döver ve sonra evin divanının altına atar. Kardeşine dönüp babamızla ile konuşalım biz bu çocuğa bakmayıp han olalım der. İcen Arığ da bunu kabul eder ve babaları Alp Sayzan'ın yanına giderler. Alp Sayzan ise bu duruma kızar ve yurdun iyesi Huu İney'den bahseder. Bunun üzerine iki kız kardeş Huu İney'i bildiklerini, kendilerini korkutmadığını söyler. Babaları bunun üzerine fakat Huu İney'den daha üstün biri vardır ki o da ak kayanın içinde ruhunun bedenine girmesini bekleyen Altın Arığ'dır der. Kızlarını ikna ettiğini düşünerek tekrar yurtlarına dönmelerini söyler. Kızlar daha sonra yolda başımıza bir şey gelse kendimizi savunacak hiçbir şeyimiz yok diyerek babalarına geri dönüp ondan silah isterler. Bunun üzerine Alp Saaday kızlarına yastığının altından canlı topuzunu çıkarıp verir. Tam o sırada Picen Arığ'ın aklına Altın Arığ'ı öldürmek gelir. Babasından aldığı canlı topuzla birlikte kız kardeşi İcen Arığ ile ak kayanın oraya gelir. Picen Arığ ak kayanın önünde Huu İney'in sesini taklit ederek ak kayanın olmayan kapısını açmayı başarır. Oraya girdiklerinde Altın Arığ'ı ve atı ak sabdar atı görürler. Picen Arığ, canlı topuzu kaldırıp

Altın Arığ'a ve atına vurur. Picen Arığ, onlara vurdukça kayadan güçlü sesler çıkar ve o sırada babaları Alp Saaday gelir. Olanları gören Alp Saaday çok sinirlenir fakat yapacak bir şey bulamayınca Altın Arığ ve ak sabdar atın kafalarını bedenlerinden ayırır. Daha sonra kızını azarladıktan sonra ak kayanın kapısını kapatıp herkes kendi yurduna gider. Picen Arığ ve İcen Arığ yurda vardıklarında sabah olmak üzeredir. Köyün içine girince çocuğun onlara doğru kotuğunu grrlere. ocuk ablalarına nerede olduklarını sorup siz yokken çok a kaldım ve çok korktum der. Picen Arığ, çocuğu aldığı gibi ak kayanın içine götürür ve onun da boynunu keserek ldrr. Picen Arığ ve İcen Arığ, köye geldiklerinde Picen Arığ kendini han ilan edip han elbisesi giyip han bastonuna dayanır. Böyle günler geçerken bir gün Picen Arığ evin önüne çıkar ve ala ve kara olan iki kuzgunun konuşmalarını duyarak dinlemeye balar. Kuzgunlardan ala kuzgun Picen Arığ hakkında kötü şeyler söylemeye balar. Bunları dinledikten sonra Picen Arığ iki kuu yanına çağırır. Kular onun yanına gitmek istemeyince Picen Arığ sesi ile onları etkileyerek önüne dmelerini sağlar. Kuzgunlara kendisine uygun bir ein olup olmadığını sorar. Kara kuzgun da evet var, fakat çok çirkin olduğu için kimse onunla evlenmek istemiyor, sarı dağın eteklerinde sarı denizin kıyısında yaan han Alp Saaday der. Picen Arığ da çirkin olması önemli değil, güçlü olsun yeter deyip kara kuzgunu  gün içinde oraya gidip onu çağır gel yoksa ala kuzgunu ldrrm der. Kara kuzgun yalvarsa da Picen Arığ onu dinlemez ve kara kuzgunu Alp Saaday'ın yurduna gönderir.  gün sonra kara kuzgun gelir ve Picen Arığ iki kuu da salarak gönderir. Eve girip kardeşi İcen Arığ'a eve misafir geleceğini, sadece ikramda bulunmasını, asla içki imemesini tembihler. Tam o sırada Alp Saaday gelir. Sofraya oturup konuşmaya balarlar. İcen Arığ altın masaya yemekler ve içecekler hazırladıktan sonra misafiri sofraya oturturlar. Alp Saaday, İcen Arığ'a neden içmediğini söyleyince İcen Arığ imeyeceğini söylese de kabul etmez. Ev sahibi imezse ben nasıl içeyim der. Bunun zerine üç de yemek yiyip içecek içmeye balarlar. Aradan zaman geçtikten sonra İcen Arığ, Alp Saaday'a ablası Picen Arığ'ı almasını söyleyerek esritici cümleler kurar. Alp Saaday bu duruma anlam veremeyip çıkıp gider. Picen Arığ, kız kardeşine çok kızar ve çorba ksesini baından aşağıya geçirir. Sonra dışarı çıkıp Alp Saaday'ın arkasından bakıp arkı söylemeye balar. Alp Saaday, arkasına bakınca Picen Arığ'ı çok güzel görür ve dayanamayıp geri döner ve toy düzenlemeye karar verirler. Halk ikisi için istemese de toy düzenler ve babaları Alp Sayzan'ı da çağırırlar. Alp Sayzan, kızına evlendiğine bir şey demediğini fakat öldüğünde el yurduna mı gömüleceğini zlerek söyledikten sonra toydan kaçıp gider. Alp Sayzan'ın söyledikleri halkı da çok etkiler ve kimse toya devam etmek istemez. Toy  gün sonra bitince zorla halkı ve malı

Alp Saaday'ın yurduna sürüp götürürler. Halk çok acılar çekse de Alp Saaday'ın yurdunda yaşamaya başlar. Bunlar yaşanırken Huu İney ak kayaya gelerek Altın Arığ'ı, atını ve Alp Han'ın oğlunu diriltir. OĞlana Çibetey Han adını vererek üçünü de Alp Saaday'ın yurduna gönderir.

Hulatay: Hulataş, Alp Han'ın yurdunun koruyucusu olan Huu İney'in oğludur. Huu İney, Altın Arığ'ı ak sabdar atı ve Alp Han'ın küçük oğlunu diriltmek için yurda geldiğinde karşısına çıkar. Huu İney ilk önce çocuk doğurduğundan emin olamasa da sonradan hatırlar ve oğluna Çibetey Han senin baban der. Hulataş çölde tek başına yaşadığını ve kendi adını da kendi verdiğini söyler. Huu İney, Hulataş ile birlikte Kirim dağına gider ve onları diriltir. Dirilttikten sonra da Alp Han'ın oğluna Çibetey Han adını verir. Alp Han'ın halkını ve malını geri getirmelerini tembihler. Huu İney, Alp Han'ın küçük oğlunu, Altın Arığ ve oğluna emanet ettikten sonra Altın Arığ'ın yaratıldığı ak kayanın içinde kayayla birlikte yok olur. Böylece Çibetey Han, Hulataş ve Altın Arığ düşmanları Alp Saaday'ın yurduna doğru bir yolculuğa başlarlar. Bu yolculukta Altın Arığ'ın aklı bulanık olduğu için Hulataş bu durumu kullanır. Han olmak ister ve Altın Arığ'ın sözlerini tekrar etmesini fırsat bilip Çibetey Han'ı okla vurup öldürür. Sonra da Alp Saaday'ın yurduna sadece ikisi gelir. Picen Arığ da karşısında Altın Arığ'ı görünce çok korkar ve hemen evine girer. Hulataş ve Altın Arığ atlarını bağladıktan sonra Alp Saaday'ın evine girip misafir olurlar. Yemekler yerler, sarhoş olurlar. O sırada Altın Arığ duyduğu bir sesin peşinden gider. Geri döndüğünde ise Hulataş'ın Alp Saaday'ı Picen Arığ'ı ve İcen Arığ'ı öldürüp, Çibetey Han'ı diriltip atı Kara Küren'i bulup ona verdiğini görür. Yanlarına gidip selam verir ama ikisi de Altın Arığ'a cevap vermez. Hâlbuki Hulataş Altın Arığ'dan çekindiğı için Çibetey Han'ı diriltir ve onunla arkadaşlık kurar. Altın Arığ Çibetey Han Hulataş'a kızmadıysa benim kızmam gereksiz diye düşünür ve bu olayın üzerinde durmaz. Çibetey Han'ın malını ve halkını eski yurtlarına geri getirirler ve halkın yurduna yerleşmesini Altay dağının tepesinden izlerler. O sırada Hulataş, Çibetey Han'a Altın Arığ'ı köye sokma burada çoban olup hayvanları kontrol etsin, diyerek ikna eder. Çibetey Han da Hulataş'ın dediğinin aynısını yaparak Altın Arığ'ı sert sözlerle uyarır, köye inmesine izin vermez. Halklarının yurduna geri getirdikten sonra güzel günler geçirmeye başlarlar. Fakat bir gün Hulataş, Çibetey Han'a böyle yaşamak bize yakışmaz gidip eşlerimizi bulalım ve gelip burada toy yapalım. Kim önce gelirse diğerini beklesin der. Çibetey Han da bunu kabul eder ve vedalaşarak eşlerini almaya giderler. Aradan bir zaman geçtikten sonra Çibetey Han

yurduna geri döner ve Hulatay onu bekleyemeyip toyunu yaptığını Çibetey Han'a söyler. Bir gün huzur içinde yaşarlarken yine Hulatay Çibetey Han'ın aklına girip bir hanın yurdunu talan edip halkını ve malını kendi yurdumuzdaki halk ve malla birleştirelim der. Çibetey Han da bunu kabul eder. Birlikte Ay Han adlı alpin yurdunu ve malını sürüp kendi yurtlarına getirirler. Hep birlikte oturup yemek yerler, içki içerler eğlenirler. Sonra Pora Ninci onlara hanginiz daha büyüksünüz diye sorar. Onlar da kimin daha büyük olduğuna karar veremeyip güreşmeye Altay dağlarına çıkarlar. İlk önce Çibetey Han ile Hulatay güreşir ve Hulatay kazanır. Daha sonra Hulatay ile Altın Arığ mücadele eder. Bu mücadelede Altın Arığ kazanır ama Hulatay bu durumu hazmedemeyip yeniden mücadeleye girer. İkinci mağlubiyeti de kabul etmeyen Hulatay üçüncü kez saldırdığında Altın Arığ onu çok kötü hırpalar ve Hulatay bayılır. Daha sonra yine günlerden bir gün Hulatay bir hanı, beyi öldürüp halka halk mala mal katalım diyerek Çibetey Han'ı ikna eder. Çibetey Han da kabul eder. Fakat ne kadar gezerlerse gezsinler kendilerine göre bir han, bey bulamayıp elleri boş dönerler. Kendi yurtlarına gelip baktıklarında ise yurtlarının viran olup yok olduğunu görürler. İnsanların malına halkına göz diktik kendi halkımızdan olduk deyip pişman olurlar. Fakat iş işten geçer. Eşlerini ulu bir kurganın içinde bulup olanları öğrenirler. Halkın sürülüp götürülmesinde Hulatay'ın mala mal ekleme halka halk ekleme gibi bir heyecana kapılıp Çibetey Han'ı peşine takması halkın ve malın sürülmesine neden olur. Çibetey Han'ı sürekli yönlendirerek Çibetey Han'ın halkının başına kötü işler gelmesinin sebebi olur. Hulatay ve Çibetey Han, halkını sürüp götüren Oo Kara Han'ın yurduna gitmeye karar verirler. Yolda giderken bir tapınak görürler. Hulatay bu tapınağın bir tarafına doğmak üzere olan oğluna not bırakır. Çibetey Han da tunç tapınağın başka bir yüzüne de kendi doğacak çocuğu için not bırakır. Hulatay bu durumu kıskanarak senin çocuğunun doğacağı bile belli değil neden yazıyorsun der ve kavgaya tutuşurlar. Daha sonra tekrar yola koyulurlar. Bu sefer yolda büyük bir meşe ağacı görürler ve Hulatay yine doğacak çocuğuna bir not bırakır. Çibetey Han da kendi doğacak çocuğuna not yazar ve altına Hulatay'ın oğlunu geçsin diye yazar. Hulatay bu söze çok sinirlenir ve Çibetey Han'ı aşağılayıp tartışmaya başlarlar. Burada Hulatay, Çibetey Han'ın kendinden daha iyi olmasını, daha güçlü olmasını istemez. Kendi yaptıklarının aynısını Çibetey Han'ın da yapmasını istemez bunun için de sürekli Çibetey Han'a karşı kötü şeyler söyler. Oo Kara Han'ın yurdunda biten savaştan sonra Çibetey Han'ın oğlu gelip kendi oğlu gelmeyince merak eder. Oğlum neden gelmedi diye düşünür. Not bıraktığı meşe ağacının dibine gelip bakar ki eşi Pora Ninci'nin atı öldürülmüş şekilde yatmaktadır. Altın Arığ Kök Pora atı öldürmüş oğlumu da o öldürmüş olmalı diye düşünür.

Pora Ninci ve Hulataş'ın adı konmamış oğlu: Altın Arığ destanında bir başka düşman da Pora Ninci ve Hulataş'ın adı konmamış oğludur. Annesinin Altın Arığ hakkındaki kötü söylemleri yüzünden savaşta düşmana karşı değil Altın Arığ'ı öldürmeye karşı davranışlar sergiler. Altın Arığ çocuğu yapma diye defalarca uyarsa da ikna edemez. Bunun üzerine Pora Ninci ve Hulataş'ın oğlunu öldürüp bedenini parçalara ayırır ve Kara Deniz'e balıklara yem olarak atar.

Ay Kara Taş: Altın Arığ'ın bir diğer düşmanı ise onunla evlenmek isteyen Ay Kara Taş'tır. Ay Kara Taş da Altın Arığ gibi altı zirveli ak kayanın içinde kendiliğinde yaratılmıştır. Evleneceği kızın Altın Arığ olduğunu ve onu aramak için geldiğini söyler. Görünüşü çok korkutucu ve heybetlidir. Altmış Han'ın oturup rahat edemediği divana tek başına oturup rahat eder. Oturduğu altın divanı eliyle tutarak oturur. Ay Kara Taş böyle oturup anlatırken Altın Arığ kız Ay Çarış Han'ın yurduna gelir ve Alp Kara Taş'ın onunla evlenmeye geldiğini öğrenir. Altın Arığ buna çok sinirlenir ve Alp Kara Taş'a meydan okuyarak dövüşürler. Altın Arığ, Alp Kara Taş'ı uzun bir mücadeleden sonra öldürür.

Pora Ninci: Altın Arığ'ın en büyük düşmanı hatta ölmesine sebep olan kişi ise Pora Ninci'dir. Pora Ninci Hulataş'ın eşi olarak Altay dağlarındaki köye yerleşir. İçindeki kötülükleri bazen ortaya çıkarsa da aslında hep iyi görünmeye çalışmaktadır. Altın Arığ'ı yemeğe ilk davet eden Pora Ninci'dir. Alp Han Kız ve Altın Arığ'ı evinde ağırlar yemekler hazırlar içki hazırlar ve iyi misafirperverlik gösterir. Fakat yine de Çibetey Han İle Hulataş'ın gürüşmesine, Altın Arığ ile Hulataş'ın gürüşmesine zemin hazırlar. Hulataş'ın hırsı yüzünden de Altın Arığ'ı kötüleyip onun hakkında kötü bir izlenim oluşturur. Oo Kara Han'ın yurdunda yapılan büyük savaştan sonra herkes evine döner. Pora Ninci oğlunun Hulataş ile birlikte geri gelmediğini görünce oğlunun nerede olduğunu sorar. Hulataş da Altın Arığ'ın öldürdüğünü söyler. Bunu duyan Pora Ninci çok sinirlenir ve gürültüyle ala bir yılan dönüşüp altın direğin dibinden yer altına doğru gider. İşte o zaman Pora Ninci'nin gerçek yüzü ortaya çıkmış olur. Pora Ninci'nin en büyük düşmanlığı Altın Arığ'ın oğlunu öldürmesiyle başlar Altın Arığ'dan intikam alabilmek için Kanlı Kılıç'ın toyunda yaşlı bir nine görünümünde gelerek ona içki ikram eder. Altın Arığ'ın aklının bulanmasından faydalanarak Altın Arığ'ın canının Ak dağ zirvesindeki Ak kayanın içindeki iki başlı guguk kuşunda olduğunu öğrenir. Pora Ninci hiç vakit kaybetmez ve Altın Arığ'ın canının bulunduğu Ak dağın zirvesindeki ak kayaya altı kanatlı altı dizginli

canlı halısıyla Altın Arığ'dan önce ulaşır. Altın Arığ'a oğlunu sorarak eziyet eder ama bir türlü öğrenemez. Bunun üzerinde sinirlenip bir çırpıda guguk kuşunun iki kafasını da keser atar. Önce Ak Boz at sonra da Altın Arığ ölür ve kemikleri ve kanı kum olup yayılır. Pora Ninci de canlı halısına binip oradan uzaklaşır. Pora Ninci Altın Arığ'ı öldürdükten sonra Oo Kara Han'ın yurduna gider ve oradan kendini han ilan ederek hanlık kurar. Bütün diğerk hanların mallarını ve halkını Oo Kara Han'ın yurduna getirerek hanlığını genişletir. Bu hanlıklar içinde Çibetey Han'ın halkı ve malı da vardır. Pora Ninci Altın Arığ'ı öldürdüğünden emin olduğı için handan ulu han beyden ulu bey olarak yaşamaya başlar. Altın Arığ'ın topuk kemiğinden yaratılan Taptaan Mirgen ise Pora Ninci'nin kurduğı bu hanlığa gelerek hanlığı yıkar. Herkesin kendi yurduna gitmesini söyler. Bu sırada kaçan Pora Ninci'nin peşine düşer ve Pora Ninci yakalanır. Taptaan Mirgen'in bağından kurtulan Pora Ninci, Taptaan Mirgen'in peşinden gidip onu yakalamak ister. Fakat Pora Ninci'yi yakalayıp ateşte yakarak öldürürler. Pora Ninci yanarken Altın Arığ'a yaptıkları için pişmanlığını anlatır durur.

Türklerin ve Moğolların inançlarında ateş çok kutsal sayılır ve bir ruhu olduğuna inanılır. Ateşin temizleme, kötü ruhlardan ve hastalıklardan koruduğına inanılır ve bunun için de ateşe saç yapılip kurban sunulurdu. Hatta ateşin ruhu için dua ederken ateş ruhunu otuz ayaklı dişi bir ruh olarak tasvir etmişlerdir. Ateşle kötü ruhlar kovulur yani büyü unusuru olarak kullanılır. (Çoruhlu 2000: 49). Altın Arığ'ın soyundan olan Taptaan Mirgen'in de Pora Ninci'yi ateşte yakıp yok etmesinin bu inanç doğrultusunda olduğukannatindeyiz. Nitekim ateşte yakılan her şeyin yok olduğuna inanılır.

Han Orba Destanı: *Hara Molat:* Han Orba destanında ilk düşmandır. Hara Han ve Hara Tarğah yurtlarında yaşarken Hara Molat gelip yurdu talan eder. Savaş sonunda Hara Han'ı esir eder. Hara Tarğah ve Hara Han ile birlikte halkı ve malı da sürüp kendi yurduna götürür. Fakat Hara Tarğah'ın halkının ve malının yarısını çiçeğedönüştürdüğünden habersizdir. Ayrıca Hara Han'dan olan bir oğlu ve kızını da çiçeğedönüştürüp Hara Molat'tan saklar. Daha sonra Hara Tarğah'ın kız kardeşi Altın Harlıh gelir ve çiçeğedöngşen çocukları, halkı ve malı eski haline getirir. Çocuklara büyüyene kadar sakın Hara Molat'ın yurduna gitmeyin diye sıkı sıkı tembihler. Fakat Han Mirgen bu sözü dinlemez ve Hara Molat'ın yurduna gider.

Evinden içeri girer ve selam verir. Hara Molat, Han Mirgen'e kim olduğunu sorar. Han Mirgen kim olduğunu söyleyip intikam almak için geldiğini söyler. Hara Molat buna çok sinirlenir ve kavgaya tutuşurlar. Han Mirgen, Hara Molat'a sağ eliyle tokat atar ve Hara Molat'ı öldürür. Han Mirgen, Hara Molat'ın yurdundaki hamile karısına dokunmadan evinden çıkıp gider.

Hara Hushun: Han Mirgen, Hara Molat'ın yurdundan çıkıp altın direğe doğru giderken karşısına bir alp çıkar. Alp ilk önce kendini tanıtır ve Hara Molat'ın kardeşi olduğunu söyler. Büyük bir tartışmadan sonra savaşıma devam ederler. Büyük bir kapışmadan sonra Han Mirgen, Hara Hushun'a vurur ve Hara Hushun ölür.

Hara Marha: Hara Hushun öldükten sonra Han Mirgen gitmeye niyetlenirken birden kara bir kurtun kendine yaklaştığını görür. Kurt yanına geldiğinde donundan sıyrılarak kız haline gelir ve Hara Hushun'un kız kardeşi olduğunu söyler. Teyzesi Altın Harlıh'ı çok uzun zamandır aradığını, Hara Han'ın çocuklarını eski haline getirmek için yurtlarına gittiğini öğrenince de Han Orba'yı öldürmeye gittiğini söyler. Yolda Han Mirgen'in Hara Molat'ın yurduna gittiğini anlayınca da geri gelip abisini kurtarmak istediğini söyler. Abisinin öldüğünü görünce de abimi evlendiremedim o zaman sen benimle evleneceksin der. Han Mirgen de bir şeytanla evlenmektense ölürüm daha iyi diyerek savaşıma başlarlar. Han Mirgen'in gücü Hara Marha'yı öldürmeye yetmezken yardımına teyzesi Altın Harlıh gelir ve onu güçlendirir ve Han Mirgen de Hara Marha'yı öldürür.

Sarığ Tamcıl: Han Mirgen, çatal boynuzlu şeytan tarafından kaçırılan atının peşinden yaya olarak gitmek zorunda kaldığı için çok yorulur. Bir su kıyısına gelip orada dinlenirken karşısına Sarığ Tamcıl çıkar. Su iyesi olan Altın Han'ı öldürüp su iyesi olduğunu söyler ve Han Mirgen ile savaşıp gücünü ölçmek istediğini söyleyerek Han Mirgen'e saldırır. Dokuz gün savaşırlar ve Han Mirgen güçsüz düşmeye başladığı sırada Altın Harlıh gelip ak kaz yumurtasını ağzına bırakır. Yumurta sayesinde güçlenen Han Mirgen Sarığ Tamcıl'ı öldürür.

Han Taycı: Han Mirgen'e atı olmadığı zamanda çatal boynuzlu kara yılanını veren Altın Çaçah'ın yurduna saldıran düşmandır. Han Mirgen ve Han Orba, Altın Çaçah'ın yurduna gelip, Altın Harlıh ve Ay Arığ ile birlikte savaşıma başlarlar. Han Orba, savaşın bitmeyeceğini anlayınca cebinden calı okunu çıkarır ve bütün düşmanları yok etmeden geri

gelme diyerek oku atar. Canlı ok Altın Çaçah'ın yurdundaki bütün düşmanlarla birlikte Han Taycı'yı da öldürür ve Altın Çaçah'ın yurdundaki savaş son bulur.

Hazır Han: Kötü ve zalim bir han olarak tasvir edilir. Kendi halkına bile çok kötü davranan bir handır. Han Mirgen'in Ay Arığ ile evlendiği toyundan sonra anneleri Hara Tarğah, Hazır Han'ın kendi yurtlarını sürüp götürmek için hazırlandığını söyler. Altın Çaçah ve Altın Harlıh'ın oraya gitmekte olduğunu, onların da gitmesini söyler. İki kardeş de bunun üzerine yola koyulurlar. Han Orba savaşta Hazır Han'ın oğlu Han Hartığa'yı öldürdükten sonra Hazır Han'ı da öldürür.

Han Hartığa: Hazır Han'ın oğludur. Han Orba, Hazır Han'ın yurduna geldiği anda Han Hartığa ile karşılaşır ve savaşımaya başlarlar. Savaşın sonunda da Han Orba, Han Hartığa'yı öldürür.

Han Sabar: Han Hartığa'nın kardeşidir. Han Sabar, Han Hartığa'nı öldüğünü görünce Han Orba'ya saldırır ve savaşın sonunda Han Sabar ölür.

Ay Mirgen/Sarığ Hartığa: Han Mirgen'in oğlu Han Çibek'in evleneceği kız için bir yarışma düzenlenir. Bu yarışmayı kazanan kişiye Kök Han kızı Kök Nincil'i verecektir. Bu iki alp da Han Çibek ile birlikte yarışa katılırlar. Türlü hileler deneseler de Altın Harlıh'ın yardımıyla Han Çibek kazanır. Fakat bu iki alp bunu kabul etmez ve savaşımaya başlarlar. Han Mirgen, Ay Mirgen'i; Han Çibek de Sarığ Hartığa'yı öldürür.

Tas Han ile Pus Han: Kötü ve zalim olan iki kardeşdir. Hara Han'ın yurdunun halkına ve malına sahip olmak isterler. Han Çibek'in toyundan sonra Ay Arığ'ın içine doğar ve olacakları Han Mirgen'e anlatırken onların ulaşı olarak Altın Tas gelir. Halkını ve yurdunu onlara getirmezlerse zorla almaya geleceklerini söylediklerini iletir. Han Mirgen de bunları duyunca çok sinirlenir ve Altın Tas'a onları öldürmek için geleceklerini söylemesini isteyip Altın Tas'ı gönderir. Altın Harlıh, Altın Çaçah, Han Mirgen, Han Orba ve Han Çibek savaşmak için Tas Han ve Pus Han'ın yurduna gider. Orada Han Mirgen, Tas Han'ın oğlu Tazır Mirgen ile savaşırken Altın Harlıh'ın bütün yardımcılarına rağmen ölür. Savaş devam ederken bir kız çocuğu gelir ve bu kız Han Mirgen'in kızıdır. Babasını öldüren Tazır Mirgen'i öldürür. Daha sonra Tas Han'ı, Pus Han'ı ve Pus Han'ın oğlu Puzır Han'ı öldürür.

Hara Mool: Altın Harlıh, Han Orba'nın yurduna gelip Hara Mool adlı düşmanın kötülüklerinden ve yapacaklarından bahsedip savaşa çağırır. Han Çibek, Haan Hız, Han Orba, Altın Çaçah ve Altın Harlıh, Hara Mool'un yurdunda savaşmaya başlarlar. Han Orba Hara Mool'un kızı Hazır Noğas ile savaşmaya başlar ve Hazır Noğas'ı öldürür. Hara Mool'un oğlu Hara Türtüs, canlı okunu savaşı bitirmek için atar ama Haan Hız bu oku yakalayıp atıyla beraber durdurmayı başarır. Oku yok ettikten sonra da Hara Türtüs ile savaşmaya başlarlar ve Haan Hız, Hara Türtüs'ü öldürür. O sırada Altın Çaçah da Kara Yiğit ile savaşır fakat Kara Yiğit, Altın Çaçah'ı öldürür. Bunun üzerine Han Orba da Kara Yiğit'i öldürür. Hara Mool'u da Han Çibek öldürür ve ardından Kök Pus ile savaşır Kök Pus'u da öldürür. Bu sırada da Haan Hız da Timir Sayın'ı öldürür.

Ah Hartığa/ Kök Hartığa/ Hara Sorhıl: Bu kişiler üç kardeştir ve kurnaz, acımasızdırlar. Han Çibek'in doğan oğlu kendi adını verip yürüyüp gider. Ay Arığ da bu çocuğun onların yurduna gittiğini düşünür. Bu yüzden de bu kardeşlerin yurduna doğru yola koyulurlar. Oraya gittiklerinde Altın Harlıh'ın dokuz sarıg kız ile savaştığını görürler. Han Çibek bu dört kızı alır ve onları öldürür. O sırada Altın Harlıh'a yardıma gelen Ah Ölen adlı alp Hara Sorhıl ile savaşmaya başlar. Fakat Hara Sorhıl kısa sürede Ah Ölen'i öldürür. Han Çibek bunu görünce Hara Sorhıl ile savaşmaya başlar ve Han Çibek de Hara Sorhıl tarafından öldürülür. Bunun üzerine Hara Sorhıl, Haan Hız ile savaşmaya başlar ve Hara Hız tarafından öldürülür. Bu sırada da Altın Harlıh, Ah Hartığa'yı; Han Orba da Kök Hartığa'yı öldürür. Han Orba bir süre sonra dokuz kara kurtun Ah Ölen'in atını öldürdüğünü görür ve çok üzülür. Gidip bu dokuz kara kurdu öldürür. Bu kurtlar öldükten sonra bakar ki aslında bu dokuz kara kurt aslında dokuz kara yigittir. Öldükten sonra kendi biçimlerine dönerler.

Çis Han ve oğlu Kögetey Mirgen: Han Çibek'in oğlu Han Sağın, Ah Ölen'in kız kardeşi Tülgü Arığ ile evlenmek için Ah Ölen'in yurduna koyulur. Fakat Çis Han'ın oğlu Kögetey Mirgen de Tülgü Arığ ile evlenmek ister ve bu yüzden de kızı kaçıtır. Han Sağın da Çis Han'ın yurduna giderek babası Han Çibek'in atı sayesinde Tülgü Arığ'ı Kögetey Mirgen'in elinden kurtarır.

Huban Arığ Destanı: *Hıta Arığ:* Kırk kat yerin altında, kara denizin kıyısında, kara karlı zirvenin yanında yaşayan kırk oğullu, kırk kızlı, kırk göğüslü, kırk put basan kişidir.

Huban Arığ'ın babası Hara Han, kara kayaya baş aşığı olarak bağlar ve kırk yıl sonra gelip bakacağını söyler. Hara Han gelip baktığında ölmediğini görür ve ipini çözer. Yedi günün sonunda Hara Han, Hıtay Arığ'ı öldürür. Hıtay Arığ'ı öldürünce karşısına kız kardeşı Üzen Arığ çıkar ve onunla da savaşılan Hara Han, Üzen Arığ'ı da dokuz gün sonra öldürür. Üzen Arığ öldükten sonra ise Hıtay Arığ'ın kırk kardeşı ve kırk oğlu gelir ve savaşımaya başlarlar. Bu sırada altın tüylü ak köpek Hara Han'a yardıma gelir ve bu kırk kardeş ve kırk oğlanı öldürürler. Tam o sırada Hıtay Arığ'ın kırk ablası ve kırk kızı gelir. Hara Han ve altın tüylü ak köpek bu kırk abla ve kırk kızı da öldürdükten sonra Hıtay Arığ'ın yurdunda savaşıacak kimse kalmaz.

Kögetey Mirgen: Huban Arığ ile evlenmek için Hara Han'ın halkını ve malını kaçıır. Huban Arığ da babası ile birlikte Kögetey Mirgen'in yurduna gelir ve savaşımaya başlarlar. Savaş sırasında Hara Han, Huu Hat ile savaşımaya başlar ve Huu Hat, Hara Han'ı öldürür. Huban Arığ bunu görünce çok sinirlenir ve amcasının kendisine verdiği altın kistik biçimindeki Altın Hus'u çıkarır. Altın Hus, Huu Hat ile savaşır ve Huu Hat'ı öldürür. Bu sırada Kök Nincil de ayı tüylü hara alp ile savaşır ve onu öldürür. Huban Arığ, Kögetey Mirgen'in yurdunda savaşın bir türlü bitmek bilmediğini görür ve o sırada kayanın üstünde saçlarını taradıkça düşman alp yaratan Hara Hat'ı görür. Savaşın bu yüzden bitmediğini anlayan Huban Arığ, Hara Hat'ı öldürür. Huban Arığ bu sırada Kögetey Mirgen'in kendisiyle evlenmek için halkını ve malını sürüp getirdiğini öğrenir ve Kögetey Mirgen ile savaşımaya başlar. Dokuz günün sonunda Huban Arığ, Kögetey Mirgen'i kara kayaya yapıştırıp öldürür.

Dokuz Kara Kız: Kara Üzüt ülkesinin bekçileridir. Huban Arığ onları kandırmak için şiddetli bir rüzgâr çıkarır ve bu kızlar evlerine kaçar. Huban Arığ da fark ettirmeden Sarı Üzüt ülkesine geçer. Huban Arığ, altın tüylü ak köpeğin ruhunu Ak Üzüt ülkesinden Sarı Üzüt ülkesine, oradan da Kara Üzüt ülkesine kaçıır. Dokuz kara kız kandırıldıklarını anladıkları için kara şahine dönüşüp onu beklerler ve Huban Arığ'ın peşine takılırlar fakat yakalayamazlar ve sahipleri tarafından öldürülecekleri için üzlüp ağlarlar.

Dokuz Sarı OĞlan Dokuz Sarı Kız: Sarı Üzüt ülkesinin bekçileridir. Huban Arığ, bu sefer de büyük kasırga, ardından da şiddetli bir sıcak hava başlatır. Böylece bekçiler derin bir uykuya dalarlar. Huban Arığ da kimseye hissettirmeden Ak Üzüt ülkesine geçer. Fakat Ak Üzüt ülkesinden Sarı Üzüt ülkesine gelirken Sarı Üzüt ülkesinin bekçileri kandırıldıklarını

anlayıp sarı şahine dönüşüp Huban Arığ'ın peşine düşerler fakat yakalayamazlar. Sahibimiz bizi öldürecek diyerek ağıt yakıp ağırlar.

Dokuz OĞlan Dokuz Kız: Ak Üzüt ülkesinin bekçileridir. Yerin altındaki yedi erlikten daha yedi kat üstündürler. Huban Arığ'ı görünce hileyli mi yoksa gerçekten öler mi geldiğini anlamak için sınavdan geçirirler. Huban Arığ, hilesi ve yetenekleri sayesinde bu sınavlardan geçerek onları kandırır. Altın tüylü ak köpeğin ruhunu kurtardıktan sonra onları kandırdığını söyleyerek peşine takar. Fakat dokuz oğlan ve dokuz kız kök şahin donuna girse de Huban Arığ'ı yakalayamaz ve Huban Arığ yüzünden öldürölüp yok edilecekleri için ağlayıp ağıt yakarlar.

Ay Mirgen ile Kök Mirgen: Huban Arığ ve Kök Nincil ile evlenmek isteyen iki kardeştir. Ay Mirgen ile Altın Hus; Kök Mirgen ile Kök Nincil savaşı ve dokuz günü sonunda Ay Mirgen ve Kök Mirgen ölür. Bu sırada Huban Arığ ve Kök Nincil'in bu düşmanlarının yurduna gelirken yolda karşılaşıp arkadaş oldukları Sarığ Sayın da Hara Alpı öldürür. Daha sonra Sarığ Sayın ablasını bulmak için vedalaşı ve yola koyulur. Huban Arığ da bu sırada Ay Mirgen ile Kök Mirgen'in kız kardeşi Haan Hıs ile savaşımaya başlar. Bu kız dokuz saç örgölü alnında da altın bir boynuzu olan bir kız çocuğudur. Huban Arığ ne yaparsa yapsın Haan Hıs'ı bir türlü yenemez. O sırada da Altın Hus, altın tüylü ak köpeği kara kayanın içinden kurtarır. Altın tüylü ak köpek de hemen Huban Arığ'ın yanına gelir ve Haan Hıs'ın altın boynuzuna vurur. Haan Hıs da kara yerin altına eriyip gider. Altın tüylü ak köpek de onu öldürmek için peşine takılır. Huban Arığ ve arkadaşları Hırcotay Mirgen'i öldürdüğü sırada altın tüylü ak köpek de Haan Hıs'ı öldürür. Bu sırada Altın Hus da dokuz başlı kara kayanın içindeki ayı tüylü alpı öldürür.

Hırcotay Mirgen: Huban Arığ'ın doğrudan değil, dolaylı olarak düşmanıdır. Ay Mirgen ile Kök Mirgen'in yurduna giderken tanıştıkları Sarığ Hartığa'nın ablasını kaçıran düşmandır. Sarığ Hartığa kendilerine yardım ettiğı için Huban Arığ ve Kök Nincil de Sarığ Hartığa'ya yardıma Hırcotay Mirgen'in yurduna gelirler. O sırada Sarığ Hartığa'yı da ayı tüylü hara alpla savaşıırken görürler. Hırcotay Mirgen'in yurdunda Huban Arığ olağanüstü yeteneklerini kullanarak bütün yurdun derin bir uykuya dalmasını sağlar. Hırcotay Mirgen'in kardeşi Hırotay Mirgen'i Huban Arığ kılıcıyla öldürmeye çalışır fakat kılıç tuzla buz olur. O sırada Altın Hus gelir ve sağ eliyle Hırotay Mirgen'i öldürür. Huban Arığ,

Hırotay Mirgen öldükten sonra Hırcotay Mirgen'in olduğu yere gelir. Orada Sarığ Hartığa'nın kız kardeşi Sarığ Nincil'i kurtardıktan sonra Sarığ Nincil çelik kılıcıyla Hırcotay Mirgen'i öldürür. Onlar Hırcotay ve Hırotay Mirgen ile savaşırken Kök Nincil, Hırcotay Mirgen'in kız kardeşi Han Harahçın ile savaşmaya gider. Fakat Han Harahçın'ın akıbeti hakkında bilgi verilmez. Kök Nincil yaşadığına göre Han Harahçın'ın öldüğü kanaatindeyiz.

Hara Mükke: Kök Nincil'i halkı ve malıyla birlikte sürüp götüren düşmandır. Huban Arığ, Kök Nincil'in kendisinden yardım istemesi üzerine Hara Mükke'nin yurduna gelir ve onun savaşmaya başlar. Fakat Huban Arığ'ın Hara Mükke'yi öldürmeye bir türlü gücü yetmez. Tam o sırada amcasının atı kaburgasından kanatlı kara doru at gelip nefes yoluyla gücünün yarısını Huban Arığ'a verir ve Huban Arığ da Hara Mükke'yi öldürür. Huban Arığ, Hara Mükke'yi öldürdükten sonra nereden geldiğini anlamadığı bir tokat yer. Bu tokatı atan yetmiş kat yerin altında yaşayan yetmiş başlı Çelbigen'in kızı Çilbey Arığ'dır. Huban Arığ, Hara Mükke'nin yurduna gelirken yolda birbiriyle savaşan iki koç görür ve yoluna engel oldukları için onları kırbaçlar. Bu koçlar da Çilbey Arığ tarafından konulmuştur ve Huban arığ da bunu bilmediği için Çilbey Arığ'ı kızdırmış olur. Hara Mükke'nin yurdunda savaşmaya başlarlar. Huban Arığ mücadelenin sonunda Çilbey Arığ'ı katı bir kayaya yapııştırarak öldürür. Huban Arığ, Çilbey Arığ ile savaşırken üç kök kurt gelir ve kaburgasından kanatlı kara doru ata saldırıp kanını içmeye başlarlar. Doru at bu kurtlarla başa çıkamaz ve en sonunda ölür. O sırada da altın tüylü ak köpek gelir ve bu üç kök kurdu iki günün sonunda öldürür.

Pora Han/ Pora Salğın/Pora Nincil: Pora Han, Gri Işık ülkesinin hanıdır. Pora Salğın ve Pora Nincil de çocuklarıdır. Altın tüylü ak köpek Gri Işık ülkesinde hileyle oltalarla bağlanır. Huban Arığ ne yaparsa yapsın onu kurtaramaz. Kök Nincil gelir ve yerin altından altı kara kızı, uzaydan yedi sarı kızı yakalayıp öldürür ve altın tüylü ak köpeği kurtarır. Daha sonra Pora Han'ın yurduna girerler. Pora Han'ı Sarığ Sayın; Pora Salğın'ı da Kök Nincil öldürür. Pora Nincil ile Huban Arığ savaşmaya başlar fakat bir türlü Pora Nincil'i öldüremez. Altın tüylü ak köpek gelip Huban Arığ'a Pora Nincil'in canının kırk başlı, kırk kapılı kara kayanın içindeki dokuz kara kız tarafından kara denizin dibine kaçırıldığını söyler. O sırada kara deniz dokuz gün boyunca çalakalanır ve içinden dokuz başlı ejderha çıkar. Altın Hus, kara denizin dibinden dokuz kara kızın başlarını kesip bir yerde toplar ve denize geri atar. Böylece Pora Nincil de ölür. Huban Arığ ve arkadaşları düşmanla

savaşırken Sarığ Tamcıl da Pora Han'a yardıma gelir. Huban Arığ'a kendisiyle evlenmek istediğini söyler. Huban arığ bu duruma çok sinirlenir ve savaşmaya başlarlar. Dokuz gün sonra Huban Arığ, Sarığ Tamcıl'ı öldürür. Gri Işık ülkesinde kırk köşeli kırk kapılı kara kaya vardır ve içi düşman alplarla doludur. Altın Hus da buradaki alpların hepsini öldürür. Bu sırada Kök Nincil de Pora Salgın'ı öldürdükten sonra Ah Pus ile savaşır ve onu öldürür.

Sarığ Teek: Sarı Işık ülkesinin hanıdır. Huban Arığ ile evlenmek ister. Huban Arığ bunu duyunca çok sinirlenir ve savaşmaya başlarlar. Dokuz günün sonunda Huban Arığ, Sarığ Teek'i öldürür. Altın Hus ise bu sırada dokuz çatal boynuzlu, dokuz kulaç kuyruklu sarı keçiyle savaşır ve keçiye öldürür. O sırada altın tüylü ak köpek, Kök Nincil, Sarığ Sayın sarı kayanın içindeki düşman alplarla savaşır. Altın Hus da sarı keçiye öldürdükten sonra bu kayanın içinde mücadele etmeye devam eder. Huban Arığ, Sarığ Teek'i öldürdükten sonra karşısına Sarığ Teek'in kız kardeşi Salaçın Arığ çıkar. Bu kız yedi tulun saç örgülü küçük bir kız çocuğudur fakat abisini öldürdüğü için Huban Arığ'a çok öfkeli ve savaşmaya başlarlar. Huban Arığ da bir süre sonra bu kızı öldürüp abisinin yanına atar.

Ah Molat: ah Molat, Huban Arığ'ın düşmanları arasında hilesi iyi olan biridir. Huban Arığ, yurduna geldiğinde malını tek tek götüren gizli bir varlığın olduğunu öğrenir. O da bu gizli varlığın peşine düşer. Aslında bu varlık da Huban Arığ ile evlenmek isteyen Ah Molat'tır. Huban Arığ da onun yaşadığı yeri bulup gelir ve ak dağ doruğunun hiçbir kapısı olmadığını görür. Sesini değiştirip Ah Molat'ın Huu Hat ablası geldi der ve kapı birden açılır. Huban Arığ, içeri girdiğinde Ah Molat'ı savaşarak yenemeyeceğini anlayınca kendi silüetini yaratıp kendini de kara bir sineğe dönüştürür. O böyle oyalanırken altın tüylü ak köpek gelir ve ak dağ doruğunun kilidini kırar. Böylece Huban Arığ da Ah Molat ile savaşmaya başlar ve Ah Molat'ı öldürür. Huban Arığ, Ah Molat'ı öldürünce Ah Molat'ın atı ak pora at sinirlenir ve kendine başka kötü alp bulup onu öldürmeye geleceğini söyleyip gider. Bunun üzerine altın tüylü ak köpek de ak pora atın peşine düşer.

Hara Tana: Huban arığ, Kök Nincil'in toyuna gittiğinde alt dünyadan gelen bu kadın ile savaşır. Kadın Huban Arığ'ı toyda istemez ve kavga etmeye başlarlar. Savaşın sonunda Huban Arığ, Hara Tana'yı öldürür.

Kök Molat ve Kögetey Mirgen: Huban Arığ, Kök Nincil'in toyundayken halkının ve malının bu iki kardeş tarafından sürülüp götürüldüğünü altın tüylü ak köpektan öğrenir.

Hemen yola koyulup düşmanlarının yurduna gelir. Fakat oraya çürük yularlı, hahpas eyerli, karnı ve yüzü yara izleriyle dolu çirkin bir kız görünümünde gider. Kök Molat ve Kögetey Mirgen de o kızın Huban Arığ olduğunu anlamazlar. Kök Molat, Huban arığ'ı kardeşi Kögetey Mirgen ile evlendirmek istediği için halkını ve malını sürüp getirdiğini söyler. Bunun üzewrine Altın Hus Kök Molat ile huban Arığ da Kögetey Mirgen ile savaşmaya başlar. huban Arığ'ın gücü Kögetey Mirgen'i öldürmeye yetmezken altın tüylü ak köpek gelir ve gücünün yarısını Huban Arığ'a verir. Huban Arığ da Kögetey Mirgen'i öldürür. Altın Hus da bu sırada Kök Molat'ı öldürür. Fakat Kök Molat'ın karısı Kün Arığ oğlunu kendi babasının yurduna kaçıtır.

Pus Han: Huban Arığ, Kök Molat'ın çocuğunun peşine düşmek ister fakat buz dağını geçmek çok zordur. Dedesi Altın Kris'in de yardımıyla Huban Arığ, Pus Han'ın yurduna gelir. Bu çocuk altı gün içinde öldürülmezse dünyada bu çocuğu öldürecek hiçbir alp yoktur ve babası gibi çok zalim bir han olacaktır. Huban Arığ, Pus Han'ın oğlu Puzan Arığ'ı öldürdükten sonra Kün Arığ çocuğuyla kaçmaya çalışır fakat Huban Arığ yakalar. Fakat Huban Arığ, Kök Molat'ın çocuğunu öldüremez ve bunun üzerine Altın hus gelir ve çocuğu da Kün Arığ'ı da öldürür. Geriye sadece Pus Han kalır ve Altın Hus, Pus Han'ı da öldürür.

Hara Moos: Huban Arığ'ın dedesi Altın Kris'in çocuklarını kaçıran düşmandır. Huban Arığ, Hara Moos'un yurduna gidebilmek için üç yuvalı demir karaçamı kara toprağa kadar eğmelidir. Fakat Huban Arığ bunu başaramaz ve atı kızıl kır at akıl verip bütün gücünü incik kemiğine vermesini söyler. Huban Arığ, atının dediklerini yapar ve başarır. Bu üç yuvalı karaçamın aslında üç kara alp olduğunu görür ve onları toprağa kadar eğince başlarının bedenlerinden ayrıldığını fark eder. Huban Arığ, Hara Moos'un yurduna doğru ilerlerken orada ölmüş genç bir alp görür ve ona kıyamayıp diriltir. Bu çocuk da Sarığ Hartıga'dır ve en yakın arkadaşı Kök Nincil'in oğludur. Onunla birlikte Hara Moos'un yurduna doğru ilerlerler. O sırada yollarına yetmiş pud ağırlığında bir pipoyla tütün içen yer altı dünyasına ait Çis İney çıkar. Hara Moos'un yurduna gidebilmek için Çis İney'den kurtulmaları gerekir. Çis İney, onlara Huban Arığ'ı yemek için beklediğini söyler. Altın tüylü ak köpeği yakalamaya çalışırken saçlarını yolduğunu ve yetişemediğini söyleyip onlara göstermeye çalışırken Huban Arığ bu durumdan yararlanır ve Çis İney'i öldürür. Huban Arığ, Hara Moos'un yurduna geldiğinde orada bir savaşın başlamış olduğunu görür. O sırada Hara Moos da Altın Kris'in çocuklarını şişe takıp yemek için pişirmektedir.

Huban Arığ, çocukların ŖiŖten kurtarır ve savaŖmaya baŖlarlar. Huban Arığ yine Hara Moos'un yurduna yine çirkin görünümlü kız olarak gelir. Hara Moos'un karŖısına geldiğinde burnundan akan mukusları avcuna toplayıp Hara Moos'un ağızına sokar. O sırada dedesi Altın Kris'in öldüğünü görür ve çok sinirlenir. O öfkeyle de savaŖtığı Hara Moos'u ve atını öldürür. Hara Moos'u öldürdükten sonra onun evine girer. Evde bir çocuğı emziren kadını görür ve çocuğı öldürmek için kadının elinden alıp kayaya yapıştırır. Fakat çocuk ölmez ve bunun üzerine de çocuğı ŖiŖe takıp ateŖte yakarak öldürür. Bu olayı gören kadın dayanamayıp beni de öldür o zaman diye yalvarır ve Huban Arığ kadını da öldürür. Huban Arığ, anne ve çocuğunu öldürdükten sonra evden çıkar ve o sırada karŖısına ayı tüylü hara alp çıkar ve savaŖmaya baŖlarlar. Bu arada da Altın Hus'un öldüğünü görür ve çok üzülp öfkelenir. O öfkeyle hara alptı kaptığı yere fırlatıp öldürür. Huban Arığ, tam gidecekken karŖısına önünde altmış kılıç, arkasında yetmiş mızrak savuran alp gelir. Bu alp Huban Arığ'ı üç kere kaldırıp atmaya çalıŖsa da gücü yetmez ve en sonunda önünde altmış kılıcını savurup Huban Arığ'ı öldürür.

2.2. Destanlardaki Asıl Kadın Kahramanlar

Hakas destanlarında geöen kadın kahramanlar idealize edilmiş kahramanlardır. Dört destan üzerinde durduğumuz kadın kahramanlardan iki tanesi olağanüstü bir Ŗekilde diğeri iki tanesi de normal Ŗekilde dünyaya gelmiştir. Altın Arığ ve Ak Çibek Arığ, kendiliğinden bir kayanın içinde atlarıyla birlikte yaratılmıştır. Bu kahramanların bir de onlarla eş zamanlı olarak doğan han çocukları yardımcı kahramanları olarak yaratılmıştır. Bu iki kahramanın anne babası olmadığı için han olma gibi bir durumları söz konusu olmaz o yüzden de han olan çocukların halkını ve malını koruyup kurtarırlar. Fakat Huban Arığ ve Han Orba destanındaki kadın kahramanlar han çocuklarıdır ve babalarından sonra da halkını ve malını korumak bu kahramanlarımızın görevidir. Ufak tefek farklılıklar olsa da bu kadın kahramanlarımızın en büyük ortak özellikleri idealize edilmiş alp tipine sahip olmalarıdır. Alp olan kahraman, yiğit, cesur, korkusuz, asil, özel bir ata sahip, doğuştan olgun ve güçlüdür (Yardımcı 2007: 50). Kadın kahramanlar yaratıldıkları dünyada evlenmemek için yaratılmıştır. Halkının mutluluğı, rahat yaşaması ve güveni için çalıŖır, çabalar ve başka bir istekleri yoktur. Türk Dünyası Edebiyat Tarihi aslı eserde Altın Arığ'ın kahramanlık özelliklerinin Türk epik destan geleneğinde Ŗimdiye kadar çizilen görüntünün düzeltilmesi

için ortaya konan bir kahraman olduğu görüşündedir. (Ed. S. Tural; G. Tural ve Çobanoğlu: 2001: 129).

2.2.1. Kahramanın Anne ve Babası

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ, Altın Arığ gibi altı başlı kayada kendiliğinden atıyla birlikte yaratılmıştır:

“Söyleyecek bir sözüm var söyleyeyim

Bu yerin üstünde,

Bu yerin altında

Bu günlerde attan iyi at doğdu.

Alptan yiğit alp doğdu.

Attan iyi at

İpek yeleli ak kır atdır,

Alptan yiğit alp

Ak Çibek Arığ kızdır,

Ak Çibek Arığ’ın doğduğunu

Bütün yeryüzündeki han, beyler biliyor,

Hangi hanın ülkesinde doğduğunu

Hiçbiri bilmiyor.

Fakat ak kır atlı Ak Çibek Arığ

Bizim ülkemizde doğdu,

Şu altı başlı zirveli

Ak kayanın içinde

Orada büyüyp erişkin çağa gelecek.

Fakat Ak Çibek Arığ’ı

Ben de iyi bilmiyorum,

Halktan mı doğdu

Ak kayanın içinde kendiliğinden mi oldu?” (Arıkoğlu 2007: 217-219).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında kahramanımız Altın Arığ’ın anne ve babası yoktur. O ve atı Ak Boz at Kırım Dağı’nın üstünde bulunan Ak kayanın içinde

kendiliğinden yaratılmıştır. Bir çocuğun anne karnında doğması gereken günü beklediği gibi Altın Arığ ve atı da Ak kayanın içinde bedenlerine canın girmesini beklerler:

“Babası Altın Sayzan söyler:

-Sen Picen Arığ,

Huu İney’in huyunu bilsen de,

Alp Han’ın yerinde yurdunda,

Huu İney’den Daha iyi bir şey var,

Huu İney’den daha iradeli bir şey var.

Köyün ötesinde, yeryüzünün zirvesi

Kirim Dağı duruyor,

Kirim Dağı’nın üzerinde

Altı sivri başlı Ak kaya duruyor,

Gece olunca, ay ışığıyla parlıyor

Gündüz olunca, güneş ışığıyla parlıyor.

Onu sen hiç görmedin mi?

Altı sivri başlı,

Ak kayanın içinde dokuz kulaç boyunda,

Altın yeleli, altın toynaklı

Ak Sabdar at, kendi kendine yaratılmış.

Altın Arığ Kız, kendiliğinden yaratılmış.

Yok olacak ruhu yoktur,

Dökülecek kanı yoktur.” (Özkan 1997: 49).

Han Orba Destanı: Han Orba destanında, Han Orba’nın babası ak nehrin kıyısında, ak zirvenin yamacında yaşayan halka hanlık eden Hara Han’dır:

“Otlattığına han olan,

Beslediğine bey olan,

Tüm halkın hanı ve beyi,

Malın davarın sahibi

Kara doru atlı Hara Han’mış.” (Aktaş 2011: 27).

Han Orba'nın annesi de altmış sihri iyi olan, elli sihri yapan, halkını, malını ve yurdunu koruyup kollamak için çocuklarını, halkını malını çiçeğe dönüştürüp saklayan bir han karısıdır:

*“Çok olan sihrim yeterse,
 Altmış sihrimle geçerim
 Altmış sihrim yetmezse,
 Hara Han'ın yurdunda,
 Adım atıp, nefes alıp,
 Yiğidin iyisi iş görmez.
 Benim ulu sihrim yetse,
 Elli sihirle geri dönerim.
 Elli sihrim yetmez olduğunda,
 Hara Han'ın yurdunda
 Yiğidin iyisi adım atmaz”* (Aktaş 2011: 30).

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ'ın babası ak sarayda yaşayan, yaşadığı yurdun hanı olan Hara Han'dır. Güçlü, heybetli halkına ve malına iyi beğlik eden bir handır:

*“Atlayarak bindiğı atı
 Kara doru attır,
 Atlayarak binen alp yiğit [ise],
 Savunduğına hanlık etmiş,
 Beslediğıne [doyurduğuna] beğliklik etmiş,
 Nasıl bir alptır bu diye,
 Tanımadığım bu yurda uğradım.
 Kütük kapıyı ardına kadar açarak,
 Kendimden emin bir biçimde içeri girdim.
 Eşikli kapıyı iterek,
 Kendime güvenerek içeri daldım.
 Kapıyı açarak esenlikler diledim,
 Eşiğı aşarak saygılar sundum,
 Tanımadığım [bu] yurdun içinde.
 Altın masanın etrafında,*

Bu yurdun iyesi olarak,
 Alp yiğit oturmakta.
 Baktığı gözleri köz gibi,
 Soluduğu nefesi alev gibi.
 Ağzından çıkan soluğu
 Ak duman olup yayılmakta,
 Göğsünden çıkan buharı
 Kök duman olup saçılmakta.
 Sırtı ile boynunun arası altmış karış,
 Omzu ile boynunun arası elli karış.
 Çayır genişliğinde kürek kemikleri,
 Engin genişlikte omuzları,
 Gözler arası[nı ölçmek için] karış yetmemekte,
 Kulak arası[nı ölçmek için] kulaç yetmemekte,
 Ulu kişinin ona karşı bakmasına olanak yok,
 Küçük çocuğun ona karşı bakmasına cesaret yoktur.
 Aş yemeğin en iyisini yemekte,
 Arakanın en sertini içmekte.” kulaç yetmemekte,
 Ulu kişinin ona karşı bakmasına olanak yok,
 Küçük çocuğun ona karşı bakmasına cesaret yoktur.
 Aş yemeğin en iyisini yemekte,
 Arakanın en sertini içmekte.” (Davletov 2006: 2).

Huban Arığ’ın annesi Hıyan Arığ da yurdun içini dolduracak kadar kalın çift saç örgüsü bulunan, akıllı, bilge ve olacaklardan önceden haberi olan bir kadındır:

“Bu yurdun içini dolduracak kadar büyüklükteki,
 Çift saç örgüsü sırtına atılı,
 İki örgüsü de omuzlarında asılı
 Bir kadın yiğit, uğraşarak,
 Aş-yemeğin en iyisinden,
 Arakanın en sertinden ikram etmektedir.
 İki eşin ağzından çıkan konuşmaları,

Tüm kulağımla işiterek sezmekteyim.
 İçlerinden çıkan sözlerini,
 İki kulağımla işiterek anlamaktayım.
 İki eşi, ırağı yakın ederek,
 Yakını da ırak ederek,
 Önceki şeyleri şimdiki yapıp,
 Şimdiki şeyleri de önceki edip,
 Az konuşmayı çok ederek,
 Çok konuşmayı az yapıp, konuşmaktalar:
 'Savunduğuna hanlık eden,
 Beslediğine beğliklik yapan,
 Kara doru atlı Hara Han kocam,
 Yer-toprağın üstünde,
 Kara toprağın altında,
 Atlayıp bindiğin doru atınla,
 Sizler basmadığınız yer kalmadı,
 Sizler görmediğiniz yer kalmadı,
 Sizler geçmediğiniz geçit yok,
 Sizler aşmadığınız dağlar yok.
 Sizleri tanımayan, bilmeyen
 Burnunla soluk alan kişi kalmadı,
 Dolaşıp dolanan mal kalmadı,
 Kanat çırpıp kuş kalmadı,
 Atlayıp koşturacak hayvan kalamadı,
 İyilerle iyilik içinde gezdin,
 Yamanlarla yamanlık içinde dolaştın,
 Yamanlık ettiğin yamanlar,
 Hala da sana darılıdır,
 Üstün güçlü alpları toplayıp,
 Kırk yıl bitmez,
 Kanlı savaş hazırlayıp,
 Arı tinine ulaşıp,
 Ata yurdunu düşürüp,
 Tok ve semiz malına el koymak istiyorlar.

*Ulu tınına ulaşarak,
Ana yurdunu düşürüp,
Onurlu halkını götürmeyi düşünüyorlar.” (Davletov 2006: 3).*

2.2.2. Kahramanın Ortaya Çıkışı

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ destanında Ay Hucın yardımcısı Kır Hizmetçiye hayatıyla ilgili şeyler anlatır. Kır Hizmetçi dinlemeye devam ederken Ay Hucın, bu yerin üstünde ve göğün altında attan iyi bir at alptan iyi bir alp doğduğunu söyler. Atın adının ipek yeleli kır at, alpin da Ah Çibek Arığ olduğunu söyler. Ak Han’ın yurdunda nasıl doğduğu belli olmadan altı başlı zirveli ak kayanın içinde olduğunu söyler:

*“Söyleyecek bir sözüm var söyleyeyim
Bu yerin üstünde,
Bu yerin altında
Bu günlerde attan iyi at doğdu.
Alptan yiğit alp doğdu.
Attan iyi at
İpek yeleli ak kır atdır,
Alptan yiğit alp
Ak Çibek Arığ kızdır,
Ak Çibek Arığ’ın doğduğunu
Bütün yeryüzündeki han, beyler biliyor,
Hangi hanın ülkesinde doğduğunu
Hiçbiri bilmiyor.
Fakat ak kır atlı Ak Çibek Arığ
Bizim ülkemizde doğdu,
Şu altı başlı zirveli
Ak kayanın içinde
Orada büyüyp erişkin çağa gelecek.
Fakat Ak Çibek Arığ’ı
Ben de iyi bilmiyorum,
Halktan mı doğdu*

Ak kayanın içinde kendiliğinden mi oldu?” (Arıkoğlu 2007: 217-219).

Ay Molat, Ak Han’ın malını ve yurdunu sürüp götürürken kır hizmetçi Ak Han’ın yurdunda çocukla beraber saklanır. Ot kökü kazıp beslenir, ak nehrin ak köpüğünden de erkek çocuğunu besler. Gece yer altında yatıp üşüyerek gecelerler, gündüz olunca güneş ışığında ısınıp uyurlar. Yine bir gün sabah güneş ışığına çıkıp ısınarak uyurlarken ak nehrin suyu akıp altı çatal başlı kayaya çarpar ve ak kayanın kapısı açılır. Ak kayanın içinden altmış belik arkasına yayılıp, elli belik omzuna yayılıp öteye dönse ay gibi beriye dönse güneş gibi Ak Çibek Arığ atını çekip ak kayanın içinden çıkar. Yer yükseği ormanlı zirveye doğru gelir:

*“Bir gün sabah,
Güneş ışığı çıktığında,
Yer altından çıkıp gelmişler.
Güneş ışığında ısınıp,
Yaşlı hizmetçiyle erkek çocuk
Uyumuşlar.
Onlar uyurken,
Akıp giden ak nehir suyu,
Altı çatal başlı kayaya çarpıp,
Çalkalanıyor.
Ak kayanın kapısı açılmış.
Altmış belik arkasına yayılıp,
Elli belik omzuna yayılıp,
Öteye dönse, ay gibi,
Beriyedönse güneş gibi,
Arı sili Ak Çibek Arığ,
Ak kır atını çekerek,
Ak kayadan çıkıp gelmiş.” (Arıkoğlu 2007: 239-241).*

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ, Picen Arığ’ın Alp Han’ın yurduna han olmak istemesi üzerine ortaya çıkar. Alp Han’ın yurdunun koruyucusu olarak ortaya çıkacağını babasından öğrenen Picen Arığ han olabilmek için Altın Arığ’ı öldürmeye çalışır. Picen Arığ öldürdüğünü zannetse de öldüremez ve başladığı yarım işi babası tamamlamak zorunda kalır. Böylece destanın başında kahramanımız kahramanlıklarına başlamadan ortadan kaldırılmaya çalışılır. Huu İney Alp Han’ın halkının koruyucusu olarak halkın sürülüp

Picen Arığ'ın kocası Alp Saaday'ın ülkesine götürüldüğünü öğrenince Ak kayaya girip Altın Arığ'ı, atı Ak Sabdar atı ve Çibetey Han'ı diriltir. Altın Arığ'a ve oğlu Hulatay'a Çibetey'i emanet eder ve Ak kayanın içinde Ak kaya ile beraber yok olur. Altın Arığ da böylece diriltirilerek ortaya çıkmış olur:

*“Ak kayanın içine girince görürler ki,
Altın Arığ'ın başı kesilmiş, yatıyor.
Ak Boz atın başı direkte, sallanıp duruyor.
Altı yaşındaki oğlan çocuğunun
Başı kesilmiş.
Huu İney, Altın Arığ'ın
Başını almış,
Bedenine yaklaştıırıp,
Cebinden, sihirli, ak su çıkarmış.
Sihirli, ak sudan,
Altın Arığ'a biraz sürmüş.
Altın Arığ'ın eti, kanı saçılmış,
Derin nefes alıp vermiş,
Gözlerini açıp, oturmuş.
Ak Boz atı da canlandırmış,
Altı yaşındaki oğlanı diriltmiş.
Huu İney, sihirli ak suyu,
Altın Arığ'ın cebine koymuş.” (Özkan 1997: 93).*

Han Orba Destanı: Han Orba destanında, Hara Han'ın yurduna Hara Mola gelip büyük bir savaş başlattığında annesi Hara HarĖah, Han Orba'ya hamiledir. Kocası Hara Han'ın savaşı kaybettiğini evinde görünce halkını ve malını ak ve kök çiçeğe çevirerek düşmandan korur. Onları çiçeğe çevirdikten sonra Ak otağa girerek kızını doğurur. Göbek bağını da altı kere çevirerek bağlar ve ak ipekten örtüye sarar. Hara TarĖah, düşman Hara Molat'ın geldiğini görünce de oğlu ile kızını alıp onları da ak ve kök ipek örtüsüyle çiçeğe dönüştürür:

“Yapacak her şey bittiğinde

Hara Tarğah, karnını tutup,
 Ak otağa girdi.
 Altı ayaklı yatağa,
 Sirt üstü yattı.
 Dokuz ayı doldurduğunda,
 Doğurdu evladı
 Kız çocuğu olmuş.
 Hara Tarğah onu görüp
 Küçük çocuğun göbek bağını
 Altı defa çekip, bağladı,
 Ak ipekten örtüye sardı.
 Kan içici Hara Molat,
 Üç kulaklı kara doru ata binip,
 Ak saraya at sürdü.
 Hara Tarğah bunu görüp,
 İki yavrusunu da bağrın,
 Unutmamacasına bastırdı:
 “Benim sevgili yavrularım,
 Sahipsiz yerde kalın.
 Sağlıklı bir şekilde büyüyün,
 Baba yurdunu çevirin.
 Öz yurdunuzu çevirin.
 Karnımdan çıkan iki yavrumu
 Bir daha göreceğim miyim burada?
 İçimden çıkan yavrum,
 Yoksa öksüz mü kalıyorsunuz bu yurtta.
 Sizleri gözlerimle,
 Yine göreceğim miyim bu dünyada?”
 Hara Tarğah iki yavrusunu
 Dokuz defa öpüp kokladı,
 Elinde tuttuğu ipek örtüyle
 Gözyaşlarını sildi.
 İki yavrusunu tutarak,
 Ak otağdan dışarı çıktı,

*Küçük oğlancığını
Gümüş yeşil çiçek yaptı.
Yeni doğan kızını,
Altın ak çiçeğe dönüştürüp
Ak sarayın bahçesine dikti.” (Aktaş 2011: 31-32).*

Huban Arığ Destanı: Hara Han, yer altı dünyasında yaşayan Hıtay Arığ’ın yurdundaki kötü alpları öldürdükten sonra yer yeryüzüne çıkar. Yeryüzünde büyük bir savaşın başladığını görür. Savaşacak gücü kendinde göremeyince canlı okunu süre vermeden çekip atar ve ok da yeryüzünde yer altında ne kadar canlı varsa hepsini yok etmek için vınlayıp gider. Altın Tüylü Ak Köpek canlı oku durdurabilmek için kara yerin altına okun peşinden gider. Hara Han da ölmeden önce bir kez olsun abisi Han Hartığa’yı görmeye gider. Han Hartığa’nın kızı Hara Martha altın masanın üstüne ak ipek atkı sererek yerin kırk altında neler olup bittiğine bakarlar. Hara Han bilmeden Altın Tüylü Ak Köpeğe yardım eden kızıl ipek gömlekli kızı görür ve duygulanarak ağlar. Han Hartığa Hara Han’a o kızın Hara Han’ın geç doğan balası olduğunu söyler:

*“Han Hartığa ağabeyi [ona] sormaktadır:
‘Kızıl ipek gömlekli
Geç doğan kız çocuğu,
Kimin kızıdır o,
Kimin sevimlisidir o,
Tanıdın mı, sezdin mi?’
‘Bir şey anlamadım,
Bir şey tanımadım.’
‘Geç doğan kız çocuğu,
Bağrından çıkan balandır [çocuğundur].
İçinden çıkan sevimli bir tanendir.
Güzel evden çıkarken,
Gereçlerini hazırlamadan, zırhını giymeden gelmiş.
Güzel evinden çıkarken
Öz adını özü verdi.
‘Hara Han babalı,*

*Hıyan Arığ analı,
Kızıl kır atlı
Huban Arığ olurum' diye.
[Söyleyen] senin Huban Arığ kızın.
Altın tüylü ak köpeğe
Yardım etmek için gelmiş. ’’ (Davletov 2006: 45).*

2.2.3. Kahramanın Ad Alması

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ altı başlı kayada kendi yaratıldığı için adı da önceden verilmiştir:

*“Söyleyecek bir sözüm var söyleyeyim
Bu yerin üstünde,
Bu yerin altında
Bu günlerde attan iyi at doğdu.
Alptan yiğit alp doğdu.
Attan iyi at
İpek yeleli ak kır atdır,
Alptan yiğit alp
Ak Çibek Arığ kızdır,
Ak Çibek Arığ'ın doğduğunu
Bütün yeryüzündeki han, beyler biliyor,
Hangi hanın ülkesinde doğduğunu
Hiçbiri bilmiyor.
Fakat ak kır atlı Ak Çibek Arığ
Bizim ülkemizde doğdu,
Şu altı başlı zirveli
Ak kayanın içinde
Orada büyüyp erişkin çağa gelecek.
Fakat Ak Çibek Arığ'ı
Ben de iyi bilmiyorum,
Halktan mı doğdu
Ak kayanın içinde kendiliğinden mi oldu?’’ (Arıkoğlu 2007: 217-219).*

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında Altın Arığ ve atı kendiliğinden kayada yaratıldığında Altın arığ ve atı adları verilmiş olarak bahsedilir:

*“Altı sivri başlı,
Ak kayanın içinde dokuz kulaç boyunda,
Altın yeleli, altın toynaklı
Ak Sabdar at, kendi kendine yaratılmış.
Altın Arığ kız kendiliğinden yaratılmış.
Yok olacak ruhu yoktur,
Dökülecek kanı yoktur.”* (Özkan 1997: 49).

Han Orba Destanı: Han Orba destanında Han Orba’nın adını veren annesinin kız kardeşi altın guguk donlu Altın Harlıh’tır:

*“Ak nehir kıyısında yurtlu,
Ak dağın eteğinde evli
Kara doru atlı Hara Han’ın kızı,
Hara TarĖah analı,
Han Mirgen ağalı,
Altmış telli altın athan,
Altın tüylü altmış guguk
Atı üstünde yırlayan
Kızıl kır atlı
Han Orba kız olacaksın.
Atlanıp gittiğin kızıl kır atının üstünde
Altmış telli altın çathan çalınsa,
Altın tüylü altmış guguk şakıyor.
Bunu dinleyen halkın iyisi kederlenip
Gözyaşına boğulacak.
Kızıl kır ata binip gitsen,
Altmış telli altın çathan çalınsa
Altın tüylü altmış guguk şakısa,
Kara yerin üstünü dönerek,*

*Koca memlekette duyulup
 Yer altındaki şeytanlara
 Rahat yüzü göstermez.
 Büyük evdeki yiğidin iyilerine
 Rahat bir hayat oluvermez.
 İyi yaratımlı Han Orba'yı görmeye
 El yurdundan gelecekler.
 Uzak yurttaki yiğitlerin iyisine
 Rahat uyku olmayacak. Ulu güçle yaratılan kızı
 Gözleriyle görmeye
 Ana yurdundan çıkacaklar
 Uzak yurttan çıkacaklar.
 Sen uçsuz bucaksız yerin üstünde
 En güçlü yaratılmış bir kızsın.” (Aktaş 2011: 43-44).*

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ destanında Huban Arığ'ın kendi adını kendisinin verdiği söylenmektedir:

*“Geç doğan kız çocuğu,
 Bağından çıkan balandır [çocuğundur].
 İçinden çıkan sevimli bir tanendir.
 Güzel evden çıkarken,
 Gereçlerini hazırlamadan, zırhını giymeden gelmiş.
 Güzel evinden çıkarken
 Öz adını özü verdi.
 ‘Hara Han babalı,
 Hıyan Arığ analı,
 Kızıl kır atlı
 Huban Arığ olurum’ diye.
 [Söyleyen] senin Huban Arığ kızın.
 Altın tüylü ak köpeğe
 Yardım etmek için gelmiş.’” (Davletov 2006: 45).*

Fakat destanın bir başka bölümünde ise Huban Arığ'ın daha doğmadan adının konulduğu da ifade edilmektedir:

*“Kök denizin kıyısında
 Kök karlı zirvenin dibinde,
 Kök Han’ın kızı,
 Kök pora atlı Kök Nincil’dir
 Huban Arığ kızınla
 Bir günde, bir zamanda doğup
 Denk zamanlı ad ve soyadları verildi.” (Davletov 2006: 45).*

2.2.4. Kahramanın Görünüşü

Türk kültürü tarihinde kadın önemli bir yere sahiptir. Destan metinlerinde de müspet bir görünüşte olan kadınlar görünüş olarak idealize edilmiş hem de görnüş olarak göz kamaşıtran kadınlardır. Özellikle destanların kadın kahramanları görnüş olarak mükemmeldirler. Oğuz Kağan destanında Oğuz Kağan’ın evlendiği kadınlardan biri ağaçtan biri de ı ışık hüzmelerinin çıkmıştır. İki eşi de mükemmel bir şekilde idealize edilen güzelliktedirler. Hakas destanlarında da kadın kahramanlar ay gibi parlayan muhteşem güzellikte saçları olan, upuzun saçları atlarının yeleleriyle birbirine karışır. Destanlardaki kadın kahramanlar savaşçı olsalar da güzellikleri de savaşçılıkları kadar ön plandadır (Gültepe 2017: 125).

Ak Çibek Arığ Destanı: Kır hizmetçi ve erkek oğlan uyurken ak nehrin suyu altı çatal başlı kayaya çarpar ve kayanın kapısı açılır. Altmış saç örgüsü arkada elli saç örgüsü omzunda olan Ak Çibek Arığ ve atı çıkar:

*“Onlar uyurken,
 Akıp giden ak nehir suyu,
 Altı çatal başlı kayaya çarpıp,
 Çalkalanıyor.
 Ak kayanın kapısı açılmış.
 Altmış belik arkasına yayılıp,
 Elli belik omzuna yayılıp,
 Öteye dönse, ay gibi,
 Beriye dönse, güneş gibi,
 Arı sili Ak Çibek ARığ,*

*Ak kır atını çekerek,
Ak kayadan çıkıp gelmiş.” (Arıkoğlu 2007: 239-241).*

Ak Çibek Arığ, ak kır atının boynuna eğilip ağzını çeker, elli beliği atın yelesine omzunu boynunu aşarak yayılır, kır atın budununa yatarak kamçısını vurur altmış beliği omuzuna boynuna yayılır:

*“Boynuna eğilip, ak kır atın
Yar gibi ağzını çekiyor,
Onun elli beliği,
Yiğit atın yelesine
Omzunu, boynunu aşarak,
Yayılp gidiyor.
Yatarak ak kır atın
Yazı gibi buduna kamçı vurup gidiyor.
Onun altmış beliği
Yiğit atın yelesine
Boynundan omzundan aşarak,
Yayılp duruyor.” (Arıkoğlu 2007: 281).*

Altın Arığ Destanı: Destanda Altın Arığ’ın görünüşü diğer kahramanlık destanlarındaki kadınlarla hemen hemen aynı şekilde tasvir edilmektedir. Üzerindeki zırhı, saçları, eşsiz güzelliği tasvir edilir. Altın Arığ’ın ilk tasvirine daha bedenine can girmeden ak taş döşekte yatarken rastlıyoruz. İlk önce Ak Boz atın sonra da Altın Arığ’ın tasviri veriliyor:

*“Ak taş döşekte
Diş kadar beyaz zırh giyinmiş,
Parlak taş düğmeli,
Altmış saç örgüsü sırtına yayılmış,
Elli saç örgüsü omzuna yayılmış,
Güzel, hoş Altın Arığ Kız.
Kavağa benzer dalları yok,
Deveye benzer, hörgücü yok.
Canlandırarak ruhu bedenine girmemiş,
Kendisi bütünüyle var olmaya hazırdır.” (Özkan 1997: 55).*

Kahramanımız Altın Arığ'ın ikinci tasvirine de Çibetey Han'ın eşini almak için gittiği yolculukta evlenmek istediği Alp Han Kız'a yenilirken kurtarmaya geldiği yerde görüyoruz. Burada Altın Arığ'ın poğosu önemli bir yer teşkil etmektedir. Poğo, Hakas kültüründe sadece evli kadınların taktığı bir çeşit gerdanlıktır. Altın Arığ bekâr olmasına rağmen poğosunun olup taktığını görmekteyiz. Bu kanaatimizce kahramanın güzelliğini süsleyen bir unsur olarak kahramanın tasvirinde kullanılmıştır:

*“Alp Han Kız, dikkat edince görür ki,
Aran-çula at koşarak geliyor
Aran-çula atın çıkardığı kara toz bulutu
Göğün derinliklerine,
Kara bulut gibi, yükselmektedir.
Altın yeleli, altın toynaklı
Ak Boz at, dağın han zirvesine
Koşarak çıkıp, durdu.
Altın düğmesi ayda parlayıp,
Gümüş gerdanlığı günde parlayıp,
Güzel, hoş Altın Arığ Kız,
Ak Boz atından inip gelmiş.”* (Özkan 1997: 139).

Altın Arığ, Alp Han Kız'ı yendikten sonra Alp Han Kız'a sürüp getirdiğin halkı ve malı dağıtıp Çibetey Han ile evleneceksin der. Sonra da atına binerek geri yurduna dönmek için atı Ak Boz atı kamçılar:

*“Altın Arığ, altın yeleli
Atı Ak Boz 'a binmiş,
Atı Ak Boz 'un eyer takımı
Altına, gümüşe benziyor,
Ayda, güneşte parlıyormuş.
Altın Arığ'ın zırhı
Parlak taş düğmeli
Parlak güneşin gözü değip,
Parlayıp ışık saçmaktadır.*

*Ak Boz atı, yurduna doğru,
 Yar gibi büyük ağzındaki gemi çekmiş,
 Vadi gibi büyük sağırsını kamçılarmış.
 Ak Boz at, yurduna doğru dört nala koşmuş.
 Herhangi bir yerde,
 Yerin kıyısında,
 Kuruğu savrularak gözden kaybolmuş.
 Altın Arığ Kız'ın,
 Gökyüzünün ufkundaymış gibi,
 Saç örgüleri savrularak, uzaklarda kaybolmuş.
 Çibetey Han Alp Han Kız'ın
 Yanına gelip şöyle der:
 -Gördün işte,
 Benim çobanım da nasılmış,
 Atı ise, altın yeleli Ak Boz at,
 Eyer takımı da altın ve gümüşdür.
 Giyindiği zırhı da,
 Parlak taş düğmelidir.
 Benimki de öyledir!" (Özkan 1997: 143).*

Oo Kara Han'ın yurdunda büyük savaş devam ederken Pora Ninci'nin oğlu gelir ve Altın Arığ ile atını görür:

*"Pora Ninci'nin oğlu, önce olanları gördüğünden,
 Bunu da görmek için, oraya yaklaşır,
 Bakar ve görür ki,
 Dokuz kulaç boyundaki altın yeleli,
 Altın toynaklı at Ak Boz duruyor,
 Güzel ve hoş Altın Arığ,
 Parlak taş düğmeli zırhlı,
 Topraktan dhaa kara yüzlü,
 Kazan dibi gibi geniş alınlı,
 Kara toprak kadar kara gözlü,
 Ayaklığı ve turnaklığı da olan çelik zırhlı*

Alpla eşleşip

Savaşıyor.” (Özkan 1997: 199-201).

Altın Arığ diğer kadın kahramanlarla ortak olarak anlatılan en önemli ve belirgin tasvirlerinden birisi ise şudur:

“Altmış saç örgüsü, altın yelesine kadar

Uzanıp, sırtına dökülüyor.

Elli saç örgüsü at yelesine kadar

Uzanıp, sırtına dökülüyor.

Elli saç örgüsü at yelesine kadar

Uzanıp, omzundan, boynundan aşağı doğru yayılıyor” (Özkan 1997: 269).

Altın Arığ ve atı Ak Boz at ölünce bir ihtiyarın beyaz bastonuyla başka bir alp ve atı yaratılır. Bu alp ve atı Altın Arığ’ın topuk kemiği ile atının toynağından yaratılırlar. Bu yüzden de bu yaratılan alp diğer alp ve atlardan daha küçüktürler:

“Yaşlı adam Altın Arığ’ın topuk kemiğine

Beyaz bastonla üç defa vurunca

Küçücük göğüslü

Alp meydana gelmiş.

Ak Boz’un küçük toynağına

Üç defa vurunca,

Ak tavşana benzeyen,

Ak Oy adlı at meydana gelmiş.” (Özkan 1997: 301).

Han Orba Destanı: Han Orba’nın ilk tasviri karşımıza abisi için yolculuğa çıktığında çıkar:

“Kızıl kır ata binen yiğidin,

Altmış örgüsü omzuna düştü,

Elli örgüsü sırtına yayıldı,

Kırılıp kalan kemiği yok,

Koyulaşıp akan kanı yok

*Hara Han'ın kızı
Hara Tarğah analı,
Han Mirgen ağabeyli,
Kızıl kır ata binmiş,
Han Orba kız buraya ulaşmış.*” (Aktaş 2011: 94).

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ'ı Hara Han ak ipek atkının içinden kara yerin altında savaşıırken görür. O zaman kızı olduğunu bilmez ama kızı görünce duygulanır ve ağlar:

*“Altmış saç örgüsü arkasına asılı,
Ell, saç örgüsü omzuna asılı
Kızıl ipek gömlekli
Geç doğan bir kız çocuğu
Ak köpeğe yardım etmekte.
Canlı hostonun
Ulu odunun söndürmek üzere tutmak [için]
Ulu gücünü durdurmak [için] kapmakta.
Kanlı savaşta giyecek
Kalın zırhıyla donanmamış,
Demir zırhını giymeden gelmiş.
Kızıl ipek gömleği,
Kızıl alevli ateşe yanarak,
Kızıl alevle tutuştuğunda
Geç doğan kız çocuğu,
Canlı hostoyuelinden kaçırarak,
Yanan gömleğini söndürmektedir.”* (Davletov 2006: 44).

Huban Arığ ve Kök Nincil Ay Mirgen ile Kün Mirgen'in yurdunda olan savaştan sonra çok yorgun ve bitik bir hale dönerler:

*“Ağır çile gören alplarımızın
Kalın vücutları tükenmiş,
Katı kemikleri yalnızca kalmış.
Kızıl kasları erimiş,*

Sivri kemikleri yalnızca kalmış.

Yelden, tandan etkilenecek hale gelmişler.” (Davletov 2006: 103).

Huban Arığ, düşmanlarından birinin yurdu olan Gri Işık ülkesine giderken ön tarafı ayı, arka tarafı güneşi aydınlatır:

“Arı ve güzel Huban Arığ’ın

Ön tarafı ayı aydınlatmakta,

Arka tarafı [ise] güneşe gölge bırakmakta.” (Davletov 2006: 142).

Huban Arığ Sarı Işık ülkesindeki bütün alpları öldürüp sarı kayayı da yok ettikten sonra çok bitkin hale gelir:

“Kalın vücudu zayıflamıştır [Huban Arığ’ın]

Katı kemikleri yalnızca kalmıştır.

Kızıl kasları erimiştir.

Sivri kemikleri yalnızca kalmıştır.

Arı gücü bitmiştir,

Ulu gücünden düşmüştür.

Geçip ölmek üzere varmıştır.

‘Sert içkiyi fazlasıyla içip,

Düzensizliğe daldım.

Aşırı konuşmalar konuşup,

Yabancı ülkesinde arı gücümü verip,

Ağır çile gördüm.

Esrik edici içkiyi aşırı içip

Düzensizlik içine sürüklenip,

Aşırı konuşmalar konuşup,

Düşman ülkesine gelip

Ulu gücümü verip,

Çile-belayı çok gördüm.’ Diye

Düşüncelere daldı Huban Arığ.” (Davletov 2006: 165).

Huban Arığ, arkadaşı Kök Nincil'in toyuna kendisini değiştirerek gider. Kendini ve atını kötü ve çirkin görünümlü hale getirerek toya giriş yapar:

*“atlayıp bindiği atını
Yaralarla kaplı bir çabağaya dönüştürdü.
İki yanından da kara ve sarı sinekler,
Duman gibi kaynamakta,
Yel gibi uğultu yaymaktadır.
Çürük yularlı, hahpas eğerli,
Karnı yara bere olmuş, yüzü yara izleriyle dolu
Gözleri çapaklı, yırtık pırtık montlu kız kılığına bürünüp
Silsileli yerden itibaren sivri ve at sinekleriyle dövüşerek [Huban Arığ]
Ulu toya ancak şimdi ulaştı.” (Davletov 2006: 197).*

Kök Nincil'in toyunda herkes kendisinden kötü görünümü yüzünden kaçarken Huban Arığ altın masaya oturup yemek yiyip, içecek içmeye başlar:

*“Karnı yara, yüzü yara izleriyle kaplı kız
Attan inip altın masaya oturdu.
At ve sivrisinekler peşinden gelip
Kara bulut gibi kaynamakta,
Kara toprak bile görünmemekte.
Ulu dağ gibi uğuldamakta,
Ulu su gibi şarıldamakta.
Böyle bir şeyi görüp, yerli halk
Tiksinip kusmakta.
'Masadan kovun bu kızı,
Toya katılmasına izin vermeyin.' diye
Bağrıışmaktadır, toplanan halk.
Yara bere atın yanında duran güzel mallar,
Tiksinip, tekmeleyip, kışneyip,
Dizginlerini koparıp başa yöne doğru kaçmaktalar.
Karnı yara, yüzü yara izleriyle kaplı kız
Altın masada oturup*

*Aş-yemeğin en iyisinden yemekte,
 Aroçon aşın en sertinden içmekte.
 İki gözünün çapağı
 Sofraya dek uzanıp sallanmakta.
 Sağ eliyle aş yemekte,
 Sol eliyle at ve sivrisineklerle dövüşmekle,
 Meşgul olmaktadır.
 İki gözüyle etrafı gözleyip,
 Her şeyi sezmekte.” (Davletov 2006: 198).*

Huban Arığ, hara alpı öldürdükten sonra önünde altmış kılıç, arkasında yetmiş mızrak savurup tutan alpa vurup geçer. Alp dokuz takla attıktan sonra Huban Arığ'ın karşısına tekrar gelip ölmek için geldiysen seni öldürüvereyim der ve yaka baştan kapışarak savaşımaya başlarlar. Huban Arığ alpa mücadele ederken arı gücü tükenmeye ve azalmaya başlayarak güçsüzleşir. Etrafında ona yardım edecek kimsesi kalmadığı için de giderek güçsüzleşmeye başlar. Önünde altmış kılıç, arkasından yetmiş mızrak savuran alp Huban Arığ'ı üç kere kapıp kaldırmaya çalışsa da gücü yetmez. En sonunda önündeki altmış kılıcını savurarak Huban Arığ'ın arı canına ulaşarak öldürür:

*“Huban Arığ'ı kapıp,
 Kan tigire de kaldırmak için
 Arı gücü yetmemekte,
 Ulu gücü eksik kalmakta.
 Üç kez kapıp alp kızı
 Kaldıramadan duruverdi [önünde altmış kılıç,
 Arkasında ise yetmiş mızrak savurup tutan alp yiğit]
 Huban Arığ alpı kaldırmak,
 Dünyayı kaldırmakla eşdeğer gibidir.
 Önündeki altmış kılıcını savurup
 Alp yiğit, Huban Arığ alp kızın
 Arı canına şimdi ulaştı.
 Arı ve güzel Huban Arığ,
 Ayrılıp öldüyse de*

*Ay gibi parlayıp,
 Arı ve güzel yatmaktadır.
 Geçip öldüyse de
 Güneş gibi parıldayıp
 Güzel ve düzgünce yatmaktadır.
 Yellenip büyüyen güzel saçları
 Yele kavuşup dalgalanmaktadır.
 Can kadar sevimli doğan özü,
 Kara çamurun içine düşüp yatıverdi.
 Can kadar sevimli onun gözelri
 Bir daha açılmaz şimdi oldu.
 Can kadar sevimli onun sesi,
 Bir daha duyulma şimdi oldu.” (Davletov 2006: 254).*

2.2.5. Kahramanın Olağanüstü Özellikleri

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında kahramanımız Altın Arığ’ın en önemli olağanüstü özelliklerinden birisi canının bedeninde olmamasıdır. Altın Arığ’ın arı canı Ak dağ zirvesindeki Ak kayanın içinde bulunan guguk kuşudur:

*“Büyük alpın temiz canı,
 Asil ruhu, bedeninde olmaz.
 Benim temiz canım,
 Asil ruhum bedenimde değildir.
 Benim asil canıma
 Burada, yetişip alacak kimse yoktur.
 Kanatlı kuşun,
 Üç defa mola vererek ulaşabileceği yerde,
 Güçlü av hayvanlarının,
 Üç defa mola vererek yetişebileceği yerde,
 Yeryüzünün zirvesi Ak Dağ vardır.
 Yerin zirvesi Ak dağın üzerinde
 Altı ayrı zirveli Altın kaya vardır.
 Altın kayada iki başlı, altın tüylü,*

*At başı büyüklüğünde, altın guguk kuşu var,
Benim temiz canım,
Asil ruhum o kuştur»» diyordu.” (Özkan 1997: 247-249).*

Altın Arığ’ın olağanüstü özelliklerinden biri de kendinin topuk kemiğinden beyaz bir baston aracılığıyla yeni bir alp yaratılmasıdır:

*“Yaşlı adam Altın Arığ’ın topuk kemiğine
Beyaz bastonla üç defa vurunca
Küçücük göğüslü
Alp meydana gelmiş.” (Özkan 1997: 301).*

Han Orba Destanı: Hara Tarğah’ın kız kardeşi altın guguk donlu Altın Harlıh, Han Orba’ya adını verirken ona dünyada yaratılmış en güçlü kız olduğunu, atına bindiğinde altmış telli altın bir çathanın çalınıp şakıyacağını ve dünya üzerinde ve yer altında herkes tarafından duyulacağını anlatır:

*“Ak nehir kıyısında yurtlu,
Ak dağın eteğinde evli
Kara doru atlı Hara Han’ın kızı,
Hara Tarğah analı,
Han Mirgen ağalı,
Altmış telli altın çathan,
Altın tüylü altmış guguk
Atı üstünde yırlayan
Kızıl kır atlı
Han Orba kız olacaksın.
Atlanıp gittiğin kızıl kır atının üstünde
Altmış telli altın çathan çalınsa,
Altın tüylü altmış guguk şakıyor.
Bunu dinleyen halkın iyisi kederlenip
Gözyaşına boğulacak.
Kızıl kır ata binip gitsen,
Altmış telli altın çathan çalınsa*

*Altın tüylü altmış guguk şakısa,
 Kara yerin üstünü dönerek,
 Koca memlekette duyulup
 Yer altındaki şeytanlara
 Rahat yüzü göstermez.
 Büyük evdeki yiğidin iyilerine
 Rahat bir hayat oluvermez.
 İyi yaratımlı Han Orba'yı görmeye
 El yurdundan gelecekler.
 Uzak yurttaki yiğitlerin iyisine
 Rahat uyku olmayacak. Ulu güçle yaratılan kızı
 Gözleriyle görmeye
 Ana yurdundan çıkacaklar
 Uzak yurttan çıkacaklar.
 Sen uçsuz bucaksız yerin üstünde
 En güçlü yaratılmış bir kızsın.” (Aktaş 2011: 43-44).*

Han Orba, Han Mirgen'in atını kurtardıktan sonra yurtlarına gelip anneleri Hara Tarğah'ın hazırladığı yemeği yemek için otururlar. Onlar yemek yerken Hara Tarğah oğlu Han Mirgen'e öğüt verirken Han Orba kızının saf güçle yaratıldığını anlatır:

*“Han Orba, biricik kızım,
 Kara toprağın üstünde
 Saf güçle yaratıldı.
 Ne zaman olursa, Han Mirgen oğlum,
 Sen bi eş alıp evlensen,
 Senden çocuklar olsa,
 Biricik kardeşin o çocuklara
 Abla ve kardeş olup yaşar.” (Aktaş 2011: 99).*

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ, Kara Üzüt ülkesinin bekçisi olan dokuz kara kıza gözükmeyen nasıl geçeceğini düşünür. Huban Arığ hileyle kara bulutu oynatıp büyük bir yel çıkartır. Dokuz kara kız dayanamayıp dokuz köşeli kara evin içine girerler. Huban Arığ da o sırada Kara Üzüt ülkesinden geçip gider:

“Kara Üzüt ülkesinde dokuz kara kız,
 Gece bekçilik, gündüz gözetmenlik yapmakta.
 Ayrılıp ölen kişilerin sürünlerini denetleyerek
 Ak Üzüt ülkesine yollamaktalar.
 Dokuz kara kızın bilmediği, farkında olmadığı
 Bu kara yerin yüzünde hiçbir şey yoktur.
 Güzel yordamla gelen alp varsa, fark edip
 Arı canına ulaşmaktalar.
 Güzel yordamla geçen alp yoktur.
 Elli yordamla gelen er yiğitler varsa, [onları] fark edip,
 Ulu ruhlarına ulaşmaktalar.
 Elli yordamla gelip geçebilen er yiğit yoktur.
 Huban Arığ dokuz kara kıza fark edilmemek için
 Altmış yordamını kullandı
 Elli hileyi başvurdu.
 Uzayda kara bulut oynatıp
 Kara yeryüzüne indirip
 Ulu yel kaldırdı.
 Dokuz kara kız dayanamadan
 Dokuzm köşeli kara evin içine koştular
 Huban Arığ uzayda
 Kasırga yel olup geçiverdi [orayı].” (Davletov 2006: 78).

Huban Arığ, giderken dönüp bakarken Sarı Üzüt ülkesine geldiğini görür. Sarı Üzüt ülkesinin bekçileri dokuz sarı oğlan ve dokuz sarı kız bütün hile yordamları çok iyi bildikleri için Huban Arığ onları nasıl atlatacağını düşünür. Huban Arığ yordam ve hilesini düşünür ve ilk önce büyük bir kasırga çıkartır yağmur yağdırır, sonra da aşırı sıcaklık başlatır. Dokuz sarı oğlan ve dokuz sarı kız aşırı soğuk ve sıcaktan derin bir uykuya dalarlar. Böylece Huban Arığ, fark ettirmeden uçarak yoluna devam eder:

“Uzaydan giderken baktığında
 Sarı deniz dalgalanarak yayılmış.
 Sarı Üzüt ülkesine ulaşmak üzereymiş.

Sarı Üzütlükte
 Altmış yordamı çok iyi bilen
 Elli hileyi fazlasıyla bilen
 Gece bekçilik eden,
 Gündüz gözetmenlik yapan,
 Dokuz sarı oğlan, dokuz sarı kız varmış.
 Bu ülkeden altmış hileyle
 Atlayıp binilen mal geçmemiş,
 Burada ayrılıp ölmüş.
 At kemiği çatal kayaya,
 Erk kemiği eğiri kayaya dönüşmüş.
 Bunu görüp, Huban Arığ düşündü:
 'Altmış hilem üstün gelirse,
 [Bunları] oyuna getirip geçebilirim.
 Altmış yordamım yetmezse
 Ayrılıp ben ölürüm.'
 Altmış hile kullandı,
 Elli yordama başvurdu.
 Uzaydan ulu yağmur yağmakta,
 Ulu kasırga esmektedir.
 Kara yerin balçığı
 Uzaya [kadar] çıkmaktadır.
 Ulu dağlar ulamaktadır,
 Ulu sular şarıldamaktadır.
 Ulu yağmurun ardından
 Ulu Bulutsuzluk, ulu sıcaklık başlamadı.
 Dokuz sarı oğlan, dokuz sarı kız,
 Şiddetli uykuya teslim olup,
 Orada, burada yatıp,
 Kalın [derin] uykuya düştüler.
 Horlama sesi uzayda işitilmektedir.
 Çatal kanatlı Huban Arığ,
 Ak bulutu yarararak
 Ayın altından ilerledi.

*Kök bulutu bölerek iki kanatla,
Güneşin altınca geçti.
Dokuz sarı oğlan, dokuz sarı kız,
Bir şey fark etmeden, bilmeden kaldı.” (Davletov 2006: 78).*

Huban Arığ, Kara ve Sarı Üzüt ülkelerini geçtikten sonra Ak Üzüt ülkesinden ne yapacağını düşünmeye başlar. Ak Üzüt ülkesinin dokuz oğlan ve dokuz kızı erlikten daha üstündür. Yukarıdaki yaratıcıdan da geri kalmayacak durumdadırlar. Huban Arığ Ak Üzüt ülkesinde yürüyüp ruhları görüp yanlarına iner. Dokuz oğlan ve dokuz kız Huban Arığ’ı baştan aşağı süzdükten sonra hileyle mi geldiğini gerçekten mi öldüğünü kontrol etmeye karar verirler. Huban Arığ’ı sınavdan geçirirler. İlk önce çayıra dökülen küllerin bir ucundan diğer ucuna koşarak gitmesini eğer ayağının altında bir tane kül kalırsa onun ruh olmadığını ve orada öldüreceklerini söyler. Huban Arığ bunun üzerine alnından bir demet saç koparıp o saçta kendi şeklini vererek kendini de ak çiçeğe dönüştürür. Saçtan olan Huban Arığ ak çayırı bir uçtan bir uca dolaşır ve hiçbir kül ayağının altında kalmadan geçer. Dokuz oğlan ve dokuz kız Huban Arığ’a inanmayaıp bu sefer de üçbudaklı kurumuş huburah’ın (kamış) üstüne çıkıp oturmasını, budağı kırarsa onun arı canını alacaklarını söyler. Saçtan yapılan Huban Arığ ağaca çıkar ve hobıraha hiçbir şey olmaz. Dokuz oğlan ve dokuz kız en sonunda ikna olup buraya gelen Huban Arığ’ın ruhu imiş derler. O zaman Huban Arığ’ın kendisi çiçek halinden kendi haline gelip diğer ruhlarla birlikte Ak Üzüt ülkesine girer. Ak Üzüt ülkesine girince ülkede gerçek bir yaşamın var olduğunu görür. Altın masada altın zırhlı alpların, bakır masada bakır zırhlı alpların oturduğunu görür. Huban Arığ, Ak Üzüt ülkesine gelen ruhların cezaları, günahları neyse ona göre cezalandırmakta olduğunu görür:

*“Huban Arığ [ise] düşünmektedir:
‘Kara Üzüt ve Sarı Üzüt ülkelerini fark edilmeden
Sağ ve salim geçebildim.
Ak Üzüt ülkesini
Nasıl geçebilirim?
Ak Üzüt’ün dokuz oğlanı, dokuz kızının
Yerin altındaki yedi Erlik’ten
Yedi [kat] üstündür, bildikleri.*

Yukarıdaki yalnız Yaratan'dan
 Asla [geride] kalmaz olan bunlar olsa gerek.'
 Hara Han babasının,
 Altın tüylü ak köpeğinin yolunu
 Huban Arığ görüp buldu.
 Ak Üzüt ülkesine
 Onlar çoktan gitmiş.
 Yer toprağın ücra yerinde,
 Uzayın ucunda
 Kara yerden yanan alevli od
 Uzaya dek yükselmektedir.
 Kızıl alevli odu geçebilmek
 Arı gücü kalmadan
 Ulu gücü yetmeyebilir [Huban Arığ'ın].” (Davletov 2006: 78-79).

...
 “Huban Arığ tüm yordamını kullanarak
 Alnından bir saç demetini koparıp
 Kendi biçimini vererek kendi yerine koydu.
 Huban Arığ ak çiçek olup büyüdü.
 Dokuz oğlan, dokuz kız bilmeden,
 Bir şeyin farkına varmadan kaldılar.
 Göz atarak baktıklarında, Huban Arığ,
 Ak çayırın bir ucundan
 Bir ucuna kadar koştu.
 Ayaklarının altından
 Hiç kül saçılmadı,
 Hiçbir şey yayılmadı.
 ‘Birin gerçeği yoktur,
 Bir defaya güvenmemek gerek.
 İkinci kez sınarız, bakarız,
 İşte o zaman gerçek olur,
 O zaman inanacağız.
 Ak çayırın ortasında
 Üç yıl duran

Üç budaklı kurumuş bir hobırah var.
 İşte onun üzerine çıkıp budağına oturursun,
 Ancak hafıften bile kırarsan onu,
 Güzel hıylele gelmiş sayılırsın,
 Arı canına şıracıkta ulaşırsız. ' Diye
 Dokuz oğlan, alp vuracak
 Çelik kılıçlarına [arkadan] çekıştirmekteler.
 Huban Arığ'ın bir yordamının ortaya çıkardığı saçı
 Üç yıl duran
 Üç budaklı kurumuş hoburaha
 Çıkıp bufağına oturdu.
 Dokuz oğlan, dokuz kız,
 Eivre dolaşıp, bakmaktalar,
 Huban Arığ kuru hobırahın
 Budağın eğmeden oturmakta.
 'Tamam, gerçekten, Huban Arığ,
 Ak Üzütl ülkesinde
 Ayrılıp ölen senin sürünün gelmiş' diyerek,
 Dokuz oğlan, dokuz kız, fark etmeden Huban Arığ'ı,
 Ak Üzütl ülkesine [gitmesine] izin verdiler." (Davletov 2006: 79-80).

Huban Arığ ve Kök Nincil, Han Hartığa'nın evine selam verip girerler. Evde kimse olmadığı için selamlarını kimse almaz. Han Hartığa'nın altın ayaklı demir yatakta yattıklarını görürler ve ağlamaya başlarlar. Huban Arığ, cebinden altın bıçağı çıkarır ve silkeleyince Altın Hus ortaya çıkar. Altın Hus babasını görünce etrafında dolaşır ve ağlamaya başlar. Huban Arığ kuvvetle tükürerek demir bir tabut yapar. Han Hartığa'yı demir tabuta yerleştirip kara kayanın içine koyarlar ve açılmamak üzere kilitlerler:

"Huban Arığ ile Kök Nincil,
 Aralıktan ileri giderek,
 At bağlanan altın sarçına gelip,
 Attan inip, [atlarını] bağlayıp,
 Güzel evin içine girdiler.

*Kapıdan geçip esenlikler dilediler,
 Eşiği aşip saygılarını sundular.
 Güzel evde kimse olmadığından,
 Esenlik ve saygıya kim yanıt verir ki?
 Alp Han Hartığa
 Altın ayaklı demir yatakta
 Huzur içinde yatıp ölmüş.
 [Bunu gördüklerinde] kayadan katı yürekleri eridi,
 Gözyaşlarına boğuldular.
 Taştan pek yürekleri parçalandı,
 Burun suyuna boğuldular.
 Huban Arığ sağ cebinden,
 Üçgen altın kistiki
 Çıkarmak üzere çekip, yere attığında,
 Üçgen çıplak oğlan önünde duruverdi.
 Ayrılıp ölen babasını Altın Hus,
 Etrafından dolaşarak ağlamakta,
 Geçip ölen yalnız tek babasını
 Çevirip ağıt yakmaktadır.
 Huban Arığ kuvvetle tükürdü,
 Demir tabut yaptı.
 Ayrılıp ölen Han Hartığa'yı
 Demir tabuta düzgünce yatırıp,
 Kara kayanın içine koyup
 Bir daha açılmamak üzere kilitlediler.” (Davletov 2006: 91).*

Huban Arığ ve Kök Nincil, Hircotay Mirgen'in yurduna gelince güçlü alp ve bekçileri görürler. Biz bunlarla savaşmaya başlarsak altı güne varmadan ölürüz derler. Bunun üzerine Huban Arığ, altmış yordamı döndürür, elli yordamı evirerek üç gün üç gece ulu yağmur yağdırır. Üç günün sonunda yağmuru durdurup sıcak başlatır. Halk ve mal bu hava değişimine dayanamaz ve kalın uykuya dalarlar:

*“Huban Arığ,
 Altmış yordamını döndürdü,*

Elli yordamını evirdi.
Üç gece, üç gün
Ulu yağmur yağdırdı.
Ulu yel, ulu kasırğa oynayıp,
Ulu gürlleme, ulu gürültü olmaya başladı.
Ulu dağlar ulamaktadır.
Ulu sular şırıldamaktadır.
Üç günün ardından,
Ulu ayas duruverdi,
Ulu sıcak başladı.
Yönetime sahip halk, tok ve semiz mal,
Ulu ayasa, ulu sıcağa dayanmadan,
Ulu uykuya bastırıp,
Orada, burada düşüp,
Gözlerini yumup, horlamaya geçip,
Kalın uykuya daldı.” (Davletov 2006: 105).

Huban Arığ, Hirotay Mirgen ölünce ölmek üzere olan güzel bir kız görür. Yanına gidip bağlanan iki eli ve ayağını çözer. Ak ipek örtüsüyle kızı sağaltıp kendine getirir. Kız Huban Arığ’a teşekkür ederek kendini tanıtır ve ak karlı zirveden beraber çıkarlar:

“Huban Arığ bundan sonra baktığında,
Altmış saç örgüsü arkasına asılı,
Elli saç örgüsü omzuna asılı,
Arı, güzel kız balanın
İki elini, iki ayağını bağlamışlar.
Sağ gözü diriymiş,
Sol gözü ise ölmüş.
‘Ne suç, ne günah işlediğin için
İki elin, iki ayağın
Demir kizene sokup,
İşkence, çile çektirdiler [sana]’ diye
Huban Arığ demir kizeni açmak üzere çekti.

*Kız balanı oturtup,
 Ak ipek örtüsünü çıkarıp,
 Ayın altınca evirerek vurdu.
 Kız güzeli, iki gözüyle bakarak,
 İki ayağına hırslanıp basarak,
 Hizadan geçip esenlikler sundu,
 Yana gelip el sıktı.
 Ay, desen, ışığı yok,
 Arı güzel kız balası.
 Güneş, desen, ışını yok,
 Ulu çayzan kız balası.
 ‘Ayrılıp ölen özümü döndüren,
 Babam olan Huban Arığ,
 Geçip ölen özümü geri getiren
 Anam olan Huban Arığ.
 Bu dünyaya ikinci kez doğdum, yaratıldım.
 Bu yaşamı yaşamak için
 Babam beni neden yarattı?
 Böyle çileyi görmek için
 Anam neden beni doğurdu?
 Hircotay Mirgen, arı güçle getirip,
 Eş edinmeyi düşünüp,
 Demir kizen taktı.
 Sarığ Han’ın kızı,
 Sarığ Nincil benim.’ Diye,
 Kız balası konuştu.
 Bu ülkede başka alp yokta,
 Ak karlı zirvenin içinden tutuşarak çıktılar.” (Davletov 2006: 108).*

Huban Arığ, Ah Molat’ın yurdunda hileyle kandırılmaya çalışılacağını öğrenince hemen saçından bir tel koparır ve kendi kılığına çevirir. Kendisini de kara bir sineğe dönüştürür:

*“Huban Arığ, başından bir saç koparıp
 Özünün kılığına dönüştürüp altın masanın arkasına oturttu.*

*Özü ise karasineğe dönüşüp
Kıpraşıp uçmaya başladı.” (Davletov 2006: 179).*

2.2.6. Kahramanın Yolculuğunun Ortaya Çıkışı

Destanlarda kahraman olağan dünyadan doğaüstü dünyanın tuhaf bölgesine doğru ilerlerler, burada olağanüstü güçlerle karşılaşır ve onları yenip daha üstün bir güçle yurtlarına geri dönerler (Campbell 2017: 35). Hakasların kadın kahramanlık destanlarında kadın kahramanların yolculuğa çıkmalarının sebebinin çoğu yardımcı kahramanların etrafında gelişen olaylara bağlıdır. Yardımcı kahramanın bir sebebi olunca asıl kahramanımız olan kadın kahramanlarımızın yolculuk sebebi olur. Yani yardımcı kahramanın sebebi ile mücadelenin zemini hazırlanmış olur ve kahramanımız yola çıkar.

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ’ın ilk yolculuğunun ortaya çıkışı altı çatal başlı ak kayanın ak nehrin suyu ile çalkalanması sonucu ortaya çıkar:

*“Onlar uyurken,
Akıp giden ak nehir suyu,
Altı çatal başlı kayaya çarpıp,
Çalkalanıyor.
Ak kayanın kapısı açılmış.
Altmış belik arkasına dayanıp,
Elli belik omzuna yayılıp,
Öteye dönse, ay gibi,
Beriyeye dönse, güneş gibi,
Arı sili Ak Çibek Arığ,
Ak kır atını çekerek,
Ak kayadan çıkıp gelmiş.” (Arıkoğlu 2007: 239-241).*

Ak Çibek Arığ, Ay Molat’ı; Han boz atlı çıplak erkek çocuğu da Kızıl Tas’ı öldürür. Ak Çibek Arığ, bu oğlana selam vermeye giderken erkek çocuğu atına binerek çekip gider. Ak Çibek Arığ ne olduğunu anlamaz. Bunun sebebini de öğrenmek için Han boz atlı çıplak erkek çocuğunun peşine takılır:

“Ak Çibek Arığ

Selam, merhaba demeye gelirken,
 Çıplak oğlan yürüyüp,
 Han boz kuluna atlamış,
 Avuç içiyle sağırsına vurmuş,
 Han boz kulun
 Tam o zaman dört nala kalkmış
 Ak Çibek Arığ, merhabalaşamadan,
 Durup kalmış.
 Uzak yerde han boz kulun
 Kuyruğu yayılıp kayboluyor,
 Çıplak oğlanın omzu yassılıp,
 Kayboluyor.
 Ak Çibek Arığ ona şaşır,
 Ona hayret edip kalıyor:
 -Hele dur, demiş,
 Benden kurtulup, kara yere gitmek için
 Kara yer serttir,
 Han göğsüne çıkmak için,
 Han gök yüksektir,
 Yürüyerek gelmiş,
 İpek yeleli ak kır ata
 Atlayıp kamçı vurmuş,
 Yiğit ak kır at,
 Han boz atın yoluna girip,
 Oradan koşmuş.
 Yel gibi esip,
 Kasırga gibi kıvrılıyor.
 Yiğit ak kır at,
 Öyle de olsa
 Kavuşurum dediği yerde
 Kavuşamıyor.
 Ak Çibek Arığ,
 Görürüm dediği yerlerde
 Göremiyor.” (Arıkoğlu 2007: 253-255).

Ot Han'ın yurduna giden Kanlı Kılıç, Ozıl Arığ'ın hilesine kapılıp esrik olur ve atı han boz at Ak Çibek Arığ'a haber getirir. Ozıl Arığ kız babası Ot Han'ın ay şeklinde kılıcını alıp han boz atın yanına gelir. Han boz ata bilinmezi bilen, duyulmaz şeyi duyan han boz at ak kanını yayıp, tatlı canına kıyacağım der. Tam kılıcını kaldırırken bir alp sesi duyar ve han boz at bu durumdan yararlanarak bağlı olduğu altın direktten kurtulup ortadan kaybolarak koşup gider:

“Ozıl Arığ kız

Ot Han babasının

Asılı duran ay şeklindeki kılıcını,

Kapıp, etek altına sokup,

Ak güzel evden çıkıp gelmiş.

Han boz at,

Ozıl Arığ'ı görerek,

Kara yere yatıverip,

Direnivermiş.

İpek yuların ipi kalınca,

Çekivermiş,

Koparamamış.

Han boz at

Başını direğe bitişik tutunca,

Yular uzayıvermiş,

Ozıl Arığ han boz atın

Yanına gelmiş:

-Dışı post, içi bağırsak

Bilinmezi bilen, duyulmazı duyan,

Ak kanını yayayım,

Tatlı canına kıyayım!

Ay şeklindeki kılıcını kaldırmış,

Dönüp, çevirip,

Tam vuracakken,

Alp kişinin çılgılığı işitilmiş:

-Şanlı Ozıl Arığ,
 Ben gelene kadar, hiç vurma,
 Ben tutana kadar, hiç kesme!
 Ozıl Arığ, kaldırdığı kolunu,
 Durduramayarak, tutamamış,
 Han boz at,
 Bütün gücünü başına toplayıp,
 Yatıverip gerilmiş,
 İpek yuların kalın ipini,
 Gerivermiş.
 Ozıl Arığ, ipek yuları
 Geminin kökünden,
 Kesivermiş:
 Han boz at,
 Kara yere dalmış mı,
 Han göğe çıkmış mı,
 Bakıp bulamayarak, durup kalmış. ” (Arıkoğlu 2007: 343-345).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında kahramanımızın ilk yola çıkış zeminini Çibetey Han’ın halkının sürölüp götürölmesi hazırlar. Halkı yurduna geri getirip mutlu bir hayat yaşamaları için Huu İney tarafından düşman yurduna gönderilirler. Böylece kahramanımızın ilk yolculuk sebebi ortaya çıkar. Bu yolculukta Altın Arığ akıl olarak daha kendine gelmemiş olduğundan ne söylenirse onu yapar durumdayken yolculuğuna başlar:

“-Tamam Ak kayadan çıkınız,
 Artık söyleyecek şeyim yoktur.
 Alp Saaday’ın ülkesine gidiniz,
 Kendi yurdunu, kendisi talan eden
 Picen Arığ ile İcen Arığ adlı iki kız kardeşi
 Acımadan öldürünüz.
 Malınız ve halkınızı geri getirip,
 İyi yaşayınız.

...

O zaman Alp Saaday’ın ülkesine gitmişler.

*Çibetey Han, canlı haliya oturup,
Gökyüzünün derinliklerine yükselmiş.
Altın Arığ ile Hulatay,
Atlarına binip gitmişler.” (Özkan 1997: 97-99).*

Altın Arığ'ın ikinci yolculuğunun ortaya çıkışı ise aklının karışıklığından yararlanan Hulatay'ın yaptıklarını anlatmaya çalışan alpin sesini takip etmesidir. Hulatay Altın Arığ'ın kafasının karışıklığından yararlanarak Çibetey Han'ı öldürür. Çibetey Han'ın malına ve yurduna sahip olup, Altın Arığ ile de evlenmek ister. Altın Arığ Hulatay'ın söylediklerini anlamasa da kabul eder. Çibetey Han ölünce bir alp ortaya çıkar ve Altın Arığ'a Çibetey Han'ı neden öldürdün diye sorar. Bu alpin söylediklerini anlamayan Altın Arığ ikinci defa ve üçüncü defa da sesini duyunca ne dediğini anlamak için peşine gider. O sırada Hulatay ile Alp Saaday'ın yurduna gelerek sofrada yemek yemektedirler. Altın Arığ onların sarhoş oluşundan yararlanarak alpin peşinden gider ve olanları anlamaya çalışır:

*“Masaya oturup, rakı içmeye devam etmişler.
Hulatay ile Alp Saaday sarhoş olmuş,
Baş başa verip derin sohbe dalmışlar.
Altın Arığ, evden çıkmış,
Hiç kimse görmeden
Altın Arığ, düşünerek geziyormuş.
-Hanım, beyim Çibetey Hanı
Öldürdün, sözü ne demektir?
Hulatay'ı kocalığa kabuledip, evlendin,
Şeklindeki söz, ne demektir.
Bu adamı arayıp, bulacağım.” (Özkan1997: 107).*

Çibetey Han, Hulatay ve Altın Arığ yurtlarına döndükten sonra iyi bir hayat yaşamaya başlarlar. Hulatay ve Çibetey Han köyde Altın Arığ ise Altay dağlarında yaşamaktadır. Günlerden bir gün Hulatay evlenecekleri kızları bulmaya gitmeleri gerektiğini söyler. Böylece kahramanlar yolculuğa çıkıp eşlerini almaya karar verirler. Altın Arığ'a haber vermezler. Hulatay batıya Çibetey Han da güneye doğru gider. Çibetey Han evleneceği

kıza karşı mücadeleyi kaybetmek üzereyken Altın Arığ çıkar gelir ve kızı yenerek Çibetey Han'a eş yapar.

Altın Arığ, Çibetey Han ve Hulataı'ın han öldürüp mallarına mal halklarına halk katmak istedikleri yolculuğuna çağrılmaz. Bu yolculuktan Çibetey Han ve Hulataı elleri boş döndüklerinde yurtlarının viran edilip halkının da götürüldüğünü görürler. Savaşmaya Oo Kara Han'ın yurduna giderler. Altın Arığ'ı bu yolculuk hazırlığında ve yolculukta görmesek de mücadelenin içinde görmekteyiz. Savaşta yoğun bir mücadele göstermesine bağlı olarak Altın Arığ'ın yolculuğunun ortaya çıktığı kanaatine varmaktayız.

Altın Arığ, Oo Kara Han'ın yurdundaki savaş bittikten sonra Çibetey Han ile Alp Han Kız'ın oğulları Kanlı Kılıç ile tanışır. Kanlı Kılıç'a kız almak için yolculuğa çıkar. Kanlı Kılıç'a da yurduna gidip anneni gör sonra da alacağın kızın yurdunda buluşalım der:

*“Altın Arığ diyor ki;
-Haydi, Kanlı Kılıç sen,
Yurduna git, orada annen Alp Han Kız ile karşılaşacaksın.
Fakat, varınca, uzun zaman orada kalmayacaksın.
Bundan sonra, güney tarafta
Parlak dağı vardır.
Parlak dağının eteklerinde
Parlak denizi vardır.
Parlak denizinin kenarında oturan
Parlak tüylü Kök Pora atlı
Ay Çarık Han var.
Ay Çarık Han'ın kızı,
Çarık Tana, yetmiş hanın kızlarının
Hepsinden daha iyidir,
Hepsinden daha güzeldir,
İyi niyetli, ak düşüncelidir.
Ay Çarık Han da iyi insandır.
Ay Çarık Han'ın yurduna gideceksin
Ben seni Ay Çarık Han'ın yurdunda bekleyeceğim.
Atlarına binmişler.*

Altın Arığ, söylemiş:
-Haydi Kanlı Kılıç, çok zaman geçmeden ulaşırsın.
Tokalaşıp,
Arkaya dönerek vedalaşıp,
Altın Arığ- Ay Çarlı Han 'ın yurduna doğru gitmiş,
Kanlı Kılıç kendi yurduna gitmiş. ” (Özkan 1997: 211).

Altın Arığ, Kanlı Kılıç ve Çarık Tana'nın toyunu o kadar çok içiki içer ki sarhış olur. Bütün toy boyunca şarkı söyler ve halk onu dinler. Bir gün yine böyle sarhoş olduğunda Pora Ninci yaşlı bir kadın kılığında Altın Arığ'ın en önemli sırrını öğrenir. Altın Arığ'ın canı kendi bedeninde değildir. Ak dağdaki Ak kayanın içinde bulunan guguk kuşunda canının olduğunu öğrenir. Bu olaydan sonra Altın Arığ'ın Pora Ninci'yi durdurmak için yola çıkması gerekir:

“Altın Arığ, cebinden
Uzamlara bakmaya yarayan dürbününü
Çıkarıp,
Onunla çevreye bakıp duruyormuş:
Köyde bir evin bacasından,
Mavi bir duman gibi, bir iz
Ufka doğru uzanıyormuş.
Bu izi sürerek,
Altı gün sürebilecek bir mesafeyi gözüyle takip etmiş.
Ala yılan derisinden yapılan,
Altı kanatlı, altı dizginli,
Canlı haliya binmi.
Pora Ninci, altı kanatlı dizginini doluyormuş.
Altın Arığ, uzamlara baktığı
Dürbününü cebine koymuş. ” (Özkan 1997: 253).

Altın Arığ'ın kemiğinden yaratılan Taptaan Mirgen, Çibetey Han'ın oğlu Kanlı Kılıç'ın yurdunun Pora Ninci tarafından sürölüp götürüldüğünü öğrenince halkı kurtarmaya gitmesi gerekir. Böylece kahramanın yolculuğu ortaya çıkar:

“Seyrek ağaçlı sıradağı
 Aşarak dağdan inmişler,
 Ak vadiye yönelmişler.
 Taptaan Mirgen
 Şarkı söyleyerek gelmiş,
 Türkü söyleyerek gelmiş:
 -Haydi Alp Han Kız,
 Yerinize- yurdunuza
 Doğru gidiniz.
 Yerimiz- yurdumuz talan edilmiş,
 Güçlü alplar ölmüş.
 Çibetey Han yetiştirilen hayvanları,
 Halkı, sürüp dağıtan,
 O savaşa girmiş.
 Yurduna suyuna ulaşınca,
 Ölenleri hayat suyu ile,
 Diriltirsin,
 Sönen ateşini, hayat suyunu damlatıp yakarsın.
 Evet ben yeryüzünün çukuru olan yere,
 Ayın ve güneşin ışığı değmeyen yere
 Ulaşmak için gidiyorum.
 Öç almak için öldürmeğe,
 İntikam almak için, vurmağa gidiyorum!” (Özkan 1997: 309).

Han Orba Destanı: Han Orba’nın ilk yolculuğunun ortaya çıkışı abisi Han Mirgen’in atı kızıl doru atı Hara Molat’ın yurdunda çifte boynuzlu şeytana kaptırması ile başlar. Han Mirgen, Hara Marha ile savaşırken sihirle atını çifte boynuzlu şeytan kaçıtır:

“Han Mirgen ile Hara Marha
 Kıyasıya dövüştüğünde,
 Kişi sözüyle konuşup,
 Hayvan sesiyle kişneşti:
 Yiğidin yiğidi, Han Mirgen,
 Altmış sihre ben girdim,

Byonuzlu şeytan beni götürüyor.
 Çıplak gözünle ölene dek göremezsın.
 Güçlü yiğidim Han Mirgen,
 Beni elli sihre aldılar,
 İki boynuzlu şeytan alıp gidiyor.
 Beni istesen de bulamazsın.
 Han Mirgen bunu işitip,
 At bağlanan altın sarçına bakıp görür ki,
 Kandal kızıl doru atının üstünde
 Çifte boynuzlu kara şeytan oturup,
 Yüksek tepeden geçip gitti.
 Kandan kızıl doru at,
 Altmış sihre alındığını,
 Elli sihre döndürüldüğünü anlayıp,
 Altın sarçında bağlı durup,
 Gözyaşına boğulmuş.
 Şimdi onu düşünüp,
 Han Mirgen kederlendi” (Aktaş 2011: 66).

Han Orba ve Han Mirgen anne babalarının yurduna geldiklerinde alp uykusuna yatarlar. Onların uyuduğu sırada yurda Altın Harlıh gelir ve Altın Çaçah’ın yurdunun büyük sihre alındığını, bu yüzden ona yardıma gideceğini, Han Orba ve Han Mirgen’in de yardıma gelmelerini söyleyerek gider:

“Kız çocuğu Altın Çaçah’ın
 Saf gücü yetmiyor-
 Büyük sihre alındı.
 Ulu gücü yetmiyor,
 Altmış sihre alındı.
 Mal-davarı vermeden,
 Ulu gücünü ortaya koyup, savaşıyor
 Halkını bırakmadan,
 Ulu gücünü ortaya koyup, dövüşüyor.

Ona yardım etmeye ben gidiyorum.

Han Mirgen ile Han Orba

İki sevgili kardeşimi,

Üç gün başında uyansalar,

Burada uzun süre tutmadan,

Altın Çaçah'ın yurduna doğru

Yardım etmeye gönderiniz. ” (Aktaş 2011: 101-102).

Han Orba ve Han Mirgen, Altın Çaçah'ın yurdundan geldikten sonra iki kardeşin anne ve babası Han Mirgen'in artık evlecek yaşa geldiğini ve evleneceği kızın Ay Arığ olduğunu kendi aralarında konuşurlar. Çocukları yanlarına geldiğinde annesi Hara Tarğah, Han Mirgen'e evlenecek zamana geldiğini ve kendisine eş olarak alacağı kızın altın kitapta yazan Ay Arığ kız olduğunu söyler. Altın kitapta yazana geitip baktıklarında gerçekten de altın kitapta Ay Arığ kızın yazıldığını görürler. Han Orba abisi Han Mirgen'e Ay Arığ kıزدan daha iyisini bulamayacağını söyler. Altın Harlıh ile beraber Ay Arığ kızı almaya gideriz der:

“Han Orba, ağabeyine dedi:

“Ak sarı atlı Ay Arığ'dan çok

Daha güçlü kız bulamazsın biricik ağabeyim.

Pek güçlü, pek bilgili kızdır.

Yarın oraya gideceğiz.

Altın Harlıh ablamız da gelecek. ” (Aktaş 2011: 124).

Han Mirgen ve Ay Arığ'ın toyundan sonra altın masada yemek yiyen alplar anneleri Hara Hartığa'nın yurtlarına doğru gelmek için hazırlık yapan düşman Hazır Han'ın halkını ve malını götürmek istediğini öğrenir:

“Yeryüzündeki birçok yiğit

Onun elinde kul köle oluyor.

Burada babanın yurdu kaldı.

Şimdi bizim malımızı sürmeye,

Halkımızı boyumuzu almaya

Hazır Han savaş hazırlanıyor. ” (Aktaş 2011: 136).

Han Orba, Han Mirgen'in oğluna Han Çibek adını verdikten sonra, Han Çibek'e evleneceği kız olan Kök Nincil'i eş olarak almak için yolculuğa çıkmaya karar verirler. Fakat Kök Han kızını eş olarak alacak kişiyi belirlemek için yarışma düzenlemektedir ve yarışmayı kazanan kızını verecektir:

“Han Çibek'in alıp evleneceği karısı

Mavi nehrin kıyısında yaşayan,

Mavi dağın ortasında yurtlu,

Boz kır atlı Kök Han'ın kızı

Kök Nincil olacak.

Kök Han bir kızını yiğide veriyor.

Birçok yiğidin gücünü sınıyor,

Atın çevik olanını arıyor.

Kök Han'ın kızı Kök Nincil

Sizlerin gelmesini bekliyor.” (Aktaş 2011: 154).

Han Çibek ve Kök Nincil'in toyu yapıldıktan sonra alplar alp uykusundan uyanıp yemek yemeye ve sohbet etmeye başlarlar. O sırada bir at sesleri duyarlar. Baktıklarında ak kır atlı bir alpin geldiğini görürler. Alpı altın masaya oturtup yemek ve su ikram ederler. Alp karnını doyurduktan sonra evdekilere hanının Tas Han ve Pus Han olduğunu, onlarla mücadele edemediği için halkını ve malını onların yurduna götürmek zorunda kalan Altın Tas olduğunu söyler. Han Mirgen bu konuşmalarının üzerine Altın Tas'a buraya neden geldiğini söyler. Altın Tas da kendisinin sadece bir elçi olduğunu söyleyerek Pus Han ile Tas Han'ın halkınızı ve malınızı onşarın yurduna getirmenizi yoksa gelip kendilerinin kanlı bir savaşla götüreceklerini söylediğini söyler. Bunun üzerine Han Mirgen gelen elçi Altın Tas'a üç gün içinde onlarla savaşmaya geleceklerini söylemesini ister:

“Han Mirgen ona cevap verdi:

“Üç gün içinde gideceğiz.

Giyilmeyen ayakkabılarını giysinler,

Yenilmeyen aşılarını yesinler.

Duvarlarla örülü evlerini

Kara toprağa indireceğiz,

*Rahatça yaşadıkları evlerini
 Kara nehre dökeceğiz.
 Kara toprağın üstünde
 Biz, iki kardeşten
 Daha güçlü yiğit yoktur.
 Tüm dünyanın üzerinde
 Bizim elimize dayanabilecek
 Hiçbir yiğit yaratılmamış". "* (Aktaş 2011: 184).

Tas Han ve Pus Han'ın yurdundan gelen alplar, dokuz günlük uykularından kalkıp altın masada yemek yerlerken Altın Harlıh kız gelir ve düşman Hara Mool'un bütün halkları ve malları topladığını Altın Çaçah'ın oraya gidip savaşımaya başladığını, eğer gidip savaşı durduramazlarsa Hara Han'ın yurdunun da sürölüp götürüleceğini söyler:

*"Kara toprağı karanlık bastı
 Şiddetli bir fırtına geliyor,
 Sert kanat gürölüyor.
 Gökyüzünün kara bulutu
 Kara yere yayılıyor.
 Ne oldu deyip,
 Dışarı çıkıp baksalar,
 Ak bulutun altınca,
 Mavi bulutun üstünce
 Altın guguk donlu
 Altın Harlıh kardeşleri geliyor.
 Dönerek uçup, konuşuyor:
 'Benim kıymetli kardeşlerim,
 Bu dünya üstünde yiğit kişiye
 Rahat hayat yokmuş.
 Şimdi biz gideceğiz
 Kan içici ve kötü niyetli
 Kara doru atlı Hara Mool'un yurduna.
 Hara Mool'un yurdunu altüst etmeğe*

Kara başlı yiğit doğmadı.
Altın Çaçah kız
Oraya çokta vardı.
Dayanıklı zırhı kuşanın,
Demir zırhı giyinin.
Gidilecek yere gitmeye,
Evladı olan eş gibi olmamaya.
Ulaşılabacak yere gitmeye,
Büyük eş gibi olmamaya,
Değerli kardeşim, Haan Hız,
Dayanıklı zırh kuşanmadan,
Demirden zırh giyinmeden,
O yere yaramazsın.
Han Orba, kıymetli kardeşim,
Hara Mool'un yurduna vardığında,
Hara Mool'un kızıyla
Hazır Noğas ile savaşıacaksın.
Yer üstündeki kötü niyetli,
Kan içici yiğitler,
Hazır Noğas'a yenildiler.
Yeryüzündeki iyi niyetliler,
Çifte kanatlı kuşlar,
Ala benekli hayvanlar,
Zaferi, kardeşim, sana yolladılar.
Büyük bir mücadeleye giriştiler.
İki yiğit kızın mücadelesini görmeye
Yer üstündeki kahramanlar,
Çifte kanatlı kuşlar,
Ala benekli hayvanlar
Hara Mool'un yurduna toplanıyorlar.
Orada görülmeyen günü göreceğiz.
Saf gücümüzü ortaya koyacağız.
Ulu gücümüzü vereceğiz.” (Davletov 2006: 207-208).

Hara Mool'un yurdundaki savaştan gelen alplar uykudan kalkıp yemek yedikten sonra Ay Arığ'ın bir tarafa baksa güldüğünü bir tarafa baksa ağladığını görürler. Han Çibek annesine ne olduğunu sorar. Ay Arığ da siz Hara Mool'un yurdundayken Kök Nincil bir oğlan doğurdu, onun göbek bağını ben doladım ve altı kez bağladım fakat oğlab daha üstünü giyinmeden çıkıp gitti ayak izleri de hala duruyor der. El yurdunda kendi adını koyup Han Sağın'ım ben deyip üç boğumlu demir asalı oğlan çekip gitti altı yıl oldu halde hala geri gelmediğini söyler. Kötü niyetli Ah Hartığa ile Kök Hartığa, Altın Harlıh'ın yurdunu almaya hazırlanıyor Han Sağın oraya gitmiş olabilir der:

*“Oraya gidecek Han Sağın,
Akan suyu Ah nehir olacak.
Ak nehrin kıyısında yaşayan
Kara niyetli, kan içici,
Ak kır atlı yiğit Ah Hartığa.
Onunla birlikte mavi nehir vardır.
Mavi nehrin kıyısında yaşayan
Ah Hartığa'nın kardeşi
Boz kır atlı Kök Hartığa'dır.
Acımasız, güçlü ve çok kurnaz
Kardeştir o.
Kara yerin üstünde
Kara güçlü iki yiğide
Kul köle olup yaşamayan
Altın Harlıh halanız
İle biz kaldık.
Altın Harlıh ablaları
Güçlü Kök Hartığa yiğidi,
Güzellikle gelmezse,
Saf güçle alıp getirmeye
Bundan sonra hazırlanıyorlar.
Güzel nasihatle gelmezse,
Zor güçle getirmeye
Ulu güçlerini hazırlanıyorlar.” (Aktaş 2011: 228).*

Altın Harlıh, Han Sağın'ın toyuna katıldıktan sonra Han Orba'nın yaşayacağı yerin ak payzanda olduğunu, orada halkıyla birlikte yaşayıp ömrünün sonuna kadar hayat süreceğini söyler:

*“Yiğit Han Orba halan
Üç bozkır aşarak,
Üç dere geçerek
Altından yapılan
Ak payzanda yaşamak için yaratıldı.
Mal-davarını görüp,
Halkını döndürecek.
Bir daha buraya gelemem.
Sağ olsa yaşayacağız.
Diri olduğunda görüşürüz.”* (Aktaş 2011: 244).

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ'ın babası Hara Han, kırk yıl süreyle atılan canlı okunu süre vermeden atınca canlı ok kara yerin ve yeryüzünün bütün canlı varlıklarını öldürmek için gider. Huban Arığ da bu oku durdurmak için kara yerin altına giderek okun ateşini söndürmeye çalışır:

*“Altın tüylü ak köpek,
Kırk yıllık süreliğine atılacak hostosunu
Hara Han'ın mühlet vermeden attığı için
İçerleyerek köpek sesiyle ürüdü
Kişi diliyle konuştu:
'Kağanım, beyim Hara Han,
Nasıl bir şey yaptın?
Aylık aklını yitirip,
Şeytan aklı girdi mi?
Güneşli bilincini kaybedip
Aşırı düşünceye dalıp
Kırk yıllık süreliğine atılacak hostoyu
Mühlet vermeden sen mi attın?*

Kırk yıllık süreliğine atılacak canlı hoston
Kanlı savaşı bitirip
Kara yerin altına inip
Kara yerin tamamen yok edip
Yerin üstüne o çıkar,
Yer üstünü de kırıp
Güzel yurduna dönecek
Ata yurdunu da yok edip
Arı gücü bitip
Yanan ateşi söniüp
Ulu gücü çıkıverir,
Ulu ateşi söniüverir,
Kara yere gelip düşer.
Ata yurdun kimsesiz kalır,
Yabancılarla dolacak.
Ana yurdun sahipsiz kalır,
Düşmanlarla dolacak.
Tutulmaz şeyi sen tuttun
Edilmez şeyi sen ettin. ’’ (Davletov 2006: 39).

Altın Tüylü Ak köpek, Huban Arığ ve Kök Nincil canlı okun ateşini söndürdükten sonra vedalaşırlar. Altın Tüylü Ak köpek iki kızın yanından ayrılır. Huban Arığ uzun zaman olduğunu artık evlerine gitme zamanlarının geldiğini söyleyerek yola koyulurlar. Huban Arığ ile Kök Nincil kara yerin altından çıktıktan sonra atlarını durdurup nerede olduklarına bakarlar. O sırada Huban Arığ, babasının atı Kara Doru atın izlerini görür ve babasını bulmaya gitmeye karar vererek atlarını o yöne doğru sürerler. Bir süre sonra Han Hartığa’ın yurduna varırlar:

“Yetmiş kat yerin altına gerçekten baktığında,
Kırk yıllık süreliğine atılacak canlı hostoyu,
Önünden altın tüylü ak köpek tutmaktadır,
Altın tüyü kızıl alevli ateşe
Tamamen yanmış.
Kızıl çıplak vücuduyla tutmakta,

*Canlı hostonun arkasını
Huban Arığ kız tutmaktadır.
Canlı hostonun kaburgasından [ise]
Kök Nincil tutmaktadır.
Ulu gücünü durdura tutmaktadırlar,
Ulu ateşini söndüre tutmaktalar.
Dokuz yerden bükerek tutup,
Sağ cebine koydu Huban Arığ kız.” (Davletov 2006: 54-55).*

...

*“Kara yerin altını bitirip,
Kara yerin üstüne çıktılar.
Aralığa çıktıktan sonra,
Atlarının ağızlarını durdura çektiler.
Arka yönde bakındılar.
Göz ateşinin ulaştığı yerde,
Kararıp, görülmekte.
Göz ateşinin ulaştığı yerlerde
Ak duman, kök duman dolanmaktadır.
Hara Han’ın kara doru atının yolunu görüp,
Hara Han babasının yolunu takip ederek,
İzini sürmeye koyuldu Huban Arığ kız.
Geçitli sırtlı dağın üstünde,
Haykırarak, hızlandılar,
Bağırıp, iki ata kamçıyla vurdular.
İki at, solucan gibi uzanarak,
Yılan gibi kıvrılarak,
Han Hartığa’nın yurduna ulaştılar.” (Davletov 2006: 55-56).*

Hara Han abisi Han Hartığa’nın yurdunda uzun süre kaldıktan sonra artık kendi yurduna gitmesi gerektiğini halkının ve malının kendini beklediğini söyleyerek son kez abisiyle vedalaşır. Hara Han, Huban Arığ ve Kök Nincil atlarına binerek yola koyulurlar. Hara Han, Huban Arığ ve Kök Nincil, Kök Han’ın yurduna geldiklerinde dururlar. Kök Nincil onları kendi yurduna davet eder fakat o sırada Hara Han gaipten Altın Tüylü Ak köpeğin

sesini duyar. Altın Tüylü Ak köpek, Hara Han'ın yurdunun ve malının sürülüp götürüldüğünü, kendisinin de gücünün yetmemekte olduğunu söyler. Hara Han buna çok sinirlenir ve Kök Nincil'e daha sonra uğrayacaklarını, halkını ve malını kurtarması gerektiğini söyler. Kök Nincil arkalarından geleceğini söyleyerek vedalaşırlar. Hara Han ve Huban Arığ, ilk önce ak dağın zirvesine giderler. Ak dağ zirvesinden sonra atlarına binip yurtlarına ulaşırlar. Halkını ve malını kurtarmak için Kök Molat ile Kögetey Mirgen'in yurduna gitmeye karar verirler:

*“Altın masanın arkasında üç alp,
Birlik ve beraberlik içinde,
Tok ve semiz malın, onurlu halkın
Peşinden düşmeye karar verdiler.
Altın masadan çıkıp,
Dışarı aceleyle çıktılar.
Dünyanın her yanına bakıp,
Göğün dibini dikkatlice süzdüler.
Göz ateşinin ulaştığı yerler,
Kararıp görülmekte.
Göz ateşinin ulaşmadığı yerler,
Serap gibi görünmekte.
Ala gözle bir şey bulamadılar,
Çatal kulakla bir şey işitemediler.
Atlarının kolanlarını yeniden çekip,
İpek dizginlerini çıkarılmak üzere çektiler.
Eyer başına yönelip,
Eyerin içine oturdular.
Tok ve semiz malının, onurlu halkının
Yolunu takip ederek, izini sürerek gittiler.” (Davletov 2006: 66).*

Huban Arığ Altın Tüylü Ak köpeğin öldüğünü görünce çok üzülür ve Altın Tüylü Ak Köpeği geri getirmek için Kara, Sarı ve Ak Üzüt ülkelerine doğru yolculuğa çıkar. Huban Arığ altın tüylü ak köpeği kurtardıktan sonra Huban Arığ'ın yurduna doğru giderler. Hara Han öldüğü için onun ölü kemiğini alıp götürmek için yolculuğa çıkarlar. Oradan da

onlarla evlenmek isteyen Ay Mirgen ile Kök Molat'ın yurduna onları öldürmek için hazırlanırlar:

*“Ayrılıp varacak yerimde
Atam olup o dolaştı.
Dağa çıktığımda dayağım oldu,
Suya girdiğimde sandalım oldu.
Ayrılıp ölen ak köpeği geri döndürmeyince,
Ata yurduna geri dönmem.
Altmış yordamım yararsa,
Altın tüylü ak köpeği geri döndüreceğim.
Altmış yordamım yaramazsa,
Ayrılıp öleceğim.
Ak Üzütlülükünden
Geri dönen alp yoktur.
Geçip ölenlerin ülkesinden
Gidip gelen er yiğit yoktur.
Çok ağır, çok zor [bir] yer.
Altmış yordamlı çok [sayıda] alp gitmekte.
Altmış yordamları yaramadan
Ayrılıp ölmekte.
Üstün yordamlı çok [sayıda] er yiğit gitmekte.
Üstün yordamları yetmeden,
Geçip ölmekte.”* (Davletov 2006: 75-76).

Huban Arığ ve Kök Nincil Ay Mirgen ve Kün Mirgen'in yurdundaki bütün düşmanları bitirdikten sonra Sarığ Sayan'a yardım etmek için Hircotay Mirgen'in yurduna doğru gitmek için anlaşırırlar. Savaş bittikten sonra hepsi evlerine dönmek için yola koyulurlar:

*“Dört alp dört ata kamçı vurdu.
Önlerinde duran ak karlı zirveleri
Çatal kanatlı kuş gibi aşmaktalar.
Batıda [arkada] duran kök karlı dorukları*

İki kanatlı kuş gibi uğuldayarak geçmekte.
At güzelleri kara yer üzerinden koşuyor diye düşündüklerinde,
Kara yere değıp, koştukları hissedilmemektedir.” (Davletov 2006: 111-112).

Huban Arığ, Ay Mirgen ve Kün Mirgen’in yurdundan kendi yurduna geldikten sonra kendi ve annesi kalın bir uykuya yattıktan sonra uyanırlar. Etrafta neler olup bittiğine baktıklarında Kök Nincil’in yurdundan alevli odların yükseldiğini görürler. Fakat ne olduğunu anlayamazlar. Huban Arığ ile Hıyan Arığ altın masada otururlarken canlı bir ok uğuldayarak evin önüne gelir. Huban Arığ dışarı çıkıp savaşa hazırlanırken ok gelip Huban Arığ’ın önünde durur. Ateşi sönen okta gizli bir mektup bulur. Kök Nincil, yurdunun ve halkının sürölüp götürüldüğünü, kendisine yardım edip edemeyeceğini sorar. Huban Arığ, gizli bitiğı okuyunca sinirlenir ve o da gizli bir bitik yazıp canlı ok ile gönderir:

“Canlı hostoda gizli mektup yazılmış:
‘Değerli kız arkadaşım Huban Arığ,
Arı gücüm almadan,
Tok ve semiz malla birlikte gitmekteyim.
Ulu gücüm [benim] yetmeden
Onurlu halkla birlikte sürdürtmekteyim.
Ata yurdundaysan sen,
Gelip, yardım edebilir misin?
Ana yurdundaysan sen,
Gelip, kapışabilir misin?
Kaburga kemiğimden ok vursa
Bana bakacak kardeş yoktur.
Omurga kemiğimden ok vursa,
Benimle ilgilenecek akrabam yoktur.
Yardım edecek kardeşler, ağabeyler
Yardımlaşarak dolaşmaktalar.
Kardeş-ağabeyi olmayan benim gibiler
Kara yalnız çile çekmektedir.
Zamanında yardım edecek akraba yakını olanlar,
Yardımlaşıp, dolaşmaktadır.
Zamanında yardım edeceği olmayan Kök Nincil

Yalnız olan özüüm zorlanmaktayım. '

Gizli mektubu okuyup

Huban Arığ darılıp, öfkelenip

İki bileğini sıktı,

İki teğini, güç koyarak, çekti,

Gizli mektup yazdı:

'Güzel evden hazırlanıp çıkmaktayım,

Ben varmadan ayrılıp ölme.

Ana yurdundan donanıp çıkmaktayım,

Ben ulaşmadan geçip ölme.'

Canlı hostoyu çekip,

İçe dönük bir biçimde uzatarak şimdi gerdi.

Arkasından kızıl alevli od,

Uzaya dek yanmaya başladı.

Büyük parmağından damlayıp su aktığında

Huban Arığ konuşmasını yapıp,

Sözünü söyleyip, süreyi belirleyip attı. " (Davletov 2006: 117).

Huban Arığ, Hara Mükke ile savaş bittikten sonra Kök Nincil'in yurduna gelir. Altın masaya oturup sohbet etmeye başlarlar. O sırada Huban Arığ, ulu orta konuşmaya başlar. Yeryüzünde atından daha güçlü at olmadığını, kendisini yenebilecek bir alp doğmadığını söylemeye başlar. Bu söyledikleri alt ve üst dünyadaki herkes tarafından duyulur. Gri ve Sarı Işık ülkelerinin hanları bu duyduklarına öfkelenirler. Kök Nincil Huban Arığ'ı uyarır. Huban Arığ, arkadaşı Kök Nincil'in yurdundan sonra kendi yurduna gelir. Huban Arığ, annesi Hıyan Arığ ile birlikte uykudan uyandıktan sonra Altın Tüylü Ak köpek gelir. Huban Arığ'a kaburgasından kanatlı kara doru atı Han Hartığa'nın yanına kara kayaya kilitlediğini, aşırı konuşmalar yaptığı için Gri ve Sarı Işık ülkesinin üstün güçlü alplarının onu öldürmek için hazırlandıklarını ve buraya geleceklerini söyler. O düşmanları yurdu muza getirmeden ben onların yurdu olan Gri Işık ülkesine savaşmaya gidiyorum der:

"Altın masanın arkasına oturduklarında

Kara toprak değirmen gibi çekildi,

Beşik gibi sallandı.

Yumulan göz açılınca,
 Açılan göz kapanıncaya kadar
 Silsileli dağ sırtının üstünde
 Altın tüylü ak köpek belirip,
 Kişi diliyle konuştu:
 'Kağanım beğim Huban Arığ
 Kaburgasında kanatlı kara doru atı
 Han Hartığa ağabeyinin yanına yatırıp
 Kara kayanın içine kilitleyiverdim.
 Kök Nincil'in ülkesinde
 Aşırı konuşmalarda bulunduğunu
 Üstün güç sahibi alplar tamamen işitti.
 Arı gücü sınamak üzere hazırlanmaktadır.
 Gri Işık, Sarı Işık ülkelerinde
 Üstün güç sahibi alplar hazırlanıp
 Bu ülkeye gelmek üzere niyetlenmektedir.
 Alp yiğitlere
 Ata yurdumuza sokulmalarına izin vermeyelim.
 [Ata yurtlarına] gidip orada kapışalım.
 Er yiğitleri ana ülkemize girmesine imkân vermeyelim,
 [Ana yurtlarında] savaşmak üzere
 Gri Işık ülkesine gidiyorum.' Diye
 Altın tüylü ak köpek ıraktaki yere
 Uğuldayı yitiverdi." (Davletov 2006: 140-141).

Huban Arığ, Gri ve Sarı Işık ülkelerindeki düşmanlarını yok edip evine geldikten sonra annesi Hıyan Arığ ona bekçi ve bakıcıların geceleri görünmeyen bir şeyin gelip mallarını çalıp götürdüğünü söylediklerini, yarın olunca görünmez bu şeyin ne olduğunu anlamak için izini bulmaya çalışmasını söyler. Huban Arığ ve anası alp uykusundan uyandıktan sonra malın bekçisi Altın Tas'ın geldiğini görürler. Altın Tas, gece yine görünmez bir varlığın bir hayvanı götürüp gittiğini fakat kendisini görmediğini söyler. Huban Arığ bunun üzerine kendisinin bu gece bekçilik yapmaya gideceğini bu durumdan kimseye bahsetmemesini söyleyerek Altın Tas'ı gönderir:

“Geceye, bekçi olanlar,
 Gündüze bakıcı olanlar
 Günlerce gelip demekteler ki
 Göze görünmeyen bir şey
 Gece gelip her zaman
 Güzel tok ve semiz malı çalıp götürmektedir.
 Yarın bu şeyin,
 Yolunu izleyip,
 İzini bulmaya çalışırsın.
 Göze görünmeyen bu yaratık
 Hileyle dolaşmakta.
 Senin arı canına ulaşmayı hedeflemekte.
 Sen de ona karşı hileyle mücadele etmezsen,
 Senin arı canına o ulaşacaktır.’
 Huban Arığ şöyle bir yanıt verdi:
 ‘Tamam, bildim, anam, sezdim.
 Yarınki günde yolunu takip ederek
 İzini sürmeye çalışacağım.’” (Davletov 2006: 171).

Huban Arığ’a canlı bir hosto ile mektup gelir. Arkadaşı Kök Nincil evleneceğini, toyuna arkadaşının da gelmesini istediği söyler. Huban Arığ da arkadaşının toyuna hazırlanmaya gider:

Huban Arığ etrafında dolaştığında
 Sabırlı bir mektubun yazılmış [olduğunu gördü]:
 ‘Değerli öörem Huban Arığ
 Yabancı ülkesine eş olarak varmak üzere yaratılan özüm
 Yabancı ülkesine vararak barış ve sağlık içinde yaşıyorum
 Değerli toyuma seni davet ediyorum.
 Yabancı ülkesine eş olarak varmak üzere yaratılan özüm,
 Kocaya varıp huzurlu bir yaşam sürdürüyorum
 Ulu toyuma gelersen çok mutlu olurum.’ Diyerek
 Kök Nincil [bu mektubu] yazıp göndermiş.

*Güzel şeye çağırılınca,
 Hiç gitmezlik olur mu.
 Değerli toya davet edilince
 Hiç konuk olarak varmazlık olur mu.
 Huban Arığ da gizli mektubunu yazdı:
 ‘Varacak yere ulaşırım,
 Gebe hatun gibi olmam.
 Varacak yere varırım,
 Balalı hatun gibi davranmam.
 Yarınki günde gecikmeden gelirim.’
 Canlı hosto okunu,
 Sonuna kadar yayında gerip
 Kök Nincil’in ülkesine geri gönderiverdi.
 Iraktaki yerde güzel hosto oku
 Uğuldayıp, vızıldayıp yitiverdi.
 Huban Arığ güzel evin içine girip
 Ekipmanını hazırlamaya girişti,
 Güzel ev sanki kendisiyle
 Birlikte sallanmaya başladı.” (Davletov 2006: 195).*

Huban Arığ, Kök Nincil’in toyundayken nereden geldiği belli olmayan bir şekilde altın tüylü ak köpek gelir ve haber getirir. Huban Arığ’a üç yıldır buradasın ama yurduna bakmadın ata yurdun düşmanlarla doldu, halkını ve malını sürüp götürdüler der ve hızlıca oradan uzaklaşır:

*“Köpek sesiyle sızlanıp,
 Kişi diliyle konuştu:
 ‘Kağanım, beğim Huban Arığ,
 Üç yıla kadar
 Ulu toyda sen oldun
 Ulu yurdunu ulu gözünle görmedin,
 Uzun kulağunla dinlemedin.
 Ulu yurdun ıssız kaldı,
 Yabancılarla doldu.*

*Ana ülken kimsesiz kaldı,
 Düşmanlarla doldu.
 Tok ve semiz malı sürdüler,
 Albathı halkını tutsak götürdüler.
 Tok ve semiz mal ile albathı halkın
 Peşinden iz sürmekteyim.’
 Altın tüylü ak köpek [bunları söyledikten sonra] döndü,
 Kara toprağı yırtarcasına tekmeleyip koşmaya girişti.
 Kara toprak, bir ileri bir geri sarsıldı.” (Davletov 2006: 204).*

Huban Arığ, Kök Molat ve Kögetey Mirgen’in yurdundan kendi yurduna gelir. Karnını doyurup uykuya yatar. Uykudan kalkınca kendisine doğru koşup gelen bir atın ayak seslerini duyar. Bir süre sonra alp ak oy at gelir. At insan gibi konuşmaya başlar ve kendisini dedesi Altın Kris’in gönderdiğini söyler. Dedesinin iki çocuğunu kara alt dünyaya kaçırdıklarını kendisini yardıma çağırdığını söyleyerek olanları anlatır:

*“Altı yerinden ok saplanıp vücudu delinen
 Alp ak oy at bu yere ulaşmış.
 Mal sesiyle kişneyip,
 Kişi diliyle konuştu:
 ‘Alp Altın Kris taydanın
 Alp zamanına daha erişmeyen
 Geç doğan iki balasını,
 Kırk kat yerin altından
 Kanlı savaş çıkıp,
 Kara alt dünyaya doğru götürdü.
 Arı gücümüz yetmemekte,
 Ulu gücümüz eksik kalmakta
 Alp Altın Kris taydan tarafından
 Seni, gelip yardım etmek üzere çağırmam için buraya gönderildim.
 Bugün gidersen, varırsın,
 Bugün varmazsan, ulaşmazsın.
 Konuşmamı yaptım,*

Söyleyecek sözümü söyleyiverdim. '

Ak oy at dönüp,

Yelesine yel salıp,

Kuyruğuyla kasırga savurup,

Koşmaya girdi.

Oraya-buraya vurulup,

Kara toprak sallanmaya başladı. ” (Davletov 2006: 228).

2.2.7. Kahramanın Yolculuğa Hazırlanması

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ destanında kahramanın savaş ya da yolculuk için hazırlığının olduğuna kanaatimizce herhangi bir yerde rastlanmamıştır.

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ’ın gittiği seferlerde yolculuğa hazırlandığını tek bir yerde rastlamaktayız. Bu yolculuk hazırlığı daha çok veda havasındadır. Altın Arığ öleceğini, belki de bir daha geri dönemeyeceğini düşünür. Dünyaya ait olan şeylerden olan içkiyi belki de son kez içiyorum diyerek içki içmek ister. Bir yandan eşyalarını hazırlarken bir yandan da Kanlı Kılıç ile vedalaşır. Bir daha görüşür müyüz görüşemez miyiz diyerek tekrar tekrar sarılır, ağlar:

“Alacağı şeyleri hazırlamış,

Eksiklerini tamamlamış.

Çıkmak için dolanmış,

Tekrar geri dönmüş:

...

Altın Arığ, Ak Boz’a binmiş.

Şarkısını söylüyormuş. ” (Özkan 1997: 255).

Han Orba Destanı: Han Orba ve Han Mirgen, kandan kızıl doru atı çifte boynuzlu şeytandan kurtarıp yurtlarına gelirler. Yemek yiyip alp uykusuna yattıklarında arkadaşları Altın Çaçah’ın yurduna sihirle saldırırlar ve yardım isterler. Uykudan uyadıklarında anneleri Hara Tarğah Altın Çaçah’ın yurduna gitmeleri gerektiğini söyler. İki kardeş savaş giysilerini ve donanımlarını giyerek yolculuğa hazırlanırlar:

*“İkisi de altın masadan kalkıp,
 Dayanıklı zırhlarını hazırlanıp,
 Demir zırhlarını hazırlanıp,
 Alp vuracak canlı oku
 Sağ ceplerine soktular.
 Yiğit vuracak çelik kılıcı
 Sol taraflarına yüklendiler.
 Her şeylerini giyindiklerinde,
 Büyük otağdan dördü birden çıktılar.
 Ana ve babasıyla vedalaşıp,
 Altı defa kucaklaşıp,
 İki kardeş atlarına bindiler.”* (Aktaş 2011: 103-104).

Han Mirgen ve Han Orba, Ay Arığ’ın yurduna gitmek için hazırlanıp, aileleriyle vedalaşırlar:

*“Dışarıda gün doğduğunda,
 Kızaran güneş çıktığında,
 Altı ayaklı yataktan doğulup,
 Suyla yıkanıp, sütle temizlenip,
 Altın masaya oturdular.
 Acıkan karınlarını doyurduklarında,
 Altın masadan kalkıp,
 Dayanıklı zırhlarını kuşandılar,
 Demir zırhlarını giyindiler.
 Vedalaştılar.”* (Aktaş 2011: 124-125).

Han Mirgen ve Han Orba halklarını ve mallarını sürüp götürmek isteyen Hazır Han’ın yurduna doğru gitmek için hazırlanırlar:

*“Han Mirgen ile Han Orba
 Kuvvetli zırhlarını kuşanıyorlar,
 Hızlıca giyiniyorlar.
 Yiğit vuran canlı oku*

*Altın cebe soktular,
Yiğit kesen demir kılıcı,
Yanlarına aldılar.
Ana babasına ve Ay Arığ'a
Bitmezcesine veda ettiler,
Unutulmazcasına kucaklaştılar,
Büyük evden dışarı çıktılar.” (Aktaş 2011: 137).*

Han Orba, Han Mirgen ve Han Çibek, Kök Han'ın yurduna Kök Nincil'i Han Çibek'e eş almak için hazırlanarak gitmeye karar verirler. Gidecekleri yerde Kök Han kızını vereceği alpi seçmek için at yarısı ve güreş düzenlemektedir. Alplar bunu bilerek hazırlanıp yola koyulurlar:

*“Öteberilerini hazırlandılar,
Dayanıklı zırhlarını kuşandılar.
Yiğit vuracak çelikten kılıçlarını
Yanlarında hazır tuttular.
Kırk yıla atmaya mühletli
Canlı oku sağ ceplerine soktular.
Saraydan dışarı çıktılar.” (Aktaş 2011: 154).*

Altın Tas, Pus Han ve Tas Han'ın getirdiği haberi söyledikten sonra aldığı cevabı iletmek için geri gider. Sarayda kalan alplar zırhlarını giyip, silahlarını kuşanırlar. Eğer hemen gitmezlerse onların geleceğini düşünerek hemen yola çıkarlar:

*“Sarayda kalan yiğitler
Sert zırhlarını giyindiler,
Demir zırhlarını kuşandılar,
Genç geyik derisinden dikilen
Yeni yeleklerini giydiler.
Kızıl ipekten kemerlerini,
Sıkarak çekip, kuşandılar,
Kırk numara tabanlı çizme giydiler
Dokuz kısımlı boynuzlu oku alıp,*

Sol tarafa taktılar.

Dokuz gözlü canlı oku

Sağ ceplerine koydular.

Yiğit vuran çelik kılıçlarını

Sağ yanlarına koydular.” (Aktaş 2011: 185).

Han Orba, Han Çibek ve Haan His zırhlarını kuşanarak büyük evden ayrılırlar:

“Zamanında hazırlanıp,

Demir zırhlarını kuşanıp,

Büyük evden ayrıldılar,” (Aktaş 2011: 211).

Ah Hartığa ile Kök Hartığa’nın yurduna gitmek için Han Orba, Han Çibek ve Haan Hız hazırlanırlar:

“Atın masanın başından kalktılar.

Dayanıklı zırların kuşandılar.

Demir zırhlarını hazırladılar.” (Aktaş 2011: 230).

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ, arkadaşı Kök Nincil ve babası Haran Han amcaları Han Hartığa’nın evinde acıkmamak için aş susamamak için su içerler, acıkmış karınları doyduğunda, zayıf özleri semirdiğinde, altın masadan çıkarak evlerine gitmek için Han Hartığa ile vedalaşırlar:

“İki kardeş, son kez görüşüp,

Gözyaşlarına boğulmaktalar,

Burun suyuna boğulmaktalar.

Huban Arığ ile Kök Nincil kız

Onlarla birlikte ağlaşıp durmaktaydılar.

Atlayıp bindikleri atları, bunu görüp,

Gözyaşlarını kan ettiler,

Burun suları buz ettiler.

‘Kızarak çıkan güneş yiğit,

Her gün yeniden doğar,

*Her gün onu görürüm,
 Birlikte doğan kardeşim
 Yeniden adım atarak şimdi gelmez,
 Son kez onu görmekteyim.
 Dönerek akan hızlı su
 Geriye akmaz hiçbir zaman.' Diye söyler söylemez,
 Han Hartığa kardeşini yüreğine [bağrına] basarak,
 İki kızı, yalnız oğlunu
 Dokuz kez öpüp aldı.
 Güzel evden çıkmak üzere ilerlediler.
 Altın sarçına gelip,
 Atların dizginlerini çözdüler.
 Demir üzengiye ayaklarını sokup,
 Eyerin içine oturdular.
 Han Hartığa ulu ağıtla,
 Önlerinden ayrılmak için kucaklaşarak,
 Arkalarından vedalaştı.” (Davletov 2006: 59-60).*

Hara Han ve Huban Arığ viran edilmiş yurtlarına gelip güzel evlerine girerler. Altın masada acıkmamak üzere yemek yiyip susamamak üzere su içerler. Doyduklarında da sofradan kalkarlar:

*“Alp Hara Han’la Huban Arığ,
 Altın masaya oturup,
 Aş yemeğin en iyisinden yemekteler.
 Az bozulmuş olsa da,
 Bal gibi tatlı gelmektedir.
 Katılaşmış ekmekler bile,
 Tereyağı gibi erimekte.
 Acıkmış karınlarını doyurmaktalar.
 Acıkmamak üzere aş yediler.
 Susamamak üzere su içtiler.
 Altın masadan dışarı çıktılar.” (Davletov 2006: 65).*

Huban Arığ annesinin gizli bitikte söylediği kara sandığın içinden zırhını ve savaş malzemelerini çıkarır. Onları giyip hazırlanır:

*“Gereçlerini kara sandıktan
ıkardı, Huban Arığ.
Gereçlerini hazırlamakta,
Parmaklıklı duvarlı güzel ev,
Tamamen dolaşılmış gibi olmakta.
Demir zırhını [Huban Arığ] giydi,
Kalın zırhlarla donandı.”* (Davletov 2006: 65).

Kök Nincil de geldikten sonra altın masaya oturup yemek yerler karınlarını doyurduktan sonra halkın peşinden gitmeye karar vererek dışarı çıkarlar:

*“Altın masanın arkasında  alp,
Birlik ve beraberlik içinde,
Tok ve semiz malın, onurlu halkın
Peşinden düşmeye karar verdiler.
Altın masadan çıkıp,
Dışarı aceleyle ıktılar.”* (Davletov 2006: 66).

Huban Arığ ve Kök Nincil, onlarla evlenmek isteyen Ay Mirgen ile Kök Mirgen’in yurduna onları öldürmeye gitmek için hazırlanırlar:

*“Kalın zırhlarına donanmaktalar [ki],
Tirmeli ev tamamen dönüyormuş gibi olmaktadır.
Alpın atacağı canlı hostoyu
Sağ ceplerine koydular,
Alpı vuracak elik kılıçlarını
Sol yana kuşandılar.
Güzel evden dışarı ıktılar.”* (Davletov 2006: 89).

Huban Arığ, Gri Işık ülkesine gitmek için zırhını ve silahını hazırlayıp kuşanır:

“Huban Arığ kalın zırhlarını giymeye başladı.
 Güzel evin içi de
 Onunla birlikte sallanmaya başladı.
 Alp vuracak çelik kılıcını
 Sol yanına kuşandı.
 Alp vuracak canlı hostosunu
 Sağ cebine [sadağına] koydu.
 Güzel evden el ele tutuşarak çıktılar.” (Davletov 2006: 141).

Huban Arığ kendisiyle evlenmek isteyen Ah Molat’ın yurduna gitmek için hazırlık yapar:

“Acıkmış karnını Huban Arığ doyurduğunda,
 Arık düşen bedenini semirttiğinde,
 Altın masanın arkasından dışarı çıktı.
 Silah ve ekipman hazırladı.
 Parmaklıklı güzel ev
 Tamamen onunla birlikte sallanıp, dönüyordu.
 Kalın zırhlarını giydi,
 Karaçılı güzel ev
 [Onunla] birlikte sarsılıyordu.
 Güzel evden [alp kişiler] el ele tutuşup çıktılar.” (Davletov 2006: 174).

Huban Arığ, arkadaşı Kök Nincil’in toyu için hazırlık yapar ve oraya gitmek için ekipmanlarını hazırlar:

“Huban Arığ güzel evin içine girip
 Ekipmanını hazırlamaya girişti
 Güzel ev sanki kendisiyle
 Birlikte sallanmaya başladı.
 Konuk olarak gitmek için ak ipekten gömleğini giydi
 Güzel evden dışarı çıktı.
 Altın sarçına gelip
 Atının ipek dizginini çözdü.
 Demir üzengiye ayağını sokup,

*Eyer başından tutunup,
Eğer içine güzelce oturuverdi
Silsileli yere çıkınca atına kamçısını vurdu.*” (Davletov 2006: 195).

Huban Arığ, K  k Nincil’in toyunda halkının s  r  l  p g  t  r  ld  Ğ n     Ğrenince yurduna gelir. Yurduna bakar ve evine girer. Altın masaya oturup acıkmamak   zere a  yer, susamamak   zere su içer. Sonra altın masadan kalkıp yolculuk için hazırlanır:

*“Huban Arığ, altın masanın arkasına oturup,
Acıkmamak   zere yemek yedi,
Susamamak   zere su içti.
Acıkan karnı doyduğunda,
Arık d     en   z   semirdiğinde,
Altın masadan dışarı  ıktı,
Ekipmanını hazırlamaya ba ladı,
Tirmeli g  zel ev ise,
Tamamen onunla birlikte sallandı.
Kanlı savaşta giyilen
Kalın zırhını giydi.
Karaçılı g  zel ev ise,
Kendisiyle birlikte d  nmeye ba ladı.*” (Davletov 2006: 206).

Huban Arığ, dedesinin elçi olarak g  nderdiği alp ak oy atın s  ylediklerini dinledikten sonra yola çıkmak için eşyalarını ve ekipmanlarını hazırlamaya gider:

*“Huban Arığ bilmeyecek şey   Ğrendi,
   itilmez şeyi i itti.
G  zel eve girip,
Ekipman ve silahlarını hazırlamakta,
Parmaklıklı g  zel evi ise
Kendisiyle sanki d  nmektedir.
Kalın zırhlarını giymekte,
Karaçılı g  zel evi de
Kendisiyle sanki sarsılmaktadır.*

*Güzel evin dışına çıkıp,
Atına atladı,
Silsileli dağlık bir yere çıkıp,
Atına kamçı vurdu.”* (Davletov 2006: 228).

2.2.8. Kahramanın Donanımı ve Savaş Malzemeleri

Kılıç, destan kahramanlarının en önemli savaş aletlerinden birini teşkil etmektedir. Kılıçları demirden yapılır ve demir de bize kahraman için ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Demir Türk kültüründe yer-su kültüne bağlı olarak ortaya çıkan inançlar içinde bulunur. Bu yüzden de Türkler tarafından kutsal sayılmıştır. Ayrıca Türklerin yaşadıkları coğrafyada demir yataklarının da bulunması ellerindeki malzemeyi kutsal sayıp işlemlerini de sağlamıştır. Demiri silah yapımında kullandıkları gibi kötü ruhları kovduğuna dair da güçlü bir inanç mevcuttur. Bütün destan kahramanlarının da kılıcının olmasını buna bağlamak mümkündür. Hatta ölen insanların karınlarına bıçak koyma davranışı da bedene kötü ruhların musallat olmasını engellemek için yapılmıştır. (Çoruhlu 2000: 26).

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ, Ay Molat’ın atını pulat kılıcı ile boynunun kökünden vurarak öldürür:

*“Yiğit ak doru atı
Yularından tutup almış Ak Çibek Arığ:
Ak doru at,
Ben seni onun peşinden göndereyim deyip,
Ay genişliğindeki pulat kılıcı kaldırıp,
İnce boynunun kökünden vurup kesmiş,
Ak doru at ölüp gitmiş.”* (Arıkoğlu 2007: 299).

Ak Çibek Arığ, Ay Molat’ı kaldırıp fırlatır, Ay Molat yarı yerine kadar kara toprağa gömülür. Ak Çibek Arığ, alp bağlayacak sarı kayışı çıkarıp, Ay Molat’ın elini ayağını bağlar:

*“Ay Molat’ı kaptığı yerden
Avcuyla alıp dönmüş,
Tuttuğu yerden,*

*Bir tutam koparıp, dönmüş.
 Han göğün bağına yükseltmiş,
 Dönüp gelip fırlatmış.
 Ay Molat'ı kara yere
 Yarisına kadar gömmüş.
 Ortasına oturmuş.
 Alp bağlayacak sarı kayışı
 Cebinden çıkarıp,
 Ay Molat'ın elini ayağını,
 Sirtına çekip, bağlayıvermiş.” (Arıkoğlu 2007: 351-353).*

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında kahraman Altın Arığ'ın donanımı olarak ifade edebileceğimiz en önemli nesne dış gibi beyaz zırhıdır:

*“Ak taş döşekte
 Dış kadar beyaz zırh giyinmiş,
 Parlak taş düğmeli,
 Altmış saç örgüsü sırtına yayılmış,
 Elli saç örgüsü omzuna yayılmış,
 Güzel, hoş Altın Arığ kız.
 Kavağa benzer dalları yok,
 Deveye benzer, hörgücü yok.
 Canlandırarak ruhu bedenine girmemiş,
 Kendisi bütünüyle var olmaya hazırdır.” (Özkan 1997: 55).*

Altın Arığ'ın parlak taş düğmeli zırhı güneşte güneş ışığından ışıltı yayar:

*“Altın Arığ'ın zırhı
 Parlak taş düğmeli.
 Parlak güneşin gözü değip,
 Parlayıp ışıltı saçmaktadır.” (Özkan 1997: 143).*

Altın Arığ'ın ak yayı vardır. Fakat onun yayını kendinden önce Hulatay, Çibetey Han'ı vurmak için kullanıyor. Hatta destan boyunca Altın Arığ'ın bu yayının adından sadece iki yerde bahsedildiğini, kahramanın bu yayı kendisinin hiç kullanmadığını görüyoruz:

*“Hulataı, okluğunu çıkararak, oku çekiyor,
Sadağı kapıp, yayı çıkarıyor,
Oku yaya koyup yayı gerip çekmiş.
Kara kula atın üzerinde Hulataı, geriye doğru kaykılmış,
Yay vınlamış, kırış tınlamış, ok yaydan çıkmış.
Canlı halıyı delerek,
Çibetey Han'ın göğsüne saplanmış.
Ak vadinin ortasına,
Çibetey Han halısıyla birlikte düşmüş.” (Özkan 1997: 101).*

Bu yayın ak olduğunu ve Altın Arığ'a ait olduğunu Çibetey Han'ın annesi ile kardeş olan Hanar Han'ın oğlundan öğrenmekteyiz:

*“Yiğit, o aman, onun yanına gelip söyler:
-Altın Arığ, onu sen anlamamışsın.
Hanın, beyin Çibetey Han'ı,
Hulataı, ok atıp öldürmüş.
Senin de, bu ak yayın var.” (Özkan 1997: 111).*

Altın Arığ'ın diğer silah aletleri içinde kılıcı en önemli silahıdır. Düşman alpları öldürmek için kılıcını kullanır. Kamçısı ise çoğunlukla atına vurmak için kullanılsa da bir yerde Alp Han Kız'a kamçıyla vurur. Burada Altın Arığ'ın kamçısının dokuz öküz derisinden örüldüğünü görmekteyiz:

*“Sol eliyle, altın saç örgüsünden tutup,
Alıp Han Kız'ı saçından dolayarak kavrayıp
Alp Han Kız'ın başını
Kara yere sıkıştırarak basmış.
Dokuz öküz derisinden örülen kamçısıyla
Alp Han Kız'a vurmuş.” (Özkan 1997: 141).*

Altın Arığ'ın kılıcının iki yerde kullandığını görmekteyiz. Birisini Pora Ninci'nin oğlunu öldürürken Altın Arığ kullanır. Burada Altın Arığ'ın kılıcı için ay şeklinde kılıç olarak bahsedilir:

*“Altın Arığ, arkasında bulunan
Pora Ninci'nin oğlunun boynundan tutmuş,
Kara dağdan indirmiş.
Kara denizin kenarına getirmiş,
Geniş taşın üzerine sırt üstü atıp,
Onu ay şeklindeki çelik kılıçla öldürmüş.
Öldürdükten sonra ay şeklindeki çelik kılıçla
Bütün kemiklerini ve etlerini parçalamış.
Etini ve kemiklerini tamamen parçalayıp,
Kara denize atmış.”* (Özkan 1997: 203).

İkinci kılıcı ise Taptaan Mirgen kullanır. Bu kılıcı da Pora Ninci'nin hanlık yaptığı Oo Kara Han'ın yurdundaki kötü alplarla mücadelesinde görürüz. Taptaan Mirgen sarı kayışı ile alpları yakalayıp kılıcıyla öldürmektedir:

*“Kara dağın üzerine çıkıp geldiğinde,
Taptaan Mirgen sarı kayışı atmış,
Sarı kayışla alpı
Atıyla birlikte sarıp sarmalamış.
Taptaan Mirgen, kılıcını saplamış,
Öldürmüş alpı,
Alpı öldürüp,
Kendisi haykırmaktaymış.”* (Özkan 1997: 313).

Destanda silah aletleri olarak mızrak ve kılıcı görüyoruz. Fakat bu kılıç ve mızrağın toprağa saplanarak orada artık savaşın olmayacağını simgelediğini görüyoruz:

*“İki, sivri uçlu mızrağı yere saplamış.
Orada büyük savaş olmamış;
Çelik kılıcı kuşanarak,*

*Orada büyük savaş olmamış.
Kanlı Kılıç ile Taptaan Mirgen,
Rahatça orada yerleşip,
Orayı vatan tutup kalmışlar.” (Özkan 1997: 329).*

Han Orba Destanı: Han Orba'nın annesi Hara Tarğah, çocuklarının silahlarını ve donanımlarını kırk anahtarla açılan demir sandıkta saklamaktadır:

*“Büyük evin içindeki
En uçtaki köşeyi gördü
Orada kırk anahtarla açılan
Demir sandık durmaktaymış.
Kız çocuğu onu görüp,
Kırk anahtarı arayıp buldu
Akıllı kadın Hara Tarğah
İki evladının zırhalarını
Demir sandığa kaldırmış,
İki çocuğun silahlarını,
Oraya koymuş.” (Aktaş 2011: 37).*

Han Orba ve Han Mirgen, kandan kızıl doru atı çifte boynuzlu şeytandan kurtarıp yurtlarına gelirler. Yemek yiyip alp uykusuna yattıklarında arkadaşları Altın Çaçah'ın yurduna sihirle saldırırlar ve yardım isterler. Uykudan uyadıklarında anneleri Hara Tarğah Altın Çaçah'ın yurduna gitmeleri gerektiğini söyler. İki kardeş savaş giysilerini ve donanımlarını giyerek yolculuğa hazırlanırlar:

*“İkisi de altın masadan kalkıp,
Dayanıklı zırhlarını hazırlanıp,
Demir zırhlarını hazırlanıp,
Alp vuracak canlı oku
Sağ ceplerine soktular.
Yiğit vuracak çelik kılıcı
Sol taraflarına yüklendiler.
Her şeylerini giyindiklerinde,*

*Büyük otağdan dördü birden çıktılar.
 Ana ve babasıyla vedalaşıp,
 Altı defa kucaklaşıp,
 İki kardeş atlarına bindiler.” (Aktaş 2011: 103-104).*

Han Orba ve Han Mirgen iki kardeş Altın Çaçah’ın yurduna gelen düşmanı alt etmek için, Altın Çaçah’ın yurduna gelirler. Orada büyük bir savaş olduğunu, Altın Çaçah, Ay Arığ ve Altın Harlıh’ın düşmanla kıyasıya savaştıklarını görürler. Han Mirgen de kız kardeşi Han Orba’nın yanından ayrılarak savaşa gider. Han Orba savaşın böyle giderse altmış yılda bitmez diye düşünür. Bunun üzerine cebinden dokuz yuvalı boynuzcan canlı okunu çıkarır. Kırk yıl süre verip canlı oku düşmanları öldürene kadar dokuz günde bitir abim Han Mirgen’e ve üç kıza değmeden geri gel diyerek atar:

*“Han Orba bunları görse,
 Savaş böyle gidecek olursa,
 Altmış yılda bitmez.
 Atlanıp bindiği atından inip,
 Büyük bir kayanın üstüne oturup
 Altın cebinden çıkarıp attığı
 Dokuz yuvalı boynuzdan okunu,
 Kırk yıl mühletlik atımlı
 Dokuz canlı oku çıkardı.
 Han Orba kız kırk yıla
 Canlı okuyla vurmak için anlaştı
 Yayı gerip çekti.
 Oku yaya koyup nişan aldı,
 Bize vurup, keskinleştirdi.
 Canlı okunu sabahleyin başlayıp,
 Akşama kadar çekti,
 Han Orba yiğit kızın sözünü
 Yiğitler işitti:
 ‘İğne tutmuş elim yoktur,
 Asılın, vurmak için.*

Erin iyisini görüp vuruyorum,
 Ulu canlarına gidecek.
 Yüksük tutan elim yoktur,
 Kuru yere gitmeye.
 Şiddetli savaştan dönen
 Kötü niyetli yiğitlerin
 Fesadını yok edecek olsun.
 Kırk yıl mühletli okum,
 Kırk yılda bitmeyecek savaşı
 Dokuz güne bitirip,
 Biricik ağabeyime ve üç kıza değmeden,
 Sağ cebime gelip girsin.
 Onlara yardımcı olan canlı okumla,
 Hiçbir yiğit ölmeden kalsa,
 Benden iyi yaratılmıştır,
 Benim canıma tamamen ulaşacak.
 Yaya koyup atıverdiğim okumdan
 Herhangi bir yiğit yıkılmadan kalsa
 Benden daha iyi yaratılmıştır.
 Benim başıma o da çıkar.
 Yiğitseniz atış görün,
 Güçlüyseniz güreşin!’” (Aktaş 2011: 113-114).

Han Orba'nın oku attığını gören düşman yiğitler çok pişman olarak Hara Han'ın çocukları burada onlar bizi öldürecek diye hayıflanırlar. Han Orba canlı oku bıraktığında dönüp okun ne yaptığına bakar. Canlı ok önce Altın Çaçah'ın yolundaki sonra Altın harlıh'ın yolundaki ve en son da Ay Arığ'ın yolundaki düşmanları temizler. Han Orba dönüp baktığında Altın Çaçah'ın düşmanı Han Taycı'nın da canlı okun önünde öldüğünü görür. Savaşacak başka düşman kalmadığında canlı ok gelip Han Orba'nın cebine girer:

“Yiğit Han Orba kız
 Canlı okunu bıraktı.
 Kara toprağın üstünde
 Okun iyisi boşa gitti,

Okun iyisies geçti.
 Kara yerde yanan ateş
 Gökyüzüne dek ulaştı.
 Kara duman, iç çekilip,
 Gökyüzünü bürüdü.
 Yiğit kız Han Orba
 Yüce kayalarda kalkıp görse,
 Canlı okun yolunda
 Bulunan, her şey yıkılıp gitmiş,
 Vurulup, kırılıyor.
 Kaçıp giden yiğitlere
 Canlı ok, yetişip,
 Ciğerleriyle kalplerini delip geçiyor.
 Han Orba altı günde görse,
 Kırk yıl bitmez açgözlü savaşta
 Tüm kötülükleri yok etmişler.
 Kırk yıla mühletli ok
 Açgözlü savaşı delip geçiyor.
 Altın Çaçah'ın savaştığı yolu
 Canlı ok katederek temizleyip
 Altın Harlıh'ın yoluna girdi.
 Altın Çaçah ile kapışan yiğidi
 Canlı ok öldürdüğünde,
 Yiğit kızın gücü bitip,
 Saf canı çıkmış.
 Onun uzağındaki canlı ok
 Altın Harlıh'ın savaştığı yolu
 Yiğitlerden temizlemiş.
 Yiğit Altın Harlıh kız,
 Oraya varıp, dağa dayanıyor,
 Beriye gelip, toprağı kucaklıyor,
 Saf gücü de çıkmış.
 Onun ardından canlı ok,

Ay Arığ'ın sert yolunu
 Temizleyip, kolaylaştırıp
 Han Mirgen'in yoluna girdi.
 Han Orba kız şimdi görse,
 Canlı oku attığından beri
 Dokuz günü geçiriyor.
 Sözleşip attığı canlı ok
 Kırk yılda bitmeyen aĞgzl savaşı
 Gördüğü yerde boğup kırıyor,
 Zorlu yere sıkışıp, ldryor.
 Ak dağın eteğinde canlı ok
 Kara yiğit kahramanı uçurdu,
 Nasıl bir kahraman deyip,
 Han Orba kız görse,
 AĞgzl savaşı getiren,
 Kötü niyetli, güçlü yaratılmış
 Kara doru atlı Han Taycı'yımış.
 Han Taycı da, uzun zaman acı çekmeden,
 Canlı oktan aşıp öldü.
 Karşılıklı savaştığım yiğit çıkmadığında,
 Canlı ok geri dönüp,
 Han Orba'nın cebine girdi." (Aktaş 2011: 114-116).

Han Mirgen ve Han Orba, Ay Arığ'ın yurduna gitmek için hazırlanıp, aileleriyle vedalaşırlar:

"Dışarıda gün doğduğunda,
 Kızaran güneş çıktığında,
 Altı ayaklı yataktan doğulup,
 Suyla yıkanıp, sütle temizlenip,
 Altın masaya oturdular.
 Acıkan karınlarını doyurduklarında,
 Altın masadan kalkıp,
 Dayanıklı zırhlarını kuşandılar,

*Demir zırhlarını giyindiler.
Vedalaştılar.” (Aktaş 2011: 124-125).*

Han Mirgen ve Han Orba halklarını ve mallarını sürüp götürmek isteyen Hazır Han'ın yurduna doğru gitmek için hazırlanırlar:

*“Han Mirgen ile Han Orba
Kuvvetli zırhlarını kuşanıyorlar,
Hızlıca giyiniyorlar.
Yiğit vuran canlı oku
Altın cebe soktular,
Yiğit kesen demir kılıcı,
Yanlarına aldılar.
Ana babasına ve Ay Arığ'a
Bitmezcesine veda ettiler,
Unutulmazcasına kucaklaştılar,
Büyük evden dışarı çıktılar.” (Aktaş 2011: 137).*

Han Orba, Han Mirgen ve Han Çibek, Kök Han'ın yurduna Kök Nincil'i Han Çibek'e eş almak için hazırlanarak gitmeye karar verirler. Gidecekleri yerde Kök Han kızını vereceği alpi seçmek için at yarısı ve güreş düzenlemektedir. Alplar bunu bilerek hazırlanıp yola koyulurlar:

*“Öteberilerini hazırladılar,
Dayanıklı zırhlarını kuşandılar.
Yiğit vuracak çelikten kılıçlarını
Yanlarında hazır tuttular.
Kırk yıla atmaya mühletli
Canlı oku sağ ceplerine soktular.
Saraydan dışarı çıktılar.” (Aktaş 2011: 154).*

Altın Tas, Pus Han ve Tas Han'ın getirdiği haberi söyledikten sonra aldığı cevabı iletme için geri gider. Sarayda kalan alplar zırhlarını giyip, silahlarını kuşanırlar. Eğer heme gitmezlerse onların geleceğini düşünerek hemen yola çıkarlar:

*“Sarayda kalan yiğitler
 Sert zırhlarını giyindiler,
 Demir zırhlarını kuşandılar,
 Genç geyik derisinden dikilen
 Yeni yeleklerini giydiler.
 Kızıl ipekten kemerlerini,
 Sıkarak çekip, kuşandılar,
 Kırk numara tabanlı çizme giydiler
 Dokuz kısımlı boynuzlu oku alıp,
 Sol tarafa taktılar.
 Dokuz gözlü canlı oku
 Sağ ceplerine koydular.
 Yiğit vuran çelik kılıçlarını
 Sağ yanlarına koydular.”* (Aktaş 2011: 185).

Han Orba, Han Çibek ve Haan Hıs zırhlarını kuşanarak büyük evden ayrılırlar:

*“Zamanında hazırlanıp,
 Demir zırhlarını kuşanıp,
 Büyük evden ayrıldılar,”* (Aktaş 2011: 211).

Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın yurduna gitmek için Han Orba, Han Çibek ve Haan Hız hazırlanırlar:

*“Atın masanın başından kalktılar.
 Dayanıklı zırların kuşandılar.
 Demir zırhlarını hazırladılar.”* (Aktaş 2011: 230).

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ, ilk savaşına hazırlık yapmadan, kızıl ipek gömleği ile gider. Canlı oku kara yerin altını ve yeryüzünü yok etmeden durdurup ateşini söndürmeye çalışırlar. Uzun bir mücadeleden sonra ateşi söndürürler ve oku dokuz yerinden katlayıp cebine koyar. Oradan da Huban Arığ babasının atının izlerini takip ederek amcası Han Hartığa'nın yurduna gider:

“Yetmiş kat yerin altına gerçekten baktığında,
 Kırk yıllık süreliğine atılacak canlı hostoyu,
 Önünden altın tüylü ak köpek tutmaktadır,
 Altın tüyü kızıl alevli ateşe
 Tamamen yanmış.
 Kızıl çıplak vücuduyla tutmakta,
 Canlı hostonun arkasını
 Huban Arığ kız tutmaktadır.
 Canlı hostonun kaburgasından [ise]
 Kök Nincil tutmaktadır.
 Ulu gücünü durdura tutmaktadırlar,
 Ulu ateşini söndüre tutmaktalar.
 Dokuz yerden bükerek tutup,
 Sağ cebine koydu Huban Arığ kız.” (Davletov 2006: 54-55).

Huban Arığ, Hıyan Arığ’ın gizli bitikte yazdığı kıyafetlerini kara sandıktan çıkararak hazırlanır:

“Altın masadan dışarı çıktılar.
 Altın masanın üzerinde Hıyan Arığ
 Gizli bitik yazıp bırakmış.
 Huban Arığ çok yakından tanıdığı bu yazıyı
 Çok hızlı okumakta:
 ‘Evlendiğim Hara Han eşimin,
 Ata yurdu kimsesiz kalmakta,
 Yabancılarla dolmakta.
 Tok ve semiz malı sürmekteler,
 Onurlu halkı götürmekteler.
 Kara yerin altından
 Altmış hileyi çok iyi bilen
 Alp üstünü Kök Molat ile Kögetey Mirgen,
 İki kardeş gelip, [her şeyi] götürmekteler.
 Ağır çileyi çok gören,

Altın tüylü ak köpek,
 Arı gücü tükenip,
 Tok ve semiz malla birlikte gitmekte.
 Zorluk ve çileyi çok gören,
 Altın tüylü ak köpek,
 Ulu gücü yetmeden,
 Onurlu halkla birlikte gitmekte.
 Ala gözlerle görüşmek nasip olmaz,
 İki gözle görüşüp buluşmak nasip olmaz.
 Yalnız kızım Huban Arığ,
 Güzel evde gereçlerini hazırlanıp,
 Demir zırhlarını şimdi giysin.
 Kanlı savaşta giyilecek,
 Kalın zırhlarıyla donansın.
 Gereçlerin hazırlanıp, demir zırhlarını giymezse,
 Kalın zırhlarla donanmazsa,
 Ata yurdundan çıktığı yolu olacak,
 Dönüş yolu [ise] olmayacak. '
 Bunun üzerine Hara Han dedi ki:
 'Ananın ulu sözünü, yalnız kızım,
 Unutmadan düşünmen gerek. '
 Gereçlerini kara sandıktan
 Çıkardı, Huban Arığ.
 Gereçlerini hazırlamakta,
 Parmaklıklı duvarlı güzel ev,
 Tamamen dolaşmış gibi olmakta.
 Demir zırhını [Huban Arığ] giydi,
 Kalın zırhlarla donandı. " (Davletov 2006: 65).

Huban Arığ'ın alp öldürecek çelik kılıcı vardır. Hatta Huban Arığ bu kılıçla Hara Hat'ı öldürür:

"Huban Arığ'la Kök Nincil, alpi vuracak,
 Çelik kılıcını çıkartıp,

*Uzaya kadar kaldırıp,
Kanlı savaşın içine koşup,
Savaşmaya, kapışmaya başladılar.” (Davletov 2006: 70).*

...

*“Huban Arığ, göz atıp, baktığında,
Kara kayanın dibinde,
Kara zırhlı Hara Hat'ın,
Kara tarak tutunup
Altmış örgüsünü taramakta.
Sağ yandan taradığında
Altmış-yetmiş alp yaratılıp
Kılıç, mızrak tutuna
Kanlı savaşa gidip katılmakta.
Sol yandan taradığında
Seksen-doksan alp yaratılıp,
Kanlı savaşa girmekte.
Huban Arığ içerleyip, konuştu:
'Kanlı savaşa yerli halkı katan
Hara Hat senmişsin meğer,
Hara Hat'ı öldürmezsem
Kanlı savaş hiçbir zaman bitmez.
Yaratıcı olan Hara Hat,
Gözle ancak şimdi gördüm.
Senin canına ulaşmadan
Savaş hiçbir zaman bitmez.’
Büyük savaşın içinden gidip,
Hara Hat'a şimdi ulaştı.
Alpı vuracak çelik kılıcını
Uzaya kadar kaldırarak
Hara Hat'a indirdi.
Göğün dibi soludu,
Yerin ucu kesildi.
Hara Hat'ın kara başı kesilip,*

Kara yere düştü.

Kuru kemiği alevli ateşle yanıp,

Kara hıbını ancak kaldığında,

Kasırğa ve yol [onu] alıp götürdü.” (Davletov 2006: 72-73).

Hırcotay Mirgen’in yurdunda Huban Arığ, Hırotay Mirgen’i öldürmek için çelik kılıcını vurur fakat kılıç dokuz yerinden kırılır:

“Huban Arığ iki bileğini sıktı,

İki eteğini, güç biriktirip, çekti.

Alp vuracak çelik kılıcını çekip,

Uzaya kadar kaldırıp,

Hırotay Mirgen’i vurdu.

Katı çelik gıcırdayarak geçti,

Sağlam çelik gürleyerek geçti.

Çelik kılıç, dokuz yerinden kırılarak,

Buz gibi ezildi, ufaldı.

Hırotay Mirgen, gerilip, uzanıp, silinip,

Yeniden horlamay daldı.” (Davletov 2006: 107).

Huban Arığ, Kök Nincil’i kurtarmaya giderken yolda iki koç görür ve ata vurulan kamçısını bu iki koçun arkasına vurur:

“Huban Arığ bakıp anladı [ki]

Bu yerden geçip gidecek yer yoktur.

Alpın geçtiği ulu yolda

İki koç çarpışmaktadır [çünkü].

Alp kız darılıp konuşmakta:

‘Ak çayırın otu yetmiyormuş gibi,

Arı canlarınıza mı ulaşmaktasınız?

Yargı edecek kimse yok ise,

Yargıyı ben yerine getirebilirim.’

Ata vuracak çatal kamçısını

Uzaya dek kaldırıp

*İki koçun arkasından vurdu geçti.
 Ulu gürleme, ulu gürültü meydana geldi,
 Ulu dağlar gürledi,
 Ulu sular şırıldadı.
 Ak çayıra ak duman yayıldı,
 Kök çayırı kök duman doldurdu.” (Davletov 2006: 122-123).*

Huban Arığ, Gri Işıık ülkesine geldiğinde altın tüylü ak köpeğın hileyle kandırılıp kuzeydeki alt dünyadan altmış oltayla, güneşli dünya üzerinden yetmiş oltayla ay ve güneşin altında sallanmaktadır. Huban Arığ bunu görünce çok sinirlenir ve alp vuran çelik kılıcını kaldırıp altmış yetmiş oltaya vurur. Alp vuran çelik kılıcı dokuz yerinden kırılır:

*“Ulu güçlü Huban Arığ
 Esen ve sağ zamanında
 Düşman ülkesinde geçip ölmeyeceksin.’ diye
 Alp kız Huban Arığ söyleyip
 Alp vuracak çelik kılıcını dışarı çekti,
 Uzaya kadar kaldırıp
 Altmış-yetmiş oltayı vurup geçti.
 Kayaların çarpıştığı gibi gürleyip geçti,
 Demirlerin çarptığı gibi gıcırdayıp geçti.
 Katı çelik gürleyip geçti,
 Terbiye edilen çelik gıcırdayıp geçti.
 Kızıl alevli ateş
 Uzaya dek yanarak geçti.
 Nasıl vurdum, diye
 Göz atıp baktığında baktığında Huban Arığ alp kız,
 Alp vuracak çelik kılıcının dokuz yerinden kırıldığını,
 Buz parçası gibi ezildiğini,
 Çakıl taşı gibi dağıldığını gördü.” (Davletov 2006: 144).*

Ülkede savaşacak güçlü alp kalmadıktan sonra kırk kapılı kara kayaya giderler. Orada Altın Hus ile altın tüylü ak köpeğın üstün güç sahibi alplarla mücadeleye devam ettiklerini

görür. Huban Arığ, bu ülkede savaş yaparsa altmış yıl süreceğini anlayınca sağ cebindeki canlı okunu çıkarır ve kırk doruklu, kırk kapılı kara kayadaki alpları öldürmeden cebime gelme diyerek atar. Canlı ok vızıldayarak kara kayanın içine girerek her şeyi yıkarak Huban Arığ'ın önüne gelip düşer:

*“Huban Arığ anladı ki,
Bu ülkede savaş yaparsa,
Altmış yıla dek uzayacağına.
Sağ cebini karıştırıp
Kırk yıl mühlet verilip atılan
Canlı hostosunu dışarı çekip çıkardı.
Keçeye koyup düzeltmeye başladı,
Tam ardına gerdi.
Bize koyup bilemeye girişti.
Beş sirtike dek çekti.
Sabah çektiği okunu
Akşama kadar gergin tuttu.
Büyük parmağından damlayıp kan aktığında
Kızıl alevli ateş tutuştuğunda
Huban Arığ şöyle dedi:
‘Yüksüğü tutan el benim değil,
Kuru yere gitmek olsun.
İğne tutan el benim değil
Issız yere varmak olsun.
Kırk doruklu, kırk kapılı
Kara kayanın içinde alpların
Arı canına ulaştıktan sonra
Sağ cebime gelip girersin.’
Güzel hosto çınlamaya başladı,
Güzel sırın ıslık çalmaya başladı.
Kırk doruklu, kırk kapılı
Kara kaya ileri geri sarsılıp,
Ulu gürültü, ulu patırtı koptu.
Ulu alplar*

*Atılan oka dayanamadan
 İleri geri düştüler.
 Çıglık atıp alp yiğitler
 Çok sayıda ayrılıp ölmekte.
 Hotlama çekip er yiğitler
 Çok sayıda geçip ölmekte.
 Canlı hosto, bir ucundan girip
 Öbür ucundan çıktı.
 Her şeyi yıkıp ölüm saçan diliyle yalayiverdi.
 Uğuldayıp Huban Arığ'ın
 Önüne gelip düştü.
 Ulu gücü bitti onun,
 Ulu ateşi söndü onun.
 Huban Arığ, dokuz yerden eğip topladı,
 Sağ cebine koydu.” (Davletov 2006: 158-159).*

Huban Arığ kendisiyle evlenmek isteyen Ah Molat'ın yurduna gitmek için hazırlık yapar:

*“Acıkmış karnını Huban Arığ doyurduğunda,
 Arık düşen bedenini semirttiğinde
 Altın masanın arkasından dışarı çıktı.
 Silah ve ekipman hazırladı.
 Parmaklıkları güzel ev
 Tamamen onunla birlikte sallanıp, dönüyordu.
 Kalın zırhlarını giydi,
 Karaçılı güzel ev
 [Onunla] birlikte sarsılıyordu.
 Güzel evden [alp kişiler] el ele tutuşup çıktılar.
 Hiyan Arığ gözyaşını kan etmekte,
 Burun suyunu buz yapmakta.
 Ala gözünden akan yaşı,
 Hızlı su olup akmakta.
 Hiyan Arığ, kızını bağrına basıp,*

Dokuz kez öpüp geride kaldı.” (Davletov 2006: 174-175).

Huban Arığ annesi öldükten sonra ormana avlanmaya karar verir. Avlanırken de canlı okuyla avlanır:

*“Silsileli bir yerden geçerek gitti.
Atasının hayvan ve kuşlara avlandığı
Ak denizin kıyısında,
Ak taydanın içinde,
Avlanmaya başladı.
Dağın eteğinde hayvanlara avlanmakta,
Denizin kıyısında kuşlara avlanmakta.
Yalnızca kirişin gerilmesinden çıkan uğultu,
Yalnızca hosto okunun uçuş uğultusu etrafa yayılmakta.
Atlayıp koşan yırtıcı hayvanları
Atlayış yapmalarından önce vurmakta.
Hızlı uçan kanatlı kuşları,
Kanat çırpmalarından önce vurmakta.
Sağ eliyle işlemekte,
Sol eliyle arkaya atmakta.” (Davletov 2006: 191).*

Huban Arığ, Kök Nincil’in toyunda halkının sürölüp götürüldüğünü öğrenince yurduna gelir. Yurduna bakar ve evine girer. Altın masaya oturup acıkmamak üzere aş yer, susamamak üzere su içer. Sonra altın masadan kalkıp yolculuk için hazırlanır:

*“Huban Arığ, altın masanın arkasına oturup,
Acıkmamak üzere yemek yedi,
Susamamak üzere su içti.
Acıkan karnı doyduğunda,
Arık düşen özü semirttiğinde,
Altın masadan dışarı çıktı,
Ekipmanını hazırlamaya başladı,
Tirmeli güzel ev ise,
Tamamen onunla birlikte sallandı.*

*Kanlı savaşta giyilen
Kalın zırhını giydi.
Karaçılı güzel ev ise,
Kendisiyle birlikte dönmeye başladı.” (Davletov 2006: 206).*

Huban Arığ, yerin kırk kat altından yaşıyan Hara Moos’un yurduna giderken yerin dokuzuncu katına gelir. Oraya geldiğinde ise altın tüylü ak köpeğin altmış çiviyle çivilendiğini ve kurtulmak için gücünün yetmediğini görür. Huban Arığ bu durumu görünce çok üzölür ve alp vuracak çelik kılıcını çekip altmış çiviye kesip altın tüylü ak köpeği kurtarır:

*“Altın tüylü ak köpek
Çatal kadar keskin elleri ve çatal kadar sağlam ayaklarından
Altmış çiviyle çivilenmiş
Altmış çiviye koparabilmek için
Arı gücü yetmemekte,
Ulu gücü eksik kalmakta.
Bunu görüp, Huban Arığ’ın,
Kandan kızıl yüzü kara bağra dönüştü.
Yangından kızıl yüzü
Ölen bağra dönüştü.
‘Ayrılıp öleceğim yerlerde,
Atam olan altın tüylü ak köpek
Arı gücü yetmediğinden
Altmış çiviye çiviletmiş.
Geçip öleceğim yerlerde,
Anam olan altın tüylü ak köpek
Ulu gücü kalmadığından
Çile ve işkence görmüş.’
Huban Arığ, atın başının üstünden hızlı bir biçimde atlayıp,
Çatal kayanın önüne gelip dikiliverdi.
Alp vuracak çelik kılıcıyla
Altmış çiviye vurup kesti.*

Altın tüylü ak köpek

Kara toprağa yıkıldı.” (Davletov 2006: 239-240).

2.2.9. Kahramanın Mücadelesi

Kahramanın mücadelesi destanın dinamizmini yükselten kısımlardan biridir. Bu mücadele sayesinde kahraman gücünü göstermiş olur. Destanda kahramanın kahramanlık özellikleri yaşadığı toplumdaki insanların hepsinden daha iyi ve üstündür. Fakat düşmanları için aynı şey geçerli değildir. Düşmanlarıyla günlerce hatta bazen aylarca yaptığı mücadelenin sonunda düşmanını öldürür. Fakat yine de asıl kahramandan daha üstün olan düşman karakterin bulunmadığı da bir gerçektir (İbrayev, çev. Çınar 1998: 266). İncelediğimiz destanlar içinde sadece bir kahramanımız düşmanı tarafından öldürülmüştür. O da Huban Arığ destanındaki başkahramanımız Huban Arığ’dır.

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ, yaşlı hizmetçi kadın ile sohbet ederlerken birden nal sesleri duyarlar. Ak Çibek Arığ gelenin Ay Molat olduğunu düşünür ve yaşlı hizmetçiyi erkek çocuğunu bulması için gönderir. Ak Çibek Arığ da atına binip ormanlı zirveye doğru gider. Ormanlı zirveye varınca Bay Kara Han’ın oğlu Ay Molat ile karşılaşır. Birbirlerine selam bile vermeden sözlü olarak tartışmaya başlarlar. Sözlü tartışmadan sonra birbirlerini yaka baştan tutmaya çalışarak günlerce savaşımaya devam ederler:

“Sözle söz dalaştırıyorlar.

Alp kişiler yaka baştan,

Kapışıyorlar.

Yiğit atlar azı dişiyle kapışıp,

Ön ayakla vuruşuyorlar.

Alplar, attan inip seğirip,

Kapışmışlar.

Yaka baştan kapışamayıp,

Yarım gün geçiriyorlar.

Yarım günün sonunda

Yaka baştan kapışıp,

Ovaya savrulup,

AtıŖıyorlar alplar.
Etek baŖtan kapıŖamayaıp,
İki gün geçiriyorlar,
İki günün sonunda,
Etek baŖtan tutuŖup,
Ulu zirvenin üŖtüne çıkıp,
AtıŖıyor alplar.
Ayak vuruŖup, dönüp duruyor alplar.
Açılmaz gibi ak duman, ayakaltından yükselip
Ak zirveler baŖına
Yükseliyor.
Etekten tutuŖup yiğitler
evirini duruyor,
Kalkmayacak gibi gök duman
Etek altından yükselip
Gök zirveler baŖına
UlaŖıyor.
Oraya buraya itiŖiŖip
AtıŖınca alplar
Yer yükseği ormanlı zirve,
Yerinde duramayarak,
Sallanır gibi oluyor,
Akan ak ırnak, akamayarak,
Geriye gidiyor.” (Arıkoğlu 2007: 247-249).

Ak ibek Arığ mücadelesine devam ederken Ay Molat’a yardıma Altın Tas gelir. Bir süre sonra da Ak ibek Arığ’a yardıma Han boz atlı çıplak erkek çocuğunu görüncü mutlu olup Ay Molat’ı kaldırıp, altı yedi kere döndürdükten sonra yere fırlatıp atar. Ay Molat acı içinde inleyerek orada ölür:

“Ay Molat’a paldır küldür varıp
Eğilip, kaldırmıŖ
Kaptırmadan, tutturmadan,

Han gök bağına kaldırmış.
Altı yedi kere dönüp,
Kaldırıp fırlatmış.
Kara yere düşünce,
İnce belini üzerinden tepmiş,
Sırtını teperek kırmış
Acısını çekip bağırap
Ağrısını çekip inleyip,
Ay Molat orada ölmüş.” (Arıkoğlu 2007: 253).

Ak Çibek Arığ, Ay Molat'ı öldürdükten sonra Kızıl Tas ile mücadele eden Han boz atlı çıplak erkek çocuğunun yanına doğru ilerler. Erkek çocuğu Ak Çibek Arığ'ın geldiğini görünce Kızıl Tas'ı havaya kaldırıp yere atar ve sırtını da teperek kırar. Ak Çibek Arığ tam çocuğuna selam verecekken çocuk atına binip koşarak uzaklaşır. Ak Çibek Arığ ne olduğunu anlayamadan arkasından bakar. Ak Çibek Arığ, Han boz atlı çıplak erkek çocuğunun peşinden gölgeli gök zirveye kadar gider. Orada altı tümenli bir savaş olduğunu görür. Altı tümenli savaşta Ak Çibek Arığ'a da saldırırlar. Ak Çibek Arığ altın gün sonra altı tümenli savaşı bitirir:

“Altı tümenli savaş
Ak Çibek Arığ'a orada saldırmışlar.
Ak Çibek Arığ alplardan
Orada öldürmüş,
Orada kesmiş.
Gölgeli gök zirvenin üstünde
Acı çığlık kopmuş.
Gölgeli gök zirvenin üstünde
Yiğit at
Koşup yıkılarak,
Ölüyor.
Alp yiğit kişiler, bağırıp,
Koşarak kollarını yaslanıp
Çok ölüyorlar.
Altı günün sonunda,

Altı tümenli savaşı

Ak Çibek Arığ bitirmiş.” (Arıkoğlu 2007: 257).

Han boz atlı çıplak erkek çocuğunun bir alpla dövüştüğünü görür ve oğlan Ak Çibek Arığ’ın kendine doğru geldiğini görünce kapıştığı alpı kaldırıp atarak öldürür. Ak Çibek Arığ yine çocuğun yanına gelecekken çocuk atına biner ve yine uzaklaşır. Ak Çibek Arığ, Han boz atlı çıplak erkek çocuğunun peşinden sarı zirvenin üstüne gelir. Orada yedi tümenli bir savaş olduğunu görür. Ak Çibek Arığ buradaki savaşı yedi günde bitirir. Sarı zirve üstüne ak sarı atlı bir alpin geldiğini görür. Bay Sarı Han’ın yurdunun burası olduğunu, ak sarı atlı alpin da Alp Saaday olduğunu öğrenir. Alp Saaday Ak Çibek Arığ’a gelip obaya inelim ve evlenelim der. Ak Çibek Arığ, gücün yeterse orada alırsın yetmezse kanını yayayım diyerek mücadeleye girişirler:

“*Ak sarı atlı Alp Saaday,*
Bay Sarı’nın oğlu
Ak Çibek Arığ’a yetişmiş:
-Sağlık mı selamet mi,
Ak Çibek Arığ, deyip durmuş.
Kötü elde olsun,
İyi bizde olsun.
Obaya doğru inelim,
Güz el toyu ederiz!,
Ak Çibek Arığ konuşuyor:
-Fazla gücün yeterse,
Orada alırsın, Alp Saaday,
Fazla gücün yetmezse,
Ak kanını yayayım,
Tatlı canını alayım!
Alp Saaday attan inip seyrimiş:
-Güz ellikle de alırım,
Kötü lükle de alırım!
Ak Çibek Arığ’la Alp Saaday,
Karşılıklı yürüyüp gelip,

Orada tutuşmuşlar.
Taş taşa değmiş gibi
Demir demire değip çınlar gibi
Kapışamıyorlar,
Kara yere dizleriyle düşüyorlar.
İnce belden kapışıp, çekişmişler.
Bay Sarı Han'ın yerinde
Halk boy çağırıyor,
Otlatılan mal kaynaşıyor.
Bay Sarı Han'ın yerinde
Böyle tutuşma, böyle kapışma
Olmamış imiş.
Ayın güneşin gözüne
Duman yükseliyor gibi.” (Arıkoğlu 2007: 263).

Ak Çibek Arığ ile Kanlı Kılıç hala mücadele etmektedirler. Ak Çibek Arığ, Alp Saaday ile uzun bir mücadeleden sonra kaldırıp atarak belini boynunu tekmeleyerek öldürür:

“Ak Çibek Arığ'la çıplak oğlan
Hala tutuşuyorlar.
Alp Saaday'ın
Yere basması azalmış,
Yere dayanması çoğalmış.
Ak Çibek Arığ
Alp Saaday'ı kaldırmış.
Kaldırıp atarak,
İnce belini tepip ayırmış,
Boynunu tepip kırmış,
Alp kişiyi öldürmüş,
Sıcak terini silip atıyor,
Soğuk terini yontup atıyor.
Çıplak oğlana doğru
Yürüyüp geliyor Ak Çibek Arığ.” (Arıkoğlu 2007: 273).

Ak Çibek Arığ, Bay Kara Han'ın yurduna geldikten sonra atı kır attan iner ve kara zirvenin üzerine çıkarak bağırmaaya başlar. Ak Çibek Arığ'ın sesi duyulunca ak sarayın içinden Ay Molat çıkar. Kara ırmak kıyısındaki taş evlere doğru gidip oradaki alpları Ak Çibek Arığ ile savaşmak üzere kara zirveye doğru gönderir:

*“Büyük köyün ortasında
Aşağı hanın beyin ak sarayı duruyormuş.
Ak sarayın karşısında
At bağlayacak direkte
Ak doru atla
Kuzgun kara at
Hazır vaziyette duruyormuş.
Gözlerinden ateş çıkıp
Gözlerinden duman fışkırıyormuş.
Ak Çibek Arığ
Ak kır attan inip seğirterek,
Kara zirveinin üstüne çıkmaya,
Yürüyüp gelerek,
Altı kere çevrinip, yedi kere dönüp
Oradan bağırmuş:
Parlak gök yarılır gibi,
Gökte şimşek çakar gibi
Onun sesi duyulunca
Ak sarayın kapısı açılmış.
Bay Kara Han'ın oğlu
Ay Molat çıkıp gelmiş.
Kara ırmağa doğru yürüyüp gidiyor.
Kara ırmak kıyısında
Kara taş evler çok imiş.
Ay Molat kara taş evlerden
Alplarını, yiğitlerini
Orada çıkarıp, orada göndermiş.
Alplar kara zirveye doğru*

Oradan çıkıyorlar.” (Arıkoğlu 2007: 285).

Ak Çibek Arığ ile savaşmak üzere Bay Kara Han’ın önceden hazırladığı savaşçıları gelir ve mücadele etmeye başlarlar. Kara zirve üzerinde on iki tümenli bir savaş başlar ve bazı alplar bakır gürzle bazı alplar çelik kılıçla Ak Çibek Arığ’a vurmaya başlarlar. Yedi gün boyunca yenilmeden savaşmaya devam eder. Bir süre sonra Kanlı Kılıç’ın yardımına neden gelmediğini düşünmeye başlar. O sırada çok uzaklarda kilim büyüklüğünde kara bir bulutun kendisine doğru geldiğini görür. Kanlı Kılıç bir süre sonra kara zirveye gelir ve oradaki alplarla savaşmaya başlar. Ülkede çok büyük gürültü, çağırış olur. Düşman alplar sürekli ölmeye devam ederler. Kanlı savaşında bir ucundan Ak Çibek Arığ bir ucundan da Kanlı Kılıç tutarak düşman alpları yok etmeye devam ederler. On iki tümenli savaşı on iki günde bitirirler. Ak boz zırhı giymiş olan Kanlı Kılıç Ak Çibek Arığ ile merhabalaşıp selamlaşır:

*“Kara zirve üstüne
Bay Kara Han’ın
Önceden hazırladığı savaşçıları
Oradan çıkmışlar.
Ak Çibek Arığ’ı, köpek gibi,
Çevirmişler.
Bazı alplar
Bakır gürzle vuruyorlar,
Bazı alplar
Çelik kılıçla vuruyorlar,
Kara zirve üstünde
On iki tümenli savaş başlamış.
Altı güne kadar,
Ayağı yere değmeden yürümüş
Ak Çibek Arığ
Alpların elinde yürümüş.
Altı günün sonunda
Ayak basıp,
Alplarla orada
Kapışıp duruyor.*

*Yedi güne kadar
Yere basmadan yürümüş,
Yedi günün sonunda
Yere basıp,
Ak Çibek Arığ
Yiğitlerle orada
Tutuşmuş” (Arıkoğlu 2007: 287).*

Ak Çibek Arığ ile Kanlı Kılıç aralarındaki anlaşmazlığı çözdükten sonra Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç’a nasıl olsa hanın beyin oğlu sensin sen seslenip konuş der. Kanlı Kılıç bağırarak Ay Molat’tan öç almaya geldiğini söyleyerek savaşa çağırır. Ak Çibek Arığ Kanlı Kılıç’ı tebrik ederek pek güzel konuştun pek güzel çağırdın der. Ay Molat, Kanlı Kılıç’ın savaş çağrısını duyduktan sonra ak saraydan Alp Kuzgun oğlu ile birlikte çıkar. Ak Çibek Arığ Kanlı Kılıç’a Alp Kuzgun ile sen kapış ben de Ay Molat ile kapışayım der. Ay Molat oğlu Alp Kuzgun ile beraber kara zirveye gelir. Büyük bir kavgaya tutuşmaya başlarlar:

*“Ay Molat ak sarayından
O zaman çıkmış,
Alp Kuzgun oğluyla birlikte,
Atlarına atlayıp,
Büyük köy içinden
Geliyorlar.
Yüksek kara zirveye
Eteğinden
Çevrinip çıkıyorlar.
Ak doru atla
Kuzgun kara at
Sert yerden
Su çıkararak
Sert taştan
Ateş çıkarıp geliyor.
Ak Çibek Arığ konuşuyor:*

-Haydi, sevgili Kanlı Kılıç,
Alp Kuzgun 'la sen kapış,
Sen tutuş.
Ay Molat 'la ben kapoşayım!
Önceden de Ay Molat 'ı
Kaldırıp fıtlattım,
Ay Molat Alp Kuzgun oğluyla
Kara zirveye çıkıp gelmiş.
Attan inip seğirtip,
Sözle söz dalaşıyorlar
Tepeden tepeye atlıyorlar.
Karşılıklı koşuşup,
Vuruşmuşlar.
Dağ dağa vurmuş gibi,
Zirve zirveye değmiş gibi.
Taş taş vurmış gibi,
Gümlüyorlar.
Demir demire değmiş gibi,
Çınlıyorlar.
Kapışmamış alplar
Kara yere düşmüşler.
Kalkıp seğirterek,
İkinci kez kapışmışlar.
Aşağı tutuşamamış yiğitler
Kara yere ters düşmüşler.
Kalkıp seğirtip
Üçüncü kez kapışmışlar.
Yaka baştan kapışamadan,
Yarım gün geçiyor,
Yarım gün sonunda
Yaka baştan kapışıp,
Yazı yere savrulup,
Atışıyorlar.
Etek baştan kapışamayıp,

İki gün geçiriyorlar.
 İki günün sonunda,
 Etek baştan kapışıp
 Ulu zirve üstünde
 Atışıyorlar yiğitler.
 Ayak vurup alplar
 Dönüp duruyorlar.
 Açılmaz gibi ak duman,
 Ayakaltından yükselip,
 Ak yazılara yayılıyor.
 Etekten tutuşan yiğitler
 Çevrinip duruyorlar.
 Kalkmaz gibi gök duman,
 Etek altından yükselip,
 Gök ovalara yayılıyor.
 Geceyi aydınlatan ay ışığı
 Karaya dönüp gölgeleniyor.
 Gündüzü aydınlatan güneş ışığı
 Kızarıyor.
 Sağa sola yanaşıp,
 Atışınca alplar
 Yer yükseği kara zirve
 Yerinde duramayıp,
 Yıkılır gibi oluyor.
 Suyun geniş kara ırmak,
 Akamayıp geri gider gibi,
 Engin yardan aşıp,
 Yazı yere yayılır gibi.
 Bay Kara Han yerinde
 Büyük tutuşma olmuş.
 Otlatılan mal kaynaşıyor.
 Halk oymak bağrışıyor.
 Kara zirve üstünde

Yer yükseliyor,

Eski ay geçip

Yeni ay çıkana kadar kapışmışlar.” (Arıkoğlu 2007: 293-297).

Ak Çibek Arığ, Ay Molat ile savaşırken şarkısını söylemeye başlar. Mala ve halka doymayan Bay Kara Han’ın oğlu, altmış hanın yurdunu talan ettin doymadın, doksan hanın malını yedin haraç ödettingin yetmedi. Ak kanını yayıp seni öldürecekim der. Ay Molat’ı yerden kaptığı gibi yere atar. Yer düşünce belini ve boynunu teperek kırar. Ay Molat acı içinde inleyerek yeniden ölür. Ak Çibek Arığ atı ak doru atı da tutup ben seni onun yanına göndereyim diyerek çelik kılıcıyla atı boynunun kökünden vurup öldürür:

“Ak Çibek Arığ kız

İrini ırlıyor,

Şarkısını söylüyor.

Mülke doymayan Bay Kara Han oğlu

Mala doymayan Bay Kara Han oğlu,

Altmış hanın yurdunu talan edip,

Malını, halkını sürüp

O zaman da bitirmedin!

Doksan hana kendini besletip,

Vergi haraç ödettingin.

O da yetmedi!

Ak kanını yayacağım,

Tatlı canını alacağım!

Sağa sola yanaşıp,

Eğilerek, kaldırmış.

Derlenmesine fırsat vermeden,

Ay Molat’ı kaldırıp, atmış.

Altı yedi kere döndürüp atmış,

Aşağı kara yere düşünce,

İnce belini tepip ayırmış,

Boynunu tepip kırmış,

Acı çekip bağırap,

Ağrı çekip inleyip,

*Ay Molat ölüp gitmiş.
 Yiğit ak doru atı
 Yularından tutup atmış Ak Çibek Arığ:
 Ak doru at,
 Ben seni onun peşinden göndereyim deyip,
 Ay genişliğindeki pulat kılıcı kaldırıp,
 İnce boynunun kökünden vurup geçmiş,
 Ak doru at ölüp gitmiş. ” (Arıkoğlu 2007: 299).*

Ay Molat ve oğlu Alp Kuzgun öldükten sonra iki kahraman birbirini selamlarken kara zirveye doğru Bay Kara Han'ın geldiğini görürler. Bay Kara Han, ihtiyarlamış bir şekilde gelerek altın kâseye yemek, gümüş kâseye su koyarak getirir. Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç'a Bay Kara Han'ın getirdiklerini ben yiyip içeyim diyor. Ak Çibek Arığ Bay Kara Han'ın verdiklerini eline aldıktan sonra kâselerin içindekileri yere döker. Kara yerin kara toprağı kuruyup yanar. Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç'a sevgili kardeşim gördün mü kara düşünceli Bay Kara Han kara düşüncesini asla bırakmaz ona inanıp verdiklerini yiyip içseydim ben de böyle kuruyup yanacaktım der. Kara Han'ı orada tutup keserek öldürürler. Etini ve kemiğini her yere dağıtıp atarak hiçbir yerde kemiğin ve etin kalmasın derler:

*“Karşılıklı yürüyüp,
 Selamlaşıp, tokalaşmışlar.
 Sonra baktıklarında
 Bay Kara Han
 Kara zirveye çıkıyor.
 Er yaşlısı ihtiyar olmuş.
 Altın kâseye
 Yemek koymuş,
 Gümüş kâseye
 Su koymuş,
 Yalvara yakara geliyor,
 Öldürmeyin, yatırmayın diye.
 Ak Çibek Arığ, konuşuyor:
 -Bay Kara Han'ın aşını, suyunu*

Ben yiyip içeyim diyor.

Bay Kara Han, yetişip

Altın kâsedeki

Aşını uzatıp,

Gümüş kâsedeki

Suyunu veriyor.

Ak Çibek Arıĝ

Altın kâsedeki aşını

Sağ eliyle almış,

Gümüş kâsedeki suyunu

Sol eliyle almış.

Altın kâsedeki aşını

Yere dökmüş,

Gümüş kâsedeki suyunu

Yere serpmiş.

Kara yerin

Kara toprağı

Kuruyup yanıp

Kara yere girerek

Yanıyor.

Ak Çibek Arıĝ konuşuyor:

-Sevgili kardeşim Kanlı Kılıç,

Gördün mü?

Kara düşünceli Bay Kara Han

Kara düşüncesini

Hiçbir zaman bırakmaz!

Aşını, suyunu içseydim,

Kara kömür olup,

Kuruyup yanacaktım.

Her ne zaman olsa,

Halk arasındayken,

Kara düşünceli

Kara Han gibilerin elinden

Aşı, suyu içmezsın!

Ak Çibek Arığ
Bay Kara Han'ı
Orada tutuvermiş:
Adıyla Bay Kara Han
Mülke doymadın
Mala doymadın,
Öksüz kulundan
Mal büyütmedin
Öksüz çocuğu
Er yetiştirmedin.
Çok şeyin kanını döktün,
Çok insanın gözyaşını
İçtin!
Kara Han'ı orada kesip,
Öldürmişler.
Etini, kemiğini her yere
Dağıtıp atmışlar.” (Arıkoğlu 2007: 299-301).

Ak Çibek Arığ ile Kanlı Kılıç Bay Kara Han'ı da öldürüp savaşacak alp kalmadıktan sonra dokuz köşeli kara taş eve gelirler. Kara taş evin önünde bekleyen dokuz bekçinin başlarını keserek kara ırmağa atarlar:

“Atlarına atlayıp,
Kara zirveden aşağı inmişler.
Dokuz köşeli
Kara taş eve
O zaman yetişmişler.
Dokuz alpı yakalayıp,
Başlarını keserek,
Kara ırmağa atmışlar.” (Arıkoğlu 2007: 303).

Ot Han'ın yurduna Kanlı Kılıç'ı kurtarmaya gelen Ak Çibek Arığ, Ay Molat ve oğlu Alp Kuzgun ile savaşmaya başlar:

*“Otlu zirve üstüne
 Dönüp çık, Ay Molat,
 Öldürülecek ise, öldürürüz,
 Ay Molat!, demiş.
 Ak doru atına atlayıp,
 Aşağı otlu zirveye o zaman çıkmış
 Ay Molat.
 Alp Kuzgun oğluyla,
 Ak Çibek Arığ’ı
 Biri önünden,
 Biri ardından tutup,
 Köpek gibi, saldırmışlar.”* (Arıkoğlu 2007: 349).

Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç’ı kurtarmaya gelince Ay Molat ve Alp Kuzgun ile savaşımaya başlar. Savaş devam ederken Kanlı Kılıç üç gün boyunca uyur. Üç gün sonra uyanınca otlu zirvenin üzerinde büyük bir savaş olduğunu kendinin de bağlanmış olduğunu görür. Alpı bağlayan sarı kayışı ileri geri tepinince koparıp atar. Otlu zirveye bakınca orada Ak Çibek Arığ ablasının Ay Molat ve Alp Kuzgun ile savaştığını görür. Etrafına bakınca atını göremez. Tam o sırada han boz atı gelip karşısında durur. Atının yularını yeniden bağladıktan sonra otlu zirveye çıkar:

*“Kanlı Kılıç üç gün uyumuş.
 Uykudan uyanınca,
 Elini ayağını sırtına çekip,
 Bağlayıvermişler.
 Başını kaldırıp baksa
 Aşağı otlu zirvenin üstünde
 Büyük bir kapışma
 Yalım çıkıp, kıvılcım saçılıyor.
 Kanlı Kılıç ileri geri tepinmiş,
 Çekinmiş,
 Alpı bağlayan sarı kayış
 Kopuvermiş
 Seğirip kalkıp, baktığında,*

Ak Çibek Arığ ablasını

Ay Molat, Alp Kuzgun'la,

Önünden, arkasından tutup

Döndürüyorlar.

Han Boz atı yoktur.

Öyle dönüp dururken,

Han Boz at o zaman yetişmiş.

İpek yuları geminin yanından

Kesilivermiş.

Kanlı Kılıç direktan

İpek yularını çözüp,

Yularını yeniden bağlamış.

Han Boz atına bağlayıp

Otlu zirveye o zaman çıkıp gelmiş.” (Arıkoğlu 2007: 349).

Onlar böyle savaşıp dururken birden rüzgâr çıkıp yağmur yapmaya başlar. Ak Çibek Arığ, dönüp baktığında yiğit bir atın geldiğini görür. Dikkatli bakınca gelenin ak kula ata binmiş, gök kumaş elbiseli kız çocuğu olduğunu ve Ak Hıyan Arığ'ın kızı olduğunu görür. Kız çocuğu büyük köyü anlamaya çalışırken Ot Han'ın kızı Ozıl Arığ da kaçmaya hazırlanır. Kız çocuğu kaçmaya çalıştığını görünce başka bir şekle girmesine izin vermemek için üç defa tükürür. Ozıl Arığ kılık değiştirerek tertemiz oturur. Ak Çibek Arığ bunu görünce bu kız çocuğu ile gurur duyar ve Ay Molat'ı kaldırıp fırlatır, Ay Molat yarı yerine kadar kara toprağa gömülür. Ak Çibek Arığ, alp bağlayacak sarı kayışı çıkarıp, Ay Molat'ın elini ayağını bağlar:

“Ay Molat'ı kaptığı yerden

Avcuyla alıp dönmüş,

Tuttuğu yerden

Bir tutam koparıp, dönmüş.

Han göğün bağrına yükseltmiş,

Dönüp gelip fırlatmış.

Ay Molat'ı kara yere

Yarısına kadar gömmüş.

Ortasına oturmuş.

Alp bağlayacak sarı kayışı

Cebinden çıkarıp,

Ay Molat'ın elini ayağını,

Sırtına çekip, bağlayıvermiş.” (Arıkoğlu 2007: 351-353).

Ak Çibek Arığ, Ay Molat'ı atının arkasına bağlar ve küçük kız çocuğu ile konuştuktan sonra yola koyulurlar. Ozıl Arığ'ın yurduna doğru inerler:

“Ay Molat'ı Ak Çibek Arığ

Ak doru atının kuyruğuna bağlamış.

Gök kumaş elbiseli,

Küçük belikli kız çocuğu,

Ne var ne yok,

Ak Çibek Arığ abla kişi, deyip,

O zaman ulaşmış.

Ak Çibek Arığ, kız çocuğa

Merhaba deyip,

Üç kez yukarı kaldırıp,

Üç defa öpmüş.

Atlarına atlayıp,

Köye doğru o zaman inmişler.” (Arıkoğlu 2007: 353).

Ozıl Arığ'ın yanına gelip hesap bilmez Ozıl Arığ nasılsın diye sorar. Ozıl Arığ'ı otlu ırmağa doğru götürüp ölürsen bir daha dirilme diye başını orada vurup keser. Etini ve kemiğini küçük parçalara ayırarak otlu ırmağa atarak otlu ırmağın balıkları etini ve kemiklerini yesin der:

“Ak Çibek Arığ

Ak kır atı

Yedeğe alıp getiriyor.

Ozıl Arığ'ın evine ulaşır,

Ak Çibek Arığ evine girip,

Ozıl Arığ'ı oradan yakalamış:

-Hesap bilmez Ozul Arıĝ,

Şimdi nasılsın!, diyor.

Handan hana gidip,

Beyden beye gidip,

Çok şeyi biliyorsun,

Çok şeyi yönetiyorsun!

Ozul Arıĝ'ı çıkarıp,

Otlı ırmaĝa doğru,

Alıp gitmiş:

-evet.. kötü fikirili Ozul Arıĝ,

Ak Çibek Arıĝ öldürürse,

Yeniden dirilip,

Yeniden varolamazsın!

Ozul Arıĝ'ın başını Ak Çibek Arıĝ

Orada vurup kesmiş,

Etini, kemiğini küçük parçalara ayırıp,

Otlı ırmaĝa atıvermiş:

-Otlı ırmaĝın balığı toplanıp,

Etini, kemiğini yiyip gitsin!

O balıklar dağılınca,

Eti, kemiği bulunamasın!” (Arıkoĝlu 2007: 353-355).

Altın Arıĝ Destanı: Altın Arıĝ'ın ilk mücadelesi Alp Han Kız ile olur. Alp Han Kız Çibetey Han ile evlenmek istemeyince Çibetey Han ve Alp Han Kız savaşırlar. Alp Han kız bir süre sonra Çibetey Han'ı yener. Tam öldürmek üzereyken Altın Arıĝ gelip Çibetey Han'ı kurtarır ve Alp Han Kız ile savaşımaya başlar. Savaşın sonunda Alp Han Kız'ı yener. Çibetey Han'la evlenmeye ikna ettikten sonra da Alp Han Kız'ı bırakır:

“Öyle kapışınca Alp Han Kız,

Anlayıp, deneyip bakar ki,

Göğün kıyısında, eyerin altındaki deri boyunca

Kara bulut çıkıp yaklaşmaktadır.

Göz açıp

Kapayınca kadar,

Alp Han Kız'ın bulunduğu yere yaklaşıyor.
 Alp Han Kız, dikkat edince görür ki,
 Aran-çula at koşarak geliyor,
 Aran-çula atın çıkardığı kara toz bulutu
 Göğün derinliklerine,
 Kara bulut gibi, yükselmektedir.
 Altın yeleli, altın toynaklı
 Ak Boz at, dağın han zirvesine
 Koşarak çıkıp, durdu.
 Altın düğmesi ayda parlayıp,
 Gümüş gerdanlığı günde parlayıp,
 Güzel, hoş Altın Arığ kız,
 Ak Boz atından inip gelmiş.
 Yaklaşarak, Çibetey Han'ı
 Ayırmak için çekip itmiş.
 Alp Han Kız, Altın Arığ ile
 Kapişıp vuruşmak için
 Yakasının ucundan kavrayıp kapmak istemiş,
 Altın Arığ kaptırmamış.
 Sol eliyle, altın saç örgüsünden tutup,
 Alp Han Kız'ı dolayarak kavrayıp
 Alp Han Kız'ın başını
 Kara yere sıkıştırarak basmış.
 Dokuz öküzün derisinden
 Örülen kamçısıyla
 Alp Han Kız'a vurmuş.
 Üç defa vurunca,
 Alp Han Kız bağırır:
 -Olağanüstü şekilde yaratılan Altın Arığ,
 Temiz canımı bağışla!
 Altın Arığ sorar:
 -Çibetey Han'a varır mısın?
 Güzel düğün edip,
 Bütün halkı memnun eder misin?

Alp Han Kız:-Varırım, varırım,

Artık vurmazsan', der.

Altın Arığ, Han Kız'ı bırakmış. " (Özkan 1997: 139-141).

Altın Arığ'ın bir sonraki mücadelesi kimin daha güçlü, daha büyük olduğunu anlamak için yapılır. Pora Ninci Hulataı ve Çibetey Han'a hanginiz daha büyüksünüz diye sorar. Onlar da karar veremezler ve güreşelim kim yenerse o büyük olsun derler. Altay dağına çıkıp Çibetey Han ve Hulataı savaşırlar. Bu savaşı Hulataı kazanır ve Altın Arığ ile savaşmaya başlar. Fakat Altın Arığ'a yenilir ve bu yenilgiyi kabullenmek istemez. Bir kez daha savaşır ve yine yenilir. Hulataı öfkelenerek üçüncü kez Altın Arığ'a saldırır. Altın Arığ da Hulataı'ın yaptığına öfkelenir ve Hulataı'ın bedeninin yarısından fazlasını toprağa gömer:

"Altın Arığ ile Hulataı güreşmişler.

Altın Arığ, Hulataı ile

Güreşirken düşünüyor:

'şimdi, Hulataı'a yenilirse, Hulataı

Han yerine, han olacak,

Bey yerine bey olacak.

Yetiştirilen hayvanların sahibi o olacak,

Halkın, ahalinin başı o, olacak. '

Altın Arığ, Hulataı'ı

Kaldırıp, yere vurmuş.

Pora Ninci, koşup gelmiş:

-Eşim Hulataı,

İşte bu büyük taşa ayağın takıldı,

Yeniden güreş, yeniden kapış.

Hulataı diyor ki:

-Taşa takıldım, yeniden güreşelim.

Altın Arığ ile Hulataı, yeniden güreşmişler:

Altın Arığ, Hulataı'ı,

İkinci deşa kaldırıp, yere vurmuş.

Hulataı, ayrılmamış,

Altın Arığ'a tekrar saldırmış.

Yeniden kapışıp, yeniden güreşirler.
Daha hırçın kapışirlar,
Daha hırslı güreşirler.
Altay dağının üzerinde
Alplar döndükçe,
Kapı büyüklüğünde toprak yarılp, saçılmaktaymış.
Altın Arığ, Hulatay'ı üçüncü defa kaldırmış.
Kaldırıp yere vurduğunda,
Hulatay, kaburgasının ortasına kadar
Yere gömülmüş.
Altın Arığ, koşup gelerek,
Tekmeleyip yüreğine kadar gömmüş,
Hulatay'ın o zaman rengi kaçıp, bayılmış.
Altın Arığ dönüp gelmiş,
Güzel ve hoş yüzünün şekli bozulmuş.” (Özkan 1997: 177-179).

Çibetey Han'ın yurdunu altı tane alp Oo Kara Han'ın yurduna sürüp götürürler. Bu yüzden Çibetey Han ve Hulatay savaşmaya gider. Büyük bir savaş başlar. Savaş yoğun bir şekilde devam ederken Hulatay ve Çibetey Han'ın oğulları büyüüp bu büyük savaşın olduğu yere gelir. Hulatay ve Pora Ninci'nin oğlu Altın Arığ'ın bir alpla dövüşüğünü görür ve onu öldürmek ister. Altın Arığ onun fikrini değiştirmek için sürekli uyarıp konuşsa da çocuk ikna olmadan Altın Arığ'a saldırmaya devam eder. Altın Arığ savaştığı kötü alpy öldürdükten sonra dönüp Hulatay'ın oğlunu öldürür ve bedenini kimse bulamasın, tekrar dirilmesin diye parçalara ayırarak Kara denize atar:

“Pora Ninci'nin oğlu, söyler:
-Aaa, der, annem Pora Ninci söylerdi,
Kötü Altın Arığ sensin galiba.
Seni böyle bir yerde öldürmezsem,
Nerede öldürebilirim?
Koşarak gidip,
Altın Arığ'ın arkasından vurmuş.
Altın Arığ, arkaya dönüp bakınca,
Yeni yetişmekte olan bir erkek çocuğunun arkasından

*Tutup, kavradığını görür.
Altın Arığ, der ki,
“Tatlı yavrum, deli olma,
Tutacağın Ŗey, budur,
Bunu tut, tatlı yavrum.
Aklını yitirme,
Yaklayacağın Ŗey, iŖte budur,
Haydi, yakala bunu!”
Erkek çocuğu, hiç o tarafa dönmez,
Daha sıkı kavramaya alıŖır.*

*...
Altın Arığ, fkelenmiŖ.
Alpı, bütün gxyle yukarı kladırmıŖ.
Gökyüzünün derinliklerine kadar kaldırıp,
Altı, yedi defa döndürüp,
Alpı yere vurmuŖ.
Kara yere dŖtğnde,
Kuvvetle, belini vücudundan ayırmak için tekmelemiŖ,
Alp, acıyla bağırıp,
Iztıraplar içinde, inleyerek lmŖ.” (zkan 1997: 201-203).*

Altın Arığ Pora Ninci ve Hulatay’ın oğlunu öldürdükten sonra Oo Kara Han’ın yurdundaki diğer dŖmanları öldürmeye gider. O sırada ibetey Han’ın oğlu ile tanıŖır ve birbirlerini selamlarlar. Beraber konuŖtuktan sonra Kara dağa çıkıp diğer dŖmanları karŖılarına çıkacak alp dŖman kalmayana kadar dvŖrler:

*“Erkek çocuğunun elinden tutarak, Kara dağa
ıkmiŖ.
Hulatay ile ibetey Han
Altı alp ile o zamana kadar savaŖmaktaydılar.
Altın Arığ ve ibetey Han’ın oğlu
Altı alpla savaŖmaya baŖlamıŖlar.
Altı alpı, altı güne varmadan, ldrmŖler,*

Oo Kara Han'ın yurdunda artık

Karşı durabilen alp kalmamış.” (Özkan 1997: 205-207).

Altın Arığ Oo Kara Han'ın ülkesindeki savaş bittikten sonra Hulataı'ın oğluna kız bulup evlendirmek için yolculuğa çıkar. Oraya Hulataı'ın oğlu Kanlı Kılıç'tan sonra gelir. Fakat Ay Çarık Han'ın yurdunda Altın Arığ ile evlenmeye geldiğini söyleyen Ay Kara Taş adlı bir alp vardır. Bu alp da Altın Arığ gibi kayada kendiliğinden yaratılmıştır ve her yerde Altın Arığ'ı evlenmek için aramaktadır. Altın Arığ bunu duyunca Ay Kara Taş'ın karşısına çıkar ve mücadele etmeye başlarlar. Büyük bir mücadeleden sonra Altın Arığ Ay Kara Taş'ı öldürür:

“Altın Arığ, Ay Kara Taş'a vurmuş,

Ülker yıldızı kaymış,

Ay Kara Taş, yere bir eliyle

Dayanıp, durmuş,

Altın Arığ'ı yakasından tutmuş.

Yakasından kavrayarak, çektiğinde,

Büyük küpten rakı dökülmüş.

Altın masa devrilmiş.

...

Altın Arığ ile Ay Kara Taş,

Vuruşarak, güreşerek dışarıya çıkmışlar,

Parlak dağının üzerine

Vuruşarak çıkmışlar.

Orada vuruşup, orada kapışmışlar.

Birbirlerine boyunlarını kaptırmadan,

Yaklaşık yarım gün boyunca dolaşmışlar.

Birbirlerine bacaklarını kaptırmadan,

Yaklaşık iki gün boyunca dolaşmışlar.

Yarım günün sonunda,

Boyunlarından kapışıp,

Düzlüğe çıkıp,

Atışmışlar.

İki günü sonunda,

*Bacaklarından kapışıp,
 Yüce dağın üzerinde atışmışlar.
 Kocaman aygır gibi sesler çıkarıyorlarmış,
 Kocaman boğa gibi sesler çıkarıyorlarmış.
 Altı gün geçtikten sonra,
 Altın Arığ, şarkısını söylemiş,
 Türküsünü söylemiş:
 -Haddini bilmeyen Ay Kara Taş,
 Şimdi ben seni, öbür tarafa atayım.
 Öbür taraftaki birini,
 Orada hanım olarak alırsın!
 Biraz oturduktan sonra Altın Arığ,
 Ay Kara Taş'ı yukarı kaldırmış.
 Söğüde değdirmeden,
 Kara sarp yere dokundurmadan,
 Gökyüzünün derinliklerine doğru kaldırmış.
 Altı defa döndürüp, yedi defa çevirip, atmış.
 Kara yere düştüğünde,
 Belini bedeninden ayırmak için tekmelemiş,
 Boynunu, ensesinden kırmak için tekmelemiş.
 Acılar içerisinde, bağırarak,
 İztırap çekip, inleyerek,
 Ay Kara Taş, o anda ölmüş,
 Orada, yere serilmiş.” (Özkan 1997: 241-245).*

Altın Arığ Ay Kara Taş ile mücadelesinden sonra Kanlı Kılıç'ın toyuna katılır. Bu toyda çok sarhoş olduğu için Pora Ninci'ye en büyük sırrını verir. Bu hatasını telafi etmek için Pora Ninci'nin peşine takılır. Fakat seyrek ağaçlı dağda iki alpın güreştiğini görür. İlk başta karışmak istemez ama evin içinden çıkan bir kız ağlayarak Altın Arığ'dan yardım ister. Kıza acıyan Altın Arığ yenilmekte olan alpa yardım etmeye karar verir ve ben Ay Kara Taş'ı öldürdüm bu alpi da öldürebilirim der. Altın Arığ bilmese de bu mücadele Altın Arığ'ın son mücadelesidir:

“Attan inip,
 Sıkıntı ve acılar içerisindeki alpi,
 Kaldırıp atmış.
 Gözlerinin arası şiş, koyu kahverengi benizli
 Alpla güreşip, vuruşmaktaymış.
 Ayın ve güneşin ışığı,
 Bir görünüp, bir kayboluyormuş.
 Altın Arığ nasıl kavriyorsa,
 Alp da öyle kavriyormuş.
 Altın Arığ nasıl yakalıyorsa,
 Alp da öyle yakalıyormuş.
 Ufuk kızıl renge bürünüyor.
 Yerden tozdan yükseliyormuş.
 Gecesi gece olmuş,
 Gündüzü de gece gibi olmuş.
 Ayın ve güneşin gözü sırayla dünyaya düşüyormuş.
 Güneşin battığını bilememişler,
 Ayın uzaklaştığını bilmemişler.
 Yaz sıcaklarının geldiğini,
 Omuzları ısınınca, anlamışlar.
 Kış soğuklarının geldiğini,
 Kıracağının düşmesinden, anlamışlar.
 Altın Arığ, tahmin etmiş ki,
 Üç yıl dolmaktadır.
 Öfkelenmeyen alp, öfkelenmeye başlarmış,
 Şaşırmayan alp, şaşırmaya başlamış.
 Bütün gücünü toplayıp,
 Alpı kaldırmış.
 Gökyüzünün derinliklerine doğru kaldırıp,
 Alpı atarak,
 Belini tekmeleyip kırıp,
 Ensesini kırıp
 Altın Arığ yere oturuvermiş.” (Özkan 1997: 265-267).

Altın Arığ'ın son m¼cadelesinden sonra Altın Arığ, Ak kayanın ön¼nde kızıl kuma dön¼şerek yok olur. Topuk kemiğinden yaratılan Taptaan Mirgen ise Altın Arığ'ı yok eden Pora Ninci'nin peşine düşer. Pora Ninci'nin han olduğu yurtta düşman alplarla m¼cadele eder:

*“Kara dağın üzerine çıkıp geldiğinde,
Taptaan Mirgen sarı kayışı atmış,
Sarı kayışla alrı
Atıyla birlikte sarıp sarmalamış.
Taptaan Mirgen, kılıcını saplamış,
Öldürmüş alrı,
Alrı öldürüp,
Kendisi haykırmaktaymış.
Alp bağlandığı sarı kayış,
Kara dağa çıkan alrı,
Bağlamış,
Bükerek kıvrarak bağlamış.
Taptaan Mirgen,
Bağladığı alrı öldürmüş.
O zaman toplanan kötü alpların
Tamamını öldürmüş.
Tekrar karşısına çıkacak
Alp kalmamış.” (Özkan 1997: 313).*

Taptaan Mirgen, Pora Ninci'nin han olduğu Oo Kara Han'ın yurdundaki bütün alpları öldürd¼kten sonra kaçmakta olan Pora Ninci'nin peşine düşer. Çok uzun zaman onu kovalar bazen tam yakalamak üzere olur bazen de yakalayamaz ama en sonunda Pora Ninci'yi yakalar. Pora Ninci'yi canlı halısıyla birlikte direğe bağlar ve oradan uzaklaşır:

*“Taptaan Mirgen, Pora Ninci'yi takip ederek,
Yeryüz¼n¼ dört dönmeekteymiş.
Tam ulaşakken, uzaklaşmış,
Gideceği zaman göremez olmuş.*

Yeryüzünü iki defa dolaşıp gelmiş,
 Pora Ninci 'yi görüp bulamamış,
 Üçüncü defa dolanmaktaymış,
 Pora Ninci 'den eser yokmuş.
 Gözleriyle görüp bulmuş,
 Bilinmez bir yerde,
 Gökyüzünün derinliklerinde,
 Altı kanatlı ala yılan şeklindeki
 Canlı halı, altı dizginli
 Pora Ninci altı defa dolanmış,
 Dolanıp gitmekteymiş.
 Cebini eline sokup,
 Taptaan Mirgen sarı kayışını
 Çekip çıkarmış;
 Fırlatıp attığında,
 Sarı kayış,
 Şimşek gibi çakıp,
 Kıvılcımlar saçarak gibi dolanıp,
 Atılan ok gibi fırlamış,
 Gökyüzünün derinliklerine doğru gitmiş.
 Pora Ninci canlı halısıyla
 Beraber, kara yere düşüvermiş.
 Taptaan Mirgen, koşarak oraya gitmiş.
 Koşarak oraya gelince, görmüş ki,
 Pora Ninci 'nin eli, kolu
 Bağlanmış, yatmaktadır.
 Taptaan Mirgen, attan inip,
 Pora Ninci 'yi canlı halısıyla birlikte
 İpiyle direğe bağlamış,
 Ak tavşana benzeyen Ak Oy adlı atına binmiş,
 O zaman, vatanına gitmiş. ” (Özkan 1997: 317-319).

Han Orba Destanı: Han Orba abisi Han Mirgen'in atını kurtarmaya gelir. Orada ata binen çatal boynuzlu şeytan ile birlikte atını abisine geri getirir:

“Sarp dağdan Han Orba
 Yerin etrafında dolanarak bakıp,
 Han Mirgen ağasına konuşuyor:
 “Çok güçlü olan ağabeyim için,
 Kandan kızıl doru atı
 Altı yıl boyunca sürüp
 Saf güçlerinin hepsi çıkmış.
 Pek düşünceli ağam için
 Ulu gücünüzü gösteriniz
 Hiçbir zaman yetişemezseniz,
 Beni burada bekleyin.
 Şimdi, kızıl doru at,
 Pek aydınlık yeri geçip,
 Sarı aydınlık yere girdi.”
 Han Orba kız yok oluverdi.
 Altmış yıllık altın çathan
 Altmış guguk ötüşü.
 Üç günün başında tekrar
 Altın Çathan çalınıyor,
 Altın guguk ötüşüyor.
 Kandan kızıl doru atı
 Han Orba kız sürüyor.
 Çatal boynuzlu kara şeytan
 At üstünde oturuyor.
 Han Mirgen o şeytanı
 Kara yerin arasına geçirdi.
 Sarı aydınlığın içinde
 Kandan kızıl doru ata
 Altın Harlıh ulaşmış.
 Orada göndermeyip tuttuğunda,
 Han Orba varıp sürmüş.” (Aktaş 2011: 94-95).

Han Orba ve Han Mirgen iki kardeş Altın Çaçah'ın yurduna gelen düşmanı alt etmek için, Altın Çaçah'ın yurduna gelirler. Orada büyük bir savaş olduğunu, Altın Çaçah, Ay Arığ ve Altın Harlıh'ın düşmanla kıyasıya savaştıklarını görürler. Han Mirgen de kız kardeşi Han Orba'nın yanından ayrılarak savaşa gider. Han Orba savaşın böyle giderse altmış yılda bitmez diye düşünür. Bunun üzerine cebinden dokuz yuvalı boynuzcan canlı okunu çıkarır. Kırk yıl süre verip canlı oku düşmanları öldürene kadar dokuz günde bitir abim Han Mirgen'e ve üç kıza değmeden geri gel diyerek atar:

*“Han Orba bunları görse,
Savaş böyle gidecek olursa,
Altmış yılda bitmez.
Atlanıp bindiği atından inip,
Büyük bir kayanın üstüne oturup
Altın cebinden çıkarıp attığı
Dokuz yuvalı boynuzdan okunu,
Kırk yıl mühletlik atımlı
Dokuz canlı oku çıkardı.
Han Orba kız kırk yıla
Canlı okuyla vurmak için anlaştı
Yayı gerip çekti.
Oku yaya koyup nişan aldı,
Bize vurup, keskinleştirdi.
Canlı okunu sabahleyin başlayıp,
Akşama kadar çekti,
Han Orba yiğit kızın sözünü
Yiğitler işitti:
'İğne tutmuş elim yoktur,
Asılın, vurmak için.
Erin iyisini görüp vuruyorum,
Ulu canlarına gidecek.
Yüksük tutan elim yoktur,
Kuru yere gitmeye.
Şiddetli savaştan dönen
Kötü niyetli yiğitlerin*

Fesadını yok edecek olsun.
Kırk yıl mühletli okum,
Kırk yılda bitmeyecek savaşı
Dokuz güne bitirip,
Biricik ağabeyime ve üç kıza değmeden,
Sağ cebime gelip girsin.
Onlara yardımcı olan canlı okumla,
Hiçbir yiğit ölmeden kalsa,
Benden iyi yaratılmıştır,
Benim canıma tamamen ulaşacak.
Yaya koyup atıverdiğim okumdan
Herhangi bir yiğit yıkılmadan kalsa
Benden daha iyi yaratılmıştır.
Benim başıma o da çıkar.
Yiğitseniz atış görün,
Güçlüyseniz güreşin!’’ (Aktaş 2011: 113-114).

Han Orban’ın oku attığını gören düşman yiğitler çok pişman olarak Hara Han’ın çocukları burada onlar bizi öldürecek diye hayıflanırlar. Han Orba canlı oku bıraktığında dönüp okun ne yaptığına bakar. Canlı ok önce Altın Çaçah’ın yolundaki sonra Altın harlıh’ın yolundaki ve en son da Ay Arığ’ın yolundaki düşmanları temizler. Han Orba dönüp baktığında Altın Çaçah’ın düşmanı Han Taycı’nın da canlı okun önünde öldüğünü görür. Savaşacak başka düşman kalmadığında canlı ok gelip Han Orba’nın cebine girer:

“Yiğit Han Orba kız
Canlı okunu bıraktı.
Kara toprağın üstünde
Okun iyisi boşa gitti,
Okun iyisies geçti.
Kara yerde yanan ateş
Gökyüzüne dek ulaştı.
Kara duman, iç çekilip,
Gökyüzünü бүрүdü.

Yiğit kız Han Orba
 Yüce kayalarda kalkıp görse,
 Canlı okun yolunda
 Bulunan, her şey yıkılıp gitmiş,
 Vurulup, kırılıyor.
 Kaçıp giden yiğitlere
 Canlı ok, yetişip,
 Ciğerleriyle kalplerini delip geçiyor.
 Han Orba altı günde görse,
 Kırk yıl bitmez açgözlü savaşta
 Tüm kötülükleri yok etmişler.
 Kırk yıla mühletli ok
 Açgözlü savaşı delip geçiyor.
 Altın Çaçah'ın savaştığı yolu
 Canlı ok katederek temizleyip
 Altın Harlıh'ın yoluna girdi.
 Altın Çaçah ile kapışan yiğidi
 Canlı ok öldürdüğünde,
 Yiğit kızın gücü bitip,
 Saf canı çıkmış.
 Onun uzağındaki canlı ok
 Altın Harlıh'ın savaştığı yolu
 Yiğitlerden temizlemiş.
 Yiğit Altın Harlıh kız,
 Oraya varıp, dağa dayanıyor,
 Beriye gelip, toprağı kucaklıyor,
 Saf gücü de çıkmış.
 Onun ardından canlı ok,
 Ay Arığ'ın sert yolunu
 Temizleyip, kolaylaştırıp
 Han Mirgen'in yoluna girdi.
 Han Orba kız şimdi görse,
 Canlı oku attığından beri
 Dokuz günü geçiriyor.

Sözleşip attığı canlı ok
Kırk yılda bitmeyen açgözlü savaşı
Gördüğü yerde boğup kırıyor,
Zorlu yere sıkışıp, öldürüyor.
Ak dağın eteğinde canlı ok
Kara yiğit kahramanı uçurdu,
Nasıl bir kahraman deyip,
Han Orba kız görse,
Açgözlü savaşı getiren,
Kötü niyetli, güçlü yaratılmış
Kara doru atlı Han Taycı 'ymış.
Han Taycı da, uzun zaman acı çekmeden,
Canlı oktan aşır öldü.
Karşılıklı savaştığım yiğit çıkmadığında,
Canlı ok geri dönüp,
Han Orba'nın cebine girdi.” (Aktaş 2011: 114-116).

Han Orba ve Han Mirgen, yurtlarını sürüp götürmek isteyen düşmanları Hazır Han'ın yurduna gelirler. Han Orba abisi Han Mirgen'e büyük kavgaya gitmesini söyledikten sonra Altın Harlıh ve Altın Çaçah'ın pek kuvvetli yiğitlerle dövüştüğünü görür. Han Orba, Hazır Han'ın oğlu Han Hartığa ile savaşmak için büyük evin içine doğru gider. Büyük evin içine gidiğinde Han Hartığa'yı görür ve lafla kavga etmeye başlarlar. Han Orba, Han Hartığa'nın gözüne tükürür ve büyük bir kavga başlar:

“Bir sözden iki söze geçtiler,
İki laftan üçüncüsü kavgaya dönüştü.
Han Orba sövüp gülerek gittiğinde,
Han Hartığa'nın kinli yüreğini geçiyor.
Yiğit kuvveti ona yetmeden,
Masanın aşarak sekip,
Kızın önüne durdu.
Kızın iyisi, yiğit erin gözüne
Kakırıp, tükürdü.

Yaka paça kapıştılar,
 Geniş belden tutuştular,
 Büyük evden dışarı sürüklendiler.
 Dokuz gün boyunca, devamlı dövüşüp
 Ak ovada döne vurkula yuvarlandılar.
 Dönüş akan taşkın suları,
 Birçok yerden set çekip,
 Ak ovaya akıttılar.
 Yuvarlanıp duran dağları
 Ovaya yayarak ittiler.
 Yiğit kişinin, bindiği atıyla
 Rahatça geçtiği yer kalmamış.
 Yiğit kişinin, koşumlu atına binip,
 Düzene soktuğu yer kalmamış.
 Tümünü parçalayarak ilerlediler.
 Hazır Han'ın milleti,
 Sevinip, konuşuyor:
 'Güzel yaratımlı Han Orba kız,
 Han Hartığa'nın canını alsaydın
 Halk seni tebrik etmişti'.
 Han Orba kız bunu anlasa,
 Bugünle birlikte dokuz gün doluyor.
 Han Hartığa'ya konuştu.
 'Bütün kuvvetini başına verip,
 Az olan gücünü bacaklarına verip, dayan.
 Ayın ve güneşin nurunu gör,
 Halk, gözyaşını dökmesin,
 Çifte kamçıyla dövülmesin'.
 Yiğit kız yiğitlik gözünü
 İnmeye harıyor,
 Dağın yukarısına çıkıyor,
 Kara yerden yukarıya çekiyor,
 Başını çektirtmedi.
 Erkeçsakalını çektirtmedi.

*Gökyüzüne doğru çıkarıp,
Saf canını çıkararak,
Kara başını kopardı.” (Aktaş 2011: 143-144).*

Han Orba, Han Hartığa’yı öldürdükten sonra nereden geldiğini anlamadığı bit tokat yer. İlk defa böyle bir tokat yediği için öfkelenerek bakınca karşısında Hazır Han’ı görür. Çok öfkelenen Han Orba sağ elini kaldırarak Hazır Han’a tokar atar ve savaşıma başlarlar:

*“Han Orba, kara yerin üstünde
Üç defa dönüp dolaştı,
Bu vakte değin bir yiğidin
İlk defa canını aldı.
Ayağa kalkıp görse,
Kara doru atlı Hazır Han vurmuş.
Bunu görüp, Han Orba kızın
Şeytanı tuttu, çıldırıp öfkeleni.
Yanına gelip dedi:
El borcunu elden döndürdün,
Yarı veren fincana dolduramaz,
Doldurulan fincana yaramaz
Yiğit Han Orba kız oldum.
Senin zaferin geç oldu,
Şimdi benim elimi göreceksin’.
Han Orba kız sağ elini
Gökyüzüne kaldırdı.
Onu görp, halk
Hep beraber konuştu:
‘Etimizi canlı canlı yiyen,
Kanımızı diri diri içen
Kötü niyetli Hazır Han’ın
Saf canına ulaşmış olsaydın,
Ay ile güneş batmadan, gidecekti.
Hazır Han’a köpek bile acımaz’.*

*Han Orba yiğit kız,
 Sağ elini indirdiğinde,
 Gökyüzünün kara bulutu,
 Ele çekilip, yere indi.
 Yiğit kızın sağ eli indiğinde,
 Ok gibi vızıldıyor,
 Çıta gibi vızıldıyor.
 Halk, bunu görüp
 Şaşırıp konuştu:
 ‘Han Orba’nın gücüne dayanacak
 Kara yerin üstünde
 Kara başlı yiğit yaratılmadı.
 Hazır Han onun gücünden ölüp gidecek’.
 Yiğit kızın sağ kolu değdiğinde
 Hazır Han’ın kara başı,
 Boynundan kopup,
 Ak ovaya düştü.
 Zayıf göğsü hareket edip,
 Dönerek ve gürültüyle düştü.” (Aktaş 2011: 144-145).*

Han Orba, Hazır Han’ı öldürdükten sonra gökyüzünde dokuz gün boyunca dağılmayan bir duman çıkar. Gökyüzündeki duman dokuz günün sonunda çekilince Hazır Han’ın kardeşi Han Sabar Han Orba’ya meydan okur ve tartışmaya başlarlar. Daha sonra birbirlerine tükürerek yaka paça savaşmaya başlarlar. Han Orba abisi Han Mirgen, Altın Çaçah’ı ve Altın Harlıh’ı da büyük kavgamın içinde savaşırken görür ve savaşın bitmeyeceğini düşünür. Tam o sırada bir at sesi duyar ve küçük yaşta bir erkek çocuğunun geldiğini görür. Bu çocuk dağın içinden çıkan düşmanları alt etmek için dağın içine girince Han Orba da Han Sabar’ı ellerinden tutup belinden tutup kırarak öldürür:

*Han Orba kız, Han Sabar’ın
 Ellerini, tuttuğu yerden,
 Koparıp, atıyor.
 Tuttuğu yerden parçalarla etleri,
 Kopararak çekip atıyor.*

*Kara yerden sarsıldı,
Ağacın başını tutturmadı,
Erkeçsakalını çektiirmede,
Göğe doğru kaldırarak tuttu,
Boynunun arkasına sapladı,
İnce belini kırdı,” (Aktaş 2011: 148).*

Han Orba, Han Mirgen ve Han Çibek, Kök Han'ın yurduna kızı Kök Nincil'i eş olarak almak için giderler. Kök Han kızını vereceği eşi bulabilmek için at yarışı düzenler. Yarışa Han Çibek, Sarı Hartığa ve Ay Mirgen katılır. Yarışta Han Çibek'e karşı büyü ve sihirler yapsalar da Han Çibek bu engelleri Altın Harlıh sayesinde geçer ve yarışı kazanır. Yarışı kazandığında Han Çibek'in atına karşı çıkarak tepki gösterirler. Büyük bir tartışma ve kargaşa çıktıktan sonra Han Çibek, Sarı Hartığa ile Han Mirgen de Ay Mirgen ile savaşımaya başlar. Altın Harlıh ve Altın Çaçah da diğer düşmanlarla savaşırken Han Orba da göğün dibinden kara şamanı öldürerek çıkar:

*“Göğün dibi gümbürdedi,
Yerin sırtı parçalandı,
Kara dumanın arasından
Han Orba kız ortaya çıktı.
Kara şaman güçlü yiğidin
Saf ruhuna ulaşmış.” (Aktaş 2011: 171).*

Han Mirgen, Han Orba ve Han Çibek, düşmanları Tas Han ile Pus Han kardeşlerin yurduna gelirler. Orada Altın Harlıh ve Altın Çaçah'ın önceden gelip mücadeleye başladıklarını görürler. Atlarıyla vedalaştıktan sonra savaşa doğru ilerlerler. Burada büyük bir kapışma olur ve Han Mirgen ölür. Tas Han, Tas Han'ın oğlu Tazır Mirgen ve Pus Han'ı, Han Mirgen'in yeni yetişip gelen kızı öldürür ve savaşı bitirir.

Hara Mool'un yurduna gelen Han Orba, Han Çibek ve Haan Hıs, orada Altın Harlıh ile karşılaşır. Altın Harlıh Han Orba'ya düşman ülkesini tanıttıktan sonra Han Orba'ya Hara Mool'un kızı Hazır Noğas ile savaşıması gerektiğini söyler:

“Altın Harlıh, üç kardeşini

Burada beklemiş:

“Büyük gücü anladığın,

Bu ulu gücü tecrübe ettiğin,

Kaburgalarının sızladığı yerdir.

Yer üstündeki güçlüler

Çoğu buraya toplandı.

O yiğitlerle gücünü denemeden,

Dönüp gitmek olmaz.

Doğuya baktıklarında görseler,

Kara zirvenin doruğunda,

Onu yerin altına batırıp,

Dokuz köşeli çıplak yiğit oturuyor.

Günün orta vaktinde,

Mavi zirveyi yere batırıp,

Yiğit Kök pus oturmuş.

Gün batımı tarafında,

Ak zirveyi yere batırıp,

Yiğit Timir Soyın oturur.

Günün öğle vaktinde

Sarı zirveyi yere batırıp,

Dokuzkişinin kucağına sığmayan

Kara yiğit oturmuş.

Altın Harlıh teyzeleri

Dokuz kenarlı sarı kayayı gösterdi.

‘Dokuz kenarlı sarı kayanın içinde

Güçlü yiğitler çoktur,

Oraya girip savaşacağım,

Dedi yiğit Altın Harlıh kız,

Sen, Han Orba kardeşim

Kara kaya içinde yaşayan

Hazır Noğas ile savaşacaksın.

Sen saf niyetli yiğitlerden

Daha güçlü yaratılmış

Yiğit kız sen olacaksın.

Kötü niyetli ve kan içici

Hazır Noğas kız olacak.

Hazı Noğas'ı yok etsen

Hara Mool'un yurdunu bitiririz'." (Aktaş 2011: 213-214).

Han Orba teyzesi Altın Harlıh'ın dediğini yaparak kara kayanın içinde yaşayan Hazır Noğas'ın yurduna girer. Hazır Noğas, Han Orba'ya selam verip kendini tanıtarak Han Orba'yı da tanıdığını söyler. Buraya geldikleri için öleceklerini ve geri dönemeyeceklerini söyleyerek Han Orba'ya meydan okur. Han Orba Hazır Noğas'a cevap verip bu yurttaki kötülüğü bitireceğini söyleyerek Hazır Noğas'ın yakasına yapışır ve büyük bir mücadele başlar:

"Han Orba'nın diliyle başa çıkamadan,

Hazır Noğas'ın göğsüne yapıştı.

Yaka-baştan kapıştılar,

Geniş bellerinden çekiştiler." (Aktaş 2011: 217).

İki kızın kavgasını izlemek isteyenler etraflarına dolarlar. Birbirlerine kamçıyla vurup etlerinde izler bırakırlar. Böyle mücadele ederlerken Hara Mool altı ayaklı yatağında yatmaktadır. Kızlar birbirine vuruşunca yer silkelenir ve Hara Mool düşerek üç kaburgasını kırar. Mücadele böyle güçlü ve büyük bir kapışmayla devam eder:

"Mücadeleye devam eden yiğitler

Han Orba ile Hazır Noğas, etlerinde

Kamçıyla izler bırakırlar.

Altı ayaklı yatağın üstünde

Yatmakta olan Hara Mool,

Vuruşan kızlar savaşıp,

Geniş yer silkendiğinde,

Yere yuvarlanıp,

Üç kaburgasını kırdı.

Yedi kat olan sağlam çeliği" (Aktaş 2011: 217).

Han Orba ve Hazır Noğal böyle mücadele ederlerken Hara Türtüs kırk yıl mühletle atılan canlı oku atar. Canlı oku durdurmak için Haan Hıs peşinden gider ve atının yardımcılarıyla da oku durdurur. Sonra Hara Türtüs ile kapışmaya başlar. Bu kapışmada Haan Hıs, Hara Türtüs'ü öldürür ve bu yaşananların hepsini Han Orba görür. Bunları görünce Han Orba savaştığı Hazır Noğas'ı kaptığı gibi çifte kayalara savurur ve Hazır Noğas ölür:

*“Han Orba bunu görüp,
Yiğit Hazır Noğas kızı
Kara yerden tutup götürdü.
Göge doğru kaldırıp,
Çifte kayalara savurdu.
Boynu altı yerden
Beli ise yedi yerden koptu.”* (Aktaş 2011: 220).

Han Orba, Hazır Noğas ile mücadelesinden sonra çok bitkin düşer ve Altın Harlıh ile Haan Hıs onu ak ovaya çıkartıp oturturlar. Tam o sırada Hara Mool, Han Orba'yı öldürmek için yaklaşırsa da Han Çibek arkasından gelerek Hara Mool'u öldürür:

*Yiğit Han Orba kız,
Öteye gittiğinde, dağa yaslanıyor,
Beriyeye geldiğinde, yeri kucaklıyor,
Saf gücü çıkmış,
Ulu gücü bitmiş.
Altın Harlıh ile Haan Hız
İki elinden tutup,
Ak ovaya çıkarıp,
Düzgünce tutup oturturlar.
Hara Mool, Han Orba'ya ilerledi.
Han Çibek, görmeden,
Hara Mool'a doğru yürüdü.
Geniş göğsünden yıkacağı vakit,
Kabiliyetli Han Çibek
Hara Mool'un geniş yanağına
Bir kez vurdu.*

Kara yerin üstünde
Hara Mool, yedi defa dönüp,
İnsanın gitmediği bataklığa
Göğsüne kadar battı.
Han Çibek ona bağıryot:
‘Gidip vurmaya, yiğit dost,
İnsanın gitmediği bataklıkta
Kurbağa gibi yüzüyorsun.
Gerçekten vurduğun elimin
İkincisini gör’, deyip,
Sağ elini göğsüne kaldırdı.
Göğün dibi gürüldedi,
Yerin altı parçalandı.
Kötü niyetli, kan içici
Hara Mool’un, canı çıkıp, yere düştü” (Aktaş 2001: 220-221).

Hara Mool ile Hazır Noğas öldükten sonra Han Orba orada sürülüp gelen halkı ve malı dağıtıp yurtlarına gönderirler. Daha sonra ise yiğitlerin hepsi sarı kayayı aşarak oraya gelir ve büyük bir mücadele başlatırlar:

“Güçlü yiğitlerin hepsi burada.
Yiğit altın Harlıh kız,
Dokuz tepeli sarı kayayı aşarak çekip,
Oraya geldi.
Doğu tarafında oturan
Dokuz köşeli çıplak yiğidi
Han Orba kız gördü.” (Aktaş 2011: 221).

Sarı kayada yapılan mücadelede Han Çibek, gün ortasındaki tarafta Kök Pus yiğidi görür Haan Hıs batı taraftaki Timir Soyını görür ve savaşmaya gider. Han Orba da orada dokuz köşeli çıplak yiğidi öldürür. Sonra Han Orba dönüp Altın Çaçah’a bakar ve kara yiğidin Altın Çaçah’ı öldürmek üzere olduğunu görür. Gidip kara yiğide saldırıcağken Altın Çaçah’ı kara yiğit öldürür ve Han Orba buna çok sinirlenerek kara yiğidi öldürür:

*“Han Çibek giin ortasındaki tarafa
 Kök Pus yiğidi gördü.
 Haan Hız batı tarafına
 Timir Soyın'ı gördü.
 Han Orba, yanına yaklaşıp
 Çıplak yiğidin yanında durdu,
 Elini uzatıp, ilerledi:
 Dokuz köşeli çıplak yiğidin
 Kalın boynunu koparmış.
 Bu yere dönüp bakıp,
 Han Orba, Altın Çaçah'ı görse,
 Kayış gibi döndürüyor,
 Çuval gibi sürüklüyor,
 Ay canı çıkıp gitti.
 Han Orba kız, onu görüp
 Altın Çaçah'a yardım etmeye,
 Oraya hızlıca gitti.
 Ulaştığında görse,
 Altın Çaçah'ı göğе doğru
 Kaldırıp tutmaktadır kara yiğit.
 Yiğit Han Orba, koşup,
 Yakaladı.
 Kara yiğit, Altın Çaçah'ın
 Saf canını çıkardı.
 Han Orba kız, bunu görüp
 Kara yiğide doğru ilerledi,
 Kara başını kopartmış.” (Aktaş 2011: 222).*

Han Orba, Han Çibek ve Haan Hız, Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın yurduna gelip Altın Harlıh'ın dokuz sarığ kızla mücadele ettiğini görürler. Hep birlikte büyük bir mücadeleye başlarlar. Han Orba ile Haan Hız güçlerinin yettiği kadar yiğit öldürmeye devam ederler. O sırada bir alpin geldiğini görürler. Bu alp Altın Harlıh'a yardım etmek için geldiğini Ah Han'ın oğlu Ah Ölen olduğunu söyler ve Hara Sorhıl ile mücadelesinde ölür. Sonra Han

Çibek Hara Sorhıl ile Altın Harlıh Ah Hartığa ile savaşıır. Han Orba da Kök Hartığa ile mücadeleye başlar:

*“O vakit, kara dumandan
Yiğit Han Orba kız çıkıp geldi.
Pek güçlü yiğidi oradan atmış.
Altın Harlıh halasını alıp
Eş edinmeyi düşündü
Kök Hartığa’yı yakasından tuttu.”* (Aktaş 2011: 234).

Mücadele böyle devam ederken Ah Ölen’in atı peşine dokuz kurt gelmiş şekilde savaşa gelir. Bu dokuz kurt Ah Ölen’in ak kır atının etlerini parçalamaktalar. Ak kır atın etini yiyip kanını içerek atı öldürürler. Han Orba bunu görünce dokuz kurdu vurur ve dokuz kurdun da başı kopar. Başı kopan bu kurtlar değişip dokuz kara yiğit olur:

*“Dokuz kara kurt
Kalan etini bitinceye dek yediler,
Kalan kanı bitinceye dek emdiler.
Saf gücü kalmayan ak kır at
Ah Ölen’in yanında öldü.
Onu görüp, Han Orba kızın
Buzdan katı yüreği çözülüyor,
Taştan katı yüreği parçalanıyor.
Savaşmakta olan Kök Hartığa’yı
Altı bozkır aşarak,
Altı dere geçerek attı.
Kök Hartığa yiğidin
Yenilecek ruhu yok olmadı,
İpek gibi ruhu diri kaldı.
Han Orba kız, geri dönüp
Dokuz kara kurdu
Dışarıda görüp, vurdu.
Dokuz kara kurdun*

*Dokuz başı kopmuş.
Dokuz kara kurt değişip,
Dokuz kara yiğit olmuş.” (Aktaş 2011: 234-235).*

Han Orba tekrar Kök Hartığa ile mücadele etmeye devam eder. O sıra Hara Sorhıl, Han Çibek’i öldürür. Han Orba bunu görünce çok sinirlenir ve Kök Hartığa’yı öldürür:

*“Han Orba kız, onu görüp,
Öfkeden kendini kaybedip,
Yiğit Kök Hartığa’yı alıp
Eğri kayalıklara vurup
Saf canını alıp,
Tüm kemiklerini unufak etti,
Kum kemiklerini kuma attı.” (Aktaş 2011: 236).*

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ’ın ilk mücadelesi babası Haran Han’ın kırk yıl süreyle atılması gereken calı hostoyu süresiz olarak atması üzerine oku durdurmaya gitmesiyle başlar:

*Yetmiş kat yerin altına gerçekten baktığında,
Kırk yıllık süreliğine atılacak canlı hostoyu,
Önüden altın tüylü ak köpek tutmaktadır,
Altın tüyü kızıl alevli ateşe
Tamamen yanmış.
Kızıl çıplak vücuduyla tutmakta,
Canlı hostonun arkasını
Huban Arığ kız tutmaktadır.
Canlı hostonun kaburgasından [ise]
Kök Nincil tutmaktadır.
Ulu gücünü durdura tutmaktalar,
Ulu ateşini söndüre tutmaktalar.
Dokuz yerden bükerek tutup,
Sağ cebine koydu Huban Arığ kız.” (Davletov 2006: 54-55).*

İkinci mücadelesi Hara Han'ın yurdu Kök Molat ve Kögetey Mirgen tarafından sürülüp götürülünce onlarla savaşmaya gider. Düşman yurduna geldikten sonra Huban Arığ, cebinden altın bıçağı alıp yere atar, Altın Hus karşısında durur ve Huban Arığ'a ne için gerekli olduğunu sorar. Huban Arığ da savaş bitmeden cebime girmek nasip olmasın der ve oğlan savaşın içine dalar. Huban Arığ ve Kök Nincil Alp öldüren kılıçlarını çekip savaşın içine girip savaşmaya başlarlar:

*“Huban Arığ'la Kök Nincil, alpı vuracak,
Çelik kılıcını çıkartıp,
Uzaya kadar kaldırıp,
Kanlı savaşın içine koşup,
Savaşmaya, kapışmaya başladılar.
Tok ve semiz mallar, kışneyerek
Çok [sayıda] ayrılıp ölmekte.
Er yiğitler, haykırarak
Çok [sayıda] geçip ölmekte.
Yatan ağaç yatay yarılmakta,
Duran ağaç dikey kırılmakta,
Ayın gözü beyazlaşarak ölmekte,
Güneşin yeşererek ölmekte.
Ulu dağlar gürlmekte,
Ulu sular şarıldamakta.
Ulu gürültü, ulu gıcırtı olmakta.
Çok kişinin canı kesilmekte
Çok kişinin kanı dökülmekte.”* (Davletov 2006: 70).

Huban Arığ, savaşın nasıl gittiğine bakarken altın Tüylü Ak köpeğin öldüğünü görür, daha sonra dönüp babasına bakar fakat kendi de güçlü alplarla savaştığı için ona yardım edemez. Altın Hus güçlü alpları öldürmeye devam ederken Kök Nincil de ayı tüylü bir hara alp ile mücadele etmektedir. Savaş ve düşman alplar bir türlü bitmek bilmez. Tam o sırada Huban Arığ babasının da öldüğünü görür. Bu duruma çok üzölür ve öfkelenir. Etrafına bakınca kara kayanın dibinde kara zırhlı Hara Hat'ın kara tarakla altmış saç örgüsünü taradığını görür. Hara Hat sağ taraftan saçını taradığından altmış yetmiş alp yaratılıp savaşa katılır,

sol taraftan saçını taradığında seksen doksan alpın yaratılıp savaşa katıldığını görür. Huban Arığ savaşın bitmemesinin sebebinin Hara Hat olduğunu anlar ve çelik kılıcını alarak Hara Hat'a indirir ve Hara Hat'ın kafası yere düşer. Hara Hat'ın kemiği alev alır. Toz haline geldiğinde kasırga ve yel o tozu alıp götürür. Kötü alplar Hara Hat öldüğü için gelecek yerli halkın kalmadığını söyleyerek üzürlüler. Kötü alpların yaratılma imkânı kalmayınca alplar düşmanları sıkıştırırlar ve hiç bitmeyecek halk yok olmaya başlar. Huban Arığ Kögetey Mirgen'i de öldürür ve savaş biter. Altın Hus bıçak haline geri gelir ve Huban Arığ onu cebine geri koyar:

*“Huban Arığ, göz atıp, baktığında,
Kara kayanın dibinde,
Kara zırhlı Hara Hat'ın,
Kara tarak tutunup
Altmış örgüsünü taramakta.
Sağ yandan taradığında
Altmış-yetmiş alp yaratılıp
Kılıç, mızrak tutuna
Kanlı savaşa gidip katılmakta.
Sol yandan taradığında
Seksen-doksan alp yaratılıp,
Kanlı savaşa girmekte.
Huban Arığ içerleyip, konuştu:
'Kanlı savaşa yerli halkı katan
Hara Hat senmişsin meğer,
Hara Hat'ı öldürmezsem
Kanlı savaş hiçbir zaman bitmez.
Yaratıcı olan Hara Hat,
Gözle ancak şimdi gördüm.
Senin canına ulaşmadan
Savaş hiçbir zaman bitmez.'
Büyük savaşın içinden gidip,
Hara Hat'a şimdi ulaştı.
Alpı vuracak çelik kılıcını
Uzaya kadar kaldırarak*

Hara Hat'a indirdi.

Göğün dibi soludu,

Yerin ucu kesildi.

Hara Hat'ın kara başı kesilip,

Kara yere düştü.

Kuru kemiği alevli ateşle yanıp,

Kara hıbnı ancak kaldığında,

Kasırğa ve yol [onu] alıp götürdü. ” (Davletov 2006: 72-73).

...

“Alp Huban Arığ kız

Kögetey Mirgen'i gelip kaptı.

Kögetey Mirgen [o zaman] böyle konuştu:

‘Yaraticının koyduğu yargı doğru çıkar,

Evlenecek hayatım şimdi geldi.

Tanrı'nın belirlediği evlilik gerçekleşir.

Evlenecek canım özü geldi. ’

Huban Arığ [ise] yanıt vermektedir:

‘Küçük aylı, güneşli yeryüzünde

Alacak hatun bulamadığında,

Ak Üzütlükte

Ayrılıp ölenlerle evlenirsin.

Sıcak güneşli yeryüzünde

Karı bulup evlenemediğinde,

Geçip ölenleri karı edip evlenirsin. ’

Kaptığı yerden büyük etler,

Tuttuğu yerden koca etler,

Parçalanıp koparmaktalar.

Yedi güne vardılar.

Yere, taşla düşmediler.

Dokuz güne ulaştılar,

Toprağa, taşla düşmediler.

Dokuz günün ardından,

Huban Arığ, Kögetey Mirgen'i

*İniş aşağıya itmeye başladı,
 Dağın yukarısına dayatmaya başladı.
 Aşık kemiğinin başına takılmadan,
 Çayır melikesinin başını çekmeden
 Hara yerden kapıp
 Uzaya kaldırıp vurdu.
 Göğün dibi soludu,
 Yerin ucu yarıldı.
 Kögetey Mirgen, kara kayayı
 Kucaklayıp, ayrılarak öldü.
 Ayrılıp ölen sürünü ağlayıp, ağıt yakıp,
 Dağ sırtında durarak konuştu:
 ‘Alp üstünü Huban Arığ kız,
 Aylı, güneşli yeryüzünde
 Seni alıp evlenmek naşip olmadı.
 Ak Üzüt ülkesinde
 Seni ben bekleyip alırım.
 Orada ebediyen [birlikte] yaşarız.
 Çok güzel gözlerini
 Bırakıp ayırmak ne kadar zor.
 Çiçek kadar güzel topraktan
 Ayrılmak ne kadar da güç.
 Senin gelmeni beklerim,
 Senin varmanı beklerim.
 Bu dünyada oyun yaşam,
 Gerçek yaşam o dünyada,
 Çilesiz yaşam şimdi olacak.’
 Kögetey Mirgen’in sürünü ağlayıp, ağıt yakıp,
 Ak Üzüt ülkesine gitti.” (Davletov 2006: 73-74).*

Huban Arığ, Ak Üzüt ülkesine gelip Altın Tüylü Ak köpeği bulduktan sonra tekrar yeryüzüne geri dönmek için uçmaya başlar. Giderken konuşmaya başlar ve Ak Üzüt ülkesindeki herkes söylediklerini duyar. Dokuz oğlan ve dokuz kızı hileyle kandırıp Altın Tüylü Ak köpeğin ruhunu alıp götürmek üzere olduğunu, kendisiyle yarışacak kimse varsa

peşine takılıp onu yakalamasını söyler. Dokuz oğlan ve dokuz kız bu duruma çok sinirlenirler birbirlerini suçlamaya başlarlar. Dokuz kız şalvarlarını dokuz çatal kayın ağacına kaptırıp yırtarlar. Dokuz oğlan Kök şahin paltolarını giyip Huban Arığ'ın peşine takılırlar. Huban Arığ'ın arkasından oklar atarlar ama Huban Arığ hepsini atlatır. Dokuz kız şalvarlarını dikip Huban Arığ'ın peşine takılırlar. Huban Arığ'ın gücü tükenmek üzereyken Ak Üzüt ülkesinden çıkıp Sarı Üzüt ülkesine gelir. Ak Üzüt ülkesinin bekçileri geride kalır ve ağlayarak ağıt yakarlar. Huban Arığ bizi kandırdı kağanımız, beğimiz bizi yok edecek diyerek ağıt yakarlar. Huban Arığ'ın Sarı Üzüt ülkesine geldiğini haber alan dokuz sarı oğlan ve dokuz sarı kız sarı şahine dönüşüp peşine takılırlar. Fakat Huban arığ'ı yakalayamazlar ve Huban Arığ Sarı Üzüt ülkesinden çıkıp Kara Üzüt ülkesine geçer. Sarı Üzüt ülkesinin bekçileri bu durma çok üzülüp ağıt yakmaya başlarlar. Huban Arığ, Kara Üzüt ülkesine gelince dokuz kara kız kara şahin donuna girip onun peşine takılırlar. Huban Arığ'ı yakalayamayınca ağlayıp ağıt yakarlar. Kağanlarının onları öldüreceğini söylerler. Huban Arığ'ı alkışlarlar ve Huban Arığ ile vedalaşırlar:

*“Kök şahin paltolarını giydiler,
Kök ayasa çıktılar
Alp Huban Arığ'ın yolun takip ederek,
İzini sürerek gittiler.
Kanat sesi duyulmaktadır,
Çarpış sesi işitilmektedir.
Kirişin iyisi ulamaktadır,
Okun iyisi gürlemektedir.
Alp Huban Arığ kız
Yüksekte gelen okları
Altından eğilerek geçmekte.
Alçaktan gelen okları
Üstünden aşarak geçmekte.
Uzaydaki kara bulut
Kara yere yapışık ezilmektedir.
Ayaz gökyüzü bulutlaşmaktadır.
Bulutlu gökyüzü bulutsuzlaşmaktadır.
Huban Arığ'ın yün ve tüyleri kara yere*

Karasinekler gibi hareket ederek düşmekteler.

Huban Arığ geriye dönerek baktığında

Dokuz kız, şalvarını dikmiş,

Peşinden atılıp savaşa gitmekteler.

Ulaşıırken ulaşmaktalar,

Yakından yakın yaklaşmaktalar.

Dokuz kulaç kadar mesafedeler

Huban Arığ'ın arı gücü kalmamak üzere,

Ayrırlıp öleceğini bilmektedir.

Ulu gücü yetmemek üzere,

Geçip öleceğini sezmektedir.

Ak Üzüt ülkesi bitmek üzere,

Sarı Üzüt ülkesi gelmek üzere.

Sarı deniz gözükmektedir.” (Davletov 2006: 82-83).

...

“Sarı Üzüt ülkesinde

Dokuz sarı oğul, dokuz sarı kız, haber alıp,

Sarı şahinlere dönüşüp

Uzaya yükselerek uçup

Huban Arığ'ı vurarak savaşmaktalar.

Kuyruğu demet kopartırcasına tekmelemekteler,

Kanat tüylerini koparmaktalar.

Dokuz sarı oğul, dokuz sarı kız yaklaşarak,

İki yanından da atış yapmaktalar.

Huban Arığ, kara yere hızlı düşerek,

Yeniden uzaya ok gibi atılmaktadır.

Dokuz sarı oğul, dokuz sarı kız

Yaklaşmadan, yakalayamamaktalar,

İsabetli vuramadan, yorulmaktalar.

Sarı Üzüt ülkesi bitmek üzere,

Kara Üzüt ülkesi başlamaktadır.” (Davletov 2006: 83).

...

“Kara Üzüt ülkesinden

Bekçi olan dokuz kara kız,

*Kara şahine dönüşüp,
 Uzaya çıktılar,
 Huban Arığ'la dövüşüp, savaştılar.
 Uzayda ulu gürlleme, ulu gürültü durmakta.
 Aşağıdan peşinden düştüklerinde, alp kız
 Ak bulutun arasına dalıvermekte.
 Ala gözle görünmez olmakta.
 Dokuzkara kız oklarını
 Boş yere atıp harcamaktadır.
 Kara Üzüt ülkesi bitmek üzere,
 Aylı, güneşli ülke görünmekte.” (Davletov 2006: 83-84).*

Ay Mirgen ile Kök Mirgen'in yurduna Huban Arığ kandırılarak geldiğini anlayınca konuşmaya başlar. Onun konuşması her yerde duyulur. Huban Arığ, Ay Mirgen ile Kün Mirgen'i savaşa çağırır. Ay Mirgen ile Kün Mirgen evden çıkıp Huban Arığ'a gülmeye başlar. Ay Mirgen kardeşi Kün Mirgen'e evlenmek için gidip alacakları kızların buraya geldiğini ve düşman yurdunda çile çekmek zorunda kalmayacaklarını söyler. Huban Arığ bu sözlere çok sinirlenir ve ölmeden önce son giysilerinizi giyip, son sözlerinizi söyleyerek gelin sizi öldüreceğiz der. Altın Tüylü Ak köpeği hile ile kandırmışsınız geri verin güzellikle vermezseniz zorla alırım diyerek meydan okur. Bunun üzerine Ay Mirgen ile Kün Mirgen, kız kardeşlerini çağırırlar ve evlenecekleri kızların onlara güzellikle gelmediğini söylerler. Bunun üzerine dokuz başlı kara kayanın kapısı açılır ve dokuz saç örgülü çiltek saçlı, alnında altın boynuzu olan bir kız çocuğu gelir. Üç alpa selam verip kızların evlenip saçlarını iki örgüye çevirerek başka yurtta yaşamının kaçınılmaz bir kader olduğunu söyleyerek abileri ile evlenmelerini söyler. Huban Arığ bu duruma çok sinirlenir ve ne yemek ne de su içmeyiz der. Haan Hıs o zaman güzellikle değil zorla ağabeylerime sizi alırım diyerek meydan okur. Böyle tartışıp dövüşürlerken Huban Arığ cebinden Altın bıçağı çıkararak silkeler ve Altın Hus karşısında beliriverir. Huban Arığ, Altın Hus'a Ay Mirgen ve Kün Mirgen'i öldürmeden cebime girme der ve Altın Hus Ay Mirgen'i öldürmeye gider. Huban Arığ Haan Hıs ile Kök Nincil, Kün Mirgen ile Sarığ Sayın da Hara Alp ile savaşmaya başlar. Huban Arığ, mücadeleye hala devam etmektedir. Günler aylar geçer ve Huban Arığ öfkelenmeye başlar. Haan Hıs'ı yenmeye gücü yetmemeye başlar. Huban Arığ'ın Haan Hıs ile savaşacak gücü kalmaz:

“Arı gücü kalmadan, Huban Arığ,
 Bir ileri bir geri düşürülmekteydi.
 Ulu gücü yetmeden
 İniş aşağı ittirilmekteydi.
 Haan His ne kadar sinirleniyor,
 Alnındaki altın boynuz,
 Kadar güçte yanarak, parlamaktadır,
 Kadar gücü artmaktadır.
 Alnındaki altın boynuz,
 Kırk hanı [ülkeyi] aydınlatmaktadır.
 Alp Huban Arığ kız,
 Geniş taşa yanlış basmakta,
 Yuvarlak taşa kaygan basmakta.
 Aylı aklını karıştırmaktadır,
 Ara dünyayı düşünmektedir.
 Güneşli aklını o, yitirmektedir,
 Köletkeye benzer olmaktadır.
 Kök Nincil bakıp görüyorsa,
 Alp Huban Arığ kız,
 Ayrılmayan özü ayrılacağa benziyor,
 Geçmez özü geçeceğe benziyor.
 Dokuz başlı kara kaya
 Oraya ve buraya sallandı.
 Kara kayanın içinden
 Kırk kulaç zincir çekerek
 Altın tüylü ak köpek çıkıverdi.
 Haan His’in önüne gelip
 Alnındaki atlin boynuzu vurup geçti.
 Dağın dibi gürledi,
 Denizin dibi uğuldadı.
 Haan His, horğamcıl olup
 Kara yerin altına eriyip sızıverdi.” (Davletov 2006: 102).

Huban Arığ ve Kök Nincil, Sarığ Sayın’a yardım etmek için Hircotay Mirgen’in yurduna doğru giderler. Yolda Sarığ Sayın’ın atı Alp Sarı atın bıraktığı izlerin arkasından giderler. Huban Arığ ve Kök Nincil, Hircotay Mirgen’in yurduna gelince güçlü ve alp ve bekçileri g r rl r. Biz bunlarla savaşmaya ba larsak altı güne varmadan ölürüz derler. Bunun  zerine Huban Arığ, altmış yordamı döndürür, elli yordamı evirerek    gün    gece ulu yağmur yağdırır.    günün sonunda yağmuru durdurup sıcak başlatır. Halk ve mal bu hava değişimine dayanamaz ve kalın uykuya dalarlar. Huban Arığ    gün içinde ülkeyi bitiremezsek uyanıp bizimle savaşmaya ba larlar, bizi  ld r rl r der. Hırotay Mirgen’i öldürmeye Huban Arığ, Han Harahçın’ı öldürmeye de Kök Nincil gider. Huban Arığ, ak karlı zirveye gelince cebinden altın kistiği çıkarıp silkeler ve Altın Hus karşısında belirir. Huban Arığ, Altın Hus’a Hircotay Mirgen’in yurdunun bekçilerini öldürüp geri gelmesini söyler. Altın Hus da onları öldürmeye gider. Huban Arığ Hırotay Mirgen’in olduğu ak karlı zirveye girer. Fakat Hırotay Mirgen’i öldürmeye gücü yetmez. Tam o sırada Altın Hus gelip Huban Arığ’a düşman ülkesinde gücünün zayıfladığını söyleyerek Hırotay Mirgen’i öldürür:

“Ak karlı zirveye girip, Huban Arığ bir görse,

Alp Hırotay Mirgen kırkayaklı,

Demir bir yatakta horlayarak uyumakta.

Kara yer sallanmaktadır,

Uzay titremektedir.

AĞzını açıp içine çektiğinde,

Huban Arığ solukla birlikte çekilip,

AĞzına kadar gelip, durmakta.

Soluğu geri verdiğinde, solukla

Kapıdan dışarı   makta.

AĞzından çıkan soluğu

Ak alev olup yayılmakta,

G  s nden çıkan soluğu

Kök alev olup yayılmakta.

Huban Arığ iki bileğini sıktı,

 ki eteğini, g   biriktirip, çekti.

Alp vuracak  elik kılıcını çekip,

Uzaya kadar kaldırıp,
 Hirotay Mirgen'i vurdu.
 Katı çelik gıcırdayarak geçti,
 Sağlam çelik gürleyerek geçti.
 Çelik kılıç, dokuz yerinden kırılarak,
 Buz gibi ezildi, ufaldı.
 Hirotay Mirgen, gerilip, uzanıp, silinip,
 Yeniden horlamaya daldı.
 Korkmayan özü korkmakta Huban Arığ,
 Ürkemeyen özü ürkmemeye başladı.
 Katı yüreği eridi,
 Pek yüreği parçalandı.
 'Alp vuracak çelik kılıcım
 Dayanamadan, kırılarak, ufalarak, ezildi.
 Babamın verdiği sağ elini görüp kal' diye,
 Sağ elini uzaya dek kaldırıp,
 Hirotay Mirgen'in üstüne indirdi.
 Aya sesini işitmeyen,
 Yabancı kimse kalmadı,
 Büyük parmak sesini işitmeyen,
 Düşman kimse kalmadı.
 Hirotay Mirgen kaçınıp, silinip,
 Yana yatıp, horlayarak uyuyverdi.
 Huban Arığ kara başını sallamaktadır.
 Ölmez özü öleceğe benzemektedir,
 Ayrılmayan özü ayrılacağa benzemektedir.
 Etraflıca dolaşmakta
 Arı canına ulaşacak yol yok.
 Çevresinde bakınarak dolaşmakta.
 Ulu canına ulaşacak bir şey yok.
 Ak karlı zirvenin kapısı açıldı,
 Üçgen çıplak oğlan içeri girdi.
 Huban Arığ'a konuştu:
 'Ata yurdunuzdan çıkarken

Alp olarak gemekteydiniz.

Yabanc ülkesine geldiğinizde

Alp zayıfı şimdi oldunuz.

Ana yurdunuzdan çıkarken

Er üstünü olarak gelmekteydiniz,

Düşman ülkesine geldiğinizde,

Er zayıfı şimdi oldunuz.’

Sağ elini kaldırıp,

Hırotay Mirgen’i vurdu geçti.

Göğün dibi gürlledi

Yerin arkası kesildi.

Hırotay Mirgen alevli odla yandı.” (Davletov 2006: 106-107).

Huban Arığ, Kök Nincil’i kurtarmaya çalışırken aralık dağ sırtında üç başlı üç tutacaklı geniş bir taş görür. Bu taşın üzerinde de Altın Tüylü Ak köpeğin bıraktığı gizli bir bitik bulur. Altın Tüylü Ak köpek Huban Arığ’a yazdığı gizli bitikte üç başlı, üç tutacaklı geniş taşı koparıp Ak denizin içine atmasını, ancak öyle o zaman Kök Nincil’i bulabileceğini söyler. Huban Arığ iki bileğini sıkarak ayasının içine tükürür ve üç başlı kayayı kucaklayıp Ak denizin içine atmaya çalışır. Fakat kayayı kaldırıp atmaya gücü yetmez. Tam gücünün tükenmek üzere olduğunu anladığında nal sesleri duyar. Dönüp baktığında amcasının atı Kaburgasından Kanatlı Kara Doru atın geldiğini görür. Altın Tüylü Ak köpeğin gittiğini ona yardım için kendisinin geldiğini söyleyerek Huban Arığ’a ağzını açmasını söyler. Huban arığ ağzını açınca Kaburgasından Kanatlı Kara Doru at Huban Arığ’ın ağzına nefes üfler. Huban Arığ atın nefesiyle güçlenir kemikleri sağlamlaşır ve üç başlı kayayı kaldırıp Ak denizin içine atar:

“Bu ülkeye sen gelip,

Arı gücün almadan,

Ayrılıp öleceğini bilerek,

Ulu gücün yetmeden

Geçip öleceğini sezerek,

Yardım etmek üzere ben geldim,

Arı, gücümü ben vermekteyim,

Ağzını bir açiver. '
Huban Arığ ağzını açiverdi.
Kaburgasında kanatlı kara doru at
Ağzının içine soluğu üfledi.
Zavallı kızın vücuduna sıcaklık yayıldı,
Katı zırhları patlayıp parçalandı,
Yeniden gücün girdiğine benzemekte,
Yeniden canın girdiğine benzemekte.
Ağzından çıkan soluğu,
Ak alev olup yayılmakta.
Göğsünden çıkan buğusu,
Kök alev olup saçılmakta.
Üç başlı, üç tutacaklı geniş taşı,
Uzaya dek kaldırıp,
Ak denizin içine fırlattı.
Ak deniz kıyısından taşıp, yayıldı.
Ak karlı zirve kum ve çakıl gibi ezildi.
Ak karlı zirvelerde ak duman yayıldı.
Kök karlı dorukları kök duman kapladı.
Ulu dağlar uğuldadı,
Ulu sular şırıldadı.
Önünde yayılan ak duman kalkıp,
Ak buluta katıldı.
Ayın gözü görünüverdi.
Kök duman kalkıp
Kök buluta katıldı.
Güneşin aydınlığı yanıverdi. ” (Davletov 2006: 121).

Huban Arığ, ak çayırın ortasında iki koçun çarpışmakta olduğunu görür fakat ne yaptıklarına anlam veremez. Huban Arığ, kaburgasında kanatlı kara doru ata gücünü geri verir ve atı alkışlayarak vedalaşır. Huban Arığ, kayayı kaldırdıktan sonra iki koçun birbiriyle çarpıştığını görür ama ne yaptıklarına anlam veremez. Kaburgasından kanatlı kara doru at ile vedalaştıktan sonra iki koçun yanına gelir. Bu iki koç Huban Arığ'ın geçeceği yolu kapattıkları için Huban Arığ kızar. Yargı edece kimse yok o zaman yargıyı

ben veririm der ve çatal kamçısını iki koçun arkasına vurur. İki koç da birden ortadan yok olurlar, ne öldükleri ne de yaşadıkları belli olmaz. Huban Arığ birden nereden geldiği belli olmayan bir ses duyar. Bu ses Huban Arığ’a yapılmayacak şey yaptığını, gittiği her yerde ona engel olup onunla savaşıacağını söyler. Huban Arığ bu sesi duyunca hileli bir ses olduğunu anlar:

*“Yelesi yellenip, kuyruğu yayılıp,
İki koçun önüne geliverdi.
İki koç çarpışıp
Kara yeri kazımışlar,
Kara balçığını çıkarmışlar.
Yeşil otunu koparmak üzere tepmişler,
Gevrek balçığını çıkartmışlar.
Kara koçla ak koç
Karşı karşıya koşarak çarpıştığında
Katı kaya gibi gıcırdamakta,
Demirin çarpıştığı gibi gürlemekte.
Çatal boynuzlarından
Ak alevli od yanmaktadır.
İki boynuz arasından
Kök alevli od yanmaktadır.
Baktıkları gözleri köz gibi,
Soludukları solukları alev gibi,
Ak duman olup yayılmaktadır,
Göğüslerinden çıkan buğuları
Kök duman olup yayılmaktadır.
Sudan çıkan kaz gibi
Suları yere dökülmektedir.
Gök, buluthuymuş gibi
Güneşin gözü görünmemektedir.
Huban Arığ bakıp anladı [ki]
Bu yerden geçip gidecek yer yoktur.
Alpın geçtiği ulu yolda*

İki koç çarpışmaktadır [çünkü].
 Alp kız darılıp konuşmakta:
 'Ak çayırın otu yetmiyormuş gibi,
 Arı canlarınıza mı ulaşmaktasınız?
 Yargı edecek kimse yok ise
 Yargıyı ben yerine getirebilirim.'
 Ata vuracak çatal kamçısını
 Uzaya dek kaldırıp
 İki koçun arkasından vurdu geçti.
 Ulu gürlleme, ulu gürültü meydana geldi,
 Ulu dağlar gürlledi,
 Ulu sular şırıldadı.
 Ak çayıra ak duman yayıldı,
 Kök çayırı kök duman doldurdu.
 Huban Arığ, nasıl vurdum diye,
 Göz atıp baktığında,
 İki koçun kapıştığı yeri kalmış,
 [Ancak] ayrılıp ölen kemikleri yokmuş.
 Göge çıktıkları [da] yok,
 Kara yerin altına girdikleri de yok.
 Bir kulakla yer altını,
 Bir kulakla da yerin üstünü dinlediğinde,
 Yetmiş kat yerin altında,
 Dünyanın bağı katı ve çakıllı olduğu yerde,
 Kız güzel, altmış ezgiyi dolandıra çalmakta,
 Ağaç başları sallanmaktadır.
 Elli şarkıyı evire söylemekte,
 Ot başları sallanmaktadır:
 'Alp Huban Arığ kız,
 Edilmemesi gereken şeyi sen yaptın,
 Tutulmaması gereken şeyi sen tuttun.
 Varacağın yerde bağın olacağım,
 Geleceğin yerde kendirin olacağım.
 Gideceğin yolunda ip olacağım.

*Aylı, güneşli yer üstünde,
 Arı gücü orada ölçüşürüz.
 Ulu gücü orada anlarız. '*
*Huban Arığ bu sese vardığında,
 Güzel hileyle yapılan bir şey olduğunu anladı. "* (Davletov 2006: 122-123).

Huban Arığ, Kök Nincil'in yurdunu ve malını sürüp götürən Hara Mükke'ye sinirlenerek alp vuran çelik kılıcı kaldırıp savaşın içine girip savaşmaya başlar. Huban Arığ, en sonunda Hara Mükke ile karşı kaşıya gelir ve savaşmaya başlarlar. İki alp uzun süre birbirleriyle savaştıktan sonra çok yorgun düşerler ve birbirlerini yenemezler. Tam o sırada nal sesleri duyarlar ve Kaburgasından kanatlı kara doru at gelir. Huban Arığ'a arı gücümü veriyorum ağzını aç der. Huban Arığ ağzını açınca kara doru at ağzına üfler ve Huban Arığ güçlenir. Bir süre daha Hara Mükke ile güreştikten sonra onu katı kayaya çarpar ve Hara Mükke ölür:

*"Huban Arığ'la Hara Mükke
 Yüz yüze gelip,
 Yaka-baştan tutuşamadan
 Yarım güne vardılar.
 Etek-baştan kapışamadan
 İki güne ulaştılar.
 Yarım günün ardından
 Yaka-baştan kapışıp
 Geniş çayırdı dövüşmeye başladılar.
 İki günün ardından
 Etek-baştan tutuşup,
 İssız çayırdı güzelce güreşmeye başladılar.
 Huban Arığ söz söyledi:
 'Kan içmeye doymaz Hara Mükke,
 Yerli halkı ezmektesin.
 Et yetmeye Hara Mükke,
 Onurlu halka çile çektirmektesin.
 Para karşılığı köle olunmasın,*

Halkı kişiler baskı altında tutmasın.
 Ayrılıp ölmeye gelmişsen,
 Ayırırveririm ben seni.
 Geçip ölmeye gelmişsen,
 Geçiriveririm ben seni.
 Ayrılıp ölen sürünün
 Ak üzüt ülkesine varıp,
 Üstün güçlü Huban Arığ'ın elinden
 Ayrılıp öldüm diye anlatırsın.
 Giymediğin giysini giymiş olmalısın,
 Yemediğin yemeği yemiş olmalısın.'
 Yedi güne ulaştılar.
 Yere-taşa düşmediler.
 Dokuz güne çıktılar,
 Toprak-taşa düşmediler.
 Kara yere eğirebasıp,
 Kaburgalarını kırmaktalar.
 Donuk yere deldire basıp,
 Omurgalarını kırmaktalar.
 Yer-toprağa kaldırmadan,
 Yerin altına uğuldayıp-gıcırdayıp iniverdiler.
 Kızıl kır at yerin üstünden
 Acı acı kışneyip geçti.
 Huban Arığ'la Hara Mükke
 Dokuz kat yerin altına düştüler.
 Çetince savaşıp birbirini eğmeğe çalışmaktalar,
 Hazıra boğa bağrısmaktalar,
 Evire-çevire dövüşmekteler
 İki boğa gibi çarpışmaktalar,
 Güçlerini ortaya koyarak savaşmaktalar.
 Kaburga kemiklerini kırmaktalar,
 Cesurca itismekteler,
 Vücut kemiklerini koparmaktalar.
 Dağ başlarını parçalamak üzere tepmekteler,

Silsileli dağ doruklarını yıkmak üzere tepmekteler.

Kalın vücutları tükenmekte,

Katı kemikleri gıcırdamakta,

Kızıl kasları erimekte,

Sivri kemikleri gürültü çıkarmakta.

Ar güçleri bitti,

Alaçık gibi oldular.

Ulu güçleri tükendi,

Köletki gibi göründüler

Huban Arığ'ın Hara Mükke 'yi

Kara yerden kapıp, kaldırıp fırlatmayı

Arı gücü almamakta,

Ulu gücü yetmemekte.

'Yabancı birinin önünde durup

Ayrılıp ölecek miyim [acaba]?

Düşman birisini dolanarak

Geçip ölecek miyim [acaba]?' diye,

Düşüncelere kapılmaktadır Huban Arığ.

Bir kulakla yerin altını,

Bir kulakla yerin üstünü dinlerken,

Hangi yerde bilinmez,

Katı ayaklı mal tepinip gelmekte,

Katı bilekli erin [kamçı] vurduğu işitilmemekte.

Kara yer sallanmakta,

Uzay sarsılamakta.

Kapatılan gözün açılması,

Açılan gözün de kapanması arasında

Silsileli dağ sırtının üstüne

Kaburgasında kanatlı kara doru at gelip durdu.

Mal sesiyle kişneyip,

Kişi diliyle konuştu:

'Alp Huban Arığ,

Ata yurdundan çıkarken

Alp idin.
 Yabancı ülkesine gelince
 Alp kötüsü mü oldun?
 Ana yurdundan çıkarken
 Er üstünü idin.
 Düşamn ülkesine gelince
 Geçip ölecek gibi oldun mu?
 Zayıf boğanın üzerinden atlamadığı,
 Çürük boğanın koklamadığı hale gelmişsin. '
 Aralık yerden aşırı adımlarını atarak
 Huban Arığ'ın önüne gelip, dedi:
 'Arı gücümü veriyorum,
 Ağzını açıver lütfen. '
 Huban Arığ ağzını açıverdi,
 Kara doru at ağzının içine üfledi
 Sıcak yel içine girdi,
 Kızın vücudu ısındı.
 Tereyağı gibi erimekte ağzında,
 Üs gibi ezilemekte içinde.
 Kalın vücudu yeniden güçlenmekte,
 Katı kemikle donanmakta,
 Eski [güçlü] halini yakalamak üzeredir.
 Önceki halinden daha da güzel olmakta,
 Evvelkinden şimdi daha da iyi gibidir.
 Ayağa yeniden gayretlenip basarak kalktı,
 Kara Mükke'yi yeniden kaptı,
 Kara yerden su çıkacak
 Katı taştan ot çıkacak biçimde basmaya başladı.
 Dağdan dağa [birbirlerini] attılar,
 Doruktan doruğa fırlatıştılar.
 Altı gün geçince
 Alp Huban Arığ Kara Mükke'yi
 Tutunması [için] el vermeden
 [Ayak] basması için ayak bırakmadan,

*Dağın yukarısına doğru sıkıştırıp,
 Aşağıya doğru çevirip,
 Kara yerden kapıp,
 Kara uzaya kadar kaldırıp,
 Katı kayaya bütün gücüyle vurdu.
 Katı kemiği kum ve çakıl gibi ezildi,
 Kızıl kanı su gibi yayıldı.” (Daletoy 2006: 127-129).*

Huban Arığ Hara Mükke’yi öldürdükten sonra oradan uzaklaşmak isterken bir tokat sesi işitilir. Huban Arığ, kara yerin üstünde altı kez dönerek toprağın içine gömülür. Kendisine kimin vurduğunu anlamaya çalışır ve karşısına gelen kıza kim olduğunu sorar. Kuz ad Çelbigen’in kızı Çilbey Arığ olduğunu söyler. Huban Arığ ve Çilbey Arığ büyük bir kavgaya tutuşurlar. Dokuz gün boyunca kavga edip bir türlü birbirlerini yenemezler. Huban Arığ kaburgasından kanatlı kara doru atın öldüğünü görünce çok üzülür ve ağlamaya başlar. Böyle söylerken yer sallanır, dağ doruklarında dumanlar yayılır ve Altın Tüylü Ak köpek gelir. Üç kök kurt ile savaşı ve onları öldürür. Huban Arığ’a dönüp yurdunda güçlü alptın düşman yurdunda mı güçsüzleştin der. Huban Arığ, buna çok sinirlenir ve Çilbey Arığ’ı katı kayaya yapıştırır ve öldürür:

*“Huban Arığ dönüp uzaklaşmak isterken,
 Aya sesi patladı, geçti,
 Aya sesini duymayan,
 Yabancı ülkelerde kimse kalmadı.
 İrgek sesini işitmeyen,
 Düşman ülkelerde kimse kalmadı.
 Alp Huban Arığ kız,
 Kara yerin üstünden altı [kez] dönerek
 Yarısına kadar kara toprağın içine saplanmış, bu darbeden
 Aylı aklın yitirip
 Arkadaki dünyayı düşünür oldu,
 Güneşli bilincini yitirip,
 Görünmez dünyayı özler oldu.
 Ayağa kalkıp o yürüdü*

Hangi alp yiğit vurdu diye etrafı şimdi gözlediğinde

Altmış sürmesi sırtına asılı,

Elli sürmesi omuzlarına koyulu,

Kartalınki gibi gözlü,

Kandan kızıl yüzlü

Baktığı gözü köz gibi,

Soluduğu soluğu şimşek gibidir.

Gözlerinin arasını [ölçmek için] karış yetmez,

Kulaklarının arasını [ölçmek için] kulaç yetmez.

Huban Arığ dedi:

‘Engin dünyanın üstünde,

Kara yerin altında

Üstün güçlü akptan

Düşecek biçimde darbe yemedim.

Ulu güçlü er yiğitler

Serilecek biçimde [beni] itemedi.

Yere yıkacak darbeyi ilk senden yedim.

Beni düşüren sahibi üstün alp,

Yedirende atan kimdir?

Emzirende anan kimdir?

Hangi nehrin civarında yurtlusun?

Hangi diyarda yerleşiksin?

Adlandıranda adın nedir?

Verilende soyadın nedir?’

Güçlü alp kız ise yanıtladı:

‘Yerin tam yetmiş kat altında

Kızıl deniz kıyısında yaşayan,

Yetmiş başlı Çelbigen’in kızı,

Çilbey Arığ’ım ben.

Ak yazıda ak koçla kara koç tokuşurken,

Atan mı sana söyledi

Çatal kamçıyla vurmanı?

Anan mı sana öğütledi

Vücudumuzu acıtacak biçimde vurmanı?

Yamanlık eden kişiye yamanlıkla yanıtlarım,
 Yahşilik eden kişiyi yahşilikle karşılarım.
 Öce neden olan kişiden öcümü alırım. '
 'Ortasına kadar doldurulması gereken kâseyi dolu vermem,
 Doldurulması gereken kâseyi ortalamam.
 Elin yazgısına elimle karşılık veririm.
 Senin möriyin geçti
 Benim utkuma şimdi bak. ' Diye,
 Söyleyip Huban Arığ,
 İki bileğini sıktı,
 İki eteğini, yaşam gücünü koyup, çekti,
 Sağ elini uzaya doğru tutup,
 Çilbey Arığ'ı vurdu, geçti.
 Aya sesini duymayan,
 Yabancı kişi kalmadı.
 Büyük parmağı işitmeyen
 Düşman kişi kalmadı.
 Ulu dağlar uğuldadı,
 Ulu sular şarıldadı.
 Nasıl vurdum diye
 Göz attığında [Huban Arığ]
 Engin dünyanın üstünde Çilbey Arığ'ın
 Dokuz dönerek yere düştüğünü,
 Yarisına dek toptağa battığını,
 Elden giden etin yanağa yapıştığını,
 Yanaktan kopan etin elde kaldığını [gördü].
 Çilbey Arığ, güneşli aklını yitirip,
 Yer üstündey yuvarlanmakta,
 Aylı bilincini karıştırıp,
 Bir öne, bir arkaya düşmektedir.
 Ağzından akan kanına boğulmakta,
 Burnundan akan kanına boğulmaktadır.
 Bilinci döndüğünde ayağa kalkıp

*Huban Arığ'a doğru yönelip çarpıştığında,
 Kayaların çarpıştığı gibi gürültü çıkmakta,
 Demirlerin çarpıştığı gibi gıcırtı yayılmaktadır.
 Yaka-baştan tutuşamadan
 Yarım güne ulaştılar.
 Yarım gün geçince,
 Yaka-baştan kapışıp,
 Yazı yere gidip, yiğitçe dövüştüler.
 İki gün geçince,
 Etek-baştan kapışıp,
 Kimsesiz yazıda dürüstçe, kahramanca kapıştılar.
 Ateşte duran üç ayaklı kazanlar,
 Sarsılmaktadır.
 Kırdan duran motorlu kazanlar,
 Titreyip gürültü yaymaktadır.
 Tos evler ezilmekte,
 Hahpas evler devrilmektedir.
 Yatan ağaç yatay yarılmakta,
 Duran ağaç dikey kırılmaktadır.
 Bir öne doğru düşmekte,
 Bir arkaya doğru devrilmekte.
 Yedi güne ulaştılar,
 Yere-taşa düşmediler.
 Dokuz güne vardılar,
 Toprak-taşa düşmediler.” (Davletov 2006: 129-131).*

...

*“”Altın tüylü ak köpek,
 Köpek sesiyle ürüyüp,
 Kişi sesiyle konuştu:
 ‘Kağanım, beyim Huban Arığ
 Ata yurdundan çıkarken
 Güçlü bir alptın sen,
 Yabancı ülkesine gelince,
 Alpların en kötüsü mü oluverdin?*

Ana yurdundan çıkarken,
 Üstün güç sahibiydin.
 Düşman ülkesine gelende
 Geçip ölmek mi istedin? '
 Bunu işitip Huban Arığ
 Darılıp, öfkelenip,
 [Can] acısına kapıldı, çok sinirlendi.
 Çilbey Arığ'ı kara yerden kapıp,
 Uzaya dek kaldırıp
 Katı kayaya yapıştıra vurdu, geçti.
 Gök gibi gürlledi,
 Yerin arkası yarılarak kesildi.
 Dokuz güne kadar göz görmeyecek derece
 Kara duman yayıldı.
 Arınamak üzere ak duman oluşup çıkıverdi.
 Karın asla yağmadığı karlı dağın dorularına kar yağdı,
 Kırışının hiç düşmediği yazılara kırıştı düştü.
 Ayın gözü ağırlarak öldü,
 Güneşin gözü göğereyerek öldü.
 Kara toprakta ot bitti,
 Katı ağaçta yaprak çıktı.
 Dokuz gün sonra
 Kara duman kalkıp,
 Kara buluta eklendi.
 Kara yer görünüverdi.
 Ak duman arınıp
 Ak buluta katıldı.
 Ayın gözü parıldayıverdi.
 Göz atıp baktıklarında
 Ayrılıp ölmez Çilbey Arığ'ın
 Ayrılıp ölen cansız bedeni[nin]
 Ay ve güneşin [bedeniyle üzerinden] geçmesine izin vermemekte [olduğunu gördüler].
 Geçip ölmez Çilbey Arığ

Geçip ölmüştür şimdi.

Geçip ölen cansız bedeni

Güneş ve ayın [üzerinden] geçmesini engelemekte.” (Davletov 2006: 132-133).

Huban Arığ, Gri Işığ ülkesine geldiğinde altın tüylü ak köpeğin hileyle kandırılıp kuzeydeki alt dünyadan altmış oltayla, güneşli dünya üzerinden yetmiş oltayla ay ve güneşin altında sallanmaktadır. Huban Arığ bunu görünce çok sinirlenir ve alp vuran çelik kılıcını kaldırıp altmış yetmiş oltaya vurur. Fakat alp vuran çelik kılıç dokuz yerinden kırılır. Kök Nincil, Huban Arığ ve Sarığ Sayın’a toyda karışıklık çıkaracaklarını, toydaki kadınların kıyafetlerini yırtıp paramparça edeceklerini, bu karışıklık sırasında Pora SalĖın ile kendisinin, Pora Nincil ile Huban Arığ’ın, kara kayadaki düşmanlarla da Altın Hus’un savaşacağını söyler. Huban Arığ, Kök Nincil ve Sarığ Sayın el ele tutuşup üç kadına dönüşür ve altın masaya doğru giderler. Kök Nincil toy bütün halk içindir herkes aynı tabaktan yiyip aynı kadehten içmeliyiz der. Diğer güzel giyimli kadınlar onları toya sokmak istemezler. Toya girsinler girmesinler diye büyük bir tartışma ve münakaşa yaşamaya başlarlar. Bu tartışmalar sırasında Kök Nincil Huban Arığ ve Sarığ Sayın’a dönüp Huban Arığ sen Pora Nincil ile Sarığ Sayın sen Pora Han ile ben de Pora SalĖın ile savaşacağız der. Arkasından iyi giyimli kadınların kıyafetlerini yırtıp atarlar. Bu tartışmalar olurken Pora Han, Pora SalĖın, Pora Nincil’in kendilerine baktıklarını görürler. Kök Nincil, Huban Arığ’a altın kistiğini çıkarıp at der. Huban Arığ altın kistiğini çıkarıp atar ve Altın Hus karşısına gelir. Altın Hus’a Gri Işığ ülkesini bitirmedikçe cebime girme der. Altın Hus kara kayaya doğru gider. Huban Arığ, Pora Nincil’i vurup geçer. Pora Nincil ne olduğunu anlayamaz ve beni orta dünyada ve alt dünyada yenecek kimse yoktu. Bu ülkeye geleceğini biliyordum şimdi güçlerimizi kapıştıracaksınız der ve savaşmaya başlarlar:

“Alp Huban Arığ kız

Pora Nincil’i vurup geçti,

Pora Nincil kara toprağın üstünde

Altı takla dönüp düştü.

Ayağa kalkıp, dedi ki:

‘Orta dünyada,

Alt dünyada

Çok dolaşıp, çok kapıştım.

Alp tarafından ilk kez yere yıkıldım.

Çok kişinin canını kestim,
 Çok kişinin kanını döktüm.
 Üstün güçlü yaratılan
 Altmış hileyi çok iyi bilen
 Huban Arığ vurdu [beni] herhalde?
 Bu ülkeye geleceğini biliyorduk,
 Geldiğini [ise] hiç bilmedim, işitmedim.
 Ata yurduna biz gitmekteyiz.
 Arı gücünü şimdi ölçüşeceğiz.
 Ana ülkesine şimdi varmaktayız.
 Ulu gücü şimdi karşılıklı bir biçimde sınarız.
 Ayrılıp ölmek üzere gelen Huban Arığ'ı
 Ayırıp öldürüverdim.
 Geçip ölmek üzere gelen Huban Arığ'ı
 Geçirip öldürüveririm.'
 İki bileğini sıktı,
 İki eteğine güç koydu.
 İki alp yiğit kişi karşı karşıya gelip çarpıştığımda
 Ulu dağlar uğuldadı,
 Ulu sular kaydadı.
 Kayaların çarpıştığı gibi gürültü çıktı,
 Demirlerin çarpıştığı gibi gıcırtı patladı.
 Yaka baştan kapışamadan
 Yarım güne çıktılar.
 Etek baştan tutuşamadan
 İki güne ulaştılar.
 Yarım gün sonra
 Yaka baştan tutuşup
 Yazı yere güzelce dövüşmeye başladılar.
 İki gün sonra
 Etek baştan kapışıp
 Issız yazıda güzelce savaşmaya giriştiler. " (Davletov 2006: 152-153).

Huban Arığ ve Pora Nincil mücadele ederken günler aylar geçer ama birbirlerini yenemezler. Huban Arığ öfkelenip Pora Nincil'i katı kayaya çarpar fakat Pora Nincil kayadan kuvvet alarak yeniden dövüşmeye başlar. Huban Arığ, ikinci kez sürüklemeye başlar fakat yine bir şey olmaz. Huban Arığ, Pora Nincil ile mücadele ederken Altın Hus Kara denizin dibine kaçan dokuz kara kızı denizden çıkarıp öldürür. Arkasından gelen dokuz başlı ejderhayı da öldürür. Bundan sonra Pora Nincil Huban Arığ'a orta ve alt dünyada benden daha üstün hile ve yöntem bilen yok sanıyordum fakar sizin hile ve yönteminiz benden üstün geldi arı canıma ulaştınız ve ben ölüyorum der. Buz gibi erir ve çakıl taşı gibi dağılır:

*“Huban Arığ'ın öfkesi tuttu,
Pora Nincil kızı
Dağın yukarısına doğru kıstırmaya girişti.
Dağın aşağısına itmeye başladı.
Tutunmak için kol vermedi,
Basmak için ayak vermedi.
Pora Nincil alp kız,
Kapmaya çalıştığı şeyi ıskalamakta,
Tutmaya çabaladığı şeyi yanlış tutmakta.
Geniş taşa kayarak basmakta,
Yuvarlak taşlara tökezleyerek basmakta.
Huban Arığ, [alp kız Pora Nincil'i] bir ileri bir geri silkeleyip
Kara topraktan kapıp
Uzaya kadar kaldırıp
Katı kayaya yapıştıra vurdu.
Pora Nincil kara toprağa düşüp
Yeniden tin ve güç alıp
Yeniden yaratılıp dövüşmeye başladı.
Bellerini koparmaya karşılıklı çabaladıklarında,
Belleri pek etkilenmemekte.
Birbirinin sırtını yırtmaya gayretlendiklerinde,
Bunların sırtları da pek etkilenmemekte.
Oyuk yerde sağ yanından çarpışıp
Yere düşüp, [alp yiğit kişiler] kendilerine gelmekte.*

Gerçek yerde sol yanlarıyla çarpışıp
 Yere yıkılıp, düzelmekteler.
 Etleriyle et yemekteler,
 Kanlarıyla kan içmekteler.
 Huban Arığ öfkelenip, Pora Nincil'i
 Torba gibi yerden sürüklemeye başladı.
 Kara topraktan kaldırıp
 Uzaya dek tutup
 İkinci kez vurdu geçti.
 Pora Nincil kara toprağa hünerini kullanarak düştü.
 Yeniden karşısına gelip yakasından kaptı.
 Sert ve acımasızca [birbirlerini] bastırmaktalar,
 Birer boğa gibi kükremekteler.
 [Birbirini] eğmek üzere dövüşmekteler,
 İki boğa gibi çarpışmaktalar.” (Davletov 2006: 154).

...

“Üstün güçteki alplar,
 Kırk başlı, kırk kapılı
 Kara kayanın içinde toplanmış,
 [Kalabalığın] ucu kenarı görülmemektedir.
 Ak duman yayıldı,
 Ay ve güneşin gözünü kaplayıverdi.
 Ak dumanın içinden
 Dokuz başlı ejderha çıkıp
 Taşlı, çakıllı yerce koşmaya başladı.
 İleri ve geri devindiğinde
 Ağaç ve taşlar yıkılmaktadır
 Çok mu az mı [zaman] geçince,
 Üçgen çıplak oğlan
 Kara denizden dışarı çıktı.
 Dokuz kara kızın
 Dokuz başını koparıp
 Bir yere toplayıp

Kara denize geri attı.
 Dokuz başlı ejderhanın
 Gelip yanına, kuyruğundan kaptı,
 Ayın altınca çevirip,
 Ak alevli ateş yaktı.
 Güneşin altınca döndürüp
 Gök alevli ateş tutuşturdu.
 Alp vuracak çatal kayaya vurdu, geçti.
 Dokuz başlı ejderhanın
 Dokuz başı da kopup
 Dokuz ayrı yere düştü.
 Kızıl alevli ateşle [vücudu] yandı,
 Kalanını yel ve kasırga alıp götürdü.
 Pora Nincil konuştu:
 'Engin orta dünyada,
 Uçsuz bucaksız alt dünyada
 Benden üstün hile ve yöntem bilen
 Alp yoktur, diye sandım.
 Altmış hileniz üstün gelip
 Ayrılıp ölecek tinimi buldunuz.
 Arı tinime şimdi ulaşırsınız.
 Elli yönteminiz üstün olup
 Geçip ölecek tinimi bilip
 Ulu tinime şimdi yetersiniz.
 Ayrılıp ölmez özüm ayrılıp ölmekteyim.
 Geçip ölmez özüm geçip ölmekteyim.
 Ayrılıp ölecek tinimi bilmeseydiniz,
 Hepiniz buracıkta ayrılıp burada ölürdünüz.
 Atamın yurdu kimsesiz kalmakta,
 Yabancılarla doluşmakta,
 Anamın yurdu sahipsiz kalmakta,
 Düşmanların eline geçmekte.
 Yönetim sahibi halktan ayrılıp
 Zavallı özüm tamamen gitmekteyim.'

*Kolda tutulan Pora Nincil,
 Ay gönlüyle yıkılıp
 Buz gibi eriyip
 Çakıl taşı gibi dağılı ölüverdi.
 Bir daha doğmamak, yaratılmamak üzere
 Pora Nincil tamamen ölmüş.” (Davletov 2006: 155-156).*

Huban Arığ, Pora Nincil öldükten sonra durup bakarken sarı turna balığı zırhlı bir alp görür. Yanına gidip selam verdikten sonra alpa kim olduğunu, nereden geldiğini, nereli olduğunu sorar. Alp da cevap olarak Sarı denizde yaşadığını, sarı dağda doğduğunu adının da Sarığ Tamcıl olduğunu söyler. Pora Han’a yardıma geldiğini, Huban Arığ’a da eş olarak almak için geldiğini söyler. Huban Arığ, bunu duyunca çok öfkelenir ve ancak benim ölü bedenimle evlenebilirsin diyerek Sarığ Tamcıl’a büyük bir tokat atar. Sarığ Tamcıl yere düşüp ayağa kalkar. Öksürerek güç topladıktan soran büyük bir mücadeleye girişirler. Huban Arığ en sonunda Sarığ Tamcıl’ı çatal kayaya çarpar ve ölmeyecek olan Sarığ Tamcıl ölür:

*“İki bileğini sıktı [Huban Arığ]
 İki eteğini, güç koyup, çekti
 Yanına gelip sağ elini kaldırıp
 Sarığ Tamcıl’ı vurdu geçti.
 Aya sesini duymayan
 Âlemde kimse kalmadı.
 Büyük parmak sesini işitmyen
 Bir ülke dahi kalmadı.
 Sarığ Tamcıl dokuz takla atlayıp düşüp.
 Ağzından akan kanına boğulmakta,
 Burnundan akan kanıyla soluksuz kalmakta.
 Aylı aklı karıştı,
 Arka dünyayı düşündü.
 Güneşli aklını yitirdi,
 Görünmez dünyaya uçu.
 Elden giden et yanağa gelmiş,*

Yanaktan kopan et elde kalmış.
 Sarığ Tamcıl, ıslık çalıp, aklını topladı,
 Öksürüp, güç topladı.
 Ayağa kalkıp şöyle dedi:
 'Alt dünyaya altı kez evirip,
 Üstün güçlü alpların
 Arı canına çok ulaştım.
 [Ancak] üstün alpa şimdiye kadar hiç yere serdirmedim.
 Orta dünyayı yedi kez dolaştım
 Ulu güç sahibi alpların
 Ulu tinine çok yettim.
 [Ancak]er yiğidine şimdiye dek hiç yere yıktırmadım.
 Ama bu sefer alptan darbe yedim,
 Ama bu kez katı el ben gördüm.
 Huzur sözüyle ikna olmazsan
 Arı güç yardımıyla alıp evleneceğim.
 Uygun dille anlaşılamazsak
 Ulu güç yardımıyla seni eş edineceğim.'
 Karşı karşıya gelip çarpıştıklarında
 Ulu kayalar gibi gıcırdadılar.
 Demirlerin çarpıştığı gibi çarpıştılar.
 Yaka ve baştan kapışamadan
 Yarım güne ulaştılar.
 Etek ve baştan tutuşamadan
 İki güne çıktılar.
 Yarım gün [daha] geçince
 Yaka ve baştan kapışıp
 Yazı yerde güzelce dövüşmeye başladılar.
 İki gün sonra da
 Etek ve baştn konuşup
 Engin yazıda ustalıkla savaşılmaya başladılar.
 Göğün dibi sarsılmakta,
 Yerin arkası kopmakta." (Davletov 2006: 157-158).

“Huban Arığ, Sarığ Tamcıl’ı

Kara topraktan kapıp kaldırdı,

Alp vuracak çatal kayaya vurdu.

Göğün dibi yarıldı,

Yerin sırtı kesildi.

Karın düşmediği dağ doruklarına kar yağdı.

Nin akmayan sulara nin aktı.

Ayrılıp ölmez Sarığ Tamcıl

Ayrılıp ölmüş.

Geçip ölmez Sarığ Tamcıl

Geçip ölmüş, [toprağa] yatıvermiş.” (Davletov 2006: 158).

Huban Arığ, Kök Nincil ve Sarığ Sayın, Sarı Işık ülkesine gelince Kök Nincil, Sarığ Teek’in yurdu hileli ve bilinmezdir oraya girersek ölebiliriz der. Bunun üzerine Huban Arığ silsileli bir dağa çıkıp Sarığ Teek’e meydan okur. Bunu duyan Sarığ Teek silsileli dağa doğru ilerler. Sarığ Teek silsileli dağa gelip Huban arığ ile evlenmek istediğini güzellikle gelmezse zorla ona alacağını söyler. Huban Arığ sinirlenerek yazgılarının bir olmadığını, onu öldürünce arka dünya ülkesinde gidip kendisine eş bulmasını söyler. Huban Arığ ile Sarığ Teek karşılıklı olarak söz söyledikten sonra yaka baştan dövüşmeye başlarlar. Çok uzun zaman kavga ettikten sonra Sarığ Teek’i yukarı kaldırıp kara kayaya çarpar ve Sarığ Teek ölür:

“Huban Arığ, Sarığ Teek’e karşı ilerledi.

Yaka baştan kapışamadan

Yarım güne ulaştılar.

Etek baştan tutuşamadan

İki güne çıktılar.

Karşı karşıya gelip çarpıştıklarında

Ulu kayalar gibi uğuldamaktalar.

Demirler çarpışmasındaki gibi gıcırdamaktalar.

Yarım gün sonra,

Yaka başta tutuşup

Yazı bir yerde güzelce dövüşmeye başladılar.

İki gün geçince de
 Issız bir yazıda düzgünce kapışmaya giriştiler.
 Dağdan dağa atışmaktalar,
 Sırttan sırta fırlatmaktalar.
 Oyuk bir yere geldiklerinde
 Sağ yanlarıyla çarpışıp
 Yerden yere yıkılıp toparlanmaktalar.
 Dağa çıktıklarında, önden çarpışıp,
 Başucuyla düşüp düzelmekteler.
 Yedi güne ulaştılar,
 Yere, taşa düşmediler.
 Dokuz güne çıktılar,
 Toprağa, taşa düşmediler.
 Huban Arığ üç gün doluyor, diye düşündüğünde,
 Üç yıl geçmiş, meğer.
 Öfkelenip, darılıp Sarı Teek'e
 Tutunması için el vermedi,
 Basması için ayak bırakmadı.
 Ulu denize kısıtı,
 Ulu dağ doruğuna diredi.
 Kara topraktan tutup havaya kaldırdı,
 Uzaya dek yukarı tutup,
 Ayın altınca çevirdi,
 Güneşin altında döndürüp
 Kara kayaya tüm gücüyle vurdu, geçti.
 Göğün dibi yarıldı,
 Dünyanın arkası koptu.
 Sarı Işık ülkesinde
 Dokuz güne kadar arınmamak üzere
 Ak duman yayıldı.
 Kalkmamak üzere kök duman oluştu,
 Kar yağmayan dağ doruklarına kar yağdı,
 Kırağı düşmez yazılara kırağı düştü.
 Kurumuş çıplak dağ zirvelerinde ot bitti,

Kurumuş ağaçlarda yaprak çıktı.
Dokuz gün sonra
Ak duman arıyıp
Ak buluta eklendi.
Ayın aydınlığı görünüyordu
Kök duman kalkıp
Kök bulutla birleşti.
Güneşin aydınlığı görünüyordu.
Sarığ Teek, sarı taşa yaslanarak
Sarı otu döşenip, ayrılıp ölmüş.” (Davletov 2006: 162-163).

Huban Arığ, Sarığ Teek'i öldürdükten sonra oradan uzaklaşmak isterken karşısına kıvrıcık saçlı yedi tulun saç örgüsü olan bir kız çocuğu çıkar. Sarığ Teek'in abisi olduğunu ve Huban Arığ'ı öldürüp abisinin yanına eş olarak yatıracağını söyleyerek bağırır ve Huban Arığ da kıza ağabeyinin yanına sen yatarsın der ve savaşımaya başlarlar. Kavgaya devam ederken Salaçın Arığ, öleceğini anlar ve abisi ile ölse de ayrılmadan yaşayacağını söyler. O sırada Huban Arığ, Salaçın Arığ'ın sırtını altı yerden belini kırarak abisinin yanına atar:

“Huban Arığ yanıtını verdi.
Yanaktan yanağa vurdular,
Göğüsten göğüse iliştiler.
Dağ yukarı sıkıştılar,
Dağ aşağıya sürüştiler.
Salaçın Arığ şöyle dedi:
‘Atlayıp bindiğin atının
Önüne geçebilecek at yoktur.
Alp ölen özünü kara topraktan
Tutup kaldırabilecek ve atabilecek alp yoktur diye övünüp şarkı söylüyordun.
Atlayıp bindiğin atının
Önüne geçebilecek at vardır.
Alp olan özünü kara topraktan
Tutup, kaldırabilecek ve atabilecek [alp] ben olacağım.’
Kaburgalarını kırmaktalar,

Boğalar gibi horlamaktalar.
Omurga kemiklerini ezmekteler,
Boğalar gibi boynuzlarıyla çarpışmaktalar.
Birbirlerini yaş ağaç gibi eğmekteler.
Birbirlerini yaş kayış gibi çekmekteler.
Geniş taşa yatacak biçimde yan yana gelmekteler,
Kaygan taşa birbirlerini sürmekteler.
Katı taşları teprek dağıtmaktalar,
Katı kayayı teperek ezmekteler.
Salaçın Arığ anladı
Bu denli eli pek bir alp yiğidin eline
İlk kez düştüğünü.
Ayrılıp ölmez özü ölecek gibidir,
Geçip ölmez özü [öteye] geçecek gibidir.
Salaçın Arığ şöyle konuştu:
'Arı gücün üstün gelse,
Arı tinime ulaşırsın,
Ağabeyim Sarığ Teek'in yanında [beni] yatırırsın.
Öte dünyada iki kardeş
Ayrılmadan, bırakışmadan dolaşırız.'
Huban Arığ, kara topraktan [düşmanını] kaptı, silkti.
Uzaya dek kaldırıp
Sırtını altı yerden
Belini beş yerden tepip kırdı.
[Bedenini] Sarığ Teek'in yanına attı.
Sağ elini Sarığ Teek'in üstüne koyup,
Salaçın Arığ ölüverdi." (Davletov 2006: 164).

Huban Arığ, Gri ve Sarı Işık ülkesinden kendi ülkesine doğru yola koyulurken yola baktığında iki dağ arasındaki ulu yolda yaşlı bşr hatun kalın uykuya yatıp horlamakta olduğunu görür. Gececek hiçbir yer bulamayınca esenlikle dileyip saygılarını sunar. Bunun üzerine yaşlı hatun uyanıp kalkar. Huban Arığ'a kendisini uykusundan uyandırdığı için öfkelenir. Yaşlı hatun sağ elini kaldırıp Huban Arığ'a tokat atar. Huban Arığ üç takla atıp yere düşer. Yaşlı olduğu için ona el kaldırmak istemez ve ondan özür dileyip bir daha

yapmam der. Fakat yaşlı hatun onu dinlemez ve ona bir tokat daha atar. Huban Arığ yine bözür diler ve bir daha atmazsan kimseye bir Şey demem der. Yaşlı hatun üç ez tokat atmayınca seni bırakmam der. Sol elini kaldırıp bir tokat daha atar. Bu duruma çok sinirlenen Huban Arığ kendini toparladıktan sonra sana neden acıyayım diyerek sağ eliyle tokat artar. Dokuz kere takla attıktan sonra vücudunun yarısına kadar toprağa gömölür. Yaşlı hatun Huban Arığ'ın önüne gelip Kök Nincil olduğunu, gücünü denemek için yaşlı hatun kılığında onu beklediğini söyler. Alptan üstün alp erden üstün yiğit olduğunu söyleyerek dua eder:

*“Huban Arığ iki bileğini sıktı,
İki eteğini, güç biriktirip, çekti.
Sağ elini kaldırıp, [tokat] vurdu geçti,
Ayasının sesi altmış hanlıkta duyuldu,
Büyük parmağının sesi elli devlete ün saldı.
Darılan Huban Arığ'ın ala gözünden ak alev yanarak
Ak bulutların olmadığı göğe çıkmaktaydı.
İki gözünden kök alevli ateş yanarak
Kök bulutların olmadığı göğe yükselmekteydi.
Nasıl vurdum diye göz atıp baktığında
Ulu yaşlı ihtiyar hatunun dokuz takla dönerek yere düştüğünü [gördü].
[Vücudunun] yarısına dek kara toprağın içine batacak biçimde darbe yemiş.
AĞzından akan kanından soluksuz kalmakta,
Burnundan akan kanına boğulmakta.
Elden giden et yanağa yapışmış,
Yanakta kopan et elde kalmış.
Ulu yaşlı ihtiyar hatun,
İleriye düşüp, geriye yıkılıp
Derin bir şok içinde,
Huban Arığ'ın önüne ayağına kalkıp
Han Tanrıyı çağırıp
Dua edip, şöyle konuştu:
‘Üstün güçlü Huban Arığ arkadaşım,
İlk kusurumu sen bağışla.*

Yeniden darılıp vurursan
 Başım kopup
 Engin dünyanın üzerinde yeniden dolaşamam.
 Yapılmayacak bir şey yaptım,
 Rastlanılmayacak bir şeye rastladım.
 Arı gücünü öğrenmek için
 Bu ülkeye gelip, bu kılığa girip yattım.
 Ulu gücü ölçüşmek üzere
 Elli hileyle kılık değiştirip [burada] yattım
 Orta dünya üzerinde
 Alt dünyada
 Üstün güçlü alp olarak yaratılmışsın,
 Arı gücün üstünmüş,
 Ulu gücün aşırıymış,
 Şimdi asla arı gücümüzü ölçüşmeyeceğiz,
 Ulu güçlerimizi karşılaştırmayacağız.
 Alptan üstün bir alpmışsın,
 Erden üstün bir yiğit olarak yaratılmışsın.
 Yaşın uzak, yaratıcın ise yüksek olsun.
 Yok olmaz tinli ol,
 Yıkılmaz yurtlu ol,
 Dökülmez kanlı ol,
 Daima yurtlu ol.
 Alp yiğitleri yere serdirme,
 Er yiğitlere düşmek üzere ittirme.'
 Birden Kök Nincil'in ta kendisi ayağa kalktı,
 Yanına gelip [Huban Arığ'ın] elini sıktı.
 Hızasına varıp esenlikler diledi, saygılarını sundu.
 Konuşmalarını konuşup, sözlerini söyleştikten sonra
 Alplar atlarına atladılar." (Davletov 2006: 168-169).

Ah Molat, Huban Arığ ile evlenmek isteyen düşman bir alptır. Gizli bir sihirle Huban Arığ'ın malını tek tek götürür. Huban Arığ da bu hileli şeyin ne olduğunu anlamak için peşine takılır ve Ah Molat'ın yaşadığı yere gelir. Güzel hileyle Ah Molat'ın evine girmeyi

başarır. Fakat geri çıkamayacağını anlar ve bunun üzerine de kendini bir sineğe çevirir. Saçından kopardığı saç telini ise kendi silüetine dönüştürür. Altın tüylü ak köpek ise bir süre sonra Huban Arığ'ı kurtarmaya gelir. Ah Molat da o sırada Huban Arığ'ın karasinek halinden kendi özüne döndüğünü görünce gülmeye başlar. Huban Arığ, Ah Molat'a bu dünyaya hiçbir alpla evlenmemek üzere geldiğini, saçından yaptığı silueti ile kendisini kandırdığını söyler. Huban Arığ bunları söyledikten sonra Ah Molat'a meydan okur. Ah Molat, altın masadaki Huban Arığ'ın silüetine bakıp sinirlenir ve her şeye onun sebep olduğunu söyler. Bu dünyada hiçbir hile ile kandırılmayacağını fakat bu kıza yenildiğini söyleyerek altın masanın arkasındaki silueti tutup kapı dışarı atar. O atınca Huban Arığ'ın saçı rüzgârda savrulur. Ah Molat Huban Arığ'ın meydan okumasına cevap verir ve savaşımaya başlarlar. Dokuz günün sonunda Huban Arığ, Ah Molat'ı kaldırır ve belini beş yerden kırarak aşağıya atar:

*“İki bileğini sıktı Ah Molat,
İki eteğini güç koyup, çekti.
Yaka baştan kapışamadan
Yarım güne ulaştılar.
Etek baştan tutuşamadan
İki güne çıktılar.
Yarım gün sonra
Yahşice dövüşmeye başladılar.
İki gün sonra,
Etek baştan tutuşup
Güzelce, düzgünce güreşmeye başladılar.
Ak karlı dağ doruğu, ileri geri sallanıp, savrulmakta,
Ak deniz kıyısından taşıp, yayılmakta.
Yaratan ağın yatay yarılmakta,
Duran ağaç ise dikey kırılmakta.
Ayın gözü ağararak ölmekte,
Ak karlı dağ doruklarına ak duman yayılmakta.
Güneşin gözü göğelererek ölmekte,
Kök karlı dağ doruklarını kök duman sarmaktadır.
Kara toprağı kazmaktalar,*

Kara çamurunu çıkarmaktalar.
 Yumuşak toprakta biten köğbe otunu koparmak üzere,
 Gevşek balçığını çıkarmaktalar.
 Dağ ve sular yırtılmakta,
 Ağaç ve kuşlar ezilmekte.
 Kayaların çarpıştığı gibi gıcırdamaktalar,
 Demirlerin vuruştugu gibi cazırdamaktalar.
 Yedi güne ulaştılar,
 Yere taşa düşmediler.
 Dokuz güne ulaştılar,
 Toprak ve taşa düşmediler.
 Kara toprak kenarından düzelmekte,
 Uzay ise doruğundan düzeltmekte.
 Dokuz gün geçince,
 Huban Arığ şöyle konuştu:
 ‘Babam Hara Han’ın soyunda yoktur,
 Bir alp yiğidi dokuz günden çok tutmak.
 Anam Hıyan Arığ’ın soyunda yoktur,
 Bir er yiğidi yedi günden çok uğraştırmak.
 Ah Molat alp az tutundu,
 Kara toprağı çok tırmaladı.
 Tuttuğu şeyi yanlış tuttu.
 Kaptığı şeyi yanlış kaptı.
 Engin taşa kayıp bastı.
 Yuvarlak taşa tökezleyip bastı.’
 Huban Arığ Ah Molat’ı
 Yaş ağaç gibi ezmek üzere çekti.
 Yazı yerde sürüklemeye başladı.
 Yaş ağaç gibi bükmek üzere kapıp,
 Yaş bala gibi çekip,
 Kara topraktan kaldırıp,
 Uzaya dek tutup
 Sırtını altı yerinden,
 Belini beş yerinden tekmeyle kırıp, aşağıya düşürdü.

*Dağ başı patlayıp geçti,
 Deniz gibi gürleyip geçti.
 Kar yağmayan dağ doruklarına kar yağdı,
 Nin akmayan sulara nin aktı.
 Altı güne kadar
 Ak duman yayıldı,
 Ayın gözü görünmez kaldı.
 Yedi güne dek
 Kök duman etrafı sardı
 Güneşin gözü görünmez oldu.
 Altın gün geçince
 Ak duman kalkıp,
 Ak buluta eklendi,
 Ayın gözü görünürdü.
 Yedi gün sonra
 Kök duman dağılıp,
 Kök buluta katıldı,
 Güneşin gözü görünürdü.
 Ayrılıp ölen Ah Molat
 Ak karlı dağ doruğu gibi yatmakta.” (Davletov 2006: 182-183).*

Huban Arığ, Ah Molat'ı öldürdükten sonra yurduna doğru geri dönmek üzere iken nal sesleri duyar. Dönüp baktığında Gri Işık ülkesinin hanı Pora Han'ın atının geldiğini görür. Kök pora at onu altın direkte bıkratığı için kendine çatalboynuzlu şeytanın bindiğini ve kendisine çok eziyet ettiğini söyleyerek yardım ister. Huban Arığ atın doğru söylediğini anlayınca çatal boynuzlu şeytanın kök pora ata vuracağı sıradan çatal boynuzundan kapıp kök yazıya doğru atar. Çatal boynuzlu şeytan orada ölür ve kök pora at da kurtulur. Huban Arığ kök pora atın kolanını çözer, eyerini çıkartır ve bundan sonra üstüne şeytan binmesin, alplara yenilme yiğitlere bindirme sübür dağına gidip otundan otların süt gölünün suyunu içip yaşa diyerek atı gönderir:

*“Katı ayaklı mal tepinip gelmekte,
 Katı bilek sahibi er [kamçı] vurup yaklaştırmakta.*

Taban sesi patlamakta,
 Tuna gibi uğuldamakta.
 Ulu yel girmekte,
 Ulu kasıręa oynamakta,
 Ulu dağlar gürlemekte,
 Ulu sular kaynamakta.
 Yumulan göz açılınca,
 Açılan kapanınca kadar
 Kök pora at [Huban Arığ'ın] önüne gelmek üzereydi.
 [Kök pora at] gözyaşını kan etti,
 Burun suyunu buz etti,
 Kişi sesiyle konuştu:
 'Alp Huban Arığ kız,
 Yapacak şeyi sonuna kadar yapmak,
 Tutacak şeyi sonuna dek tutmak olsun.
 Gri Işık ülkesinde atlayıp binen Pora Han'ın
 Arı tinine ulaştın.
 Altın sarçında duran özümü ise salmadan gittin.
 Ulu Tanrı'ya [karşı] ulu günah işledin,
 Küçük Tanrı'ya [karşı] küçük günah yaptın.
 Çatal boynuzlu kara şeytan
 Şimdi [üzerime] atlayıp binmekte, dolaşmakta.
 Çatal kamçısıyla çok dövölmekteyim,
 Arı gücüüm kalmamakta,
 Ayrılıp ölmek üzeredir, tinim.
 Önüme durup lütfen sen savun beni. '
 Huban Arığ baktığında
 Kök pora atın ağzından çıkan soluğunun
 Ak duman olup yayılmakta,
 Göğsünden çıkan buğusunun [ise]
 Kök duman olup etrafa dağılmakta [olduğunu gördü]
 Kalın vücudu tükenmiş,
 Katı kemikleri yalnızca kalmış.
 Kızıl kasları erimiş,

Keskin sivri kemikleri yalnızca kalmış.
Yalnızca katı kemikleri gıcırdamakta [ki],
Yerli halk tarafından işitilmekte.
Büyük kemikleri gürültü yapmakta [ki],
Bütün dünyaya duyulmakta
Yel ve esintiden yere düşecek
Hale gelmiştir.
Sırtına da çatal boynuzlu kara şeytan
Çatal kamçı tutup binmiş.
Kök pora ata kamçı vururken,
Çatal boynuzlu kara şeytanı
Çatal boynuzundan kapıp, Huban Arığ,
At başının üstünden çekip,
Eğerin başına kafasını yarıp,
Kök yazıya doğru fırlatıverdi.
Kanı yayılıp, canı koptuğundan,
Kara şeytan ölüverdi.” (Davletov 2006: 185-186).

Huban Arığ tam şarkısını söyleyerek yoluna devam edecekken Sarı Işık ülkesinin hanı Sarı Teek’in atı sarı sara at Huban Arığ’a gelir. Kendisini altın direktan salmadığı için üstüne çatal boynuzlu şeytanın bindiğini söyleyerek yardım ister. Huban Arığ bunun üzerine çatal boynuzlu şeytan tam ata kamçısını geçirecekken durdurur ve ata neden bindiğini sorar. Çatal boynuzlu şeytanın bir ayağını kızıl kır ata bir ayağını da sarı sara ata bağlar. Aynı anda ayrı yöne gideceğiz der ve çatal boynuzlu şeytan ortadan ikiye ayrılarak ölür. Huban Arığ sarı sara atın kolanını, eyerini çözüp bir daha kimse senin üstüne binmesin ot otlar, gölden su iç diyerek gönderir:

“Sarı yazıya girip, türkü söyleyerek giderken,
Sarı yazının kenar bir yerinde
Sarı sara at devinip gelmekte [olduğunu fark etti].
Huban Arığ’ın önüne gelip, duruverdi [bu at].
[Ardından] kişi diliye konuştu:
‘Huban Arığ, Sarı Işık ülkesinde

Atlayıp binen alp Sarığ Teek'in
 Arı tinine ulaşır,
 Beni altın sarçından salmadan gittin.
 Sırtıma çatal boynuzlu şeytan binip
 Çatal kamçıyla vurup
 Arı canıma ulaşmak üzeredir.
 Ayrılıp ölmek üzere olan tinimi koruyuver, lütfen.'
 Çatal boynuzlu şeytan ise,
 Yayvan oturup
 Dokuz başlı çatal kamçıyla atı vurmak üzereyken,
 Huban Arığ, onu engelleyip, şöyle dedi:
 'Dolaşan malın,
 Suçunun nereden bulup da bindin üzerine?
 Orta dünya etrafında koşturup, çile [neden] çektirmektesin?
 Sana karşı suçu neydi?
 Sana karşı kusuru neydi?'
 Çatal boynuzlu kara şeytanın
 Bir ayağını sara atın kuyruğuna
 Öbürünü de kızıl kır atın kuyruğuna bağlayıp,
 Huban Arığ şöyle dedi:
 'Öç yapan kara şeytandan
 Öç alacağız, sarı sara at,
 Tam bir yargı gerçekleştireceğiz.
 Ben atıma kamçı vurduğumda,
 Sen [benden ayrı] bir yöne doğru koşmaya başlayacaksın.'
 Huban Arığ atına kamçı vurdu,
 Sarı sara at [ise] ayrı bir yöne doğru koştu.
 Göz atıp baktıklarında
 Çatal boynuzlu kara şeytanın
 Çatal budunun paramparça olup
 Kızıl kanı sarı yazıya yazılmış olduğunu [gördüler].” (Davletov 2006: 186-187).

Huban Arığ arkadaşı Kök Nincil'in toyuna davet edilir. Fakat bu toya kendi görünümünden farklı, kötü bir görünüşle gider. Kötü görünüşü yüzünden toyda onu

istemezler. Altın masadan atmaya, onu itip kakmaya devam ederler. O sırada kara gömlekli kara bir hatun Huban Arığ'ı çekiştirip kavga etmeye başlarlar. Huban Arığ, kadının kara gömleğini parçalayıp, saçından yakalar. Böyle kavga ederlerken Huban Arığ kadının sırtını altı yerden belini beş yerden kırarak öldürür. Kara giyimli kadın ölünce birden kötü bir şekilde görünür ve herkes ondan korkar. Bu kara giyimli kadının alt dünyadan gelen Hara Tana olduğunu anlarlar.

*“Karnı yara, yüzü yara izleriyle kaplı
İki gözünün çapağı
Çenesine dek inen kızı,
Kısıktırak yakalayıp
Masanın dışına iteklemekteler.
‘Durun, bekleyin! Doyuncaya yememe izin verin.
Doyduğumda, zaten özüm kalkıp giderim.
Toyda [masanın arkasında] oturmaya, doyuncaya yemek yemeye izin verilmiyorsa madem,
Zaman niçin bu toya davet ettiler ki?’ diyerek
Yalvardı yaralarla kaplı kız.
‘Yuh, tatay, yaralarla kaplı kurbağa,
İki gözünün çapağı
Altın masaya lap lap düşmekte.’ Diye,
Gıcıklandığıdır, sülenmişler.
‘İpek montlu hatunlar,
Tayun başı kesilip,
Tüm yemekleri yiyorsunuz.
Tarumar giyimli olan biz, yoksullar,
Toyda [masaya] oturtulmaz mı olduk?’ diye,
Konuşmaktadır, yüzü yara izleriyle kaplı kız.
‘Şimdi de ulu alplara karşı bu şeytan
Konuşup durmaktadır.’ Diyerek,
Kara gömlekli kara bir hatun kişi
Yaka başından kapıp, sürüklemeye başladı [Huban Arığ’ı].
‘Vücudun kaşınyorsa gayet kaşıyacağım şimdi,
İpek gömleğin paramparça olacaktır.*

Yırtık giyimli özümün
 Yırtılacak bile bir şeyi var mı ki?
 Bu dünyaya doyuncaya yemek yemediysen,
 Arka dünyada doyuncaya yiyeceksin.
 Bu dünyada yeterince içmediysen,
 Öteki dünyada yeterince içeceksin. ' Diyerek,
 Yanıtını yetiştirmektedir, sümüklü kız.
 Yaka baştan kapıştılar,
 Geniş belden çekiştiler.
 Yedi güne ulaştılar,
 Yere, taşa düşmediler.
 [Kara bir hatunun] parlayıp dolaştığı gömleğini
 [Huban Arığ] şimdi yırtıp paramparça ediverdi.
 Dokuz güne çıktılar,
 Ancak toprak ve taşa düşmediler.
 [Kara bir hatunun] ipekten yapılan gömleğini,
 [Huban Arığ] şimdi yırtıp, parçalayıp,
 Tulunundan kapıp,
 Dağın üstüne sürükleyip, dövmekte,
 Dağın aşağısına sürükleyip,
 Tekmelemekte.
 İpek gömlekli güzel hatun
 Gayretlenip ayağa bastığında
 Parlak gömleği paramparça olup yırtıldığında
 Çıplak vücudu parıldamaktaydı.
 Halktan utanıp, önünü örtmeye çalıştığında,
 Arkasın büsbütün açık kalmaktaydı.
 'Tamam, ulu alpa karşı konuştum,
 Dersini iyice verdim.
 Halkın içinde zayıf ve güçsüzleri baskı altına alma,
 Arı tinine ulaşmak üzereyim. ' Diye
 Söyleyip, sümüklü kız,
 Kara topraktan kapıp [kara bir hatun kişiyi],
 Uzaya dek kaldırıp

*Sırtını altı yerden,
 Belini beş yerden
 Kırmak üzere tekme savurup öldürdü.
 Paramparça edilen
 Parlak giyimli ise hafif yelde
 Enseden aşırı yayılıverdi.
 Çıplak vücudu ay ve güneşte
 Parıldayıp yerde yatmaya kaldı.
 Bunu gören yerli halkın
 Korkmayan özü korktu,
 Ürkmeyen özü ürktü.
 Kara ipek giyen [kara bir hatun ise]
 Kara alt dünyadan çıkan
 Hara Tana kızmış meğer.
 İşte onun arı canına ulaşmış [Huban Arığ].” (Davletov 2006: 202-203).*

Huban Arığ, Kök Nincil’in yurdundayken halkının ve malının Kök Molat ve Kögetey Mirgen tarafından kaçırıldığını öğrenir. Kılık değiştirerek çirkin, kötü ve korkunç bir görünümde düşman yurduna gelir. Kendisini başka biri olarak tanıtip halkını ve malını neden kaçırdıklarını öğrenir. Kögetey Mirgen ile evlendirilmek için halkını ve malını sürdüklerini öğrenince altın kistiği çıkarıp Altın Hus’ı getirir. Altın Hus ile birlikte mücadeleye başlarlar. Huban Arığ Kögetey Mirgen’i aldığı gibi savaşılmaya başlarlar. Huban Arığ, Kögetey Mirgen ile çetin bir mücadeleye giriştikten sonra iki kere onu kaldırıp öldürmeyi dener fakat bir türlü gücü yetmez. Bu sırada altın Tüylü ak köpek gelir ve ona yardım etmek istediğini söyleyerek ağzını açmasını ister. Huban Arığ ağzını açtıktan sonra altın tüylü ak köpek gücünün yarısını nefes yoluyla Huban Arığ’a verir. Huban Arığ güçlenince Kögetey Mirgen’in belini beş yerinden sırtını altı yerinden kırarak öldürür:

*“Huban Arığ iki bileğini sıktı,
 İki eteğini, güç koyup, çekti.
 Kögetey Mirgen’i yaka başından kapıp,
 Yiğit alpa şunu söyledi:
 ‘Aylı ve güneşli dünya üzerinde*

*Alacak eşini alıp evlenemedin.
 Ayrılıp ölen sürünün
 Ak Üzütlüküne varıp,
 Orada eş alıp yaşasın. '*
*Yaka baştan kapışıp, yazı yerde,
 Düzgünce ve güzelce dövüşmeye başladılar.
 Etek baştan tutuşup, ıssız yazıda,
 Dürüstçe ve yahşice savaşmaya giriştiler. "* (Davletov 2006: 213).

...

*"Alp Kögetey Mirgen'in
 Ayağıyla yere daha az basmaya başladı,
 Daha çok toprağa gövdesiyle dayanmaya başladı.
 Kaymaz yerde kaymakta,
 Tökezlemez yerde tökezlemekte.
 Kapacağı şeyi ıskalamakta,
 Tutacağı şeyi yanlış tutmakta.
 Huban Arıg, ayağını kapıp, dönüp,
 Eteğini kapıp, evirilip,
 Kara yerden kapıp, [Kögetey Mirgen'i] kaldırdı,
 Beline kadar kaldırıp,
 Arı gücü yetmeden
 Ulu gücü yetmeden, duruverdi.
 İki eli titremekte,
 Soluk alıp, güç toplayıp,
 İkinci kez kaldırmaya girişti.
 Geniş göğüs hizasına dek kaldırabildi,
 Ancak arı gücü yetmeden,
 Ulu kuvveti yetmediğinden, dinlenmek üzere duraklayıverdi.
 Donuk toprağı diz kapaklarına dek
 Yumuşak toprağı eteğe dek ayağıyla bastı.
 Ala gözünün ateşi karıştı,
 Ayın gözü görünmemekteydi,
 İki gözünün ateşi yitti,
 Güneşin gözü görünmemekteydi,*

Dağın karlı doruğuna benzer Kögetey Mirgen'i
 Kan tigire kaldırıp atmak için
 Arı gücü yetmemekte,
 Ulu gücü eksik kalmakta.
 [Huban Arığ] yelin vurduğu çiçek gibi sallanmakta,
 Kasırganın vurduğu ağaç gibi sarsılmakta.
 Altın tüylü ak köpek
 Kanlı savaşı bitirip,
 Huban Arığ'ın önüne gelip durdu,
 Kişi diliyle konuştu:
 'Kağanım, beyim Huban Arığ,
 Kögetey Mirgen'i kaldırıp atmak için
 Arı gücün yetmemekte,
 Ulu gücün eksik kalmakta
 Sana gücümün yarısını vereceğim.
 Ağzını açıver [şimdi].'
 Huban Arığ, usu döndüğünde, [alp yiğidi] kaldırmakta,
 Usunu kaybedince ise yine indirmekte.
 Ağzını açıverdiğinde,
 Altın tüylü ak köpek
 Ağzının içine üfleyiverdi.
 Tereyağı gibi eriyiverdi.
 Üs gibi eziliverdi.
 Yeniden usu dönüverdi,
 Yeniden gücü topladı.
 Kaptığı eli kapandan daha katı oldu,
 Tutan kolu demirden tek oldu.
 Haykırış atıp, güzel kız,
 Kan tigire dek [alp yiğidi] kaldırıp,
 Bulutsuz gökyüzüne altı evirip,
 Bulutlu gökyüzünü beş kez döndürüp,
 Kara yere tüm gücüyle çarptı.
 [Kögetey Mirgen'in] sırtı altı yerden,

Beli beş yerden

Kırılıp parçalandı.

Ayrılıp ölen Kögetey Mirgen'in [ölü bedeni]

Kök dağın karlı doruğu gibi,

Kök buluta dek yükselerek yerde uzandı.” (Davletov 2006: 214- 215).

Huban Arığ, Kök Molat'ın kayınbabası Pus Han'ın yurduna geldikten sonra Pus Han'ı öldürmesi için Altın Hus'u gönderir. Kendisi de buz dağının doruğuna Puzan Arığ ile savaşmaya gidecekken birden nereden geldiğini bilmediği bir tokat yer ve Ne olduğunu anlayamaz. Birden ayağa kalkar ve Puzan Arığ ile savaşmaya başlarlar. Huban Arığ'ın gücü tükenmeye başlar. Bir güçle Puzan Arığ'ı set kayaya yapıştırır ve Puzan Arığ orada ölür:

*“Aya sesi patladı,
Huban Arığ kara topağa,
Düşüp, beline dek saplandı.
Ayağa kalkıp, yeniden atılıp,
Puzan Arığ'ın yaka başından kapıp,
Geniş belinden çekip, dövüşmeye başladı.
Kaptığı kolu kapandan katıydı,
Tuttuğu eli demirden pek idi.
Üç gün sonra Huban Arığ,
Kapacağı şeyi ıskalamaya,
Tutacağı şeyi yanlış tutmaya başladı.
Kaymaz yerde kaymaya,
Tökezlemez yerde tökezlemeye başladı.
Öne düşmek üzere olan bir ağaç gibi
[Puzan Arığ'ı] bir ileri ve bir geri ittirmeye başladı.
Arkaya düşmek üzere olan bir kütük gibi,
Aşağıya doğru itmeye başladı,
Kara topraktan kapıp,
Kan tigire dek kaldırdı,
Çatal kayaya, arı canının dışarı çıkmasına yol açan darbeyle sert kayaya yapıştırdı.
Puzan Arığ çakıl taşı gibi ufalanıp,*

Kum gibi ezildi. ” (Davletov 2006: 223-224).

Huban Arığ ve Kök Nincil’in oğlu Sarığ Hartığa ile birlikte Hara Moos’un yurduna giderken gittikleri yolun ortasında  is Tuncuhtığ  is İney’in bakır bir pipoyla tütün içtiğini g r rl r.  is İney, Huban Arığ’ın girdiği Şekli görünce ondan  rker. Huban Arığ ve Sarığ Hartığa,  is İney’e selam verirler fakat Huban Arığ’ın üstünden dağılan sinek seslerinden hiçbir Şey duymaz ancak İkinci kez selam verdiklerinde onları duyup selamlarına karşılık verir. Huban Arığ’a Şeytan mısın insan mısın diye sorar. Huban Arığ da Haan Hıs olarak kendini tanıtır.  is İney de adını duyduğunu fakat kendisini ilk defa gördüğünü söyler. Huban Arığ da bunun üzerine dayısı Hara Moos’un yanına yardım etmek için gitmekte olduğunu söyler.  is İney de kendisinin de orada Huban Arığ’ı beklediğini, onu öldürerek Hara Moos’a yardım etmek istediğini anlatır. Ardından Altın tüylü ak köpeği de öldürmek istediğini fakat altın tüylü ak köpeğin kafasındaki saçlarını ayaklarıyla üstünden atlayarak döküp gittiğini s ylererek isterseniz bakın deyip sa ındaki baŐlıĖı çıkarıp kel kalan kafasını gösterir. Huban Arığ da bu durumu fırsat bilip sağ elini yukarı kaldırır ve  is İney’i öldürür.  is İney’in kemikleri kum olup ezilip paramparça olur:

“ is İney, b rk n  çıkarıp, başını gösterdi.

Yalnızca kel kafası kalmış.

Ay altında altın gibi parlamakta

Güneş altında gümüş gibi parıldamakta.

Aceleyle giden Huban Arığ sağ elini

Kan tigire dek kaldırıp, Şöyle dedi:

‘Alp Huban Arığ’ın elini kaldırabilirsen,

Arı canıma sen ulaŐabilirsin.

Arı g c me dayanamadan

Ayrılıp  l rsem,

Ak  z t ülkesine varıp,

Alp üstünü alp Huban Arığ’ın elinden

Ayrılıp öldüğünü anlatırsın.’

 is İney b Ğ rd , ağladı:

‘Nasıl da bilemedim, nasıl da sezemedim.’

Aya sesini duymayan

Hiç kimse kalmadı

Büyük parmağın patladığını işitmeyen

Hiç kimse kalmadı.

Tigirin dibi yarıldı,

Denizin dibi çatladı.

Hiç ayın görünmediği yerlerde ay görünüyordu,

Hiç güneşin olmadığı yerlerde güneş doğuyordu.

Çis İney'in katı kemiği

Kum olup ezildi.

Sağlam kemiği çakıl olup parçalandı.” (Davletov 2006: 243).

Huban Arığ, Hara Moos'un yurduna gelince Hara Moos ile savaşmaya başlar. Huban Arığ, Hara Moos'a neden dedesinin halkını ve malını sürüp götürdüğünü sorar. Hara Moos da alt dünyanın tümünün hâkimi olduğunu, orta dünyada ise Huban Arığ ve Altın Kris'in halkına ve malına ulaşamadığını, onların da hâkimi olmak istediğini, bu yüzden de Altın Kris'in halkını ve malını sürüp getirdiğini söyler. Hara Moos, Huban Arığ'a dönüp senin halkını ve malını da ben alacaktım ama sen kendi ayağınla geldin der. Huban Arığ, buna çok sinirlenir ve burnundan akan sümükleri eline toplayıp Hara Moos'un ağzına sokar. Hara Moos'un midesi bulanır, tiksirir ve kusmaya başlar. Daha sonra savaşmaya devam ederler ve yedi gün, dokuz gün boyunca savaşları sürer. Huban Arığ, savaş devam edip kendisi de Hara Moos ile savaşırken dedesi Altın Kris'in öldüğünü görür ve çok öfkelenir. Hara Moos'u dağ aşağı yuvarlamaya başlar. Daha sonra Hara Moos'u tüm gücüyle kara kayaya yapıştırarak öldürür. Hara Moos'un atını da kuyruğundan tutup geniş taşa yapıştırır ve postunu da ak üzüt ülkesinde atına binersin diyerek Hara Moos'un üstüne atar:

“Huban Arığ iki bileğini sıktı,

İki eteğini, güç koyup, çekti.

Koşarak yaklaştı, Hara Moos'u kaptı.

Yaka baştan kapışamadan

Yarım güne geldiler.

Etek baştan tutuşamadan,

İki güne çıktılar.

Kayaların çarpıştığı gibi gürüldemekteler,

Demirlerin çarpıştığı gibi gıcırdamaktalar.

Yarım gün daha geçince,
 Yaka baştan kapışıp
 Yazı bir yerde güzelce dövüştüler,
 Çiçek başlarını tekmeleriyle dağıttılar.
 İki gün daha geçince,
 Etek baştan tutuşup,
 Issız bir yazıda dürüstçe savaştılar,
 Kök çiçekleri tekmeleriyle ezdiler.” (Davletov 2006: 245).

...

“Alp kız Huban Arığ,
 Kayadan katı yüreği parçalanıp,
 Gözyaşına boğuldu.
 Taştan pek yüreği eriyip,
 Burun sunundan soluksuz kaldı.
 Öfkesi tuttu, şeytanlığı girdi,
 Hara Moos’u dağ aşağı itmeye başladı.
 Dağ yukarı dayamaya başladı.
 Basması için ayak bırakmadı,
 Tutunması için el bırakmadı.
 Pişmemiş çilek başına tutunmasına imkân vermedi,
 Çayır melikesi başına tutunup çekinmesine olanak tanımadı.
 Kara topraktan kaptığı gibi kaldırıp,
 Kara kayaya tüm gücüyle vurdu, yapıştırdı.
 Sağlam kemiği çakıl gibi dağıldı,
 Katı kemiği kum gibi ezildi.
 Koluna kan bulaştırmadan,
 Eteğinde buruşma yapmadan,
 Bağlı duran kara doru atı, kuyruğundan kapıp,
 Geniş taşa vurdu,
 Postu elinde kaldı,
 Derisiz vücudu ise koşturup,
 Baş aşağıya düşüp, ölüverdi.
 ‘Ay ve güneşli dünyada atlı dolaştın,

*Ak Üzüt ülkesinde de
Atına binip dolaşsın.’ Diyerek,
Kuru derisini üstüne fırlattı.” (Davletov 2006: 248).*

Huban Arığ, Hara Moos’u öldürdükten sonra evine girer ve selam verir. Evin içinde bir altmış saç örgülü bir hatunun yaş bir çocuğu emzirdiğini görür. Hatun Huban Arığ’ı görünce korkar ve ona kim olduğunu sorar. Huban Arığ da Hara Moos’tan öç almaya geldiğini söyleyerek hatunun elindeki çocuğu alıp dışarı çıkarır ve geniş taşa ayaklarından tutup yapıştırır. Büyük bir ses ve gürültü kopmasına rağmen çocuk ölmez. Huban Arığ bu duruma çok öfkelenir ve bunun üzerine çocuğu demir şişe takıp ateşte yakmaya başlar. Çocuk da yılan gibi kıvrılıp ağlayarak ölür. Bunu gören anası ağlayıp ağıt yakmaya başlar ve çocuğumu böyle göreceğime ölürüm daha iyi der. Huban Arığ da bunu duyunca seni de onun yanına göndereyim diyerek hatunu katı kayaya çarpar ve hatunun sırtını altı, belini beş yerinden kırarak öldürür:

*“Geç doğan balayı
Anasının kolundan koparıp,
Dışarı gitti.
İki ayağından kapıp,
Kan tigire dek kaldırıp,
Geniş taşa vurdu, geçti.
Kayalar çarpışmışçasına uğuldadı,
Demirler çarpışmışçasına gürlledi.
Hangi yere vurulup canı koptu diye bakmak üzere
Huban Arığ göz atıp baktığında ise,
Geniş taşın kum ve çaklı gibi ezlimiş kaldığını gördü.
Yaş bala ise açık gözlerini bile kapatmamış.
Huban Arığ’ın öfkesi şeytana dönüştü,
Demir şişle şişleyip,
[Yaş balayı] kızıl alevli ateşin içine atıverdi.
Yaş bala, solucan gibi gerilmekte,
Yılan gibi kıvrılmakta, acı bir biçimde ağlamakta.
Besleyip büyüten anası onu görüp,
Ağlamakta, ağıt yakmakta:*

*‘Yalnız balamdan uzakta kalacağıma,
 Yanında onunla birlikte ölürüm.
 Sevdığım can balamdan ayrılacağıma,
 Yanında yatıp ölürüm.’
 ‘Ölmek üzere gelmişsen, öldürüvereyim,
 Yatmak üzere gelmişsen, yatırıvereyim.’
 Diye konuşup, Huban Arığ,
 Yaka başından tutup,
 Kan tigire dek kaldırıp,
 Katı kayaya vurdu, yapıştırdı.
 Sırtı altı yerinden,
 Beli beş yerinden kırıldı [htun kişinin].” (Davletov 2006: 248-249).*

Huban Arığ, savaşın içine girip tekrar mücadele etmeye başladığında arkadaşı Kök Nincil’in oğlu Sarığ Hartığa’nın öldüğünü görür ve bu duruma çok öfkelenir. Sarığ Hartığa’nın ölümünden sonra daha çok öfkelenen Huban Arığ tekrar savaşıp mücadele etmeye başlar. Tam bu sırada yeniden yerin arkası yarılr, ak ve kök duman yayılmaya başlar. Huban Arığ da yeniden baktığında altın tüylü ak köpeğin önünden altmış alp, arkasından da yetmiş alp döşenip öldüğünü görür. Huban Arığ, Altın Hus’un da gücünün tükenmekte olduğunu, giderek güçsüzleştiğini fark ederken karşısına birden ayı tüylü Hara alp gelip dikilir ve savaşmaya başlarlar. Huban Arığ, ayı tüylü hara alp ile savaşırken kar yağmayan dağ doruklarına kar yağar, nin akmayan denizlere nin akar. Durup ne olduğuna göz ucuyla bakınca Altın Hus’un öldüğünü görür ve çok öfkelenir. Hara alpı tuttuğu gibi büyük kayaya çarpar ve hara alp kum gibi ezilip, çakıl gibi dağılarak ölür:

*“Huban Arığ’ın önüne
 Ayı tüylü Hara alp gelip duruverdi.
 Yanaktan yanağa vuruşmaya giriştiler.
 Kaptıkları kolları kapandan da katıdır,
 Tuttukları kolları demirden de pektir.
 Kanlarıyla kan içtiler,
 Etleriyle et yediler.
 Et yediklerinde, tiksinekteler,*

Kan içtiklerinde boğulmaktalar.

Dağlık yere geldiklerinde,

Öne düşüp doğrulmaktalar.

Çukurluk yere geldiklerinde,

Arkaya düşüp doğrulmaktalar.” (Davletov 2006: 251-252).

...

“Üzülmez özü üzülüp,

Ağlamaz özü ağlayıp Huban Arığ,

Kollarıyla tuttuğu Hara alpi

Kara topraktan kaldırıp,

Kan tigire dek yüksek tuttu

Büyük kayaya vurup geçti.

Katı kemiği kum gibi ezildi,

Sağlam kemiği çakıl taşı gibi dağıldı.” (Davletov 2006: 252).

Huban Arığ, hara alpi öldürdükten sonra önünde altmış kılıç, arkasında yetmiş mızrak savurup tutan alpa vurup geçer. Alp dokuz takla attıktan sonra Huban Arığ'ın karşısına tekrar gelip ölmek için geldiysen seni öldürüvereyim der ve yaka baştan kapışarak savaşımaya başlarlar. Huban Arığ alpla mücadele ederken arı gücü tükenmeye ve azalmaya başlayarak güçsüzleşir. Etrafında ona yardım edecek kimsesi kalmadığı için de giderek güçsüzleşmeye başlar. Önünde altmış kılıç, arkasından yetmiş mızrak savuran alp Huban Arığ'ı üç kere kapıp kaldırmaya çalışsa da gücü yetmez. En sonunda önündeki altmış kılıcını savurarak Huban Arığ'ın arı canına ulaşarak öldürür:

“Ayrılıp ölmek üzere olan Huban Arığ'ın

Önüne gelip yardım edip dövüşecek

Atası ve yakını yokmuş.

Geçip ölmek üzere olan Huban Arığ'ı etrafını saracak

Anası ve yakını yokmuş.

Ne kadar üzülüp ağlasa da

Onun sesini duyacak

Kardeş akrabası yoktur,

Yalnızca evrene sesi yayılmaktadır.

Can kadar sevimli onun sedasını

Yel ve kasırga alıp
 Bütün evrene yaymaktadır.
 Huban Arığ'ı kapıp,
 Kan tigire dek kaldırmak için
 Arı gücü yetmemekte,
 Ulu gücü eksik kalmakta.
 Üç kez kapıp alp kızı
 Kaldıramadan duruverdi [önünde altmış kılıç,
 Arkasında ise yetmiş mızrak savurup tutan alp yiğit].
 Huban Arığ alpi kaldırmak,
 Dünyayı kaldırmakla eş değer gibidir.
 Önündeki altmış kılıcını savurup
 Alp yiğit, Huban Arığ alp kızın
 Arı canına şimdi ulaştı.
 Arı ve güzel Huban Arığ,
 Ayrılıp öldüyse de
 Ay gibi parlayıp,
 Arı ve güzel yatmaktadır.
 Geçip öldüyse de
 Güneş gibi parıldayıp
 Güzel ve düzgünce yatmaktadır.
 Yellenip büyüyen güzel saçları
 Yele kavuşup dalgalanmaktadır.
 Can kadar sevimli doğan özü,
 Kara çamurun içine düşüp yatıverdi.
 Can kadar sevimli onun gözleri
 Bir daha açılmaz şimdi oldu.
 Can kadar sevimli onun sesi,
 Bir daha duyulmaz şimdi oldu.”(Davletov 2006: 253-254).

2.2.10. Kahramanın Şarkısı

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ, Han boz attan inip Kızıl Tas ile mücadele eden çıplak erkek çocuğunu görünce mutlu olur ve gurur duyar. Bunun üzerine de şarkı ve türkü söylemeye başlar:

*“Çıpalk oğlan inip seğirmiş
Koşarak yatıp duran
Kızıl Tas alpın üstüne yürümüş.
Anadan doğma çıplak oğlan,
Alp kişiyle tutuşup
Alp kişiyle kapışıyor.
Ak Çibek Arığ, onu görüp,
Gururlanmış,
Şarkısını söyleyip,
Türküsünü çağırıp yürümüş.
-Yardımına koşacak kimse,
Hiç yok diye düşünürdüm.
Yardımına gelecek dostum
Var imiş!
Benim yardımına koşacak
Yoktur diye düşünürdüm.
Yardımına koşacak kimsem
Var imiş, diye konuşuyor.”* (Arıkoğlu 2007: 251-253).

Ak Çibek Arığ, Bay Kara Han’ın yurduna giderken gök ovalı yerde şarkı söylemeye başlar. Aydınlık sesi yeryüzünde çan gibi çınlar. Ak yazılı yere geldiğinde duru sesi göğün bağrında kırk telli saz gibi yayılır:

*“Gök ovalı yere gelince,
Türkü söylüyor Ak Çibek Arığ.
Onun türkü söylediği aydınlık sesi
Uzayıp duran yeryüzünde
Büyük çan çalınır gibi,
Çınlayıp yayılıyor.*

*Ak yazılı yere geldiğinde,
 Şarkı söyleyerek gidiyor Ak Çibek Arığ.
 Onun şarkı söyleyen duru sesi
 Uzayıp duran yeryüzünde,
 Büyük çan çalınır gibi,
 Çınlayıp yayılıyor.
 Ak yazılı yere geldiğinde,
 Şarkı söyleyerek gidiyor Ak Çibek Arığ.
 Onun şarkı söyleyen duru sesi
 Han göğün bağrında,
 Kırk telli saz çalınır gibi,
 Yayılıyor.” (Arıkoğlu 2007: 281).*

Ak Çibek Arığ, Ay Molat ile savaşırken şarkısını söylemeye başlar. Mala ve halka doymayan Bay Kara Han’ın oğlu, altmış hanın yurdunu talan ettin doymadın, doksan hanın malını yedin haraç ödetirdin yetmedi. Ak kanını yayıp seni öldüreceğim der. Ay Molat’ı yerden kaptığı gibi yere atar:

*“Ak Çibek Arığ kız
 İrini ırılıyor,
 Şarkısını söylüyor.
 Mülke doymayan Bay Kara Han oğlu
 Mala doymayan Bay Kara Han,
 Altmış hanın yurdunu talan edip,
 Malını, halkını sürüp
 O zaman da bitirmedin!
 Doksan hana kendini besletip,
 Vergi haraç ödettin.
 O da yetmedi!
 Ak kanını yayacağım,
 Tatlı canını alacağım!
 Sağa sola yanaşıp,
 Eğilerek, kaldırmış.*

Derlenmesine fırsat vermeden

Ay Molat'ı kaldırıp, atmış.” (Arıkoğlu 2007: 297).

Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç ve Hıyan Arığ Bay Kara Han'ın yurduyla beraber Kanlı Kılıç'ın yurduna doğru şarkılar türküler söyleyerek giderler:

“Yaşlı, ihtiyar kişiler,

Yol gidemeyip,

Yorulduklarında,

Semiz maldan kesip,

Bırakıyorlar:

Yavaşça gidesiniz deyip.

Yazı yerlere geldiklerinde,

Şarkı söyleyip

İssız yazılarda

Türkü söyleyip gidiyorlar.” (Arıkoğlu 2007: 317).

Ak Çibek Arığ, Ot Han'ın yurdunda Ozıl Arığ tarafından kandırılan Kanlı Kılıç'ı kurtarmaya giderken Ay Molat ve Alp Kuzgun'un olduğunu da bilerek yolda şarkı söyleyerek gelir:

“Kanlı Kılıç'ı öldürmek için

Bağlarken,

Yerin üstü sallankış,

Gökyüzü gürlemiş.

Çok çok uzaklarda

İpek yeleli ak kır atın

Tıkırtısı geliyordu.

Çok çok uzaklarda

Ak Çibek Arığ,

Şarkı, türkü söyleyerek geliyor.

Ak Çibek Arığ'in şarkısını işitip,

Ay Molat'ın kaburgası

Çatırdamış,

*Tüm yüreği gümbürdemiş.
 Kanlı Kılıç'ı öldürmek için
 Acele etmediler.
 İpek yeleli ak kır at,
 Otlı zirvenin üzerine
 Koşarak çıkıp,
 Ak Çibek Arığ
 Otlı zirvenin üstünde
 Şarkısını söyleyip,
 Türküsünü çağırmış:
 -eğerli atı tutarsan,
 Atı tuttum diye düşünme,
 Ay Molat!, demiş.
 Esrik alpı bağlayıp,
 Alpı bağladım diye düşünme,
 Ay Molat!, demiş.
 Sarhoş olmuş alpı bağlayıp,
 Alpı bağladım diye düşünme,
 Ay Molat!
 Otlı zirve üstüne
 Dönüp çık, Ay Molat,
 Öldürülecek ise, öldürürüz,
 Ay Molat!, demiş.” (Arıkoğlu 2007: 349).*

Ak Çibek Arığ, Ot Han'ın yurdunda savaşacak alp kalmayınca yurtlarına doğru yola koyulurlarken şarkılar, türküler söyleyerek giderler:

*“Ot Hanın ocağını söndürmüşler,
 Bacasını döndürmüşler.
 Ovaya yayılan malını
 Toplayıp sürmüşler,
 Kalan eşyasını ata yüklemişler.
 Otlatılan mal toplanıp yürümüş,*

Halk oba tasasız yürümüşler.

Otlı zirveyi aşarak inip,

Ak yazılara dağılmışlar.

Ak Molat a kuyruğunda,

Sürüklenip geliyor.

Ak Çibek Arığ ırını ırlayıp,

Şarkısını söyleyip duruyor:

-Bay Kara Hanın oğlu Ay Molat,

İhtiyarlayan Ay Hucın'ı

At kuyruğuna bağlayıp,

Eziyetle götürmek,

Nasıl imiş,

Şimdi kendin at kuyruğundasın,

Ay Molat, nasılmış!

Ay Molat at kuyruğunda,

Ay Hucın nasıl eziyet çektiyse,

O eziyetten eziyet görüyor.

Ay Hucın nasıl acı çektiyse,

O acıdan acı çekiyor.” (Arıkoğlu 2007: 355-357).

Ak Çibek Arığ Hıyan Arığ ve Kanlı Kılıç'ın çocuklarının adını koyar. Şarkılar söyler, içecekler içer:

“Kız çocuğunun adını sanını,

Ak Çibek Arığ

Vermiş:

-Ak kar gibi

Ak kula atlı

Ay Tappa

Kız çocuğunun adı sanı olsun

Ak Çibek Arığ o eğlencede

İçki içmiş.

İrini ırlıyor,

Şarkısını söylüyor.

*Altı yedi gün kadar,
 Eğlence olmuş.
 Ak Çibek Arığ,
 Irlayıp,
 Şarkı söyleyip duruyor.
 Ak Çibek Arığ'ın,
 Irı, şarkısı,
 Çok güzel imiş.
 Bütün halk birlikte şarkı söyleyip,
 Birlikte türkü çağırmışlar.
 Ak Çibek Arığ,
 Ağlayıp sızlarsa,
 Bütün halk birlikte ağlayıp,
 Birlikte sızlıyormuş.” (Arıkoğlu 2007: 361).*

Altın Arığ Destanı: Altın destanında Altın Arığ'ın ilk şarkısına Kanlı Kılıç'ın evleneceği kızın yurduna gelirken duymaktayız. Altın Arığ bu şarkısını söylerken çok sarhoş olduğu söylenir. Altın Arığ sesiyle herkesi etkiler, onu dinleyenler çok duygulanır ve ağlar, herkes onu dinlemeye gelir. Altın Arığ da çoğunlukla nağmelerini sarhoşken söyler. Ayrıca şarkılarını yolculuk sırasında ve Kanlı Kılıç'ın toyunda söylediğini görüyoruz:

*“Büyük evin içinde Altın Arığ
 Halası şarkı söylemekteymiş.
 Oraya ulaştığında, eve sığmayan halk,
 Evin etrafında üç sıra olup oturup,
 Altın Arığ'ın şarkısını dinliyormuş.
 Kanlı Kılıç, halkı vararak, içeri girmiş.
 Evi dolduran halk, Altın Arığ'ın
 Şarkısına eşlik ediyormuş.
 Altın Arığ'ın şarkısını dinlerken,
 Yufka yüreklipler ağlıyormuş,
 Katı yüreklipler gülüyormuş.” (Özkan 1997: 249).*

Altın Arığ'ın sesi uzaklarda bile duyulur. Söylediği nağmeler yeryüzünde yankılanarak yayılır:

*“Altın Arığ'ın şarkısı uzaklarda bir
Yerde duyulmaktaymış.
Yeşil vadili yerlerde
Altın Arığ şarkı söylüyor,
Onun söylediği şarkının nağmesi
Muntazam şekilde duran yeryüzüne,
Büyük çan sesinin yayılması gibi,
Yankılanarak yayılıyormuş.
Sesi, bilinmeyen yer ve sularda yayılıyormuş.” (Özkan 1997: 261).*

Altın Arığ'dan sonra yaratılan Taptaan Mirgen'in sesi Altın Arığ'ın sesiyle aynıdır. Taptaan Mirgen şarkı söylerken herkes Altın Arığ geliyor zanneder. Hatta Altın Arığ'ı en çok seven Kanlı Kılıç bile gelenin Altın Arığ halası olduğunu zanneder:

*“Bir gün sabahleyin,
Kanlı Kılıç, ağlayıp dururken,
Bilinmez bir yerden
Aran-çula atın nal sesleri
Gelir.
Kanlı Kılıç ağlamasını kesip,
Sesleri dinleyince,
Altın yeleli ak boz'un
Nal seslerini duyar gibi oluyor.
Altın Arığ halasının şarkısını işitiyor.
Onu işitip Kanlı Kılıç
Beyaz ve güzel evden çıkıp koşuyor.
Altın direğin dibinde,
Söyleniyormuş:
-Altın Arığ halan dönüp geliyor, diyormuş.
Uzaklardan gelen nal seslerine bakılırsa,
Ak Boz buraya geliyor olmalı.*

Uzaklarda bir yerde duyulan
 Altın Arığ'ın ŗarkısı,
 Buraya kadar ulaşıp,
 Duyuluyor.
 Yeryüzünün zirvesi, Altay dağının üzerine
 Ak Boz, koŗarak çıkıp, sonra durmuŗ.
 Kanlı Kılıç, bakar, ancak,
 Ak Boz 'u göremez.
 Ak Boz, dağın önünde, arkasında,
 Ulu dağın üzerinde durunca,
 Ulu dağ gibi görünen
 Altın Arığ halasının
 Ak Boz üzerinde
 Parlak taŗ düğmesi,
 Güneŗ gibi parlayarak görünürmüş.
 Bakmış ama, bulamamış.
 Öyle bakınca,
 Büyük köye doğru gelen,
 Ak tavŗana benzer
 Ak Oy'a binen,
 Atı, attan küçük,
 Kendisi, alptan küçük,
 Zayıf insana benzeyen birinin,
 ŗarkı söyleyerek geldiğini görür.
 Kanlı Kılıç, onu görüp,
 Tekrar ağlamaya baŗlamış. " (Özkan 1997: 319-321).

Han Orba Destanı: Han Orba, Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın yurdundan evlerine geldiklerinde sevdiklerini kaybettiği düşünceyle ŗarkı söyler:

"Sevdiklerini kaybettiklerini düşünüp,
 Yiğit Han Orba türkü tutturdu:
 "Bizim gittiğimiz güzel ovalarda

*Dallı otlar büyüyecek.
 Biz yiğitlerin koştığı ovalarda
 Ekin başlı otlar bitecek.
 Bizim geçtiğimiz yüksek tepelerde
 Koca ağaçlar salanacak.
 Yiğit atların geçtiği sular
 Eskisi gibi akacak.
 Kokulu çiçekler kokularını verse,
 Kokuları uçsuz bucaksız ovada kalacak.
 Yiğit olan bizler ölüp kalsak,
 Adımız boyun milletin içinde yaşayacak’.” (Aktaş 2011: 240).*

Huban Arığ Destanı: Hırcotay Mirgen’in yurdunda çıkıp evlerine doğru giderlerken Huban Arığ, Kök Nincil, Sarığ Sayın ve Sarığ Nincil şarkı söyleyerek giderler. Halkı ve hayvanları etkiler:

*“Ak çayıra çıktıklarında, kız güzelleri,
 Altmış ezgiyle güzelce şarkı söylemektedir ki,
 Ak çiçekler sallanmakta,
 Altmış ülkede işitilmekte.
 Bunu duyan yerli halk, dayanamayıp,
 Gözyaşlarına boğulmakta,
 Burun suyuna boğulmakta.
 Kök çayıra geldiklerinde, alp kızlar,
 Elli ezgiyle güzelce şarkı söylemektedir ki,
 Bunu duyan onurlu halkın,
 Yumuşak yüreği erimekte,
 Burun suyuna boğulmakta.
 Dağa çıkıp şarkı söylediklerinde,
 Dağ başları sallanmakta,
 Çayıra çıkıp güzelce şarkı söylediklerinde,
 Çiçek başları sallanmaktadır.
 Kurumuş doruklara,
 Kök otun biteceği şekilde şarkı söylemekte.*

*Kurumuş ağaçlara,
Kök yaprakların çıkacağı biçimde şarkı söylemekteler.
Kırk şarkıyla söylemekteler,
Kırk başları sesli olmakta,
Kara yerde ot bitmekte,
Katı ağaçlara yaprak çıkmakta.
Kalın halk, yüreği dayanamadan, ağlaşmakta.” (Davletov 2006: 112).*

...

*“Üç kız, üç arkadaş,
Şarkılarını söylemeye devam etmektedir,
Ezgilerini çalmaya devam etmektedir.
Bunu işitip, yırtıcı hayvan,
Üzümlere, dayanamadan,
Kara tayğadan çıkıp,
Silsileli dağ sırtında durup, gürlmekte.
Kanatlı kuş, kanat çırpıp,
Karı ağaca oturup,
Üzümlere, kükremekte.
Ay, desen, ışığı yok,
Güneş, desen, ısını yok,
Arı güzel kızları ilk kez görüp, ağlaşmaktalar:
‘Yer toprağın üstünde
Kara yerin altında
Alp atlar yaratılıp büyüsün,
Alp dört at gibi.
Alp yiğitler doğup yetişsin
Alp Huban Arığ, Kök Nincil,
Sarığ Nincil, Sarığ Sayın gibi.’” (Davletov 2006: 113).*

Huban Arığ ve Kök Nincil iki arkadaş şarkı söyleyerek yollarına devam ederler:

*“Alp Huban Arığ, Kök Nincil
Atlarına kamçı vurdular.*

*Kara yer değirmen gibi çekildi,
 Beşik gibi sallandı.
 Ayakları altına alp atların
 Ak çayırlar çekilmekte.
 Taban altında yiğit atların
 Kök çayırlar tepilmekte.
 Huban Arığ'la Kök Nincil
 Şarkılarını söyleyip, ezgilerini çalıp,
 Yerli halkı üzüntüye boğarak gitmekte.*" (Davletov 2006: 114).

Huban Arığ, Kök Nincil'i ve yurdunu kurtarmaya giderken şarkı söyler. Huban Arığ, şarkısını söyleyince onu duyanlar çok duygulanır, onu duymayan işitmeyen hiçbir canlı kalmaz:

*"Ak çayıra geldiğinde Huban Arığ,
 Altmış ezgiyi dolandıra çalmaya başlamakta,
 Ak çiçekler sallanmakta,
 Ağzından çıkan sevilen sesi,
 Altmış devlete ün salmış,
 Yönetim sahibi halk ağlamaktadır.
 Kök çayıra geldiğinde kız yiğidi,
 Kök çiçekler sallanmakta,
 Elli şarkıyı söyleyince,
 Onurlu halka duyulmakta.
 Bunu işitip yerli halk,
 Ağlayıp, ağıt yakarak kalmaktadır [geride]."* (Davletov 2006: 118).

...

*"Huban Arığ şarkı söyleyip, ezgiler çalarak gittiğinde,
 Kara yerde ot bitmekte,
 Katı ağaçta yaprak çıkmakta,
 Yırtıcı hayvan, kanatlı kuş, dayanamadan,
 Huban Arığ'la birlikte gidip,
 Şarkılarını, ezgilerini işitmekteler.
 Bu geniş yeryüzünde*

*Bulutlu göğün altında
 Bu şarkıyı işitip, üzülmeven
 Burnundan soluyan kişi kalmadı,
 Dolaşan mal kalmadı,
 Dört ayak koşan hayvan kalmadı,
 Kanat çırpın kuş kalmadı.
 Ağzından çıkan güzel sesi,
 Ayın altında yayılmaktadır.
 Göğsünden çıkan sevilen ezgisi,
 Güneşin altında yayılmaktadır.” (Davletov 2006: 119).*

Kök Nincil’in yurdunda altın masada yemek yiyen alplar şarkılarını, ezgilerini söylerler:

*“Ezgilerini çalmaktalar,
 Kök yazının her köşesinde bu ezgileri işitilmektedir.
 Şarkılarını söylemekte,
 Sarı yazının her köşesinde ün salınmaktadır.
 Altmış ezgiyi güzelce çalmaktalar,
 Altmış han tarafından duyulmaktadır.
 Elli ezgiyi etkince çalmaktalar,
 Elli han tarafından işitilmektedir.
 Yönetim sahibi halk bunları işitip,
 Yüreği dayanamadan
 Ağlaşıp, ağıt yakmaktadır.” (Davletov 2006: 136).*

Huban Arığ, Gri Işık ülkesine giderken şarkı söyler, herkes onu duyar, sesini duydukça ağlayıp ağıt yakarlar:

*“Arı ve güzel Huban Arığ’ın
 Ön tarafı ayı aydınlatmakta,
 Arka tarafı [ise] güneşe gölge bırakmakta.
 Yırını söylemekte,
 Sarı ot başı sallanmakta.
 Ezgisini çalmakta,*

*Kök ot başı ezgiyi duyup
Ağlaşıp ağıt yakmaktadır.
Yırtıcı hayvanlar, kanatlı kuşlar
Birlikte gidip üzölmekteler.” (Davletov 2006: 142-143).*

Huban Arığ Sarı Işık ölkesindeki savaşı bitirdikten sonra geri dönerken şarkısını söyleyip ezgisini çalar:

*“Şarkısını söyleyip, ezgisini çalmaya başladı.
Yırtıcı hayvanlar üzölerek
Silsileli dağ doruğunda horuldanıp geride kalmakra.
Kanatlı kuşlar, peşinden uçup
Silsileli dağ doruğunda bağışıp, ötüşıp geride kalmakta.
Yerli halkın yüreği dayanamadan, ağlayıp geride kalmakta.” (Davletov 2006: 166).*

Huban Arığ yaşlı hatun görünümündeki Kök Nincil ile mücadelesinden sonra yola koyulurlar. Yolda şarkı Huban Arığ’ın sesi Kök Nincil’i çok etkiler ve ağlar:

*“Huban Arığ şarkısını söyleyerek gitmekte,
Sarı yazıya doluca ünü yayılmakta.
Ezgisini çalarak ilerlemekte,
Kökyazıya dolu işitilmekte.
Kök Nincil, yüreği dayanamayıp
Gözyaşına boğulmakta,
Burun suyundan soluğu kesilmekte.
Katı yürekli kişiler üzölmektedir,
Yumuşak yürekli kişiler ağlaşmaktadır.
‘Ağzından çıkan güzel sesin,
Yabancı ölkelere [kadar] duyulsun.
İçinden doğan sevimli sesin,
Bütün evrene yayılsın.’ Diyerek,
Ağlamaktadır, Kök Nincil kız arkadaşı.” (Davletov 2006: 169).*

Huban Arığ, kök pora atı çatal boynuzlu şeytandan kurtardıktan sonra şarkı söylemeye başlar. Bunu duyan herkes Huban Arığ'ın sesinden etkilenerak ağlar:

“Huban Arığ atına kamçı vurdu,

Ezgiden iyi ezgi ezgi çalmaya başladı.

Çok kişi [bunu işitip] ağlayarak ağıt yaktı.

Türküden üstün türkü söyledi,

Tüm halk ağlayıp ağıt yaktı.

Sarı yazıya girip, türkü söyleyerek giderken,

Sarı yazının kenar bir yerinde

Sarı sara at devinip gelmekte [olduğunu fark etti.]” (Davletov 2006: 186).

Huban Arığ, ava gittiğinde yaktığı ateşin başında ezgiden ezgi türküden üstün türkü söyler:

“Huban Arığ, bir şey konuşmadan,

Bir söz söylemeden,

Ezgiden üstün ezgi çalmakta,

Türküden üstün türkü söylemekte.

Dağların dorukları uğuldamakta,

AĞaç başlıkları sallanmakta.” (Davletov 2006: 192).

Huban Arığ, arkadaşı Kök Nincil'in evleneceği Sarığ Sayın'ın yurduna geldiğinde halkın toya hazırlandığını görür. Toya şarkı söyleyerek girer ve onu gören herkes korkup çığlıklar atarak ondan kaçmaya başlar:

“Atlayıp bindiği atını

Yaralarla kaplı bir çabağaya dönüştürdü.

İki yanından da kara ve sarı sinekler,

Duman gibi kaynamakta,

Yel gibi uğultu yaymaktadır.

Çürük yularlı, hahpas eyerli,

Karnı yara bere olmuş, yüzü yara izleriyle dolu

Gözleri çapaklı, yırtık pırtık montlu kız kılığına bürünüp

Silsileli yerden itibaren sivri ve at sinekleriyle dövüşerek [Huban Arığ]

Ulu toya ancak şimdi ulaştı.

Ezgiden iyi ezgi,

Türküden üstün türkü ortaya yayılıverdi.” (Davletov 2006: 197).

Huban Arığ, Kök Nincil’in toyundayken nereden geldiği belli olmayan bir şekilde altın tüylü ak köpek gelir ve haber getirir. Huban Arığ’a üç yıldır buradasın ama yurduna bakmadın ata yurdun düşmanlarla doldu, halkını ve malını sürüp götürdüler der ve hızlıca oradan uzaklaşır. Huban Arığ da hızlıca yola koyulur. Yol boyunca da şarkı söylemeye başlar:

*“Ezgiden üstün ezgi duyuldu,
Türküden iyi türkü işitildi,
Bunu dinleyen yerli halk,
Elleriyle dövünerek üzülmetedir:
‘Arı ve güzel yaratılan
Aydan arı Huban Arığ’ı
Nasıl oldu da hiç tanıyamadık,
Nasıl oldu da hiç fark edemedik
Arı ve güzel can sevgilisi kendisi
Şeytan ve iblis kılığına girerek gelmiş.
Güneşten arı ve aydın olan özü,
Üzüt ve iblis kılığına girerek gelmiş.
Altmış hileyi çok iyi bilen
Yabancı ülkesine [eş olarak] varmaz Huban Arığ
Elli yöntemle gelmiş.
Güzel ve düzgün yüzünü ise
Öz yönetim sahibi halk görmedi hiç.’
Huban Arığ ezgisini çalmakta,
Türküsunü söylemekte.” (Davletov 2006: 205).*

Huban Arığ, dedesi Altın Kris’in çocuklarını kurtarmak için yola çıktığında şarkı söylemeye başlar ve herkes onun sesini duyar. Onun sesini duyanlar ağlayıp üzülürler:

*“Alp Huban Arığ kız,
 Altmış ezgisini çalmakta ki,
 Altmış ülkede bu ezginin sesi yayılmakta.
 Elli türküsünü söylemekte ki,
 Onurlu halkın tümü tarafından bu türkü işitilmekte.
 Katı yürekliler üzülp geride kalmakta,
 Yumuşak yürekliler ise ağlaşıp arkada kalmakta.”* (Davletov 2006: 229).

Huban Arığ yerin kırk kat altına inince orada büyük bir savaş olduğunu görür ve atını kamçı vurup yoluna devam etmeye koyulur. Bu sırada da ezgisini söylemeye devam eder. Bunu duyanlar ise Huban Arığ’a üzülp ağlamakla birlikte ona hayır duası edip alkışlarlar:

*“[Huban Arığ] ezgisini çalıp,
 Türküsünü söyleyip ilerlemekte.
 Katı taşlar yarılmakta,
 Katı taşlar yarılmakta,
 Katı kayalar göçmekte.
 Kara toprakta ot bitmekte,
 Katı ağaçlarda yapraklar çıkmakta.
 Ayın hiç görülmediği yerlerde ay görülmekte,
 Güneşin hiç bulunmadığı yerleri güneş ışınları aydınlatmakta.
 Katı yürekliler üzülmekte,
 Yumuşak yürekliler ise ağlamakta.
 ‘Sevilesi can olarak doğan Huban Arığ’ı,
 Son defa görmekteyiz.
 Sevilesi can olarak bu dünyaya gelen Huban Arığ
 Kesşke asla ölmeseydi.’ Diyerek,
 Yırtıcı hayvanlar arkasından koşup,
 Silsileli dağ sırtında böğürüp geride kalmakta.
 Kanatlı kuşlar peşinden uçup,
 Üzülp yerlere yatıp arkada kalmakta.
 ‘Sevilesi can olarak doğan yalnız Huban Arığ’ın
 Güzel sesini, güzel türküsünü,*

Son defa dinlemekteyiz.

Onun güzel sesini ve türküsünü,

Bir daha asla duyamayacağız.

Kopmamak üzere can sahibi ol,

Dökülmemek üzere kan sahibi ol,

Yitirmemek üzere ülke sahibi ol.

Güçlülere ezdirme,

Gücünden töreyi unutanlara bastırma.

Alplara yenilme,

Yiğitlere kendini aşağılama imkânını tanıma. ’’ (Davletov 2006: 231).

Huban Arığ, yerin kırk kat altında yaşıyan Hara Moos’un yurduna giderken metamorfoz geçirerek çirkin görünümlü bır kıza dönüşür. Giderken de ezgisini söyler. Onu duyan kişiler üzülop ağlarlar:

“Arı ve güzel Huban Arığ

Altmış sürmes saç örgüsünü salıp, dönüşüverdi.

Çürük yularlı, hahpas eyerli,

Tamamen yara bere olan çabağa binen,

Karnı yara içinde olan, yüzü yara izleriyle dolu

Burnundan akan sümüğü çenesine dek uzanan.

Arı ve güzel özü,

Yaman şeytana dönüşüp,

Altmış ezgisini çalarak gitmekte,

Ak çiçekler dalgalanmakta.

Elli türküsünü dokunaklı söyleyerek ilerlemekte,

Yumuşak yürekli kişiler ağlamakta,

Katı yürekli kişiler ise üzölmekte. ’’ (Davletov 2006: 239).

2.2.11. Kahramanın Yemeği

Ak Çibek Arığ Destanı: Ay Molat ve oğlu Alp Kuzgun öldükten sonra iki kahraman birbirini selamlarken kara zirveye doğru Bay Kara Han’ın geldiğini görürler. Bay Kara Han, ihtiyarlamış bir şekilde gelerek altın kâseye yemek, gümüş kâseye su koyarak getirir.

Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç'a Bay Kara Han'ın getirdiklerini ben yiyip içeyim diyor. Ak Çibek Arığ Bay Kara Han'ın verdiklerini eline aldıktan sonra kâselerin içindekileri yere döker. Kara yerin kara toprağı kuruyup yanar. Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç'a sevgili kardeşim gördün mü kara düşünceli Bay Kara Han kara düşüncesini asla bırakmaz ona inanıp verdiklerini yiyip içseydim ben de böyle kuruyup yanacaktım der. Kara Han'ı orada tutup keserek öldürürler. Etini ve kemiğini her yere dağıtıp atarak hiçbir yerde kemiğin ve etin kalmasın derler:

*“Karşılıklı yürüyüp,
Selamlaşıp, tokalaşmışlar.*

Sonra baktıklarında

Bay Kara Han

Kara zirveye çıkıyor.

Er yaşlısı ihtiyar olmuş.

Altın kâseye

Yemek koymuş,

Gümüş kâseye su koymuş,

Yalvara yakara geliyor,

Öldürmeyin, yatırmayın diye.

Ak Çibek Arığ konuşuyor:

-Bay Kara Han'ın aşını suyunu

Ben yiyip içeyim diyor.

Bay Kara Han, yetişip

Altın kâsedeki

Aşını uzatıp,

Gümüş kâsedeki

Suyunu veriyor.

Ak Çibek Arığ

Altın kâsedeki aşını

Sağ eliyle almış,

Gümüş kâsedeki suyunu

Sol eliyle almış.

Altın kâsedeki aşını

Yere dökmüş,

Gümüş kâsedeki suyunu

Yere serpmiş.

Kara yerin

Kara toprağı

Kuruyup yanıp

Kara yere girerek

Yanıyor.

Ak Çibek Arığ konuşuyor:

-Sevgili kardeşim Kanlı Kılıç,

Gördün mü?

Kara düşünceli Bay Kara Han

Kara düşüncesini

Hiçbir zaman bırakmaz!

Aşını, suyunu içseydim,

Kara kömür olup,

Kuruyup yanacaktım.” (Arıkoğlu 2007: 299-301).

Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç, Bay Kara Han'ın yurdundan çıkarak kendi yurtlarına gelirler. Atlarını altın direğe bağladıktan Ak Han'ın ak sarayına girip selam verirler. İçeri girdiklerinde Ay Hucın ve yaşlı hizmetçinin birbirine sarılıp ağlaştıklarını görürler. Yaşlı hizmetçi altın masayı kurup gelmelerini beklemekteymiş. Masaya oturup yemek yiyip sohbet etmeye başlarlar. Ay Hucın eskiden kendisinin de han olduğunu, halkını ve malını çok iyi yönettiğini fakat Ak Han ile dövüşüp kaybedince mecbur kalarak geldim ve yaşlanıncaya kadar onunla yaşadım der. Ak Han ile yaşarken hiç güzel gün görmediğini söyleyerek Kanlı Kılıç'a babanın ülküsünü tutup onun gibi bir han olma der. Ay Hucın bunları söylerken halk ve oba bu söylenenleri duyup han olursa hanımız Kanlı Kılıç çıkmayacak canın olsun derler:

“Altın masaya yemek hazırlamış

Yaşlı hizmetçi.

Beslenen malın akından, sütünden

Aş yemek hazırlamış

Yaşlı hizmetçi.

Masaya oturup,

Aşı, yemeği orada yemişler.” (Arıkoğlu 2007: 319).

Altın Arığ Destanı: Destanda Altın Arığ’ın altın masaya oturup yemek yediği ilk yer Alp Saaday’ın evidir. Hulatay ile birlikte Alp Saaday’ın evinde misafir olup altın masaya otururlar. Altın Arığ bu masada içki içmek istemez. Zorla teklif ettiklerinde de mecbur hissederek içer ama memnun olmaz:

“Hulatay selam verince

Altın Arığ da aynı şekilde selamlaşmış.

Selamlaşma bitince, oturmuşlar.

İcen Arığ, altın masasını çekmiş,

Yemeği üzerine koymuş.

Rakısını koymuş.

Sofraya oturtup onları ağırlamışlar,

Hulatay ile Alp Saaday

Birer rakı içmişler.

Altın Arığ’a sıra gelince,

Altın Arığ, kadehi eline alıp

Ağızına alınca, içmek istememiş,

Başını içemem diye sallamış.

Hulatay ile Alp Saaday ısrar eder:

-İçiniz Altın Arığ.

Rakıyı, saygı gereği,

Altın Arığ iki gözünü yumup,

Tamamiyle içmiş.

Yüzünü buruşturup,

Başını memnuniyetsizlikle sallamış.” (Özkan 1997: 105).

Altın Arığ’ın ikinci yemeği ise Altay dağlarında çobanlık yaparken Pora Ninci Altın Arığ’ı gelip evine davet eder. Altın Arığ da kabul edip Pora Ninci’nin evine gelir. Alp Han Kız ile beraber Pora Ninci’nin evinde misafir olurlar. O sırada da Çibetey Han ve Hulatay da gittikleri yolculuktan gelirler:

*“Pora Ninci, Altın Arığ’ın
 Elinden tutup, koltuğuna girerek,
 Masaya oturtmuş.
 Alp Han Kız’ı da yanına oturtmuş.
 Büyük bir şişe rakı çıkarmış,
 Onlara rakı ikram etmiş.
 Her üçü, bir iki yudum içip oturuyorlarmış.
 Pora Ninci’nin konuşmadığı konu kalmamış,
 Söylemediği sözü kalmamış.
 Bir, iki kere içerek başlamışlar,
 Sonra, beşinci ve altıncıyı içmişler.
 Onlar, böyle oturduklarında,
 Altay dağının ardında,
 Yetiştirilen hayvanlar, meleşiyormuş,
 Bütün halk, bağrışıyormuş.
 Kapıyı açıp bakmışlar ki:
 Çibetey Han ile Hulatay
 Bir kısım hayvan ve halkı sürüp getiriyorlar.
 Hayvana hayvan; halka halk katmışlar.
 Onlar, tekrar sofraya oturup,
 Yemek yemekteymişler.
 Onlar öyle oturduklarında,
 Çibetey Han ile, Hulatay geri geldiler.
 Selam verip, selamlaşıp, merhabalaşmışlar.
 Pora Ninci, onları masaya oturtmuş,
 Rakı vermiş.
 Çibetey Han ile Hulatay rakı içerler.” (Özkan 1997: 173).*

Taptaan Mirgen, Altın Arığ’ın son mücadelesini yaptığı ülkeye Alp Han Kız ile birlikte gelir. Orada Ay Mirgen, iki kahramanı evinde ağırlar ve onlara altın masada yemek hazırlatır:

*“Saçı sakalı birbirine karışmış
 Alp, Ay Mirgen,*

*Oturduğu yerden, kalkıp,
Onlara yaklaşıp,
Tokalaşmış.
Selamlaşma bitince,
Güzel ve hoş hanım,
Altın masayı çekip,
Yemeklerle donatmış.
Alp Han Kız ile
Taptaan Mirgen'i masaya oturtarak,
Ağırlayıp, ikramda bulunmuş.” (Özkan 1997: 303-305).*

Alp Han Kız ve Taptaan Mirgen karınlarını doyurduktan sonra altın masadan kalkarak gidecekleri yere doğru giderler:

*“Alp Han Kız ve Taptaan Mirgen,
Doyduktan sonra, kalkmışlar,
Gitmek için hazırlanmışlar.” (Özkan 1997: 307).*

Han Orba Destanı: Altın Harlıh, Han Orba ve Han Mirgen'i çiçek hallerinden kişi hallerine çevirdikten sonra hep birlikte masaya oturarak yemek yemeye başlarlar:

*“Altın guguk donlu kızın
Yanına gelip, elini veriyor,
Ata binip, selam veriyor
Bunu görüp yiğit kız
Erkek evladı sağ eliyle tuttu,
Kız çocuğu sol eline aldı,
Altın masanın başına oturttu,
Hara Tarğah'ın hazırladığı yemekle
Karınlarını doyurdular.” (Aktaş 2011: 38).*

Han Orba ve Han Mirgen, Han Mirgen'in kandan kızıl doru atını kurtardıktan sonra yurtlarına gelirler. Anneleri Hara Tarğah onları yemeğe oturtup sohbet etmeye başlarlar:

*“Büyük eve girdiğinde,
Masa başında yan yana oturup,
Hara Tarğah iki evladını,
Yiyeceklerle besledi,
Düzenli olmasını öğretti.” (Aktaş 2011: 98).*

Han Mirgen ve Han Orba Alp uykusundan kalktıktan sonra altın masaya oturup yemek yemeye başlarlar. Anaları Hara Tarğah Altın Harlıh ve çift kanatlı karayılanın gelip yardım istediklerini söyler:

*“Altın masanın başına oturup,
Yemek yedi iki kardeş.
Anaları, Hara Tarğah,
İki evladına haber veriyor:
‘İkiniz de uyuyup yattığınızda,
Altın Harlıh kardeşim geldi.
Ak kula atlı Altın Çaçah’ın
Saf gücü almıyor,
Ulu gücü yetmiyor.
Siz iki kardeşi
Altın Çaçah’a yardım etmeye
Altın Harlıh teyzeniz çağırıyor.
Onun ardından senin binip geldiğin
Karayılan uçup geldi.
Altın Çaçah size
Kendisine yardım istemiş.
Siz, iki evladım, bugün
Oraya gidip, yardım etmeniz gerekir’.” (Aktaş 2011: 103).*

Altın Çaçah’ın yurdunda yapılan savaş bittikten sonra Altın Çaçah kendisine yardım eden alpları evinde yemeğe çağırarak evine götürür:

*“Ev sahibi Altın Çaçah
Misafirlerini, koltuklarından tutup,*

*Kıymetli masaya davet ediyor.
Yiyeceğin güzelini yiyorla,
Ayranlarını içiyorlar,
Az-çok konuşuyorlar.
Şimdikileri sonraya bırakıp,
Sonundakini şimdi yapıyorlar.” (Aktaş 2011: 11).*

Altın Çaçah’ın yurdundaki savaş bittikten sonra yurtlarına gelen iki kardeş anne v-babaları ve halklarıyla birlikte karşılanırlar. Eve girip altın masada yemek yiyip sohbet ederler:

*“Han Orba ve Han Mirgen kardeşler,
Az-çok olduğunda,
Baba yurduna ulaştılar.
Babaları Hara Han,
Anaları Hara Tarğah
İki evladının da geldiğini anlayıp,
Yüksek tepede beklemişler.
Mal-davarı, halkı
Yüksek zirveye doğru çıkardılar.
Mala mal eklenmiş,
Boy boy eklenmiş.
Dağın zirvesinden inip,
Halk arasında dördü gidip,
Ak saraya girdiler.
Hara Han ile Hara Tarğah
Hüzünlü iki evladını
Altın masaya oturttu.
Anaları, yiyeceği
Yemek yemek için hazırlamış.
Önekileri şimdi yapıp,
Şimdikileri daha sonra yapıp,
Yemek esnasında
Koyu bir sohbeta başladılar.” (Aktaş 2011: 122-123).*

Han Mirgen ve Han Orba, Ay Arığ kızı eş olarak almaya gitmeden önce uyurlar ve kalktıklarında da karınlarını doyurup yolculuk için hazırlanırlar:

*“Dışarıda gün doğduğunda,
Kızaran güneş çıktığında,
Altı ayaklı yataktan doğulup,
Suyla yıkanıp, sütle temizlenip,
Altın masaya oturdular.
Acıkan karınlarını doyurduklarında,
Altın masadan kalkıp,
Dayanıklı zırhlarını kuşandılar,
Demir zırhlarını giyindiler.”* (Aktaş 2011: 124).

Altın Harlıh, Han Mirgen ve Han Orba, Ay Arığ kızın yurduna d n rc  olarak gider. Ay Arığ kız sofra hazırlayıp onları altın masaya oturtur:

*“At bağlanan altın sarçına
İki atı da bağladılar,
Ak saraya girdiler.
İçeri girip selam verdiler,
Eşik atlayıp esenlikler dilediler.
Ak sarayın içinde
Ay Arığ tek başınaymış.
Elini tutup selamlaştılar.
Altın masanın üstüne
Ay Arığ yiyecekleri koydu,
Miafirlerini oturttu.
Yemeklerin lezzetlisini yiyorlar.
Ayranlarını içiyorlar.
A  karınlarını doyurduklarında
Altın masadan kalktılar.”* (Aktaş 2011: 125-126).

Han Mirgen ve Ay Arığ’ın toyundan sonra uykuya yatan alplar uykudan uyandıktan sonra altın masaya geçip yemek yiyip konuşurlar:

*“Dışarıda gün doğduğunda,
Güneş kıpkızıl olup çıktığında,
Altı ayaklı yataktan doğrulup,
Suyla yıkanıp, sütle temizlenip,
Altın masanın başına oturup,
Yemek yiyorlar.”* (Aktaş 2011: 135).

Han Orba, Han Mirgen ve Han Mirgen’in oğlu yurtlarına vardıklarında altın masaya oturup yemek yiyip sohbet ederler:

*“Hep birlikte aşağıya indiler,
Atlarını altın sarçına bağladılar.
Büyük eve girdiler.
Altın masaya oturdular.
Yemeğin iyisini yiyorlar,
Ayrılanlarını içiyorlar,
Aç karınlarını doyurduklarında,
Altın masadan kalktılar.”* (Aktaş 2011: 151).

Han Mirgen, Han Orba ve Han Mirgen’in oğlu alp uykusunda uyandıktan sonra yemek yiyip sohbet ederler:

*“Altın masanın başına oturup,
Yemeğin iyisini yiyorlar,
Ayrılanlarını içiyorlar.
Aç karınlarını doyurduklarında,
Karısı Ay Arığ konuşmuş:”* (Aktaş 2011: 152).

Han Mirgen, Han Orba ve Han Çibek, Kök Han’ın evine gelip otururlar. Masaya oturduklarında Kök Han’ın karısı Hara Tana gelen misafirlere araka getirir. Arakayı Han Orba ve Han Çibek içmez. Han Mirgen, Altın Çaçah ve Altın Harlık içer:

*“Hara Tana’ya kırk oda içinden
Dokuz kişinin biteremediği kadehle*

*Rakının en acısını getirildi.
 Rakı içmeyen iki yiğit
 Han Orba kız ile Han Çibek,
 Hara Tana'nın rakısını içmeden,
 Kadehi altın masaya koydular.
 Baba olan Han Mirgen,
 Altın Harlıh ile Altın Çaçah,
 Kadehi tutmadan içtiler.
 Misafirlere! Deyip, tekrar kaldırdılar
 Onu üçü içti.” (Aktaş 2011: 158).*

Kök Han'ın yurdundaki savaş bittikten sonra Altın Harlıh kızları Kök Nincil'i verip vermeyeceklerini sorar. Kök Han kızını vereceğini söyleyerek beş alpı altın masaya oturtup kızı Kök Nincil'i getirmeye gider. Alplar da sofrada yemek yemeye otururlar:

*“Altın masaları hazırladılar,
 Yemekleri sundular.
 Kök Han ile eşi Hara Tana
 Beş yiğidin koluna girip,
 Altın masaya oturttu.
 İlk verilecek yemeğe,
 Buyurun başlayın, - dedi
 Kardeşleri Altın Harlıh'a.
 İlk şarabı içirdiler.” (Aktaş 2011: 172).*

Tas Han ile Pus Han'ın yurdundaki savaştan gelen alplar Han Mirgen'i altın dağa kilitledikten sonra Ay Arığ'ın kurduğu altın masaya otururlar:

*“Ay Arığ, dokuz masayı kurduğunda,
 Acıkan karınlarını doyurdular,
 Zayıf bedenlerini semirttiler.” (Aktaş 2011: 206).*

Misafirlerini gönderdikten sonra alp uykusuna yatan yiğitler doku gün sonra alp uykusundan kalkıp altın masaya otururlar:

*“Yiğitler, dokuz günü geçirip,
Altın masanın başında oturdular.
Yiyeceklerin en güzelini yediler.
Et yerine et doluyor.
Yağ yerine yağ doluyor.”* (Aktaş 2011: 207).

Han Orba, Han Çibek ve Haan Hıs, Hara Mool’un yurduna gitmek için yemek yiyip hazırlanırlar:

*“Acıkmamak için yemek yiyip,
Susamamak için ayran içip,
Altın masadan kalktılar.
Dayanıklı zırh kuşanıp,
Demir zırhlarını giyindiler.”* (Aktaş 2011: 2010).

Hara Mool’un yurdundan gelen alplar altın masaya oturup yemek yiyip su içerler:

*“Demir zırhlarını soyunup,
Altın masanın başına oturdular.
Acıkan karınlarını doyuruyorlar
Zayıf bedenlerini semirtiyorlar.
Şimdikini sonra yapıp,
Sonrakini şimdi yapıp, konuştuılar.”* (Aktaş 2011: 226).

Dokuz gün boyunca uyuyan alplar uykudan kalkıp altın masaya oturup yemek yiyip sohbet etmeye başlarlar:

*“Yiğitler uykularından kalktılar.
Suyla yıkanıp sütle temizlenip,
Masanın başına oturdular.”* (Aktaş 2011: 226).

Ah Hartığa ile Kök Hartığa’nın yurdunda savaşı bitirdikten sonra Han Orba ile Haan Hız, Altın Harlıh’ın yurduna gelirler. Altın Harlıh onlara altın masada yemek yedirir ve sohbet ederler:

*“Yiğit Altın Harlıh, ne zaman gelse,
 Yiyecekler hazırmış,
 Yiğit ablaları, iki kızı
 Koltularına girip tuttu,
 Kucaklayıp altın masaya oturttu.
 Han Orba ile Haan Hız
 Kıymetli teyzenin evinde,
 İlk defa girip oturuyorlar.
 Büyük evin içi
 Altın gibi ışıltıyor.
 Altın masa zengince hazırlandı.” (Aktaş 2011: 238).*

Ah Hartığa il Kök Hartığa'nın yurdundan geldiklerinde alplar altın masaya oturup yemek yiyip su içerler:

*“Büyük eve girdiler.
 Ay Arığ ile Kök Nincil'in
 Karınları acıkmış,
 Altın masaya oturdular.
 Yemeklerin lezzetlisini yediler.
 Ayranlarını içtiler.” (Aktaş 2011: 241).*

Huban Arığ Destanı: Hara Han kızı Huban Arığ ile Han Hartığa'nın yurdunda tanışarak birbirleriyle hasret giderirler. Kızları altın masaya oturtup yemek yedirip, araka içirirler, sohbet ederler. Acıkmamak için yemek yiyip susamamak için su içtikten sonra altın masadan kalkarlar ve Hara Han yurdundan ayrılalı çok zaman geçtiğini, yurdunu ve halkını merak ettiği için artık yurduna gitmesi gerektiğini söyler. Abisi Han Hartığa'yı alkışlar ve son kez görüşüp vedalaşırlar:

*“Alp Huban Arığ, Kök Nincil
 Güzel eve girdiler.
 Kapıyı açıp, esenlikler dilediler,
 Eşiği geçip, saygılar sundular.
 Alp iki kardeş, sevinerek,*

Altın masadan çıktılar,
 El sıkışarak, öpüşüp,
 Esenlik ve saygılarını sundular.
 Alp iki arkadaş kızı,
 Elinden tutup, koltuktan alıp,
 Altın masaya oturtular,
 Bağından çıkan balasını Hara Han
 İlk kez şimdi görmekte.
 İçinden çıkan sevdiği canını,
 İki gözle şimdi görmekte.
 Kalın vücudunda yara izi yoktur,
 Katı kemiğinde birleşimi yoktur.
 Soluduğu doluğu alev gibi,
 Baktığı gözü köz gibi.
 ,kırılacak kemiği yoktur,
 Ağzından çıkan soluğu,
 Ak alev olup yayılmakta.
 Göğsünden çıkan buğusu,
 Kök alev olup saçılmakta.
 Altın masaya oturup,
 Kısa konuşmayı uzun ederek,
 Uzun konuşmayı kısa yapıp,
 Iraktaki şeyi yakın edip,
 Yakınındaki şeyi ırak yapıp, konuşmaktadır.
 Aş yemeğin en iyisini yemekteler,
 Araçon aş içmekteler. ” (Davletov 2006: 57).

...

“Acıkmamak için aş yemekteler,
 Susamamak için su içmekteler.
 Acıkmış karınları doyduğunda,
 Zayıf düşen özleri semirdiğinde,
 Altın masadan dışarı çıktılar.
 Alp Hara Han konuşmaktadır:

'Ata yurdundan çıktıktan beri,
 Çok vakit geçti.
 Alçak da olsa, dağımız var,
 Sığ da olsa, suyumuz var.
 Yurt sahibi olan bizler suyumuzu özlemekteyiz.
 Zavallı kişinin gençlik zamanı,
 Çok hızlı geçmektedir.
 Zavallı kişinin yaşamı,
 Gözle görünmeyecek kadar çabuk geçmektedir.
 Yaşın uzak olsun, yaratanın yüksek olsun,
 Yalnız kardeşim, Han Hartığa,
 Kesilmez canlı ol,
 Tükenmez yurtlu ol,
 Dökülmez kanlı ol,
 Ebedi yurtlu ol.
 Önünde ay ışınlasın,
 Arkanda güneş aydınlatsın.
 Yolun açık, yaşamın aydın olsun.''' (Davletov 2006: 59).

Hara Han ve Huban Arığ atlarına kamçı vurarak yurtlarına doğru giderler. Yurtlarına geldiklerinde viran olduğunu görüp çok üzürlüler. Atlarını altın direğe bağlayıp evin içine girerler. Altın masada karısı Hıyan Arığ'ın hazırladığı yemekleri yer ve doyduktan sonra kalkarlar. O sırada masada Huban Arığ gizli bir bitik bulur. Annesinin yazısını tanıyan Huban Arığ mektubu okuyarak ne yapmaları gerektiğini öğrenip anlarlar. Hıyan Arığ'ın söylediklerini yapıp savaşa hazırlanmaya başlarlar. O sırada Kök Nincil gelir ve üç alp altın masada yemeklerini yiyip karınlarını doyururlar. Sürülüp götürülen halkın peşine düşmeye karar verirler:

"Alp Hara Han'la Huban Arığ
 Güzel evin içine girdiler.
 Kapıyı açıp, esenlikler dilediler,
 Eşiği aşıp, saygılar sundular.
 Güzel evde kişi olmadığından,
 Dedikoducu saksağan yalnızca öterek geçti.

*Pencereden giren yel ve kasırga
 Kapıdan çıkmakta.
 Kapıdan giren yel ve kasırga,
 Pencereden çıkmakta.
 Altın masada Hıyan Arığ'ın hazırladığı
 Aş yemek hala durmaktadır.
 Alp Hara Han'la Huban Arığ,
 Altın masaya oturup,
 Aş yemeğın en iyisinden yemektedir.
 Az bozulmuş olsa da,
 Bal gibi tatlı gelmektedir.
 Katılmış ekmekler bile,
 Tereyağ gibi erimekte.
 Acıkmış karınlarını doyurmaktalar.
 Acıkmamak üzere aş yediler.
 Susamamak üzere su içtiler.
 Altın masadan dışarı çıktılar.” (Davletov 2006: 64-65).*

...

*“Hara Han, Huban Arığ kızıyla
 Esenlikleri ve saygıları yanıtladılar.
 Kök Nincil'i altın masaya oturtular.
 Altın masanın arkasında üç alp,
 Birlik ve beraberlik içinde,
 Tok ve semiz malın, onurlu halkın
 Peşinden düşmeye karar verdiler.
 Altın masadan çıkıp,
 Dışarı aceleyle çıktılar.” (Davletov 2006: 66).*

Huban Arığ, Altın Tüylü Ak köpeğı dirilttikten sonra Kök Nincil ile birlikte Huban Arığ'ın yurduna gelirler. Hıyan Arığ ile selamlaşp altın masaya otururlar. Altın masada karınlarını doyurup sohbete başlarlar. Hıyan Arığ, kızı Huban Arığ'a babasının kemiklerini Altın dağ gömdüğünü, bundan sonra babasının yerine han olması gerektiğini anlatır. Huban Arığ'a amcası Han Hartığa'nın öldüğünü onun mezarını yapıp yurduna çeki düzen vermesini

söyler. Konuşma bittikten sonra altın masada acıkmamak üzere yemek yiyip susamamak üzere su içerler:

*“Huban Arığ ile Kök Nincil
Güzel yurdun içine vardılar.
Kapıdan girip, esenlikler dilediler.
E iği açıp, saygılarını sundular.
Huban Arığ’ın anası Hıyan Arığ esenlik ve saygıyı yanıtlayıp,
Sevdiği kızını kucaklayıp öptü.
Giysilerini çıkartıp, kızları,
Altın masanın arkasına oturttu.
A  yemeğin en iyisinden yemekteler,
Ayran içmekteler.
Az şeyi çok edip,
Çok şeyi az edip,
Iraktaki şeyi yakın edip,
Yakındakini irak edip konu maktalar.” (Davletov 2006: 86).*

...

*“Acıkmı  karınlarını doyurdular,
Zayıflamı  özlerini semirtiler.
Vücutlarında et arttı,
G  lerine g   eklendi.
Altın masada tüm a  yemek [   itleri] var,
Ku un, balığın sütü yalnızca yoktur.
Sabah çıkan güzel güneş,
Ak am geldiğinde konmaktadır.
Kızarmaya ba layan güzel güneş
Kara dağa yaklaşmaktadır.” (Davletov 2006: 87).*

...

*“Güzel yurda girdiler
Altın masanın arkasına oturup
A  yemeği yemekteler,
Ayranın iyisini içmekteler.
Konu malarını yapmaktalar,*

Sözlerini söylemekteler.” (Davletov 2006: 88).

Alp uykusundan uyandıktan sonra altın masaya oturup yemek yemeye ve sohbet etmeye başlarlar:

*“Acıkmamak üzere yediler,
Susamamak üzere su içtler.
Acıkan karınları doyduğunda,
Zayıflayan özleri semirdiğinde,
Altın masanın arkasından çıktılar.
Sırt boyunları pekişmiş,
Göz odaları [yeniden] alevlenmiş.
Kaburga kemikleri güçlenmiş.
Kollarına güç girmiş.
Kalın zırhlarına donanmaktalar [ki],
Pencereli ev birlikte dönmektedir.
Ekipmanı, varsa, hazırlamaktalar [ki],
Tirmeli ev tamamen dönüyormuş gibi olmaktadır.
Alpın atacağı canlı hostoyu
Sağ ceplerine koydular,
Alpı vuracak çelik kılıçlarını
Sol yana kuşandılar.
Güzel evden dışarı çıktılar.” (Davletov 2006: 89).*

Huban Arığ, yurduna geldiğinde eşikten içeri girip annesine selam verir. Altın masaya oturup sohbet etmeye başlarlar:

*“Huban Arığ güzel eve girdi.
Kapıyı açıp esenlikler diledi,
Eşiği geçip saygılarını sundu.
Hıyan Arığ anası, el sıkışıp, esenleşti
Yüreğine basıp, öptü.
Kızını giyimini çıkartıp,
Altın masaya oturttu.*

Anayla kız yemeğin
En iyisini yemekteler,
Araçon aşı içmekteler.
Altın masada bütün yemekler var,
Kuşun, balığın sütü yalnızca yok.
Az şeyi çok edip,
Çok [uzun] konuşmayı az [kısa] yapıp,
Konuşmaktadır anayla kız.
Acıkan karınları doyduğunda,
Zayıflayan özleri semirdiğinde,
Altın masanın arkasından çıktılar.
Kızarmaya başlayan güzel güneş
Kara dağa selam verdi.
Sabah çıkan güzel güneş
Akşam zamanına ulaştı.” (Davletov 2006: 115-116).

Huban Arığ ve Hıyan Arığ, kalın bir uykuya yattıktan sonra uyanırlar, etrafı kontrol ettiklerinde Kök Nincil’in yurdundan alevlerin yükseldiğini görürler. Bir şey anlamadan altın masaya otururlar. Altın masada yemek yemeye sohbet etmeye başlarlar. Tam o sırada canlı bir okun uğultusunu duyarak aceleyle dışarı çıkarlar:

“Kök Nincil’in ülkesinde
Neyin olup bittiğini anlayamadan
Hıyan Arığ’la Huban Arığ
Yeniden güzel eve girip
Altın masanın arkasına oturup
Aş-yemek yemeye başladılar.
Konuşmalarını konuştular,
Sözlerini söyletiler.
Acıkan karınlarını doyduğunda,
Zayıf düşen özleri doyduğunda,
Altın masadan çıkıp gözeneğe baktıklarında
Kara yerden yükselen alevli od
Uzaya dek yanarak

Ayın, güneşin gözüünü kapatmaktadır.” (Davletov 2006: 116).

Huban Arığ, Kök Nincil’in yurdunu Hara M kke’nin elinden kurtardıktan sonra Kök Nincil’in yurduna gelir. Kök Nincil, Huban Arığ’ı karşılar ve eve girip altın masaya dört alp oturlar. Yemek yiyip sohbet etmeye başlarlar. Huban Arığ sohbet sırasında yaratıcıyı kızdıracak cümleler kullanmaya başlar. Arkadaşları onu uyarsa da onları dinlemez. Onun bu söyledikleri de alt ve üst dünyadaki sarı ışık ve gri ışık ülkelerinde de duyulur. Orada yaşayan alplar bu duruma çok sinirlenirler:

“Kök Nincil, yanına gelip, elini tuttu.

Hizasına ulaşıp, esenliklerini diledi.

Huban Arığ da saygı ve esenliğini yanıtladı.

İki kız arkadaş, el ele tutuşup

Güzel evin içine girdiler.

Kapıyı açıp, esenlikler dilediler.

Eşiği açıp saygılarını sundular.

Sarığ Nincil, Sarığ Sayın,

Saygı ve esenlikle yanıt verdiler.

Huban Arığ’ın giyimlerini  kartıp,

Kök Nincil, elinden tutup,

Altın masanın arkasına oturttu.

Dört alp arkadaş, yan yana oturup,

Az konuşmayı çok edip,

Çok konuşmayı az yapıp,

Iraktakini yakın edip,

Yakınındakini de ırak yapıp, konuşmaktalar.

Yalnızca konuşacak konuları yok,

Yalnızca s yleşecek söylentileri yoktur

Aş damağın en iyisini yemekteler,

Sert aş içmekteler.

Acıkmyş karınlarını doyurmaktalar,

Zayıflamış özlerini semirtmekteler.

İnek boynuzları gibi dost arkadaş ayrılmadan,

Bırakışmadan yaşamak [üzere] konuşmaktalar.

Sert aşı fazlaca içip,

Taşkınlık yapmaya koyuldular.

Huban Arığ ulu orta konuşmakta,

Uzun kulaklar ise işitmekteler.

Üstün konuşmasını söylemekte,

Çatal kulaklar duymaktalar.” (Davletov 2006: 135).

Huban Arığ, yurduna geldikten sonra güzel evine girip esenlikler sunar. Annesi ile sarıldıktan sonra altın masaya oturup yemek yiyip sohbet ederler:

“Güzel evin içine yöneldi Huban Arığ

Kapıyı açıp esenlikler diledi,

Eşiği aşip saygılarını sundu.

Hıyan Arığ anası da

Esenlik dileyip saygılar sundu.

Kızını kucaklayıp, öpüverdi.

Giysilerini çıkartıp,

Altın masanın arkasına oturttu.

Altından aşını paylaştı,

Üstünden yemeğini üleştı.

Altın masanın arkasında yanına oturup

Az şeyi çok yapıp,

Çok şeyi az edip,

Iraktaki şeyi yakın edip,

Yakındaki şeyi ise ırak yapıp,

Var-yok, bütün konuşmalarını konuşmaktalar,

Tüm sözlerini söyleşmekteler.” (Davletov 2006: 138).

Hıyan Arığ kızına söyleyeceklerini söyledikten sonra yine altın masada yemeklerini yemeye devam ederler:

“Acıkmış karınlarını doyurdu,

Zayıflamış özlerini semirttiler,

*Altın masadan dışarı çıktıışar,
Erken doğan güzel güneş
[Artık] evirilerek batmak üzeredir.” (Davletov 2006: 140).*

Huban Arığ, annesi ile konuşacaklarını konuştuktan sonra uykuya dalarlar. Uykudan uyandıktan sonra altın masaya geçip tekrar yemek yemeye koyulurlar:

*“Anayla kıs gerilip uzanıp [döşekten] kalktılar.
Dışarı çıkıp, esas [orta] dünyayı dikkatlice gözlediler.
Esas kara [alt] dünyaya dek baktılar.
Göz ateşinin ulaştığı yerler
Kararıp [netleşip] görünmektedir.
Göz ateşinin ulaşamadığı yerler,
Şimşekli köz olup yayılmaktadır.
Ala gözle bir şey göremediler,
Çatal kulakla bir şey işitilmediler.
Güzel evin içine döndüler.
Altın masanın arkasına oturduklarında
Kara toprak değirmen gibi çekildi,
Beşik gibi sallandı.
Yumulan göz açılıncaya,
Açılan göz kapanıncaya kadar
Silsileli dağğ sırtının üstünde
Altın tüylü ak köpek belirip,
Kişi diliyle konuştu.” (Davletov 2006: 140).*

Hıyan Arığ, Huban Arığ’a gideceği yolculuk için kehanette bulunduktan sonra altın masaya oturup yemek yerler, karınlarını doyururlar ve altın masadan dışarı çıkarlar:

*“Açıkmiş karınlarını doyurdular,
Zayıflamış özlerini semirttiler.
Susamamak üzere su içtiler.
Altın masadan dışarı çıktılar.” (Davletov 2006: 141).*

Gri Işık ülkesinde Huban Arığ, Kök Nincil ve Sarığ Sayın, Pora Han'ın oğlunun toyunda kötü kıyafetli kadın kılığına bürünerek altın masaya oturup yemek yemek istediklerini söyleyerek sofraya oturlar ve toyda karışıklık çıkarmak için neler yapmaları gerektiğini konuşurlar:

“Üç alp aş yemekte,

Sert aş içmekte.

Kök Nincil ise şöyle konuşmakta:

‘Parlak mantolu bu yaşlı kadınlar,

Elini kolunu sallayıp dolaşmakta.

Yırtık pırtık montlular

Halkın içine giremez mi?

Lezzetli aş yiyemez mi?

Arakayı içemez mi?’

[Halkın içinden] kimisi bunlara yardım edip, destek çıkararak konuşmakta:

‘Kadından yaman şey yoktur,

Karnı doysa gözü doymaz.

Gözü doysa, karnı doymaz.

[Bırakınız] doyuncaya dek desinler,

Doyuruncaya dek içsinler.’

Acıkmış karınlarını doyurduklarında,

Zayıflamış özleri semirdiğinde,

Kök Nincil fısıldayıp konuştu.” (Davletov 2006: 151).

Huban Arığ Gri ve Sarı Işık ülkelerinden geldikten sonra güzel evine girer ve annesi ile altın masaya oturlar, yemek yiyip sohbet etmeye başlarlar. Huban Arığ annesini çok yaşlanmış olarak görür. Hıyan Arığ kızı Huban Arığ’a konuşmaya başlar. Yaşayacak gününü yaşadığını, ölümüne altı gün kaldığını söyleyerek öldüğünde babası Hara Han'ın yanına gömmesini vasiyet eder. Hıyan Arığ'ın söylediklerinden sonra tekrar yemeklerini yiyip karınlarını doyururlar. Huban Arığ, malını tek tek götüren görünmez varlığın ne olduğunu anlamak için gece kök ormana gitmeye karar verir. Evine gelip altın masaya oturur ve yola çıkmadan önce karnını doyurup anasıyla sohbet eder. Anası Hıyan Arığ'ın bir tarafa gidip ağladığını bir tarafa gidip güldüğünü görür ve anasına bunun sebebini sorar. Anası Hıyan Arığ kızına ölmek üzere olup kendisini son kez gördüğünü o yüzden

ağladığını söyleyerek gözyaşına boğulur. Daha sonra devam ederek altmış hileyi çok iyi bilen üstün güçlü yaratılan Alp Molat'ın malını gizli gizli kaçırdığını böylece kendisine onu eş yapmayı düşündüğünü söyler. Eğer Ah Molat'ın peşinden Ak dağ doruklarına gidersen ve gücün yeterse onu yenip yurduna geri dönersin ama eğer yetmezse onunla evlenirsin halkın ve malın hansız kalır der:

“Huban Arığ güzel evin içine doğru adım attı.

Kapı açıp esenlikler diledi,

Eşiği aşır saygılarını sundu.

Kara başlı ak tavşana dönüşmüş

Köpek dişi sararmış,

Kaslarında ak damarlar belirmiş,

Hıyan Arığ anası esenlikler dileyip, saygılar sundu.

Boynundan kucaklayıp, öpüp,

Gözyaşına boğuldu.

Burun suyuna soluğu kesildi.

Elinden tutup, koltuğundan alıp,

Altın masanın arkasına geçirip oturttu.

Altından aşını bölüştü,

Üstünden üsünü paylaştı.

Altın masanın arkasında oturup

Aş-yemeğin en iyisini yemekteler.

Araçon aşın en iyisinden içmekteler.

Acıkmış karınlarını doyurmaktalar,

Arık kalan özlerini semirtmekteler.

Az konuşmayı çok yapıp,

Çok konuşmayı az edip,

Öncekini şimdi yapıp,

Şimdikini ise önceki edip, konuşmaktalar.” (Davletov 2006: 170).

...

“Acıkmış karınları doyduğunda

Arık düşen özleri semirdiğinde

Altın masanın arkasından kalktılar.” (Davletov 2006: 171).

...

*“Kızarmaya başlayan güzel güneş,
Kara dağa göz kırptığında
Karanlıkta güzel ay belirdi.
Kat edecek yolunda ilerlerken,
Ayın gecesi başladığında,
On bin yıldız yığıldığında,
Ayın gecesi olduğunda,
Altmış yıldız görüldüğünde,
Acıkmış karnını Huban Arığ doyurduğunda,
Arık düşen bedenini semirttiğinde,
Altın masanın arkasından dışarı çıktı.” (Davletov 2006: 174).*

Huban Arığ, Ah Molat’ı öldürdükten sonra yurduna dönüp eşikten girince annesinin olmadığını görür, evin içine girince annesinin hazırlamış olduğu altın masaya oturur. Katılaştan ekmekler kaymak gibi erimeye başlar, bozulan yemekler bal gibi tat vermeye başlar. Yemeğini yedikten sonra altın masadan kalkar:

*“Bayağı durduktan sonra, kapıyı çıp saygılarını sundu,
Eşiği geçip, esenlikler diledi.
Ezirip yetiştiren anasının yokluğunda
Esenlik ve saygılarına yanıt verecek de kimse yoktur.
Bir tanesi anasının yokluğunda
Kucaklayıp, öpeceği kimse de yoktur.
Değerli evin içinde dinginlik vardı,
Ulu ev sessizlikteydi.
Bir oraya bir buraya bakınıp,
[Huban Arığ] değerli anasını bulamadı.
Etrafta bakınıp emziren anasını gözleriyle bulamadı.
Ayakkabı ve giysilerini çıkarıp,
Altın masanın arkasına oturdu.
Anasının hazırlamış olduğu aşı yemeye başladı.
Katılaştan ekmekler,
Kaymak gibi eriyivermektedir.*

Bozulan yemekler,
 Bal gibi bir tat vermektedir.
 Anasının yaptığı ve dokunduklarını görünce,
 [Huban Arığ'in] kayadan katı yüreği [daha da çok] erimeye başladı.
 Gözyaşlarına boğuldu.
 Taştan pek yüreği parçalandı,
 Burun suyundan soluğu kesildi.
 Acıkan karnını doyurmakta,
 Arık düşen özünü semirtmekte.
 Acıkan karnını doyurduğunda,
 Arık düşen özünü semirttiğinde,
 Altın masanın arkasından kalktı." (Davletov 2006: 188-189).

Huban Arığ, annesini ziyaret edip, halka öğüt verdikten sonra evine girip altın masaya oturarak yalnız kaldığı için ağlar:

"Dönüp, güzel evin içine girdi,
 Altın masanın arkasına geçip oturdu.
 [Ancak] konuşacak kimse yok,
 Yapayalnız oturmakta.
 Kaburga kemiğinden ok saplansa,
 Kendisiyle ilgilenip bakacak kimsesi yoktur.
 Omurga kemiğine ok saplansa
 Özüne bakacak, ilgilenecek akrabası yoktur.
 Anasının ardından kalanları gördükçe,
 [Huban Arığ] gözyaşlarına boğuldu,
 Burun suyundan soluğu kesildi.
 Asla üzülmeyen özü üzüldü,
 Asla derde kapılmayan özü dertlendi.
 Atasının avlanmak üzere gittiği taygaya
 Avlanmak üzere gitmeye [Huban Arığ] karar verdi.
 Güzel evden çıkıp, kapısını kilitledi." (Davletov 2006: 190).

Huban Arığ avlarını toplayıp eve doğru yol alır. Köye girince vurduğu anların etlerini parçalar haline bölüştürerek halka dağıtarak evine doğru ilerler. Hayvan ve kuş avından sadece ayak ve başları kalınca evine götürür. Fazla kalan ayak ve başları altın kulplu kazanda pişirir. Eti piştikten sonra altın masayı kurar:

*“Attığı, vurduğu hayvan ve kuş avondan
Ayak ve başları yalnızca kaldığında,
Güzel evine dönüp,
Altın teke atını bağladı.
Güzel evin içine girip,
Fazla kalan av ayak ve başlarını
Altın kulaklı kazanda pişirdi.
Lezzetli et piştiğinde
Altın sofraya kurup
Aş-yemeğin en iyisinden yemeye,
Araçon aşın en sertinden içmeye başladı.”* (Davletov 2006: 194).

Huban Arığ, arkadaşı Kök Nincil’in evleneceği kişi olan Sarığ Sayın’ın yurduna kendi görünümünde gelmez. Atını ve kendisini kötü görünümlü hale getirerek gelir. Toyda hazırlanan altın masaya oturup yemek yiyip, içecek içmeye başlar:

*“Karnı yara, yüzü yara izleriyle kaplı kız
Attan inip altın masaya oturdu.
At ve sivrisinekler peşinden gelip
Kara bulut gibi kaynamakta,
Kara toprak bile görünmemekte.
Ulu dağ gibi uğuldamakta,
Ulu su gibi şırıldamakta.
Böyle bir şeyi görüp, yerli halk
Tiksinip kusmakta.
‘Masadan kovun bu kızı,
Toya katılmasına izin vermeyin.’ Diye
Bağrışmaktadır, toplanan halk.
Yara bere atın yanında duran güzel mallar,*

*Tiksinip, tekmelenip, kişneyip,
 Dizginlerini koparıp başka yöne doğru kaçmaktalar.
 Karnı yara, yüzü yara izleriyle kaplı kız
 Altın masada oturup
 Aş-yemeğin en iyisinden yemekte,
 Araçon aşın en sertinden içmekte.
 İki gözünün çapağı
 Sofraya dek uzanıp sallanmakta.
 Sağ eliyle aş yemekte,
 Sol eliyle at ve sivrisineklerle dövüşmekle,
 Meşgul olmaktadır.” (Davletov 2006: 198).*

Huban Arığ, Kök Nincil’in toyunda halkının sürülüp götürüldüğünü öğrenince yurduna gelir. Yurduna bakar ve evine girer. Altın masaya oturup acıkmamak üzere aş yer, susamamak üzere su içer:

*“Huban Arığ, altın masanın arkasına oturup,
 Acıkmamak üzere yemek yedi,
 Susamamak üzere su içti.
 Acıkan karnı doyduğunda,
 Arık düşen özü semirdiğinde,
 Altın masadan dışarı çıktı,
 Ekipmanını hazırlamaya başladı,
 Tirmeli güzel ev ise,
 Tamamen onunla birlikte sallandı.
 Kanlı savaşta giyilen
 Kalın zırhını giydi.” (Davletov 2006: 206).*

2.2.12. Kahramanın Yenilmesi, Ölümü

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ destanında Ak Çibek Arığ, herhangi bir düşmana karşı yenilip ölmez. Ak Çibek Arığ altı çatal başlı ak kayanın önünde toy düzelnletir ve eğlenirlerken üçüncü günün sonunda ağlayarak ölmek üzere olduğunu, yaşayacağı günlerin artık bittiğini söyleyerek bütün halkla sarılıp vedalaşır. Ak Çibek Arığ ağladıkça halk da

ağlar. Bu sırada kapısız ak kayanın kapısı açılır, Ak Çibek Arığ halkına veda sözleri söyleyip ağlayınca halk da dayanamayıp onunla birlikte ağlar. Ak Çibek Arığ, bir eliyle atını bir eliyle Ay Tappa kızı tutarak ak kayaya girer. Ay Tappa kıza Ak Çibek Arığ ablan nasıl ölmek üzere bak der. Baban Kanlı Kılıç’a anan Hıyan Arığ’a saygı göster, halkına ve malına güzel davran, iyi yönetici ol der. Ak kayanın içine girdiklerinde ak taş tabutun ağzının açılmış durmaktadır. Ak kayanın dibinden soğuk gelir ve çok karanlıktır. Ak Çibek Arığ, kır atını bu karanlık yere bırakır. Daha sonra kendisi ak tabuta yatmaya hazırlanır. Ay Tappa’ya ben yatıp ölünce çok beklemeden ak kayadan çık der. Ak kayanın kapısını üç kere açıp kapatır. Ayın güneşin ışığını bir daha göremem der. Daha sonra ak taş kayaya gidip yatınca tatlı canı çıkar. Ay Tappa kız hemen ak kayadan çıkar ve ak kayanın kapısı kapanır. Halk arkasından ağlayıp sızlanıp yakınarak ağlar:

“Ak Çibek Arığ,
Ak kır atını
Bir eliyle çekerek,
Ay Tappa kızı,
Diğer eliyle tutarak,
Ak kayaya girmeye
Ağlayıp sızlayarak gidiyor.
Sevgili kardeşim Ay Tappa’m
Ak Çibek Arığ ablan
Nasıl ölmek üzere, bak.
Ne zaman olsa, kardeşim Ay Tappa,
Ak kayanın içine,
Benim gibi ağlayıp sızlayarak
Gireceksin.
Ak kayanın içinde,
Benim gibi,
Ak taş tabuta yatarsın
Böyle ölüp, böyle yatmaya,
Niçin doğduk,
Niçin öldük!
Kanlı Kılıç atana,
Hıyan Arığ anana

Saygı gösterip yaşarsın,
 Otlatılan malın sayısını
 Sen alıp, idare edersin
 Halkına, oymağına
 Adaleti sen sağlarsın!
 Arı sili Ak Çibek Arığ
 Ak kayanın içinde,
 Ağlayıp, sızlayarak girmiş.
 Ak kayanın içine girdiklerinde,
 Ak taş tabutun ağzı
 Açılmış duruyor.
 Ak kayanın dibi
 Karanlık görünüyor.
 Oradan soğuk geliyor.
 Ak Çibek Arığ
 İpek yeleli ak kır atını
 İpek yelesinden sıvazlayarak,
 Boynundan kucaklayarak,
 Karanlık yere bırakmış.
 Yiğit ak kır atı, karanlık yere
 Patır kütür düşüp,
 Kabolmuş.
 Haydi sevgili kardeşim Ay Tappa,
 Ak Çibek Arığ
 Nasıl ölecek görüver!
 Ben yatıp ölünce,
 Ak kayada çok beklemeden,
 Çabucak çıkarsın!
 Ak Çibek Arığ
 Çok acıklı sızlanıyor,
 Çok ümitsiz ağlıyor.
 Ayım güneşim ışığını
 Göreyim diye,

Ak kayanın kapısını
 Üç kere açıp
 Üç kere kapatıyor.
 Arı sili Ak Çibek Arığ
 Ağlayıp sızlayarak yürüyüp,
 Ak taş tabuta yatmış.
 Ak taş tabuta yatınca,
 Ak Çibek Arığ'ın
 Tatlı canı çıkmış.
 Ak kaya gümbürdemiş,
 Ak taş tabutun kapağı
 Kapanmış.
 Ay Tappa ak kayadan
 Çıkmak için koşmuş.
 Ak kayanın kapısı kapanıp,
 Kapısı yok, bacası yok duruyormuş.
 Halk orada ağlaşıp,
 Orada sızlaşıyormuş. ” (Arıkoğlu 2007: 367-371).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında Altın Arığ Ak kayanın içinde dirilmeyi beklerken, koruyucusu olacak yurda sahip olmak isteyen kötü niyetli Pora Ninci ve kardeşi İcen Arığ, Altın Arığ'ı öldürmeye çalışırlar. Bu işi beceremedikleri için de işi babaları tamamlar. Daha kahramanlık yapmaya başlamadan ortadan kaldırılmaya çalışılır:

“Picen Arığ, Altın Arığ'a yaklaştı,
 Canlı çelik topuzun
 On iki düğmesini çözüp,
 On iki emniyetini boşaltmış.
 Canlı çelik topuz, ıskalayı ortaya çıkılmış.
 Şimşek çakmış, ışıklar saçılmış,
 Ucundan ateşler çıkar gibiymiş.
 Picen Arığ, canlı topuzu,
 Sağ eliyle tutuyormuş.
 Kaldırıp altı yedi defa çevirerek,

Yatıp duran Altın Arığ'a vurmuş.
 Ak kayanın içinde,
 Mutluluğu bölünüp, ülker sönüp,
 Altı ayrı köşeli Ak kaya,
 Büyük çanın çalması gibi
 Ses çıkararak düşmüş,
 Taşa çarpmış gibi kütürdemiş,
 Demire vurmuş gibi gıcırdamış.
 Yatıp duran Altın Arığ,
 Bir gözünü açmış,
 Bir bacağını çekmiş,
 Bir kolunu kaldırıp
 Yeniden yatmış.
 Picen Arığ canlı çelik topuzu
 İkinci defa kaldırmış,
 Altı yedi defa döndürüp
 İkinci defa kaldırmış.
 ...
 Onlar böyle yapınca,
 Ak kayanın içine
 Babaları Altın Sayzan koşarak girmiş:
 Akılsız Picen Arığ,
 Beyinsiz Picen Arığ,
 Büyük fıçıyı öyle karıştırmak olmaz.
 Büyük işe öyle başlamak olmaz!
 Picen Arığ'ın elinden
 Canlı çelik topuzu çekerek almış.
 Yatan Altın Arığ'ın yanına gelmiş.
 Altın Sayzan üç defa seslenmiş.
 Altın Arığ'a, canlı çelik topuz ile vurmuş.
 Yatan Altın Arığ'ın
 Başını uçuruvermiş.
 Sonra dönüp gelmiş üç defa bağırılmış.

Duran Ak Boz atın

Başını kesivermiş.

Gövdesi düşüp, devrilmiş.

Başı direkte asılı kalmış.

Altın Sayzan canlı kılıcı yere bırakır.

Picen Arığ'a söyler:

Gördün mü Picen Arığ

Büyük fıçı nasıl karıştırılır,

Büyük işe nasıl başlanır!" (Özkan 1997: 55-59).

Altın Arığ'ın bir sonraki ölümü ise canının içinde bulunduğu iki başlı guguk kuşunun öldürülmesiyledir. Kötü niyetli Pora Ninci Altın Arığ oğlunu öldürdüğü için düşman olur. Toyda Altın Arığ'ın sarhoşluğundan yararlanarak onu nasıl öldürebileceğini öğrenerek yola koyulur. Altın Arığ bunu öğrenince Pora Ninci'nin peşinden giderek engel olmaya çalışır ama yoluna çıkan engeller yüzünden yetişemez ve tam Ak kayanın önüne geldiğinde Pora Ninci, Altın Arığ'ın arı canını guguk kuşu olarak elinde tutar. İki başlı guguk kuşunun iki kafasını da keser. Altın Arığ ve atının kemikleri ak kum olup etrafa yayılır:

"Pora Ninci iki başlı guguk kuşunun

İki başını sıkarak,

Ak Boz ile Altın Arığ'ın

Bütün sinir ve damarlarını bir yere çekerek,

İşkence edip, acı vermekteymiş.

Altın Arığ söyler:

-Dur artık, kızma, Pora Ninci,

Herhangi bir zamanda,

Benden de çok sıkıntı çekip,

Benden de çok acı çekip,

Öldüğünde, ölemediğin zamanda,

Altın Arığ'ı hatırlayacaksın,

Altın Arığ'ın adını anıp, üzülsen de,

Altın Arığ, olmayacak.

İki başlı guguk kuşunun bir başını

Pora Ninci koparmış.

*Ak-Boz'un canı çıkıp, yere yıkıldı.
 Kızıl kum gibi, kemikleri ve kanı yayıldı.
 Kuşun ikinci başını da kopardı,
 Altın Arığ, ızdırapla inleyip, bağırdı:
 Acılar içerisinde, inledi.
 Temiz canı çıktı,
 Beyaz kanı yayıldı.
 Altın Arığ'ın kemikleri
 Ak kum olup, yayıldı.” (Özkan 1997: 275).*

Han Orba Destanı: Han Orba destanında Han Orba, herhangi bir savaşta yenilip ölmez ya da yeniden dirilmez. Han Orba, Altın Harlıh teyzesinin söylediği ak payzana gitmek için hazırlanır. Han Sağın'ın toyu bittikten sonra kederlenip vedalaştıktan sonra atını çağırıp yaşayacağı yere gider:

*“Yiğit Han Orba kız ise,
 Kederlenip, kardeşlerini öptü,
 Kızıl kır atına seslenip,
 Üç bozkır aştığında,
 Üç dere geçtiğinde,
 Ayın ve güneşin altında
 Altından yapılan
 Ak saray parıldamış.
 Ak göğ'e kadar uzanan
 At bağlanan sarçın dikilmiş.” (Aktaş 2011: 244).*

Han Orba ile birlikte yaşayan bir de Han Çibek'in atı kara doru attır:

*“Han Çibek'in kara doru atı
 Han Orba'ya döndü.” (Aktaş 2011: 245).*

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ, hara alpı öldürdükten sonra önünde altmış kılıç, arkasında yetmiş mızrak savurup tutan alpa vurup geçer. Alp dokuz takla attıktan sonra Huban Arığ'ın karşısına tekrar gelip ölmek için geldiysen seni öldürüvereyim der ve yaka

baştan kapışarak savaşmaya başlarlar. Huban Arığ alpla mücadele ederken arı gücü tükenmeye ve azalmaya başlayarak güçsüzleşir. Etrafında ona yardım edecek kimsesi kalmadığı için de giderek güçsüzleşmeye başlar. Önünde altmış kılıç, arkasından yetmiş mızrak savuran alp Huban Arığ'ı üç kere kapıp kaldırmaya çalışsa da gücü yetmez. En sonunda önündeki altmış kılıcını savurarak Huban Arığ'ın arı canına ulaşarak öldürür:

*“Ayrılıp ölmek üzere olan Huban Arığ'ın
Önüne gelip yardım edip dövüşecek
Atası ve yakını yokmuş.
Geçip ölmek üzere olan Huban Arığ'ı etrafını saracak
Anası ve yakını yokmuş.
Ne kadar üzülüp ağlasa da
Onun sesini duyacak
Kardeş akrabası yoktur,
Yalnızca evrene sesi yayılmaktadır.
Can kadar sevimli onun sedasını
Yel ve kasırga alıp
Bütün evrene yaymaktadır.
Huban Arığ'ı kapıp,
Kan tigire dek kaldırmak için
Arı gücü yetmemekte,
Ulu gücü eksik kalmakta.
Üç kez kapıp alp kızı
Kaldıramadan duruverdi [önünde altmış kılıç,
Arkasında ise yetmiş mızrak savurup tutan alp yiğit].
Huban Arığ alpi kaldırmak,
Dünyayı kaldırmakla eş değer gibidir.
Önündeki altmış kılıcını savurup
Alp yiğit, Huban Arığ alp kızın
Arı canına şimdi ulaştı.
Arı ve güzel Huban Arığ,
Ayrılıp öldüyse de
Ay gibi parlayıp,
Arı ve güzel yatmaktadır.*

*Geçip öldüyse de
Güneş gibi parıldayıp
Güzel ve düzgünce yatmaktadır.
Yellenip büyüyen güzel saçları
Yele kavuşup dalgalanmaktadır.
Can kadar sevimli doğan özü,
Kara çamurun içine düşüp yatıverdi.
Can kadar sevimli onun gözleri
Bir daha açılmaz şimdi oldu.
Can kadar sevimli onun sesi,
Bir daha duyulmaz şimdi oldu.”(Davletov 2006: 253-254).*

2.2.13. Kahramanın Yeniden Dirilmesi

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ, ilk öldürüldüğünde ölümsüzlük suyuyla Huu İney tarafından dirilitir. Picen Arığ han olabilmek için babasından öğrendiği Altın Arığ’ı öldürmek ister. Picen Arığ böylece han olabilmesi için karşısına çıkacak kimsenin kalmayacağını düşünür. Bu düşüncesi doğrultusunda da Altın Arığ’ı babasından aldığı canlı topuz ile öldürmeye çalışır ama bunu beceremez. Ak kayadan gelen gürültülü sesleri duyan babası Altın Sayzan kızının yapmaya çalıştığı şeyi görür. Kızlarına çok sinirlense de olan oldu diyerek kızlarının yapmaya çalıştığı bitirerek tamamlar. Altın Arığ ve atı Ak Boz atın kafalarını bedenlerinden ayırır. Huu İney bunu öğrenince Altın Arığ ve atını diriltmek için Ak kayaya gelir. Ak kayanın içine gelip baktığında Altın Arığ’ın, atı Ak Boz atın ve hanın çocuğu olan altı yaşındaki oğlanın öldüğünü görür. Bunun üzerine Huu İney Altın Arığ’ı, atı Ak Boz atı ve altı yaşındaki oğlanı diriltir:

*“Ak kayanın içine girince, görürler ki,
Altın Arığ’ın başı kesilmiş, yatıyor.
Ak boz atın başı direkte,
Sallanıp duruyor.
Altı yaşındaki oğlan çocuğunun
Başı kesilmiş.
Huu İney, Altın Arığ’ın*

Başını almış,
Bedenine yaklaştıırp,
Cebinden, sihirli, ak su çıkarmış.
Sihirli, ak sudan,
Altın Arığ'a biraz sürmüş.
Altın Arığ'ın eti, kanı saçılmış,
Derin nefes alıp vermiş,
Gözlerini açıp, oturmuş.
Ak Boz atı da canlandırmış,
Altı yaşındaki oğlanı diriltmiş.” (Özkan 1997:93).

Altın Arığ'ın ikinci kez dirilmesi birinci dirilmesinden biraz daha farklıdır. Altın Arığ'ın Pora Ninci tarafından arı canı alınınca Altın Arığ'ın kemikleri ak kum olup yayılır ve ondan hiçbir eser kalmaz. Alp Han Kız, Altın Arığ'ın başına ne geldiğini merak eder ve onun izini sürer. Ak kayanın önüne geldiğinde izini kaybeder ve yok olduğunu, öldüğünü düşünerek ağlamaya başlar. Alp Han Kız ağlarken beyaz bastonlu yaşlı bir adam yanına gelip neden ağladığını sorar. Alp Han Kız da Altın Arığ'ın öldüğünü söyler. Sonra Altın Arığ'ın topuk kemiğini, atının da küçük toynağını bulurlar. Yaşlı adam bu kemiklerin üstüne beyaz bastonu ile üç kere vurunca bir alp ve atı meydana gelir. Böylece Altın Arığ'ın ve atının kemiğinden bir alp ve at yaratılmış olur:

“Alp Han Kız
Kızıl ve ak kumu kazarak,
Eliyle tırmalayarak gelmektedir.
Altın Arığ'ın kemiği bile yokmuş,
Ak Boz atın da kemiği yokmuş.
Alp Han Kız, üzülererek,
Hüngür hüngür ağlamış.
Öyle çok üzülüp,
Öyle derinden acı çekerken,
Arkasından gelen kimsenin ayak seslerini duymamış.
Geriye dönüp bakınca, beyaaz bastona dayanmış
Yaşlı bir adamın durduğunu görmüş:
-Eee, Alp Han Kız,

*Niye böyle üzölüp,
 Niye böyle acı çekiyorsun?
 Alp Han Kız cevap verir:
 -Niye üzölmeyeyim,
 Niye kederlenmeyeyim.
 Altın Arığ ile Ak Boz'un
 Cesedini ve kemiklerini bulamadım.
 Yaşlı adam söyler:
 Ölen Altın Arığ ile Ak Boz,
 Tekrar bu aydınlık dünyaya gelmez.
 İşte bu ak bastonla karıştırıyorum.
 Ama, kemikleri yok.
 Yaşlı adam Altın Arığ'ın
 Topuk kemiğini bulmuş,
 Ak Boz'un toynağının içindeki
 Küçük toynağğını bulmuş:
 -İşte, Alp Han Kız,
 Halkın için ızdırap çekip ölmüş olan
 Altın Arığ'ın ve
 Ak Boz'un
 Kemiği tekrar yok olacak.
 Yaşlı adam Altın Arığ'ın topuk kemiğine
 Beyaz bastonla üç defa vurunca,
 Küçücük göğüslü alp meydana gelmiş.
 Ak Boz'un küçük toynağına
 Üç defa vurunca,
 Ak tavşana benzeyen,
 Ak Oy adlı at meydana gelmiş.
 Yaşlı adam söyler:
 -İşte, Alp Han Kız,
 Altın Arığ'ın yadigârı,
 İşte budur." (Özkan 1997:301).*

2.2.14. Kahramanın Atı

At, Türk kültüründe olduğu gibi türk destanlarında da çok önemli bir yere sahiptir. Hakas destanlarında kahraman atı ile eş zamanlı olarak yaratılır ve hatta atlarıyla birlikte anılırlar. Ak Çibek Arığ'ın atı ak kır at Ak Çibek Arığ ile birlikte altı başlı zirvedeki ak kayada yaratılır. Altın Arığ'ın atı ak sabdar at altın Arığ ile birlikte Kırım dağının zirvesinde yine birlikte yaratılmıştır. Han Orba'nın atı kıızıl kır attır. Huban Arığ'ın atı da yine Han Orba'nın atı gibi kıızıl kır attır. Son iki destandaki kahramanlarımızın atları kahramanlarla birlikte ortaya çıkar ve birlikte yaşamaya devam ederler. Bu hususta dikkatimizi çeken nokta kahramanlarımızın atlarının ikisinin ak diğer ikisinin de kıızıl olmasıdır.

Ak rengi, ululuk, adalet ve güçlölük anlamlarını verir. Ak Ülgen ile özdeşleştirilerek baş renk kabul edilmitir ve türk devletlerinde yönetim sahibi olan batıyı temsil etmektedir. Bu da bize kahramanlarımızın ulu, yüce, güçlü ve diğerlerinden daha üstün olduklarını ispatlamak için kullanıldığını gösterdiği kanaatindeyiz (Genç 2009: 10-11).

Al, kıızıl, kırmızı renkleri ise aynı rengi ifade ettiği düşünölse de birbirinden farklı tonları ifade etmektedir. Destan kahramanlarımızın atlarının rengi olan kıızıl parlak kırmızı rengi ifade etmektedir. Kıızıl renk güneyi temsil ettiği gibi ateş iyesini, bayrak rengini de sembolize eder. Ayrıca alaslama denilen ateşle temizleme inancının da buradan geldiği kanaati yaygındır. (Genç 2009: 16-25). Al rengi, Al Karısı gibi bazı kara iyelerin özel adlarında yer almasına rağmen her zaman olumsuz anlamı ifade etmez, daha çok gücü, güveni ve cesareti sembolize eder. (Kalafat 2012: 65).

Ak Çibek Arığ: Ak Çibek Arığ destanında Ak Çibek Arığ'ın atı gideceği yolda en iyisi olmuş onu asla yarı yolda bırakmamıştır. Fakat atının yol gösterici, akıl verici özellikleri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Zamanı geldiğinde Ak Çibek Arığ ile birlikte yaratıldıkları kayanın içine girerek kayayla birlikte yok olmuşlardır.

Altın Arığ: Altın Arığ destanında da Altın Arığ'ın atı ak sabdar at dokuz kulaç boyunda, altın yeleli, altın toynaklıdır ve Altın Arığ ile birlikte kendiliğinden yaratılmıştır. Bakanın gözünü kamaştıran muhteşem bir güzelliğe ve heybete sahiptir. Ak sabdar atın canı Altın Arığ ile birlikte ç,ft başlı guguk kuşundadır ve Altın Arığ ile birlikte ölürler. Altın Arığ'ın topuk kemiğinden bir kahraman ak sabdar atın da toynağından bir at yaratılır.

Han Orba: Han Orba'nın atı kızıl kır at, Han Orba abisi Han Mirgen'in atını kurtarmaya giderken destan sahnesine çıkar ve her zaman yanında olur. Bütün savaşlar bittikten sonra Han Orba'nın teyzesi Altın Harlıh Han Orba'ya ak payzanda yaşamak için yaratıldın deyince oraya gitmek için yola koyulur. Fakat önce atı kızıl kır atı lazım olduğunda tekrar geri çağırmak üzere serbest bırakır ve ak payzanda yalnız başına yaşar.

Huban Arığ: Huban Arığ, diğer destan kahramanları içinde atıyla en fazla ilişki kuran kahramandır. Ak Üzüt üleşine giderken atını kızıl kumlu çayırdaki bir ota çevirip orada gizler. Eğer dokuz gün içinde geri dönmezse de arkasından gelmemesini ve yurduna gidip annesine öldüğü haberini iletmesini tembihler. Burada kahramanın atının haberci görevi üstlendiğini de görmekteyiz. Ak Üzüt ülkesinden sağ salım dönünce de atını eski haline çevirip yurtlarına giderler.

Bir başka yerde kızıl kır at düşman olan Hara Mükke'nin yurdunda acı acı kişneyerek olacaklar hakkında haber veren durumundadır. Hara Mükke'nin yurdunda savaş bittikten sonra Huban Arığ'ın amcasının atı kaburgasından kanatlı kara doru at Huban Arığ'a yardım ederken ölür. Huban Arığ, doru atı bu şekilde bırakmayacağını söylerken atı kızıl kır at karşısında belirir. Burada da ihtiyaç hissedildiğinde kahramanın karşısına geldiğini görmekteyiz.

Huban Arığ, Kök Nincil'in yurdundan çıkıp kendi yurduna gelince Kızıl kır atını güçlensin diye Sübür dağına otlamaya, sütlü gölden süt içmeye gönderir. İhtiyacı olduğunda da onu çağıracağını söyler. Gri Işık ülkesine gitmek için hazırlandıktan sonra da altın direğin yanına gelip üç kez ıslık çalar ve atı kızıl kır atını çağırır. Islık çaldıktan hemen sonra da kızıl kır at Huban Arığ'ın karşısına hazır ve güçlenmiş bir şekilde gelir. Gri Işık ülkesine geldiklerinde de arkadaşlarıyla birlikte atını kibrite dönüştürüp toprağa gömer. Böylece düşmanlarıyla savaşırken atının güvende olmasını da sağlamış olur.

Huban Arığ, düşmanı Ah Molat'ın yurduna gelince yine atını güvende tutabilmek için atını katı bir ota dönüştürüp orada saklar. Ah Molat'ı öldürdükten sonra da atını eski haline getirip yurtlarına doğru yola koyulurlar.

Huban Arığ, arkadaşı Kök Nincil'in evlilik toyuna dedesi Altın Kris'in kendini uyarması üzerine kendisini değiştirerek gider. Kendini ve atını kötü ve çirkin görünümlü hale getirerek toya giriş yapar. Böylece kendini ve atını gizlemiş olur.

Huban Arığ, dedesi Altın Kris'in çocuklarını kurtarmak için yerin kırk kat altına inmeyi denemesi gerekir. Bunun için de üç başlı demir karaçamı kara yere kadar indirmesi gerekir. Huban Arığ bunu defalarca dener fakat başarılı olamaz. Atı kızıl kır at bunu görünce kişi diliyle konuşmaya başlar. Huban Arığ'a bütün gücünü başına topladıktan sonra gücünü incik kemiğine vermesini ve öyle çekmesini söyler. Bunu söyleyince Huban Arığ dediğini yapar ve başarılı olur. Burada da Huban Arığ'ın atının akıl verici özelliğini kullandığını görmekteyiz.

2.2.15. Kahramana Yardımcı Alplar

Ak Çibek Arığ Destanı: *Kanlı Kılıç:* Ak Han ile Ay Hucın'ın oğludur. Ak Han'ın yurdunu Bay Kara Han'ın oğlu öldürmeye geldiğinde Ay Hucın kendisini doğurur ve yaşlı hizmetçi kız hizmetçi de onu kaçırrır. Kanlı Kılıç yaşlı hizmetçi ile birlikte bir süre saklanırlar. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra Ak Çibek Arığ yaratıldığı kayanın içinden çıkar ve yanlışlıkla yaşlı hizmetçiye okla vurur. Yaşlı hizmetçi de Kanlı Kılıç'ı korumak için nehre bırakır. Yaşlı hizmetçiye Ak Çibek Arığ dirilttikten sonra yaşlı hizmetçi gidip Kanlı Kılıç'ı nehirden kurtarır. Kanlı Kılıç, anadan üryan şekilde Ak Çibek Arığ'ın savaştığı Ay Molat ve Kızıl Tas'ı öldürmeye gider. Kızıl Tas ile yaptığı savaşında Kızıl Tas'ı öldürür. Çıplak olduğu için Ak Çibek Arığ'dan utanır ve oradan kaçır. Ak Çibek Arığ da peşinden gelir. Kanlı Kılıç önde Ak Çibek Arığ arkada ilk önce Gök Han'ın yurduna gelirler. Oradaki savaş bittikten sonra Kanlı Kılıç yeniden kaçır Ot Han'ın yurduna oradan da Bay Sarı Han'ın yurduna gelirler. Bay Sarı Han'ın yurdunda Ak Çibek Arığ, Bay Sarı Han'ın oğlu Alp Saaday ile Kanlı Kılıç da Bay Sarı Han ile savaşır ve onları öldürürler. Kanlı Kılıç çıplak olduğundan utandığı için yeniden kaçır gider. Dönerken de yaşlı kır hizmetçi ile karşılaşır ve Ak Çibek Arığ'dan utandığı için kaçtığını anlatır. Ak Han'ın yurduna gelirler ve Kanlı Kılıç'ın kıyafetlerini alırlar ve Bay Kara Han'ın yurduna gelirler. Ak Çibek Arığ'ın orada Bay Kara Han'ın savaşçılarıyla savaştığını görür. Hemen gidip Ak Çibek Arığ'a yardım eder ve savaşmaya başlar. Bütün savaşçıları öldürdükten sonra Bay Kara Han'ın oğlu Ay Molat ve Ay Molat'ın oğlu Alp Kuzgun'u savaşa çağırır. Alp Kuzgun ile Kanlı Kılıç savaşır ve bu savaşı Kanlı Kılıç kazanır, Alp Kuzgun ölür.

Ak Çibek Arığ ile Bay Kara Han'ı da öldürdükten sonra Kanlı Kılıç'ın annesi Ay Hucın'ı kurtarırlar. Hep birlikte halkı ve malını da alıp kendi yurtlarına giderler. Yurtlarına geldiklerin Hıyan Arığ ile toy yapıp evlenirler. Bir gün Kanlı Kılıç, Ak Çibek Arığ'ın yanına gider ve kendisinden kaçarken Ot Han'ın yurduna gittiğini ve Ot Han'ın kendisini vurduğunu bunun intikamını almak istediğini söyler. Ak Çibek Arığ'dan izin alır ve izin aldıktan sonra da yola çıkar. Kanlı Kılıç, Ot Han'ın yurduna gelir ve Ot Han'ın çok fazla yaşlandığını görür. Kızı Ozıl Arığ ile konuşmaya başlar. Ak Çibek Arığ'ın sakın verdiklerini yiyip içme demesine rağmen Ozıl Arığ'a karşı koyamayıp verdiği içeceği içer. Kanlı Kılıç'ın aklını karıştırıp günlerce şarkılar türküler söyleyerek oylar. Kanlı Kılıç'ın atı Han Boz atın defalarca uyarısına rağmen Kanlı Kılıç kendini toparlayamaz ve uykuya dalar. Üç gün boyunca uyuyan Kanlı Kılıç uyandığında sarı bir kayışla bağlanmış olduğunu ve Ak Çibek Arığ'ın da Ay Molat ve Alp Kuzgun ile savaştığını görür. Bağlandığı sarı kayıştan kurtulup Alp Kuzgun ile savaşmaya başlar ve onu öldürür. Savaş yoğun bir şekilde devam ederken Kanlı Kılıç'ın kızı da büyür ve onlara yardıma gelir. Ozıl Arığ'ı da öldürdükten sonra yurtlarına geri dönerler. Kanlı Kılıç kızının adının koyulması için bir toy düzenledikten sonra Ak Çibek Arığ kızına Ay Tappa adını verir. Kanlı Kılıç, Ak Çibek Arığın yaratıldığı ak kayaya gidip orada yok olduğunu gördükten sonra yurduna gelir. Kanlı Kılıç ve Han Boz atın adı sanı da her yere yayılır ve mutlu mesut bir şekilde yaşarlar.

Ay Tappa: Hıyan Arığ ve Kanlı Kılıç'ın kızıdır. Kanlı Kılıç ve Ak Çibek Arığ, Ot Han'ın yurdunda Ay Molat ve Alp Kuzgun ile savaşırken gelir ve Ozıl Arığ'ı kaçarken yakalar. Ak Çibek Arığ bu duruma çok sevinir. Savaş bitip yurtlarına döndüklerinde bir toy düzenlenir ve kıza Ak Çibek Arığ, Ay Tappa adını verir. Daha sonra Ak Çibek Arığ altı çatal başlı ak kayada toy düzenlenmesini ister ve Ay Tappa'nın elinden tutarak oraya götürür. Kayanın kapısı açılınca içeri Ay Tappa'yı da götürür ve kendisinin nasıl öldüğüne bakmasını öldükten sonra ise hemen kayanın içinden çıkmasını söyler. Ak Çibek Arığ, tabuta yatınca koşarak kayanın içinden çıkar.

Altın Arığ Destanı: *Çibetey Han:* Altın Arığ destanında, Altın Arığ'ın mücadelelerinin yolculuklarının ortaya çıkmasındaki en büyük yardımcı kahramandır. Çibetey Han'ın babası ve annesi handır. Çibetey Han'ın anne ve babası çok geç yaşta çocuk sahibi oldukları için çocuklarını büyötmeye ömürleri vefa etmez. Çibetey Han da küçük yaşta

hem öksüz hem de yetim kalır. Alp Han'ın çok yakın arkadaşı Altın Sayzan kızlarına bu çocuğu emanet eder ve büyüüp han olacak yaşa gelene kadar ona bakın der. Fakat bu kızlar Picen Arığ ve İcen Arığ han olmak istedikleri için altı yaşındayken bu çocuğu öldürür. Bunun üzerine o yurdun koruyucusu olan Huu İney, Altın Arığ'ı ve çocuğu diriltilip çocuğa Çibetey Han adını verir. Çibetey Han'ı Altın Arığ ve oğlu Hulataı'a emanet eder. Altın Arığ'ın yolculuklarının ortaya çıkmasındaki en büyük etken Çibetey Han'dır. Çibetey Han sayesinde Altın Arığ kahramanlık özelliklerini kazanırlar. Fakat Çibetey Han, Huu İney'in oğlu Hulataı'ın yüzünden Altın Arığ'a kötü davranır. Altın Arığ sayesinde Alp Han Kız ile evlenir. Çibetey Han, Altın Arığ destanında menfi kabul edilemeyecek kadar iyi fakat müspet kabul edilemeyecek kadar da kötü biridir. Bu yüzden Altın Arığ'ın ne yanında durmakta ne de karşısında durmamaktadır. Altın Arığ, Çibetey Han'ın mücadelesinde ve halkı için gittiği savaşta hep yanındadır. Fakat Çibetey Han, Hulataı'ın etkisiyle Altın Arığ'a karşı kötü davranışlarda bulunur. Çibetey Han'ın destandaki en önemli yeri kanaatimizce han oluşu ve onun etrafında gelişen olaylarda Altın Arığ'ın büyük bir yeri olmasıyla, Çibetey Han'ın kurtarıcısı olmasıdır.

Han Tibet: Altın Arığ'ın insan olarak en önemli yardımcı kahramanı Han Tibet'tir. Han Tibet'in babası ile Çibetey Han'ın annesi kardeştir. Çibetey Han'ı Hulataı öldürünce sık sık Altın Arığ'a seslenir. Hulataı'ın yaptıklarının farkına varması için sürekli onu uyarır. Çibetey Han öldükten sonra Han Tibet, Toğır Kara dağından Altın Arığ'a seslenir. Altın Arığ Han Tibet'in peşine düşünce öldüreceğinden korkar ve kaçmaya başlar. Altın Arığ'ın niyetini öğrenince ona ne yapması gerektiğini anlatır ve Hulataı'ın neler yaptığını söyler. Han Tibet, Çibetey Han ile babadan akraba olduğu için her mücadelede Çibetey Han'a yardım etmeye gelir. Atını çalan Alp Han Kız'a da Çibetey Han ile evlendiği için öldürecekken öldürmekten vazgeçer. Çibetey Han ile arasında kan bağı olduğundan Altın Arığ'a yol gösterici bir rol üstlenip olanları anlamasına yardımcı olmuştur. Han Tibet'in tek menfi hareketi Çibetey'in oğlu Kanlı Kılıç'a vurmasıdır. Kanlı Kılıç Han Tibet'in yurdunun yıkılıp viran edildiğini görür ve ne olduğunu anlamak için hemen Han Tibet'in yurduna bükülmez kanatlı Han Pozırak at ile iner. Han Tibet de bu duruma çok sinirlenir ve tek uçan at kendinde mi var sanıyorsun, yurda gelip atınla yurdumu viran ediyorsun, beni hiç adam yerine koymadın mı diyerek Kanlı Kılıç'a vurur.

Alp Han Kız: Altın Arığ destanında Altın Arığ'a yardımcı kahramanlardan bir diğeri ise Alp Han Kız'dır. Alp Han Kız destanın başında menfi bir kahraman olup Altın Arığ ile

mücadele etse de Altın Arığ'a karşı derin bir sevgi beslemektedir. Altın Arığ onu yendiği ve haraç aldığı halkı da yurduna göndermesi için tehdit ettiğinden menfi bir tip olarak karşımıza çıkar. Altın Arığ'ın onunla savaşıp ibetey Han'a eş olarak almasından sonra Alp Han Kız, ibetey Han'ın yurduna gelir. Daha sonra Pora Ninci Alp Han Kız'ı ve Altın Arığ'ı evine davet edip birlikte yemek yiyip içki içerler. Onlara Hulataı ve ibetey Han da eşlik edince Pora Ninci onların birbiriyle savaşmasına neden olur. O savaştan sonra Altın Arığ, Alp Han Kız'a Huu İney'in verdiği lmszlk suyunu verir ve saklayıp zamanı geldiğinde kullanmasını söyler. Alp Han Kız'ın orada Altın Arığ'a karşı düşünceleri değişir. Alp Han Kız oğluna Altın Arığ hakkında iyi şeyler söyleyerek savaşa giden oğluna Altın Arığ'ı bulmasını söyler ve oğlunun adını Altın Arığ koyar. Altın Arığ, Kanlı Kılıç'ı evlendirdikten sonra Altın Arığ ortadan kaybolup yurda geri dönmeyince, oğlunun da üzüntüsüne dayanamayarak izini sürmeye giden de Alp Han Kız'dır. Altın Arığ'ın izini sürüp öldüğü yere geldiğinde öldüğüne kesin kanaat getirince gözyaşlarına boğulan da yine Alp Han Kız'dır. Buradan Alp Han Kız'ın menfi bir karakterden müspet bir karaktere geçişini, hatta kahramanın arkasından giderek mirasına da sonuna kadar sahip çıktığını görmekteyiz. Altın Arığ'ın mirası Taptaan Mirgen'e kız isteyip Ay Mirgen'in kardeşi Altın Nakış'ı ister. Yurda geldiklerinde oğlu Kanlı Kılıç'a olanları anlatıp Altın Arığ'ın mirası Taptaan Mirgen'e saygı göstermesini ister. Kanlı Kılıç'ın ve Taptaan Mirgen'in toıu aynı anda olur. OĞlu Kanlı Kılıç ile Taptaan Mirgen'in çok yakın arkadaş olmasına da vesile olur.

Kanlı Kılıç: Altın Arığ'a yardımcı kahramanlar içinde bir diğer önemli kahraman ise ibetey Han'ın oğlu Kanlı Kılıç'tır. Kanlı Kılıç annesi Alp Han Kız'ın kendisine anlattıklarından Altın Arığ'a gönülden bağlı olarak büyür ve serpilir. Oo Kara Han'ın yurduna annesinin bükülmez kanatlı Han Pozırah atı ile babasının tunç tapınağa ve meşe ağacına yazdığı notların izini sürerek gelir. Uzun süre bir alpla savaşır ve onu öldürür. O sırada Altın Arığ da bir alpı ve hatta Pora Ninci'nin oğlunu da öldürür. Orada Kanlı Kılıç babasından önce Altın Arığ'ın yanına gidip kendini tanıtır ve halasıyla hasret giderir. Altın Arığ, Kanlı Kılıç adını verir. Kanlı Kılıç, Altın Arığ'a karşı asla saygısızlık etmez, ne söylerse yapar. Evleneceği kızı Altın Arığ karar verir ve o da olmaz demez. Altın Arığ, Pora Ninci'nin peşinden gittikten sonra geri gelmeyince her gün onu bekler, sürekli Altın Arığ'ın arkasından ağlar. Destan metninde Altın Arığ'a karşı sonsuz saygı ve çok büyük sevgi besleyen tek kişi Kanlı Kılıç'tır denebilir. Altın Arığ'ın öldüğünü öğrendikten sonra

Altın Arığ'ın mirası Taptaan Mirgen'e sahip çıkar, onunla birlikte toy yapar, birlikte ev kurarlar ve çok yakın iki arkadaş olarak huzurlu bir hayat yaşarlar.

Ay Çarılı Han: Altın Arığ'a yardımcı kahramanlardan biri de Ay Çarılı Han'dır. Altın Arığ, Ay Çarılı Han'ın kızı Çarık Tana'yı Kanlı Kılıç'a almaya gider. Metinde Altın Arığ ile eskiden tanışık olduklarını, bu olaydan altı yıl kadar önce Altın Arığ'ın onlara gelip misafir olarak kaldıklarını Ay Çarılı Han, Kanlı Kılıç'a anlatır. Ay Çarılı Han, Altın Arığ ile evlenmek isteyen Ay Kara Taş ile mücadelesinden sonra kızını Kanlı Kılıç'a verir ve hemen toyu başlatırlar.

Çarık Tana: Altın Arığ'ın başka bir yardımcı kahramanı da Ay Çarılı Han'ın kızı, Kanlı Kılıç'ın eşı olan Çarık Tana'dır. Çarık Tana'nın dillere destan bir güzelliğı vardır. Çarık Tana yetmiş hanın kızlarının hepsinden daha güzeldir. Altın Arığ Kanlı Kılıç ile Çarık Tana'nın toyunu yaparken çok fazla içki içip sarhoş olur ve hiç kimsenin bilmediğı sırrını baş düşmanı Pora Ninci'ye fark etmeden anlatır. Çarık Tana, Altın Arığ'ın söylediklerini Kanlı Kılıç'a söyler ve olanları anlatır. Kanlı Kılıç da olanları halası Altın Arığ'a anlatır ve durumdan haberdar eder. Altın Arığ'ın Ak kayaya gidip orada ak kuma dönüşerek yok olmasını ve belki de kemiğinden yeni bir alp yaratılmasını sağlayan Çarık Tana'dır. Çarık Tana olanları kocası Kanlı Kılıç'a anlatmasaydı kanaatimizce Pora Ninci'nin kötü niyetinden haberleri olmadan Altın Arığ tamamen yok olacaktı. Altın Arığ Ak kayada yaratılıp Ak kayanın önünde yok olur ve yine Ak kayada yeniden kendi kemiğinden miras olarak bir alp yaratılır.

Yaşlı Adam: Altın Arığ'ın mirasının ortaya çıkmasını sağlayan en önemli tip ise Ak kayanın önünde Alp Han Kız ağlarken ortaya çıkan yaşlı adam ve ak bastonudur. Alp Han Kız, Ak kayanın önüne gelip Altın Arığ'ın öldüğünü anlayınca ağlamaya başlar ve birden arkasında yaşlı bir adam belirip neden ağladığını sorar. Alp Han Kız da Altın Arığ'ın izlerinin burada bittiğini ve Altın Arığ'ın öldüğünü düşündüğünü söyler. Yaşlı adam da bir daha Altın Arığ'ın dünyaya gelmeyeceğini söyler. Ak bastonuyla toprağı karıştırdığını ama kemiğini bile bulamadığını söylerken birden Altın Arığ'ın topuk kemiğini, atı Ak Boz atın da küçük toynağını bulur. Bastonuyla kemiklere üç kere vurur ve bir alp ile at ortaya çıkar. Yaşlı adam alpa Taptaan Mirgen adını verir. Bir daha Ak kayaya gelmeyin diyerek onları gönderir ve bir daha da ortaya hiç çıkmaz.

Han Orba Destanı: *Altın Harlıh:* Han Orba destanında karşımıza çıkan ilk yardımcı kahraman Han Orba'nın annesi Hara Tarğah'ın kız kardeşi Altın Harlıh'tır. Hara Han ve Hara Tarğah, Hara Molat tarafından sürülüp götürüldükten sonra Altın Harlıh, altın guguk donuna girerek yurtlarına gelir. Buraya geldikten sonra ablası Hara Tarğah'ın çiçeğe dönüştürdüğü çocuklarını o da ak ve kök ipek örtülerle eski kişi hallerine çevirir. İki çocuğa anne ve babasının başlarına neler geldiğini, kendisinin kim olduğunu, halkın ve yurdun nereye sürüldüğünü anlatır. Bunları söyledikten sonra iki kardeşten oğlan olana Han Mirgen, kız olana Han Orba adını koyar. Han Mirgen ve Han Orba'ya altı yıl boyunca babalarının yurdunda kalıp hanlık etmelerini, altı yıl sonra gidip babalarının intikamlarını almalarını söyler. Kendisini dinlemezlerse başlarına kötü şeyler geleceğini söyleyip sıkıca tembihler. Sonra Hara Tarğah'ın çiçeğe dönüştürdüğü halkını ve malını eski haline getirerek iki kardeşe emanet eder. Ardından daha fazla kalamayacağını, anne ve babasının yurduna sahip çıkması gerektiğini söyler. Altın guguk donuna girerek uçup gider. Altın Harlıh destan metni boyunca Han Orba'ya ve kardeşi Han Mirgen'e yardımcı olan, akıl veren en önemli kahramandır. Her şeyi önceden bilip destan kahramanlarını olayların akışına doğru yönlendirir.

Han Mirgen: Han Orba'nın abisidir. Han Orba'nın ilk yolculuğunun ortaya çıkmasını sağlayan kişidir. Han Mirgen, teyzesi Altın Harlıh'ın sözünü dinlemeyince yer altı dünyasındaki şeytan Han Mirgen'in atını kaçıır. Böyle olunca da Han Orba gelip abisinin atını kurtarır. Han Mirgen daha sonra Ay Arığ kız ile evlenir ve bir erkek bir kız çocukları olur. Han Mirgen, halkını ve malını sürüp götürmek isteyen Tas Han ile Pus Han'ın yurduna gittiğinde Tazır Han ile mücadeleyi kaybeder. Tazır Han da Han Mirgen'i bu mücadelede öldürür.

Ay Arığ: Han Mirgen'in eşidir. Han Mirgenle, Han Mirgen'in atının kurtarılmasına yardımcı olur. Altın Harlıh, Han Mirgen ile evlenmesi gerektiğini söyleyince ilk önce kabul etmez ve evlenmek istemediğini söyler. Fakat Altın Harlıh, Ay Arığ'a Han Mirgen ile kaderlerinin bir yazıldığını söyler ve bunun üzerine de Ay Arığ bu evliliği kabul etmek zorunda kalır. Evlendikten sonra ise hiçbir mücadeleye katılmaz. Bir erkek ve bir kız çocukları olur. Ay Arığ bu süreçten sonra olacıklardan önceden haberdar olup, Han Mirgen'i ve Han Orba'yı uyararak akıl veren bilge bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır.

Altın Çaçah: Han Mirgen kaçırılan atının peşinden giderken Altın Çaçah'ın evine gelir. Altın Çaçah düşmanlarından kendini gizlemek için kötü ve çirkin görünümlü bir şekle bürünür. Han Mirgen'e sofraya hazırlar ve Han Mirgen o sofradaki eti yiyince Altın Çaçah kendi görünümüne döner. Olanları anlatır ve Han Mirgen'e çatal kanatlı karayılanını atını bulması için verir. Han Mirgen'in atı kurtulduktan sonra Han Mirgen, Altın Çaçah'ın çatal kanatlı karayılanını geri gönderir. Bir süre sonra Altın Çaçah'ın yurdunu düşmanlar doldurur. Han Orba, Han Mirgen, Altın Harlıh ve Ay Arığ yardıma gelirler. Altın Çaçah'ı düşmanlarından kurtarırlar. Altın Çaçah, Han Orba'nın halkını ve malını sürüp götürmek isteyen Hara Mool'un yurdunda savaşmaya gittiğinde kara yiğit tarafından ise öldürülür.

Han Çibek: Han Mirgen ve Ay Arığ'ın oğludur. Altın Harlıh, Altın Çaçah, Han Orba ve Han Mirgen Han Çibek ile birlikte Han Çibek'in evleneceği kız olan Kök Nincil'i almaya giderler. Bir yarış düzenlenir ve Han Çibek, yardımcıları ile yarış kazanıp Kök Nincil ile evlenir. Düşmanları Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın yurdunda savaşmaya gittiğinde Hara Sorhıl tarafından öldürülür.

Haan Hız: Han Mirgen ile Ay Arığ'ın kızıdır. Han Mirgen, Pus Han ile Tas Han'ın yurdunda gidip Tazır Han tarafından öldürüldüğünde savaşa gelir. Babasının öldüğünü görünce, babasını öldüren Tazır Han'ı öfkelenerek öldürür. Öle babasını atı kandan kızıl doru atın üstüne koyabilen tek kişi Haan Hız'dır.

Ah Ölen: Altın Harlıh'ın babasının arkadaşının oğludur. Altın Harlıh'a yardıma Hara Mool'un yurdunda gelir. Fakat Hara Sorhıl tarafından öldürülür.

Han Sağın: Han Çibek ile Kök Nincil'in oğludur. Kendi eşini bulmak için tek başına yola çıkar. Kendi adını kendi veren bu alp Tülgü Arığ'ı alıp kendine eş edinir ve Han Orba'nın yurdunda mutlu mesut bir şekilde yaşarlar.

Huban Arığ Destanı: *Kök Nincil:* Huban Arığ'ın ilk önemli yardımcısı aynı zamanda doğduğu Kök Han'ın kızı Kök Nincil'dir. Kök Nincil, evlenene kadar Huban Arığ'ın gittiği bütün savaşlara gelir. En büyük yardımcısı olarak yanında bulunur. Fakat Sarığ Sayın ile evlendikten sonra hiçbir savaşa katılmaz, evde oturur. Sarığ Sayın'dan bir oğlu olur ve Kök Nincil'in yerine savaşta Huban Arığ'a yardıma oğlu Sarığ Hartığa gider. Kök

Nincil ile Huban Arığ en son Gri ve Sarı Işıık  lkelerindeki düşmanlarla mücadele ettikten sonra birlikte herhangi bir savaşta yer almazlar.

Altın Hus: Huban Arığ'a yardımcı bir diğer kahraman ise amcası Han Hartığa'nın altın kistiğe çevirdiği oğlu Altın Hus'tur. Altın Hus, Huban Arığ'ın ihtiya ı olduğunda cebinden çıkarıp sallayınca alp şekline döner ve savaş bittikten sonra tekrar altın kistik şekline döner. Destanın bazı bölümlerinde Altın Hus'tan üçgen çıplak oğlan olarak da bahsedilir. Biz kahramanın kendi adını kullanmayı daha uygun gördük. Altın Hus, Hara Moos'un yurdunda mücadele ederken ölür.

Sarığ Sayın: Huban Arığ, Sarığ Sayın ile Ay Mirgen ve Kök (K n) Mirgen'i öldürmeye giderken tanışır. Sarığ Sayın'ın ablasını Hırcotay Mirgen kaçırmıştır. O da ablasını kurtarmaya gitmek ister fakat bir türlü beceremez ve Huban Arığ ile beraber giderek onlara yardım eder. Savaş devam ederken de ayrılıp ablasını kurtarmaya gider. Huban Arığ ve Kök Nincil, kendilerine yardım etti diye Sarığ Sayın'ın ablası Sarığ Nincil'i Hırcotay Mirgen'den kurtarırlar. Daha sonra Kök Nincil'in halkını ve malını kaçıran Hara M kke'nin yurduna yardım için ablası Sarığ Nincil ile birlikte gelir ve savaşırlar. Sarığ Sayın son olarak da Gri ve Sarı Işıık  lkelerinde Huban Arığ'a yardım eder ve ondan sonra Kök Nincil ile evlenip herhangi bir mücadeleye katılmaz.

Altın Kris: Huban Arığ'a yardımcı bir başka alp ise annesinin babasıdır. Huban Arığ çıktığı avda onunla tanışır ve dedesinin ona verdiği    tleri dinler. Arkadaşı Kök Nincil'in evlilik toyuna dedesinin uyarıları üzerine gizlenip gider ve ne kadar haklı olduğunu anlar. Daha sonra Altın Kris, Huban Arığ'ın düşmanı Kök Molat'ın kayınpederi Pus Han'ın yurduna gitmeden önce geçmek üzere olduğu altın g lde gücünün yarısını vermek için bekler. Böylece Huban Arığ düşman ülkesine dedesi sayesinde daha güçlü olarak gider ve düşmanlarının hepsini öldürüp gelir. Geri dönerken yollarda dedesi Altın Kris'in ağlayıp geçtiğini görse de anlam veremez. Yurduna geldiğinde dedesinden haber gelir ve çocuklarının Hara Moos tarafından kaçırıldığını öğrenir. Hemen dedesinin çocuklarını kurtarmak için Hara Moos'un yurduna gider. Orada dedesi Altın Kris'in çocuklarını kurtarsa da dedesi Altın Kris savaşta ölür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DESTANLARDA KULLANILAN MOTİFLER

3.1. Sosyal Hayatla İlgili Motifler

3.1.1. Toy Motifi

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ ve Kanlı Kılıç yurtlarına geldikten sonra Kanlı Kılıç'ı hanımız beyimiz olsun diyerek överler. Bunu üzerine Kanlı Kılıç halkına uzak yerlerden kız getirdiğini ve toy yapacağını, toy için hazırlanmalarını söyler. Hemen arkasından da toya başlarlar. Ak Çibek Arığ, bu toya katılmaz, yemek yemez, içki içmez:

“Halkı, obası onu duyup,

Kanlı kılıç'ı övmüşler.

-Han olursa hanımız Kanlı Kılıç

Çıkmayacak canın olsun,

Dağılmayacak yurdun olsun!

Kanlı Kılıç halkına seslenmiş:

-Yad ellerden,

Halkım,

Kız alıp geldim.

Hıyan Han'ın kızı Hıyan Arığ'ı.

Toy olsun, düğün olsun!

Halk toya orada toplanmış.

Ayran, kımız hazırlanırken,

Toy başlatmışlar.

Ezilip yaşayan halkı

Bitmeyecek toy başlatmış,

Toplanıp gelip eğleniyorlar.

İnleyip duran el halk,

Tükenmeyecek eğlence başlatmışlar.

Eğlenip, şarkı söylüyorlar.

*Ak Çibek Arığ,
Başka ak saray hazırlayıp,
İçine girmiş
Toyda eğlencede ayran aşı içmemiş.
Dokuz gün olunca,
Toy bitip,
Halkı dağılıp gitmiş.” (Arıkoğlu 2007: 321-323).*

Ak Çibek Arığ, Ot Han’ın yurdunda Ozıl Arığ ve onun yeniden dirilttiği Ay Molat ile Alp Kuzgun’u öldürdükten sonra yurduna gelir. Köye doğru inerlerken Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç’a bir zafer, eğlence toyu hazırlamasını ve bütün halkı toplamasını söyler. Kanlı Kılıç bütün halkına haber verir ve toyu başlatırlar. Malın semizini kesip büyük eğlence yaparlar. Ak Çibek Arığ bu eğlencede Hıyan Arığ ve Kanlı Kılıç’ın çocuklarının adını koyar. şarkılar söyler, içecekler içer:

*“Köye doğru inerken,
Ak Çibek Arığ
Kanlı Kılıç’a
Söylüyor:
-Evet, sevgili kardeşim
Kanlı Kılıç,
Mücadeleyi
şimdi biz kazandık.
Mücadeleyi biz kazandığımız için,
Bütün halkı toplayıp,
Büyük eğlence düzenle!
Kanlı Kılıç
Bütün halkına haber etmiş:
-Bütün halk yığılsın,
Zaferin kutlamasını yapmaya!
Bütün halk
Orada yığılmış,
Malın semizini kesip,
Büyük eğlenceyi orada etmişler.*

Kız çocuğunun adını sanını

Ak Çibek Arıĝ

Vermiş:

-Ak kar gibi

Ak kula atlı

Ay Tappa

Kız çocuğun adı sanı olsun

Ak Çibek Arıĝ o eğlencede

İçki içmiş.

İrini ırılıyor,

Şarkısını söylüyor.

Altı yedi gün kadar,

Eğlence olmuş.

Ak Çibek Arıĝ,

İrlayıp,

Şarkı söyleyip duruyor.

Ak Çibek Arıĝ'ın,

İri, şarkısı,

Çok güzel imiş.

Bütün halk birlikte şarkı söyleyip,

Birlikte türkü çağırılmışlar.

Ak Çibek Arıĝ

Ağlayıp sızlasa,

Bütün halk birlikte ağlayıp,

Birlikte sızlıyormuş. ” (Arıkoğlu 2007: 361).

Ak Çibek Arıĝ büyük toy olurken Kanlı Kılıç'a burada altı yedi gün boyunca eğlendik, şimdi halkına söyle altı çatal başlı ak kayanın üstüne gelip orada üç gün boyunca eğlenelim der. Kanlı Kılıç da bunu kabul eder ve halkı çağırır ve herkes hazırlanarak ak kayaya doğru gider. Ak Çibek Arıĝ bir elinde atı kır atın dizginini tutarak bir elinde adını koyduğu Ay Tappa'yı tutarak ak kayaya kadar gelir. Şarkı söylerken bir yandan da ağlar. Üç gün boyunca yiyip eğlendikten sonra Ak Çibek Arıĝ orada ağlamaya başlar:

“Ak Çibek Arığ

Kanlı Kılıç’a

Söylüyor:

-Evet, sevgili kardeşim

Kanlı Kılıç,

Büyük köyün içinde,

Altı yedi gün eğlendik.

Ve, şimdi halkına söyle,

Altı çatal başlı

Ak kayanın üstünde

Üç gün eğleneceğiz.

Halkın hepsi gitsin,

Büyük küçük kalmasın!

Kanlı Kılıç bütün halka

Haber etmiş:

-Altı çatal başlı

Ak kayanın üstünde

Üç gün eğleneceğiz.

Büyük küçük kalmasın!

Hepiniz toplanınız!

Halk o zaman derlenip,

Aşı suyu hazırlamış.

İpek yeleli ak kır atını,

Direkten çözüp almış

Ak Çibek Arığ,

Bir eliyle ak kır atını

Çekip götürüyor,

Bir eliyle Ay Tappa’yı

Tutup götürüyor

İrını ırlayıp giderken

Ak Çibek Arığ,

Sinirlenip,

Ağlayıp sızlayarak gidiyor.

Ak kayanın önünde

*Malını semizini kestirip,
Yemeğin güzelini
Hazırlayıp duruyor.
Üç gün kadar eğlenince,
Ak Çibek Arığ,
Orada sızlayıp,
Orada ağlayıp durmuş.” (Arıkoğlu 2007: 361-363).*

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanındaki toy motifinde, toydan önce erkek kahraman evleneceği kız ile mücadele etmek zorundadır. Eğer kahraman kızı yenerse evlenebilir. Ama yenemezse çoğunlukla ölür. Bu destandaki toyların en önemli özelliklerinden birisi evlenen iki kişinin yurdunda da ayrı ayrı toy yapılmasıdır. Evlenen kahramanların toyları iki ülkede birbirinden bağımsız olarak yapılır. Bir diğer özellik ise ilk önce gelin olacak kızın ülkesinde sonrasında damat olacak erkeğin ülkesinde yapılmasıdır. Destanda işlenen bütün toylarda ilk önce kızın toyu gerçekleşir.

Destanda ilk olarak Picen Arığ’ın evliliğinde karşılaşıyoruz. Picen Arığ’ın hak etmediği halde hanlık yaptığı ülkede toy merasimi düzenlenir. Toy halka ferman verilerek başlar. Bütün halk toya katılır. Toy genellikle günlerce sürerken Picen Arığ’ın toyu babasının sözleri üzerine bir iki güne biter:

*“Picen Arığ bütün halka,
Ferman vermiş:
Büyük düğün, büyük şenlik olsun!
Halk toplanmış, büyük düğün başlamış.
Yaşlı babaları Altın Sayzan
Oraya gelmiş, demiş ki:
-Tamam Picen Arığ ve İcen Arığ,
Büyük bir iş yapıyor,
Büyük işe kalkışıyorsunuz.
Fakat, bir gün gelir,
Çok büyük zorluklarla karşılaşabilirsiniz.
Ancak ben, geniş yeryüzünde,*

*Handan hana, beyden beye,
 Hizmetkâr olarak yaşayabilirim.
 Ölüm zamanım gelince,
 Herhangi bir hanın yurdunda mı öleceğim?
 Yaşlı Altın Sayzan, oradan,
 Karanlık gecede kalmış.
 Olanları gören büyük halkın,
 Düğün yapacak istediği kalmamış.
 İki, üç günden sonra düğün sona ermiş.” (Özkan 1997: 77-79).*

Destandaki ikinci toy ise Alp Han Kız ile Çibetey Han'ın yurdunda yapılan toydur. Nitekim Picen Arığ'ın toyunda olduğu gibi Alp Han Kız'ın toyunda da ilk önce Alp Han Kız'ın ülkesinde toy yapılır. Alp Han Kız'ın ülkesindeki toy dokuz gün sürer:

*“Alp Han Kız, bütün halkını
 Oraya çağırıp, tellal bağirttirmiş:
 -Güreşmeğe gücüm yetmedi,
 Konuşmaya sözüm yetmedi,
 Çibetey Han'a vardım,
 Büyük halkım, iyi şenlikler yapın!
 Çeşitli, sayısız halkı
 Derhal toplanmış,
 Güzel şenliklere başlamışlar.
 Bitmeyecek düğünleri başlamış.
 Çağrılan halk toplanmış,
 Düğünde, şarkılar türküler söylenmiş.
 Bitmeyecek düğünleri, dokuz gün sürmekteyiz.
 Dokuz günün sonunda
 Çağırdığı halkı,
 Dağılmaya başlamış.” (Özkan 1997: 145).*

Alp Han Kız'ın evindeki toy bittikten sonra Çibetey Han'ın yurduna gidilmesi gerekirken Çibetey Han tembellik yapar ve Alp Han Kız'ın yurdunda yiyip içmek hoşuna gider. O yüzden yurduna dönmez. Bir süre sonra babası Hanar Han olan ve kendine Han Tibet adını

veren alp evlerine gelip misafir olur. Bir süre sonra da Çibetey Han ve Alp Han Kız, Çibetey Han'ın yurduna gelir. Bu arada Hulatay ve aldığı kız Pora Ninci de Pora Ninci'nin yurdunda toy yaptıktan sonra Çibetey Han'ın da yurdunda toy yapmıştır. Çibetey Han ve Alp Han Kız gelince onlarla birlikte yeniden bir toy yaparlar:

*“Büyük köyün içinden geçip,
Güzel, beyaz eve gelip,
Attan indirdiklerinde,
Kapı açılmış, Hulatay çıkıvermiş.
Onlara doğru gelip, Çibetey Han ile
Selamlaşmış:
-Ey kardeşim, Çibetey Han,
Ne kadar zaman dolaştın?
Ben, çok önce gelip,
Seni beklemedim.
Pora Han'ın kızı, Pora Ninci ile evlendim.
Burada duran Kök Pora adlı at da,
Pora Ninci'nin atıdır.
Onlar, böyle konuştuklarında,
Kapı açılmış.
Tutulsa kırılacakmış gibi ince belli, üç el kadar geniş yüzlü,
Geniş alınlı, kaşları yay gibi olan
Bir güzel çıkıp gelmiş.
Alp Han Kız, onu görüp,
Yüreği sızlamış.
Pora Ninci, yanına gelip,
Selamlaşmış,
Alp Han Kız'ın içinden ona bakmak
Gelmiyormuş.
Çibetey ile Hulatay karar verirler
İki düğünü birlikte etmek için.
Halka haber vermişler:
Büyük düğün olsun!*

*Alp Han Kız, hemen güzel, beyaz evi hazırlamış.
 Bütün halk toplanmış, büyük düğün başlıyormuş.
 Bitmeyecek düğün oluyor,
 Bütün halk eğleniyor,
 Bitmeyecek düğün oluyor,
 Bütün halk eğleniyor.
 Dokuz gün boyunca,
 Hiç bitmeyecek gibi bir düğün olmuş.
 Dokuz günün sonunda,
 Düğün biter bütün halklar dağılır.” (Özkan 1997: 165-167).*

Altın Arığ destanında bir diğer toy ise Çibetey Han ve Alp Han Kız'ın oğulları Kanlı Kılıç'ın toyudur. Yine bu toy diğer toylardaki gibi ilk önce evleneceği kız Çarık Tana'nın yurdunda yani Ay Çarık Han'ın yurdunda gerçekleşir. Fakat bu toydan önce Kanlı Kılıç evleneceği kız Çarık Tana ile mücadeleye girmez. Altın Arığ ile evlenmek isteyen Ay Kara Taş'ı Altın Arığ öldürünce han sahibi Ay Çarık Han kızını Kanlı Kılıç'a verir ve hemen toya başlanır:

*“Ay Çarık han, Kanlı Kılıç'a
 Kızı Çarık Tana'yı hemen vermiş.
 Bitmeyecek düğün olmuş,
 Çeşitli halklar toplanmış.
 Altın Aroğ, düğünde, şenlikte
 Rakı içip, gene şarkısını söylemiş.
 Dokuz günün sonunda,
 Düğün bitmiş, çeşitli halklar dağılmış, gitmiş.” (Özkan: 1997: 245).*

Destan metninde en son yapılan toy merasimi de Kanlı Kılıç'ın yurdunda Çarık Tana ile olacak toydur. Fakat bu toy Çarık Tana'nın yurdundan sonra Kanlı Kılıç'ın yurduna gelinip hemen yapılmaz. Çünkü Kanlı Kılıç halası Altın Arığ gelince toy yapmak ister. Fakat bu sırada Pora Ninci Altın Arığ'ı öldürür. Kanlı Kılıç bunu bilmediği için halası gelmeden toy yapmak istemez. Altın Arığ'ın kemiğinden yaratılan Taptaan Mirgen Çibetey Han'ın yurdunu ve malını kurtardıktan sonra Kanlı Kılıç'ın yanına gelir. Kanlı Kılıç'ın annesi oğluna olanları anlatıp Taptaan Mirgen'in Altın Arığ'ın mirası olduğunu

söyler. Alp Han Kız, Ay Mirgen'in kız kardeşi Altın Nakış'ı Taptaan Mirgen'e isteyip alır. Fakat Altın Nakış'ın yurdunda toy yapılmaz sadece Çibetey Han'ın yurdunda toy yapılır. Taptaan Mirgen Çibetey Han'ın yurduna geldikten sonra toy yaparlar. Bu toyda Kanlı Kılıç Çarık Tana ile Taptaan Mirgen de Altın Nakış ile evlenir:

*“Kanlı Kılıç, Altın Arığ halasını düşünüp,
Düğün etmemişti.
İşte o zaman düğün hazırlıklarına başlamışlar.
Taptaan Mirgen
Altın Nakış ile
Orada ev yapmışlar.
İki düğün bir arada,
Büyük şenliklerle yapmışlar.
Bitmeyecek düğünde,
Bütün halk, toplanıp gelmiş.
Bitmeyecek düğünleri,
Dokuz gün sürmüş.
Dokuzuncu günün sonunda
Düğün sona ermiş.
Bütün halk dağılmış.” (Özkan 1997: 325).*

Han Orba Destanı: Altın Çaçah, yurduna saldıran Han Taycı'yı yardımına gelen alplar ve canlı ok sayesinde yok eder ve yurdundan bütün düşmanlar atılır. Altın Çaçah kendisine yardıma gelen dostlarını yemek yemeleri için evine davet eder. Yemek yiyip sohbet ederlerken Altın Çaçah evden çıkar ve halkına toy kurup zafer kutlamaları yapmalarını söyler:

*“Altın Çaçah böyle konuşup,
Ak saraydan dışarı çıktı,
Halkına nasihat etti:
“Dokuz güne yetişerek
Bitmeyen düğün yapmak (olsun).
Dokuz aygırın sürüsünden*

*Dokuz yıl doğmayan
 Semiz kısrakları kesmek (olsun)
 Yaşlı aygırın sürüsünden
 Kırk yıl boyunca doğmayan
 Kısrakları kesin”.*
*Dokuz kollu kazanlarda
 Bitmek bilmeyen et pişti,
 Toya gelmeyen kalmadı.” (Aktaş 2011: 119).*

Han Orba destanında ilk evlilik toyu Han Mirgen ile Ay Arığ’ın toyudur. Bu destandaki toylar sadece erkek kahramanın yurdunda yapılan evlilik toylarından ibarettir. Kızın babasının yurdunda toy yapılmaz:

*“Altın Harlıh kardeşine konuştu:
 “Sevgili kardeşim, Han Mirgen,
 Evlendiğin eşin Ay Arığ’ı
 Büyük eve getirmek nasip olsun,
 Karın olan evdeşini
 Ana evine getirmek nasip olsun.
 Ben, sizlerden önce gidip,
 Debdebeli bir toy kuracağım.” (Aktaş 2011: 128).*

Han Orba, Han Mirgen ve Ay Arığ kız, Hara Han’ın yurduna geldiğinde Hara TarĖah görür ve ulu toyun başlatılmasını söyler:

*“Hara TarĖah dostuna konuştu,
 “Memlekete giden iki evladım
 Yurtlarına dönüyorlar
 Yemeklerini hazırlayın,
 El halkını davet edin,
 Yurtlarına gelen iki evladım
 Evlerine geri dönüyor,
 Yiyecekleri hazırlayın.
 El yurdunun halkını davet edin’.*

*Atın iyisine atlanıp,
 Altmış hanı dolanıp,
 Yapılacak toya halkı çağırıp,
 Altmış yiğit gidiverdi.
 Yetmiş hanı dolanıp,
 Ulu toya davet edip,
 Yetmiş yiğit gidiverdi.” (Aktaş 2011: 130).*

Alplar geldiklerinde atlarından inip selam verirler, atlarını altın sarçına bağlarlar. Onlar gelince toy da başlamış olur. Burada kadınlar Ay Arığ'ı alıp şarkı söyleyerek örgülü saçlarını çözüp çatallı örgü haline getirirler. Böylece saç toyu da yapılır ve saç toyundan sonra evlilik toyuna da devam edilir:

*“Toyda biriken halk,
 Karınca gibi hareket ediyor.
 Altmış kazanı yan yana dizip,
 Et doldurarak kaynattılar.
 Altın sarçına atlarını bağlayıp.
 Büyük eve girdiler.
 İçeri girip, selam veriyorlar,
 Eşiği geçip, esenlik diliyorlar.
 Tarak tutan mahir kadınlar
 Taralarını süslüyorlar
 Ay Arığ kızın güzel saçlarını
 Düzgün bir şekilde düzelttiler.
 Altmış örgüsünü
 Çatallı saç örgüsü yaptılar.
 Elli örgüsünü
 İki örgü yaptılar.
 Saç toyu yapıldığında
 Büyük bir masa kuruldu.
 Altmış masayı geri döndürerek,
 İhtiyarları oturttular.*

*Elli masanın çevresine
Yaşlılarını oturttular.
Altın masanın başında
Han Mirgen ile Ay Arığ vardır.
Ana-babası onların yanında.
Yiğit Altın Çaçah kız,
Kıymetli toya yetişmiş.
Altın Harlıh toyu yönetiyor,
Yemekleri masaya dağıtıyor,
Altın masaya geri dönüp
Rakı dağıtıp, yiyecek veriyorlar.
Elli masanın etrafında gezip,
Yemek dağıtıp, rakı sunuyorlar.
Yürüyemeyenleri
Atlarla toya taşıyorlar
Gözleri görmeyenleri
Yedekleyip ağırladılar.
Düğüne katılan tüm halka
Altın Harlıh konuşmuş:
'Han Mirgen kardeşimin
İlk büyük toyu oluyor.
Burada tüm halk eşit olsun.
Kişiden üstün kişi olmasın,
Tüm halka toy yapılıyor.'
Daha sonra, ellerini sıkıp,
Han Mirgen ile Ay Arığ'ı kutluyor.
Rakı içen ihtiyarlar,
Etrafta dönüp, hoplayıp zıplıyorlar.
Şarap içen yaşlı kadınlar
Şarkı türkü çağırıyorlar.
Sonbaharda başlayan toyları
Yaza kadar ulaşıyor.
Yaza ulaşan toyları,
Sonbahara kadar devam ediyor.*

Kazan, dibine dek boşalıyor
Halk, millet dağılıyor.
Bitmeyecek olan bitiyor
Tükenen halk dağılıyor.
Han Mirgen'in toyunu kutlamayan
Hiç kimse yoktu.
Uzaktan gelen misafirlere
Yolluk öteberi veriliyor.
Yakından gelen misafirlerin
Esrikliğini giderip, gönderiyorlar.
Buradaki büyük toyun olduğunu
Duymayan kalmamış.
Buradaki güzel ve zengin toyu
Görmeyen kalmamış.
Uzaklardan gelen misafirler
Yurtlarına geri döndüler.
Memleketlerinden gelen misafirler
Evlerine yollandılar.” (Aktaş 2011: 131-133).

Han Orba, Han Hartığa ile Hazır Han'ı öldürdükten sonra halk bunu kutlamak için toy düzenler:

“Hazır Han'ın halkı, boyu
Han Orba'yı övüp, alkış verdi,
Mal-davarın semizini kesip
Etini dokuz kulplu kazanda pişirip,
İlk olarak zengin bir toy düzenledi.
Kazanlarda pişenleri beklemeden.
Acıkmış olan halk
Ateşin etrafına gelip, bekliyorlar.
Hazırlanan yemekler
Hepsine eşitçe verildi.” (Aktaş 2011: 145).

Kök Han'ın yurdunda altın kitaba bakarak Kök Nincil'in evleneceği kızın Han Çibek olduğunu gördüklerinde, Kök Han üç günlük bir toy hazırlar:

“Kök Han kız kardeşine konuşuyor:

“Damat olan Han Çibek’e

Gümüş kadehle götürün.

Enişte olan Han Çibek’e

Bakır kadehle götürün.

Akrabam olanlara

Bitmeyecek rakıdan verin.

Yakın akrabalarım

Bitmeyecek rakıdan verin.

Uzaktan gelen akrabalarım

Acı rakıdan verin.

Elden gelen akrabalarım

Sert rakıdan getirin.’

Sadece Han Çibek il Kök Nincil

Sert rakıdan içmeyip, ellerinde tuttular.

Altın Harlıh bunu görüp dedi:

‘İkisinin de içmemesi iyidir,

İçmek onlara yaramaz,

Onşar henüz çocuktur,

Onların içmesi neye yarar.

Acı rakılarını içiverdik

Birçok aşlarını yiyiverdik,

Şimdi rakılarını içtiğimizi gördüler

Yiğit, rakıyı büyük kadehlere akıtıp,

Büyük düniürcülere götürdü.

Üç gün boyunca toy edildi.” (Aktaş 2011: 173-174).

Kök Han'ın yurdundaki toy bittikten sonra alplar Hara Han'ın yurdunda hazırlanan toya giderler. Hara Han'ın yurduna geldiklerinde halk toya başlar. İlk önce Kök Nincil'in saç toyunu yaparak saçları çift örgü yaparlar. Sonra da toya kaldığı yerden devam ederler:

“Sevinip, toya gelen halk
 Karıncadan da çoktu,
 Saç ören neneler
 Taraklarını tutmuş.
 Kök Nincil’in şalını çıkarıp,
 Saçlarını ördüler.
 Altmış örgüyü
 Güzelce çifte örgü ettiler.
 Elli örgüyü
 İki örgü yaptılar.
 Han Mirgen dışarıya sesleniyor:
 ‘Doru aygır sürüsünü, kesip,
 Doksan kazanda pişirip.
 Kırk aygor sürüsünü kesip,
 Kırk kazanda pişirip.
 Boz aygır sürüsünü, kesip,
 Yetmiş kazanda aş edin.’
 Altın masaları altmış kat ettiler,
 Bakır masaları yetmiş kat ettiler.
 Debdebeli toya başladılar.
 Tüm halkı masalara yerleştirdiler.
 Altmış altın masayı döndürerek
 Güçlü yiğitler oturdular.
 Yetmiş bakır masa etrafında
 Genç er yiğitler oturdular.
 Yemekleri masalara dağıttılar,
 Rakıları bölüştüler.
 Altın masa başındaki yiğitler
 Altmış sözle övüyorşar.
 Bakır masa başındaki yiğitler
 Yetmiş sözle alkış veriyorlar.
 Toya katılan halk
 Kutlayıp övüyor:

*‘Birçok toy görsek de,
Böylesini ilk defa görüyoruz.’
Kzanın dibi boşalıyor,
Halk dağılıyor.
Kaplار bitiyor,
Tüm halk dağılıyor.” (Aktaş 2011: 176-177).*

Pus Han ve Tas Han’ı, Han Mirgen’in kızı öldürdükten sonra halk kendi yurtlarına gitmeden önce bir zafer toyu düzenler ve arkasından birbirleriyle vedalaşarak yurtlarına doğru giderler:

*“Burada yaşayan boy millet,
Sevinip kucaklaşıyor.
Malın-davarın besilisini kesip,
Büyük bir toy düzenliyorlar.
Yiğitlere övgü düzüyorlar.
Bitmemecesine vedalaşıp,
Mal-davarı sürerek
Boyu milleti alarak,
Kendi yurtlarına dönüyorlar.” (Aktaş 2011: 203).*

Hara Mool ve Hazır Noğas öldükten sonra Han Orba oradaki halka öğüt verir ve zengin bir toy kurup yiyip içmelerini söyler. Halk da zengin bir toy kurarak yiyip içerler:

*“Kul-köle olan halka
Han Orba kız nasihat etti:
“Büyük mücadeleyi ben kazandım,
Sizlere zulmeden yiğitler öldü.
Şimdi her şeyden korkmadan,
Büyük bir toy düzenleyin.
Buraya kim nereden geldiyse
Mal-davarını sürerek
Halkını alarak,
Yurduna geri dönsün.”*

*Kul köle olan yiğitler
Unutmamacasına övüyorlar,
Bitmemecesine vedalaşıyorlar,
Zengin toy kurup, doyana dek yediler.” (Aktaş 2011: 221)*

Hara Han’ın halkı, Han Orba ve Haan Hız, Ah Hartığa ile Kök Hartığa’nın yurdundan geldikleri için toy yaparlar:

*“Halkları sevinçten
Büyük toy düzenlediler.” (Aktaş 2011: 241).*

Han Çibek’in oğlu Han Sağın Ak Ölen’in yurduna kızı Tülgü Arığ’ı almak için gider. Fakat bu kızı Çis Han’ın oğlu Kögetey Mirgen kaçıır. Han Sağın da eşini kurtarmaya gider ve eşini alıp baba yurduna döner. Baba yurduna dönünce annesi Kök Nincil oğlu için toy düzenler:

*“Altın kölelerine emretti:
“Doru aygırın sürüsünün
Yavrulamayanları kesilsin.
Kır aygırın sürüsünün
Kısraklarını kesip,
Gösterişli toy düzenlensin.
Toya toplanan halka
Yiyecekler verilsin.’
Taş yiğitler hızlı bir şekilde,
Doru aygırın sürüsünden
Yavrulamayanından seçip keserek,
Kır aygırın sürüsünden
Kısraklardan birini seçip keserek,
Debdebeli toy kurdular.
Dokuz kulplu kazanların tümünü birlikte koyup,
Boyu, milleti ağırladılar.
Uçsuz bucaksız yurdun yiğitleri
Davet ettiler.*

Altın masayı döndürerek
Altın zırhlı yiğitleri
Altmış sıralı masaya oturtular.
Bakır masayı çevirerek
Bakır zırhlı yiğitleri
Yetmiş sıralı masaya oturtular.
Kırk masa, halk için hazırlanıyor,
Kırk defa halk oturuyor.
Han Sağın'ın şanlı toyuna
Altın Harlıh teyze de gelmiş.
Toya gelen halk arasında
Toyu övmeyen kişi yok.
Dokuz yıl boyunca düğün oldu.
Dokuz yıl geçtiğinde
Toy zenginliğiyle artıyor
Kazanın dibi boşalıyor.
Boy millet dağılıyor.
Kaplar boşalıyorç
Halk azar azar dağılıyor.” (Aktaş 2011: 242-243).

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ destanında karşımıza çıkan toylar son toy haricinde hep karışıklıkların olduğunu, kahramanın toyun yapılmasına engel olduğunu ya da toyda bulunduğu için toyun karıştığını görmekteyiz. İlk toy yer altı dünyası olduğu kanaatinde olduğumuz Gri Işık ülkesinin hanının oğlunun toyudur. Huban Arığ ve arkadaşları toya kendilerini gizleyerek giderler ve buldukları ilk fırsatta toyda kavga çıkarırlar ardından da büyük bir savaş başlar.

Gri Işık ülkesinin hanı Pora Han'ın oğlu Pora Salgın'ın için düğün toyu yapacaktır. Huban Arığ, Kök Nincil ve Sarığ Sayın bu toya kılık değiştirerek katılıp olan biteni öğrenmek isterler. Huban Arığ, Kök Nincil ve Sarığ Sayın bu ulu toya yırtık pırtık elbiselerle giderler. Altın Tüylü ak köpeğin de karasinek olarak dolaştığını görürler. Toya güzel giyimliler süslenerek gelip dolaşmaktadır. Üç alp yırtık pırtık elbiseleriyle halktan ayrı durmaktadır. Altın masanın arkasında Pora Han durmaktadır:

“Üç alp kişi ulu toya
 Yırtık pırtık giysilerle gitti.
 Göz atıp baktıklarında
 Ulu toyun başladığını gördüler.
 Yerli halk [orada] karınca gibi kaynamakta,
 Kara buduna mensup kişilerin oturduğu evler görünmemekte.
 [Kişiler] karasinek gibi koşuşturmakta
 Tümüklü evler hiç gözükmemekte.
 Attan üstün atlar gelmiş buralara,
 Erlerin en güçlülere toplanmış.
 Kanatlı kuş, kara duman gibi
 Güneşin gözünü kaplayıp gelmektedir.
 Yırtıcı hayvanlar, kara atsinekleri gibi
 Gece gündüz [akın halinde] gelmektedir.
 Üç alp gerçekten baktıklarında
 Altın tüylü ak köpeğin [de]
 Karasinek olup dolaşıp uçtuğunu [gördüler].
 Hiç kimse bilmemekte,
 Hiç kimse sezmemekte.
 İyi insanlar bu toya süslenip,
 En güzel giyimlerle donanmış gemiş,
 Kendine güvenerek etrafta dolaşmakta.
 Süslenip kuşanacak giyim sahibi olmayan üç alp kişi [ise]
 Halkın yanına sokulmadan
 Halkın dışında durmakta.
 İpek mantolu yaşlı kadınlar,
 En tatlı yemeklerin tümünü yemekte,
 Kıvranıp yırlar söyleyip, ezgiler çalmakta.
 Kesik ve yırtık mont sahibi üç alp
 Toya yakın giremeden
 Taşların üstünde oturup üzülmemekte.
 Altın masanın arkasında
 Üstün bir alp oturmakta.

Onu gören Kök Nincil, fısıldayıp konuştu:

‘Altın masanın arkasında

Oturan üstün güç sahibi alp

Kök pora atlı Pora Han’dır herhalde.’’ (Davletov 2006: 146-147).

Huban Arığ, arkadaşı Kök Nincil’in evleneceği Sarığ Sayın’ın yurduna geldiğinde halkın toya hazırlandığını görür. Huban Arığ, toya geldiğinde pek çok kalabalık olduğunu görür. Toya girmek üzereyken dedesi Altın Kris’in kendisini uyarmak için söyledikleri aklına gelir. Kendisini evlenmek için zorlayacak kişiler olacağını bilerek atını yaralarla kaplı bir çabağa kendini çirkin görünömlü bir kıza dönüştürür. Toya şarkı söyleyerek girer ve onu gören herkes korkup çığlıklar atarak ondan kaçmaya başlar:

“Sarığ Sayın’la Kök Nincil

Hayatı yaşayıp evlenmek üzerelemiş.

Yerli halk ulu toya toplanıp,

Karınca gibi koşuşturmakta,

Kara toprak bunlara dar gelmekte,

Karasinek gibi kaynamakta,

Kara toprağa eğdirebasmakta.

At bağlamak için ağaç ya da taş yetmemekte,

Bu nedenle insanlar atlarını da beraberinde dolaştırmakta, beslemektedir.

Önden giden mallar

Ak ot başlarıyla beslemekteyken,

Arkadan gelen mallar

[Öndekilerin] kuyruklarına basarak kum ve çakıl yalamaktadır.

Değerli toya en üstün atlar gelmiş,

Alpların en iyileri topanmış.

Yahşi toya yahşi giyimliler,

Süslenip, parıldayan montlarını giyip gelmiş.

Süslenip, giyecek montları olmayanlar ise,

Yırtık pırtık halleriyle [toya] gelmiş.

Toya gelen hatunlar,

İpekten yapılan montlarını giymiş,

İpek montları olmayanlar ise,

Yırtık pırtık elbiseler içinde gelmiş.
 Önleri açık olduğunda,
 Bunu örtmeye çalıştıklarında,
 Arkaları açık kalmaktadır.
 Arkalarından örtünmeye çalıştıklarında,
 [Önlerini örtmeye yetmediğinden önleri] açık gezmekteler.
 Parıldayan montlu yaşlı hatunlar
 Yalpalana yalpalana dolaşmaktalar,
 Yahşi aş yemeklerden yemektelr.
 Yırtık pırtık giyimliler ise
 Halkın yanına sokulamadan
 Halkın dışında dolaşmaktalar.
 İpek montlu hatunlar
 Bütün yemeklerden yemektedir.
 Yırtık pırtık giyimliler ise
 Yan yan bakıp dolaşmaktadır.
 Üstün güzellikte yaratılan Huban Arığ
 Ayı aydınlatarak şimdi durmakta.
 Ulu güzellikte olan Huban Arığ
 Güneşi parıldatarak şimdi durmakta.
 Ulu toya gelirse,
 Ulu güç sahibi alplar
 Kendisini eş edinip almak isterler.
 Taydası Altın Kris'in sözlerini
 Anımsayıp attan indi [Huban Arığ].
 Atlayıp bindiği atını
 Yaralarla kaplı bir çabağaya dönüştürdü.
 İki yanından kara ve sarı sinekler
 Duman gibi kaynamakta,
 Yel gibi uğultu yaymaktadır.
 Çürük yularlı, hahpas eyerli,
 Karnı yara bere olmuş, yüzü yara izleriyle dolu
 Gözleri çapaklı, yırtık pırtık montlu kız kılığına bürünüp

Silsileli yerden itibaren sivri ve atsinekleriyle dövüşerek [Huban Arığ]

Ulu toya ancak şimdi ulaştı.

Ezgiden iyi ezgi,

Türküden üstün türkü ortaya yayılıverdi.

Toya toplanan yerli halkın

Tümü de bunların geldiği yöne başını çevirip baktığında

Çürük yularlı, hahpas eyerli,

Tamamen yara bere olan çabağaya binen,

Karnı yara içinde olan, yüzü yara izleriyle dolu

İki gözünün sümüşü

Çenesine dek uzanıp sallanan

Giyim-kuşamı yırtık pırtık olduğundan

Yele savrulup, sallanıp [Huban Arığ'ın] gelmekte [olduğunu gördüler].

At ve sivrisinekler ise peşinden

Kara duman gibi yaklaştıkça,

Ay ve güneşin gözünü kaplamakta.

Ulu yel gibi uğuldamakta,

Ulu kasırga gibi fıırdamakta.

Güzel kız sağ eliyle

Sağ yanına yapışan at ve sivrisineklerle

Dövüşüp savaşmaktadır.

Sol eliyle de sol yanına oturan

Sivri ve atsineklerini vurup gelmektedir.

Hiçbir şey görememekte,

Hiçbir şey duyamamaktadır.

Ezgisini çaldığında kök yazıya dolu işitilmekte,

Türküsunü söylediğinde sarı yazının her yerine duyulmaktadır.

Yerli halk, onu gördüğünde korkup, çığlıklar atıp,

Oraya buraya kaçışmaktadır.

Şeytan desen, şeytan değil,

Kişi desen, kişi değil.

Böyle bir şeyi ilk kez görmekteler,

Böyle bir şeyle ilk kez tanışmaktalar.” (Davletov 2006: 196-198).

Kök Nincil'in toyu böyle sürüp giderken Huban Arığ'ın kötü görünümü ve kötü giyimi yüzünden yemek yedirmek istemezler. Altın masadan atmaya, onu itip kakmaya devam ederler. Huban Arığ, yemek yiyemeyecekse toya neden davet edildiğini söyleyerek konuşmaya başlar. O sırada kara gömlekli kara bir hatun Huban Arığ'ı çekiştirip kavga etmeye başlarlar. Huban Arığ, kadının kara gömleğini parçalayıp, saçından yakalar. Böyle kavga ederlerken Huban Arığ kadının sırtını altı yerden belini beş yerden kırarak öldürür. Kara giyimli kadın ölünce birden kötü bir şekilde görünür ve herkes ondan korkar. Bu kara giyimli kadının alt dünyadan gelen Hara Tana olduğunu anlarlar. Kök Nincil ve Sarığ Sayın'ın evlilik toyu üç yıl sürer:

*“Karnı yara, yüzü yara izleriyle kaplı
İki gözünün çapağı
Çenesine dek inen kızı,
Kıskıvrak yakalayıp
Masanın dışına iteklemekteler.
'Durun, bekleyin! Doyuncaya yememe izin verin.
Doyduğumda, zaten özüm kalkıp giderim.
Toyda [masanın arkasında] oturmaya, doyuncaya yemek yemeye izin verilmiyorsa madem,
Zaman niçin bu toya davet ettiler ki?’ diyerek
Yalvardı yaralarla kaplı kız.
'Yuh, tatay, yaralarla kaplı kurbağa,
İki gözünün çapağı
Altın masaya lap lap düşmekte.’ Diye,
Gıcıklandığıdır, sülenmişler.
'İpek montlu hatunlar,
Tayun başı kesilip,
Tüm yemekleri yiyorsunuz.
Tarumar giyimli olan biz, yoksullar,
Toyda [masaya] oturtulmaz mı olduk?’ diye,
Konuşmaktadır, yüzü yara izleriyle kaplı kız.
'Şimdi de ulu alplara karşı bu şeytan
Konuşup durmaktadır.’ Diyerek,
Kara gömlekli kara bir hatun kişi*

Yaka başından kapıp, sürüklemeye başladı [Huban Arığ'ı].

'Vücudun kaşınıyorsa gayet kaşıyacağım şimdi,

İpek gömleğin paramparça olacaktır.

Yırtık giyimli özümün

Yırtılacak bile bir şeyi var mı ki?

Bu dünyaya doyuncaya yemek yemediysen,

Arka dünyada doyuncaya yiyeceksin.

Bu dünyada yeterince içmediysen,

Öteki dünyada yeterince içeceksin. ' Diyerek,

Yanıtını yetiştirmektedir, sümüklü kız.

Yaka baştan kapıştılar,

Geniş belden çekiştiler.

Yedi güne ulaştılar,

Yere, taşla düşmediler.

[Kara bir hatunun] parlayıp dolaştığı gömleğini

[Huban Arığ] şimdi yırtıp paramparça ediverdi.

Dokuz güne çıktılar,

Ancak toprak ve taşla düşmediler.

[Kara bir hatunun] ipekten yapılan gömleğini,

[Huban Arığ] şimdi yırtıp, parçalayıp,

Tulunundan kapıp,

Dağın üstüne sürükleyip, dövmeğe,

Dağın aşağısına sürükleyip,

Tekmelemekte.

İpek gömlekli güzel hatun

Gayretlenip ayağa bastığında

Parlak gömleği paramparça olup yırtıldığında

Çıplak vücudu parıldamaktaydı.

Halktan utanıp, önünü örtmeye çalıştığında,

Arkasın büsbütün açık kalmaktaydı.

'Tamam, ulu alpa karşı konuştum,

Dersini iyice verdim.

Halkın içinde zayıf ve güçsüzleri baskı altına alma,

Arı tinine ulaşmak üzereyim. ' Diye

*Söyleyip, sümüklü kız,
 Kara topraktan kapıp [kara bir hatun kişiyi],
 Uzaya dek kaldırıp
 Sırtını altı yerden,
 Belini beş yerden
 Kırmak üzere tekme savurup öldürdü.
 Paramparça edilen
 Parlak giyimli ise hafif yelde
 Enseden aşırı yayılıverdi.
 Çıplak vücudu ay ve güneşte
 Parıldayıp yerde yatmaya kaldı.
 Bunu gören yerli halkın
 Korkmayan özü korktu,
 Ürkemeyen özü ürktü.
 Kara ipek giyen [kara bir hatun ise]
 Kara alt dünyadan çıkan
 Hara Tana kızmış meğer.
 İşte onun arı canına ulaşmış [Huban Arığ].” (Davletov 2006: 202-203).*

...

*“Üç yıl geçince,
 Kazanın dibi temizlenmektedir,
 Yerli halk [evlerine] dağılmaktadır.
 Bitimli şey bitmektedir,
 Bütün halk [ülkelerine] dağılmaktadır.” (Davletov 2006: 203).*

Huban Arığ’ın dedesi Altın Kris’in çocukları Ah Öleñ ile Kök Öleñ iki kardeşin evlilik toyu düzenlenir. Toya herkes gelir, yer, içer, eğlenir ve ay ve güneş altında nam salar. Bu iki kardeşin toyunu duymayan, görmeyen, konuşmayan hiç kimse kalmaz:

*“Ah Öleñ, onurlu halkın önüne çıkıp,
 Buyruğunu ve talimatını verdi:
 ‘Gözü güzel yerli halkım,
 İki kızın toyu başlamak üzere*

İpek giyimlilerinizi kuşanıp geliniz.
 Doru aygır yilkısından
 Doğum yapmamış atları kesip,
 Toğıramcı yemek haline getirip toy düzenleyin.’
 Değerli toy ay altında nam saldı,
 Ezgili toy güneş altında duyuldu.
 Yakındaki halk çorğa ile,
 Yurdu ırakta halk ise
 Hızla koşan halkla yürük atla dolaşılıp toplandı.
 Gözden özürlü kimseler
 Elinden tutulup toya getirildi.
 Ayağından özürlü kimseler,
 Atla toya getirildi.
 İyi giyimli kişiler bu toya
 Süslenip geldiler.
 Süslenip giyebilecek iyi giyimli olmayanlar ise
 Yırtık-pırtık giysilerle geldiler.
 Yerli ve yabancı halk bir arada koşuşturmakta,
 Güzel ev gözle görünmez olmakta.
 Altmış sürmes saç örgülü iki kıza
 Onurlu halk alkı duasını okumakta:
 ‘Altmış sürmes saç örgülü iki kız balası
 Çatal tulun saç örgülü iki hatuna dönüşüp,
 Ana yurdumuzun hayat ışığı olun,
 Yalnız yaşayan bu erlerimizin güneşi olun.
 Közlü ateşiniz sönmessin,
 Sevgileriniz bitmesin.
 Ülger yıldızı altında
 Mutluluğunuz sonsuz olsun.
 Ulu yurdun bahtı ol,
 Ulu alpin güneşi ol,
 Çanak-çömleğin sahibi ol.’
 Sert aş içilmekte.
 Halk taşkınlığa başladı.

Karınca gibi kaynamakta,
 Karasinek gibi koşuşturmakta.
 Bu toya en iyi atlar gelmiş.
 Kara duman gibi
 Güneşin gözünü sımsıkı kapatıp,
 Kanatlı kuşlar uçup gelmekte.
 Yırtıcı hayvanlar at sineği gibi
 Gece gündüz bu toya akın etmekte.
 Ezgiciler ezgilerini çalmakta,
 Ezgiler kök yazıya yayılmakta.
 Türkücüler türkülerini söylemekte,
 Türkleri sarı yazıya yayılmakta.
 Sert aşı aşırı içenler,
 Öne doğru düşmekte.
 Aşırı içen hatunlar,
 Arkaya doğru düşmekte.
 Sert aşı içip, onlar
 Ayın nasıl geçtiğini bilmemekte.
 Sert aşı içip, onlar
 Günün nasıl geçtiğini sezmemekte.
 Demir şişliler tepsilerin dibinden
 Et şişleyip yazıya doğru koşmakta,
 Tekmeler savurup etini orada yemekte.
 Demir şişleri olmayanlar ise
 Boşuna tepsilerin dibini karıştırmakta.
 Kayın şişli kişiler
 Kazanın dibinden şişe et geçirip
 Kahkaha atıp, koşmakta,
 Ahırların arkasında yemekte.
 Kayından yapılan şişleri olmayanlar ise
 Kazan dibini elleriyle yoklayıp,
 Ellerini yakarak, bağırmaktalar.
 Hatunlar bağırsaklarla kamçılaşmaktalar,

Nasıl da güzeldir, diye söylemektedir.
Oğlanlar omurgalarda vuruşmaktalar,
Oynamanın ne zevkli olduğunu anlatmaktalar.
Yaşlı hatunlar, ilmi kemiklerini çiğneyemeden ve kemiremeden,
İleri-geri fırlatmaktalar.
Yaşlı erkekleri, sırt kemiklerini ve etini yiyemeden
İleri- geri atmaktalar.
Kanatlı kuşlar, yuvalarına yemek taşımakta,
Bitiremedi bu toyu.
Yırtıcı hayvanlar inlerine [yemek] götürmekte,
Bitiremedi bu toyu,
İki kızın ulu toyu,
İki yıla ulaştı.
Kazandibi yemekten temizlenmekte,
Yerli halk toydan dağılmakta.
Sonlu şey sona erermiş,
Bütün halk ayrılmakta.
Iraktan gelen konuklar,
Yanlarına azık konulup uğurlanmakta.
Yakından gelen kişiler,
Yol öncesi durumlarını iyileştirdikten sonra yolcu edilmektedir.
Kucaktan gelen balalar,
Kucak yaşından çıkıp, evlerine geri dönmekteler.
Elinden tutulup getirilen balalar,
Küçük, zayıf atlara binip evlerine doğru hareket etmekteler.
Seyrek saçlı genç oğlanlar,
Hatunlar alıp evlendikten sonra evlerine gitmekteler.
Kara toprağın üstünde,
Kan tigrinin altında,
Ah Öleñ ile Kök Öleñ'in
Değerli toyunu bilmeyen, duymayan
Burnundan soluklayan kişi kalmadı,
Dolaşan mal kalmadı,
Dört ayak koşan hayvan kalmadı,

Kanat çırpan kuş kalmadı.” (Davletov 2006: 260-261).

3.1.2. Ölüm Motifi

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ, Ay Molat ile savaşırken şarkısını söylemeye başlar. Mala ve halka doymayan Bay Kara Han’ın oğlu, altmış hanın yurdunu talan ettin doymadın, doksan hanın malını yedin haraç ödettingin yetmedi. Ak kanını yayıp seni öldüreceğim der. Ay Molat’ı yerden kaptığı gibi yere atar, belini ve boynunu teperek kırar. Ay Molat acı içinde inleyerek ölür. Ak Çibek Arığ atı ak doru atı da tutup ben seni onun yanına göndereyim diyerek çelik kılıcıyla atı boynunun kökünden vurup öldürür:

*“Ak Çibek Arığ kız
İrını ırılıyor,
Şarkısını söylüyor.
Mülke doymayan Bay Kara Han oğlu,
Mala doymayan Bay Kara Han oğlu,
Altmış hanın yurdunu talan edip,
Malını, halkını sürüp
O zaman da bitirmedin!
Doksan hana kendini besletip,
Vergi, harç ödettingin.
O da yetmedi!
Ak kanını yayacağım.
Tatlı canını alacağım!
Sağa sola yanaşıp,
EĞilerek, kaldırmış.
Derlenmesine fırsat vermeden,
Ay Molat’ı kaldırıp, atmış.
Altı yedi kere döndürüp atmış,
Kara yere düşünce
İnce belini tepip ayırmış,
Boynunu tepip kırmış,
Acı çekip bağırılmış,*

*Ağrı çekip inleyip,
 Ay Molat ölüp gitmiş.
 Yiğit at doru atı
 Yularından tutup almış Ak Çibek Arığ:
 Ak doru at,
 Ben seni onun peşinden göndereyim deyip,
 Ay genişliğindeki pulat kılıcı kaldırıp,
 İnce boynunu kökünden vurup kesmiş,
 Ak doru at ölüp gitmiş.” (Arıkoğlu 2007: 297-299).*

Ay Molat ve oğlu Alp Kuzgun öldükten sonra iki kahraman birbirini selamlarken kara zirveye doğru Bay Kara Han'ın geldiğini görürler. Bay Kara Han, ihtiyarlamış bir şekilde gelerek altın kâseye yemek, gümüş kâseye su koyarak getirir. Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç'a Bay Kara Han'ın getirdiklerini ben yiyip içeyim diyor. Ak Çibek Arığ Bay Kara Han'ın verdiklerini eline aldıktan sonra kâselerin içindekileri yere döker. Kara yerin kara toprağı kuruyup yanar. Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç'a sevgili kardeşim gördün mü kara düşünceli Bay Kara Han kara düşüncesini asla bırakmaz ona inanıp verdiklerini yiyip içseydim ben de böyle kuruyup yanacaktım der. Bay Kara Han'ı orada tutup keserek öldürürler. Etini ve kemiğini her yere dağıtıp atarak hiçbir yerde kemiğin ve etin kalmasın derler:

*“Ak Çibek Arığ
 Bay Kara Han'ı
 Orada tutuvermiş:
 Adıyla Bay Kara Han
 Mülke doymadın,
 Mala doymadın,
 Öksüz kulundan
 Mal büyütmedin
 Öksüz çocuğu
 Er yetiştirmedin.
 Çok şeyin kanını döktün,
 Çok insanın gözyaşını içtin!
 Kara Han'ı orada kesip,
 Öldürmüşler.*

*Etini, kemiğini her yere
 Dağıtıp atmışlar:
 Senin etini, kemiğini yurtcular
 Her yere götürsün,
 Kuşlar buraya yığılıp
 Bütünüyle yiyip dağıtsın,
 Hiçbir yerde senin kemiğin olmasın!
 Kara Han'ı böylece öldürmüşler.” (Arıkoğlu 2007: 301-303).*

Bay Kara Han'ın yurdundan kendi yurtlarına geldiklerinde ormanlı zirvede Ak Han'ın hala yattığını görürler. Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç'a kötü de olsa Ak Han senin atandı onu bu halde bırakmak olmaz der. Ak Han'ın kemiklerini kaya tabuta koyarak gömerler:

*“Ormanlı zirve üstüne
 Kanlı Kılıç, Ak Çibek Arığ
 Çıkıp gelmişler.
 Ak Han'la ak kula atın kemiği
 Ormanlı zirvede yatıyormuş.
 Ak Çibek Arığ orada konuşmuş:
 Çizgi kötü de olsa,
 Han, bey olmuş
 Atan Ak Han'ın
 Temzi kemiğini böyle yatırmak olmaz!
 Attan inip,
 Ak Han'la ak kula atın kemiğini
 Kaya tabutla gömmüşler.” (Arıkoğlu 2007: 317-319).*

Ay Hucın atın kuyruğunda sürülerek götürülen Ay Molat'ın yurduna getirildiğini görünce intikam almak ister. Dönüp Ay Molat'ı kişi görmez, insan gitmez yere götürüp orada yakın yoksa yeniden dirilir ve yeniden başınıza bela olur der. Ay Molat'ı insan görmez yere götürüp ateşe atarak küle dönüşene dek yakarlar, atının da Kanlı Kılıç, başını keserek öldürür:

“Evet sevgili kardeşlerim,

Gördüm Ay Molat'ı
Kışı görmez, insan gitmez yerde
Ateş yakıp, yakıp öldürünüz.
Benim iniltimi inleyip ölsün!
Benim eziyetimş çekip ölsün!
Ay Molat'ı, acıyıp bırakmayın!
Bırakırsanız hiçbir zaman,
Rahat huzur vermez Ay Molat.
Ay Molat'ı o zaman,
Kişi gitmez, insan basmaz yere,
Sürükleyerek,
Ateşe atıp orada yakmışlar.
Ay Molat, Ay Hucın'ın konuşmasını
O zaman hatırlıyor,
Hatırlasa da geç olmuş,
Tatlı canı çıkıp,
Orada ölüvermiş Ay Molat.
Ak doru atının başını
Kanlı Kılıç hemen orada kesivermiş.
Ay Molat'ın külü kalıncaya kadar,
Yakmışlar.
Yeniden dirilemez,
Yeniden oluşamaz,
Ay Molat orada ölüp kalmış.” (Arıkoğlu 2007: 359).

Kanlı Kılıç, Ak Çibek Arı, ak kayada öldükten sonra annesi Ay Hucın'ın öldüğünü görür.
 Annesi Ay Hucın'ı ak gök tepeye götürüp gömer:

“Kanlı Kılıç evine gelince,
Ay Hucın anası
Ölmüş imiş,
Ay Hucın anasını
Ay gök tepeye götürüp,
Gömmüş.” (Arıkoğlu 2007: 371).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında en ilgi çekici ölümlerden birisi Huu İney’in ölümüdür. Huu İney Altın Arığ’ı kurtarmak için girdiği Ak kayada, Ak kaya ile birlikte yok olur ve Kirim dağının tepesinde bir enkaz halinde yayılır, ak taş yığını olarak kalır. Bir cesedi olmaz, toprak ya da taş halinde bulunduğu dünyada yok olur:

*“Ak kaya çökmektedir,
Ak kaya yıkılmaktadır,
Ak kayadan tekrar çıkıp,
Ben ışığı göremem.
Onlar oradan çıkmışlar.
Huu İney, Ak kayanın içinde
Haykırarak, hıçkırıklarla ağlayarak kalmış.
Onlar çıktıklarında Huu İney,
Ak kayanın kapısını üç defa açmış,
Üç defa kapatıyormuş.
Ayın, güneşin ışığını göreyim, diye,
Hüngür hüngür ağlıyormuş.
Altı ayrı uçlu Ak kaya
O zaman yıkılıp, parçalanmış.
Huu İney’in kederli sesi, uzaklarda,
Kayboluvermiş.
Altı ayrı uçlu Ak kaya,
Kirim dağının üstünde,
Ak taş yığını olarak saçılıp,
Enkaz halinde yayılıp kalmış.” (Özkan 1997: 97).*

Han Orba Destanı: Han Orba ve Han Mirgen düşmanları Hazır Han’ı yok etmek için Hazır Han’ın yurduna gidip geri geldiklerinde anne ve babasının öldüğünü öğrenirler. Ay Arığ, iki kardeşi anne ve babasını gömdükleri yer olan altın dağa götürür:

*“İki kardeşi yardım edip
Altın dağa götürdü Ay Arığ,
Ana-babasının ölmüş bedenleri,*

Altın dağın içinde yatıyor.
Babasının cenazesini döndürüp,
Altmış ağıtla ağlıyor Han Orba
Köklerin büyüyen otları
Hepsi birden dağılıp ağlıyor,
Gökteki tüm yıldızlar
Tümü birden ağlıyor.
Kurumuş dağlara
Yeşil otlar sızlayarak ağlıyor.
Kuruyup ağaçlara
Yeşil yapraklar çıkararak ağlıyor.
Yiğit kız Han Orba ağladığında,
Halk kızın ağladığını duymadan,
Onlar da ağlayıp sızladı.
Büyük eve girdi.” (Aktaş 2011: 151-152).

Han Mirgen ve Tazır Mirgen büyük bir mücadele ettikten sonra Tazır Mirgen Han Mirgen’i öldürür. O sırada savaşa Han Mirgen’in küçük kız çocuğu gelir. Kız çocuğu tam babasını kurtarmaya giderken Han Mirgen ölür. Tazır Mirgen’in elinden babasını alan kız çocuğu babasının başında ağlamaya başlar. Altın Harlıh da Han Mirgen’in başına gelip ağlamaya başlayınca Han Mirgen’in atı da gelir gözyaşlarına boğulur. Kandan kızıl doru at Han Mirgen’in yurduna doğru koşarak gider:

“Tazır Mirgen, Han Mirgen’in
Saf canını dışarı çıkardı...
Ağlama sesi duyuldu.
Koca ağacın devrildiğini sandı,
Büyük yiğit, büyüyüp, ölüp gitti.
Dokuz gün boyunca dağılmayan
Kara дума ortalığı kapladı.
Yüce yüce duran dağlara tepelere
Karlar yağdı.
Kara nehrin sularına buzullar karışıp
Taşımadan akıp, ak ovaya yayıldı.

Akıp giden sular
Dokuz gün boyunca akmadan durdu.
Altın güne ay ve güneş söndü.
Altın Harlıh, gökyüzünden,
Dönüp toprağa indi.
Altın guguk donundan
Saf, genç kız çocuğunun
Yanına gelip, elini tuttu.
Eyere oturup, selam verdi.
Ölüp giden Han Mirgen'in,
Yanına varıp, ağlıyorlar.
Ölüp giden Han Mirgen'e,
Yaklaşıp, ağlaşıyorlar.
Kandan kızıl doru atı,
Gözyaşına boğulmuş,
Burun suyuna boğulmuş.
Kuyruğunu salladığında fırtına esiyor,
Yelesi rüzgâr gibi geliyor,
Kara toprağı eşeleyip,
Hara Han'ın yurduna koştı. ” (Aktaş 2011: 201-202).

Han Mirgen'in ölümünden sonra Han Mirgen'in kızı gelip savaşı bitirir. Savaş bittikten sonra mezarına gidip ağıt yakıp ağlarlar:

“Ölüp giden Han Mirgen'in
Kıymetli mezarına gittiler.
Han Mirgen'in naaşına gidip,
Altmış ağıtla ağlıyorlar.
Küçük yaştaki kız çocuğu ağladığında
Kuruyan ovalarda
Yeşil otlar bitmeye başladı.
Kuruyan ağaçlarda
Yapraklar çıkarak ağlıyor.

*Gökyüzünün tüm yıldızları
 Sayarak ağlıyor,
 Büyüyen otların köklerin
 Çıktığını anlayıp ağlıyor.
 Mal-davar ve halk
 Çifte kanatlı kuşlar,
 Hepsi bambaşka tüylü hayvanlar,
 Kız çocuğunun sesine dayanamadan,
 Gözyaşını düşürüp, ağladılar.” (Aktaş 2011: 203-204).*

Han Mirgen’i kendi yurduna götürmek için kardeşleri kendi aralarında anlaşılır. Tam o sırada kandan kızıl doru at tepeden çıkıp yiğitlerin yanına gelirler. Han Mirgen’i atın üstüne hiç kimse kaldıramazken küçük kızı naaşı tutup kızıl doru ata yerleştirir:

*“Han Mirgen’i götürmek için
 Kardeşleri anlaşmışlar.
 Onu götürecek at yok gibi.
 Baktıklarında ise, kandan kızıl doru at,
 Tepeden çıkıp, yiğitlerin yanlarına geldi.
 Yiğidin naaşını ata yerleştirmeye
 Hiçbirinin saf gücü yetmiyor.
 Küçük kız çocuğu, naaşı tutup
 Kızıl doru ata yerleştirdi.” (Aktaş 2011: 204).*

Tas Han ile Pus Han’ın yurdundaki savaş bittikten sonra yiğitler kendi yurtlarına dönerler. Oraya gittiklerinde Han Mirgen’i demir tabuta yerleştirip ağıt yakarak altın dağa atıyla birlikte kilitlerler:

*“At üstündeki Han Mirgen’i
 Demir tabuta yatırdılar.
 Büyük evdeki eşi Ay Arığ
 Yiğit erkeğinin ölüsüne
 Altmış ağıtla ağlamış.
 Ölüp giden erkeğinin bedenine*

*Elli ağıtla ağlamış.
Oradaki herkes Han Mirgen'i gördü,
Altın Dağ'ın içine götürüp,
Yiğit Han Mirgen'i atıyla birlikte
Oraya kitlediler.
Kızıl doru at yeryüzünde
Yalnız yaşamaya yaratılmamış. ” (Aktaş 2011: 205).*

Hara Mool'un yurdunda büyük mücadele devam ederken kara yiğit Altın Çaçah'ı öldürür. Savaşacak düşman kalmadığında Altın Çaçah'ın yanına gidip ağlamaya başlarlar. O sırada Altın Harlıh sarı kayadaki alpları öldürüp oraya gelir:

*“Altın Çaçah kızın cansız bedenini
Etrafında ağlıyorlar.
Yiğitler üzülüp ağladığında,
Kırk yıl çözülmeyen mavi buzlar,
Eriyip, suya dönüşüp,
Kara nehre karıştılar.
Hiç sönmeyen ateşli nehir
Kırk yıl yanmamak üzere söndü. ” (Aktaş 2011: 223).*

Altın Harlıh ak ipek örtüsüyle Altın Çaçah'ı diriltmeye çalışsa da Altın Çaçah geri gelmez. Bunun üzerine ay ile güneşin ışığı karanlığa dönüşür ve çifte kanatlı karayılan gelip Altın Çaçah'ı alıp kendi yurduna götürür:

*“Ay ile güneş ışığı,
Karanlığa dönüştü.
Kara bulutun üstünde
Ak bulutun altında
Çifte kanatlı karayılan, uçup
Altın Çaçah'ın yanına indi.
Gözyaşına boğuluyor,
Gözyaşına gark oluyor,
Burada demirden bir tabut yapıp,*

*Altın Çaçah kızın cesedini,
Çifte kanatlı yılanı bindirip,
Kendi yurduna gönderdiler.” (Aktaş 2011: 244).*

Altın Çaçah’ın yurduna geldiklerinde Altın Çaçah’ı atını ve çift kanatlı karayılanı altın dağa getirip kilitlerler:

*“Çifte kanatlı karayılan ile
Ak doru atıyla birlikte Altın Çaçah’ı
Altın dağa getirdiler.
Daha sonra kilit vurdular.” (Aktaş 2011: 225).*

Ah Hartığa ve Kök Hartığa’nın yurdunda Han Çibek, savaştığı Hara Sorhıl tarafından öldürülür. Altın Harlıh gelip ak ipek örtüsüyle Han Çibek’i diriltmeye çalışır fakat yine de diriltemez:

*“Ölüp geçen yiğidi
Altmış yıldakini canandırdım,
Ölüp geçen kuvvetli eri
Elli yıldakini canladırđım”.
Ak ipekten örtüyü çıkardı.
Han Çibek’in cansız bedenine
İlaç verse bozuluyor,
Merhem yapsa, çatlıyor.
Burada yiğit Han Çibek’in
Öldüğü doğruymuş.
Ancak bundan sonra dirilmez,” (Aktaş 2011: 237).*

Altın Harlıh, Ah Hartığa ile Kök Hartığa’nın yurdunda Han Çibek ve Ah Ölen için tükürüğüyle iki tane altın tabut yaparak alpları bu tabutun içine koyar:

*“Ancak bundan sonra dirilmez,
Altın Harlıh tükürdüğünde,
Han Çibek ile Ah Ölen’i,*

*İki altın tabuta koyup,
Bozulmasın diye
Kara kayanın içine sokup,
Hiç açılmasın diye kilitlediler.” (Aktaş 2011: 237-238).*

Huban Arığ Destanı: Uzun bir süre yol gittikten sonra ak karlı zirvenin dibine gelirler. Orada alpların savaştığını görürler. Altmış Çatal Boynuzlu Ala boğanın da altmış alpı döşenerek (düşman öldürerek kendine döşek yapmak) öldüğünü görür. Hara Han bu duruma çok üzülür ve boğa için güzel şeyler söyleyerek üzüntüsünü ifade eder. Ölen boğanın kemiğine bakıp etrafında dolaşırlar ve ağlamaya başlarlar. Hara Han kendisine yaptığı iyiliklerin karşılığında ala boğayı ruhlar ve şeytanlar yemesin diye tükürüğünden demir bir tabut yapar. Ala boğayı demir tabuta dikkatlice koyar ve ak karlı zirvenin içine bozulmasın, çürümesin diye koyarlar:

*“Ak karlı zirvenin dibinde,
Kara yer kazılmış,
Kara balçığı çıkarılmış.
Yeşil otu koparılmış,
Alp yiğitler kapışıp,
Dağ ve suları bozmuşlar,
Ağaç ve taşları ezmişler.
Altmış çatal altın boynuzlu ala boğa,
Almış alpı döşenerek, ayrılıp ölmüş.
Ayrılıp ölen kemiğinden,
Ay ve güneş geçmemektedir.
Altmış çatal altın boynuzlu
Ayın altında,
Altın gibi parlamaktadır.
Güneşin altında,
Gümüş gibi yanmaktadır.
Hara Han’ın, bunu görüp,
Kandan kızıl yüzü,
Kara bağra dönüştü.*

Yangından kızıl yüzü,
 Ölen bağıra dönüştü.
 'Ayrılıp, ölecek yerlerde,
 Atam olan ala boğa,
 Arı gücü kalmadan,
 Ayrılıp ölmüştür o.
 Sağ selametini göremeden kaldım,
 Üstün alpın elinden ayrılıp ölmüş.
 Geçip ölecek yerlerde,
 Anam olan ala boğa,
 Ulu gücü yetmeden,
 Geçip ölmüştür o.
 Esen ve sağlığını göremeden kaldım,
 Uсталıklı dilini [konuşmalarını] işitemeden kaldım.
 Ay kadar yüksek ak karlı zirvelerin
 Arasındaki altın göl
 Ala boğanın arı gücü idi.
 Ala boğa ayrılıp öldüğünde,
 Altın göl [de] soluyup, kurulduktan [sonra],
 Altın çiçekler [orada] büyüdü. ' Diye,
 Söyleyiverdi Hara Han.
 Aralıktan ileri gittiler,
 Ayrılıp ölen ala boğanın kemiğine,
 Ala gözle bakıp,
 Etrafında dolandılar.
 Geçip ölen onun kemiğine,
 İki gözde bakıp,
 Etrafında dolaştılar.
 Kayadan katı yürekleri eriyip
 Gözyaşlarına boğuldular,
 Burun sularına boğuldular.
 Alp ala boğa,
 At kemiğini çatal kaya,
 Er kemiğini eğri kayaya dönüştürmüş.

*Ulu gücü yetmeden geçip ölmüş.
 ‘Yahşilkte ettiği şeye
 Yahşilikle karşılık vermek gerek.
 Alp boğayı
 Üstünden üzüt yemesin,
 Altından şeytan yemesin.’ Diye,
 Hırıldayarak tükürdü Hara Han,
 Demir tabut kurdu.
 Ala boğayı, demir tabuta
 Dikkatlice koyup,
 Ay kadar yüksek
 Ak karlı zirvenin [içindeki] kapısını açarak,
 Ak karlı zirvenin içinde,
 Bozulmamak, çürümemek [üzere],
 Dikkatlice gömdüler.” (Davletov 2006: 63-64).*

Kök Molat ve Kögetey Mirgen ile yapılan savaş bittikten sonra hara Han’ın halkı Hara görünce ağlayıp ağıt yakmaya başlarlar. Huban Arığ ve Kök Nincil de Hara Han’ın ölen bedeninin yanına gelerek etrafında dolaşıp ağıt yakmaya başlarlar. Huban arığ em ve tom ile babasını diriltmeye çalışsa da başarılı olmaz ve daha çok ağıt yakmaya başlar. Hara Han’ın kemiklerini Kara Doru atına koyup evlerine doğru götürürler:

*“Hara Han’ın tok ve semiz malı,
 Ata yurduna dönmekte.
 Ayrılıp ölen Hara Han’ı görünce,
 Aralıktan kışneyerek geçmekte.
 Onutlu halk ana yurduna geri dönmekte.
 Geçip ölen Hara Han’ı görünce,
 Ağlayıp, ağıt yakıp aralıktan geçmekte.
 Huban Arığ, Kök Nincil attan inip,
 Ayrılıp ölen Hara Han’ın
 Çevresinde dolaşıp, ağıt yakmaktalar.
 Uzaydaki yıldızların Huban Arığ,*

Tümünü sayarak ağıt yakmakta
 Biten okun kökünü
 Sayarak ağıt yakmakta.
 Huban Arığ ağıt yaktığında
 Yerin üstü, yerin altı, her yerde duyulmakta.
 Katı yürekli kişiler üzülmekte,
 Yumuşak yürekli kişiler ağlaşmakta.
 Kurumuş zirvelerde
 Kök ot bitip sallanmaktadır.
 Kurumuş dağlarda
 Kök yaprak çıkıp sallanmaktadır.
 Huban Arığ konuşmaktadır:
 'Ayrılıp ölen alp yiğidi
 Elli yıl sonra geri getireceğim.'
 Hara Han'ın kemiklerini
 Güzel bir biçimde yerine koyup,
 Ayın altınca evirmeye başladı.
 Emini koyduğunda, eğilerek düşmekte,
 Tomını koyduğunda, doğrularak düşmekte.
 Ayrılıp ölen Hara Han,
 Döndürülmemek üzere ölmüş.
 Geçip ölen Hara Han
 Geri getirilmemek üzere geçip ölmüş.
 Huban Arığ'ın yüreği eriyip,
 Yüreği daha da parçalanıp,
 Ağlayıp ağıt yakmaya şimdi başladı.
 Hara Han'ın kemiğini kapıp
 Kara doru atın sırtına koyup
 Ata yurduna geri götürdüler.
 Kara doru at, silsileli dağlık bir yere çıkıp,
 Yelesi yayılıp, kuyruğu uzanıp,
 Ata yurduna koşturmaya başladı.
 'Yurtlu mal yurduna varır,
 Yurdundan yanlış [yere] gitmez.

Sulu mal suyuna varır

Sudan yanlış o gitmez.' Diye,

Sözünü söyled Huban Arığ kız." (Davletov 2006: 74-75).

Huban Arığ ve Kök Nincil, Han Hartığa'nın evine selam verip girerler. Evde kimse olmadığı için selamlarını kimse almaz. Han Hartığa'nın altın ayaklı demir yatakta yattıklarını görürler ve ağlamaya başlarlar. Huban Arığ, cebinden altın bıçağı çıkarır ve silkeleyince Altın Hus ortaya çıkar. Altın Hus babasını görünce etrafında dolaşır ve ağlamaya başlar. Huban Arığ kuvvetle tükürerek demir bir tabut yapar. Han Hartığa'yı demir tabuta yerleştirip kara kayanın içine koyarlar ve açılmamak üzere kilitlerler:

"Huban Arığ ile Kök Nincil,

Aralıktan ileri giderek,

At bağlanan altın sarçına gelip,

Attan inip, [atlarını] bağlayıp,

Güzel evin içine girdiler.

Kapıdan geçip esenlikler dilediler,

Eşiği aşıp saygılarını sundular.

Güzel evde kimse olmadığından,

Esenlik ve saygoya kim yanıt verir ki?

Alp Han Hartığa

Altın ayaklı demir yatakta

Huzur içinde yatıp ölmüş.

[Bunu gördüklerinde] kayadan katı yürekleri eridi,

Gözyaşlarına boğuldular.

Taştan pek yürekleri parçalandı,

Burun suyuna boğuldular.

Huban Arığ sağ cebinden

Üçgen altın kistiki

Çıkarmak üzere çekip, yere attığında,

Üçgen çıplak oğlan önünde duruverdi.

Ayrılıp ölen babasını Altın Hus,

Etrafında dolaşarak ağlamakta.

Geçip ölen yalnız tek babasını

Çevirip ağıt yakmaktadır.

Huban Arığ kuvvetli tükürdü,

Demir tabut yaptı.

Ayrılıp ölen Han Hartığa 'yı

Demir tabuta düzgünce yatırıp,

Kara kayanın içine koyup

Bir daha açılmamak üzere kilitlediler.” (Davletov 2006: 91).

Huban Arığ, yurduna gelip annesinin öldüğünü öğrenince hazırlanıp annesinin olduğu kara kayaya doğru gider. Hıyan Arığ'ın etrafında ak çiçekler sallanmakta ve altın gibi parlamaktadır. Huban Arığ annesinin etrafında dolaşarak ağlar. Huban Arığ ne kadar ağlarsa ağlasın annesi Hıyan Arığ uyanmaz yeniden yaratılmaz. Bir süre sonra kara kayanın dışına çıkarlar ve kara kayanın kapısını kapatıp kilitlerler:

“Huban Arığ ayağa kalkıp ilerlerdi,

Ayrılıp ölen anasını görmek üzere.

Kara kayaya doğru yöneldiğinde,

Oradaki kapıyı açtılar.

Ayrılıp ölen Hıyan Arığ'ın etrafında

Ak çiçekler bitmekte ve sallanmaktadır.

Altın gibi parıldamaktadır.

Geçip ölen Hıyan Arığ'ın çevresinde

Kök çiçekler bitmekte ve parıldamaktadır.

Gümüş gibi parıldamaktadır.

Huban Arığ etrafında dolaşarak,

Ala gözüyle bakarak,

Altmış türküyle ağlamaktadır.

Çevresinde dolaşarak ve iki gözüyle bakarak,

Elli sözle türkü söyleyip ağlamaktadır.

Uzaydaki yıldızların

Tümünü sayıp ağlamaktadır.

Biten otunun kökünün

Tümünü sararak ağlamaktadır.

*Kurumuş doruklarda,
 Kök ot bitip sallanmaktadır.
 Kurumuş ağaçlarda,
 Kök yapraklar çıkıp kımıldamaktadır.
 Yatan ağaç yatay kırılmaktadır,
 Duran ağaç ise dikey yarılmaktadır.
 Ayın gözü ağararak ölmekte,
 Bulutsuz gökyüzü bulutlaşıp geçmekte.
 Güneşin gözü göğेरerek ölmekte,
 Bulutlu gökyüzü açılıp geçmekte.
 Katı yürekli kişiler,
 Üzülerек yanından geçmekte.
 Yumuşak yürekli kişiler,
 Birlikte ağlaşmakta, haykırmaktalar.
 Ancak ne kadar ağlarsa ve haykırsa da,
 Anasını bir türlü yeniden uyandıramamakta.
 Ancak ne kadar ağlasa ve haykırsa da,
 Anası bir türlü yeniden kalkmamakta.
 En çok sevilen ot kuruduğunda,
 Yeniden büyütlmez.
 Ölen zavallı anası,
 Yeniden yaratılamaz.
 Kara kayanın dışına çıktılar.
 Kara kayanın kapısı
 Kapatılıp kilitlenildi.” (Davletov 2006: 189-190).*

Huban Arığ, Hara Moos’un yurdunda Sarığ Nincil’in oğlu Han Hıyğan’ı em ve iksirle diriltemeyince ölen bedenini kurt ve solucan yemesin diye tükürüğüyle demir bir tabut oluşturur. Han Hıyğan’ı içine koyup dikkatlice gömerler:

*“Alp Han Hıyğan
 Bir daha yaratılmamak üzere,
 Bir daha bu dünyaya gelmemek üzere ayrılıp ölmüş.*

*'Halk için sıkıntıya katlanıp
Ayrılıp ölen yahşi kişi,
Yerde yatıp, çürümesin,
Kurt ve solucanlara yem olmasın.' Diye,
Huban Arığ okuduktan sonra tükürdü.
Demir tabut kurdu.
[Alp yiğitler] Han Hıyğan'ı dikkatlice gömdüler."* (Davletov 2006: 235).

Huban Arığ, Hara Moos'un yurdunda Sarığ Hartığa'nın ölümünden sonra daha çok öfkelenen Huban Arığ tekrar savaşım mücadeleye başlar. Tam bu sırada yeniden yerin arkası yarılr, ak ve kök duman yayılmaya başlar. Huban Arığ da yeniden baktığında altın tüylü ak köpeğin önünden altmış alp, arkasından da yetmiş alp döşenip öldüğünü görür:

*"Huban Arığ daha da çok öfkelenip,
Ulu savaşın ucundan girip,
Öbür ucundan çıktı.
Yiğit alplar, haykırıp,
Güçlü atlar kişneyip,
Çok sayıda ayrılıp ölmekte.
Tigir dibi çatladı,
Yerin arkası yarıldı.
Huban Arığ göz atıp baktığında,
Bu yerde dokuz güne kadar arımamak üzere
Ak dumanın yayılmış,
Kalkmamak üzere kök dumanın etrafı sarmış [olduğunu gördü].
Karın hiç yağmadığı dağ doruklarına kar yağdı,
Kırağının hiç düşmediği yazılara kırağı düştü.
Dokuz güne kadar
Ay ile güneş ölüverdi.
Dokuz gün geçince
Ak duman arıdı,
Ak buluta katıldı,
Ayın gözü görüniverdi.
Kök duman kalktı,*

*Kök buluta birleşti,
 Güneşin aydınlığı görünüyordu.
 Altın tüylü ak köpek
 Önünden altmış alp,
 Arkasından yetmiş alp
 Döşenerek ayrılıp ölmüş.
 Ayrılıp ölmez altın tüylü ak köpek
 Ayrılıp öldü şimdi.
 Geçip ölmez altın tüylü ak köpek
 Geçip öldü şimdi.
 Aydan arı altın tüyü,
 Güneşten aydınlıklı altın tüyü,
 Güneşten üstün parıldamaktadır.
 Kan tigrinin altında,
 Orta dünyanın üzerinde
 Altın tüylü ak köpeğin
 Ayrılıp öldüğünü bilmeyen, işitmeyen
 Canlı hiçbir yaratık kalmadı.
 Yumuşak yürekli kişiler
 Ağlayıp, ağıt yakıp geçtiler.
 Katı yürekli kişiler
 Üzülüp geçtiler.” (Davletov 2006: 251).*

Hara Moos’un yurdunda Huban Arığ’ın dedesi Altın Kris ölür. Altın Kris’in iki çocuğu Ah Ölen ile Kök Ölen babalarını görünce çok üzölüp ağıt yakarlar. Daha sonra balta yardımı ile demir bir tabut yaparlar ve ölen alpları yan yana koyup çürüyüp bozulmasın diye ilaç koyup çiçeklerle süslerler. Kara kayanın içine de kilitleyerek orada bırakırlar:

*“Ah Öleñ ile Kök Öleñ iki kardeş
 Ayrılıp ölen Altın Kris babalarını gördüklerinde,
 Gözyaşlarına boğuldular,
 Burun sularına soluksuz kaldılar.
 İkisi birlikte ağlayıp, ağıt yaktığında*

*Kurumuş ağaçlarda yaprak çıktı,
Kurumuş dağ dorukların ot bitti.
Balta yardımıyla demir bir tabut yaptılar,
Ayrılıp ölen alpları yan yana koyup,
Çürümemeleri ve bozulmamaları için ilaç koyup,
Çiçeklerle süsleyip, kara kayanın içine kilitlediler.” (Davletov 2006: 256).*

3.1.3. Ağıt Motifi

Ak Çibek Arığ: Ay Molat, Ak Han’ın halkını ve malını Ay Hucın ile beraber sürüp götürmeye kalkınca halk ağlayıp ağıt yakarlar:

*“Ay Molat, Ay Hucın’ın
Alp bağlayacak kayışla,
Elini ayağını arkaya çekip bağlamış.
Yiğit atının kuyruğuna bağlamış,
Ak kula atına atlayıp,
Bay Kara Han’ın oğlu Ay Molat
Ay Han’ın yurdunu talan etmiş.
Otlatılan hayvanları sürüyor.
Kaptaki eşyalarını ata yüklüyor.
Büyük köyün içinde
Halk büyük ağıt yakıyor.
Yaşlı kişiler
Ay Molat’a karşı geliyor:
-Ölü vücudumuz burada yatsın
Öldüröver, diye.” (Arıkoğlu 2007: 231).*

Ay Molat, Ay Hucın’ı taş kayada yakınca, onun ağlamasını ve ağıtını duyanlar da ağıt yakıp ağlarlar:

*“Bay Kara Han’ın yurdunda
Üzücü şey çok olmuş.
Sütiyle getirilen kadınlar,*

*Ay Hucın 'ın ağıdını duyup,
 Karanlık gece olunca
 Büyük köüyn içinde
 Ay Hucın 'la birlikte inleyip
 Birlikte ağlaşıyor.
 Bay Kara Han yurdunda acılı şey çok olmuş.
 Savaşa giren alpların
 Bazısının ayağı yok,
 Bazısının kolu yok
 Mal otlatıyor.
 Karanlık gece olsa,
 Kara kayanın üstüne çıkıp
 Ay Hucın 'la birlikte inleyip,
 Birlikte ağlaşıyorlar.” (Arıkoğlu 2007: 239).*

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında ağıt motifi hakkında tespit edebildiğimiz tek bir unsur bulunmaktadır. Huu İney ölmek üzereyken yaşadığı dünya için ağıt yakar. Bu dünyada yaşayacak günlerim bitmedi ama Ak kayaya girmem yasaktı, Ak kayaya girdiğim için aydınlığım ışığım kesilecek der ve ağlar:

*“Huu İney, Ak kayanın içinde
 Oturup ağıt söyleyerek ağlamış.
 -İşte, yavrularım, ölme zamanım geldi.
 Daha yaşardım ama,
 Ak kayanın içine girmem, yasaktı.
 Ak kayanın içine girince,
 Ölüm günüm gelip çattı.
 İstemedem buraya geldim,
 Kapalıyı açmadan girdim.
 Huu İney, büyük üzüntü içerisinde ağlamış,
 Hüzünlenerek gözyaşı dökmüş,
 Aydınlığım, ışığım artık kesilecek,
 Aydınlık, güzel günüm, artık sonra erecek.*

*Güzel gözlü, iyi halkımın
 Gözlerini tekrar görmeyeceğim.
 Yetiştirilen hayvanın etini yeniden yiyemeyeceğim.
 Aziz ışıgım, aziz
 Güneşim burada kalacaktır!
 Altı ayırık uçlu, Ak kaya,
 Artık yıkılmaktadır.
 Kırım dağının tepesinde,
 Ak kaya, parçalanıp, parçacıkları savrulmaktadır.
 Beni sizler tekrar göremeyeceksiniz.
 Ben sizleri tekrar göremeyeceğim.” (Özkan 1997: 93-95).*

Han Orba Destanı: Han Mirgen’in ölümünden sonra Han Mirgen’in kızı gelip savaşı bitirir. Savaş bittikten sonra mezarına gidip ağıt yakıp ağlarlar:

*“Ölüp giden Han Mirgen’in
 Kıymetli mezarına gittiler.
 Han Mirgen’in naaşına gidip,
 Altmış ağıtla ağlıyorlar.
 Küçük yaştaki kız çocuğu ağladığında
 Kuruyan ovalarda
 Yeşil otlar bitmeye başladı.
 Kuruyan ağaçlarda
 Yapraklar çıkarak ağlıyor.
 Gökyüzünün tüm yıldızları
 Sayarak ağlıyor,
 Büyüyen otların köklerin
 Çıktığını anlayıp ağlıyor.
 Mal-davar ve halk
 Çifte kanatlı kuşlar,
 Hepsi bambaşka tüylü hayvanlar,
 Kız çocuğunun sesine dayanamadan,
 Gözyaşını düşürüp, ağladılar.” (Aktaş 2011: 203-204).*

Huban Arığ Destanı: Kök Molat ve Kögetey Mirgen ile yapılan savaş bittikten sonra hara Han'ın halkı Hara görünce ağlayıp ağıt yakmaya başlarlar. Huban Arığ ve Kök Nincil de Hara Han'ın ölen bedeninin yanına gelerek etrafında dolaşıp ağıt yakmaya başlarlar. Huban Arığ em ve tom ile babasını diriltmeye çalışsa da başarılı olmaz ve daha çok ağıt yakmaya başlar. Hara Han'ın kemiklerini Kara Doru atına koyup evlerine doğru g t r rl r:

*“Hara Han'ın tok ve semiz malı,
Ata yurduna dönmekte.
Ayrılıp  len Hara Han'ı görünce,
Aralıktan kişneyerek geçmekte.
Onutlu halk ana yurduna geri dönmekte.
Geçip  len Hara Han'ı görünce,
AĞlayıp, ağıt yakıp aralıktan geçmekte.
Huban Arığ, Kök Nincil attan inip,
Ayrılıp  len Hara Han'ın
 evresinde dolaşıp, ağıt yakmaktalar.
Uzaydaki yıldızların Huban Arığ,
Tümünü sayarak ağıt yakmakta
Biten okun kökünü
Sayarak ağıt yakmakta.
Huban Arığ ağıt yaktığında
Yerin  st , yerin altı, her yerde duyulmakta.
Katı yürekli kişiler  z lmekte,
Yumuşak yürekli kişiler ağlaşmakta.
Kurumuş zirvelerde
Kök ot bitip sallanmaktadır.
Kurumuş dağlarda
Kök yaprak çıkıp sallanmaktadır.
Huban Arığ konuşmaktadır:
'Ayrılıp  len alp yiğidi
Elli yıl sonra geri getireceğim.'
Hara Han'ın kemiklerini
Güzel bir biçimde yerine koyup,*

Ayın altınca evirmeye başladı.
 Emmini koyduğunda, eğilerek düşmekte,
 Tomını koyduğunda, doğrularak düşmekte.
 Ayrılıp ölen Hara Han,
 Döndürülmemek üzere ölmüş.
 Geçip ölen Hara Han
 Geri getirilmemek üzere geçip ölmüş.
 Huban Arığ'ın yüreği eriyip,
 Yüreği daha da parçalanıp,
 Ağlayıp ağıt yakmaya şimdi başladı.
 Hara Han'ın kemiğini kapıp
 Kara doru atın sırtına koyup
 Ata yurduna geri götürdüler.
 Kara doru at, silsileli dağlık bir yere çıkıp,
 Yelesi yayılıp, kuyruğu uzanıp,
 Ata yurduna koşturmaya başladı.
 'Yurtlu mal yurduna varır,
 Yurdundan yanlış [yere] gitmez.
 Sulu mal suyuna varır
 Sudan yanlış o gitmez.' Diye,
 Sözünü söyledi Huban Arığ kız." (Davletov 2006: 74-75).

Kök Han ve Kögetey Mirgen ile yapılan savaştan sonra ölen insanların ruhu ak üzüt ülkesine doğru gider. Huban Arığ, Altın Tüylü Ak köpeğin ruhunu geri getirmek için ölmüş gibi yakarak ağıt yakmaya başlar:

"Atına atlayarak, Ak Üzütlü ülkesine
 Ak köpeğin yolunu takip ederek,
 İzini sürerek yola koyuldu.
 Silsileli dağlık bi yere çıkıp, atına kamçıyla vurdu.
 Huban Arığ giderken baktığında,
 Ayrılıp ölen halkın ruhları
 Ak Üzütlü ülkesine
 Tek yoldan gitmekteymiş.

Gece ve gündüz ağlaşıp ağıtlar yayılmakta.
 Oraya giden yollar var,
 Oradan dönen yol [ise] hiç yoktur.
 Huban Arığ, ayrılıp ölmüş gibi olup,
 Ayrılıp ölenlere katılarak
 Ağlayıp, ağıt yakmaya başladı.
 Ayrılıp ölen halkın sürünü
 Huban Arığ'la ağlaşıp ağıtlar yakmakta:
 'Kara yeri bırakıp gidiyoruz
 Yeniden dönemeyiz.
 Yerli halktan ayrılıp gidiyoruz,
 Yeniden gelip [ona] katılamayız.
 Zavallı güzel Huban Arığ
 Nasıl ayrılıp öldün?
 Yerli halktan ayrılmak
 Nasıl [da] zor oldu şimdi
 Aydın güneşin ışığını,
 Halkın güzelliğini
 Bir daha biz görmeyiz.'
 Daha da çok ağıt yakarak ağlaşıp gitmekte. ” (Davletov 2006: 76).

Ak Üzüt ülkesinin bekçileri Huban Arığ'ı kaçırdıkları için kağanlarının kendilerini öldüreceklerini söyleyerek ağıt yakarlar:

“Dokuz oğul, dokuz kız
 Ağlaşmakta, ağıt yakmaktalar:
 'Ak Üzüt ülkesini
 Aşırı gitmeye tanrı salmadı,
 Arı canına [Huban Arığ'ın] ulaşamadık.
 Kağanımıza ve beğimize başımızı kestireceğiz.'
 Dokuz oğul, dokuz kız
 Ağlayıp, ağıt yakarak geri döndüler. ” (Davletov 2006: 83).

Sarı Üzütlük ülkesinin bekçileri Huban Arıg'ı yakalayamadıkları için kağanlarının kendilerini öldüreceklerini söyleyerek ağıt yakarlar:

*“Dokuz sarı oğlan, dokuz sarı kız,
Ağlaşmakta, ağıt yakmaktadır:
‘Sarı Üzütlük ülkesinden
Aşırı adım atmak yasak.
Güzel boynumuz kesilecek,
Alp yiğitlerimiz öğrenseler [bunu].
Ak Üzütlük ülkesinden
Güzel hileyle ilk kez
Alp Huban Arıg dönmekte’ diye,
Ağlaşarak, ağıt yakarak yitiverdiler.”* (Davletov 2006: 83).

Kara Üzütlük ülkesinin bekçileri Huban Arıg'ı yakalayamadıkları için kağanlarının kendilerini öldüreceklerini söyleyerek ağıt yakarlar:

*“Dokuz kara kız, ağlayıp, ağıt yakıp,
Geri dönüverdi.
‘Ay ve güneşli ülkede dolaşmak için yaratılsaydık,
Peşine düşüp, yakalayıp öldürürdük.’ Diye,
Konuştu dokuz kara kız.
‘Ak Üzütlük ülkesine giden
Güzel yordamı olmayan bizler gibiler,
Hiçbir zaman geri dönmez.
Elli yordamı çok iyi bilen
Ulu güçlü Huban Arıg,
Geçip ölenlerin ülkesinden
Ana yurduna geri dönmektedir.
Elli hilesi olmayan bizler gibileri
Geri dönemeyiz.
Tamamen o ülkeye varmaktayız.
Yaşın uzak, yaratanın yüksek olsun,
Yolun açık, yaşamın mutlu olsun.*

*Önünde ay ışınlasın,
 Arkanda güneş parlansın.
 Bitmemek üzere canlı ol,
 Aşınmamak üzere yurtlu ol,
 Dökülmemek üzere kanlı ol,
 Bitmemek üzere yurtlu ol'
 Ayrılık sözlerini söyleyip,
 Ağlayıp, ağıt yakarak gittiler.” (Davletov 2006: 84).*

Huban Arığ ve Kök Nincil, Han Hartığa'nın evine selam verip girerler. Evde kimse olmadığı için selamlarını kimse almaz. Han Hartığa'nın altın ayaklı demir yatakta yattıklarını g r rl r ve ağlayarak ağıt yakmaya ba larlar. Huban Arığ, cebinden altın bıçağı çıkarır ve silkeleyince Altın Hus ortaya çıkar. Altın Hus babasını görünce etrafında dola ır, arkasından ağlar ve ağıt yakar:

*“Huban Arığ ile Kök Nincil,
 Aralıktan ileri giderek,
 At bağlanan altın sarçına gelip,
 Attan inip, [atlarını] bağlayıp,
 Güzel evin içine girdiler.
 Kapıdan geçip esenlikler dilediler,
 E iği açıp saygılarını sundular.
 Güzel evde kimse olmadığından,
 Esenlik ve saygoya kim yanıt verir ki?
 Alp Han Hartığa
 Altın ayaklı demir yatakta
 Huzur içinde yatıp  lm   .
 [Bunu gördüklerinde] kayadan katı yürekleri eridi,
 G zya larına boğuldular.
 Ta tan pek yürekleri parçalandı,
 Burun suyuna boğuldular.
 Huban Arığ sağ cebinden
 Üçgen altın kistiki*

*Çıkarmak üzere çekip, yere attığında,
 Üçgen çıplak oğlan önünde duruverdi.
 Ayrılıp ölen babasını Altın Hus,
 Etrafında dolaşarak ağlamakta.
 Geçip ölen yalnız tek babasını
 Çevirip ağıt yakmaktadır.” (Davletov 2006: 91).*

Altın Hus, Ay Mirgen ile kışırmaya devam ederken en sonunda Ay Mirgen’i kara kayaya yapıştırır. Ay Mirgen ölünce ak duman yayılır, kök duman oluşur, kar yağmayan zirveye kar yağar, nin akmayan denize nin akar ve dokuz günün sonunda Ay Mirgen’in ölen ruhunun bedeninden ayrılarak Ak Üzüt ülkesine doğru gider ve ağıt yakar:

*“Üçgen çıplak oğlan Ay Mirgen’in
 Kaburgasını kırmak üzere tutmakta.
 Hazıra-torban gibi bağirtmakta.
 Yaş ağaç gibi eğerek,
 Yaş kayış gibi çekmektedir.
 Geniş taşa yapıştıra vurmakta,
 Kaygan taşa sündüre vurmakta.
 Tutunmak [için] el vermedi,
 Basmak [için] ayak vermedi
 Çayır melekesinin başını tutmaya olanak tanımadı.
 Kara yerden kapıp,
 Ay altında evirip,
 Kara kayaya yapıştıra vurup geçti.
 Gök dibi uğultu çıkararak geçti,
 Yerin arkası kesilmek üzere vuruldu.
 Bu yerde dokuz güne arınmamak üzere
 Ak uman yayıldı,
 Kalkmamak üzere kök duman oluştu.
 Karın yağmadığı dağ zirvelerine kar yağdı,
 Niñ’in akmadığı denize niñ aktı.
 Dokuz günün ardından
 Ak duman arandıktan sonra*

Ak buluta katıldı.
Kök duman, kalktıktan sonra
Kök buluta eklendi.
Göz atıp baktıklarında,
Ayrılıp ölen Ay Mirgen'in kemiğinden
Ay ile güneş aşırı aydınlatmaktaymış.
Ayrılıp ölen sürünü, aralıkta durup
Üzülerək, ağıt yakarak geçti:
'Aylı, güneşli yerin üstünde
Alacak eşim olan Huban Arıĝ'ı alamadım.
Ak Üzüüt ülkesine varsan,
Orada gerçek yaşamı yaşarız,
Senin gelmeni bekleyebilirim' diyerek,
Iraktaki yerde ağlayıp, ağıt yakıp yitiverdi." (Davletov 2006: 100).

Huban Arıĝ, Kök Nincil'i kurtarmaya giderken şarkı söyler, söylediği şarkı halk duyulanır ve Huban Arıĝ'a ağıt yakarlar:

"Ağzından çıkan sevilen sesi,
Altmış devlete ün salmış,
Yönetim sahibi halk ağlamaktadır.
Kök çayıra geldiğinde kız yiğidi,
Kök çiçekler sallanmakta,
Elli şarkıyı söyleyince,
Onurlu halka duyulmakta.
Bunu işitip yerli halk,
Ağlayıp, ağıt yakarak kalmaktadır [geride].
Yer üstünden yer altından çıkıp
Yerli halk Huban Arıĝ'ı görüp,
Gözyaşlarını silip,
Üzülerək, konuşmaktadır:
'Kırda biten otlar,
Kurumasaydılar keşke.

Sevgi içinde doğan Huban Arığ
Tabuta yatmasaydı hiçbir zaman.
Gerçekte büyüyen ağaçlar,
Asla sararmasaydı.
Güzel doğan Huban Arığ
Ölmeseydi hiç, keşke.
Akan hızlı su,
Aksın her zaman.
Şarkıcı doğan Huban Arığ,
Şarkı söylesin her zaman.
Ülger yıldızı altında
Yazgın ve şansın açık olsun her zaman.
Ağzından çıkan güzel sesin,
Asla kesilmesin. ’’ (Davletov 2006: 118-119).

Huban Arığ ve arkadaşları Kök Nincil’in halkını ve malını kurtardıktan sonra yurduna gelip altın masasına oturup yemek yerler. Sonra şarkı ve ezgi söylemeye başlarlar. Bunu duyan halklar bunu duyunca ağlayıp ağıt yakarlar:

“Ezgilerini çalmaktalar,
Kök yazının her köşesinde bu ezgileri işitilmektedir.
Şarkılarını söylemekte,
Sarı yazının her köşesinde ün salınmaktadır.
Altmış ezgiyi güzelce çalmaktalar,
Altmış han tarafından duyulmaktadır.
Elli ezgiyi etkince çalmaktalar,
Elli han tarafından işitilmektedir.
Yönetim sahibi halk bunları işitip,
Yüreği dayanamadan
Ağlaşıp, ağıt yakmaktadır:
‘Çok sevdiğimiz güzel sesiniz,
Kesilmeseydi keşke.
Çok sevdiğimiz özünüz,
Ölmeseydiniz keşke. ’’ (Davletov 2006: 136).

3.1.4. Av Motifi

Avlanma Türk kültüründe hem İslamiyetten önce hem de İslamiyetten sonra çok önemli bir yere sahip olmuştur. Devlet hükümdarları özellikle av konusunda daha istekli olmuşlardır. Çünkü av hükümdarın ve devletin gücünü, kudretini, kuvvetini simgeleyen bir unsur halini almıştır. Avlanmak kişinin gücünü ve kudretini simgelediği için destan kahramanları da güçlerini ve kuvvetlerini ispatlamak için ava çıkar. (Çoruhlu 2000: 160-162). Fakat ava çıkmak çoğunlukla erkek kahramanlara has olduğu için incelediğimiz destanlarda av motifine tek bir destanda karşılaşıyoruz. Destan kahramanı Huban Arığ, daha önce babası ve amcasının avlandığı yere gidip bir gece kalarak orada hayvanları avlar. Hatta orada annesinin babası ile karşılaşır ve yaşayacağı yeni maceraların da hazırlayıcısı durumundadır. Gece boyunca dedesini tanıyıp onun hakkındaki şeyleri öğrendikten sonra vedalaşır ve yurduna gelir. Yurduna doğru gelince avladığı bütün hayvanları halkına dağıtır. Burada da Huban Arığ'ın hanlık görevinin bir parçası olan sosyal devlet anlayışını sahiplenişini görmekteyiz. Halkına avlarını dağıttıktan sonra ise kendisi avlarının ayak ve başlarını evine götürüp onlarla karnını doyurur. Burada kahramanın halkının karnını doyurmanın kendi karnını doyurmaktan daha önemli olduğunu ve üzerine düşen sorumluluğu da yerine getirdiğini gösterdiği kanaatindeyiz.

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ, annesi öldükten sonra atasının avlanmak için gittiği ormana gitmeye karar verir. Hazırlanıp altın direkten atını alıp ormana doğru avlanmaya gider. Ak deniz kıyısında ak tayganın içinde avlanmaya başlar. Ormanda sadece canlı okunun uğultusu duyulur. Koşan yırtıcı hayvanları atlamadan vurur, uçan kuşları kanat çırpmadan vurur. Huban Arığ, babasının daha önce buraya gelip avlanmış olduğunu anlar. Bir süre avlandıktan sonra akşam olur ve Huban Arığ koyu ağacın dibinde geceleme kararı verir:

“Atasının avlamak üzere gittiği taygaya

Avlanmak üzere gitmeye [Huban Arığ] karar verdi.

Güzel evden çıkıp, kapısını kilitledi.

Altın sarçına gelip,

Atının kolanını yeniden çekti.

Demir üzengiye ayağını sokup

Eyere güzelce oturuverdi.
 Sahibi olduğu malın saydıktan sonra
 Yerli halkın [kişi] sayısını da aldı.
 Silsileli bir yerden geçerek gitti.
 Atasının hayvan ve kuşlara avlandığı
 Ak denizin kıyısında,
 Ak tayganın içinde,
 Avlanmaya başladı.
 Dağın eteğinde hayvanlara avlanmakta,
 Denizin kıyısında kuşlara avlanmakta.
 Yalnızca kirişin gerilmesinden çıkan uğultu,
 Yalnızca hosto okunun uçuş uğultusu etrafa yayılmakta.
 Atlayıp koşan yırtıcı hayvanları
 Atlayış yapmalarından önce vurmakta.
 Hızlı uçan kanatlı kuşları,
 Kanat çırpmalarından önce vurmakta.
 Sağ eliyle işlemekte,
 Sol eliyle arkaya atmakta.
 Huban Ariğ bir baktığında,
 Daha önceleri bu topraklarda,
 Atların en üstünü gitmiş.
 İlerlediği yolunda
 Ulu çukurlar kalmış.
 Yer yosunları bitip, kımıldamamakta.
 Huban Ariğ, düşünerek, sezdi,
 Hara Han atasının gençlik döneminde
 İlk kez hayvan ve kuşa avlanma yolunun olduğunu.
 Sabah yola çıkan Huban Ariğ
 Akşam vaktinde ulaştı.
 Kızarıp çıkan güzel güneş,
 Kara dağa göz kırptı.
 Koyu ağacın dibinde
 Konaklayıp gecelemeğe [Huban Ariğ] karar verdi. ” (Davletov 2006: 190-191).

Sabah olunca Huban Arığ avlarını toplayıp eve doğru yol alır. Köye girince vurduğu anların etlerini parçalar haline bölüştürerek halka dağıtarak evine doğru ilerler. Hayvan ve kuş avından sadece ayak ve başları kalınca evine götürür. Fazla kalan ayak ve başları altın kulplu kazanda pişirir. Eti piştikten sonra altın masayı kurar:

*“Arçımahını alıp, atına atlayıp,
Güzel eve Huban Arığ dönmekte,
Güzel atın sırtını [ağırlığıyla] oldukça eğmekte.
Uzun köyün bir ucundan girip
Uzun olan [av] parçalarını
Parçalar haline getirip
Uzun köyün bütününe üleştirmektedir.
Küçük köyün bir yanından girip
[Av] etleri kesip, parçalar haline getirip
Küçük köyün bütününe dağıtmaktadır.
Attığı, vurduğu hayvan ve kuş avondan
Ayak ve başları yalnızca kaldığında,
Güzel evine dönüp,
Altın teeke atını bağladı.
Güzel evin içine girip,
Fazla kalan av ayak ve başlarını
Altın kulaklı kazanda pişirdi.
Lezzetli et piştiğinde
Altın sofrı kurup
Aş-yemeğin en iyisinden yemeye,
Araçon aşın en sertinden içmeye başladı.” (Davletov 2006: 194).*

3.2. Mitolojik Motifler

3.2.1. Olağanüstü Hayvanlar

3.2.1.1. Balık

Hakas destanlarında balık ilk yaratılış zamanları anlatılırken söz edilir. Bunun sebebi de Verbitskiy'in derlediği efsanede tanrı Ülgen dünyayı yarattıktan sonra beş tane balık yaratır. Dünyayı ilk yarattığı üç büyük balığın üstüne koyar. Balıklar çok büyük olduğu için dünyaya destek olur. Sonra dünyanın iki yanına da balık yaratır ve bu balıklar da dünyanın hareket etmeden sabit olarak kalmasını sağlar. Böylece balığa kutsallık atfedilmiş ve dünyanın dengesini sağlayan simgesel bir unsur olmuştur. Ayrıca balık böylelikle insanın yaratılışının, yeniden doğuşun, çoğalmanın, bolluk ve bereketin simgesi olarak kabul edilmesini sağlamıştır. (Çoruhlu 2000: 98-99; Ögel 2005: 465-469).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında yeryüzünün yaratılışı anlatılırken büyüli balıkların yetiştiğinden söz edilir:

*“Engin kırlar yeşermiş,
Derin göller oluşmuş,
Derin göllerin dibinde,
Büyülü balıklar yetişmektedir.”* (Özkan 1997: 35).

3.2.1.2. Boğa

Boğa, erken devir Türk mitolojisi ve sanatında savaş ilahı olarak kabul edilmiş ve alplık ongunu ya da timsali olarak kabul edilmiştir. Ayrıca en eski Hint mitolojisinde tanrılarla olan bağı dolayısıyla tapılmıştır ve günümüzde de kutsal sayılarak tapılmaya devam edilmektedir. (Çoruhlu 2000: 145).

At üst dünya tanrılarının hayvanı olarak boğa ise alt dünya hayvanı olarak kabul edilir. Hakas Türkleri ilkbaharda suyun taşıdığı dönemlerde boğa kurban edilip, sal üzerine nehre bırakılırlardı. Gök boğanın da su iyesi olduğuna inanırlar etmiştir (Lvova, Oktyabrskaya, Sagalayev, Usmanova 2013: 31). Budistlere ait olan mitolojik inanmalarda yer altı dünyasına ait varlık olan erliğin (Erklik Yama) ölümden sorumlu olduğu ve bir boğaya

bindiğine inanılır. Kırım Tatarları ve Batı Sibiry-Volga Tatarları dünyanın bir boğanın boynuzları üzerinde durduğunu inanırlar. (Çoruhlu 2000: 100).

Geyik, Pazırık kurganlarında atların baş kısımlarında geyiklerin yüz heykelleri bulunmuştur. Bu durum geyiğin zamanla yerini ata bıraktığını, totem olarak kabul edildiğini göstermektedir. Geyikler sonraki dönemlerde kurban olarak adanmış, böylelikle kurban edilen geyiğin ruhuna sahip olunacağına inanılmıştır. Şaman törenlerinde de kendisinin şekline bürünülen hayvan-ata ya da ruhtur. Bu yüzden şaman davullarında da kendine bir yer bulmuştur. (Çoruhlu 2000: 142). Huban Arığ destanında da yol gösteren, akıl veren bir bilge rolünü üstlenen ala boğa tek bir yerde geyik metamorfozuna bürünerek ortaya çıkar.

Huban Arığ Destanı: Boğa, Hara Han'ın Hıtay Arığ'ı serbest bırakmaya giderken çıktığı yolculukta karşısına çıkar. Hara han o yerde başka bir alpin ayak izlerini görür. Sonra bu alpin izinden giderek atıyla ona yetişmeye çalışır. Fakat atının iyi koşmadığını alpa yetişemediğini görerek Hara Han üzülür. Hızlıca gittikten sonra Hara Han ala boğanın yanına gelir. Ala boğa Hara Han'a kişi sesiyle konuşur. Hara Han'ın adını ve namını çok duyduğunu fakat gözüyle şimdi gördüğünü söyler ve kendini tanıtır. Sonra da Hara Han'a çok yaşlanmış olduğunu Hıtay Arığ'ın yurduna böyle giderse kesin öleceğini söyleyerek onu uyarır. Hıtay Arığ'ın yurduna gitmeden önce ay kadar yüksek ak karlı zirvelerin arasında altın taşın altında altın bir göl var orada güçlenir, yeniden yaratılırsın der. Güneş kadar yüksek kök karlı zirvelerin arasında da gümüş göl var, atını da oraya götür o gölün suyunu yedi kez dinlenerek içsin eski gücüne kavuşup güçlenir der. Hıtay Arığ'ın yurduna gitmeden önce kırk kat yerin altına inecek yerin orada dokuz türlü tolğay kam var onun bilmediği duymadığı hiçbir şey yok, kamlayıp sana olacakları anlatsın sen de ona göre davran diyerek Hara Han'ı uyarır. Alp Ah Han ile Kök Han adlı iki kardeş sarı ışık ülkesinde savaşıp öldüler. Onların yurdu hansız kaldı onun ulu halkını alıp kendi yurduna götür, düşman gelip götürmesin der:

“Alp Hara Han

Arka yana bakarak gittiğinde

Ay kadar yüksek

Ak karlı zirvenin eteğinde

Altmış çatal boynuzlu ala boğa

Altmış ineği gütmekte.

İki gözlerinden

Kök alevli od yanıp durmakta.

Alp Hara Han'ı ayağından başına kadar sınıarak

Süzmehtedir.

Başından ayağına kadar gözünü dolaştırmaktadır.

Kara yerden su çıkarmakta,

Katı taştan ot çıkarmaktadır.

Boğa sesiyle

Kişi diliyle konuşmaktadır:

'Ayın altında alpın ünü yayıldı

Alpın üstünü Hara Han'ı

Çatal kulağımla çoktan işittim,

Ala gözle de ancak şimdi görüyorum.

Güneş altında hünerli ünü dolaştı

Er üstünü Hara Han'ı iki kulakla çok işittim,

İki gözle ancak şimdi görüyorum.

Alptan üstün alpmışsın,

Erden üstün ermişsin,

Ak pora atlı alp Ah Han'ın

Altmış çatal boynuzlu

Altmış ineğin bekçisi

Ala boğa benim.

Gecesine bekçisi

Gündüzüne bakıcısı oluyorum.

Bu yere üstün güçlü alplar

Ay kadar yüksek ak karlı zirveleri

Aşarak çok geliyorlar.” (Davletov 2006: 14-15)

...

“Sağ ve salim olursam,

Değerli konuşmanı unutmayacağım.

Ah Han'ın tok ve semiz malını

Ala gözlerimle görerek dolaşırım,

*Ulu konuşmayı uzun kulakla işitip aldım,
 Büyük dertte ben bulunsam,
 Ulu sözünü unutmam.
 Esen ve sağ olarak dolaşırsam,
 Kök Han'ın ulu halkını
 İki gözümle gözeteceğim
 Konuşmalarını konuşup,
 Sözlerini söyleyip
 Önünden ayrılmak üzere kucaklaşmaktalar,
 Arkasında kalarak vedalaşmaktalar.
 Alp Hara Han
 Kara doru atına durduğu yerden,
 Bağırıp, kamçı vurdu.” (Davletov 2006: 17).*

Hara Han abisi Han Hartığa ile ava çıkar. Gittiği ak karlı zirvede geyik metamorfozuna giren ala boğayı görür. Tam geyik sandığı boğayı avlayacakken boğanın kendi haline büründüğünü görür ve boğa vurulmaktan son anda kurtulur. Ala boğa Hara Han'ı uyarmaya geldiğini bu yüzden geyiğe dönüştüm der. Ala boğa Hara Han'a seni görmeye ve uyarmaya geldim, bu yüzden de geyiğe dönüştüm, der. Hara Martha'nın iyi düşüncesinin bitiğini artık kötü düşünceli olacağını, dikkatli olmasını, Hara Han'a araka hazırlayıp ikram edeceğini söyler. Fakat bu içkiye büyü yaptığını, kendisini öldürmeye hazırladığını söyler. Ala Boğa Hara Han' Hara Martha'nın içkisini sakın içme ama ona içmediğini belli etme, içmiş gibi davran der. Eğer beni dinlemezsen ölürsün ve yurdun da hansız kalıp düşmanlarla dolar der. Sonra da vedalaşıp yurduna döner:

*“Han Hartığa ağabeyinin Hara Martha kızına
 Aylı bilinci bulanıklaşıp,
 Şeytan aklı şimdi girmekte.
 Arı canına senin ulaşmaya hazırlanmakta.
 Güneşli aklını yitirip,
 Kara bilinç yerleşti.
 Ulu canına ulaşmaya hazırlanmakta.
 Hayvan ve kuş avından eve döndüğünüzde,*

*Hara Martha kız, altın masasını kurup,
 Aş yemeğin en iyisini ikram eder,
 Arakanın en sertinden ikram eder.
 Yalnız ağabeyim diye sayarak
 Dokuz kişinin içerek bitiremeyeceği bir sarayı
 Ardına kadar doldurarak arakayı ikram eder.
 Ancak ona büyü yapmış olur.
 Onu alıp içtiğinde,
 Kızıl alevli ateşle yanarsın,
 Kara şimşeklerin kalırsa,
 Yel ve kasırga onları kapıp götürür.
 Hara Martha oraya ve buraya bakınırken,
 İçmiş ve kandırılmış gibi davranıp,
 [Sarayı] yere dökeceksin,
 Ya da kâseyi değiştireceksin.
 Bu konuşmamı işitmeden kaçırırsan,
 Ayrılıp ölür kalırsın.
 Ata yurdun kimsesiz kalır,
 Yabancılarla dolacak.
 Benim sözümü dinlemezsen,
 Geçip ölmez özün
 Geçip ölür kalırsın,
 Ana yurdun sahipsiz kalır,
 Düşmanlarla dolacak.
 Konuşacak konuşmamı anlattım,
 Söyleyecek sözümü söyleyiverdim.
 Altmış çatal boynuzlu ala boğa,
 Vedalaşıp, yer-suyuna [vatanına] geri döndü.” (Davletov 2006: 49).*

Huban Arığ ve babası Hara Han, Kök Nincil’in yurdunda Kök Nincil ile vedalaştıktan sonra halkını ve malını kurtarmak için yola koyulurlar. Uzun bir süre yol gittikten sonra ak karlı zirvenin dibine gelirler. Orada alpların savaştığını görürler. Altmış Çatal Boynuzlu Ala boğanın da altmış alpi döşenerek (düşman öldürerek kendine döşek yapmak) öldüğünü görür. Hara Han bu duruma çok üzülür ve boğa için güzel şeyler söyleyerek üzüntüsünü

ifade eder. Ölen boğanın kemiğine bakıp etrafında dolaşırlar ve ağlamaya başlarlar. Hara Han kendisine yaptığı iyiliklerin karşılığında ala boğayı ruhlar ve şeytanlar yemesin diye tükürüğünden demir bir tabut yapar. Ala boğayı demir tabuta dikkatlice koyar ve ak karlı zirvenin içine bozulmasın, çürümesin diye koyarlar:

“Ak karlı zirvenin dibinde,
 Kara yer kazılmış,
 Kara balçığı çıkarılmış.
 Yeşil otu koparılmış,
 Alp yiğitler kapışıp,
 Dağ ve suları bozmuşlar,
 Ağaç ve taşları ezmişler.
 Altmış çatal altın boynuzlu ala boğa,
 Almış alpi döşenerek, ayrılıp ölmüş.
 Ayrılıp ölen kemiğinden,
 Ay ve güneş geçmemektedir.
 Altmış çatal altın boynuzlu
 Ayın altında,
 Altın gibi parlamaktadır.
 Güneşin altında,
 Gümüş gibi yanmaktadır.
 Hara Han'ın, bunu görüp,
 Kandan kızıl yüzü,
 Kara bağra dönüştü.
 Yangından kızıl yüzü,
 Ölen bağıra dönüştü.
 ‘Ayrılıp, ölecek yerlerde,
 Atam olan ala boğa,
 Arı gücü kalmadan,
 Ayrılıp ölmüştür o.
 Sağ selametini göremeden kaldım,
 Üstün alpin elinden ayrılıp ölmüş.
 Geçip ölecek yerlerde,

Anam olan ala boğa,
 Ulu gücü yetmeden,
 Geçip ölmüştür o.
 Esen ve sağlığını göremeden kaldım,
 Uсталıklı dilini [konuşmalarını] işitemeden kaldım.
 Ay kadar yüksek ak karlı zirvelerin
 Arasındaki altın göl
 Ala boğanın arı gücü idi.
 Ala boğa ayrılıp öldüğünde,
 Altın göl [de] soluyup, kurulduktan [sonra],
 Altın çiçekler [orada] büyüdü. ' Diye,
 Söyleyiverdi Hara Han.
 Aralıktan ileri gittiler,
 Ayrılıp ölen ala boğanın kemiğine,
 Ala gözle bakıp,
 Etrafında dolandılar.
 Geçip ölen onun kemiğine,
 İki gözde bakıp,
 Etrafında dolaştılar.
 Kayadan katı yürekleri eriyip
 Gözyaşlarına boğuldular,
 Burun sularına boğuldular.
 Alp ala boğa,
 At kemiğini çatal kaya,
 Er kemiğini eğri kayaya dönüştürmüş.
 Ulu gücü yetmeden geçip ölmüş.
 'Yahşilkte ettiği şeye
 Yahşilikle karşılık vermek gerek.
 Alp boğayı
 Üstünden üzüt yemesin,
 Altından şeytan yemesin. ' Diye,
 Hırıldayarak tükürdü Hara Han,
 Demir tabut kurdu.
 Ala boğayı, demir tabuta

*Dikkatlice koyup,
Ay kadar yüksek
Ak karlı zirvenin [içindeki] kapısını açarak,
Ak karlı zirvenin içinde,
Bozulmamak, çürümemek [üzere],
Dikkatlice gömdüler.” (Davletov 2006: 63-64).*

3.2.1.3. Koç/ Keçi

Koç, eski Türklerde Gök Tanrı’ya kurban olarak sunulmuştur. Fakat bu koçun beyaz olması önem teşkil etmektedir. Çünkü beyaz renkte olmayan koyun ve keçiler de yer tanrısına kurban olarak yas törenlerinde sunulmuştur. Hayvan mücadeleleri zıtlığı gösterirken koyun ve dağ keçisi kaybeden yani menfi koç ise genellikle kazanan yani müspet olarak kabul edilip güç ve kuvveti temsil etmiştir. (Çoruhlu 2000: 150). Hakasların destanlarını incelediğimizde tek bir destanda koç ve keçi ile karşılaştık. Burada da koç ve keçi menfi tip olarak görülmektedir. İki koçtan bahsederken yer altı dünyasından Çelbegen’in kızı Çilbey Arığ tarafından gönderildiğini görüyoruz. Keçi ise yine yer altı dünyasındaki düşmanlarla savaşırken sarı denizden çıkan bir canavardır.

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ, kayayı kaldırdıktan sonra iki koçun birbiriyle çarpıştığını görür ama ne yaptıklarına anlam veremez. Kaburgasından kanatlı kara doru at ile vedalaştıktan sonra iki koçun yanına gelir. Bu iki koç Huban Arığ’ın geçeceği yolu kapattıkları için Huban Arığ kızar. Yargı edece kimse yok o zaman yargıyı ben veririm der ve çatal kamçısını iki koçun arkasına vurur. İki koç da birden ortadan yok olurlar, ne öldükleri ne de yaşadıkları belli olmaz. Huban Arığ birden nereden geldiği belli olmayan bir ses duyar. Bu ses Huban Arığ’a yapılmayacak şey yaptığını, gittiği her yerde ona engel olup onunla savaşacağını söyler. Huban Arığ bu sesi duyunca hileli bir ses olduğunu anlar:

*“Yelesi yellenip, kuyruğu yayılıp,
İki koçun önüne geliverdi.
İki koç çarpışıp
Kara yeri kazımışlar,
Kara balçığını çıkarmışlar.
Yeşil otunu koparmak üzere tepmişler,*

Gevrek balçığını çıkartmışlar.
 Kara koçla ak koç
 Karşı karşıya koşarak çarpıştığında
 Katı kaya gibi gıcırdamakta,
 Demirin çarpıştığı gibi gürlemekte.
 Çatal boynuzlarından
 Ak alevli od yanmaktadır.
 İki boynuz arasından
 Kök alevli od yanmaktadır.
 Baktıkları gözleri köz gibi,
 Soludukları solukları alev gibi,
 Ak duman olup yayılmaktadır,
 Göğüslerinden çıkan buğuları
 Kök duman olup yayılmaktadır.
 Sudan çıkan kaz gibi
 Suları yere dökülmektedir.
 Gök, buluthuymuş gibi
 Güneşin gözü görünmemektedir.
 Huban Arığ bakıp anladı [ki]
 Bu yerden geçip gidecek yer yoktur.
 Alpın geçtiği ulu yolda
 İki koç çarpışmaktadır [çünkü].
 Alp kız darılıp konuşmakta:
 'Ak çayırın otu yetmiyormuş gibi,
 Arı canlarınıza mı ulaşmaktasınız?
 Yargı edecek kimse yok ise
 Yargıyı ben yerine getirebilirim.'
 Ata vuracak çatal kamçısını
 Uzaya dek kaldırıp
 İki koçun arkasından vurdu geçti.
 Ulu gürleme, ulu gürültü meydana geldi,
 Ulu dağlar gürledi,
 Ulu sular şırıldadı.
 Ak çayıra ak duman yayıldı,

Kök çayırı kök duman doldurdu.
Huban Arığ, nasıl vurdum diye,
Göz atıp baktığında,
İki koçun kapıştığı yeri kalmış,
[Ancak] ayrılıp ölen kemikleri yokmuş.
Göğe çıktıkları [da] yok,
Kara yerin altına girdikleri de yok.
Bir kulakla yer altını,
Bir kulakla da yerin üstünü dinlediğinde,
Yetmiş kat yerin altında,
Dünyanın bağı katı ve çakıllı olduğu yerde,
Kız güzel, altmış ezgiyi dolandıra çalmakta,
Ağaç başları sallanmaktadır.
Elli şarkıyı evire söylemekte,
Ot başları sallanmaktadır:
'Alp Huban Arığ kız,
Edilmemesi gereken şeyi sen yaptın,
Tutulmaması gereken şeyi sen tuttun.
Varacağın yerde bağın olacağım,
Geleceğin yerde kendirin olacağım.
Gideceğin yolunda ip olacağım.
Aylı, güneşli yer üstünde,
Arı gücü orada ölçüşürüz.
Ulu gücü orada anlarız.'
Huban Arığ bu sese vardığında,
Güzel hileyle yapılan bir şey olduğunu anladı." (Davletov 2006: 122-123).

Huban Arığ, Sarı Işık ülkesine geldikten sonra Sarı Teek ile kavga ederken sarı deniz kaynayıp içinden dokuz çatal boynuzlu dokuz kulaç kuyruklu sarı keçi çıkar. Huban Arığ da cebinden altın kistiği çıkarıp silkeler ve Altın Hus karşısından belirerek ne istediğini sorar. Huban arığ da sarı keçiyi öldürüp arkasından da sarı kayanın içindeki alpları öldürmesini söyler:

“Ulu gürültü, ulu gürlleme patladı.
 Sarı deniz, kaynayıp,
 Kıyısından dışarı taşmakta.
 Dokuz çatal boynuzlu,
 Dokuz kulaç kuyruklu,
 Sarı keçi ortaya çıktı.
 Donuk toprağı diz kapaklarına kadar,
 Erik toprağı ise etek boyu ezerek gelmekte.
 Huban Arığ sağ cebinden
 Üçgen altın kistiki
 Çekip attı.
 Üçgen çıplak oğlan, önünde dikilip, sordu:
 ‘Nasıl bir şey yapılması gerek oldu?
 Ne için gerek oldum?’
 Huban Arığ buyruğunu verdi:
 ‘Sarı denizden çıkan
 Dokuz çatal boynuzlu,
 Dokuz kulaç kuyruklu
 Sarı keçinin arı canına ulaşır
 Sarı kayanın içindeki alpları bitirdikten sonra,
 Sağ cebime girersin.’
 ‘Bildim, sezdim, şimdi yerine getiririm.’ Diyerek
 Çıplak oğlan yel gibi yellenip,
 Kasırga gibi savruluverdi.
 Aya sesi patlıp geçti.
 Dokuz çatal boynuzlu,
 Dokuz kulaç kuyruklu sarı keçi
 Orta dünyanın üzerinde
 Dokuz takla atıp yere yıkılmış.
 Toparlanıp ayağa kalktı,
 Üçgen çıplak oplanla,
 Dövüşmeye girişti.” (Davletov 2006: 162).

3.2.1.4. Köpek

Köpek, Türk kültüründe pek fazla olumlu bir anlam ifade etmez. Güçlü ve güçsüz varlıkların mücadelesine yer verildiğinde köpek kurda karşı kaybeden güçsüz taraftadır. Şaman ayinlerinde güçlü şamanlar kurt ve kartal şekline girerken güçsüz şamanlar köpek şekline girer. Ayrıca yer altı dünyasına inerken kullanılırdı. Olumsuz anlamından dolayı da Türk kozmolojisinde ölümü simgeleyerek cenaze törenlerinde kurban olarak sunulmuştur. Tüm bu olumsuz anlamına rağmen bazı proto- Bulgarlar tarafından köpeğe tapılmış, hatta bazı Türkler de köpektan türediklerini savunmuşlardır. Fakat yine de köpeği kutsallaştırıp ata olarak kabul edenler Moğol, Çin, Tibet gibi kültürlerdir. Bazı milletin mitolojisinde de köpek başlı insanların varlığından söz edilir. Budizm inanacında da Buda köpek görünümüne bürünür ve günahkâr insanlar üçüncü kez dünyaya geldiğinde köpek olarak yaratılırlar. Hint mitolojisinde de ölümler diyarının bekçisi olarak kabul edilmiştir. (Çoruhlu 2000: 154). Türk kültüründe de İt-Baraklar olarak adlandırılan köpek insanlar vardır. Bunun en önemli örneğini Oğuz Kağan destanında görürüz. Barak Oğuz Kağan'ın düşmanı olan kavimlerden biridir ve efsanevi hükümdarın da adıdır. (Gökyay 2006: 1160). İslamiyetten sonra ise köpek ava verilen önem sayesinde bir av hayvanı haline gelerek itibar kazanmaya başlar. Av köpeği dostluğun, sadakatin, sabrın ve tevekkülün sembolü haline gelerek bir nebze olsun menfi durumundan sıyrılıp menfi bir unsur olmayı başarır. (Çoruhlu 2000: 155).

Kuzeydoğu Moğolistan'da yaşayan Soyot-Urenha Türklerinin inançlarına göre Ulan denilen kuş hayatında bir kere köpek, urgan ve balta doğurur. Başkurtların bazı boylarının inandıkları efsaneye göre ise kuzgun yaşlanınca iki yumurta yumurtlar ve bu yumurtaların birisinden 'Tuygun' adı verilen tüylü köpek diğerinden 'Şankar' denen av kuşu çıkar. Dede Korkut destanlarından olan Bamsı Beyrek destanında Banı Çiçek'in abisi Deli Karçar kardeşi için kuyruksuz ve kulaksız köpek ister. (Gökyay 2006: 1160-1161).

Hakas destanlarını incelediğimizde ise köpek karşımıza tek bir destanda çıkar. Huban Arığ destanında altın tüylü ak köpektan söz edilir ve her zaman kahramanın kurtarıcısı, en büyük yardımcısıdır. Kahraman daha yola çıkmadan altın tüylü ak köpek savaş meydanına gider, savaşı başlatır ve mücadeleye asıl kahraman gelene kadar devam eder. Her zaman kahramanı korur, kollar hatta gerektiğinde kendi gücünün yarısını kahramana vererek onun

yardıma koşar. Her şeyi bilir, olacakları önceden haberdar eder, kahramanın ne yapıp yapmaması konusunda da yol göstericidir.

3.2.1.5. Kurt

Kurt motifi Türklerin kültür ve mitolojilerinde çok önemli bir yere sahiptir. Türklerin mitolojik efsanelerinde de kurttan türediklerine dair destanlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum bize kurdun Türk kültüründeki önemini göstermektedir. Kurt, Orta ve İç Asya'da en fazla korkulan hayvanı olmuştur. Bunun sebebi aşırı yırtıcı ve güçlü olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden de kurda büyük bir saygı gösterip kendilerinin de güçlü, kuvvetli oluşlarını kurdun soyundan gelmelerine bağlamışlardır. (Çoruhlu 2000: 106). Ayrıca kurdun yol gösterici bir simge olduğuna da inanılır. Bu konu hakkındaki en önemli örneklerden birisi Oğuz Kağan destanıdır. Oğuz Kağan, gitmek üzere yola çıktığı seferde gök tüylü bir kurt ile konuşur. Kurt, Oğuz Kağan'a arkasından gelmesini, ona yolu göstereceğini söyler ve Oğuz Kağan da dediğini yapar. Böylece kurt sayesinde seferi de güzel geçer (Çoruhlu 2000: 109). Fakat Hakas destanlarında kurt hem menfi hem de müspet olarak kullanılmaktadır. Altın Arığ destanında müspet olarak geçerken Han Orba ve Huban Arığ destanında menfi olarak geçer. Kurt motifi çoğunlukla karakterin metamorfoza girmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Kurt motifi kozmik unsurlara bağlı olarak gök kurt, bozkurt, ak kurt, al kurt, kara kurt vb. şekilde renklerle ifade edilmeye başlanmıştır. Bu durum da renklerle kurdun menfi ya da müspet oluşunu ortaya koymaktadır. Ak kurt saflık, temizlik, erdeme; al kurt şiddet veya yer kültüne; kara kurt menfi kuvvete, yer altı dünyasına veya kötülüğe işaret etmektedir. (Çoruhlu 2000: 136).

Altın Arığ Destanı: İncelediğimiz destanlarda içinde sadece Altın Arığ destanında Kurt ne olumlu ne de olumsuz anlamda kullanılmıştır. Olumlu bir tip olarak karşımıza çıkan Huu İney, Çibetey Han'ın babası Alp Han'ın yurduna ne olduğunu görmek ve anlamak için kurt postuna bürünür:

*“Üç kulaç boyundaki bozkurt,
Altay dağının üstüne çıkıp,
Koşmuş.*

*Dikkatli bakıp anlamış ki,
 Ulu ülke darmadağın olmuş,
 Ocak yıkılmış,
 Bacası göçmüş.
 Ak denizin suyu sahipsizce,
 Şırıldayıp akıyor.
 Bozkurt hırıldayarak silkinmiş,
 Huu İney adlı yaşlı kadına dönüşmüş.” (Özkan 1997: 83).*

Huu İney, Alp Han'ın halkındaki yaşlı kadından olanları öğrenir. Ne yapacağına karar vermek için tekrar bozkurt postuna bürünerek Altay dağlarına doğru koşmaya başlar. Köyde sonradan oğlu olduğunu öğrendiği alpla karşılaşana kadar kurt postuna bürünmeye devam eder. Huu İney kurt postunu kendi kimliğini gizlemek için kullanır. Oğlu onu tanıdığını söyleyince kendi haline döner:

*“Huu İney, bozkurt postuna bürünüp,
 Koşarak geriye döner.
 Altı yamacı aşarak,
 Altay dağına koşmak için koşmuş.
 Altay dağının üzerinden
 Boş kalan evlere bakıp durmuş.
 Boş evin yanında Kara Kula at duruyormuş.
 Eyeri çıkarılmış, teri gökyüzünün derinliklerine
 Doğru, bulut gibi buharlaşıyormuş.
 Yiğit adam, eyerine yaslanıp,
 Yatmaktaymış.
 Bozkurt bundan bir şey anlamamış,
 Boş eve doğru, inip gelmiş.
 Vurmak isterse, hemen vursun,
 Öldürmek istiyorsa, öldürsün, diye,
 Yiğidin, yanına, uzaktan,
 Etrafını dolanarak yaklaşmış.
 Bir defa dolaşmış, bakmış ki,*

*Ne vuruyor ne atıyor.
 Bozkurt bilse de bilmemezlikten gelerek,
 Görse de görmezlikten gelerek,
 Etrafında dolaşırken,
 Yiğit seslenmiş:
 -Anneciğim, Huu İney, ne için,
 Neyi arayarak dolanıyorsun?
 Huu İney, şaşkınlık içerisinde, irkilerek,
 Gerçek şekline dönüşerek durmuş.” (Özkan 1997: 87).*

Han Orba Destanı: Hara Molat ve Hara Hushun’un kız kardeşi Hara Marha kara kurt donuyla gezen kötü niyetli bir kızdır:

*“Kara yer sallandı.
 Han Mirgen göz atıp görür ki,
 Yüksek tepeyi aşarak
 Dokuz kulaç uzunluğunda kara kurt ilerlemiş.
 Han Mirgen’e yaklaştığında,
 Kurt donundan sıyrıldı,
 Altmış örgüsü sırtına serildi,
 Elli örgüsü omzuna yayıldı
 Kız, Han Mirgen’e gelip,
 Sağ eliyle selam verdi,
 Eşiğe basıp, selam verdi
 Han Mirgen selamına karşılık verdi,
 Esenliğine esenlik diledi
 Kız, konuştu:
 “Hara Molat’ın kardeşi,
 Dokuz kulaç boyunda
 Kara kurt donuyla yaşayan
 Hara Marha kız ben oluyorum.” (Aktaş 2011: 62-63).*

Han Mirgen’in oğlu Han Çibek, alacağı eşi Kök Nincil için at yarışına katılır. Onunla birlikte yarışan Sarı Hartığa ile Ay Mirgen, Han Çibek’in atı Kara Doru ata altı sarı kurt

musallat eder ve bu altı sarı kurt kara doru atın etlerini parçalar. Tam ölmek üzereyken Altın Harlıh gelip altı sarı kurdu okla vurup öldürür:

Önüne altı kulaç boyunda,
 Altı sarı kurt, koşup,
 Kara doru ata atıldılar.
 Üçü sağdan,
 Üçü soldan gelip,
 Yakalayıp tuttular.
 Kamışlı etleri kaptıkları yerden,
 Az etleri tuttukları yerden,
 Koparıp, yiyorlar.
 İyi yaratılan kara doru at
 Ön ayaklarıyla vuruyor
 Arka ayaklarıyla tepip, gidiyor.
 Her ne kadar mücadele etse,
 Saf gücü almıyor,
 Ulu gücü yetmiyor.
 Üç gün boyunca mücadele olmuş.
 Şiddetli fırtına uğulduyor.
 Sert rüzgâr başladı.
 Gökyüzünün kara bulutu
 Yeryüzüne yayılıyor.
 Ak bulutun altında,
 Kara bulutun üstünde
 Altın Harlıh uçuyor.
 Gökteyken ok ve sadağını çıkarıp,
 Altı kulaç boylu
 Altı sarı kurdu
 Bir okla delip geçti.” (Aktaş 2011: 167).

Ah Hartığa ile Kök Hartığa’nın yurdunda yardıma gelen Ah Ölen’in atı, peşinde dokuz kurt ile savaşa gelir. Bu dokuz kurt Ah Ölen’in ak kır atının etlerini parçalamaktalar. Ak

kır atın etini yiyip kanını içerek atı öldürürler. Han Orba bunu görünce dokuz kurdu vurur ve dokuz kurdun da başı kopar. Başı kopan bu kurtlar değişip dokuz kara yiğit olur. Bu yiğitler Ah Hartığa ile Kök hartığa'nın büyü ile yaptığı yiğitlerdir:

“Han Orba kız, geri dönüp

Dokuz kara kurdu

Dışarıda görüp, vurdu.

Dokuz kara kurdun

Dokuz başı kopmuş.

Dokuz kara kurt değişip,

Dokuz kara yiğit olmuş.

Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın

Büyüsü çok yiğitleri olmuş.” (Aktaş 2011: 235).

Huban Arığ Destanı: Altın Tüylü ak köpek ölünce Huban Arığ onun ruhunu ak üzüt ülkesinden kurtarmaya giderken altın tüylü ak köpeğin bedenini arkadaşı Kök Nincil'e emanet eder ve kurdun gelip bedenini yememesi için kontrol etmesini söyler. Kök Nincil de altın tüylü ak köpeğin üzerine ak ipekten örtü serip onu korur:

“Alp Kök Nincil kız,

Ayrılıp ölen ak köpeğin kemiğini

Altan kurda, üstten üzüte yedirmeden,

Ak ipek atkıyla çevreleyip örtmüş.” (Davletov 2006: 85).

Huban Arığ, Ay Mirgen ve Kök Mirgen kardeşlerin yurdundan evine döndükten sonra halkını ve malını dağ sırtında bakar. Halkına hak eklendiğini, malına mal eklendiğini görür. Halkına başka bir alp girmediğini, malına da hiçbir kurdun girmediğini görür. Burada kurt olumsuz anlamda, halka ve mala saldıran bir canavar olarak kullanılmıştır:

“Silsileli dağlık bir yere çıkıp atını durdurup

Göz atarak baktığında

Ak çayıra dolu

Tok ve semiz malı sağ ve salim otlamaktadır.

Kara denizin kıyısında

*Yerli halkı sağ ve salim yaşamakta,
 Karınca gibi kıpraşmaktadır,
 Karasinek gibi kaynamaktadır.
 Mala mal eklenmiş,
 Halka halk eklenmiş
 Kılıcını sündürerek hiçbir alp gelmemiş,
 Kuyruğunu süründürerek hiçbir kurt girmemiş. ” (Davletov 2006: 115).*

Huban Arığ, Çilbigen’in kızı Çilbey Arığ ile savaşırken nereden geldiği bilinmeyen üç kök kurt gelir ve kişi sesiyle konuşarak Han Hartığa’nın kaburgasından kanatlı kara doru atının kanını içip etini yemeden doymayız diyerek kaburgasından kanatlı kara doru ata saldırırlar. Kaburgasından kanatlı kara doru at bu üç kök kurt ile savaşmaya çalışsa da ellerinden kurtulamaz ve atı öldürerek etlerini yemeye başlarlar:

*“İki kız, dövüşürken,
 İki kulakla işittiler ki,
 Hangi ülkeden bilinmez,
 Katı ayaklı bir mal tepinip gelmekte,
 Katı bilekli erin [kamçı] vurduğu duyulmamaktadır.
 Yumulan göz açılınca,
 Açılan göz ise kapanıncaya kadar,
 Geçitli bir dağ sırtının üstüne,
 Üç kök kurt çıkıverdi.
 Üç kök kurt, birbirine bakışıp, uluyarak,
 Kişi diliyle konuştu:
 ‘Çok eski bir zamanlar bela eden Han Hartığa’nın
 Kaburgasında kanatlı kara dorun atın
 Kanın içip, etini yemedikçe,
 Acıkan karnımız doymaz,
 Zayıflayan özümüz semirmeyiz.’
 Üç kök kurt, üç yöne ayrılıp
 Kaburgasında kanatlı kara doru at,
 Kaçmasına izin vermeyip, çevirmeye girişti.*

Ön ayaklarıyla kara doru at
Önünden kaptırmadan vuruşmaktadır.
Arka ayaklarıyla kara doru at
Arkasından yakalatmadan tepişmektedir.
Atılan ok gibi atılmakta,
Uçan kuş gibi uçmakta.
Dar bir yere kıştırarak [onu]üç kök kurt
Kanını dökerek yaymaktadır.
Çıkamaz yere sürerek,
Vücudunu et kopararak yırtmaktadır.
Kaptıkları yerden, üç kök kurt
Büyük parça et koparmaktadır.
Tuttukları yerden, üç kök kurt
Geniş et parçasını yırtmaktadır.
Huban Arığ bunu görüp, yardım düşünse de,
Elinden rahat kurtulabilecek bir alpla savaşmamaktadır.
Canlı bırakmaz alp yiğidin eline düşmüştür.
Kaburgasında kanatlı kara doru at
Arı gücü yetmediğinden,
Ulu gücü kalmadığından,
Yelesi dağ aşırı yayılıp,
Kuyruğu yüksek tepeden aşırı savrulup [bu dünyadan] ayrılarak öldü.” (Davletov 2006:
131-132).

Huban Arığ kaburgasından kanatlı kara doru atın öldüğünü görünce çok üzülür ve ağlamaya başlar. Böyle söylerken yer sallanır, dağ doruklarında dumanlar yayılır ve Altın Tüylü Ak köpek gelir. Üç kök kurt ile savaşır ve onları öldürür:

“Kaburgasında kanatlı kara doru at
Arı gücü yetmediğinden,
Ulu gücü kalmadığından
Yelesi dağ sırtından aşırı yayılıp,
Kuyruğu yüksek tepeden aşırı savrulup [bu dünyadan] ayrılarak öldü.
‘Ayrılıp ölecek yerimde

Atam olan kara doru at
 Ayrılıp [ölü bedeni] kaldı bu yerde.
 Geçip ölecek yerimde
 Anam olan kara doru at
 Ulu gücü yetmeden geçip öldü şimdi. ' Diye
 Söyleyen Huban Arığ
 Gözyaşlarına boğuldu.
 Kara yer değirmen gibi çekilmekte,
 Beşik gibi sallanmaktadır.
 Ak karlı dağ doruklarına ak duman yayıldı,
 Kök karlı dağ doruklarını kök duman kapladı.
 Köklü ağaçlar yere yapışık serilmekte,
 Damarlı otlar, dağa yapışıp ezilmektedir.
 Ulu yel girmekte,
 Ulu fırtına oynamakta,
 Ulu sular kaynamaktadır.
 Yumulan gözler açılınca,
 Açan gözler kapanıncaya kadar
 Geçitli bir dah sırtının üstünde
 Altın tüylü ak köpek gelip dur.
 Baktığı gözü köz gibi,
 Soluduğu soluğu şimşek gibidir
 Kanlı savaşı bitirip,
 Bu ülkeye gelmiş.
 Altın tüylü ak köpek,
 Üç kök kurdun önüne çıkıp,
 Çatışmaya ve kapışmaya girişti.
 Yarım gün sonra ak köpek,
 Sırtlarını yırtıp,
 Yazı yere doğru üç kurdu attı.
 Üç kök kurt yan yana düşüp öldü. ” (Davletov 2006: 132).

Huban Arığ, Kök Molat ve Kögetey Mirgen'in yurdundan kendi yurduna doğru yola çıktığında yurdunun yoluna doğru geldiğinde halkına ve malına bakar. Mallarında Şeytan ve kurdun olmadığını görür:

*“ zlenen ak yazılar,
Atın arkasında çok sayıda kalmakta.
Sevgiyle özlenen kök yazılar,
Yiğidin arkasında çok sayıda kalmakta.
 n nde Şeytan yoktur,
Arkasında ise kurt yoktur.”* (Davletov 2006: 227).

Huban Arığ, Sarığ Nincil'in oğlu Han HıyĖan'ı diriltmek için em ve iksir hazırlar. Fakat Han HıyĖan'ı diriltemez. Huban Arığ bunun üzerine tükürüğüyle demir bir tabut yapar. Han HıyĖan'ın  lm Ŗ bedenini kurt ve solucan yemesin diye demir tabutun içine koyar:

*“Alp Han HıyĖan
Bir daha yaratılmamak üzere,
Bir daha bu dünyaya gelmemek üzere ayrılıp  lm Ŗ.
'Halk için sıkıntıya katlanıp
Ayrılıp  len yahŖi kiŖi,
Yerde yatıp,   r mesin,
Kurt ve solucanlara yem olmasın.' Diye,
Huban Arığ okuduktan sonra tükürdü.
Demir tabut kurdu.
[Alp yiğitler] Han HıyĖan'ı dikkatlice gömdüler.”* (Davletov 2006: 235).

3.2.1.6. KuŖ

KuŖ motifi, kurt motifinde olduğu gibi t reyiŖ efsanelerinde yer alan simgesel varlıklardan biri olmuŖtur. Kartal, Ŗahin atmaca gibi av kuŖlarından türediklerine inanılmakta bu yüzden t z olarak da kabul edilmektedirler. Örneğin Yakutların bir kısmı kartaldan türediklerine inanırlar. (Çoruhlu 2000: 111).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında karŖımıza çıkan ilk kuŖ motifi kara ve ala kuzgunlardır. Bu iki kuzgun m Ŗpet tiplerdir. Picen Arığ kendini han ilan ettikten sonra

güzel evinden çıkar ve gökyüzünü seyreder. O sırada gökyüzünde kara ve ala kuzgun uçmakta ve kendi aralarında konuşmaktadırlar. Ala kuzgun Picen Ninci hakkında kötü şeyler söyler ve Picen Arığ bu söylenenleri duyar. Bu iki kuzguna seslenerek onları çağırır, onlar gelmek istemeyince şarkı söyleyen Pora Ninci kuzgunları etkileyip yanlarına düşmesini sağlar. İki kuzgunu da eve götürüp hırpalar, tüylerini döker. Sonra da bu dünyada benimle evlenecek bir alp var mı diye sorar. Kuzgunlardan kara olan kuzgun Alp Saaday'dan bahseder ve onunla kimsenin evlenmek istemediğini görünüşünün çok çirkin olduğunu söyler. Picen Arığ, bunun üzerine bana yakışıklısı lazım değil diyerek kara kuzgunu Alp Saaday'ın yurduna haberci olarak gönderir. Eğer üç gün içinde gelmezse karısı ala kuzgunu öldüreceğini söyler. Kara kuzgun Picen Arığ'dan korkusuna üç gün içinde gidip gelir ve karısıyla beraber oradan çıkar. Kara kuzgun ala kuzguna çok sinirlenir ve onu hırpalayarak konuştuğu yerlere ve sözlere dikkat et der. Picen Arığ'ın hakkında kötü şeyler söyleyen ala kuzgun yüzünden zor durumda kaldıklarını söyler. Picen Arığ'ın hayvanların dilinden anladığını ve sesiyle etkileyerek onları zorla haberci olarak kullandığını görmekteyiz. Eski zamanlarda güvercinlerin ayaklarına mektup bağlayarak onları haberci olarak kullanırlardı. Burada da Picen Arığ'ın bu görevi kara kuzguna verdiğini görmekteyiz:

“Picen Arığ, der:

-Bana yakışıklısı lazım değil,

Alp sadece güçlü olursa, ona varırım.

Fakat, sen, kara kuzgun,

Alp Saaday'ın olduğu yere gidip gel.

Alp Saaday buraya gelsin.

Söyle Picen Arığ Kız,

Seni çağırıyor diye.

Üç gün sonra dönersin,

Üç gün içinde dönmezsen,

Ala kuzgun hanımının,

Başını kesip dışarı atarım.

Üç gün içinde dönüp gelersen,

Koyun kesip, yemek verip, sizi salarım.

Kara kuzgun ayaklarına kapanmış;

*-Picen Arıĝ üç günde dönemem,
Ala kuzgunu öldürme!
Picen Arıĝ, kara kuzgunu bırakmış,
Uzaklarda, kara kuzgunun,
Kanat sesi duyulmuş,
Tiz sesler çıkararak uzaklaşmış. ” (Özkan 1977: 67).*

Kuzgun Şamanist Altaylıların yaratılış efsanelerinde leş yiyici olarak geçer. Yedi kardeş bir gemi yapar ve bu gemiye her cins hayvandan bir tane koyarlar. Tayfun bittikten Ülgen bir horozu gönderir ama horoz ölür. Sonra kazı gönderir ama kaz da geri dönmez. Bu sefer kuzgunu gönderir. Kuzgun da geri gelmez çünkü bir leşin üzerine konup onu yemektedir. Bir başka rivayette de Ülgen Kuday’dan yarattığı insan için can ister. Ülgen de insan canını kuzgun ile gönderir. Fakat yol çok uzun olduğu için kuzgun kendine engel olamaz ve inek leşini görünce ağzını açar ve insana verilecek olan can çam ormanına düşerek yok olur. (Ersoylu 2015: 100-101).

Destan metninde geçen bir diğer kuş ise Altın Arıĝ’ın ve atı Ak Boz atın arı canının bulunduğu iki başlı guguk kuşudur. Bu kuş, kanatlı kuşun üç defa mola vererek ulaşabileceği, güçlü av hayvanlarının da üç defa mola vererek yetişebileceği yerde, yeryüzünün zirvesindeki Ak dağın zirvesindeki Altın kayada bulunmaktadır. Bu kuş iki başlı, altın tüylü ve at başı büyüklüğündeki altın guguk kuşudur:

*“Kanatlı kuşun,
Üç defa mola vererek ulaşabileceği yerde,
Güçlü av hayvanlarının,
Üç defa mola vererek yetişebileceği yerde,
Yeryüzünün zirvesi Ak dağ vardır.
Yerin zirvesi Ak dağın üzerinde
Altı ayrı zirveli altın kaya vardır.
Altın kayada iki başlı, altın tüylü,
At başı büyüklüğünde, altın guguk kuşu var, ” (Özkan 1997: 249).*

Han Orba Destanı: Han Orba destanında Han Orba’nın teyzesi Altın Harlıh altın guguk kuşu donuna girebilir. Bu kılıktan çıkmak istediğinden guguk donunu sağ cebine koyar:

*Sağa sola bakıldığında,
 Mavi bulutun üstünde,
 Ak bulutun altında
 Altın guguk uçuyor.
 Yiğit Hara Han'ın yurdunu altı defa çevreledi.
 Hara Han'ın güzel yurdunu
 Altı defa dönüp çevreledi.
 Hara Han'ın güzel yurdunu
 Dönüp dolaştıktan sonra yere indi.
 Guguk donunda sıyrılıp,
 Yeşil ovaya indi.
 Altın guguk donunu soyunup,
 Altın cebine koydu.” (Aktaş 2011: 35).*

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ, altın tüylü ak köpeği ölülerin diyarı olan Ak Üzüt ülkesine kurtarmak için gitmeye karar verir ve Ak Üzüt ülkesine giderken ak şahine dönüşür. Ak Üzüt ülkesine gitmeden önce kara ve sarı üzüt ülkelerinden de fark ettirmeden geçmesi gerekir. Bu ülkelerden de ak şahine dönüşerek ve birkaç hilelerle Kara Üzüt ve Sarı Üzüt ülkesinden fark ettirmeden geçer:

*“Huban Arığ, ak şahine dönüştü
 Uzaya, kanat çırpıp uçtu.
 Kanat sesi yayılmaktadır,
 Tüylerin sesi çıkmaktadır.
 Çayırda biten köklü ağaçlar
 Yere bitişik ezilmektedir.
 Dağda biten köklü otlar
 Dağa bitişik ezilmektedir.” (Davletov 2006: 77).*

Huban Arığ, Altın Tüylü Ak köpeği bulduktan sonra onu sırtına bindirip yine ak şahin donuna girerek Ak Üzüt ülkesinden çıkmaya başlar:

*“Huban Arığ, vedalaşıp,
 Altın tüylü ak köpeğin*

Ayrılıp ölen sürününü aramaya gitti.
 Yerli halkın içinde yarım gün arayıp
 Kuyrukta duran ak köpeği görüp,
 Yerli halkın dışında [bir yerde] konuştu:
 ‘Altın tüylü ak köpek,
 Ayrılıp ölen özünü götürmeye
 Güzel hileyle ben geldim.
 Sırtıma pek [sağlamca] oturursun,
 Düşersen, ayrılıp ikimiz de ölürüz.
 Çatal kanadı çarpıp
 Uçmasını ben bilirim.’
 Altın tüylü ak köpeği sırtına
 Kişiler görmeden oturtup [bindirip],
 Alevli kazandan çıkan is ve dumanının içinde uçarak,
 Kişilere görünmeden
 Uzaya çıkıp
 Ak bulutun altına ulaştığında,
 Kök bulutun üstüne çıktığında,
 Huban Arığ konuşmasını konuştu,
 Tüm halka duyuldu.” (Davletov 2006: 81-82).

Ak Üzüt ülkesinin bekçisi dokuz oğlan kök şahin donuna girip Huban Arığ’ın peşine takılır:

“Kök şahin paltolarını giydiler,
 Kök ayasa çıktılar
 Alp Huban Arığ’ın yolunu takip ederek,
 İzini sürerek gittiler.” (Davletov 2006: 82).

Sarı Üzüt ülkesinin bekçileri olan dokuz sarı oğlan dokuz sarı kız sarı şahin donuna girerek kendilerini kandıran Huban Arığ’ın peşine düşerler:

“Sarı Üzüt ülkesinde
 Dokuz sarı oğul, dokuz sarı kız, haber alıp,

Sarı şahinlere dönüşüp

Uzaya yükselerek uçup

Huban Arığ'ı vurarak savaşmaktalar. ” (Davletov 2006: 83).

Kara Üzüt ülkesinin bekçileri dokuz kara kız kara şahin donuna girerek Huban arığ'ın peşine düşerler:

“Kara Üzüt ülkesinden

Bekçi olan dokuz kara kız,

Kara şahine dönüşüp,

Uzaya çıktılar,

Huban Arığ'la dövüşüp, savaştilar. ” (Davletov 2006: 83).

Huban Arığ, Kök Molat ve Kögetey Mirgen'in yurdunu ateşe verdikten sonra Kök Molat'ın eşinin ak kartala dönüşüp çocuğu ile birlikte babası Pus Han'ın yurduna kaçtığını öğrenir:

“Kök Molat'ın eşi Kün Arığ

Güzel hileyle ak kartala dönüşüp,

Geç doğan yaş balasını kaçırp,

Bu denizini uçarak geçti,

Pus Han babasının ülkesine götürüp,

Yedirip, büyötmektedir.

Yaş bala yaş ot gibi büyömekte,

Bir gecelese, bir yaşına basmakta,

İki gecelese, iki yaşına girmekte. ” (Davletov 2006: 216).

3.2.1.7. Yılan

Eski Hint inanışlarında dünyayı denizin üstünde tutan bir kaplumbağa ile yılandır. Bîrûnî'nin Hinduizme bağlı olarak yılanın yerin en alt tabakasında bin başlı olarak yaşadığını söyler. (Çoruhlu 2000: 99). Bu durum bize yılanın yer altı dünyasına ait olmasının ispatı olduğunu göstermektedir. Nitekim aşağıda örneğini gösterdiğimiz Altn Arığ destanında menfî tip olan karakter yılan metamorfozuna bürünür ve toprağın altından ait olduğu yer altı dünyasına gider.

Başka bir yaratılış mitine baktığımızda da tanrı dalsız bir ağaç yaratır ve o ağaca dokuz dal oluşturup dokuz insan yaratır. Bu dokuz insanın da bu dalların köklerinden türemesini ister. Tanrının insanlara bekçi olarak yılan ve köpeği koyar. Fakat erlik yılanı ve köpeği bir şekilde kandırıp insanların yanına gider. Yılan ağaca çıkarak yasak olan meyveyi yer. Tanrı bunu öğrendiğinde çok kızar ve yılanı seni gördükleri yerde taşlasınlar ve ömrün boyunca hep sürünerek yaşa diye ceza verir. (Çoruhlu 2000: 102).

Yılan Türk kültüründe ve şamanizminde erlikle bağdaştırılmıştır ve erliğe bağlı olarak da karayılan olarak tasvir edilmiştir. Bazı şamanların yılan biçimine girdiğine inanıldığı gibi, dualarında da erliğin karayılandan bir kamçısı olduğuna inanılır. (Çoruhlu 2000: 158).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında yılan metamorfozuna dönüşüldüğü bir hayvan olarak karşımıza çıkar. Hulatay'ın eşi Pora Ninci, oğlunu kaybettiğini öğrenince ala bir yılanı dönüşüp toprağın altına girer:

*“Pora Ninci bunu duyunca,
Yüksek sesle söylemiş:
-Bağrımdan çıkan yavrumu
Nerede öldürdü Altın Arığ?
Onun cesedini
Bulabilir miyim, bulamaz mıyım?
Gürültüyle silkinip,
Karışık renkli yılan olmuş.
Altın direğin yanından
Kara yerin dibine girmiş.”* (Özkan 1997: 215).

Pora Ninci uzun bir süre boyunca da yılan olarak hayatına devam eder. Altın Arığ'ı öldürmek için Ak dağın zirvesindeki Ak kayaya giderken de yılan metamorfozuna girmiştir. Altın Arığ'ı öldürdükten sonra tekrar yılanı dönüşür ve oradan uzaklaşır. Pora Ninci Çibetey Han'ın yurdunda yakalanırken ateşte yakılarak yok edilir. Orada bile ölürken yılan olarak ölür. Ateşin içinde yana yana küçücük kurtçuk olur ve küle dönüşür:

*“Ölçüsüz Pora Ninci'nin geldiğini
Atının nal seslerinden anlamışlar.*

Pora Nincil 'yi öldürmek için
 O zaman gitmişler.
 Yetiştirilen hayvanları, ulaşılmaz yere,
 Halkı, dönülmez yere götürmüşler.
 Kayalık bir yerde
 Ateş yakıp, Pora Ninci 'yi
 Ateşe atıp, yakmışlar.
 Pora Ninci, hemen ölememiş,
 Acılar çekip, ıztıraplarla kıvranarak,
 Altın Arığ'ı
 O zaman anmış,
 Altın Arığ'ı nasıl öldürdüm, diye.
 Altın Arığ'ı anıp,
 Ağlayıp, sızlasa da,
 Altın Arığ, yokmuş.
 Kurtçuk gibi, koşturmaktaymış.
 Alp Han Kız metal süpürgeyle
 Onu ateşe doğru süpürüp,
 Yakmaktaymış.
 Tamamen kül olup, yukarıya atılınca,
 Alp Han Kız, süpürgeyle
 Süpürerek, vurup, yakmaktaymış.
 Pora Ninci o zaman
 Acıyla, haykırmış:
 -Altın Arığ'ı öldürmemek,
 Temiz canımın menfaatine olacaktı.
 Altın Arığ'dan çok eziyet görüp,
 Ölüyorum.
 O zaman Pora Ninci ölmüş.
 Ateşte tamamen yakıp,
 Küllerini yele vermişler.” (Özkan 1997: 323-325).

3.2.1.8. Sinek

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ, K  k Nincil ve Sarığ Sayın Pora Han'ın oğlu Pora SalĖın'ın ulu toyuna yırtık pırtık elbiselerle giderler. Altın T  yl   ak k  peğin de karasinek olarak dolaştığını g  r  rl  r. Toya g  zel giyimliler s  slenerek gelip dolaşmaktadır.     alp yırtık pırtık elbiseleriyle halktan ayrı durmaktadır. Altın masanın arkasında Pora Han durmaktadır:

*    alp kişi ulu toya
Yırtık pırtık giysilerle gitti.
G  z atıp baktıklarında
Ulu toyun başladığını g  rd  ler.
Yerli halk [orada] karınca gibi kaynamakta,
Kara buduna mensup kişilerin oturduğu evler g  r  nmemekte.
[Kişiler] karasinek gibi koşuşturmakta,
T  m  kl   evler hiç g  z  kmemekte.
Attan   st  n atlar gelmiş buralara,
Erlerin er g    l  leri toplanmış.
Kanatlı kuş, kara duman gibi
G  neşin g  z  n   kaplayıp gelmektedir.
Yırtıcı hayvanlar, kara at sinekleri gibi
Gece g  nd  z [akın h  linde] gelmektedir.
    alp ger  ekten baktıklarında
Altın t  yl   ak k  peğin [de]
Karasinek olup
Dolaşıp uçtuğunu [g  rd  ler].
Hiç kimse bilmemekte,
Hiç kimse sezmemekte.
  yi insanlar bu toya
S  slenip, en g  zel giyimlerle donanıp gelmiş,
Kendine g  venerek etrafta dolaşmakta.
S  slenip kuşanacak giyim sahibi olmayan     alp kişi [ise]
Halkın yanına sokulamadan
Halkın dışında durmakta.*

*İpek mantolu yaşlı kadınlar,
En tatlı yemeklerin tümünü yemekte,
Kıvranıp yırlar söyleyip, ezgiler çalmakta.”* (Davletov 2006: 146-147).

Ah Molat, Huban Arığ ile evlenmek isteyen düşman bir alptır. Gizli bir sihirle Huban Arığ’ın malını tek tek götürür. Huban Arığ da bu hileli şeyin ne olduğunu anlamak için peşine takılır ve Ah Molat’ın yaşadığı yere gelir. Güzel hileyle Ah Molat’ın evine girmeyi başarır. Fakat geri çıkamayacağını anlar ve bunun üzerine de kendini bir sineğe çevirir. Saçından kopardığı saç telini ise kendi silüetine dönüştürür:

*“Huban Arığ duymaz şeyi işitti,
Bilmez şeyi öğrendi.
Altmış hilesini döndürmekte,
Elli yöntemini kurcalamakta.
Alp Ah Molat bir şey işitemeden
Bir şey sezmeden kaldı.
Huban Arığ, başından bir saç koparıp
Özünün kılığına dönüştürüp altın masanın arkasına oturttu.
Özü ise karasineğe dönüşüp
Kıpraşıp uçmaya başladı.
Ah Molat aşın en lezzetlisinden ikram etmekte,
Arakanın en sertinden sunmakta.
Sevinip, baş aşağı düşmekte.
Sert aşını fazla içse,
Savurgan düşüp
‘Aldığım eşim.’ Diye konuşmakta,
Ulu düşünce düşünüp dolanmakta.
Huban Arığ’a dönüştürülen saç
Aşın en lezzetlisinden yemekte,
Arakanın en sertinden içmekte.
[Ancak] bir şey konuşmamakta,
[Ancak] bir şey söylememekte.
Ah Molat ne kadar içtiyse de, [o] esrimemekte,*

[Kendisiyle] ne kadar konuştuysa da, konuşmamakta.
Ah Molat, arı gücü yetmediğinden, ağzından öpüp,
Arakanın en sertinden ikram etmekte.
Hiç [onunla] konuşmamakta,
Bir söz bile ağzından alamamakta.
Karasineğe dönüşen Huban Arığ
Ak dağ doruğunun içinde
Etrafta uçmak suretiyle
Ala gözle her yeri gözlemekte.
Ak dağ doruğundan çıkacak
Kaçıp gidilebilecek delik yoktur,
İçinden uçup geçilebilecek deşik yoktur.” (Davletov 2006: 179).

Huban Arığ ve Kök Nincil’in oğlu Sarığ Hartığa ile birlikte Hara Moos’ın yurduna giderken gittikleri yolun ortasında Çis Tuncuhtığ Çis İney’in bakır bir pipoyla tütün içtiğini görürler. Çis İney, Huban Arığ’ın girdiği şekli görünce ondan ürker. Huban Arığ ve Sarığ Hartığa, Çis İney’e selam verirler fakat Huban Arığ’ın üstünden dağılan sinek seslerinden hiçbir şey duymaz:

“Dağdan dağa atlamaktalar,
Dağ sırtından başka dağ sırtına seğirmekteler.
Atların ayakları altında
Açılmamak üzere ak duman yayılmakta.
[Atılğan atların] tabanlarının altında ise
Kalkmamak üzere kök duman yayılmakta.
Gece açılan ayın gözü
Kararıp ölüverdi.
Közlenerek doğan güneşin gözü
Kızarıp ölüverdi.
[Atların] ön ayaklarına
Ak yazı sarmalanmakta.
Arka ayaklarına ise
Kök yazı çarpılıp yarılmakta.
Silsileli dağlık bir yere çıkıp, atlarını durdurup,

*Göz atıp baktıklarında,
 Ulu yolun ortasında
 Çis Tuncuhtığ Çis İneyin
 Yetmiş pud ağırlığında bakır pipoyla
 Tütün içip, tüttürmekte [olduğunu gördüler].
 İs-dumandan dolayı ay ve güneşin gözü görünmemekte.
 Huban Arığ'ı görüp, korkuya kapılıp,
 Kartal gibi keskin baktı,
 Puhu gibi derin bakışlar attı,
 Ağzındaki piponun nasıl düştüğünü bile fark etmedi.
 Kişi desen, kişiye benzemez,
 Şeytan desen, şeytana benzemez.
 Sinek ve atsinekleri uğuldayıp geldiğinde
 Sinek ve atsinekleriyle dövüşüp,
 Günün geçtiğinin farkına varamamakta.” (Davletov 2006: 241).*

3.2.2. Olağanüstü Varlıklar

3.2.2.1. Ejderha ve / veya Yılan

Ejderha ya da Han Orba destanında geçtiği şekilde çatal kanatlı yılan, Çin mitolojisine ait olarak kabul edilse de Türk mitolojisinde de önemli bir yere sahip olmuştur. Türk kültüründe ilk zamanlar özellikle bereket, refah, güç ve kuvvetin simgesi olsa da daha sonra bu müspet özellikler yerini menfi ve kötülüğün simgesi haline almıştır. Gökyüzünün çarkını bir çift ejderinin çevirdiğine de inanılmaktadır. (Çoruhlu 2000: 133).

Han Orba Destanı: Han Mirgen, atının peşinden giderken Altın Çaçah kızın yurduna girer. Onunla yaşadığı maceradan sonra Altın Çaçah, Han Mirgen'e gerçek yüzünü gösterir. Han Mirgen'e atını yaya olarak asla bulamayacağını söyleyerek çatal kanatlı yılanını ona verir ve sıkı sıkı tembih eder:

*“Kızıl doru atını yayan
 Hiçbir zaman sürüp yetişemezsin,
 Bu yüzden sana yardım edeyim.*

*Ne zaman ki gücüm yetmese,
 Belki, sen gelip bana yardım edeceksin.
 İyi niyetli olan sana vereceğim
 Çatal kanatlı kara yılanı.
 Yediğin aş yılanın değildi,
 Yediklerin değerli kuşun etiydi.
 Sihirle yapılanı
 Hiç fark etmedin sen.
 Şimdi gecikmek iyi olmaz,
 Atın peşinden gitmek gerek”.
 Altın Çaçah ile Han Mirgen
 Dışarı apar topar çıktılar.
 Han Mirgen gerçekten de görse,
 Ak ovanın ortasında
 Dokuz kulaç uzunluğunda
 Çatal kanatlı yılan yatıyor.
 Gümüş gemi başında,
 Kertikli eyeri üstündedir.” (Aktaş 2011: 89).*

Altın Çaçah, Hara Mirgen’i çatal başlı yılan konusunda uyarak dikkatli olmasını ve atını bulduktan sonra çatal kanatlı yılanını kendisine geri göndermesini ister:

*“Altın Çaçah kız konuşuyor:
 “Yiğit kişi, Han Mirgen,
 Çatl kanatlı karayılana
 Kamçı vurmayasın.
 Kamçılarsan eğer, oturamadan,
 Düşüp öleceksin.
 Rahat yaşadığın bu yerde,
 Altına bindiğin atını
 Ele geçirdiğinde,
 Han Mirgen, karayılanı,
 El yurdunda bırakmadan.
 Ata yurduma geri göndereceksin.*

*Yılanı geri göndermeden bırakırsan,
 Yiğit olan ben Altın Çaçah
 Orada gerçekten ölürüm.
 Çatal kanatlı karayılan
 Ulu gücüm, canımdır. ”” (Aktaş 2011: 89-90).*

Altın Harlıh Hara Han'ın yurduna gelip Altın Çaçah'ın yardıma ihtiyacı olduğunu söyleyip gittikten sonra yardım istemek için Altın Çaçah'ın çift kanatlı karayılanının geldiğini görürler. Çatal kanatlı yılan Hara Han'ın yurdunu üç kez dolandıktan sonra yardım istemek için haber getirdiğini söyler:

*“Az mı çok mu bir vakit geçtiğinde,
 Hara Han'ın yurduna
 Şiddetli bir kasırga geldi,
 Kuvvetli rüzgâr etrafı dağitti,
 Karanlık yurdun üstünde olan mı
 Aydınlık yurdun üstünde olan mı
 Yeryüzünün kenarında mı
 Göğün ufkunda mı
 Kanat vuruşları iki kulağı
 Sağır ediyor.
 Hara Han ile Hara Tarğah
 Tekrar gerçekten görüp,
 Ak bulutun altı boyunca
 Kara bulutun üstü boyunca
 Çift kanatlı karayılan
 Uçup geldiğini gördüler.
 O, Hara Han'ın yurdunu,
 Üç defa dolandıktan sonra konuştu:
 ‘Altın Çaçah'ın yurduna
 Altındaki kara şeytan yerinden,
 Altı defa yollanıp kanlı ordu geldi.
 Aydınlık olan yeryüzünden*

*Yedi defa gelip, ordu çıktı.
Saf gücünün yetmediğini
Altın Çaçah anlayıp,
Beni size alelacele gönderdi.
İki kardeş ayağa kalktıklarında,
Bizim yurdumuza gelsinler.’
Karayılan vedalaşıp,
Tekrar geri uçtu.” (Aktaş 2011: 102-103).*

Altın Çaçah’ın yurdundaki düşmanları öldürdükten sonra büyük bir toy yapılır. Altın Çaçah, kendisine yardım eden Altın Harlıh, Ay Arığ, Han Orba ve Han Mirgen’i evindeki masada ağırlar. O sırada alplar Altın Çaçah’a çatal kanatlı karayılanın nerede olduğunu, sorarlar. Bunun üzerine yiğitler hep birlikte altın masadan kalkıp çatal kanatlı karayılanın yanına giderler:

*“Yiğit Han Mirgen ve Altın Çaçah’tan
Çifete kanatlı yılanı sordular.
Altın masadan kalkıp,
Yiğitler, birlikte,
Ak saraydan dışarı çıktılar.
Altın dağın sisini aşıp,
Oraya girdiler.
Dağın üstünde ay ve güneş parıldıyor.
İçi altındandır, parıldıyor.
Çifte kanatlı karayılan
Orada yatmış.
Yiğitler oraya gidip selam verdiler.
Çifte karayılan,
Han Mirgen’i tanıyıp dedi:
‘Benim üstümde oturmaya
Geniş yurdun üstünde,
Kara yerin altında
Alp doğuşlu yoktu.
Sadece sen dayanıp ve oturup,*

*Çifte kamçıyla vurursun
Sen güçlü yaratılmış,
Yiğit Han Mirgen idin.’
Çifte kanatlı yılanla
Yiğitler vedalaşıp
Altın dağdan çıktılar,
Ak saraya girdiler.” (Aktaş 2011: 120).*

Altın Harlıh ak ipek örtüsüyle Altın Çaçah’ı diriltmeye çalışsa da Altın Çaçah geri gelmez. Bunun üzerine ay ile güneşin ışığı karanlığa dönüşür ve çifte kanatlı kara yılan gelip Altın Çaçah’ı alıp kendi yurduna götürür:

*“Ay ile güneş ışığı,
Karanlığa dönüştü.
Kara bulutun üstünde
Ak bulutun altında
Çifte kanatlı karayılan, uçup
Altın Çaçah’ın yanına indi.
Gözyaşına boğuluyor,
Gözyaşına gark oluyor,
Burada demirden bir tabut yapıp,
Altın Çaçah kızın cesedini,
Çifte kanatlı yılanla bindirip,
Kendi yurduna gönderdiler.” (Aktaş 2011: 244).*

Altın Çaçah’ın yurduna geldiklerinde Altın Çaçah’ı atını ve çift kanatlı karayılanı altın dağa getirip kilitlerler. Altın Çaçah öldüğü için atı ve çifte kanatlı yılanı da onunla birlikte ölmüş gibi altın dağa kilitlenir:

*“Çifte kanatlı karayılan ile
Ak doru atıyla birlikte Altın Çaçah’ı
Altın dağa getirdiler.
Daha sonra kilit vurdular.” (Aktaş 2011: 225).*

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ ve arkadaşları Gri Işığ ülkesinin alpları ile mücadele ederlerken birden bir ak duman yayılır ve ay ile güneşin gözünü kaplar. Ak dumanın içinden dokuz başlı bir ejder çıkar. Çok zaman geçmeden Altın Hus Kara denizden çıkar. Dokuz kara kızın dokuz başını koparıp bir yere topladıktan sonra tekrar denize atar. Dokuz başlı kızı öldürdükten sonra dokuz başlı ejderhanın kuyruğunu tutar. Alp vuracak çatal kayaya yapıştırır. Dokuz başlı ejderhanın dokuz başı kopup dokuz ayrı yere düşer:

*“Ak duman yayıldı,
Ay ve güneşin gözünü kaplayıverdi.
Ak dumanın içinden
Dokuz başlı ejderha çıkıp
Taşlı, çakıllı yerce koşmaya başladı.
İleri ve geri devindiğinde
Ağaç ve taşlar yıkılmaktadır.
Çok mu az mı [zaman] geçince,
Üçgen çıplak oğlan
Kara denizden dışarı çıktı.
Dokuz kara kızın
Dokuz başını koparıp
Bir yere toplayıp
Kara denize geri attı.
Dokuz başlı ejderhanın
Gelip yanına, kuyruğundan kaptı,
Ayın altınca çevirip,
Ak alevli ateş yaktı.
Güneşin altınca döndürüp
Gök alevli ateş tutuşturdu.
Alp vuracak çatal kayaya vurdu, geçti.
Dokuz başlı ejderhanın
Dokuz başı da kopup
Dokuz ayrı yere düştü.
Kızıl alevli ateşle [vücudu] yandı,
Kalanını yel ve kasırga alıp götürdü.”* (Davletov 2006: 155-156).

3.2.2.2. Haan Hıs

Huban Arığ Destanı: Ay Mirgen ile Kök Mirgen'in yurduna Huban Arığ kandırılarak geldiğini anlayınca konuşmaya başlar. Onun konuşması her yerde duyulur. Huban Arığ, Ay Mirgen ile K n Mirgen'i savaşa çağırır. Ay Mirgen ile K n Mirgen evden çıkıp Huban Arığ'a gülmeye başlar. Ay Mirgen kardeşi K n Mirgen'e evlenmek için gidip alacakları kızların buraya geldiğini ve düşman yurdunda çile çekmek zorunda kalmayacaklarını söyler. Huban Arığ bu sözlere çok sinirlenir ve ölmeden önce son giysileriniz giyip, son sözlerinizi söyleyerek gelin sizi  ld recekđiz der. Altın Tüylü Ak köpeği hile ile kandırmışsınız geri verin g zelliikle vermezseniz zorla alırım diyerek meydan okur. Bunun  zerine Ay Mirgen ile K n Mirgen, kız kardeşlerini çağırırlar ve evlenecekleri kızların onlara g zelliikle gelmediğini söylerler. Bunun  zerine dokuz başlı kara kayanın kapısı açılır ve dokuz sa  örgülü çiltek saçlı, alnında altın boynuzu olan bir kız çocuğu gelir.    alpa selam verip kızların evlenip saçlarını iki örgüye çevirerek başka yurttta yaşamanın kaçınılmaz bir kader olduğunu söyleyerek abileri ile evlenmelerini söyler. Huban Arığ bu duruma çok sinirlenir ve ne yemek ne de su içmeyiz der. Haan Hıs o zaman g zelliikle değil zorla ağabeylerime sizi alırım diyerek meydan okur. Böyle tartışıp d v ş rlerken Huban Arığ cebinden Altın bıçağı çıkararak silkeler ve Altın Hus karşısında beliriverir. Huban Arığ, Altın Hus'a Ay Mirgen ve K n Mirgen'i öldürmeden cebime girme der ve Altın Hus Ay Mirgen'i öldürmeye gider. Huban Arığ Haan Hıs ile Kök Nincil, K n Mirgen ile Sarığ Sayın da Hara Alp ile savaşmaya başlar. Huban Arığ, Haan Hıs ile mücadeleye hala devam etmektedir. Günler aylar geçer ve Huban Arığ öfkelenmeye başlar. Haan Hıs'ı yenmeye gücü yetmemeye başlar. Huban Arığ'ın Haan Hıs ile savaşacak gücü kalmaz. O sırada altın tüylü ak köpek gelir ve Haan Hıs'ın alnındaki altın boynuzla vurunca Haan Hıs kara yerin altına eriyip yok olur:

* Arı gücü kalmadan, Huban Arığ,
Bir ileri bir geri d ş r lmekteydi.
Ulu gücü yetmeden
 niş aşağı ittirilmekteydi.
Haan Hıs ne kadar sinirleniyor,
Alnındaki altın boynuz,
Kadar güçte yanarak, parlamaktadır,*

Kadar gücü artmaktadır.
Alnındaki altın boynuz,
Kırk hanı [ülkeyi] aydınlatmaktadır.
Alp Huban Arığ kız,
Geniş taşa yanlış basmakta,
Yuvarlak taşa kaygan basmakta.
Aylı aklını karıştırmaktadır,
Ara dünyayı düşünmektedir.
Güneşli aklını o, yitirmektedir,
Köletkeye benzer olmaktadır.
Kök Nincil bakıp görüyorsa,
Alp Huban Arığ kız,
Ayrılmayan özü ayrılacağa benziyor,
Geçmez özü geçeceğe benziyor.
Dokuz başlı kara kaya
Oraya ve buraya sallandı.
Kara kayanın içinden
Kırk kulaç zincir çekerek
Altın tüylü ak köpek çıkıverdi.
Haan Hıs'ın önüne gelip
Alnındaki atlin boynuzu vurup geçti.
Dağın dibi gürlledi,
Denizin dibi uğuldadı.
Haan Hıs, horğamcıl olup
Kara yerin altına eriyip sızıverdi.” (Davletov 2006: 102).

3.2.2.3. Huu İney / Huu Hat

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında Huu İney olağanüstü bir varlıktır. İsteddiği zaman istediği şekle girebilir. Elinde ölüleri diriltebilen ak su vardır. Huu İney Alp Han'ın babası Ay Han döneminden itibaren Çibetey Han'ın han olacağı evin bakıcısı, koruyucusudur. Bu dünyada bilmediği, duymadığı, görmediği hiçbir şey yoktur. Huu İney olduğundan beri bu halkın yurdu, malı hiç yağmalanmamış, başına kötü bir şey gelmemiştir:

“Altın Sayzan söyler:

Picen Arığ, senin varlığın azalmasın,

Aptallığın artmasın.

Benim sözümü duy, aptal olma,

Bir şeyi yapmadan önce,

İyice düşünmek gerek,

Düşünmeden bitirirsen, olmaz,

Sen, Picen Arığ biliyorsun, değil mi,

Bu evi tutan,

Bu eve bakan

Kudretli Huu İney var;

Alp Han’ın babası Ay Han imiş,

Ay Han’ın zamanından beri

Bu eve, o bakıyor.

Yeryüzünün üzerinde oturan

Halkta onun bilmediği, gitmediği şey yok.

Alp Han’ın evi, halkın oturduğundan beri

Bir kere bile yağmalanmamış.” (Özkan 1997: 47).

Huu İney, Picen ve İcen Arığ kardeşlerin Altın Arığ’ı öldürdüğünü öğrenince onları kendindeki sihirli su ile dirltir, kalanını altın Arığ’a verir. Ardından da ak kayanın içinde ak kaya ile birlikte yok olur:

“Huu İney, ‘Benimle birlikte gel’, der,

Yerin zirvesi, Kirim dağına bakarak gitmişler.

Kirim dağına yaklaşarak,

Kirim dağına tırmanmışlar.

Kirim dağının tepesinde Ak kaya vardır,

Ak kaya, güneşle parlamaktadır.

Ak kayaya yaklaşmışlar,

Huu İney hayvan gibi seslenmiş,

Kuş gibi ses çıkarmış,

Ak kayanın kapısı açılmış.

Ak kayanın içine girince, görürler ki,
 Altın Arığ'ın başı kesilmiş, yatıyor.
 Ak boz atın başı direkte.
 Sallanıp duruyor.
 Altı yaşındaki oğlan çocuğunun
 Başı kesilmiş.
 Huu İney, Altın Arığ'ın
 Başını almış.
 Bedenine yaklaştırp,
 Cebinden, sihirli, ak su çıkarmış.
 Sihirli, ak sudan,
 Altın Arığ'a biraz sürmüş.
 Altın Arığ'ın eti, kanı saçılmış,
 Derin nefes alıp vermiş,
 Gözlerini açıp, oturmuş.
 Ak Boz atı da canlandırmış,
 Altı yaşındaki oğlanı diriltmiş.
 Huu İney, sihirli ak suyu
 Altın Arığ'ın cebine koymuş.
 Huu İney, sihirli ak suyu,
 Altın Arığ'ın cebine koymuş.
 Huu İney, demiş:
 -Peki Altın Arığ, gün gelir
 Bu su sana lazım olur.
 Bu suyu, arayarak altmış yıl dolaştım.
 Bu suyla, yanmayan ateş yanar.
 Ölen insan canlanır,
 Canlı, can veren sudur.
 Bu suyun varlığından,
 Büyüdüğümde haberdar oldum,
 Çok aradım, buldum.
 Fakat, benden sonraki nesiller
 Bu suyu bulamazlar,
 Kara halk, tekrar bulamaz.

Huu İney, Ak kayanın içinde
Oturup ağıt söyleyerek ağlamış.
-İşte, yavrularım, ölme zamanım geldi.
Daha yaşardım ama,
Ak kayanın içine girmem, yasaktı.
Ak kayanın içine girince,
Ölüm günüm gelip çattı.
İstemedem buraya geldim,
Kapalıyı açmadan girdim.
Huu İney, büyük üzüntü içerisinde ağlamış,
Hüzünleneren gözyaşı dökmüş,
Aydınlığım, ışığım artık kesilecek,
Aydınlık, güzel günüm, artık sonra erecek.
Güzel gözlü, iyi halkımın
Gözlerini tekrar görmeyeceğim.
Yetiştirilen hayvanın etini yeniden yiyemeyeceğim.
Aziz ışığım, aziz
Güneşim burada kalacaktır!
Altı ayırık uçlu, Ak kaya,
Artık yıkılmaktadır.
Kirim dağının tepesinde,
Ak kaya, parçalanıp, parçacıkları savrulmaktadır.” (Özkan 1997: 93-95).

Huu teriminin Hakasça - Türkçe sözlükte pek çok anlamı bulunmaktadır. Kuğu anlamı; ak, beyaz veya solgun, renksiz veyahut da çıplak anlamı; pek, çok, gayet veya hilekâr, düzenbaz anlamı gibi pek çok anlamı bulunmaktadır (Gürsoy Naskali, Butanayev vd. 2007: 198).

3.2.3. Ölüp – Dirilme ve Sağaltma Motifi

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ, Ay Hucın'ın yardımcısı olan yaşlı hizmetçisini fark etmeden öldürür. Gidip ne öldürdüğüne gidip baktığında yaşlanmış bir kadını öldürdüğünü görür ve sinirlenir. Atından inip o zamanlarda ölenleri diriltten otlardan olan

ak ot başını bulup merhem yapar, gök ot başını ovalayarak da ilaç yapar. Yaşlı hizmetçiye sürüp ilaçladıktan sonra yaşlı kadın derin nefes alarak dirilir:

*“Ak Çibek Arığ
Ak kır atına atlayıp,
Ormanlı zirveden aşağı inmiş.
Ak ırmak kıyısına inip geldiğinde,
Yaşlanmış kadın kişiyi öldürüvermiş.
Ak Çibek Arığ sinirlenmiş.
Ak kır attan inip seğirmiş.
O zaman ölen kişiyi dirilten
Ot çok var imiş.
Koşup gidip,
Ak ot başını ovalayıp,
Merhemden güzel merhem yapıyor.
Gök ot başını ovalayıp
İlaçtan güzel ilaç ediyor.
Ölüveren yaşlı hizmetçiyi
Merhem sürüp ilaçlamış.
Merhemi merhem olmuş,
Eti kanı geri geliyor.
İlacı ilaç olup,
Yaşlı hizmetçi, derin nefes alıp,
Sertçe öksürüp kalkmış.” (Arıkoğlu 2007: 243-245).*

Yaşlı hizmetçi Kara Han’ın yurdundan geri dönerken yerin ortası yere ulaştığında gökle ufkun birleştiği yerde kilim büyüklüğünde kara bulut ve yiğit at sesleri duyar ve kayın ağaçlarının içine saklanır. Giderken gördüğü kuzgun kara atlı yeni yetmenin babası Ay Molat’ı ve Kızıl Tas’ı dirilterek beraber döndüklerini görür:

*“Yerin ortası yere ulaştığında,
Karşısında, gökle ufkun birleştiği yerde
Kilim büyüklüğünde kara bulut,
Gürleyerek geliyor.*

Kilim büyüklüğünce kara buluta baktığında
Yiğit atlar koşup geliyorlar.
Kara yerin kara toprağı
Gökyüzünde kara bulut gibi göçüyor.
Yaşlı hizmetçi,
Kayın ağaçları içinde yatmış.
Yiğit atlar koşarak geçiyorlar.
Kuzgun kara atlı
Yeni yetme alp kişi,
Babası Ay Molat'ı diriltip,
Dönmüş gidiyor.
Onların peşinden at götürmez
Kızıl Tas alp
Attan yaya geçivermiş. ” (Arıkoğlu 2007: 267-269).

Kanlı Kılıç ve Ak Çibek Arığ, Bay Kara Han'ın yurdunda Bay Kara Han'ı, Ay Molat'ı ve Alp Kuzgun'u öldürdükten sonra ne zaman geldiği belli olmayan Ozıl Arığ, Ay Molat ve Alp Kuzgun'u geri diriltir:

“Ak doru atlı Bay Kara Han'ın oğlu
Ay Molat, Alp Kuzgun oğluyla
O anda yetişmişler.
Ay Molat konuşuyor:
-Vurma denilen şeyi
Niçin vurdun,
Kesme denilen şeyi
Niçin kestin?
Han boz atı serbest bıraktın!
Ozıl Arığ o zaman konuşuyor
-Kaldırdığım kolumu durduramadım,
Han boz atın,
Öyle gerileceğini hiç bilmedim!
Hesap bilmez yiğit Ozıl Arığ

Ay Molat'ı Alp Kuzgun oğluyla

Çok eskiden diriltmişti.” (Arıkoğlu 2007: 345-347).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ Destanında ölüp-diriltme motifinin yöntemleri çok fazla değişiklik göstermektedir. Bu destanda en fazla ölü diriltilen kahraman Çibetey Han'dır. Alp Han'ın yurdunun koruyucusu olan Huu İney, Picen Arığ tarafından öldürölen Altın Arığ'ı yurdu ve halkı kurtarması için sihirli ak suyla diriltir. Bunu yanında Altın Arığ'ın atı Ak Boz atı ve Alp Han'ın oğlu sonradan adı Çibetey Han olacak altı yaşındaki oğlanı diriltir. Bu suyun bir kısmını da ihtiyacı olabilir diye Altın Arığ'a verir. Bu ak suyun özelliği ölüleri diriltmesi sönen ateşini yeniden yakması ve sadece Huu İney'in bu suyu bulmuş olmasıdır. Çünkü Huu İney ömrü boyunca pek çok ölkede gezdiğini ve bu suyu o zaman bulduğunu ama artık kimsenin o suyu bulamayacağını söyler:

*“Ak kayanın içine girince, görürler ki,
Altın Arığ'ın başını kesilmiş, yatıyor.
Ak Boz atın başını direkte, sallamı duruyor.
Altı yaşındaki oğlan çocuğının
Başını kesilmiş.
Huu İney, Altın Arığ'ın
Başını almış,
Bedenine yaklaştırmı,
Cebinden, sihirli, ak su çıkarmış.
Sihirli, ak sudan,
Altın Arığ'a biraz sürmüş.
Altın Arığ'ın eti, kanı saçılmış,
Derin nefes alıp vermiş,
Gözlerini açıp, oturmuş.
Ak Boz atı da canlandırmış,
Altı yaşındaki oğlanı diriltmiş.
Huu İney, sihirli ak suyu,
Altın Arığ'ın cebine koymuş.
Huu İney, demiş:
-Peki Altın Arığ, gün gelir
Bu su sana lâzım olur.*

*Bu suyu, arayarak altmış yıl dolaştım.
 Bu suyla, yanamayan ateş yanar.
 Ölen insan canlanır,
 Canlı, can veren sudur.
 Bu suyun varlığından,
 Büyüdüğümde haberdar oldum,
 Çok aradım, buldum.
 Fakat, benden sonraki nesiller
 Bu suyu bulamazlar,
 Kara halk, tekrar bulamaz.” (Özkan 1997: 93).*

Bir diğer ölüp dirilme motifi ise Huu İney’in oğlu tarafından Çibetey Han’ın ilaçlı otlarla diriltmesidir. Hulataı da annesi Huu İney gibi pek çok yeri gezip görmüş ve bu otları öğrenmiştir. Altın Arığ’dan korktuğu için öldürdüğü Çibetey Han’ı yeniden bu otlarla diriltir:

*“O çağda, ölen şeyleri diriltir
 İlaçlı otlar çok yetiştirmiş.
 Hulataı, ak otun ucundan, yeşil otun ucundan,
 İlaç hazırlayıp,
 Çibetey Han’ı diriltmiş.” (Özkan 1997: 119).*

Diğer ölüp-diriltme motifi ise kanaatimizce en ilginç olanı ise Altın Arığ’ın ve atı Ak Boz atın topuk kemiği ve küçük toynağından yeni bir alp ve atın yaratılmasıdır. Bu diriltme için en önemli nesne ise yaşlı birinin beyaz bastonudur. Bastonun mu yoksa yaşlı kişinin mi yoksa ikisinin maharetimi emin olunmaz ama Altın Arığ’ın ve Ak Boz atın mirası yaratılır. Bu yeni yaratılan alpin sesi aynı Altın Arığ gibidir, yaratılan atın nal sesleri aynı Ak Boz atınki gibidir. Bu yeni yaratılan alpin sadece cinsiyeti ve görünüşü farklıdır. Nitekim atının da görünüşü farklıdır. Bu yeni alpa Taptaan Mirgen adı verilir. Atının adı da Ak Oy attır. İki kahramanın da atları aktır.

Metinde tespit ettiğimiz bir diğer ölüp – dirilme motifi de Huu İney’den Altın Arığ’a, Altın Arığ’dan da Çibetey Han’ın eşi Alp Han Kız’a geçen ölüleri diriltmeye yarayan ak sudur. Taptaan Mirgen, Alp Han Kız’ın onu bulmasından sonra düşman ülkesine savaşmaya

götmek için ayrılırlar. Ayrılırlarken Taptaan Mirgen, Alp Han Kız’a yerine yurduna gidip ölen güçlü alplarını hayat suyu ile dirilt, sönen ateşini hayat suyu damlatıp tekrar yak der. Kanaatimizce Alp Han Kız bu zamanda ölmüş olan Çibetey Han ile Hulata’yı da diriltir. Destanın bir bölümünde öldükleri ifade edilen Çibetey Han ile Hulata’y (Özkan 1997: 279) destanın sonuna doğru tekrar ortaya çıkarlar (Özkan 1997: 327).

“Taptaan Mirgen

Şarkı söyleyerek gelmiş,

Türkü söyleyerek gelmiş:

-Haydi, Alp Han Kız,

Yerinize- yurdunuza

Doğru gidiniz.

Yerimiz- yurdumuz talan edilmiş,

Güçlü alplar ölmüş.

Çibetey Han yetiştirilen hayvanları,

Halkı, sürüp dağıtan,

O savaşa girmiş.

Yurduna- suyuna ulaşınca,

Ölenleri hayat suyu ile,

Diriltirsin,

Sönen ateşini, hayat suyunu damlatıp yakarsın.” (Özkan 1997: 309).

Han Orba Destanı: Han Mirgen’in atı çifte kanatlı şeytan tarafından kaçırılınca atının peşine düşerler. O yolculuk sırasında Ay Arığ yer altı şeytanları tarafından oltayla göğün ortasına bağlanır. Han Mirgen gelip Ay Arığ’ı öyle görünce onu kurtarır ve Ay Arığ kara yere yığılır. Han Mirgen onu kurtarıp eski gücüne kavuşması için ak ipek örtüsünü ayın etrafında altı defa, kök ipek örtüsünü de güneşin altında yedi kere döndürerek Ay Arığ’ı kendi haline getirir:

“Han Mirgen yanına varıp,

Ay Arığ kızı görse,

Sol gözü kör olmuş.

Han Mirgen o an gelmemiş olsa,

Ay Arığ kız ölmüştü.

*Ak ipekten örtüyü çıkarıp,
 Ayın karşısında altı defa
 Döndürerek vurdu, Han Mirgen
 Ay Arığ kızın gözü aralanıp,
 İki gözüyle gördü
 Daha sonra da ayağa kalktı Ay Arığ kız
 Saf gücü alamadı,
 Ulu gücünü yetmedi.
 Han Mirgen bunu görüp,
 Sol cebinden ikincisini
 Mavi ipekten örtüyü çıkardı,
 Güneşin karşısında yedi defa çevirdi.
 Yatıp duran Ay Arığ kız
 Kara yerin üstünde ayağa kalktı.
 Burada Ay Arığ'ın aydınlığı
 Ayın ve güneşinkinde daha fazlaydı.” (Aktaş 2011: 82).*

Hara Mool'un yurduna savaşmaya giden Han Orba, Han Çibek, Haan Hıs, Altın Harlıh ve Altın Çaçah büyük bir mücadele ile karşı karşıya kalırlar. Bu savaşta Altın Çaçah, kara yiğit tarafından öldürülür. Altın Harlıh ak ipek örtüsüyle ölenleri daha önce dirilttiğini söyleyerek Altın Çaçah'ı da diriltmeye çalışır fakat Altın Çaçah'ı geri getiremez:

*“Ak ipek örtüyü çıkarıp
 Yiğit Altın Harlıh kız konuştu.
 ‘Altmış yıl önce ölenleri
 Ben geri döndürdüm.
 Elli yıl önce geçenleri
 Şu vakitte döndürdüm.’
 Altın Çaçah'ı canlandırmaya başladı.
 İlaç verse Altın Harlıh
 Çürüyüp düşer Altın Çaçah
 Altın Çaçah'ın dönmeyeceğini anlayıp
 Yer üstünde yaşamayacağını görüp*

Altın Harlıh ağladı.” (Aktaş 2011: 223).

Ah Hartığa ve Kök Hartığa'nın yurdunda Han Çibek, savaştığı Hara Sorhıl tarafından öldürülür. Altın Harlıh gelip ak ipek örtüsüyle Han Çibek'i diriltmeye çalışır fakat yine de diriltemez:

*“Ölüp geçen yiğidi
Altmış yıldakini canandırdım,
Ölüp geçen kuvvetli eri
Elli yıldakini canladurdım”.
Ak ipekten örtüyü çıkardı.
Han Çibek'in cansız bedenine
İlaç verse bozuluyor,
Merhem yapsa, çatlıyor.
Burada yiğit Han Çibek'in
Öldüğü doğruymuş.
Ancak bundan sonra dirilmez,” (Aktaş 2011: 237).*

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ ölen babasının yanına gelip onu diriltmek ister. Kemiklerinin yerine koyup ayın altında evirmeye başlar, koyduğu em eğilerek düşer, tom ise doğrularak düşer. Huban Arığ ne yaparsa yapsın babası Hara Han'ı diriltemez:

*“Huban Arığ konuşmaktadır:
'Ayrılıp ölen alp yiğidi
Elli yıl sonra geri getireceğim.'
Hara Han'ın kemiklerini
Güzel bir biçimde yerine koyup,
Ayın altınca çevirmeye başladı.
Emini koyduğunda, eğilerek düşmekte.
Tomını koyduğunda, doğrularak düşmekte.
Ayrılıp ölen Hara Han,
Döndürülmemek üzere ölmüş.
Geçip ölen Hara Han
Geri getirilmemek üzere geçip ölmüş.” (Davletov 2006: 75).*

Huban Arığ, Atın Tüylü Ak köpeği diriltmek için büyümlü iksir ve em hazırlayarak dirilmesini sağlar:

*“Sırtındaki ak köpeğin sürününü
Kapıp, yere koydu.
Ayrılıp ölen altın tüylü ak köpeği
Büyük dikkat ve titizlikle yatırdı o.
Ak otun başını bir araya getirip,
Emden üstün em yaptı.
Kök ot başlarını toplayıp,
İksirden daha iyi iksir hazırladı.
‘Ayrılıp ölen alıp,
Altmış yıl sonra döndürmekteyim,
Geçip ölen er yigidi
Elli yıl sonra geri getirmekteyim’ diye,
Huban Arığ emini koyup tedavi etmekte,
İksirini, koyup diriltmektedir.
Altın tüylü ak köpeğin
Damarlarında kan koştığında,
Vücuduna et dolduğunda,
Ak ipek atkıyı çekip,
Gözlerini açarak ayağa kalktı.” (Davletov 2006: 85).*

Huban Arığ, Hirotay Mirgen ölünce ölmek üzere olan güzel bir kız görür. Yanına gidip bağlanan iki eli ve ayağını çözer. Ak ipek örtüsüyle kızı sağaltıp kendine getirir. Kız Huban arığ’a teşekkür ederek kendini tanıtır ve ak karlı zirveden beraber çıkarlar:

*“Huban Arığ bundan sonra baktığında,
Altmış saç örgüsü arkasına asılı,
Elli saç örgüsü omzuna asılı,
Arı güzel kız balanın
İki elini, iki ayağını bağlamışlar.
Sağ gözü diriymiş,*

Sol gözü ise ölmüş.
 ‘Ne suç, ne günah işlediğin için
 İki elin, iki ayağın
 Demir kizene sokup,
 İşkence, çile çektiydiler [sana]’ diye
 Huban Arığ demir kizeni açmak üzere çekti.
 Kız balanı oturtup,
 Ak ipek örtüsünü çıkarıp,
 Ayın altınca evirerek vurdu.
 Kız güzeli, iki gözüyle bakarak,
 İki ayağına hırslanıp basarak,
 Hizadan geçip esenlikler sundu,
 Yana gelip el sıkı.
 Ay, desen, ışığı yok,
 Arı güzel kız balası.
 Güneş, desen, ışını yok,
 Ulu çayzan kız balası.
 ‘Ayrılıp ölen özümü döndüren,
 Babam olan Huban Arığ,
 Geçip ölen özümü geri getiren
 Anam olan Huban Arığ.
 Bu dünyaya ikinci kez doğdum, yaratıldım.
 Bu yaşamı yaşamak için
 Babam beni neden yarattı?
 Böyle çileyi görmek için
 Anam neden beni doğurdu?
 Hircotay Mirgen, arı güçle getirip,
 Eş edinmeyi düşünüp,
 Demir kizen taktı.
 Sarığ Han’ın kızı,
 Sarığ Nincil benim.’ Diye,
 Kız balası konuştu.
 Bu ülkede başka alp yokta,
 Ak karlı zirvenin içinden tutuşarak çıktılar.” (Davletov 2006: 108).

Huban Arığ, dedesi Altın Kris'in çocuklarını kurtarmak için yerin kırk kat altına gitmeye karar verir. Oraya giderken çok büyük bir savaşın olduğunu, pek çok kişinin öldüğünü görür. Huban Arığ, o sırada alptan alp birinin öldüğünü görür ve onun yanına doğru gider. Çocuğu görünce çok üzölür ve emden em, iksirden iksir yapar bu ilaçlarla çocuğu diriltir. Çocuk dirilince Huban Arığ'a teşekkür eder ve kim olduğunu sorar. Huban Arığ kendini tanıttıktan sonra çocuğa kim olduğunu sorar. Çocuk da babasının Sarığ Sayın, annesinin Kök Nincil, adının da sarı sara atlı Sarığ Hartığa olduğunu söyler:

*“Dokuz tepeyi Huban Arığ aştığında,
Dokuz dereyi geçtiğinde,
Dayanılmaz acımasızlıkta bir savaşın orada olduğunu [gördü].
Ülkenin dağ ve suları yırtılmış,
AĞaç ve taşları ezilmiş.
At kemikleri at biçimli kayaya,
Asker kemikleri ise eğri kayaya dönüşmüş.
Elinde kılıç ve mızrak tutunup
Er yiğitler çok sayıda ölmüş.
Eğer ve kolon döşenip,
Eğerli at çok sayıda ölmüş.
Kızarıp akan kanları,
Kızgın su olup akmaktadır.
Alptan üstün alp,
Attan üstün at burada ayrılıp ölmüş.
Alptan üstün geç doğan oğlan da ayrılıp ölmüş.
Onu görüp, Huban Arığ,
Acımaz özü acıdı,
Üzölmez özü üzölldü:
'Engin bu dünyada
Bu kadar yaşamak,
Bu kadar dolaşmak yazgınsa,
Yalnız atan niçin seni yarattı,
Yalnız anan niçin seni doğurdu?’
Huban Arığ, atından inip,*

*Ak ot başını çekip kopardı,
 Emden üstün em yaptı.
 Kök ot başını koparıp topladı,
 İksirden üstün iksir hazırladı.
 ‘Ayrılıp ölen alp yiğidi,
 Altmış aştığında da geri döndürürüm.
 Geçip ölen er yiğidi,
 Elli yıl geçtiğinde bile geri döndürürüm.’ Diyerek,
 Geçip ölen er yiğidi
 Düzgünce koyup,
 Em ve iksir tatbik ettiğinde,
 Er yiğidin vücuduna yeniden kan koştı.
 İksiri koyduğunda,
 İçindeki canı yeniden dirildi,
 Yeniden yaratılıp, yeniden bütünleşip,
 Yumduğu gözlerini yeniden açtı
 Yeniden derin soluk alıp, ayağa kalkıverdi.” (Davletov 2006: 232-233).*

Sarığ Hartığa, Huban Arığ’a dedesinin çocuklarını Hara Moos’un kaçırdığını ve babası ile kendisinin de onunla mücadele ederken öldüğünü anlatır. Altın tüylü ak köpek ile dayısı Han Hıyğan’ın (Kök Nincil’in oğlu) da düşmanlara karşı savaşıp gittiklerini söyler. Huban Arığ bunun üzerine Sarığ Hartığa’nın atını diriltir ve yola koyulurlar:

*“Tok ve semiz mal onurlu halkın
 Peşinden yola düşmek üzere, Sarığ Hartığa’nın
 Atlayıp bindiği atını yeniden yarattı [Huban Arığ].” (Davletov 2006: 234).*

Huban Arığ, Hara Moos’un yurdunda Sarığ Hartığa’yı dirilttikten sonra Sarığ Nincil’in oğlu Han Hıyğan’ı em ve iksir ile diriltmeye çalışır. Fakat onu diriltmeye gücü bir türlü yetmez. Huban Arığ o zaman Han Hıyğan’ın bir daha diriltilmemek üzere yaratıldığını anlar:

*“Sarığ Nincil’in oğlu
 Han Hıyğan da ayrılıp ölmüş.*

Huban Arığ şöyle konuştu:

‘Kök Nincil, Sarığ Nincil, Sarığ Sayın

Alplarla büyük dosttuk.

Sarığ Nincil’in oğlu

Han HıyĖan’ı [hayata] geri döndürmek gerek.’

Em ve iksir hazırlayıp, Huban Arığ

Em uyguladığına rağmen sonuç bir türlü gelmedi,

Alp yiğidin vücudu eriyiverdi.

İksir tatbik ettiği, ancak bu da yaramadı, alpin vücudu çözüliverdi.

Alp Han HıyĖan

Bir daha yaratılmamak üzere,

Bir daha bu dünyaya gelmemek üzere ayrılıp ölmüş.” (Davletov 2006: 235).

3.2.4. Kehanet / Haber Verme Motifi

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ destanında Ak Han’ın karısı Ay Hucın, yeryüzüne gelecek bir alpin herkes tarafından bilindiğini ama nerede doğacağın kendisinininden başka kimsenin bilmediğini söyler. Sonra da bu alpla birlikte doğacak olan çocuğunun tüm kötöleri yok edip oğlunun da adının Kanlı Kılıç olduğunu söyler:

“Söyleyecek bir sözüm var söyleyeyim

Bu yerin üstünde,

Bu göğün altında

Bu günlerde attan iyi at doğdu.

Alptan tiğit alp doğdu.

Attan iyi at

İpek yeleli ak kır attır,

Alptan yiğit alp Ak Çibek Arığ kızdır,

Ak Çibek Arığ’in doğduğunu

Bütün yeryüzündeki han, beyler biliyor.

Hangi hanın ülkesinde doğduğunu

Hiçbiri bilmiyor.

Fakat ak kır atlı Ak Çibek Arığ

Bizim ülkemizde doğdu,

Şu altı başlı zirveli
Ak kayanın içinde
Orada büyüp erişkin çağa gelecek.
Fakat Ak Çibek Arığ'ı
Ben de iyi bilmiyorum,
Halktan mı doğdu
Ak kayanın içinde kendiliğinden mi doğdu?
İkinci alp doğacak,
Yiğit han boz atlı
Alp kişi Kanlı Kılıç olacak
Han boz atla, ak kır at
Handan hana koşuşsalar
Ak Çibek Arığ'la Kanlı kılıç
Handan hana gitseler,
Ezilen halk orada ıdıraptan kurtulur.
Şurada şurada yaşıyor Bay Kara Han.” (Arıkoğlu 2007: 217-219).

Ozıl Arığ kız babası Ot Han'ın ay şeklinde kılıcını alıp han boz atın yanına gelir. Han boz ata bilinmezi bilen, duyulmaz şeyi duyan han boz at ak kanını yayıp, tatlı canına kıyacağım der. Tam kılıcını kaldıracakken bir alp sesi duyar ve han boz at bu durumdan yararlanarak bağlı olduğu altın direktten kurtulup ortadan kaybolarak koşup gider. Ak Çibek Arığ'a Kanlı Kılıç'ın durumu anlatmak için gider:

“Han boz at,
Ozıl Arığ'ı görerek,
Kara yere atıverip,
Direnivermiş.
İpek yuların ipi kalınca
Çekivermiş,
Koparamamış.
Han boz at
Başını direğe bitişik tutunca,
Yular uzayıvermiş,
Ozıl Arığ han boz atın

Yanına gelmiş:

-Dışı post, içi bağırsak

Bilinmezi bilen, duyulmazı duyan,

Ak kanını yayayım,

Tatlı canına kıyayım!

Ay şeklindeki kılıcını kaldırmış,

Dönüp çevrinip,

Tam vuracakken,

Alp kişinin çığlığı işitilmiş:

,-Şanlı Ozıl Arığ

Ben gelene kadar, hiç vurma,

Ben tutana kadar, hiç kesme!

Ozıl Arığ kaldırdığı kolunu,

Durduramayarak tutamamış,

Han boz at,

Bütün gücünü başına toplayıp

Yatıverip gerilmiş,

İpek yuların alıp ipini,

Gerivermiş.

Ozıl Arığ ipek yuları

Geminin kökünden kesivermiş:

Han boz at

Kara yere dalmış mı,

Han göğе çıkmış mı,

Bakıp bulamayarak, durup kalmış. ” (Arıkoğlu 2007: 343-345).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında haber verme motifi olarak Taptaan Mirgen’in Alp Han Kız’a yurdundaki alpların öldüğünü, yanan ateşinin söndüğünü söylerken görmekteyiz. Yurduna gidip ölümsüzlük suyuyla ölenleri diriltmesini, sönen ateşini yakmasını söyler:

“Haydi, Alp Han Kız,

Yerinize- yurdunuza

Doğru gidiniz.

Yerimiz- yurdumuz talan edilmiş,

Güçlü alplar ölmüş

Çibetey Han yetiştirilen Hanları,

Halkı, sürüp dağıtan,

O savaşa girmiş.

Yurduna suyuna ulaşınca,

Ölenleri hayat suyu ile,

Diriltirsin,

Sönen ateşini, hayat suyunu damlatıp yakarsın.” (Özkan 1997: 309).

Han Orba Destanı: Hara Tarğah’ın kız kardeşi ablasının yurduna gidip çiçeğe çevirdiği çocuklarını eski haline getirir. Onlarla yemek yedikten sonra anne ve babasının başına neler geldiğini, düşmanlarının kim olduğunu anlattıktan sonra iki kardeşe de ayrı ayrı kehanette bulunup başlarına gelecekleri anlatır. Önce erkek çocuk olan Han Mirgen’e anne ve babasının öcünü alıp halkını ve malını geri getirmek için altı yıl beklemesini, altı yıl sonra gittiği Hara Molat’ın yurduna altın direğe atını bağlamamasını yoksa ölene kadar atını göremeyeceğini ve cezalandırılacağını söyler:

“Benim sevgili kardeşciğim,

Ettiğim lafı dinlersen,

Hara Molat’ın yurdundan

Sağ salim dönersin,

Tüm halkı, ana yurduna

Geri döndürürsün.

Ettiğim lafı dinlemeyip

Fazla düşünürsen,

Ölüp gittiğin ulaşırsın.

Kıymetli sözümü aklına sokarsan,

Hara Molat’ın yurdundan

Mal-davarı, baba yurduna

Ne zaman olsa döndürürsün.

Son sözümü aklına yazmaz

Çok düşünürsen,

*Hara Molat'ın memleketi
 Ölüp gittiğin yer olacak.
 Üç kulaklı kara doru atlı
 Kötü niyetli Hara Molat
 Pek güçlü yaratılmış
 Kan içici bir yiğittir.
 Altmış handan haraç alıyor,
 Yetmiş hanın aşını yiyor.
 Hara Molat'ın yurduna gittiğinde,
 Atlanıp bindiği atını
 Altın sarçına bağlama.
 Yüksek tepenin üstünde
 Sağ salim durasın.
 Altın sarçına bağladığın
 Atlayıp bindiğin atını
 Kara başın ağarana,
 Beyaz dişin sararana,
 Çenendeki sakal omzunu kaplayana,
 Yanağındaki sakal omzunu örtene,
 Başın ak tavşana dönene kadar,
 Ala özünle göremezsin,
 Onu sürüp götüremezsin.
 Atlanıp bindiğin atını
 Büyük sihre kaptırıp,
 Çifte boynuzlu şeytani,
 Onun üstüne oturturlar.
 Sen ulu sihre kapılır,
 O vakit tamamen ölürsün.
 Bindığın atı serbest bırakırsan
 Baba yurduna dönersin.
 Fakat biliyorum ki,
 Senin gittiğin yol var,
 Tekrar geri dönmezsin.” (Aktaş 2011: 42-43).*

Altın Harlıh, Han Mirgen’i olacaklara karşı uyardıktan sonra Han Orba’ya dönerek ona da altı yıl boyunca yurttan çıkmamasını eğer çıkarsa ömürlerinin kısalıp baba yurtlarının da hansız ve halksız kalacağı konusunda uyarır:

*“Büyük evden çıkmaya,
Kızıl kır atına binmeye
Henüz altı yıl vardı.
Ancak altı yıl sonra
Kızıl kır ata binersin.
Büyük sözümü yerine getirmezsensin,
Geceli gündüzlü yer üstünde
Ömrünüz kısa olacak.
Babanızın yurdu sahipsiz kalacak.
Başkalarının yurdu olacak.
Ananızın yurdu sahipsiz kalacak,
Başkasının yurdu olacak,
Kıymetli yavrum, Han Orba kız,
Altı yıl geçene dek, sakın
Büyük evden çıkmayasın.”* (Aktaş 2011: 44).

Han Mirgen, Hara Molat’ın yurdunda Hara Marha ile savaşırken yardımına Ay Arığ kız gelir. Han Mirgen’e Hara Molat’ın oğlunun doğacağı günün geldiğini, bu çocuğun da babası gibi kan içici olacağını söyler. Adı verilmeden önce öldürülmesi gerektiğini de ekleyerek yardıma geldiğini söyler:

*“Hara Molat’ın karısı
Siyah giyimli Hara Nincil’in,
Bugün zamanı gelip erkek çocuk doğurdu.
Çocuğu, Hara Molat misali,
Kan içici Hara Molat gibidir,
Han Mirgen görür ki kızcağız,
Dayanıklı zırhını kuşanmadan,
Demir zırhını giymeden gelmiş.
Kızıl ipek gömleğini de.*

“Dayanıklı zırhını giymeden,
 Demir zırhını giymeden,
 Kanlı yurda neden geldin?
 Diye sordu Han Mirgen.
 “Hara Molat’ın evladı
 Ayaklanıp geçip gitse,
 Yiğit ismini koysa,
 Güzel yurdu yıkıp yaacağını anlayıp,
 Zırh kuşanmaya uğraşmadan geldim.” (Aktaş 2011: 67).

Han Mirgen, atının arkasından giderken ak ovanın ortasında duran kara bir ev görür. Bu eve girip ne olduğuna bakar. Çirkin görünümlü çıplak bir kızla karşılatıktan sonra kız Han Mirgen’i zorla sofraya oturtur. Han Mirgen çok aç olmasına rağmen yemekleri yemek istemez. Tam o sırada bir ses duyar ve bu ses Han Mirgen’e yemekleri yemesini söyler:

“Han Mirgen açlıktan ölmüş,
 Kuş eti kalmamış,
 Kuru ve kemikli bir hale dönmüş,
 Acıkıp ve susayıp,
 Saf gücü bedeninden çıkmış,
 Fakat kızın yemeğini yiyemiyor,
 Öylece oturduklarında,
 Geniş yurdun kıyısı yerde mi,
 Evrenin ufku yerde mi,
 Rüzgar, gürüldeyip,
 Kızın sesiyle konuştu:
 “Yiğidim ve dostum Han Mirgen,
 El yurduna geldiğinde,
 İki örgülü çıplak kız beslerse,
 Kızın aşını yiyesin”.
 Han Mirgen anladı ki,
 Altın guguk donuyla gelen
 Altın Harlıh kardeşi konuştu.” (Aktaş 2011: 87-88).

Han Orba ve Han Mirgen anne babalarının yurduna geldiklerinde alp uykusuna yatarlar. Onların uyuduğu sırada yurda Altın Harlıh gelir ve Altın Çaçah'ın yurdunun büyük sihre alındığını, bu yüzden ona yardıma gideceğini, Han Orba ve Han Mirgen'in de yardıma gelmelerini söyleyerek gider:

*“Kız çocuğu Altın Çaçah'ın
Saf gücü yetmiyor-
Büyük sihre alındı.
Ulu gücü yetmiyor,
Altmış sihri alındı.
Mal-davarı vermeden,
Ulu gücünü ortaya koyup, savaşıyor
Halkını bırakmadan,
Ulu gücünü ortaya koyup, dövüşüyor.
Ona yardım etmeye ben gidiyorum.
Han Mirgen ile Han Orba
İki sevgili kardeşimi,
Üç gün başında uyansalar,
Burada uzun süre tutmadan,
Altın Çaçah'ın yurduna doğru
Yardım etmeye gönderiniz’.” (Aktaş 2011: 101-102).*

Altın Harlıh Hara Han'ın yurduna gelip Altın Çaçah'ın yardıma ihtiyacı olduğunu söyleyip gittikten sonra yardım istemek için Altın Çaçah'ın çift kanatlı karayılanının geldiğini görürler. Çatal kanatlı yılan Hara Han'ın yurdunu üç kez dolandıktan sonra yardım istemek için haber getirdiğini söyler:

*“Az mı çok mu bir vakit geçtiğinde,
Hara Han'ın yurduna
Şiddetli bir kasırga geldi,
Kuvvetli rüzgâr etrafı dağıttı,
Karanlık yurdun üstünde olan mı
Aydınlık yurdun üstünde olan mı
Yeryüzünün kenarında mı*

Göğün ufkunda mı
Kanat vuruşları iki kulağı
Sağır ediyor.
Hara Han ile Hara Tarğah
Tekrar gerçekten görüp,
Ak bulutun altı boyunca
Kara bulutun üstü boyunca
Çift kanatlı karayılan
Uçup geldiğini gördüler.
O, Hara Han'ın yurdunu,
Üç defa dolandıktan sonra konuştu:
'Altın Çaçah'ın yurduna
Altındaki kara şeytan yerinden,
Altı defa yollanıp kanlı ordu geldi.
Aydınlık olan yeryüzünden
Yedi defa gelip, ordu çıktı.
Saf gücünün yetmediğini
Altın Çaçah anlayıp,
Beni size alelacele gönderdi.
İki kardeş ayağa kalktıklarında,
Bizim yurdumuza gelsinler.'
Karayılan vedalaşıp,
Tekrar geri uçtu." (Aktaş 2011: 102-103).

Han Mirgen ve Ay Arığ'ın toyundan sonra uykuya yatan alplar uyanıp altın masada yemek yerler. O sırada anneleri Hara Tarğah, çocuklarına Hazır Han adlı bir düşmanın yurtlarını toplayıp götürmek için hazırlandığının haberini verir:

"Hara Tarğah anası
Han Mirgen'e konuşuyor:
"Sevgili yavrum Han Mirgen,
Yiğit kişi, baba yurdunda
Huzurlu yaşamadı.

*Er kişiye ana yurdunda
Güzel bir hayat olmadı.
Sevgili yavrum Han Mirgen,
Buradan uzakta bulunan
Dokuz neslin o tarafında
Kara doru atlı Hazır Han.
Kan içici, kötü niyetli,
Halkı, boyu titretiyor.
Halkına eziyet ediyor.
Kamçılanmadan, gözyaşı dökmeden
Halk gün geçirmiyor.
Hazır Han halkını aç bırakıyor,
Gününü sudan susatıyor.
İyi giyimli yiğitlerin kuşamını alıp,
Çifte kamçıyla vuruyor.
Bayram günlerinden dinlendirmeden,
Sabahtan akşama dek çalıştırıyor.
Hazır Han'ın halkı
İyi bir hayat yaşamıyor
Günü aydınlığını görmüyor,
Hazır Han'ı kargıyor.
Kara doru atlı Hazır Han
Şiddetli savaşla yaşayan kişi,
Güç yetirilmeyen yiğitlerin
Tüm mal-davarını sürüyor,
Boyunu milletini alıyor,
Altmış handan vergi alıyor,
Yetmiş hanın aşını yiyor.
Dövüşüp savaştığı hanları
Çifte kamçıyla cezalandırıyor.
Sıcak demirle dağlıyor.
Yeryüzündeki birçok yiğit
Onun elinde kul-köle oluyor
Burada babanın yurdu kaldı.*

Şimdi bizim malımızı sürmeye,
 Halkımızı boyumuzu almaya
 Hazır Han savaş hazırlanıyor.
 Onun böyle olan kötü niyetli
 Han Hartığa isimli oğlu var
 O kötü hükümle yaşadı,
 Saf güçle yaratıldı.
 Sen onunla savaşmaya kalksan
 Senin saf gücün ulaşmaz,
 Ulu gücün senin yetmez-
 Senden daha iyi yaratımlı yiğittir.
 Hazır Han'ın açgözlü savaşına
 Büyük evde yakalanmadan,
 Önce onun yurduna gitmek gerekir.
 Bircik kardeşin Han Orba
 Seninle birlikte gidecek.
 Onun sözünü dinleyip gideceksin.
 Hazır Han'ın yurduna
 Bugün Altın Harlıh teyzen
 Altın Çaçah ile gittiler.
 Siz de bugün gidin.
 Benim iki sevgili evladım,
 Sizin güzel gözlerinizi,
 Okşayıp büyüttüğüm başlarınızı
 Son kez görüyorum.
 Yaşanacak hayatı yaşadık,
 Saklı yaşı yaşadık.
 Sağ salim geri dönün,
 Bizim ölen bedenimizi
 Usulünce gömeceksiniz
 İki kardeş bırakın.''' (Aktaş 2011: 135-137).

Altın Harlıh, Han Mirgen'in oğlu Han Çibek'in toyunu yaptıktan sonra yurduna gitmek için oradakilerle vedalaşır. Artık yaşının ilerlediğini söyledikten sonra belki bir daha buraya gelme imkânım olmaz der. Sonrasında dönüp Han Mirgen'e son seferine çıkacağını ve bu seferde geri dönemeyeceğini söyler:

*“Sevgili kardeşim Han Mirgen,
 Seninle birlikte oturup,
 Sonunu konuşuyorum.
 Kaqqrdeşim, güzel bakışının,
 Gerisini ben görüyorum
 Kıymetlim, tatlı dilinin,
 Kalanını ben dinliyorum:
 Ve seninle yaşamak gelmez,
 Bu senin son yolculuğun olacak.
 Baba yurdundan rahatça çıkacaksınız,
 Daha sonra dönüp gelmezsin
 El yurdunda ölüp gideceksin,
 Ana yurdundan sağ çıkacaksınız,
 Tekrar sağ gelmezsin.
 El yurdunda ölüp gideceksin,
 Ana yurdundan sağ çıkacaksınız,
 Tekrar sağ gelmezsin.
 El yurdunda ölüp geçeceksin.
 Biz de o yere gideceğiz.” (Aktaş 2011: 178).*

Han Çibek ve Kök Nincil'in toyundan sonra kahramanlar alp uykusuna yatarlar. Uykudan kalktıklarında Ay Arığ'ın bir tarafa bakarken güldüğünü bir tarafa bakarken de ağladığını görürler. Han Mirgen, eşi Ay Arığ'a bunun sebebini sorar. Ay Arığ da düşman olarak gelen Tas Han ile Pus Han'ın savaş yapmak istediklerini söyler. Onların yurduna gidip savaştıklarında Han Mirgen'in orada öleceğini anlatır:

*“Uzaklara giden yiğit Han Mirgen'im
 Hiçbir vakit geri dönmezsin
 Uzağa uçan kuşlar,*

Zamanı geldiğinde dönüyor.
Uzağa giden Han Mirgen'im
Hiçbir zaman gelmezsin.
Benim bircik Han Çibek'imi
İyi ve düzgün yaşatın.
Benden olan Han Çibek yavrumu
Rahatça yaşatın.
Karaciğerim eriyor.
Katı yüreğim sızlıyor.
Siz sert yere varacaksınız,
Değerlim, Han Mirgen, aşır-ölsen
Ay il güneş yurdu aydınlatmadan,
Dokuz gün boyunca donuk duracaklar,
Bu yer karanlığa gömülecek.
O zaman biz anlayacağız
Artık senin öldüğünü” (Aktaş 2011: 181).

Altın Harlıh, Hara Han'ın yurduna gelip Hara Mool'un savaşmak için geleceğini o yüzden savaşı onun yurdunda yapmak gerektiğini söyleyip gittikten sonra Ay Arığ bu savaş için kehanette bulunarak olacakları anlatır:

“Kız çocuğu, Altın Çaçah,
Oraya varıp, ölüp gidecek.
Onun ölüp giden bedenini,
El yurdunda bırakmam,
Büyük eve getirip,
Altın dağdaki mezara koyup,
Düzgün bir şekilde oraya koyulacak olsun.
Değerli evladım, Han Orba,
Saf gücün alsa,
Baba yurdunda döneceksin.
Saf gücün yetmese,
El yurdunda yerinde öleceksin.

*Çok güçlü Hazır Noğas
 Pek bilici yiğit kızdır.
 Benim iki güzel yavrum,
 Ayrılmadan ilerleyin.
 Biricik ablanız Han Orba'yı,
 Hiçbir zaman bırakmadan,
 Sıcak sözünü dileyin.” (Aktaş 2011:209-2010).*

Hara Mool'un yurdundan geldikten sonra yiğitler alp uykusuna yattıktan sonra kalkarlar. Kalktıklarında Ay Arığ onlara Kök Nincil'in kendi adına kendi veren oğlunun doğduğunu söyler. Altı sene önce üstünü bile giyinmeden çekip giden oğlanın hala gelmediğini kendine de Han Sağın adını koyduğunu söyledi der. Ay Arığ, bu oğlanın Altın Harlıh'ın yurduna saldırmak isteyen Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın yurduna gitmiş olabileceğini söyler. Ay Arığ daha sonra oğlu Han Çibek'e bu yolculuğa çıktığında geri dönüşün olmayacak, orada Ah Hartığa'nın kızı Hara Sorhıl tarafından öldürüleceksin diyerek kehanette bulunur:

*“Kıymetlim, evladım, Han Çibek,
 Oraya gittiğin yolun var,
 Geri geldiğin yolun yoktur.
 Orada tamamen düşeceksin.
 Değerlim kucaklayayım,
 Sana doyasıya bakayım.
 Söylediklerini kulağımla işiteyim.
 Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın
 Hara Sorhıl adlı kız kardeşi
 Pel güçlü, kuvvetli, becerikli yiğittir,
 Değerli oğlum, Han Çibek,
 Onun elinden acı çekeceksin” (Aktaş 2011: 229).*

Ay Arığ oğluna söyleyeceklerini dedikten sonra kızı Haan Hız'a dönüp Hara Sorhıl ile ilgili kehanette bulunur:

“Kızı, Haan Hız'a söyledi:

*Sevgili kızım Haan Hız,
 Hara Sorhıl ile savaşırsan,
 Postunu kucaklayıp, belini çektirmeden,
 Ananın verdiği sol elinle çevirip vuracaksın.
 Sert kucağa girip savaşırsanız,
 Senin saf gücünü
 Oraya buraya çekiştirip,
 Senin saf canına ulaşacak.
 Bu yüzden sağ kolunla vurmadañ,
 Sol elinle vuracaksın.
 Bunu sakın unutma.
 Hara Sorhıl'a sol elinle
 Öldürürcesine vuramazsan,
 Güzel kızım Haan Hız,
 Hara Sorhıl'ın elinden gideceksin.” (Aktaş 2011: 229-230).*

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ'ın annesi uzun zamandır yurduñdan gitmeyen kocası Hara Han'ın yurdu hakkında düşmanların gelmek üzere hazırlandıklarını söyler. Hara Han kırk yıla yakın bir zaman önce kırk kat yerin altındaki Hıtay Arığ'ı yakalayıp kara kayaya başından ters bağlayarak gider. Kırk yıl sonra gelip bakacağını eğer hala yaşıyorsa onu serbest bırakacağını söylemiştir. Karısı Hıyan Arığ, kırk yılın dolmak üzere olduğunu eğer Tanrı'ya verdiği sözü tutmazsa büyük günah işleyip taşa dönüşeceğini söyler:

*“İki eşi, ırığı yakın ederek,
 Yakını da ırak ederek,
 Önceki şeyleri şimdiki yapıp,
 Şimdiki şeyleri de önceki edip,
 Az konulmayı çok ederek,
 Çok konuşmayı az yapıp konuşmaktalar:
 ‘Savunduğuna hanlık eden,
 Beslediğine beğliklik yapan,
 Kara doru atlı Hara Han kocam,
 Yer-toprağın üstünde,*

*Kara toprağın altında,
Atlayıp bindiğın doru atınla,
Sizler basmadığınız yer kalmadı,
Sizler görmediğiniz yer kalmadı,
Sizler geçmediğiniz geçit yok,
Sizler aşmadığınız dağlar yok.
Sizleri tanımayan, bilmeyen
Burnunla soluk alan kişi kalmadı,
Dolaşıp dolanan mal kalmadı,
Kanat çırpıp kuş kalmadı,
Atlayıp koşturacak hayvan kalmadı,
İyilerle iyilik içinde gezdin,
Yamanlarla yamanlık içinde dolaştın
Yamanlık ettiğın yamanlar,
Hala da sana darılıdır,
Üstün güçlü alpları toplayıp,
Kırk yıl bitmez,
Kanlı savaş hazırlayıp,
Arı tinine ulaşıp,
Ata yurdunu düşürüp,
Tok ve semiz malına el koymak istiyorlar.
Ulu tinine ulaşarak,
Ana yurdunu düşürüp,
Onurlu halkını götürmeyi düşünüyorlar.
Alp olan özüne ata yurdunda
Rahat yaşamak zor olur.
Er olan özüne ana yurdunda
Huzurlu yaşam yok olur.
Görmediğın günleri sen görürsün,
Bilmediğın şeyleri o zaman anlarsın,
Annenin iki göğsündeki ak sütü,
Ağzına tadacağın gün olur.
Atanın okşadığı yumuşak vücudun,
Ağrıyacak gün olur.*

Ayın, güneşin gözüni,
 Ala gözünle görmeyeceğin gün olur.
 Ata yurdu elden gitse,
 Onu geri alacak,
 Bağından çıkan balan [çocuğun] yok
 Ana yeri sahipsiz kalsa,
 Onu dolaşacak
 İçinden çıkan irkeñ yok.
 Yalnız doğan yalnız özün,
 Yalnızlıkta çekeceğim var.
 Kaburga kemiğine ok saplanırsa,
 İlgilenecek kardeşin yok.
 Yardımlaşan kardeş-ağabeyler,
 İlgilenerek yardımlaşarak dolaşmakta
 Kardeş-ağabeyi olmayan zavallı özün,
 Kara yalnızlıktan çekeceğin var.
 Zamanında yardımlaşan yakın akrabalılar,
 Dayanışıp, yardımlaşıp destekleştirmekte.
 Zamanında yardım edeceği olmayan, Hara Han kocam,
 Yalnız olan özün [çile] çekeceksin.
 Altmış yordamı çok iyi bilen
 Üstün güçlü yaratılan
 Alp üstü altın tüylü ak köpek,
 Üç kez doğup
 Üç kez yaratılıp o yürür.
 İki kez doğdu,
 İki kez yaratıldı,
 Şimdi ayrılıp ölse,
 Son kez doyup
 Son kez yaratılır.
 Altın tüylü ak köpeğin bilmediği
 Yer-toprağın üstünde
 Kara yerin altında

Hiçbir şey yok.

Altın tüylü ak köpeği,

Kara yerden kaldırıp atacak

Karabaşlı alp doğup [daha] yetişmedi.

Altın tüylü ak köpeğin

Ata yurdundan çıkıp gittiğinden beri

Altı yıla yaklaştı,

Rahat ve sağ ise o,

Şimdiye dek döndüğü yok,

Ayrılıp ölmüş ise o,

Ayrılıp öldüğüne ilişkin haber yok.

Esen ve sağ ise o, dolaşıp döndüğü

Şimdiye dek yok.

Geçip ölmüş ise o,

Geçip öldüğü işitilmedi.

Elli yordamı fazlasıyla bilen

Gücü ulu altın tüylü ak köpek,

Yer-toprağın üstünü,

Yedi kez yürüyerek dolaşmıştır,

Kara yerin altını

Altı kez o dolamıştır.

Kara akıllıların [düşüncelilerin]

Kanını çok yaymış [dökmüş].

Aşırı yersiz akıllıların

Canına çok kez kıymış.

Alp altın tüylü ak köpeğin

Önüne kadar koşacak

Yer-toprağın üstünde

Kara yerin altında

Dört toynaklı mal [daha] doğmadı.

Çatal kanatlı kuş da yoktur.

Altın tüylü ak köpek,

Yaban yerlerde dolaşıp,

Atsız kişiyi

Atın en iyisine bindirmekte,
 Giysisiz kişiye
 Giysinin en iyisini giydirmekte.
 Aç halkı
 Aş yemeğin en iyisi ile doyurmakta,
 Ayrılıp ölecek yerine [toprağına]
 Atan olarak o gitti.
 Geçip ölecek yerine
 Anan olarak o vardı.
 Altın tüylü ak köpeğin,
 Arkasına geçerek yolunu kesiştirecek
 İzini sürecektir senden başka
 Yer-toprağın üstünde,
 Kara yerin altında,
 Alp doğup büyümedi.
 Altın tüylü ak köpeğe arkasından koşarak yetişecek
 Yer-toprağın üstünde
 Kara yerin altında
 Kara doru attan başka
 At doğup yetişmedi.
 Yaban yerden dönüp
 Oraya buraya gitmeden
 Altı yıla ulaştın
 [Senin] arkandan takibe girmen gerek.
 Düşman illere varmadan
 Yedi yıla ulaştın.
 Altın tüylü ak köpeğin
 Yoluna düşmen gerek.
 Yaşlandıkça,
 Ulu tanrıya bir sorun yaptığını
 Unutmuş gibisin
 Yaşın ilerledikçe,
 Yalnız yaratana yaman ettiğini

Aklına getirmiyor gibisin.
 Nice zaman içerisinde
 Kırk kat yerin altında,
 Kara denizin kıyısında,
 Kara karlı zirvenin yanında yaşayan
 Kırk oğullu, kırk kızlı
 Kırk göğüslü, kırk pud basan
 Hitay Arığ ile dövüŖüp
 Hitay Arığ'ı kırk yıla söz vererek,
 Kara kayaya baş aŖaĖı bağladın.
 Sağ ise azad edeceğine,
 Ölü ise hayvan-kuŖa dağıtacağına
 Ulu sözünü verip geldin.
 Kırk yıl yaklaŖmakta,
 Kırk yıl sonra gidemezsen
 Alp olan özün,
 Alp biçiminde sivri kaya,
 Er olan özün,
 Er biçimde eğri kaya
 Olarak öleceksin.
 Ve yeniden doğmazsın
 Yeniden sen yaratılmazsın,
 Yer-toprak üstünde dolaŖmazsın,
 Ve seninle yeniden konuşmayacağız.
 Tamamen ayrılıp ölürsün.
 Varacak yere varmak
 Balalı kadın gibi olmamak,
 Gider yere gitmek,
 Gebe kadın gibi olmamak.
 Atlayıp bindiğin kara doru atın,
 Onu bilip
 Kara yere [toprağa] bakarak fiŖkırtmakta,
 Uzaya bakarak kiŖnemekte.
 Altın tüylü ak köpek senin geleceğini beklemekte.

*Doyduğun yerde dokuz konaklamamak gerek
Kalkıp, yürüyerek dolaşmak gerek.
Oturduğun yerde otuz konaklamamak,
Adımlar atarak yürümek gerek. ’’ (Davletov 2006: 3-5).*

Hıyan Arığ ve Hara Han uykuya yatıp kalktıktan sonra yeniden altın masaya oturup yemek yemeye başlar ve Hıyan Arığ, Hara han’ın yolculuğunda başına neler geleceğini olacakları ve tehlikeleri anlatarak dikkatli olması konusunda uyarır:

*“Hara Martha kız
Senin gelmeni beklemete.
Kırk kat yerin altına inip,
Kırk yılın doğduğunda
Kırk memeli
Kırk oğullu, kırk kızlı
Hitay Arığ’ı sen salıp,
Kırk kulaç kementle
Han Hartığa ağabeyinle buluşmaya varırsın.
Hara Martha kız akli aylı, güneşli olursa,
Ulu ağabeyini karşılayıp
Kolundan tutup, koltuğundan kapıp,
Ulu yurda sokup
Ulu masasına oturutup,
Ulu konuk edip, ikram edip,
Ulu konuşmayı konuşursunuz,
Ulu sözleri söyleşirsiniz.
Sayıp, ikram edip o yanıtlar [verir].
Aylı, güneşli akli iyitp
Şeytan akli girerse [başına],
Yetiştiren babası [ona] iblisten beter görünüp
Arı canına ulaşmaya düşünür.
Zamana dek gelersen
Arı gücünü sınımadan*

Arı canına ulaşmadan
 Asla salmaz [seni] Hara Martha.
 Bağladığı düğümü çözmez
 Düşündüğü düşünceyi gerçekleştirmedikçe
 Salmayan
 Bir kızdır Hara Martha.
 Arı gücün kalmadan
 Altıncı güne gelmeden
 Ayrılıp, ölürsün.
 Ulu gücünü tanımak üzere kapışırsanız,
 Beşinci güne varmadan
 Geçip ölürsün.
 Yer-toprağın üstünde,
 Kara yerin altında
 Bir daha yeniden yaratılmazsın
 Tekrar doyup, dolaşıp gezmezsın,
 Ayın, güneşin ışığını bir daha görmezsin.
 Hara Martha'nın elinden ölün alp
 Bir daha yeniden yaratılıp büyümemekte,
 Tamamen ayrılıp o, ölmekte.
 Arı gücün yetmeden
 Ayrılıp, ölür gidersen
 Ata yurdun kimsesiz kalır,
 Ülkemiz yabancıyla dolar.
 Ulu gücün yetmeden
 Geçip ölür gidersen
 Ana yurdun öksüz kalır,
 Devletimiz yabancıyla dolar.
 Yabancı ülkelerde sen dolaşıp,
 Ağır çileyi çok görürsün,
 Ata yurdun aklına gelecek
 Önünde savunma yapacak
 Kardeş-akraban olmayacak
 Düşman yerlerini dolaşıp gezmezsın,

Zorluk, çileyi çok görürsün,
 Ana yurdunu anımsayacaksın,
 Zorluk-çilene yardım edecek akraba-yainın olmayacak
 Yabancı yerlerde
 Ağır çile gören
 Altın tüylü ak köpeğin
 Önüne gelip [seni] savunmazsa
 Ayrılıp ölürsün.
 Ayın, güneşin gözünü
 Ala gözünle görmezsin.
 Düşman ülkelerde
 Zorluk-çile gören
 Üstün güçlü ak köpeğin
 Geçip ölen canını eviremezse,
 Düşman ülkesinde geçip ölürsün.
 Güneşin, ayın ışığını,
 İki gözünle göremeyeceksin.
 Çocukluk zamanında oynadığın yerlerde
 Otlar bitip [yerlerde] sallanacak
 Yerlerde, zavallı özün,
 Oynayıp dolaşmazsın hiçbir zaman.
 Yaş zamanında dolaştığın yerlerde
 Çiçekler büyüyip [yellerde] sallanacak.
 Yerlerde, zavallı özün,
 Koşturamazsın hiçbir zaman.
 Dolaşıp gezdiğin yolunda,
 Tüy gibi yumuşak başlı otlar büyüyecek,
 Yerlerde, zavallı özün,
 Gezip dolaşamazsın hiçbir zaman.
 Dönerek bastığın can yoluna
 Kırağı başlı otlar çıkacak.
 Ayrılıp öldüğün toprağında
 İrben başlı ot büyüyecek.

Geçip öldüğün diyarında
Kesikli balçık çürüyüp gider.
[Siz] açtığınız yüksek dağlar
Güzel otlarla süslenecek.
Dağları, zavallı özünüz,
Aşıp yürüyemezsiniz hiçbir zaman.
Geçtiğiniz çetin geçitler
Bulanık akmaya devam eder.
Geçitleri, zavallı özün,
Geçmezsın hiçbir zaman.
Seni selamlayan aydın güneş
Aynen ışınlayacak durur.
Zavallı senin güzel gözlerini
Kara balçık dolduracak.
Zavallı o güzel sesini,
Yeller, kasırgalar kapıp götürecek.” (Davletov 2006: 10-11).

Hara Han ala boğanın yanına gelir. Ala boğa Hara Han’a kişi sesiyle konuşur. Hara Han’ın adını ve namını çok duyduğunu fakat gözüyle şimdi gördüğünü söyler ve kendini tanıtır. Sonra da Hara Han’a çok yaşlanmış olduğunu Hıtay Arığ’ın yurduna böyle giderse kesin öleceğini söyleyerek onu uyarır. Hıtay Arığ’ın yurduna gitmeden önce ay kadar yüksek ak karlı zirvelerin arasında altın taşın altında altın bir göl var orada güçlenir, yeniden yaratılırsın der. Güneş kadar yüksek kök karlı zirvelerin arasında da gümüş göl var, atını da oraya götür o gölün suyunu yedi kez dinlenerek içsin eski gücüne kavuşup güçlenir der. Hıtay Arığ’ın yurduna gitmeden önce kırk kat yerin altına inecek yerin orada dokuz türlü tolğay kam var onun bilmediği duymadığı hiçbir şey yok, kamlayıp sana olacıkları anlatsın sen de ona göre davran diyerek Hara Han’ı uyarır. Alp Ah Han ile Kök Han adlı iki kardeş sarı ışık ülkesinde savaşmış öldüler. Onların yurdu hansız kaldı onun ulu halkını alıp kendi yurduna götür, düşman gelip götürmesin der:

“Alp Hara Han
Arka yana bakarak gittiğinde
Ay kadar yüksek
Ak karlı zirvenin eteğinde

Altmış çatal boynuzlu ala boğa
 Altmış ineği gütmekte.
 İki gözlerinden
 Kök alevli od yanıp durmakta.
 Alp Hara Han'ı ayağından başına kadar sınıarak
 Süzmektedir.
 Başından ayağına kadar gözünü dolaştırmaktadır.
 Kara yerden su çıkarmakta,
 Katı taştan ot çıkarmaktadır.
 Boğa sesiyle
 Kişi diliyle konuşmaktadır:
 'Ayın altında alpin ünü yayıldı
 Alpin üstünü Hara Han'ı
 Çatal kulağımla çoktan işittim,
 Ala gözle de ancak şimdi görüyorum.
 Güneş altında hünerli ünü dolaştı
 Er üstünü Hara Han'ı iki kulakla çok işittim,
 İki gözle ancak şimdi görüyorum.
 Alptan üstün alpmışsın,
 Erden üstün ermişsin,
 Ak pora atlı alp Ah Han'ın
 Altmış çatal boynuzlu
 Altmış ineğin bekçisi
 Ala boğa benim.
 Gecesine bekçisi
 Gündüzüne bakıcısı oluyorum.
 Bu yere üstün güçlü alplar
 Ay kadar yüksek ak karlı zirveleri
 Aşarak çok geliyorlar.
 Ata yurduna dönen alp [ise] yoktur.
 Arı güçleri yetmeden
 Yabancı ülkede ayrılıp ölmüştür.
 Üstün güçlü alplar

*Güneş kadar yüksek kök karlı zirveleri
Çok geçip inmiştir.*

*Ana yurduna geri dönen
Er yiğidi yoktur.*

*Üstün güçleri yetmeden
Düşman ülkesine geçip ölmüştür.*

Alp Hara Han,

*Arı gücün tükenmiş
Ayrılıp ölmeye gelmişsin.*

*Yabancı ülkesine sen varıp
Arı gücün yetmediğinden*

Ayrılıp ölür kalırsın.

*Üstün gücün geçip gitmiş
Geçip ölmeye gelmişsin.*

*Düşman ülkesine sen ulaşıp
Üstün gücün yetmediğinden*

Geçip ölür kalırsın.

Vardığın yolun olacak,

Yeniden dönecek yolun [ise] olmayacak.

Tepeden tırmanamayacak kadar yaşlı olmuşsun,

Kütüğü işlemez baltaya dönüşmüşsün.

Yabancı ülkesine sen varsan,

Ağır çileyi çok görürsün,

Arı gücün yetmez

Önünde savunacak kardeşin yok.

Düşman ülkesine sen ulaşsan

İşkence gibi çileyi çok çekersin,

Üstün gücün , senin yetmez

Sana yardım edecek akrabaları yok.

Ay kadar yüksek

Ak karlı zirvelerin arasında,

Altın taşın altında,

Altın bir göl var.

Altın tüylü ördekler

Orada yüzmekte.
 Alp özün Hara Han
 Altın gölün suyunu
 Altı kez dinlenerek içersim
 Onu içmeden sen varırsan,
 Arı güvün yetmeden,
 Yabancı ülkesinde ayrılıp ölür kalırsın.
 Altın gölün suyunu içsen,
 Arı gücün yeniden döner,
 Alp özün, sen yeniden yaratılırsın.
 Güneş kadar yüksek
 Kök karlı zirvelerin eteğinde
 Ah Han'ın küçük kardeşinin
 Yetmiş çatal gümüş gümüş boynuzlu kök boğa
 Yetmiş ineği gütmekte.
 Güneş kadar yüksek
 Kök karlı zirvelerin arasında
 Gümüş taşın yanında
 Gümüş bir göl var.
 Atlayıp bindiğin kara doru atın
 Gümüş gölün suyunu
 Yedi kez dinlenerek içsin.
 Gümüş gölün suyunu içmeden varsa,
 Üstün gücü onun yetmeden,
 Geçip ölür kalır.
 Kırk kat yerin altında
 Kırk memeli,
 Kırk oğullu, kırk kızlı,
 Hitay Arığ'ın ülkesine
 Bugün gitsen, varırsın
 Bugün gitmezsen, varamazsın.
 Alp özün, Hara Han,
 Kırk yıl dolduğunda

Hitay Arığ'ı bağdan salmazsan
 Yalnız Yaratan'a yargılatırırsın.
 Ulu Tanrı'ya suçlatırırsın.
 Alp biçiminde çatal kaya
 Er görünümünde eğri kaya
 Olup ölürsün.
 Kırk kat yerin altına
 İnecek yere varırsan,
 Dokuz türlü Tolgay kam [orada] olur.
 Yer-toprağın üstünde,
 Kara yerin altında
 Dokuz türlü Tolgay kamın
 Bilmediğı, ulaşmadığı bir şey yok.
 Dokuz türlü Tolgay kam,
 Kamlama edip, bilip, anlatıverir.
 Anlattıklarını unutmadan dolaşırsın.
 Unutursan,
 Vardığın yolun olacak,
 Döndüğün yolun [ise] olmayacak.
 Kırk kat yerin altı-
 Hitay Arığ'ın ülkesi, çetin bir ülkedir
 Dört toynaklı malın [oraya] varıp,
 Devirip alacağı bir yer değil.
 Kara başlı erin [oraya] varıp,
 Sağ döndüğü bir yer değildir.
 Üstün güçlü alplar,
 Orada ayrılıp ölmekte.
 Ulu güçte er yiğitleri
 Orada geçip ölmektedir.
 At kemiğı çatal kaya,
 Er kemiğı eğri kayaya dönüşmekte.
 Alp özün Hara Han,
 Kırk yıl bundan önce
 Hitay Arığ'ın ülkesine

Genç, güçlü döneminde gidip,
 Üstün güçlü Hitay Arığ'ı
 Kırk kulaçlı kementle bağladın.
 Kırk yılağına mühlet koyup,
 Sağ ve salim döndün.
 Kırk yık bugün dolmakta
 Senin bağladığın bağı
 Senden üstün alplar çözer.
 Senden üstün alplar çözemeyip,
 Oracıkta ayrılıp ökmekteler.
 Ülkeye ulaşırsan,
 Kendi gözünle görürsün
 Kendi kulağıyla işitirsin.
 Beslediğine beğliklik eden,
 Savunduğına hanlık yapan
 Alp Ah Han, Kök Han iki kardeş.
 Sarı ışığın ülkesinde dövüşüp,
 Arı güçleri kalmadan ayrılıp öldüler.
 Üstün güçleri yetmeden geçip öldüler.
 AH Han'ın altmış ineğini
 Alp yiğide ben vermeden[kaptırmadan]
 Gecede bekçi,
 Gündüz [ise] bakıcı [onlara] oluyorum.
 Alp Kök Boğa Kök Han'ın
 Yetmiş ineğinin bekçiliğini yapıyormuş.
 Sağ ve salim olursan,
 Yabancı ülkelere çok gidersin.
 İki kardeşin dolaştığı yollarını
 Ala gözünle görmek sana da nasip olur.
 Alp Ah Han ile Kök Han'ın
 Yollarını dolaşacak
 İzlerini izleyecek
 Bağından çıkan balaları yok,

İçlerinden çıkan sevdikleri çocukları yok.
Sağ ve salim sen dolaşırsan
Ah Han ile Kök Han 'ın güzel yurdunu
Ala gözünle görüp dolaş.
Top ve semiz mal ve varlıklı halkını
Yabancı birisi götürmesin.
Esen ve sağsen dolaşırsan,
İki kardeşin ulu halkını
Düşman birisi götürmesin.” (Davletov 2006: 14-16).

Hara Han kırk kat yerin altındaki Hitay Arığ'ın yurduna gitmeden önce ala boğanın ona söylediği Dokuz Tüürlü Tolğay Kam'ın yanına gitmeye karar verir. Bu kam dokuz davuluyla kamlayarak Hara Han'a gittiği yerde olacakları anlatarak kehanette bulunur:

“Sekizinci tüürünü kapıp,
Sert kamlamaya başladı.
Sekizinci tüürü sözünü söylemeye başladı,
Konuşmasını konuşmaya başladı:
‘Kara doru atlı Hara Han,
Kırk yıl bundan önce,
Kırk kat yerin altına inip,
Kırk memeli,
Kırk oğullu, kırk kızlı,
Hitay Arığ'la dövüşüp,
Hitay Arığ'a kırk yıllık mühlet verip,
Kırk kulaçlı kementle bağlamıştır.
Kırk yıl bugün dolmakta
Bugün Hitay Arığ'ı salmazsa,
Alp Hara Han için bir alp biçiminde çatal kaya,
Er görünümünde eğri kaya olup ölecektir.
Yeryüzünde yeniden doğmaz,
Yeniden yaratılmaz,
Tamamen ayrılıp o ölecek.
Ata yurdundan çıkıp gelirken,

Alp Hara Han alp atın yolunu görüp
 Kara doru at ona ulaşamadan koştuğunda
 Onu takip ederek, üzümlere gelmiştir.
 Alp atın yolu değil,
 Altmış yordamı çok iyi bilen,
 Elli hileyi fazlasıyla bilen,
 Üstün güçlü yaratılan.
 Altın tüylü ak köpeğin yolu olabilir.
 Altın tüylü ak köpeğin
 Önüne geçmek için koşturacak
 Yer toprağın üstünde
 Kara yerin altında at [daha] doğmamış,
 Çatal kanatlı kuş da yok.
 Alp ak köpek yabancı ülkesinde,
 Ağır çile görüp
 Arı gücü kalmamak üzere
 Düşman ülkesinde işkence gibi çile çekip
 Ulu gücü yetmemek üzere.
 İğne içinden güneşi görmekte
 İt kâsesinden süt içmekte. '
 Alp Hara Han, sağ salim olursa,
 Ala gözüyle görüp kaşılaşır,
 Esen sağ olursa,
 İki gözüyle görüp konuşur.
 Ay kadar yüksek ak karlı zirvenin üstündeki
 Altın gölün suyunu içip,
 Üstün güçlü olup gelmiş.
 Güneş kadar yüksek kök karlı zirvedeki
 Gümüş gölün suyunu kara doru at içip
 Güç toplayıp, bu yere dönmüş.
 Daha [da] bir şey bilemedim,
 Daha [da] bir şey sezemedim. ' Diye
 Sekizinci tüürü suskun oldu.

Tolğay kam, öfkelenip, titreyip, sarsılıp
 Dokuzuncu tüürünü kapıp,
 Vurup, kamlamaya başladı.
 Ulu yel gibi ulumaya
 Ulu su gibi gürmeye başladı.
 Yatan ağaç yatay kırıldı,
 Duran ağaç dikey yarıldı
 Ayas gök bulutlaşmaya,
 Bulutlu gök açılmaya başladı.
 Ak karlı zirvelerde ak duman yayılıp,
 Ayın gözünü kapatmakta.
 Gök karlı zirvelerde gök duman dolanıp
 Güneşin ışığı görünmemekteydi.
 Toğay kamın
 Baktığı gözü köz gibi,
 Soluduğu nefesi alev gibi
 Ağzından çıkan soluğu
 Ak alev olup yayılmakta
 Göğsünden çıkan buğusu
 Kök alev olup saçılmakta.
 Altmış konuşmasını dolu yapmakta,
 Altmış hana ünlenmekte.
 Elii sözünü evirmekte,
 Elli han tarafından işitilmekte.
 Dokuzuncu tüürü
 Altmış öyküsünü döndürmekte,
 Elli sözünü evirmekte:
 'Alp Hara Han,
 Kırk kat yerin altına inip
 Hitay Arığ'ı salıp
 Kırk oğulla, kırk kızla kapışır.
 Görmediği günü orada görür,
 Bilmediği şeyi orada bilir.
 Arı gücü kalmadan,

Ayrılıp ölecek zamanında,
 Altmış yordamı çok iyi bilen,
 Üstün güçlü yaratılan
 Alp üstünü altın tüylü ak köpek,
 Önüne siper durup,
 Ayrılıp ölecek canını korur
 Ulu gücü yetmeden,
 Geçip ölecek zamanında,
 Elli yordamı fazlasıyla bilen
 Üstün güçlü yaratılan,
 Er yiğidi altın tüylü ak köpek
 Geçip ölecek canını korur.
 Alp Hara Han,
 Yabancı ülkesinde
 Altmış yıla kadar kapışıp,
 Ağır çileyi çok görür.
 Ata yurduna dönüp dönmeyeceğini bilmemekteydim.
 Ana yurduna dönüp dönmeyeceği görülmemektedir.
 Arı gücü yetse
 Ata yurduna dönecek arı gücü yetmezse
 Ayrılıp ölecek.
 Ulu gücü yetse
 Ana yurduna dönecek
 Ulu gücü yetmezse,
 Geçip o ölecek.
 Bildiğim şeyi anlatıverdim,
 Sezdiğim şeyi söyleyiverdim.'
 Dokuzuncu tüürü de suskun oldu.
 Dokuz tüürlüü tolğay kam tüürünü kapıp,
 Terini silinip, oturdu,
 Hara Han'a öğüdünü vermekte:
 'Bilinmez şeyi öğrendin
 Tümünü özüne aldın.

İşitilmez şeyi duydun

İçine tümünü aldın.

Bu dünyada tutunamayıp

Şimdiden gidecek gibisin.'

Hara Han, vedalaşıp,

Güzel evden çıkıp

Kara doru ata atlayıp

Kırk kat yerin altın inmek üzere

Kara doru ata kamçıyla vurdu." (Davletov 2006: 22-24).

Ala boğa Hara Han'a seni görmeye ve uyarmaya geldim, bu yüzden de geyiğe dönüştüm, der. Hara Martha'nın iyi düşüncesinin bittiğini artık kötü düşünceli olacağını, dikkatli olmasını, Hara Han'a araka hazırlayıp ikram edeceğini söyler. Fakat bu içkiye büyü yaptığını, kendisini öldürmeye hazırladığını söyler. Ala Boğa Hara Han' Hara Martha'nın içkisini sakın içme ama ona içmediğini belli etme, içmiş gibi davran der. Eğer beni dinlemezsen ölürsün ve yurdun da hansız kalıp düşmanlarla dolar der. Sonra da vedalaşıp yurduna döner:

"Altmış çatal altın boynuzlu ala boğa

İnek sesiyle meleyip

Kişi diliyle konuştu:

'Alp üstünü Hara Han,

Ulu konuşmamı anlatmaya geldim,

Ulu sözümü söylemeye geldim.

Uzun kulaklılar işitmesin diye

Pulan hayvanına dönüşüp

Bu yere ben geldim.

Han Hartığa ağabeyinin Hara Martha kızına

Aylı bilinci bulanıklaşıp,

Şeytan aklı şimdi girmekte.

Arı canına senin ulaşmaya hazırlanmakta.

Güneşli aklını yitirip,

Kara bilinç yerleşti.

Ulu canına ulaşmaya hazırlanmakta.

*Hayvan ve kuş avından eve döndüğünüzde,
 Hara Martha kız, altın masasını kurup,
 Aş yemeğin en iyisini ikram eder,
 Arakanın en sertinden ikram eder.
 Yalnız ağabeyim diye sayarak
 Dokuz kişinin içerek bitiremeyeceği bir sarayı
 Ardına kadar doldurarak arakayı ikram eder.
 Ancak ona büyü yapmış olur.
 Onu alıp içtiğinde,
 Kızıl alevli ateşle yanarsın,
 Kara şimşeklerin kalırsa,
 Yel ve kasırga onları kapıp götürür.
 Hara Martha oraya ve buraya bakınırken,
 İçmiş ve kandırılmış gibi davranıp,
 [Sarayı] yere dökeceksin,
 Ya da kâseyi değiştireceksin.
 Bu konuşmamı işitmeden kaçırırsan,
 Ayrılıp ölür kalırsın.
 Ata yurdun kimsesiz kalır,
 Yabancılarla dolacak.
 Benim sözümü dinlemezsen,
 Geçip ölmez özü
 Geçip ölür kalırsın,
 Ana yurdun sahipsiz kalır,
 Düşmanlarla dolacak.
 Konuşacak konuşmamı anlattım,
 Söyleyecek sözümü söyleyiverdim.
 Altmış çatal boynuzlu ala boğa,
 Vedalaşıp, yer-suyuna [vatanına] geri döndü.” (Davletov 2006: 48-49).*

Hara Han'ın yurdu ve halkı kaçırılınca Hara Han ve Huban Arığ yurduna gelir ve altın masada karısının bıraktığı gizli bitiği bulurlar. Hıyan Arığ bu bitikte olacakları ve kocasıyla kızının yapmaları gerenleri anlatarak kehanette bulunur:

“Altın masanın üzerinde Hıyan Arığ
 Gizli bitik yazıp bırakmış.
 Huban Arığ çok yakından tanıdığı bu yazıyı
 Çok hızlı okumakta:
 2Evlendiğim Hara Han eşimin,
 Ata yurdu kimsesiz kalmakta,
 Yabancılarla dolmakta.
 Ana yurdu sahipsiz kalmakta,
 Düşmanlarla dolmakta
 Tok ve semiz malı sürmekteler,
 Onurlu halkı sürmekteler.
 Kara yerin altından
 Altmış hileyi çok iyi bilen
 Alp üstünü Kök Molat ile Kögetey Mirgen,
 İki kardeş gelip, [her şeyi] götürmekteler.
 Ağır çileyi çok gören,
 Altın tüylü ak köpek,
 Arı gücü tükenip,
 Tok ve semiz malla birlikte gitmekte.
 Zorluk ve çileyi çok gören,
 Altın tüylü ak köpek,
 Ulu gücü yetmeden,
 Onurlu halkla birlikte gitmekte.
 Ala gözlerle görüşmek nasip olmaz,
 İki gözle görüşüp buluşmak nasip olmaz.
 Yalnız kızım Huban Arığ,
 Güzel evde gereçlerini hazırlanıp,
 Demir zırhlarını şimdi giysin.
 Kanlı savaşta giyilecek,
 Kalın zırhlarıyla donansın.
 Gereçlerin hazırlanıp demir zırhlarını giymeze,
 Kalın zırhlarla donanmazsa,
 Ata yurdundan çıktığı yolu olacak,
 Dönüş yolu [ise] olmayacak.” (Davletov 2006: 65).

Altın Tüylü Ak köpeğin izinden giderek ölen insanların ruhlarının olduğu yere gelir ve burada o da ölmüş gibi ağlayıp sızlamaya başlar. Bir süre sonra kızıl kumlu çayıra gelir ve orada atını kızıl kuma dönüştürüp dokuz gün içinde dönmezsem peşimden gelme ve gidip anama düşman ülkesinde ölüp kaldığının haberini ver diye tembihler. Kızıl kuma dönüşen atın üstünde kızıl bir çiçek çıkar:

“Atına atlayarak, Ak Üzütlü ülkesine
 Ak köpeğin yolunu takip ederek,
 İzini sürerek yola koyuldu.
 Silsileli dağlık bi yere çıkıp, atına kamçıyla vurdu.
 Huban Arığ giderken baktığında,
 Ayrılıp ölen halkın ruhları
 Ak Üzütlü ülkesine
 Tek yoldan gitmekteymiş.
 Gece ve gündüz ağlaşıp ağıtlar yayılmakta.
 Oraya giden yollar var,
 Oradan dönen yol [ise] hiç yoktur.
 Huban Arığ, ayrılıp ölmüş gibi olup,
 Ayrılıp ölenlere katılarak
 Ağlayıp, ağıt yakmaya başladı.
 Ayrılıp ölen halkın sürünü
 Huban Arığ’la ağlaşıp ağıtlar yakmakta:
 ‘Kara yeri bırakıp gidiyoruz
 Yeniden dönemeyiz.
 Yerli halktan ayrılıp gidiyoruz,
 Yeniden gelip [ona] katılamayız.
 Zavallı güzel Huban Arığ
 Nasıl ayrılıp öldün?
 Yerli halktan ayrılmak
 Nasıl [da] zor oldu şimdi
 Aydın güneşin ışığını,
 Halkın güzelliğini
 Bir daha biz görmeyiz.’

Daha da çok ağıt yakarak ağlaşıp gitmekteler.
Huban Arığ anladı ki,
Dokuz günde yüzerek geçilmez
Hızlı bir nehre ulaşmışlar.
Huban Arığ yerli halktan kopup,
Kızıl kumlu çayıra gelip
Kızıl kır attan inip,
Konuştı:
‘Atlayarak bindiğim kızıl kır atım
Atlayıp sana bu yerden geçemeyeceğim.
Altmış hileyi kullanarak
Arı canıma ulaşırlar.
Elli hileyi kullanarak
Ulu canıma ulaşırlar.
Bu yerde dokuz güne kadar
Kızıl kum olup yatarsın
Dokuz günü aşarsam [dönmezsem]
Ayrılıp ölmüşüm demektir.
Yolumu takip etmeyeceksin,
İzimi sürmeyeceksin.
Ata yurduna sağ ve salim dönüp,
Orada haber verirsin.
Atlayıp binen alp yiğidin
Yabancı ülkesinde ayrılıp öldüğünü.
Ana yurduna esen ve sağ dönüp gidersin,
Emzirip besleyene anama haber salarsın,
Eğerleyip binen er yiğidin
Düşman ülkesinde geçip kaldığını.’
Yelesini okşayıp, boynunu
Kucaklayıp, silkeleyerek çekiştirdiğinde
Kızıl kır at kızıl kuma dönüşerek [etrafa] yayılıverdi,
Kızıl çiçek, kızıl ipek gibi saçılıverdi.” (Davletov 2006: 76-77).

Huban Arığ, Altın Tüylü Ak köpeği dirilttikten sonra Kök Nincil ile birlikte Huban Arığ'ın yurduna gelirler. Hıyan Arığ ile selamlaşıp altın masaya otururlar. Altın masada karınlarını doyurup sohbete başırlar. Hıyan Arığ, kızı Huban Arığ'a babasının kemiklerini Altın dağa gömdüğünü, bundan sonra babasının yerine han olması gerektiğini anlatır. Huban Arığ'a amcası Han Hartığa'nın öldüğünü onun mezarını yapıp yurduna çeki düzen vermesini söyler:

“Hıyan Arığ konuşımasını yapmaktadır,

Sözünü söylemektedir:

‘Canım balam Huban Arığ,

Çocuk yaşıta giden zn,

Olgunlaşımsı döndün.

Tok ve semiz malını döndürdün,

Ata yurdunu şimdi tutarsın [yönetirsin].

Onurlu halkı sen geri getirdin,

Ana yurdunu sen şimdi sahiplenirsin.

Düşen baba yurdu

Yeniden şimdi kalktı.

Düşen ana yurdu

İkinci kez şimdi yaratıldı.

Sönmüş odumuz

Yeniden şimdi yandı.

Kurumuş otumuz

Yeniden şimdi büyüdü.

Ayrılıp len babanın kemiğini

Altın dağda gmdm.

Ata yurdunu şimdi sen tutarsın,

Yüce halkının hanı olursun.

Bekçilik edene hanlık, besleyene beğlik edersin.

Sağ ve salim sen olursun,

Han Hartığa ağabeyinin

lkesine gidip gelirsın.

Yaşı gelip, Han Hartığa ağbeyin,

Yalnız yatıp, öldü.
Ayrılıp ölen onun mezarına
Alp yiğit uğramamakta.
Kara kayanın içine girip,
Güzelce bir çeki-düzen verirsin.
Üstün alplara yere serdirme,
Belasını arayanlara toprağa serdirme
Öksüzü görsen bağrın acısın
Yalnızı görsen canın acısın.
Yalnız çocuğu er et,
Yalnız kulunu mal et.
Yakında yurtlu halkla
İyilik ve barış içinde yaşamak gerek.
Uzakta yurtlu halka
Düşman olmadan dostluk içinde yaşamak gerek.” (Davletov 2006: 86-87).

Yemek yedikten sonra alp uykusuna yatarlar. Uyandıklarında etrafta neler olup bittiğine bakarlar ve sonra altın masaya oturup yemek yemeye, sohbet etmeye başlarlar. Hıyan Arığ, Huban Arığ ve Kök Nincil’e yerle göğün birleştiği yerde Ay Mirgen ile Kök Mirgen adlı iki kardeşin olduğunu ve onlarla evlenmek için savaşa hazırlandıklarını söyler. Altın Tüylü Ak köpeğin bunu bildiğinden oraya onlarla savaşmaya gittiğini, Altın Tüylü Ak köpeğe yardıma gitmelerini, gökle yerin birleştiği yeri Altın Hus’un tutabilecek gücünün olduğunu söyler:

“Hıyan Arığ şöyle dedi:
‘Uzayın dibinde,
Kara yerin kenarında,
Kızıl alevli odun
Uzaya dek yandığını gördünüz.
O, yerle göğün birleştiği yer olmalı.
Yerle göğün birleştiği
Yerden geçebilecek
Dört toynaklı mal da yoktur
Karabaşlı alp da yoktur.

At kemiği çatal kayaya,
 Er kemiği eğri kayaya dönüşmekte.
 Yerle göğün birleştiği
 Yerin öbür yanında
 Ay kara atlı Ay Mirgen [ile],
 Kök pora atlı Kök Mirgen
 İki kardeş yaşamakta.
 Altmış yordamı çok iyi bilmekteler,
 Üstün güçlü alplar.
 Elli yordamı fazlasıyla bilmekteler,
 Ulu güçlü er yiğitler.
 İki kardeş karısız yaşamakta.
 Sizin doğup büyüdüğünüzü çok iyi bilmekteler,
 Sizi eş edinip yaşamaya hazırlanmaktalar.
 İyilikle razı olmazsanız,
 Arı güçle götürmek niyetindeler.
 Nazıkçe varmazsanız
 Ulu güçle götürmeye düşünmekteler.
 Bunu bilip, altın tüylü ak köpek
 Yere gidip dövüşmekte
 Gökke yerin birleştiği yere varırsanız,
 Geç doğan yaş bala,
 Gökke yerin birleştiğinden
 Öbür tarafa bakamadan
 Ağlayıp, ağıt yakmaktadır herhalde.
 Ona mutlaka yardımcı olun.
 Suyu girdiğinde, sandalınız olur,
 Dağa çıktığınızda, dayağınız olur.
 Yabancı ülkesi altmış hileli,
 Onu yakalamak zor olur.
 Düşman ülkesi elli yordamlıdır,
 İyisini bulmak çileli olur.
 Altmış yordamınız üstün gelse,

*Sağ ve salim dönüp gelirsiniz.
 Altmış yordamınız almazsa,
 Ayrılıp ölür kalırsınız [orada].
 Eli yordamınız fazlasıyla olursa,
 Esen ve sağ geri dönersiniz.
 Elli yordamınız yetmezse,
 Geçip ölür kalırsınız [orada].
 Gökke yerin birleştiği [yeri],
 Üçgen çıplak oğlan Altın Hus tutar.’’ (Davletov 2006: 88-89).*

Huban Arığ ile Hıyan Arığ altın masada otururlarken canlı bir ok uğuldayarak evin önüne gelir. Huban Arığ dışarı çıkıp savaşa hazırlanırken ok gelip Huban Arığ’ın önünde durur. Ateşi sönen okta gizli bir mektup bulur. Kök Nincil, yurdunun ve halkının sürülüp götürüldüğünü, kendisine yardım edip edemeyeceğini sorar. Huban Arığ, gizli bitiği okuyunca sinirlenir ve o da gizli bir bitik yazıp canlı ok ile gönderir:

*“Aralığı aşırı [uçarak]
 Hostonun iyisi uğuldamakta,
 ıslıklı okun iyisi güçlü sesle ısıklık çalmakta.
 Huban Arığ ekipmanını hazırlamaya yetişmedi,
 Katı zırhını giymeye zaman bulamadı.
 Kızıl ipek gömlekli
 Güzel yurttan dışarı koşup
 At bağlanan altın sarçında durup
 İki bileğini sıktı,
 İki eteğini, güç koyarak, çekti.
 Altmış konuşmasını dolana konuştu,
 Yabancı halk onu dinledi.
 Elli sözünü çevire söyledi,
 Onurlu halk onu işitti.
 ‘Arı canlı hosto,
 Arı canıma şimdi ulaşsın.
 Huzurlu düşünceyle atılmışsa
 Önüme gelip şimdi düşsün.*

Evirip atılan ok ise
 Ulu canıma gelip ulaşsın.
 Düzgün düşünceyle atılmış ise,
 Kara yere gelip düşsün. '
 Hostonun iyisi ses çıkararak,
 Sırın iyisi ses sızlayarak,
 Kara yeri kızıl alevle yakıp,
 Huban Arığ'ın önünde
 Kara yere gelip saplandı.
 Ulu gücü kesilmiş,
 Ulu odu şimdi sönmüş.
 Canlı hostoyu döndürmek üzere,
 Huban Arığ, bastırmaya girişti.
 Canlı hostoda gizli mektup yazılmış:
 'Değerli kız arkadaşım Huban Arığ,
 Arı gücüm almadan,
 Tok ve semiz malla birlikte gitmekteyim.
 Ulu gücüm [benim] yetmeden
 Onurlu halkla birlikte sürdürmekteyim.
 Ata yurdundaysan sen,
 Gelip, yardım edebilir misin?
 Ana yurdundaysan sen,
 Gelip, kapışabilir misin?
 Kaburga kemiğimden ok vursa
 Bana bakacak kardeş yoktur.
 Omurga kemiğimden ok vursa,
 Benimle ilgilenecek akrabam yoktur.
 Yardım edecek kardeşler, ağabeyler
 Yardımlaşarak dolaşmaktalar.
 Kardeş-ağabeyi olmayan benim gibiler
 Kara yalnız çile çekmektedir.
 Zamanında yardım edecek akraba yakını olanlar,
 Yardımlaşıp, dolaşmaktadır.

Zamanında yardım edeceği olmayan Kök Nincil

Yalnız olan özüm zorlanmaktayım.'

Gizli mektubu okuyup

Huban Arığ darılıp, öfkelenip

İki bileğini sıktı,

İki eteğini, güç koyarak, çekti,

Gizli mektup yazdı:

'Güzel evden hazırlanıp çıkmaktayım,

Ben varmadan ayrılıp ölme.

Ana yurdundan dolanıp çıkmaktayım,

Ben ulaşmadan geçip ölme.'

Canlı hostoyu çekip,

İçe dönük bir biçimde uzatarak şimdi gerdi.

Arkasından kızıl alevli od,

Uzaya dek yanmaya başladı.

Büyük parmağından damlayıp su aktığında

Huban Arığ konuşmasını yapıp,

Sözünü söyleyip, süreyi belirleyip attı.

'Attığın canlı hosto,

Ata yurduna dönüp

Kök Nincil'in önüne düşüp

Ulu gücün kesilip,

Ulu odun sönüp, durman nasip olsun.'

Hostonun iyisi uğuldayarak

Aralığı aşip yitiverdi." (Davletov 2006: 116-117).

Kaburgasından kanatlı kara doru at Huban Arığ, yolda gördüğü iki koça kamçı vurduktan sonra gelir. Huban Arığ'a çok kötü bir şey yaptığını, Tanrı'ya günah işlediğini, Çelbegen'in kızı Çilbey Arığ kızın geldiğini ve o kızın ona bela olacağını söyler. Eğer Çilbey Arığ kızla savaşırsa dokuz yıl dayanabileceğini, dokuz yıl sonra ölüp gideceğini söyler:

"Kaburgasında kanatlı

Kara doru at gelip, yanaştı.

Yere bakıp, fişkırdı,
 Göğe bakıp, kişneyip, konuştu:
 ‘Huban Arığ, ulu tanrıya [karşı] günah işledin,
 Yalnız yaratana [karşı] yaman ettin.
 Yetmiş kat yer altında [yaşayan]
 Yetmiş başlı Çelbigen’in kızı
 Altmış hileyi aşırı bilen,
 Üstün güçlü Çilbey Arığz kız.
 Güzel hileyle gelmiştir.
 Nasıl bilemedin sen?
 Elli hileyi çok iyi bilen
 Ulu güçlü Çilbey Arığ kız
 Elli hileyle gelmişti,
 Nasıl sezemedin sen?
 Geniş yana rahatlık vermez,
 Kara çilek göze uyku vermez,
 Arı gücü ölçüşmedikçe,
 Huzurlu yaşama engel olur,
 Ulu gücü kavramadıkça,
 Rahat yaşama o izin vermez.
 Çilbey Arığ’ın kapışsarsanız,
 Dokuz yılın ardından
 Arı gücün almadan,
 Ayrılıp ölür kalırsın.
 Ulu gücün kalmadan,
 Geçip ölür kalırsın.
 Dokuz yılın ardından
 İkiniz de birlikte ayrılıp ölürsünüz.
 Çilbey Arığ sağ elini senin üstüne koyup ölür.’” (Davletov 2006: 123).

Huban Arığ, Hara Mükke’yi öldürüp Kök Nincil’in halkını kurtardıktan sonra kendi yurduna gelir ve altın masada oturup sohbet ederler. Hıyan Arığ o sırada Huban Arığ’a Kök Nincil’in yurdunda Tanrı’yı kızdıracak sözler söylediği için kara toprağın yanında

bulunan Gri ve Sarı Işık ülkelerinin alplarının kendiyle savaşmak için hazırlık yaptığını söyler. Bu üstün güçlü alplara altmış hilen üstün gelip elli hilen fazla gelirse kurtulursun fakat üstün gelmezsen ölür kalırsın. Yabancı diyara giden kızım sağ olursa yurduna döneceksin der:

“Tüm sözlerini söyleşmekteler:

‘Canım balam Huban Arığ

Kök Nincil’in ülkesinde

Sert aşî fazla içip,

Aşırı davranıp,

Ulu orta konuşmalarda bulundun.

Üstün güçlü alplar,

Çatal kulaklarıyla işitip,

Arî gücü ölçüşmek üzere hazırlanmakta.

Acı aşî aşırı içip,

Aşırıya gidip,

Aşırı konuşmalar yaptın,

Ulu güçlü alplar,

İki kulaklarıyla duyup,

Ulu gücü ölçüşmek üzere hazırlanmakta.

Engin sırtına rahat yatamazsın,

Badem gözlerine uyku girmeyecek

Kara toprağın üstünde,

Uzayın altında,

Senin konuşmanı işitmeyen, bilemeyen,

Burnundan soluklayan kişi kalmadı,

Dolaşabilen hayvan kalmadı.

Dört ayak koşabilen hayvan kalmadı,

Kanat çırpabilen kuş kalmadı.

Üst dünyadaki tanrılara ulu orta konuştun,

Alt dünyadaki tanrılara aşırı sözler sarf ettin.

Kara toprağın öbür yanında,

Uzayın bir yerinde,

Gri Işık, Sarı Işık ülkesi var.

Ülkedeki üstün güçlü alplar
 Arı gücü ölçüşmek,
 Ulu gücü sinamak üzre hazırlanmakta.
 Altmış hileyi çok iyi bilen,
 Arı güçlü alplar
 Elli hileyi fazlaca bilen,
 Üstün güçlü er yiğitler
 Üstün güçlü alpların
 Altmış hileye getirerek
 Arı canlarına ulaşmaktalar.
 Ulu güçlü er yiğitleri
 Elli hileye düşürüp
 Ulu canlarına kıymaktalar.
 Üstün güç sahibi alplar,
 Ülkeye çok gitmekte,
 İnce hilelere kurban düşüp,
 Ayrılıp ölmektedir.
 Ata yurduna dönen alp yoktur.
 Ulu güç sahibi er yiğitler çok gitmekte,
 Elli hileye düşürüp
 Geçip ölmektedir.
 Ana ülkesine dönüp,
 Geir ulaşabilen er yiğit çıkmadı.
 At kemiği çatal kaya,
 Er kemiği eğri kayaya dönüşmekte.
 Çok halkın canı kesilmekte,
 Çok kişinin kanı dökülmekte.
 Altmış hilen üstün gelse,
 Ata yurduna geri dönersin.
 Altmış hilen almazsa,
 Ayrılıp ölürsün [orada] kalırsın.
 Elli hilen fazla olsa,
 Ana ülkeneye dönüp gelirsın.

Elli hilen yetmezse,
 Geçip ölürsün, [orada] kalırsın.
 Ülkeye ulaştığında,
 Görmediğin şeyi orada görürsün,
 Bilmediğin şeyi orada öğrenirsin.
 Eksik düşüncen orada belli olur
 Beklemediğin düşünceler orada doğar.
 Anandan emdiğin ak sütünü
 Ağzında tadını anımsayacağın gün olacaktır.
 Atanın sıvazladığı yumuşak vücudunun
 Ağrıyacağı günün olur.
 Benim bu konuşmamın,
 Aklına yeniden gireceği günün olacak.
 Ulu konuşmamı anlattım
 Unutmadan onu dolaşırsın.
 Söyleyecek sözümü söyledim,
 Sen onun üzerinde düşünüp dolaşırsın.” (Davletov 2006: 138-139).

Hıyan Arığ ile Huban Arığ altın masada oturup yemek yerlerken Altın Tüylü Ak köpek gelip Gri Işık ülkesine gideceğini söyler. Hıyan Arığ, kızı Huban Arığ’a altın tüylü ak köpeğin peşinden gitmesini Gri Işık ülkesine gidiş yolunun açık olduğunu fakat dönüş yolunun gri duman tarafından örtülmüş olduğunu söyler:

“Hıyan Arığ konuştu:
 ‘Orta dünyanın üzerinde
 Alt dünyanın enginliklerinde
 Alp doğup yetişsin
 Altın tüylü ak köpek gibi.
 Alp yaratılıp büyüsün
 Altın tüylü ak köpek gibi.
 Ayrılıp ölecek yerinde
 Atan olup o dolaşmaktai
 Onun sözlerine kulak ver.
 Geçip ölecek yerinde,

Anan olup yardımına koşmakta.

Onun sözlerini iyice işit.

Gri Işık ülkesine

Giden yollarınız açık gözükmekte,

Bu ülkemize geri dönüş yollarınız [ise]

Gri duman tarafından örtülmüştür.

Çok ağır, çok zor ülkeye gidiyorsun. ’’ (Davletov 2006: 141).

Huban Arığ Gri ve Sarı Işık ülkesinden geldikten sonra annesi ile altın masaya gelip konuşur. Annesi Hıyan Arığ yaşayacak gün yaşadığını ve ölümüne altı gün kaldığını söyleyerek öleceği günü bildiğini ifade eder. Ölünce vasiyet olarak babası Hara Han'ın yanına gömmesini söyler. Ardından Hıyan Arığ bekçi ve bakıcıların geceleri görünmeyen bir şeyin gelip mallarını çalıp götürdüğünü söylediklerini, yarın olunca görünmez bu şeyin ne olduğunu anlamak için izini bulmaya çalışmasını söyler:

“Hıyan Arığ vasiyet sözünü söyledi:

‘Canım, balam Huban Arığ,

Yerli halkın kağanı,

Güdülen malın iyesisin.

Irakta yurtlu halkla

Düşman olmadan, dostane ilişkiler içinde yaşa.

Yakında yerleşik halkla

Yamanlaşmadan, iyi bir dostluk içinde otur.

Öksüz ve zayıflara yüreğinle acıyıp

Büyütüp beslersin, yetiştirirsin.

Yaylaya dolu mal büyütürsün,

Yurda dolu halk yaşatırsın.

Yaşamam gereken yaşamı tamamladım,

Yaşanacak yaşamı doldurdum.

Gri Işık ve Sarı Işık ülkelerine gittiğinde

Geri dönmeni bekleyemeyip, ayrılıp öleceğimi düşündüm.

Huzurlu ve sağlıklı geri dönmeni,

Huzur ve sağlık içinde bekleyebildim.

Ayrılıp öleceğim güne
Altı gün kaldı şimdi,
Ayrılıp ölen bedenimi
Baban Hara Han'ın yanına gömersin.
Güzel yurdu elinde tutup
Kara yalnız kalırsın.
Geceye, bekçi olanlar,
Gündüze bakıcı olanlar
Günlerce gelip demekteler ki
Göze görünmeyen bir şey
Gece gelip her zaman
Güzel tok ve semiz malı çalıp götürmektedir.
Yarın bu şeyin,
Yolunu izleyip, izini bulmaya çalışırsın.
Göze görünmeyen bu yaratık
Hileyle dolaşmakta.
Senin arı canına ulaşmayı hedeflemekte.
Sen de ona karşı hileyle mücadele etmezsen,
Senin arı canına o ulaşacaktır.''' (Davletov 2006: 171).

Huban Arığ ve anası alp uykusundan uyandıktan sonra malın bekçisi Altın Tas'ın geldiğini görürler. Altın Tas, gece yine görünmez bir varlığın bir hayvanı götürüp gittiğini fakat kendisini görmediğini söyler. Huban Arığ bunun üzerine kendisinin bu gece bekçilik yapmaya gideceğini bu durumdan kimseye bahsetmemesini söyleyerek Altın Hus'u gönderir:

“Kilitli kapı ardına kadar açıldı,
Erkinli kapı sonuna kadar açıldı.
Geceye bekçilik eden
Altın Tas, içeriye girip
Saygı sunup, esenlikler dileyip, dedi ki:
‘Kağanım, beğim Huban Arığ,
Tam ortamdan kesilmek olsun,
Tam ortamdan yarılmak olsun,

*Hiçbir şey gizlemeyeceğim,
 Hiçbir şey örtmeyeceğim.
 Dışında tat yoktur,
 İçimde kırım yoktur.
 Tinimi kessen, tinim kopar,
 Vücudumu kessen, kanım akar.
 Bugün gece göze görünmeyen yaratık
 Yeniden bir hayvanı alıp götürdü.
 Yakalamak [onu] istersen, gözle görünmemekte.
 Her gece birer hayvan yitirilmektedir.
 Böyle devam ederse, bütün malımızı götürecektir.
 Ne yapalım, ne edelim, diye
 Sormak üzere sana geldim.” (Davletov 2006: 172).*

Huban Arığ, malını tek tek götüren görünmez varlığın ne olduğunu anlamak için gece kök ormana gitmeye karar verir. Evine gelip altın masya oturur ve yola çıkmadan önce karnını doyurup anasıyla sohbet eder. Anası Hıyan Arığ’ın bir tarafa gidip ağladığını bir tarafa gidip güldüğünü görür ve anasına bunun sebebini sorar. Anası Hıyan Arığ kızına ölmek üzere olup kendisini son kez gördüğünü o yüzden ağladığını söyleyerek gözyaşına boğulur. Daha sonra devam ederek altmış hileyi çok iyi bilen üstün güçlü yaratılan Alp Molat’ın malını gizli gizli kaçırdığını böylece kendisine onu eş yapmayı düşündüğünü söyler:

*“Şimditok ve semiz malını götüren,
 Alpın peşine düşersin.
 Ata yurduna geri dönmeni
 Ala gözümle göremem.
 Sevdiğin yüzünü
 Son kez görüyorum.
 Sevdiğim güzel sesini
 Son kez dinliyorum.
 Son kez yan yana oturup seninle konuşacağız şimdi.
 Gözle yeniden görüşemeyeceğiz,
 Son kez ikimiz*

Severek konuşacağız.

Bir daha seninle analı kız

Bağrımıza basarak konuşamayacağız.” (Davletov 2006: 173).

Ah Molat, Huban Arığ’ı altın masaya çağırınca nereden geldiği belli olmayan altın tüylü ak köpeğin sesini duyar. Altın tüylü ak köpek Huban Arığ’a Ah Molat’ın yemeğinden hiçbir şekilde yememesini yerse yurdunun ve halkının hansız kalacağını söyler:

“Alt dünyadan mı,

Üst dünyadan mı [geldiği] belli olmayan

Altın tüylü ak köpeğin sesi

Sağ kulaktan girip

Sol kulaktan çıkıverdi:

‘Kağanım, beğim Huban Arığ,

Ah Molat’ın aşını bir kaşık bile yeme,

Suyundan bir yudum bile içme.

Acıktın diye aşından yediğinde

Atanın yurdu kimsesiz kalır,

Yabancılarla dolar,

Ak duman oluşup yayılır.

Susadın diye [ikram ettiği] suyundan yudum aldığında

Ananın ülkesi ıssız kalır,

Düşmanlarla dolar.

Kök duman sivrulup yayılır.’

Huban Arığ duymaz şeyi işitti,

Bilmez şeyi öğrendi.” (Davletov 2006: 178-179).

Huban Arığ bir şey konuşmadan şarkı, türkü söylemeye başlar. Bu sırada da bu yaşlı ihtiyarın kendisine üstün gelemeyeceğini düşünür. Bu sırada yaşlı ihtiyar da konuşmaya başlar. Şarkı ve türküsünü duyunca çok etkilenip üzüldüğünü, bu dünyaya evlenmemek için geldiğini, hiçbir alpin kendisiyle evlenmeyi ikna edemeyecek kadar güçlü ve akıllı olduğunu söyler. Yaşlı ihtiyar Huban Arığ’a orta ve alt dünyada onunla evlenmek isteyen çok sayıda alp olduğunu, eve gittiğinden kendisine arkadaşının toy davetinin geleceğini kendi haliyle asla gitmemesini söyler. Şeytan kılığına bürünüp atını da çürük yularla bir ata

dönüştürerek git der. Eğer dediklerimi yapmazsan gidiş yolun olacak ama dönüş yolun olmayacak der:

*“Konuşmayan ihtiyar konuştu,
Söylemez özü söyledi:
‘Huban Arığ, çaldığın ezgiyi,
Söylediğin türküyü dinleyip,
Gözyaşlarıma boğuluyorum,
Burun suyumdan soluğum kesiliyor.
Sevdiğim sesini
Yel ve kasırga kapmasın,
Sevdiğim güzel özüne
Kara toprağın altına yatmamak nasip olsun.
Engin orta dünyanın üstünde
Alt dünyanın üzerinde
Arı ve güzel doğan
Huban Arığ sensiz herhalde
Yabancı ülkesine eş olarak gitmemek üzere yaratıldın,
Yabancı ülkede eş olarak yaşamak üzere yaratılmadın.
Engin dünyamız üzerinde
Seni tanımayan, seni bilmeyen kimse yoktur.
Tatlı sözle yabancı ülkeye gitmemek üzere
Güzel özün yaratıldın.
Arı güçle seni [eş olarak] almaya çalışırlarsa,
Arı güçleri sana yetmez
Tatlı sözle seninle evlenemeye kalkıştıklarında [boşuna, çünkü],
Evlenmemek üzere yaratıldın.
Ulu güçle eş olarak edinmeye çalışırlarsa,
Ulu güçleri sana dayanmaz.
Orta dünya ve alt dünyada çok sayıda alp,
Seni alıp, evlenmeyi düşünüyor,
Ancak sana yaklaşımdan korkuyor.
Buradan eve döndüğünde,*

Kök Nincil'den

Toya çağırmak üzere birisi gelecek.

Ulu toya sen gidersen,

Özün asla gelmezsin.

Arı ve güzel olan özün, şeytan kılığına bürünüp,

Abahay özün iblis kılığına girerek

Atlayıp bindiğin atını

Çürük yularlı, hahpas eğerli

Tamamen yaralı çabağaya dönüştürüp biner gidersin.

Bürünmeden gittiğinde ise,

Gittiğin yolun olacak,

Dönüş yolun ise olmayacak

Alp yiğitler seni eş olarak almak için

Arı güçlerini sınyacaklar.

Ulu bu konuşmamı,

Unutmadan yaşa.

Ulu bu sözümü,

Belleğinde hep tuttu.” (Davletov 2006: 192-193).

Huban Arığ, Kök Nincil'in toyundayken nereden geldiği belli olmayan bir şekilde altın tüylü ak köpek gelir ve haber getirir. Huban Arığ'a üç yıldır buradasın ama yurduna bakmadın ata yurdun düşmanlarla doldu, halkını ve malını sürüp götürdüler der ve hızlıca oradan uzaklaşır:

“Köpek sesiyle sızlanıp,

Kişi diliyle konuştu:

‘Kağanım, beğim Huban Arığ,

Üç yıla kadar

Ulu toyda sen oldun,

Ulu yurdunu ulu gözüyle görmedin,

Uzun kulağınla dinlemedin.

Ulu yurdun ıssız kaldı,

Yabancılarla doldu.

Ana ülken ıssız kaldı,

Düşmanlarla doldu.

Tok ve semiz malı sürdüler,

Albahtı halkını tutsak götürdüler.

Tok ve semiz mal ile albahtı halkın

Peşinden iz sürmekteyim. '

Altın tüylü ak köpek [bunları söyledikten sonra], döndü,

Kara toprağı yırtarcasına tekmeleyip koşmaya girişti. ” (Davletov 2006: 204).

Huban Arığ, düşmanı Kök Mirgen ile Kögetey Mirgen kardeşi öldürüp halkını yok ettikten sonra altın tüylü ak köpek gelir. Huban Arığ'ın gücü tükenmiş, gücü tükenmiş durumdadır. Fakat Kök Mirgen'in doğan oğlunun ad almadan önce öldürülmesi gerekmektedir. Altın tüylü ak köpek Huban Arığ'ın bu durumunu görünce, beş günde geçilmeyen Buz denizinden bütün vücudu donarak karşıya geçmesini ve altın göle ulaşmasını, orada yıkandıktan sonra yeniden yaratılmış gibi olacağını söyler. Altın göle dönüşen kişinin dedesi Altın Kris olduğunu, gücünün yarısını kendisine vereceğini anlatır:

“Altın tüylü ak köpek

Kişi diliyle konuştu:

‘Kağanım, beğim Huban Arığ,

Beş gün boyunca yüzerek

Buz denizin karşı tarafına [ve],

Pus Han'ın ülkesine,

Bu zaman dek,

Karabaşlı alp ulaşamadı,

Dört toynaklı mal ayağını basamadı.

Üstün güç sahibi alplar ayrılıp ölmekte,

Ulu güç sahibi er yiğitler geçip ölmekte.

At kemikleri çatal kaya,

Er kemikleri eğri kaya biçimde yığılmakta.

Beş gün boyunca yüzülerek geçilemeyen,

Buz denizine sen girsen,

Öbür yana yüzüncüye kadar,

Baldırın kırılınca dek donar,

*Kıyıya ulaşır, sudan üzerine seğirdiğinde,
 Altın gölün dalgalandığını görürsün.
 Gölün suyundan içip, içinde yunarsın.
 Ondan sonra yeniden yaratılmış,
 Yeniden doğmuş gibi olursun.
 Altmış yöntemi fazlasıyla bilen
 Alp üstünü Altın Kris taydan
 Altın göle dünüşüp, yatmakta,
 Senin gelmeni beklemekte.
 Ulu tanrı izin vermedi,
 Ulu denizi geçmem [için].
 Yalnız yaratan beni yaratmadı,
 Deniz aşırı gitmem [için].
 Buz denizini yüzerek geçip,
 Kıyıya doğru seğirdiğimde,
 Alp biçimli çatal kaya,
 Er biçimli eğri kaya olup donakalırım.
 Bu dünyada yeniden dolaşamam,
 Yeniden senin yanında olamam.
 Güzel yurdu dönüp,
 Tok ve semiz mal ile albahtı halka,
 Bakıp, bekçilik ederim.” (Davletov 2006: 216-217).*

3.2.5. Olağanüstü Saç Motifi

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanındaki kadın kahramanlar içinde bekâr olduğunu gösteren sembol olarak görmekteyiz. Ayrıca bu saçlar “altmış saç örgüsü omzuna yayılmış, elli saç örgüsü omzuna dökülmüş” şeklinde ifade edilir. Bu da kanaatimizce kızların güzelliklerini ortaya kotmak için söylenir. Altın Arığ’da diğeri de Çibetey Han’ın eşi olan Alp Han Kız’da, Han Tibet’in kızı Han Çaçağ’ta, Ay Mirgen’in kızkardeşi Altın Nakış’ta hep bu şekilde anlatılan saçlardır. Altın Arığ’ın saçlarının uzunluğu atının yelesine kadar diyerek ifade edilir:

“Altmış saç örgüsü, atın yelesine kadar

Uzanıp, sırtına dökülüyor.

Elli saç örgüsü at yelesine kadar

Uzanıp, omzundan, boynundan aşağı doğru yayılıyor.” (Özkan 1997: 269).

Diğerlerinden farklı olarak Alp Han Kız’ın saçlarının altın gibi sarı olması ifade edilir. Diğer kahramanların saç renginden söz edilmez. Bu da sarının menfi rengi ifade etmesiyle o dönemde Alp Han Kız’ın menfi bir tip olması arasında bağlantı kurmak gerekebilir:

“Alp Han Kız, Altın Arığ ile

Kapışıp vuruşmak için

Yakasının ucundan kavrayıp kapmak istemiş,

Altın Arığ kaptırmamış.

Sol eliyle altın saç örgüsünden tutup,

Alp han Kız’ı dolayarak kavrayıp

Alp Han Kız’ın başını

Kara yere sıkıştırarak basmış.” (Özkan 1997: 141).

Han Orba Destanı: Altın Harlıh, Ay Arığ’a Han Mirgen ile evlenmesi gerektiğini söylediğinde saçlarının çift örgü olacağını ve el yurdunda yaşamının yaratılışında var olduğunu söyler:

“Çifte örgülü kız evladı,

El yurdunda yaşamak için yaratıldı.

Milletinin arkasından gelen eşin

Kara doru atlı Hara Han’ın oğlu

Kandan kızıl doru atlı

Han Mirgen kardeşim olacak.” (Aktaş 2011: 126).

Alplar geldiklerinde atlarından inip selam verirler, atlarını altın sarçına bağlarlar. Onlar gelince toy da başlamış olur. Burada kadınlar Ay Arığ’ı alıp şarkı söyleyerek örgülü saçlarını çözüp çatallı örgü haline getirirler. Böylece saç toyu da yapılır ve saç toyundan sonra evlilik toyuna da devam edilir:

“Toyda biriken halk,

Karınca gibi hareket ediyor.
Altmış kazanı yan yana dizip,
Et doldurarak kaynattılar.
Altın sarçına atlarını bağlayıp.
Büyük eve girdiler.
İçeri girip, selam veriyorlar,
Eşiği geçip, esenlik diliyorlar.
Tarak tutan mahir kadınlar
Taralarını süslüyorlar
Ay Arığ kızın güzel saçlarını
Düzgün bir şekilde düzelttiler.
Altmış örgüsünü
Çatallı saç örgüsü yaptılar.
Elli örgüsünü
İki örgü yaptılar.
Saç toyu yapıldığında
Büyük bir masa kuruldu.” (Aktaş 2011: 131-132).

Kök Han’ın yurdundaki toy bittikten sonra alplar Hara Han’ın yurdunda hazırlanan toya giderler. Hara Han’ın yurduna geldiklerinde halk toya başlar. İlk önce Kök Nincil’in saç toyunu yaparak saçları çift örgü yaparlar:

“Sevinip, toya gelen halk
Karıncadan da çoktu,
Saç ören neneler
Taraklarını tutmuş.
Kök Nincil’in şalını çıkarıp,
Saçlarını ördüler.
Altmış örgüyü
Güzelce çifte örgü ettiler.
Elli örgüyü iki örgü yaptılar.” (Aktaş 2011: 176-177).

Huban Arığ Destanı: Hara Hat’ın kara tarağıyla tarayınca alp yaratan saçları vardır:

*“Huban Arığ, göz atıp baktığında,
 Kara kayanın dibinde,
 Kara zırhlı Hara Hat’ın,
 Kara tarak tutunup
 Altmış örgüsünü taramakta.
 Sağ yandan taradığında
 Altmış-yetmiş alp yaratılıp
 Kılıç, mızrak tutuna
 Kanlı savaşıa gidip katılmakta.
 Sol yandan taradığında
 Seksen-doksan alp yaratılıp,
 Kanlı savaşıa girmekte.”* (Davletov 2006: 72).

Huban Arığ, Ak Üzüt ülkesine geldiğinde alnından bir demet saç alıp kendi silüetini yaratır. Kendisi de ak çiçek olup büyümeye başlar. Huban Arığ Ak Üzüt ülkesindeki tehlikeden kurtulduktan sonra kendi özüne döner:

*“Huban Arığ tüm yordamını kullanarak
 Alnından bir saç demetini koparıp
 Kendi biçimini vererek kendi yerine koydu.
 Huban Arığ ak çiçek olup büyüdü.”* (Davletov 2006: 79).

...

*“‘Tamam, gerçekten, Huban Arığ,
 Ak Üzüt ülkesinde
 Ayrılıp ölen senin sürünün gelmiş’ diyerek,
 Dokuz oğlan, dokuz kız, fark etmeden Huban Arığ’ı,
 Ak Üzüt ülkesine [gitmesine] izin verdiler.
 Huban Arığ esas olan özü, ayağa kalktı,
 Ölen kişilerin sürünlerine katıldı.”* (Davletov 2006: 80).

Ay Mirgen ile Kün Mirgen, kız kardeşlerini çağırırlar ve evlenecekleri kızların onlara güzellikle gelmediğini söylerler. Bunun üzerine dokuz başlı kara kayanın kapısı açılır ve dokuz saç örgülü çiltek saçlı, alnında altın boynuzu olan bir kız çocuğu gelir. Üç alpa

selam verip kızların evlenip saçlarını iki örgüye çevirerek başka yurttan yaşamının kaçınılmaz bir kader olduğunu söyleyerek abileri ile evlenmelerini söyler. Huban Arı bu duruma çok sinirlenir ve ne yemek ne de su içmeyiz der. Haan Hıs o zaman güzellikle değil zorla ağabeylerime sizi alırım diyerek meydan okur:

“Ay Mirgen ve Kün Mirgen kardeşler

Saksağan gibi ötmekte,

Solucan gibi uzanmakta,

Karga gibi ötmekte,

Yılan gibi kıvrılmakta.

Ay Mirgen kız kardeşini çağırmaktadır:

‘Can kardeşim Haan Hıs,

Kız kişilerle çıkıp bir konuş.

Huzurlu dilde ikna olmuyorlar,

Arı güçle tanışmak istiyorlar.

Nazik dille anlaşmaya gelmiyorlar,

Ulu gücü ölçüşmek niyetleniyorlar.’

Dokuz başlı kara kayanın kapısı açılıp,

Dokuz saç örgülü, çiltek saçlı,

Alnında altın boynuzlu, kızıl ipek gömlek giyen,

Kız balası çıkverdi.

Altın boynuzu ayın altını,

Döndüre aydınlatmaktadır,

Güneşin altını etraflica parlatmaktadır.

Donuk toprağı diz kapağına kadar,

Erik toprağı eteğine kadar

Katı topraktan su çıkacak kadar,

Katı taştan ot çıkacak kadar

Haan Hıs [adımlarını basarak] yürümektedir.

Eteği yayılıp, saçı yellenip,

Yana gelerek el sıkı,

Sırasıyla esenlikler dileyip, saygılarını sundu.” (Davletov 2006: 97).

Huban Arığ, Sarığ Teek'i öldürdükten sonra oradan uzaklaşmak isterken karşısına kıvırcık saçlı yedi tulun saç örgüsü olan bir kız çocuğu çıkar. Sarığ Teek'in abisi olduğunu ve Huban Arığ'ı öldürüp abisinin yanına eş olarak yatıracağını söyleyerek bağırır ve Huban Arığ da kıza ağabeyinin yanına sen yatarsın der ve savaşmaya başlarlar. Kavga devam ederken Salaçın Arığ, öleceğini anlar ve abisi ile ölse de ayrılmadan yaşayacağını söyler. O sırada Huban Arığ Salaçın Arığ'ın sırtını altı yerden belini kırarak abisinin yanına atar:

*“Huban Arığ dönüp gidecekken,
Önünde kıvırcık saçlı
Yedi tulun saç örgülü kız bala durup
Konuşmasını konuştu,
Sözünü söyledi:
‘Altmış ezgiyi evire çalan,
Arı ve güzel Huban Arığ’ı
Huzur ve salıkta olduğunu ala gözümle görüyorum.
Şarkını dinleyip yüreğim dayanamadı,
Gözyaşımdan dolayı boğuldum,
Burun suyumdan dolayı soluğum kesildi.
Sarı sara atlı Sarığ Teek'in kardeşi
Salaçın Arığ benim.”* (Davletov 2006: 163).

Huban Arığ, Ah Molat'ın yurdunda hileyle kandırılmaya çalışılacağını öğrenince hemen saçından bir saç koparır ve kendi kılığına çevirir. Kendisini de kara bir sineğe dönüştürür:

*“Huban Arığ, başından bir saç koparıp
Özünün kılığına dönüştürüp altın masanın arkasına oturttu.
Özü ise karasineğe dönüşüp
Kıpraşıp uçmaya başladı.”* (Davletov 2006: 179).

Kök Nincil'in evlilik toyunda örgülerini söküp iki tane örgü haline getirirler. Kök Nincil bu sırada bekâr hayatına veda ettiği bir şarkı söyler. Yaşlı insanlar da ona hayır duası ederler:

Alp Kök Nincil kızın

Altmış sürmesini çözdüler,
 Çatal tulun haline ördüler.
 Elli sürmesini çözdüler,
 İki tulun haline getirdiler.
 Güzel doğan Kök Nincil,
 Öne doğru döndüğünde, ay gölgede kalmakta,
 Geri döndüğünde ise, güneş gölgede kalmakta,
 Oyun oynadığı çocukluk zamanını
 Otuz ezgiyle uğurlamakta.
 Elli sürmesli gençlik dönemiyle
 Elli ezgiyle vedalaşmakta.
 'Kırk sürmesli kız zamanımı
 Bağırsam da geri döndüremem.
 Güzellik içinde dolaşan öörem kızlarım
 Güzellikler onu uğurlayıverin.
 Altmış sürmesli değerli o dönemimi,
 Altmış atla peşinden koşsam da geri döndüremem.
 Altmış sürmesli değerli kızlarım
 Değerli o dönemimi yolcu ediverin.
 Elli sürmesli can özüm
 Elli atı peşinden sürsen de geri döndürülemez,
 Elli sürmesli can kızlarım,
 Can özümü uğurlayıverin.'
 Bunu dinleyip kız balalar,
 Üzülüp, gözyaşlarını silindi.
 Aksakallı ihtiyar
 Araçon aşu eline alıp, hayır dua okudu:
 'Yalnız odun yanmamakta,
 Yalnız erkek yaşamamakta.
 Gece kucaklaşıp uyunuz,
 Koyunlarınız sıcak olsun,
 Ahır dolusu malınız olsun,
 Ev dolusu balanız olsun,
 Gözümüzün ışığı olursun,

*Karnımızın güvencesi olursun.
Zamanlı şeyin zamanı vardır,
Gelenekli şeyin geleneği vardır.
Yanan ateşiniz sönmesin,
Yazgınız kesilmesin. ’’ (Davletov 2006: 199).*

...

*“Altmış sürmesli kız bala
Çatal tulunlu hatun olup
Değerli evin nuru ol.
Elli sürmesli kız bala,
İki tulunlu hatun olup,
Ulu yurdun canı ol.
Er yiğidin güneşli ol,
Alp kişinin ayı ol.
Burcunuz sönmesin,
Yazgınız kesilmesin.
Ayrılmayan yaşam bundan böyle sürsün,
Mutlu yaşamınız başlasın. ’’ (Davletov 2006: 200-201).*

Huban Arığ’ın dedesi Altın Kris’in çocukları Ah Öleñ ile Kök Öleñ evlenecekleri kızları bulup toya başlayınca altmış saç örgüsünü çözüp çatal tulun saç örgüsüne çevirirler:

*“Atlayıp binen Ah Öleñ ile Kök Öleñ
İki kardeş, yurtlarına geri geldi.
Evlenecekleri gelinlerini getirmişler.
Altmış-yetmiş kız,
Altmış-yetmiş hatun,
Altmış sürmes saç örgüsünü [gelinlere] çözdü,
Çatal tulun saç örgüsü şeklinde ördü. ’’ (Davletov 2006: 259).*

3.2.6. Uyku Motifi

Han Orba Destanı: Han Orba ve Han Mirgen, kandan kızıl doru atı kurtarıp yurda geldiklerinde anne babalarıyla birlikte alp uykusuna yatarlar:

“Büyük eve babalı oğul,
 İkisi birlikte girdiler.
 Analı-kız girdiğinde
 Masanın başına oturdular.
 İki çocuğunu da kucaklayıp,
 Hara Tarğah konuştu:
 ‘Çok sıkıntı gördünüz,
 Uykunuzu almadan çok gezdiniz.
 Sizin dokuz gün boyunca
 Alp uykusunu uyumanız gerekir.’
 Han Mirgen ile Han Orba
 Dokuz güne ulaşarak
 Alp uykusundan uyandılar.
 Karı koca bunları görüyorlar.
 Çocuklarını görse,
 İki kardeş bir kişi gibi,
 Sanki tek çocuk doğmuşlar.
 Han Orba kızı görseler,
 Derin uykusunu uyuyup
 Derin nefes aldığında
 Kötü yiğitleri, burnunun içine
 Çekecek gibi oluyor.
 ‘Han Orba yiğit kızım
 Güzelce yaratılmış’ - deyip,
 Hara Tarğah konuşmuş.
 Hara Han biricik oğluna,
 Han Mirgen’e acımış.
 Defalarca görse, anasına inanmadan,
 Han Orba kızı iyi yaratılmış.
 Karı koca Hara Han ile Hara Tarğah
 Konuşulmayanları söylüyorlar.
 Sakladıkları fikirlerini dile getirmişler.
 Yaşlı kadın bunları bilseler,
 O günden sonra iki kardeş

Altı gün uyumuşlar.” (Aktaş 2011: 100-101).

Han Mirgen ve Han Orba uzun bir alp uykusundan tan atıp güneş çıktığında uyanıp demir yataktan kalkarlar:

*“Dışarıda tan attığında,
Kıpkızıl güneş çıktığında,
Han Mirgen ile Han Orba kız
Gerinerek uyandılar,
Demir yataktan kalktılar.” (Aktaş 2011: 103).*

Han Mirgen ve Han Orba, Ay Arığ kızı eş almaya gitmeden önce derin bir uykuya yatarlar:

*“Akşam olunca, iki kardeş
Derin uykuya daldı.
Dışarıda gün doğduğunda,
Kızaran güneş çıktığında,
Altı ayaklı yataktan doğrulup,
Suyla yıkanıp sütle temizlenip,
Altın masaya oturdular.” (Aktaş 2011: 124).*

Han Mirgen ile Ay Han’ın toyu bittikten sonra yorgun bedenlerini dinlendirmek için derin bir uykuya yatarlar:

*“Uzun müddet dinlenemeyen kişiler,
Büyük eve girip,
Yatak döşek hazırlayıp,
Yatıp, iyice bir uyku çektiler.
Dinlenip uyuyan yiğitler
Günü geceyi uyuyarak geçiriyorlar,
Ay karanlığında geceliyorlar,
Dışarıda gün doğduğunda,
Güneş kıpkızıl olup çıktığında,
Altı ayaklı yataktan doğrulup,*

*Suyla yıkanıp, sütle temizlenip,
Altın masanın başına oturup,
Yemek yiyorlar.” (Aktaş 2011: 135).*

Hazır Han’ın yurdundaki savaştan gelen Han Orba ve Han Mirgen anne ve babalarının öldüğünü öğrendikten sonra da çok üzülrler ve Han Orba, Han Mirgen ve Han Mirgen’in oğlu dokuz günlük alp uykusuna yatarlar:

*“Büyük elemi gören üç yiğit,
Altı ayaklı yatağa yatıp,
Dokuz güne (kadar) uyudular.
Büyük evin içinde
Sadece Ay Arığ uğraşıyor.
Yatıp uyuyan üç yiğit,
Dokuz gün boyunca uyuyup,
Altı ayaklı yataktan kalkıp,
Su ve süt ile temizleniyorlar.” (Aktaş 2011: 152).*

Kök Nincil ve Han Çibek’in toyu yapıp halk dağıldıktan sonra dinlenmek için dokuz gün boyunca alp uykusuna yatarlar:

*“Büyük evde kalanlar,
Doyuncaya kadar yiyip,
Demir zırhlarını çıkardılar,
Sert zırhlarını soyundular.
Çok sıkıntı çeken yiğitler
Evlerinde dinlenmek için
Altı ayaklı demir yatakta
Dokuz gün boyunca uyudular.” (Aktaş 2011: 179).*

Tas Han ve Pus Han’ın yurdundan gelen alplar yapacakları şeyi yapıp, misafirlerini de uğurladıktan sonra Ay Arığ hariç hepsi alp uykusuna yatar:

“Konuşmalarını bitirdiklerinde

*Görecek olsalar, yıl kaynaşıp,
 Asy değişip, çok zaman geçmiş.
 Eziyet ve sıkıntı yaşayan yiğitler
 Yiğit uykusuna daldılar.
 Büyük evin içinde
 Ay Arığ da ev işleriyle uğraşıyor.
 Yiğitler dokuz günü geçirip,
 Altın masanın başına oturdular.” (Aktaş 2011: 207).*

Hara Mool’un yurdundaki dokuz yıllık savaştan evlerine dönen alplar dokuz gün dinlenecekleri alp uykusuna yatarlar:

*“Dokuz yıl boyunca savaşp,
 Çok yorulan yiğitler
 Altı ayaklı demir yataкта
 Dokuz gün boyunca uyudular.” (Aktaş 2011: 226).*

Ah Hartığa ile Kök Hartığa’nın yurdundan sağ salim gelen alplar çok yorgun oldukları için alp uykusuna yatarlar:

*“Büyük eve girip,
 Acı ve sıkıntı çeken iki kız,
 Altı ayaklı yatağa yatıp,
 Yiğit uykusuna daldılar.
 Gece karanlığında geceyi geçirdiler,
 Ay karanlığında gecelediler,
 Dışarıda tan attığında,
 Güneş kızarıp doğduğunda,
 Han Orba ile Haan Hız
 Altı ayaklı yataktan kalıp,
 Su ile yıkanıp, süt ile temizlenip,
 Altın masanın başna oturur oturmaz,
 Geniş yerin kenarı yerde mi,
 Evrenin ufku yerde mi*

Sert toynaklı hayvanlar ilerliyor. ” (Aktaş 2011: 241).

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ destanında Huban Arığ’ın annesi ve babası Hara Han ve Hitay Arığ, Hara Han yolculuğa çıkmadan önce alp uykusuna yatarlar:

*“Hara Han’la Hıyan Arığ
Yumuşak dōşeĖe yattılar
Sıcak [ılık] yorganla kapandılar
Bir dōşekte, bir yastıkta
Bellerinden kucaklaşıp
Gözlerin kapatıp, horlama çekip,
Derin [kalın] uykuya düşü [dalı]verdiler.
Kucak arasından su
Akmaz gibi oldu.
Alp yiğitlerin horlama sesi
Uzaya dek işitildi.
Ağızlarından çıkan solukları
Ak duman olup yayılmakta
Göğüslerinden çıkan buğuları [buharları]
Kök duman olup yayılmakta.
Aylı gecenin aralığında gecelediler [konakladılar]
Altmış yıldızı sayarak gecelediler
Karanlık gecelerin karanlığında gecelediler
Tüben yıldızları sayarak gecelediler
Göğerip tan attı
Közlenip güneş çıktı.
Hara Han’la Hıyan Arığ,
Gözlerini açıp, gerilip,
Silinip, kalkıverdiler. ” (Davletov 2006: 7-8).*

Dokuz tüürlü tolĖay kam, yerin altına inen ulu yolun yanındaki dokuz başlı kara kayada yaşamaktadır. Hara Han da bu dokuz türlü tolĖay kamın yanına gelir ve onun alp uykusunda olduğunu görür:

“Kırk kat yerin altına
 Ulu yol gitmektedir.
 Ulu yolun yanında
 Dokuz başlı kara kaya durmakta.
 Kara kaya üstünden
 İs-gaz fokurdayıp,
 Uzaya çıkıp,
 Ayın, güneşin gözünü kapatmakta.
 Onu görüp, Hara Han düşünmekte:
 ‘Ak karlı zirvenin dibinde oturan
 Altmış çatal boynuzlu ala boğa söyledi:
 Kırk kat yerin altına inmeden,
 Dokuz tüürlü Tolğay kamlar
 Buluşup, konuşmam [gerekiyor] diye.’
 Girip, tanışarak konuşmak üzere
 Aradan öteye adım attı.
 Dokuz başlı kara kaya içinde
 Horlama sesi uzaya dek işitilmekte.
 Uzaydaki kara bulut
 Kara yere düşecek biçimde vurulmakta.
 Hara Han, attan inip,
 Altın sarçına atını bağlayıp,
 Gözünü atıp baktığında
 At üstünü [at] gelip bu yerde kalmış
 Kara-yerde su çıkacak
 Sert taşa ot çıkacak derecede basılmış.
 Hara Han, dokuz başlı kara kayanın
 Kapısını açıp, selam verdi.
 Eşiğini aşp, merhaba söyledi.
 Selam-merhabasını yanıtlayan olmadı.
 Gözünü atıp, baktığında
 Dokuz ayaklı demir yataкта
 Alp yatıp uyumakta.

Ağzından çıkan soluğu
Ak alev olup yayılmakta.
Göğsünden çıkan buğusu
Kök alev olup saçılmakta
Dokuz bağlı kara kaya
Oraya, buraya sarsılmakta
Katı yürekli bir kişi
Gözle [buna] bakamamaktadır.
Yumuşak yürekli bir kişi
Ona karşı bakamamaktadır.
Dokuz tüürü yanında durup
Oraya buraya sarsılmakta.
Hara Han girdiğinde
Dokuz tüür vurulup çalınmaya başlayınca,
Uyuyan er yiğit,
Gerilip, uzanıp kalkıverdi.” (Davletov 2006: 20-21).

Hara Han, Han Hartığa ve Hara Martha, yatağa yatıp alp uykusuna yatarlar ve tan ağarıp güneş doğduğunda da yeniden uyanırlar:

“Sabah oturan iki kardeş,
Akşamın geldiğinin farkına varamadılar.
Yumuşak döşeğe yattılar,
Sıcak yorganla kapandılar,
Kalın uykuya düştüler.
Sararak da olsa tan ağardı,
Beklenerej de olsa güneş çıktı.
Er-yiğitler, gerilip, kalkıverdiler.” (Davletov 2006: 45).

Huban Arığ, yurdunu sürüp götüren Kök Molat ve Kögetey Mirgen’in yurduna gidip halkını ve malını kurtardıktan sonra Ak Üzüt ülkesine gidip Altın Tüylü Ak köpeğin ruhunu kurtarır ve onu yeniden diriltir. Kök Nincil ile birlikte tüm bunlar bittikten sonra Huban Arığ’ın yurduna gelirler. Annesi Hıyan Arığ, kehanette bulunup Han Hartığa’nın öldüğünü

bu yüzden de onun yurduna gitmesini söyleyince altın masada yemek yiyip alp uykusuna yatarlar:

“Yumuşak döşeğe yattılar [alplar],
 Sıcak yorganla örtündüler.
 Gözler kapatıp, horlama çekip,
 Kalın uykuya daldılar.
 Horlamanın sesi uzaya
 Kara yerin altına dek [yayılarak] işitilmektedir.
 Katı kayalar kıpraşmaktadır,
 Katı ağaçlar sallanmaktadır.
 Ağızlarından çıkan solukları
 Ak alev olup yayılmakta.
 Göğüslerinden çıkan buğuları
 Kök alev olup yayılmakta.
 Bunu görüp, Hıyan Arığ [şöyle] düşündü:
 ‘Üstün güçlü alplar yaratılmış,
 Yabancı ülkesini dolaşırlarsa,
 Alp altına düşmezler.
 Düşman ülkesine gitseler
 Er yiğitlere yenilmezler.’
 Bunları düşünüp, Hıyan Arığ,
 Ala yorganı örtünüp,
 Ala gözlerini kapatıp,
 Devam etti uykusuna dalıp.
 Ay gecesini altı gecelediler,
 Altmış yıldızı sayarak konakladılar.
 Karanlık geceyi uyuyarak gecelediler,
 Tümen yıldızı sayarak konakladılar.
 Göğerip de olsa tan ağarmaya başladı,
 Kızarıp da olsa, güneş çıkmaya başladı.
 Alp yiğitler, gerilerek, uzanarak kalktılar,
 Dışarı çıkıp

Zaman dünyasını tamamen gözden geçirdiler.” (Davletov 2006: 87-88).

Huban Arığ, Ay Mirgen ile K n Mirgen’i öldürdükten sonra yurduna gelir, annesi ile altın masada yemek yiyip sohbet ederler. Karınları doyduktan sonra masadan kalkarlar ve ana k z kalın bir uykuya dalarlar:

*“AĞır  ile gören Huban Arığ
Huzurlu, arı bir uykuya dalıverdi,
Yere düşecek hale geldi.
Yumuşak d ş   e yattılar,
Sıcak yorganla  rt nd ler,
Gözlerini kapatıp horlayarak,
Kalın uykuya düştüler.
Horlama sesi yerin altına,
Uzaya dek i itilmektedir.
Aylı gecede altı kez gecelediler
Altmış yıldızı sayarak konakladılar
Karanlık geceyi huzur içinde geçirdiler.
Onbinlerce yıldızı sayarak gecelediler.
G  ererek şafak yandı,
Nişanlanarak güneş  ıktı.
Sararak şafak yandı,
Beklenerek güneş  ıktı.
Gerilip, uyanıp anayla k z kalktı.” (Davletov 2006: 116).*

Huban Arığ, Hara M k e ve  ilbey Arığ kızı öldürdükten sonra yemek yerler. Akşam olunca ana k z yumuşak d ş   e yatıp kalını uyku  ekerler:

*“Akşam vakti geldiğinde
Anayla kızı yumuşak d ş   e yattılar.
Sıcak yorganla  rt nd ler,
Gözlerini kapatıp, horlama çekip,
Kalın uykuya dalıverdiler.
AĞarıp tan attı,*

*Aranan güneş doğdu,
Sarıp tan yandı,
Beklenen güneş belirdi.
Anayla kız gerilip uzanıp [döşekten] kalktılar.” (Davletov 2006: 140).*

Huban Arığ Sarı Işık ülkesinden evine doğru dönerken iki dağ arasındaki ulu yolda yaşlı bir hatun kalın uykuya yatıp horlamakta olduğunu görür. Gececek hiçbir yer bulamayınca esenlikle dileyip saygılarını sunar. Bunun üzerine yaşlı hatun uyanıp kalkar:

*“Bu yolun dışında gidilebilecek
Başka bir yol yoktur.
Aşağıya doğru ilerleyip baktığında
İki dağın arasında
Ulu bir yolun tam üzerinde
Ulu yaşlı bir hatunun, yatıp
Horlama çekip, uyuduğunu [fark etti].
Horlama sesi alt dünyaya,
Uzaya doğru yayılıp oralarda işitilmekte.
Ağzından çıkan soluğu
Ak alev olup yayılmakta.
Göğsünden çıkan buğusu
Kök alev olup dağılmakta.” (Davletov 2006: 166).*

Huban Arığ Gri ve Sarı Işık ülkesinden kendi yurduna geldikten sonra anasıyla birlikte alp uykusuna yatarlar:

*“Yükselip çıkan güzel güneş,
Batıya dönüp batmak üzere ilerlemekte.
Bakmaya başlayan güzel ay
Gideceği yoluna koyulmakta.
Akşam geldiğinde soyunup
[Anasıyla kızı] yumuşak döşeğe yattılar
Sıcak yorganla örtündüler.
Gözlerini yumup, horlama çekip*

Kalın uykuya dalıverdiler.

Horlama sesleri alt dünyaya,

Üst dünyaya duyulmakta.

Ay arasına gecelediler

Altmış yıldızı sayarak uyudular,

Gece ortasında gecelediler,

Tümen yıldızı sayarak uyudular,

Gece ortasında gecelediler,

Tümen yıldızı sayarak uyudular.

Göğeriş şafak attı,

Gözlenen güneş belirdi.

Sararp tan yandı,

Beklenen güneş doğdu.

Kaşınıp gerilip, göz açıp, kalktı [alp kişiler].” (Davletov 2006: 171-172).

Huban Arığ, Kök Molat ve Kögetey Mirgen’in yurdundan kendi yurduna gelir ve altın masada yemeğini yedikten sonra uykuya yatar:

“Altın masaya oturup,

Aş-yemeğin en iyisinden yedi.

Acıkan karnı doyduğunda,

Arık kalan özü semirdiğinde,

Altın masanın arkasından çıktı.

Kızarmaya başlayan güzel güneş,

Kara dağa göz kırpmaya başladığında,

Yumuşak döşeğe yatıp,

Sıcak yorganla örtünüp,

Gözlerini yumup, horlama çekip,

Kalın uykuya dalıverdi.

Karanlık geceyi geceledi,

Onbinlerce yıldızı sayarak geceledi.

Aylı geceyi aşmak üzere geceledi,

Altmış yıldızı sayarak geceledi.

Sararıp tan yandı,

*Beklenen güneş doğdu.
Göğererek tan yandı,
Közlenerek güneş çıktı.
Huban Arığ, gerilip esneyip, kalkıverdi.” (Davletov 2006: 227).*

3.3. Büyü ve Sihirle İlgili Motifler

3.3.1. Büyü Motifi

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında bir kişinin yaptığı büyüden bahsedilmez. Büyü olarak yeryüzünün ilk yaratılışında derin göllerin dibinde yetiştirilen büyülü balıklardan söz edilmektedir:

*“Yeryüzü oluşmaktadır.
Madenler ortaya çıkmaktadır,
Yerin yükseği ak zirveler,
Oluşmaktadır.
Geniş yatağında coşkun akan sular
Ak vadilere yayılarak akıp,
Altmış yetmiş kola ayrılmaktadır.
Engin kırlar yeşermiş,
Derin göller oluşmuş,
Derin göllerin dibinde
Büyülü balıklar yetişmektedir.” (Özkan 1997: 35).*

Han Orba Destanı: Han Orba'nın annesi Hara Tarğah, halkını ve malını ak ve kök ipek örtülerle güneşle ayın altında döndürüp büyü yaparak ak ve kök çiçeğe çevirir:

*“Ak ipekten örtüyle ayın ve güneşin önünde
Döndürüp savurdu:
“Halkımın yarısı
Ak çiçek olup büyüsin,
Altmış şeytanın yerinde
Hiçbir yiğit bunu bilmesin.*

Bu yerde her daim
 Hara Han'ın soyu yürüsün.
 Çiçek olup büyüyen halk,
 Bundan önce nasıl yaşıyorsa,
 Öyle rahat yaşasın",
 Böylece vurduğunda,
 Ak çiçekler kısım kısım
 Ayın ve güneşin karşısında,
 Altın gibi parlayıp,
 Sallanmışlar.
 Güzel ana Hara Tarğah
 Mavi ipekten örtüyü
 Güneşin ve ayın karşısında,
 Kaldırıp yine vurdu:
 "Yerin altında yaşayan
 Yetmiş Erlik'in yurdunda,
 Güneşin ve ayın altında
 Hiçbir yiğit bilmesin.
 Malın ve davarın yarısı,
 Mavi çiçek olup büyüstün.
 Bu yurtta ne zaman ki
 Hara Han'ın soyu yürür
 Mal davar, bir kez daha yaratılıp,
 Ak yazıyı doldursun".
 Böyle deyip vurduğunda,
 Mavi çiçekler kısım kısım,
 Güneşin ve ayın karşısında,
 Gümüş gibi parıldayıp,
 Hafif hafif sallandı.
 Kanlı savaştaki yiğitler de,
 Kötü niyetli Hara Molat da
 Hara Tarğat'ın altmış büyüstünü hiç anlamadılar.
 Hara Tarğah'ın elli sihrini
 Oradakilerin hiçbiri anlamadı." (Aktaş 2011: 31).

Hara Tarğah'ın kardeşi Altın Harlıh, çiçeğe dönüştürdüğü çocuklarını koparıp eve getirir. Sonra kök ipek örtüyü ablası gibi güneş ve ayın önünde üç defa sallayıp oğlunu getirecek büyülü sözler söyleyerek kişi haline çevirir. Sonra ak ipek örtüyü alarak ay ve güneşin etrafında altı defa çevirerek kızı da eski haline getirir:

“Dışarıya çıktı,
İki çiçeği kopartıp,
Ak ipekten örtüye sardı,
Saraya geri döndü.
Ak ipekten örtüyü serip,
Altın çiçekle gümüş çiçeği,
Oraya götürüp, koydu.
Mavi ipek örtüy ile
Güneşin ve ayın önünde
Üç defa salladı:
“Yğit yaratılmış Hara Han'ın
Gümüş çiçeğe çevrilen.
Küçük yaştaki oğulcuğu
Benim karşımda belirsin”.
Son kez çevirdiğinde
Hara Han'ın küçük oğlu
Kız çocuğunun karşısındaydı.
Yanına gidip elini tuttu,
Yanına varıp, selam verdi.
Kız çocuğu, ikincisini
Ak ipek örtüyü çıkarıp çekti,
Ayın güneşin karşısında
Altı defa çevirdi:
“Kara doru atlı Hara Han'ın
Altın çiçek olup büyüyen
Küçük kız çocuğu,
Ata yurduna geri dönerse
Ana yurdunu çevrelerse,

Benim karşımda dursun”.
Altuncısını vurduğunda,
Küçük kız çocuğu
Gencecik belirdi.” (Aktaş 2011: 38).

Altın Harlıh iki kardeşe söylemek istediklerini söyleyip öğüt verdikten sonra Hara Tarğah’ın çiçeğe dönüştürdüğü halkını ve malını ak ile kök ipek örtülerle ve söylediği sözlerle eski hallerine çevirir:

“İki kardeşi tutup,
Dışarı çıkardı,
Ak ipekten örtüyü çelip çıkardı,
Ayın ve güneşin karşısında,
Altı defa döndürüp silkeledi:
“Ak çiçek olup büyüyen
Hara Han’ın tüm halkı,
Bugün ayağa kalkıp,
Önceden nasıl yaşadıysan
Ak nehrin kıyısında öyle yaşayasın”.
Altı defa çevirip vurduğunda,
Ak nehrin kıyısındaki tüm halk
Eskisi gibi hayata döndü.
Ak ipekten örtüsünü kaldırdı.
Mavi ipekten örtüsünü çıkardı,
Güneşin ve ayın önünde,
Üç defa döndürüp, silkeledi:
“Yeşil çiçek olup büyüyen
Hara Han’ın mal-davarı,
Önceden nasıl otladıysa,
Şimdi de öylece otlasın”.
Üç defa çevirip, silkelediğinde,
Mal-davar ak yazıya yayılıp,
Önceki gibi otladı.
Boya boy eklendi,

Mala mal eklendi.” (Aktaş 2011: 45).

Han Mirgen, Hara Molat’ın yurdunda atını altın direğe bağladığı için atını sihirle çifte boyuzluk şeytan kaçırır:

*“Han Mirgen ile Hara Marha
Kıyasıya dövüştüğünde,
Kişi sözüyle konuşup,
Hayvan sesiyle kişneşti:
Yiğidin yiğidi, Han Mirgen,
Altmış sihre ben girdim,
Byonuzlu şeytan beni götürüyor.
Çıplak gözünle ölene dek göremezsın.
Güçlü yiğidim Han Mirgen,
Beni elli sihre aldılar,
İki boynuzlu şeytan alıp gidiyor.
Beni istesen de bulamazsın.
Han Mirgen bunu işitip,
At bağlanan altın sarçına bakıp görür ki,
Kandal kızıl doru atının üstünde
Çifte boynuzlu kara şeytan oturup,
Yüksek tepeden geçip gitti.
Kandan kızıl doru at,
Altmış sihre alındığını,
Elli sihre döndürüldüğünü anlayıp,
Altın sarçında bağlı durup,
Gözyaşına boğulmuş.
Şimdi onu düşünüp,
Han Mirgen kederlendi” (Aktaş 2011: 66).*

Altın Çaçah, evine gelen Han Mirgen’e sihirli yemeklerle yapılan yemekler hazırlar fakat Han Mirgen bunu anlamaz. Daha sonra kendini tanıttıktan sonra Han Mirgen’e gerçeği açıklar:

*“yediğin aş yılanın değildi,
Yediklerin değerli kuşun etiydi.
Sihirle yapılanı
Hiç fark etmedin sen.”* (Aktaş 2011: 89).

Altın Çaçah, Han Mirgen’e çatal kanatlı yılanını emanet ettikten sonra evine ve otağına bakmasını söyler. Çokça sihir bilen Altın Çaçah, Han Mirgen gittikten sonra büyü yaparak yine yurdunu kara eve halkını da ısırgan otuna çevirir:

*“Bahadır Han Mirgen dönüp baksa,
Altın ve gümüştten yapılan,
Altından güzel bir saray duruyor
Kara evin yerinde.
Ak ovaya yayılarak
Tüm mal-davar otlanıyor.
Akan suyun kıyısında
Huzurlu halk yaşıyor.
Sonra bilse, Han Mirgen,
Çokça sihir bilen Altın Çaçah,
Mal-davarı ve halkını,
Isırgan otuna dönüştürüp, büyütmüş,
Altın Çaçah kız, vedalaşıp,
Han Mirgen’in sağ elini tuttu.
Han Mirgen eyer yerine oturup,
İpek dizginini sarstı.
Kendi yurduna geri dönüp,
Altın Çaçah kız tekrar
Büyü yaptı.”* (Aktaş 2011: 90).

Han Orba ve Han Mirgen anne babalarının yurduna geldiklerinde alp uykusuna yatarlar. Onların uyuduğu sırada yurda Altın Harlıh gelir ve Altın Çaçah’ın yurdunun büyük sihre alındığını, bu yüzden ona yardıma gideceğini, Han Orba ve Han Mirgen’in de yardıma gelmelerini söyleyerek gider:

“Kız çocuğu Altın Çaçah’ın
 Saf gücü yetmiyor-
 Büyük sihre alındı.
 Ulu gücü yetmiyor,
 Altmış sihri alındı.
 Mal-davarı vermeden,
 Ulu gücünü ortaya koyup, savaşıyor
 Halkını bırakmadan,
 Ulu gücünü ortaya koyup, dövüşüyor.
 Ona yardım etmeye ben gidiyorum.
 Han Mirgen ile Han Orba
 İki sevgili kardeşimi,
 Üç gün başında uyansalar,
 Burada uzun süre tutmadan,
 Altın Çaçah’ın yurduna doğru
 Yardım etmeye gönderiniz.” (Aktaş 2011: 101-102).

Kök Han’ın yurduna kızı Kök Nincil’i almak için düzenlenen yarışa katılacak olan Han Çibek Sarı Hartığa ile Ay Mirgen adlı iki alp ile yarışacaktır. Altın Harlıh Han Çibek’in kara doru atına büyü yapacaklarını, bunu önlemek için de atın gittiği yerlerden uçarak geçeceğini söyler:

“Altın Harlıh kardeşi dedi:
 “Han Çibek’in kara doru atı
 Bizim yanımızdan tek başına geçecek.
 Burada ondan başkası olacak.
 Kötü niyetli yiğitler
 Kara doru ata büyü yapacaklar,
 Kara doru atla birlikte uçacağım.
 Ben beraber uçamam,
 Yiğitler onu büyüleyecekler.
 Kara doru at, sihirleyip,
 Buraya tekrar dönmez.

Evlenilecek eş alamayız.
El yurdunda geri dönse,
Onu tanıyıp, birlikte gideceğim.
Altmış hileli yiğitlerin
Altmış hilesinden korunurum.
Elli hileli yiğitlerin
Elli hilesini döndürürüm.” (Aktaş 2011: 162).

Han Çibek, Sarı Hartığa ve Ay Mirgen ile at yarışına başladığında kara doru atı birdenbire kara yerden altmış demir olta, üstten yetmiş bakır olta kapar ve kara doru at bu düzeneden bir türlü kurtulamaz tam öleceğini düşündüğü sıra Altın Harlıh atı kurtarır:

“Kara doru at birdenbire
Kara yerden
Altmış demir oltaya kapıdı,
Geniş yer üstünden
Yetmiş bakır oltaya takıldı.
Tüm gücünü aklına toplayıp,
Az olanı ayağına salıp,
Kara doru at dayandı.
Altmış oltayı koparmaya,
Yetmiş oltayı parçalamaya.
Saf gücü yetmiyor,
Fazla gücü yetmiyor,
Kara yerin altına girerek çekti.
Demir oltaları, ciğerinin
İçinden çıkarmaya gitti.
Ölmeyen özü ölmek üzere,
Geçmeyen canı geçmek üzere.
Sol gözü köreldiğinde,
Sağ gözü canlandığında,
Kuvvetli fırtına başladı,
Büyük rüzgâr geldi.
Gökyüzünün kara bulutu

İndirip yere çaldı.
Kara doru at sağ gözünü açıp görse,
Altın Harlıh yere düşmüş.
Altmış demir oltayı
Altı yerinden kopardı.
Yetmiş bakır oltayı
Yedi yerinden kopardı.
Kara doru atı bırakıp,
Altın Harlıh, atına vurduğu çifte kamçıyla,
Uçup, ona şaklattı.
Kara doru at bunun acısına dayanamadan,
Kara yerden sıçrayıp
Daha sonra hızlıca gitti.” (Aktaş 2011: 163-164).

Kara doru at oltalardan kurtulup gittikten sonra yolda Sarı Harttığa ile Ay Mirgen’e yetişmeye başlar. Tam yetişip onları geçecekken karşısına ateşli bir nehir çıkıp kaynamaya başlar. Kara doru at nehri geçemeyeceğini anlayıp ağlamaya sızlamaya başlayınca Altın Harlıh gelip kanatlarını çırparak ateşi söndürür ve kara doru at da yoluna devam eder:

“Yetişerek onlara ulaşıp,
Yanlarına yaklaşıyor.
Ansızın, kara doru atın karşısında
Ateşli bir nehir kaynayıp akıyor.
Ateşli nehrin sıcaklığı
Ciğeri deler geçiyor.
Ateşli yalım alevlendiğinde,
Alevi göğşe çıkararak yanıyor.
Kara doru at bunu görüp
Gözyaşlarına boğuluyor,
Göz suyuna boğuluyor.
Ateşli nehri geçmeye
Kara yerin üstünde
Kimse yaratılmamış

Hepsi yanıp kalıyor
Göge sıkırsa, gök büyük
Yere inse, yer geniş.
Ateşli nehrin başı sonu,
Ötesi hiç görünmüyor.
Kara doru at, zorlukla ilerleyip,
Ağlayıp, sızlanırken,
Şiddetli bir fırtına geliyor,
Sert toprağa giriyor,
Ateşli nehir ak ovaya yayılıp
Kara kül haline gelerek yakıyor.
Gökyüzünün kara bulutu
Yeryüzüne inerek yayılıyor.
Ak bulutun altında,
Mavi bulutun üstünde,
Yiğit olan Altın Harlıh kız,
Atılan oktan süratle geliyor.
Kara doru ata konuşuyor:
‘Yiğit eşin Kök Nincil
Başka bir yerde olacak.
Eşin olacak Kök Nincil
Başka bir memlekette olacak.’
Ulu bilici Altın Harlıh
Ateşli nehir boyunca uçup,
İki kanadını çırptığında,
Ateşli nehrin alevi söndü.”(Aktaş 2011: 165-166).

Kara doru at Altın Harlıh sayesinde ateşli nehirdem kurtularak geçer ve Sarı Hartığa ve Ay Mirgen’e yetişmeye başlar. Yanlarına yaklaştığı sırada önüne altı kulaç boyunda altı sarı kurt gelip saldırarak kara doru atın etlerini parçalamaya başlar. Altın Harlıh bunu görünce gökten okunu çıkarıp altı sarı kurda atar ve hepsini bir kerede öldürerek kara doru atı kurtarır:

“Onların gittikleri yere ulaşıyor,

Yanlarına yaklaştı kara doru at.
 Önüne altı kulaç boyunda,
 Altı sarı kurt, koşup,
 Kara doru ata atıldılar.
 Üçü sağdan,
 Üçü soldan gelip,
 Yakalayıp tuttular.
 Kamışlı etleri kaptıkları yerden,
 Az etleri tuttıkları yerden,
 Koparıp, yiyorlar.
 İyi yaratılan kara doru at
 Ön ayaklarıyla vuruyor
 Arka ayaklarıyla tepip, gidiyor.
 Her ne kadar mücadele etse,
 Saf gücü almıyor,
 Ulu gücü yetmiyor.
 Üç gün boyunca mücadele olmuş.
 Şiddetli fırtına uğulduyor.
 Sert rüzgâr başladı.
 Gökyüzünün kara bulutu
 Yeryüzüne yayılıyor.
 Ak bulutun altında,
 Kara bulutun üstünde
 Altın Harlıh uçuyor.
 Gökten ok ve sadağını çıkarıp,
 Altı kulaç boylu
 Altı sarı kurdu
 Bir okla delip geçti.
 Yere düşürüp,
 Gece ve gündüzün önünde
 Ak ipekten örtüyle sarmaladı,
 Kara doru atın yaralarında
 Etine et geliyor,

Kanına kan ekleniyor.

Altın Harlıh kara doru atı

Şimdi öncekinden çok,

İlkinden de güçlü kıldı.” (Aktaş 2011: 167).

Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın yurdunda yardıma gelen Ah Ölen'in atı peşine dokuz kurt gelmiş şekilde savaşa gelir. Bu dokuz kurt Ah Ölen'in ak kır atının etlerini parçalamaktalar. Ak kır atın etini yiyip kanını içerek atı öldürürler. Han Orba bunu görünce dokuz kurdu vurur ve dokuz kurdun da başı kopar. Başı kopan bu kurtlar değişip dokuz kara yiğit olur. Bu yiğitler Ah Hartığa ile Kök hartığa'nın büyü ile yaptığı yiğitlerdir:

“Han Orba kız, geri dönüp

Dokuz kara kurdu

Dışarıda görüp, vurdu.

Dokuz kara kurdun

Dokuz başı kopmuş.

Dokuz kara kurt değişip,

Dokuz kara yiğit olmuş.

Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın

Büyüsü çok yiğitleri olmuş.” (Aktaş 2011: 235).

Huban Arığ Destanı: Hara Han'ın kardeşi Han Hartığa'nın kızı Hara Martha, kara yüzü görüldüğü için Hara Han'ı öldürmek ister ve bu yüzden de büyülü bir araka hazırlar. Hara Martha babası ve amcası ava gittiğinde iyi yüzü gider ve kötü yüzü ortaya çıkar. Hara Han'ı öldürmek ister. Avdan dönünce Hara Han'a sofrası ve içki hazırlarım, hazırladığım arakayı büyüyle yapar böylece Hara Han'ı öldürürüm diye düşünür ve büyülü arakayı hazırlamaya başlar:

“Güzel evde kalan Hara Martha kızın,

Aylı aklı yitirilip,

Şeytan aklı girmiştir.

Güneşli aklı kaybedilip,

Kara bilinci girmiştir.

Yalnız Hara Han ağabeyinin
Arı canına ulaşmak üzere büyü yaparak,
Arı canına ulaşmak üzere büyü yaparak,
Acı arakayı hazırlamaktaydı:
‘Kuş ve hayvan avına giden Hara Han ağabeyim,
Acıkıp ve susayıp dönecek,
Büyü yaparak hazırladığım arakayı versem,
Kolunda tutmadan içecek.
Vücudu ısınırsa onun,
İkinci kâseyi ben versem,
Onu içip, tamamen ayrılıp ölür.
Öldürülecek şeyi ben düşündüm,
Geçirecek şeyi ben buldum.’
Hara Martha kız hazır düşünüp,
Ulu sevinçle ulu koşuşturmada,
Çalışarak kazanı kaynatmakta.” (Davletov 2006: 49).

Huban Arığ, Atın Tüylü Ak köpeği diriltmek için büyülu iksir ve em hazırlayarak dirilmesini sağlar:

“Sırtındaki ak köpeğin sürününü
Kapıp, yere koydu.
Ayrılıp ölen altın tüylü ak köpeği
Büyük dikkat ve titizlikle yatırdı o.
Ak otun başını bir araya getirip,
Emden üstün em yaptı.
Kök ot başlarını toplayıp,
İksirden daha iyi iksir hazırladı.
‘Ayrılıp ölen alpi,
Altmış yıl sonra döndürmekteyim,
Geçip ölen er yiğidi
Elli yıl sonra geri getirmekteyim’ diye,
Huban Arığ emini koyup tedavi etmekte,

İksirini, koyup diriltmektedir.

Altın tüylü ak köpeğin

Damarlarında kan koştduğunda,

Vücuduna et doldduğunda,

Ak ipek atkıyı çekip,

Gözlerini açarak ayağa kalktı.” (Davletov 2006: 85).

Huban Arığ, kayayı kaldırdıktan sonra iki koçun birbiriyle çarpıştığını görür ama ne yaptıklarına anlam veremez. Kaburgasından kanatlı kara doru at ile vedalaştıktan sonra iki koçun yanına gelir. Bu iki koç Huban Arığ’ın geçeceği yolu kapattıkları için Huban Arığ kızar. Yargı dağıtacak kimse yok o zaman yargıyı ben veririm der ve çatal kamçısını iki koçun arkasına vurur. İki koç da birden ortadan yok olurlar, ne öldükleri ne de yaşadıkları belli olmaz. Huban Arığ birden nereden geldiği belli olmayan bir ses duyar. Bu ses Huban Arığ’a yapılmayacak şey yaptığını, gittiği her yerde ona engel olup onunla savaşacağını söyler. Huban Arığ bu sesi duyunca hileli, büyümlü bir ses olduğunu anlar:

“Bir kulakla yer altını,

Bir kulakla da yerin üstünü dinlediğinde,

Yetmiş kat yerin altında,

Dünyanın bağı katı ve çakıllı olduğu yerde,

Kız güzeli altmış ezgiyi dolandıra çalmakta,

Ağaç başları sallanmaktadır.

Elli şarkıyı evire söylemekte,

Ot başları sallanmaktadır:

‘Alp Huban Arığ kız,

Edilmemesi gereken şeyi sen yaptın,

Tutulmaması gereken şeyi sen tuttun.

Varacağın yerde bağın olacağım,

Geleceğin yerde kendirin olacağım.

Gideceğin yolunda ip olacağım.

Aylı, güneşli yer üstünde,

Arı gücü orada ölçüşürüz.

Ulu gücü orada anlarız.’

Huban Arığ bu sese vardığında,

Güzel hileyle yapılan bir şey olduğunu anladı.” (Davletov 2006: 122-123).

3.3.2. Metamorfoz Motifi

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Han’ın yurduna gelip Ay Hucın’dan bir kâse süt isteyen yaşlı ihtiyar aslında Ot Han’ın kızı Ozıl Arığ’dır:

*“Az önce girip çıkan ihtiyar
O ihtiyar nine değil,
Ot Han’ın kızı Ozıl Arığ kız.
Handan hana, beyden beye
Gidip duruyor:
Ak kır atlı Ak Çibek Arığ’ın
Nerede doğduğunu öğrenmeye.
Ak Çibek Arığ kızı o bilemiyor.
Önce girip geldiğinde,
Ben onu tanıyamadım,
Büyük yanlışlığa düştüm.
Süt vermek için kalkıp.
Bir kâse süt verdim.
Fakar, kır hizmetçi, ben, gebe kalıp,
Altı aya ulaştım.
Benden doğan erkek çocuk olacak.
Han boz atlı Kanlı Kılıç o olacak.
Ot Han’ın kızı Ozıl Arığ,
Sezip, anlayarak çıktı.
Nasıl tanımadım, nasıl bilemedim?
Çıkıp giderken yüzünden tanıdım.
Çok akıllı Ozıl Arığ’ı.
Süt vermeye kalkmamış olsaydım,
Altı aylık gebe olduğumu bilmeyecekti.” (Arıkoğlu 2007: 219-221).*

Bay Kara Han’ın yurduna sürölüp gelen halklar tek tek yurtlarına dönmeye başlarlar. Bütün alpların sonuna kalmış olan kızıl kır atlı Hıyan Han da yerine ve yurduna gitmek

için izin ister. Hıyan Han'ın Hıyan Arığ adlı bir kızı vardır ve bu kız hileyle değişmeyecek şekilde değişir ve görünüm olarak çok çirkindir. Ak Çibek Arığ, Hıyan Han'a kızını Kanlı Kılıç'ı verirken gitmene izin veririm yoksa Kanlı Kılıç'ın yurduna gelip orada mal beslersin der. Hıyan Han da kızının çok çirkin olduğunu ve Kanlı Kılıç'ın onu almak istemeyeceğini söyler. Ak Çibek Arığ yine de bu kızı Kanlı Kılıç'a eş olarak almak ister ve yolda kıza gerçek halinin bu olup olmadığını sorar. Bunun üzerine kız Ay Molat'tan korktuğu için bu hale geldiğin söyleyerek eski haline döner:

*“Bütün alpların,
Bütün hanların sonuna kalmış
Kızıl kır atlı Hıyan Han
Yerine yurduna gitmek için izin istiyor.
Kız çağına ulaşan
Hıyan Han'ın kızı Hıyan Arığ'ı,
Koyun gözlü, tavşan dişli
Çıkkı alınlı, bitişik kaşlı,
Hıyan Han'ın yanında duruyor.
Ak Çibek Arığ anlayarak
Bakıyor.
Hıyan Han'ın kızı
Hıyan Arığ hileyle
Değişmeyecek şeye
Değişmiş,
Girilmeyecek kılığa
Girmiş.
Ak Çibek Arığ o zaman konuşmuş:
Evet, Hıyan Han, Hıyan Arığ kızını
Kanlı Kılıç kardeşime verirken,
Yerine yurduna dönersin.
Vermezsen,
Kanlı Kılıç yerine
Gidip, mal beslemeye yararsın!
-Hey, Ak Çibek Arığ,
Hıyan Arığ kızımı*

*Vermesine veririm,
Kanlı Kılıç kardeşin almaya razı olmaz:
Hiyan Arığ kızım
Çok kötü, çok çirkin.”* (Arıkoğlu 2007: 309-311).

Kanlı Kılıç'ın kız çocuğu Ot Han'ın yurduna gelip büyük köyü anlamaya çalışırken Ot Han'ın kızı Ozıl Arığ da kaçmaya hazırlanır. Kız çocuğu kaçmaya çalıştığını görünce başka bir şekle girmesine izin vermemek için üç defa tükürür. Ozıl Arığ kılık değiştirerek tertemiz oturur. Ak Çibek Arığ bunu görünce bu kız çocuğu ile gurur duyar:

*“Kız çocuğu büyük köyü
Anlamaya çalışıyor.
Ak güzel evin içinde
Ot Han'ın kızı Ozıl arığ
Kendi yurdundan kaçmaya hazırlanıyor.
Onu gören kız çocuğu
Üç defa tükürmüş,
Ozıl Arığ kız
Kılık değiştirip tertemiz oturmuş.
Ak Çibek Arığ onu görüp,
Övünmüş.
İrini ırlayıp, şarkısını söylemiş:
Yardım edecek yetişti,
Benden taraf olacak geliverdi!
Dayanıp yürüdüğüm bastonum olursun,
Sevgili kardeşim,
Dayanacak dayağım olursun!”* (Arıkoğlu 2007: 351).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında üç kişinin metamorfoz gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Birisi Huu İney, diğeri Pora Ninci ve en sonuncusu da Hulatay'ın evlendiği ikinci eşidir. Huu İney'in bozkurt postuna büründüğünü görmekteyiz. Bu durum kanaatimizce kendini gizlemek için kullandığı bir metamorfozdur. Destanda karşımıza ilk

olarak bozkurt şeklinde çıkar. Yurdun talan edilip, halkın ve malın da sürölüp götürüldüğünü görünce kendi yaşlı haline döner ve ne olduğunu anlamaya çalışır:

*“Onlar gittikten sonra üç kulaç boyundaki bozkurt,
Altay dağının üstüne çıkıp,
Koşmuş.
Dikkatli bakıp anlamış ki,
Ulu ülke darmadağın olmuş,
Ocak yıkılmış,
Bacası göçmüş,
Ak denizin suyu sahipsizce,
Şırıldayıp akıyor.
Bozkurt hırlayarak silkinmiş,
Huu İney adlı yaşlı kadına dönüşmüş.” (Özkan 1997: 83).*

Huu İney’in bir başka metamorfozu ise halkın nereye gittiğini anlamak için kurt derisini, zırhını giyip dağın yamacına doğru koşmak olur. Kanaatimizce burada bozkurt metamorfozuna daha hızlı ilerlediği için kullanmaktadır:

*“Kurt dersisini, zırhını giyinip,
Huu İney, yetiştirilen malın ve
Halkın yoluna girip
Adam atarak koşar.
Dağın altı yamacını aşarak geçer,
Yedinci yamaca gelince,
Yetiştirilen malın ve halkın.
Ak vadide gitmekte olduğunu görür.” (Özkan 1997: 83).*

Huu İney, bozkurt halindeyken ak vadiye gelince yurdunda neler olup bittiğini, halkın nereye gittiğini anlamak için bu sefer iki gözü görmeyen kız çocuğu haline döner. Halkın arkasına takılıp ağlamaya başlayarak bana yardım edecek kimse yok mu ben burada yalnız kaldım der. Halkın içinden İney Kökçin adlı yaşlı bir kadın kendi çocuğu sanarak koşup Huu İney’in yanına gelir. Böylece Huu İney yine kendini gizleyerek olup bitenleri anlamaya çalışır:

“Huu İney, iki gözü görmeyen
 Kız çocuğuna dönüşüp, ağlayarak der ki:
 -El ele verip gidiyorlar,
 Birbirini koruyup gözeterek gidiyorlar.
 Bana destek olacak kimse yok,
 Görmeyen biriyim, nereye gideyim?
 Birbirine yardım edebilenler,
 Birbirlerini koruyup kollayarak gidiyor...
 Gözü görmeyen bana,
 Kim yardımcı olacak?
 Böyle bağırıp ağlarken,
 Halkın arasından yaşlı bir kadın,
 Çıkarak koşup gelmiş.
 Yoksa benim yavrum mu kaldı diye,
 Yaşlı kadın koşarak gelmiş.” (Özkan 1997: 83-85).

Huu İney olanları İney Kökçin'den öğrendikten sonra tekrar bozkurt postuna bürünür ve Altay dağlarına tekrar döner. Boş evlere bakarken Kara Kula atlı bir gencin orada durduğunu görür ve kim olduğunu anlamak için yanına giderek etrafında dolanır. Genç bozkurt postundaki Huu İney'e anneciğim neyi arıyorsun, neden dolanıyorsun diye sorar. Şaşırان Huu İney gerçek şekline döner:

“Huu İney, bozkurt postuna bürünüp,
 Koşarak geriye döner.
 Altı yamacı aşarak,
 Altay dağına koşmak için koşmuş.
 Altay dağının üzerinden
 Boş kalan evlere bakıp durmuş.
 Boş evin yanında Kara Kula at duruyormuş.
 Eyeri çıkarılmış, teri gökyüzünün derinliklerine
 Doğru, bulut gibi buharlaşıyormuş.
 Yiğit adam, eyerine yaslanıp,
 Yatismaktaymış.

*Bozkurt bundan bir şey anlamamış,
 Boş eve doğru, inip gelmiş.
 Vurmak isterse, hemen vursun,
 Öldürmek istiyorsa, öldürsün, diye,
 Yiğidin, yanına, uzaktan,
 Etrafını dolanarak yaklaşmış.
 Bir defa dolaşmış, bakmış ki,
 Ne vuruyor ne atıyor.
 Bozkurt bilse de bilmemezlikten gelerek,
 Görse de görmezlikten gelerek,
 Etrafında dolaşırken,
 Yiğit seslenmiş:
 -Anneciğim, Huu İney, ne için,
 Neyi arayarak dolanıyorsun?
 Huu İney, şaşkınlık içerisinde, irkilerek,
 Gerçek şekline dönüşerek durmuş.” (Özkan 1997: 87).*

Bir başka metamorfoz ise Hulatay'ın eşi Pora Ninci'ye aittir. Altın Arığ'ın çocuğunu öldürdüğünü öğrenince çok öfkelenir ve gürültüyle silkinip ala renkli yılan dönüşür. Yılan dönüşüp altın direğin dibinden yer altı dünyasına inerek yok olur:

*“Pora Ninci bunu duyunca,
 Yüksek sesle söylemiş:
 -Bağrımdan çıkan yavrumu
 Nerede öldürdü Altın Arığ?
 Onun cesedini,
 Bulabilir miyim, bulamaz mıyım?
 Gürültüyle silkinip,
 Karışık renkli yılan olmuş,
 Altın direğin yanından
 Kara yerin dibine girmiş.” (Özkan 1997: 215).*

Pora Ninci, Altın Arığ'dan intikam alıp onu öldürmek için Kanlı Kılıç'ın toyuna yaşlı bir kadın görünümünde ortaya çıkar. Altın Arığ'ın sarhoş halinden yararlanarak Altın Arığ'ın arı canının nerede olduğunu öğrenir:

*“Bir küp rakıyı hazırlayan yaşlı kadın,
Karşısında durup, şarkı söylüyordu:
‘Büyük alpın temiz canı,
Asil ruhu kendisinde olmaz
Diye, işitmişim, Altın Arığ, mutlaka,
Senin de temiz canın kendinde değildir.’”* (Özkan 1997: 247).

Pora Ninci Altın kayada Altın Arığ'ın temiz canını guguk kuşunu öldürerek aldıktan sonra tekrar yılan metamorfozuna dönerek canlı halısıyla oradan uzaklaşır:

*“Pora Ninci, ala yılan derisine bürünüp,
Altı kanatlı canlı haliya oturdu.
Altı dizginini dolayıp,
Uzaklarda, güröldeyerek
Uzaklarda, homurdayarak kaldı.”* (Özkan 1997: 277).

Altın Arığ destanındaki son metamorfoz motifi ise Hulatay'ın aldığı ikinci eşinin sebebi bilinmeyen bir şekilde iyi niyetli bir çiçeğe dönüşmesidir:

*“Hulataş'ın aldığı ikinci hanımı
Ak düşünceli, iyi niyetli çiçek olmuş.”* (Özkan 1997: 327).

Han Orba Destanı: Han Orba destanında ilk metamorfoz karşımıza Hara TarĖah'ın düşman Hara Molat'tan halkını ve malını kurtarmak için halkını, malını ve çocuklarını çiçeğe dönüştürmesi şeklinde çıkar. İlk önce halkını ve malını çiçeğe dönüştürür ve bu metamorfozu ak ve kök ipek örtü yardımıyla yapar:

*“Ak ipekten örtüyle ayın ve güneşin önünde
Döndürüp savurdu:
“Halkımın yarısı*

*Ak çiçek olup büyüün,
Altmış şeytanın yerinde
Hiçbir yiğit bunu bilmesin.
Bu yerde her daim
Hara Han'ın soyu yürüsün.
Çiçek olup büyüyen halk,
Bundan önce nasıl yaşıyorsa,
Öyle rahat yaşasın”,
Böylece vurduğunda,
Ak çiçekler kısım kısım
Ayın ve güneşin karşısında,
Altın gibi parlayıp,
Sallanmışlar.
Güzel ana Hara Tarğah
Mavi ipekten örtüyü
Güneşin ve ayın karşısında,
Kaldırıp yine vurdu:
“Yerin altında yaşayan
Yetmiş Erlik'in yurdunda,
Güneşin ve ayın altında
Hiçbir yiğit bilmesin.
Malın ve davarın yarısı,
Mavi çiçek olup büyüün.
Bu yurttan ne zaman ki
Hara Han'ın soyu yürür
Mal davar, bir kez daha yaratılıp,
Ak yazıyı doldursun”.
Böyle deyip vurduğunda,
Mavi çiçekler kısım kısım,
Güneşin ve ayın karşısında,
Gümüş gibi parıldayıp,
Hafif hafif sallandı.
Kanlı savaştaki yiğitler de,
Kötü niyetli Hara Molat da*

*Hara Tarğah'ın altmış büyüsunü hiç anlamadılar.
Hara Tarğah'ın elli sihrini
Oradakilerin hiçbirini anlamadı.” (Aktaş 2011: 31).*

Hara Tarğah, halkını ve malını çiçeğe dönüştürdükten sonra, ak otağa girip karnındaki kız çocuğunu doğurur. Düşman Hara Molat'ın evine doğru geldiğini görünce oğlu ve kızını da gümüş ve altın çiçeğe dönüştürür:

*“Hara Tarğah iki yavrusunu
Dokuz defa öpüp kokladı,
Elinde tuttuğu ipek örtüyle
Gözyaşlarını sildi.
İki yavrusunu tutarak,
Ak otağdan dışarı çıktı,
Küçük oğlancığını
Gümüş yeşil çiçek yaptı.
Yeni doğan kızını,
Altın ak çiçeğe dönüştürüp
Ak sarayın bahçesine dikti.” (Aktaş 2011: 32).*

Hara Han ve Hara Tarğah, düşman Hara Molat'ın yurduna sürüldükten sonra halsiz ve malsiz kalan Hara Han'ın yurdunda altıncı gün altın guguk donlu Altın Harlıh gelir. Kuş olup uçan Altın Harlık, Hara Han'ın yurduna gelince kara yere iner guguk donundan sıyrılıp guguk donunu cebine koyar:

*“Hara Han'ı, mal-davarıyla
Tüm halkıyla sürdü ardında,
Altı günün başında,
Kuvvetli bir rüzgâr gelip,
Büyük bir kasırgaya dönüştü.
Gökyüzünün kara bulutu
Kara yere kadar yayıldı.
Uçmakta olan kanatlı kuşlar
Kara yere indiler.*

Ayın ve güneşin ışığı burada
 Karanlık oluverdi.
 Neyin felaketi oldu,
 Neyin günahı oldu?
 Sağa sola bakıldığında,
 Mavi bulutun üstünde,
 Ak bulutun altında
 Altın guguk uçuyor.
 Yiğit Hara Han'ın yurdunu altı defa çevreledi.
 Hara Han'ın güzel yurdunu
 Altı defa dönüp çevreledi.
 Hara Han'ın güzel yurdunu
 Dönüp dolaştıktan sonra yere indi.
 Guguk donunda sıyrılıp,
 Yeşil ovaya indi.
 Altın guguk donunu soyunup,
 Altın cebine koydu." (Aktaş 2011: 35-35).

Hara Tarğah'ın kardeşi Altın Harlıh, çiçeğe dönüştürdüğü çocuklarını koparıp eve getirir. Sonra kök ipek örtüyü güneş ve ayın önünde üç defa sallayı oğlunu kişi haline çevirir. Sonra dönüp ak ipek örtüyü alarak ay ve güneşin etrafında altı defa çevirerek kızı da eski haline getirir:

"Dışarıya çıktı,
 İki çiçeği kopartıp,
 Ak ipekten örtüye sardı,
 Saraya geri döndü.
 Ak ipekten örtüyü serip,
 Altın çiçekle gümüş çiçeği,
 Oraya götürüp, koydu.
 Mavi ipek örtüy ile
 Güneşin ve ayın önünde
 Üç defa salladı:
 "Yiğit yaratılmış Hara Han'ın

*Gümüş çiçeğe çevrilen.
 Küçük yaştaki oğulcuğu
 Benim karşımda belirsin”.*
*Son kez çevirdiğinde
 Hara Han’ın küçük oğlu
 Kız çocuğunun karşısındaydı.
 Yanına gidip elini tuttu,
 Yanına varıp, selam verdi.
 Kız çocuğu, ikincisini
 Ak ipek örtüyü çıkarıp çekti,
 Ayın güneşin karşısında
 Altı defa çevirdi:
 “Kara doru atlı Hara Han’ın
 Altın çiçek olup büyüyen
 Küçük kız çocuğu,
 Ata yurduna geri dönerse
 Ana yurdunu çevrelerse,
 Benim karşımda dursun”.*
*Altıncısını vurduğunda,
 Küçük kız çocuğu
 Gencecik belirdi.” (Aktaş 2011: 38).*

Altın Harlıh iki kardeşe söylemek istediklerini söyleyip öğüt verdikten sonra Hara Tarğah’ın çiçeğe dönüştürdüğü halkını ve malını ak ile kök ipek örtülerle ve söylediği sözlerle eski hallerine çevirir:

*“İki kardeşi tutup,
 Dışarı çıkardı,
 Ak ipekten örtüyü çelip çıkardı,
 Ayın ve güneşin karşısında,
 Altı defa döndürüp silkeledi:
 “Ak çiçek olup büyüyen
 Hara Han’ın tüm halkı,*

Bugün ayağa kalkıp,
 Önceden nasıl yaşadıysan
 Ak nehrin kıyısında öyle yaşayasın”.
 Altı defa çevirip vurduğunda,
 Ak nehrin kıyısındaki tüm halk
 Eskisi gibi hayata döndü.
 Ak ipekten örtüsünü kaldırdı.
 Mavi ipekten örtüsünü çıkardı,
 Güneşin ve ayın önünde,
 Üç defa döndürüp, silkeledi:
 “Yeşil çiçek olup büyüyen
 Hara Han’ın mal-davarı,
 Önceden nasıl otladıysa,
 Şimdi de öylece otlasın”.
 Üç defa çevirip, silkelediğinde,
 Mal-davar ak yazıya yayılıp,
 Önceki gibi otladı.
 Boya boy eklendi,
 Mala mal eklendi.” (Aktaş 2011: 45).

Altın Harlıh, Hara Han’ın yurdunda yapması gerek her şeyi yaptıktan sonra iki kardeşle vedalaşıp altın guguk donuna girerek oradan uzaklaşır:

“Altın Harlıh böyle konuşup:
 Altın guguk donunda sıçrayıp,
 Kara yerden kalkıp,
 Hara Han eniştesinin yurdunda
 Üç defa dönüp uçtu,
 Ak bulutun altınca,
 Mavi bulutun üstünce,
 Görünmeyip, uçtu.” (Aktaş 2011: 46).

Hara Molat ve Hara Hushun'un kardeşi olan Hara Marha kara kurt donunda yaşar. Han Mirgen, Hara Hushun'u öldürünce dokuz kulaç uzunluğunda kara bir kurt olarak gelir. Han Mirgen'in karşısına gelince kurt donundan sıyrılarak kız haline gelir ve kendini tanıtır:

“Kara yer sallandı.

Han Mirgen göz atıp görür ki,

Yüksek tepeyi aşarak

Dokuz kulaç uzunluğunda kara kurt ilerlemiş.

Han Mirgen'e yaklaştığında,

Kurt donundan sıyrıldı,

Altmış örgüsü sırtına serildi,

Elli örgüsü omzuna yayıldı

Kız, Han Mirgen'e gelip,

Sağ eliyle selam verdi,

Eşiğe basıp, selam verdi

Han Mirgen selamına karşılık verdi,

Esenliğine esenlik diledi

Kız, konuştu:

“Hara Molat'ın kardeşi,

Dokuz kulaç boyunda

Kara kurt donuyla yaşayan

Hara Marha kız ben oluyorum.” (Aktaş 2011: 62-63).

Han Mirgen atının peşinden giderken ak nehrin kıyısındaki ak dağın eteğinde kara bir ev görür. O evin içinde ne olduğunu merak eder. Evin etrafının ısırgan otlarıyla dolu olduğunu gördükten sonra içeri girer. İçeri girdiğinde altı ayaklı yatakta yatan kötü görünümlü çıplak bir kız görür. Kızdan korkup geri gitmek istese de kız onu görüp konuşmaya başlar. Han Mirgen kızı öldürmek istese de gücü yetmez. Bunun üzerine zorla kızın masasına oturup yemek yemeye başlar. Yılan eti sandığı ama aslında çok değerli bir kuşun etini yiyince birden içinde bulunduğu ev ve kötü görünümlü kız değişerek özüne dönüşür. Kız kendini gizlemek için bu durumda olduğunu söyleyerek kendini tanıtır:

“Han Mirgen anlasa,

İki gözünü de kapatıp
 Çatal başlı yılanı yiyor.
 Çatal başlı yılanın eti
 Han Mirgen'in ağzında
 Yağ gibi kayıyor,
 Baldan tatlı geliyor.
 Acıkan karnı doyduğunda,
 Zayıf bedeni semirdiğinde,
 Gözünü açıp görse,
 Güneşin aydınlığından daha parlağı
 Bu yerde varmış.
 Han Mirgen'in önünde
 Altmış örgüsü sırtına dökülen,
 Elli örgüsü sırtına saçılan
 Kız karşısındaymış.
 Onun parlaklığı ay ve güneşin parlaklığında
 Altı kat daha fazladır.
 Şimdi bu kız konuşuyor:
 "Ben ruh güzelliğiyle doğdum.
 Beni yeryüzünde birçok yiğit biliyor.
 Geniş yerin üstünü
 Yedi kez dönüp dolaşıp istiyorlar.
 Kara toprağın altını yedi kez dönüp geliyorlar.
 Fakat beni gören yoktur.
 Yeryüzüne birçok yiğit geliyor.
 Benim kötü evimi görüp,
 Bana yaklaşımadan dönüyorlar.
 Güzel yaratımlı olduğum için,
 Yeryüzünde değişiyorum,
 Böyle değişmesem,
 Çok güçlü yiğitler
 Saf ruhuma gireceklerdi." (Aktaş 2011: 88-89).

Altın Çaçah, Han Mirgen’e çatal kanatlı yılanını emanet ettikten sonra evine ve otağına bakmasını söyler. Çokça sihir bilen Altın Çaçah, kendini metamorfoza uğrattığı gibi halkını ve malını da kurtarıp korumak için onları ısırgan otuna çevirerek yaşatır. Altın Çaçah, Han Mirgen gittikten sonra büyü yaparak yine yurdunu kara eve halkını da ısırgan otuna çevirir:

*“Bahadır Han Mirgen dönüp baksa,
Altın ve gümüşten yapılan,
Altından güzel bir saray duruyor
Kara evin yerinde.
Ak ovaya yayılarak
Tüm mal-davar otlanıyor.
Akan suyun kıyısında
Huzurlu halk yaşıyor.
Sonra bilse, Han Mirgen,
Çokça sihir bilen Altın Çaçah,
Mal-davarı ve halkını,
Isırgan otuna dönüştürüp, büyütmüş,
Altın Çaçah kız, vedalaşıp,
Han Mirgen’in sağ elini tuttu.
Han Mirgen eyer yerine oturup,
İpek dizginini sarstı.
Kendi yurduna geri dönüp,
Altın Çaçah kız tekrar
Büyü yaptı.” (Aktaş 2011: 90).*

Altın Çaçah’ın yurdunda ona yardıma giden Han Mirgen, Han Orba, Altın Harlıh ve Ay Arığ savaş bittikten sonra Altın Çaçah’ın yurduna aş yiyip su içmeye giderler. Altın Çaçah’ın evinin önüne gelen alpların hepsi atlarını altın direğe bağlar. Altın Harlıh’ın atı olmadığına o da altın guguk donunu elinde tutarak büyük eve girer:

*“Atlarını sarçına bağladılar,
Altın saraya girdiler.*

*Bineceği atı olmadığında
Yiğit Altın Harlıh kız,
Altın guguk donunu elinde tutup,
Büyük eve girdi.” (Aktaş 2011: 118).*

Altın Çaçah’ın yurdunda yemek yiyip toyda kaldıktan sonra Altın Harlık artık evine gitmek istediğini, evinin ve halkının onu beklediğini söyleyerek alplarla vedalaşır. Altın Harlıh’ın vedalaşması bittikten sonra altın guguk donuna girerek yurduna doğru ilerler:

*“Altın Harlıh kız daha sonra,
İki kardeşini öpüp,
Altın guguk donuna girip,
Kara yerden kalkıp,
Burada kalan halkın üstünde
Üç defa dönüp dolaşarak uçup,
Ak bulutun altına
Mavi bulutun üstüne çıktı.” (Aktaş 2011: 121).*

Altın Harlıh, Han Mirgen’e Ay Arığ’ı eş olarak almak için altın guguk donuyla gelir. Kara toprağa inince de Altın guguk donundan sıyrılır:

*“Han Mirgen ile Han Orba kız
İki kardeş görseler,
Ak bulutun altında,
Mavi bulutun üstünde
Altın guguk donlu
Altın Harlıh teyzeleri uçuyor.
İki kardeşin üstünce
Üç defa dönerek uçup geliyor,
Uğraşarak, yere indi.
Altın guguk görünümünden sıyrılıp,
Kardeşlerin yanlarına gelerek, elini tuttu,
Ardınca gelip selam verdi.” (Aktaş 2011: 125).*

Altın Harlıh, Han Mirgen'in evlilik için kurulacak olan toyunu kurmak için guguk donuna girerek Hara Han'ın yurduna doğru uçar:

*“Altın Harlıh kardeşine konuştu:
 “Sevgili kardeşim, Han Mirgen,
 Evlendiğin eşin Ay Arığ'ı
 Büyük eve getirmek nasip olsun,
 Karın olan evdeşini
 Ana evine getirmek nasip olsun.
 Ben, sizlerden önce gidip,
 Debdebeli bir toy kuracağım.
 Altın guguk donuna girdi.
 Kara yerden kanatlanıp,
 Gökyüzüne kaydı.” (Aktaş 2011:128).*

Altın Harlıh, Han Mirgen ve Ay Arığ'ın toyu bittikten sonra oradakilerler vedalaşıp yurduna dönmek için altın guguk donuna girerek gider:

*“Altın Harlıh kız,
 Altın guguk donuna girip,
 Kara yerinden havalanıp,
 Kara yerin üstünde üç defa uçup,
 Baba yurduna vardı.” (Aktaş 2011: 134).*

Hazır Han'ın yurdunda savaştacak alp kalmayınca teyzeleri Altın Harlıh, altın guguk donuna girerek babasının yurduna uçar:

*“Teyzeleri Altın Harlıh,
 Altın guguk donuna girip,
 Öz yurdunda uçtu.” (Aktaş 2011: 150).*

Altın Harlıh, Kök Han'ın kızı Kök Nincil'i eş olarak almak isteyen Han Çibek'e yardım etmek ister. Han Çibek'in katılacağı at yarışında Han Çibek'in atına büyü yapacaklarını

anlar ve ona yardım etmek için atla birlikte gökyüzünden onu taki etmeye karar verir. Bunun için de altın guguk donuna girer ve gökyüzüne çıkıp Han Çibek'in atını takip eder:

*“Yiğit kız, Altın Harlıh,
Altın guguk donuna girip,
Gökyüzüne doğru uçup,
Kara doru atın ardından gitti.”* (Aktaş 2011: 162).

Kök Han'ın yurdundaki toy bittikten sonra Altın Harlıh önden gidip kendi yurtlarında da bir toy düzenlemek için gideceğini söyleyerek çıkar. Böyle söyledikten sonra da altın guguk donuna girerek oradan uzaklaşır:

*“Teyzeleri Altın Harlıh,
Altın guguk donuna girip,
Kara yerden havalanıp,
Göge doğru çıktı.”* (Aktaş 2011: 175).

Altın Harlıh, Hara Han'ın yurdunda hazırladıkları toyun sonuna geldiklerinde oradakilerle son konuşmasını yapar. Konuşmasını bitirdikten sonra yurduna gitmesi gerektiğini söyleyip altın guguk donuna girerek yurduna doğru uçar:

*“Teyzeleri Altın Harlıh
Altın guguk donuna girdi.
Kara yerden havalanıp,
Ak bulutun altına,
Mavi bulutun üstüne çıktığında,
Çisil çisil yağmur yağdı.”* (Aktaş 2011: 179).

Tas Han ile Pus Han'ın yurdunda Savaş devam ederken Han Mirgen'in kandan kızıl doru atı Han Mirgen'e yardım etmeye çalışsa da gücü yetmez. Altın Harlıh, Han Mirgen'in zor durumda olduğunu görünce kavga ettiği kara yiğidi göge kaldırıp parçalar ve hemen arkasından altın guguk donuna girerek Han Mirgen'e yardıma gider:

*“Savaşan Altın Harlıh bunu görüp,
Ellerini tutan kara yiğidi*

*Kara yeden kaldırıp
Göge doğru tutup,
Saf canını parçalayıp,
Altın guguk donuna girip,
Göge doğru uçu.*” (Aktaş 2011: 194).

Tazır Mirgen, Han Mirgen’i öldürünce Altın Harlıh toprağa inerek altın guguk donundan sıyrılır:

*“Altın Harlıh, gökyüzünden,
Dönüp toprağa indi.
Altın guguk donundan sıyrıldı.”* (Aktaş 2011: 201).

Hara Han’ın yurduna gelip Han Mirgen’i altın dağa kilitledikten sonra altın masaya oturup yemek yerler. Karınlarını doyurduklarında Han Orba, Han Mirgen’in kızına Haan Hıs adını verir. Ad verme faslı bittikten sonra Altın Harlıh evdekilerle vedalaşır ve altın guguk donuna girerek kendi yurduna doğru uçar:

*“Altın Harlıh kız,
Altın guguk donuna girip,
Kara yerden havalanıp,
Ak bulutun altına,
Mavi bulutun üstüne çıkıp,
Kendi yurduna doğru yol aldı.”* (Aktaş 2011: 207).

Hara Mool’un yurdunda savaşacak alp kalmayınca Altın Harlıh, altın guguk donuna girip Altın Çaçah’ın yurduna doğru gider:

*“Yiğit Altın Harlıh kız,
Altın guguk donuna girip,
Altın Çaçah’ın yurduna
Üzüntüyle yol tuttu.”* (Aktaş 2011: 224).

Altın Harlıh, Altın Çaçah'ı altın dağa kilitledikten sonra altın guguk donuna girip vedalaşarak kendi yurduna döner:

*“Kendisi altın guguk donuna girip,
Bitmemecesine vedalaşıp,
Kendi yurduna döndü.”* (Aktaş 2011: 225).

Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın yurdunda yardıma gelen Ah Ölen'in atı peşine dokuz kurt gelmiş şekilde savaşa gelir. Bu dokuz kurt Ah Ölen'in ak kır atının etlerini parçalamaktalar. Ak kır atın etini yiyip kanını içerek atı öldürürler. Han Orba bunu görünce dokuz kurdu vurur ve dokuz kurdun da başı kopar. Başı kopan bu kurtlar değişip dokuz kara yiğit olur:

*“Han Orba kız, geri dönüp
Dokuz kara kurdu
Dışarıda görüp, vurdu.
Dokuz kara kurdun
Dokuz başı kopmuş.
Dokuz kara kurt değişip,
Dokuz kara yiğit olmuş.
Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın
Büyüsü çok yiğitleri olmuş.”* (Aktaş 2011: 235).

Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın yurdundaki savaş bittikten sonra Altın Harlıh, altın guguk donua girerek baba yurduna gider:

*“Yiğit Altın Harlıh kız,
Altın guguk donuna girip
İki kardeşe veda edip,
Baba yurduna uçtu.”* (Aktaş 2011: 238).

Altın Harlıh, Han Çibek'in oğlu Han Sağın'ın toyu için Hara Han'ın yurduna gelir. Toy bittikten sonra da veda konuşması yaptıktan sonra altın guguk donuna girerek yurduna uçar:

*“Yiğit Altın Harlıh kız,
Altın guguk donuna girerek sıçrayıp,
Göge doğru uçu.
Altı defa dönüp dolaşarak uçu.
Altı gün boyunca yağmur yağdı.”* (Aktaş 2011: 244).

Huban Arığ Destanı: Destandaki ilk metamorfoz motifi Altın Tüylü Ak köpeğin Altın Zırhlı alpa dönüşmesidir. Hıtay Arığ’ın yurdundaki kırk abla ile kırk kızı öldürürken Altın Zırhlı alpa dönüşür:

*“Altın tüylü ak köpek,
Altın zırhlı alpa dönüşüp,
Alp Hara Han’ı yanına gelip elinden tuttu.”* (Davletov 2006: 35).

Yine Altın Tüylü Ak köpek yeryüzünde çıkan kanlı savaşa girip orada savaşmaya başlar. Fakat oradaki savaşta da yeniden altın zırhlı alp olarak savaşır:

*“Altın tüylü ak köpek
Altın zırhlı alpa dönüşüp
Kanlı savaşta dövüşüp kapıştı.”* (Davletov 2006: 39).

Hara Han abisi Han Hartığa ile ava çıkar. Gittiği ak karlı zirvede geyik metamorfozuna giren ala boğayı görür. Tam geyik sandığı boğayı avlayacakken boğanın kendi haline büründüğünü görür ve boğa vurulmaktan son anda kurtulur:

*“Silsileli dağlık bir yere çıkıp, Hara Han,
Atının ağzını durduraçekip,
Arka yönüne baktığında,
Ak çayırda ak duman yayılmış,
Aydın, güneşin gözü görünmemektedir.
Ak duman içinde,
Altmış çatal altın boynuzlu
Ala boğayı görüp buldu.
Daha şimdi çektiği yayını*

Geri aldı.

Daha şimdi atmak istediği okunu,

Geri salarak, üzüldü:

‘Ey, aza kalsın yanılarak,

Ala boğayı pulan sanarak vuruyordum.’

Hara Han aralıktan aşırı ilerledi,

Altmış çatal altın boynuzlu ala boğanın

Öüne gelip durdu.” (Davletov 2006: 48).

...

“Altmış çatal altın boynuzlu ala boğa

İnek sesiyle meleyip

Kişi diliyle konuştu:

‘Alp üstünü Hara Han,

Ulu konuşmamı anlatmaya geldim,

Ulu sözümü söylemeye geldim.

Uzun kulaklılar işitmesin diye

Pulan hayvanına dönüşüp

Bu yere ben geldim.” (Davletov 2006: 48-49).

Han Hartığa’nın herkesten sakladığı, bağrından çıkan bir oğlu vardır. Bu çocuğu Han Hartığ Huban Arığ ile konuşurken ona emanet etmek istediğini söyler. Sağ cebinden üçgen bir bıçak çıkarır ve silkelere. Silkelediğinde ortaya üçgen şeklinde çıplak bir oğlan ortaya çıkar. Han Hartığa oğluna kendini Huban Arığ’a emanet ettiğini, Huban Arığ ile kardeş gibi yaşayıp birbirlerini korumalarını söyler. Han Hartığa’nın oğlu Altın Hus da bunu kabul eder. Han Hartığa, oğlunu tekrar silkeleyince üçgen bıçak haline geri döner ve Han Hartığa bu bıçağı Huban Arığ’a verir:

“Han Hartığa altın masadan dışarı çıktı.

Sağ cebini karıştırıp,

Üç başlı altın kistik çıkarıverip,

Yere onu fırlattı.

Üçgen çıplak oğlan ortaya çıktı.

Kalın vücudunda yara izi yok,

Katı kemiklerinde birleşimleri yok.

*Baktığı gözleri közler gibi,
Soluduğu soluğu alev gibi.
Üçgen çıplak oğlan,
Donuk toprağı diz kapaklarına kadar,
Erik toprağı eteğine dek,
Basarak, konuşmaktadır.” (Davletov 2006: 58).*

...

*“Han Hartığa silkiverdi,
[Oğlan] üçgen kistike dönüştü.
Üçgen kistiki tutup,
Huban Arığ’ın eline verdi.
Huban Arığ, eline alarak,
Sağ cebine koydu.” (Davletov 2006: 59).*

Hara Han’ın yurdu Kök Molat ve Kögetey Mirgen tarafından sürülüp götürülünce onlarla savaşmaya gider. Düşman yurduna geldikten sonra Huban Arığ, cebinden altın bıçağı alıp yere atar, Altın Hus karşısında durur ve Huban Arığ’a ne için gerekli olduğunu sorar. Huban Arığ da savaş bitmeden cebime girmek nasip olmasın der ve oğlan savaşın içine dalar. Savaş bittikten sonra bıçak haline gelir ve Huban Arığ cebine koyar. Huban Arığ gittiği bütün mücadelelerde Altın Hus’u kistik halinden alp haline çevirir ve savaş bittiğinde de altın kistik haline geri çevirip cebine koyar. Bu metamorfoz motifi destan metninde oldukça fazla geçtiği için sadece ilk mücadelesindeki metamorfoz motifini ifade etmeyi uygun gördük:

*“Huban Arığ, sağ cebini karıştırıp,
Altın kistiki çıkartıp önüne attı.
Üçgen çıplak oğlan
Altın Hus, ortaya çıkıverip, sormakta:” (Davletov 2006: 69-70).*

...

*“Üçgen çıplak oğlanı
Huban Arığ, ileri-beri silkip,
Üçgen altın kistike dönüştürüp,
Sağ cebine koyuverdi.” (Davletov 2006: 74).*

Altın Tüylü Ak köpeğin izinden giderek ölen insanların ruhlarının olduğu yere gelir ve burada o da ölmüş gibi ağlayıp sızlamaya başlar. Bir süre sonra kızıl kumlu çayıra gelir ve orada atını kızıl kuma dönüştürüp dokuz gün içinde dönmezsem peşimden gelme ve gidip anama düşman ülkesinde ölüp kaldığının haberini ver diye tembihler. Kızıl kuma dönüşen atın üstünde kızıl bir çiçek çıkar. Huban Arığ kendi de ak şahine dönüşür:

*“Yelesini okşayıp, boynunu
Kucaklayıp, silkeleyerek çekiştirdiğinde
Kızıl kır at kızıl kuma dönüştürerek [etrafı] yayılıverdi,
Kızıl çiçek, kızıl ipek gibi saçılıverdi.
Huban Arığ, ak şahine dönüştü
Uzaya, kanat çırpıp uçtu.”* (Davletov 2006: 77).

Huban Arığ, Ak Üzüt ülkesine geldiğinde alnından bir demet saç alıp kendi silüetini yaratır. Kendisi de ak çiçek olup büyümeye başlar. Huban Arığ Ak Üzüt ülkesindeki tehlikeden kurtulduktan sonra kendi özüne döner:

*“Huban Arığ tüm yordamını kullanarak
Alnından bir saç demetini koparıp
Kendi biçimini vererek kendi yerine koydu.
Huban Arığ ak çiçek olup büyüdü.”* (Davletov 2006: 79).

...

*“Tamam, gerçekten, Huban Arığ,
Ak Üzüt ülkesinde
Ayrılıp ölen senin sürünün gelmiş’ diyerek,
Dokuz oğlan, dokuz kız, fark etmeden Huban Arığ’ı,
Ak Üzüt ülkesine [gitmesine] izin verdiler.
Huban Arığ esas olan özü, ayağa kalktı,
Ölen kişilerin sürünlerine katıldı.”* (Davletov 2006: 80).

Huban Arığ, Altın Tüylü Ak köpeği bulduktan sonra onu sırtına bindirip yine ak şahin donuna girerek Ak Üzüt ülkesinden çıkmaya başlar:

“Huban Arığ, vedalaşıp,

Altın tüylü ak köpeğin
Ayrılıp ölen sürününü aramaya gitti.
Yerli halkın içinde yarım gün arayıp
Kuyrukta duran ak köpeği görüp,
Yerli halkın dışında [bir yerde] konuştu:
‘Altın tüylü ak köpek,
Ayrılıp ölen özünü götürmeye
Güzel hileyle ben geldim.
Sırtıma pek [sağlamca] oturursun,
Düşersen, ayrılıp ikimiz de ölürüz.
Çatal kanadı çarpıp
Uçmasını ben bilirim.’
Altın tüylü ak köpeği sırtına
Kişiler görmeden oturtup [bindirip],
Alevli kazandan çıkan is ve dumanının içinde uçarak,
Kişilere görünmeden
Uzaya çıkıp
Ak bulutun altına ulaştığında,
Kök bulutun üstüne çıktığında,
Huban Arığ konuşmasını konuştu,
Tüm halka duyuldu.” (Davletov 2006: 81-82).

Ak Üzüt ülkesinin bekçisi dokuz oğlan kök şahin donuna girip Huban Arığ’ın peşine takılırlar:

“Kök şahin paltolarını giydiler,
Kök ayasa çıktılar
Alp Huban Arığ’ın yolunu takip ederek,
İzini sürerek gittiler.” (Davletov 2006: 82).

Sarı Üzüt ülkesinin bekçileri dokuz sarı oğlan dokuz sarı kız sarı şahin donuna girerek Huban Arığ’ın peşine düşerler:

“Sarı Üzüt ülkesinde

*Dokuz sarı oğul, dokuz sarı kız, haber alıp,
Sarı şahinlere dönüşüp
Uzaya yükselerek uçup
Huban Arığ'ı vurarak savaşmaktalar.”* (Davletov 2006: 83).

Kara Üzüt ülkesinin bekçileri dokuz kara kız kara şahin donuna girerek Huban arığ'ın peşine düşerler:

*“Kara Üzüt ülkesinden
Bekçi olan dokuz kara kız,
Kara şahine dönüşüp,
Uzaya çıktılar,
Huban Arığ'la dövüşüp, savaştilar.”* (Davletov 2006: 83).

Huban Arığ atını bıraktığı kızıl kumun olduğu yere uçarak inince eski haline gelir ve gelince kızıl çiçeği çekiştirerek atı kendi haline gelir:

*“Kızıl kumlu çayırı görüp, Huban Arığ,
Kara yere hızlıca indi.
Kızıl çiçeği silkeleyip çektiğinde
Kızıl kır at kalkıverdi.
Atıyla selamlaşıp,
Eyerin içine oturuverdi.”* (Davletov 2006: 84).

Huban Arığ ve Kök Nincil, Han Hartığa'nın evine selam verip girerler. Evde kimse olmadığı için selamlarını kimse almaz. Han Hartığa'nın altın ayaklı demir yatakta yattıklarını görürler ve ağlamaya başlarlar. Huban Arığ, cebinden altın bıçağı çıkarır ve silkeleyince Altın Hus ortaya çıkar. Altın Hus babasını görünce etrafında dolaşır ve ağlamaya başlar. Huban Arığ kuvvetle tükürerek demir bir tabut yapar. Han Hartığa'yı demir tabuta yerleştirip kara kayanın içine koyarlar ve açılmamak üzere kilitlerler:

*“Huban Arığ ile Kök Nincil,
Aralıktan ileri giderek,
At bağlanan altın sarçına gelip,*

*Attan inip, [atlarını] bağlayıp,
 Güzel evin içine girdiler.
 Kapıdan geçip esenlikler dilediler,
 Eşiği aşıp saygılarını sundular.
 Güzel evde kimse olmadığından,
 Esenlik ve saygıya kim yanıt verir ki?
 Alp Han Hartığa
 Altın ayaklı demir yatakta
 Huzur içinde yatıp ölmüş.
 [Bunu gördüklerinde] kayadan katı yürekleri eridi,
 Gözyaşlarına boğuldular.
 Taştan pek yürekleri parçalandı,
 Burun suyuna boğuldular.
 Huban Arığ sağ cebinden,
 Üçgen altın kistiki
 Çıkarmak üzere çekip, yere attığında,
 Üçgen çıplak oğlan önünde duruverdi.
 Ayrılıp ölen babasını Altın Hus,
 Etrafindan dolaşarak ağlamakta,
 Geçip ölen yalnız tek babasını
 Çevirip ağıt yakmaktadır.
 Huban Arığ kuvvetle tükürdü,
 Demir tabut yaptı.
 Ayrılıp ölen Han Hartığa'yı
 Demir tabuta düzgünce yatırıp,
 Kara kayanın içine koyup
 Bir daha açılmamak üzere kilitlediler.” (Davletov 2006: 91).*

Huban Arığ ve arkadaşları Gri Işık ülkesine geldikten sonra atlarını kibrite dönüştürüp toprağa dikerler ve kendileri de Gri Işık ülkesindeki toya doğru giderler:

*“Üç alp atlarını
 Kibrit haline getirip toprağa dikiverdi.” (Davletov 2006: 146).*

Altın Tüylü Ak köpek kara bir sineğe dönüşerek Gri Işık ülkesine doğru uçup gider:

*“Altın tüylü ak köpek
Karasineğe dönüşüp
Uzaya doğru yönelip çıktı
Gri Işık ülkesine hızlıca uçtu.”* (Davletov 2006: 146).

Huban Arığ, Kök Nincil ve Sarı Sayın Gri Işık ülkesindeki toya el ele tutuşup yırtık pırtık kıyafetli üç kadına dönüşerek giderler:

*“Üç alp ayağa kalktı,
Giyim kuşamları yırtık ve pırtık bir halde,
Çayırılık bir yere doğru [bির bez parçası gibi] yayılmaktadır.
Yırtık montları
Ağaçlara takılıp sürtünmektedir.
Üç alp kişi, üç kadına dönüşüp,
El ele tutuşup, altın masaya ulaştı.”* (Davletov 2006: 149).

Huban Arığ, Sarı Işık ülkesindeki savaş bittikten sonra evine doğru yola çıkar. Uzunca bir süre gittikten sonra baktığında iki dağ arasındaki ulu yolda yaşlı bir hatun kalın uykuya yatıp horlamakta olduğunu görür. Gececek hiçbir yer bulamayınca esenlikle dileyip saygılarını sunar. Bunun üzerine yaşlı hatun uyanıp kalkar. Huban Arığ’a kendisini uykusundan uyandırdığı için öfkelenir. Bu yaşlı hatun aslında Huban Arığ’ı denemek için kılık değiştiren Kök Nincil’dir:

*“Bu yolun dışında gidilebilecek
Başka bir yol yoktur.
Aşağıya doğru ilerleyip baktığında
İki dağın arasında
Ulu bir yolun tam üzerinde
Ulu yaşlı bir hatunun, yatıp
Horlama çekip, uyuduğunu [fark etti].
Horlama sesi alt dünyaya,
Uzaya doğru yayılıp oralarda işitilmekte.*

*Ağzından çıkan soluğu
Ak alev olup yayılmakta.
Göğsünden çıkan buğusu
Kök alev olup dağılmakta.” (Davletov 2006: 166).*

Yaşlı hatun sağ elini kaldırıp Huban Arıĝ’a tokat atar. Huban Arıĝ üç takla atıp yere düşer. Yaşlı olduğu için ona el kaldırmak istemez ve ondan özür dileyip bir daha yapmam der. Fakat yaşlı hatun onu dinlemez ve ona bir tokat daha atar. Huban Arıĝ yine bözür diler ve bir daha atmazsan kimseye bir şey demem der. Yaşlı hatun üç ez tokat atmayınca seni bırakmam der. Sol elini kaldırıp bir tokat daha atar. Bu duruma çok sinirlenen Huban Arıĝ kendini toparladıktan sonra sana neden acıyayım diyerek sağ eliyle tokat artar. Dokuz kere takla attıktan sonra vücudunun yarısına kadar toprağa gömülür. Yaşlı hatun Huban Arıĝ’ın önüne gelip Kök Nincil olduĝunu, gücünü denemek için yaşlı hatun kılığında onu beklediğini söyler. Alptan üstün alp erden üstün yiğit olduĝunu söyleyerek dua eder:

*“Ulu yaşlı ihtiyar hatun,
İleriye düşüp, geriye yıkılıp
Derin bir şok içinde
Huban Arıĝ’ın önüne ayağına kalkıp
Han Tanrı’yı çağırıp
Dua edip, şöyle konuştu:
‘Üstün güçlü Huban Arıĝ arkadaşım,
İlk kusurumu sen bağışla.
Yeniden darılıp vurursan
Başım kopup
Engin dünyanın üzerinde
Yeniden dolaşamam.
Yapılmayacak bir şey yaptım,
Rastlanılmayacak bir şeye rastladım.
Arı gücünü öğrenmek için
Bu ülkeye gelip, bu kılığa girip yattım.
Ulu gücü ölçüşmek üzere
Elli hileyle kılık değiştirip [burada] yattım*

Orta dünya üzerinde
Alt dünyada
Üstün güçlü alp olarak yaratılmışsın,
Arı gücün üstünmüş,
Ulu gücün aşırıymış,
Şimdi asla arı gücümüzü ölçüşemeyeceğiz,
Ulu güçlerimizi karşılaştırmayacağız.
Alptan üstün bir alpmişsin,
Erden üstün bir yiğit olarak yaratılmışsın.
Yaşın uzak, yaratıcın ise yüksek olsun.
Yok olmaz tinli ol,
Yıkılmaz yurtlu ol,
Dökülmez kanlı ol,
Daima yurtlu ol.
Alp yiğitlere yere serdirme,
Er yiğitlere düşmek üzere ittirme.'
Birden Kök Nincil'in ta kendisi ayağa kalktı,
Yanına gelip [Huban Arığ'ın] elini sıktı.
Hizasına varıp esenlikler diledi, saygılarını sundu." (Davletov 2006: 188-189).

Huban Arığ düşmanı Ah Molat'ın yurduna gelince atı kızıl kır atı katı bir ota dönüştürerek büyütür:

"Ak dağ doruğunun dört tutamaklı bir kapısı var.
Huban Arığ, kızıl kır atını
Katı bir ota dönüştürüp, büyütüverdi." (Davletov 2006: 176).

Huban Arığ, Ah Molat'ın yurdunda hileyle kandırılmaya çalışılacağını öğrenince hemen saçından bir saç koparır ve kendi kılığına çevirir. Kendisini de kara bir sineğe dönüştürür:

"Huban Arığ, başından bir saç koparıp
Özüünün kılığına dönüştürüp altın masanın arkasına oturttu.
Özü ise karasineğe dönüşüp
Kıpraşıp uçmaya başladı." (Davletov 2006: 179).

Huban Arığ, Ah Molat'ın ak dağ doruğuna altın tüylü ak köpeğin geldiğini görünce kendi özüne döner:

*“Karasineğe bürünen Huban Arığ
İleri geri devinip
Gerçek özüne geri dönüverdi.”* (Davletov 2006: 181).

Huban Arığ, Kök Molat ve Kögetey Mirgen'in yurdunu ateşe verdikten sonra Kök Molat'ın eşinin ak kartala dönüşüp çocuğu ile birlikte babası Pus Han'ın yurduna ka t Ğını öğrenir:

*“Kök Molat'ın e i K n Arığ
Güzel hileyle ak kartala dönüşüp,
Geç doğan ya  balasını kaçırıp,
Buz denizini uçarak geçti,
Pus Han babasının ülkesine götürüp,
Yedirip, b y tmektedir.”* (Davletov 2006: 216).

Huban Arığ, d  man  Kök Mirgen ile Kögetey Mirgen kardeşi öldürüp halk n  yok ettikten sonra altın tüylü ak köpek gelir. Huban Arığ'ın gücü t kenmi tir. Fakat Kök Mirgen'in doğan oğlunun ad almadan önce öldürülmesi gerekmektedir. Altın tüylü ak köpek Huban Arığ'ın bu durumunu görünce, be  günde geçilmeyen buz denizinden bütün vücudu donarak karşıya geçmesini ve altın g le ulaşmasını, orada yıkandıktan sonra yeniden yarat lm   gibi olacağını söyler. Altın g le d n    n kişinin dedesi Altın Kris olduğunu  Ğrenen Huban Arığ, buz denizinden atıyla birlikte altın g le gelirler. Altın g lde eski güçlerine kavu tuktan sonra g lden çıkarlar. Onlar g lden çıktıktan sonra g l ileri geri sallan r ve Huban Arığ'ın dedesi Altın Kris eski haline gelir:

*“Huban Arığ'ın iki ayağı,
Yeniden yarat lıp b t n l kl  h le gelmiş.
Öncekinden daha iyi,
Evvelkisinden [ imdi ayakları] yüz kat üstün yarat lm  .
Altın g l bir ileri bir geri dalgalan p,
Bütün suyu solup, kuruyuverdi.*

*Çene sakalı iñmenine dayanan,
Yanak sakalı sırtını örten,
Aksakalını altı kez çekip kuşanan,
Aktavşan gibi kırlaşan,
İhityar kişi ortaya çıktı. ” (Davletov 2006: 220).*

Kün Arığ, buz dağının doruğunda saklanırken kardeşi Puzan Arığ ölür. Bunun üzerine Kün Arığ ak kartala dönüşüp yeniden kaçmaya çalışır. Tam o sırada Huban Arığ, Kün Arığ’ı yakalar ve çocuğunu elinden alır:

*“Geç doğan balasını kapıp,
Ak kartal kılığına bürünüp,
Kün Arığ kaçmak üzereyken,
Huban Arığ, onu yakasından tutup,
Geç doğan çocuğu
Güçle çekip eline aldı, sağlamca tuttu. ” (Davletov 2006: 224).*

Huban Arığ, yer altı dünyasına giderken kendi kılığından çürük yularlı, hahpas eyerli, karnı yara bere içinde olan çirkin bir kız görünümüne girer:

*“Arı ve güzel Huban Arığ
Altmış sürmes saç örgüsünü salıp, dönüşüverdi.
Çürük yularlı, hahpas eyerli,
Tamamen yara bere olan çabağaya binen,
Karnı yara içinde olan, yüzü yara izleriyle dolu
Burnundan akan sümüğü çenesine dek uzanan.
Arı ve güzel özü,
Yaman şeytan dönüşüp,
Güzel yaratılan özü,
Yaman üzüte dönüşüp,
Altmış ezgisini çalarak gitmekte,
Ak çiçekler dalgalanmakta. ” (Davletov 2006: 239).*

3.3.3. Sihirli Nesneler Motifi

3.3.3.1. Altın Sarçın / Çeçpee

Sibiryasahası Türk destanlarında atların bağlandığı altın direk mitolojik olarak çok önemli bir yere sahiptir. Kahramanın diktiği bu direk üç dünyayı birbirine bağlayan bir unsurdur. Üst dünyada Tanrı, orta dünyada destan kahramanı, yer altı dünyasında da erlik, atını bu direğe bağlar. Böylece bu üç önemli varlığın birbiri ile teması ve bağlantısını daha güçlü hale getirdiği gibi Ülgen, Erlik ve kahramanın da ortak mülkiyeti haline gelir. Bu direk aynı zamanda kahramanın yeryüzündeki itibarını, zenginliğini ve gücünü temsil eder. (Dilek 2010: 47).

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında başkahraman Altın Arığ yer altı dünyasına inmez. Yer altı dünyasındaki herhangi bir varlıkla mücadele etmez. Fakat olağanüstü bir varlık olan Huu İney'in oğlu olan Hulata'yın eşi Pora Ninci farklı bir özellik göstermektedir. Huu İney gibi metamorfoza uğrayabilmektedir. Huu İney bozkurt postuna bürünebilirken, Pora Ninci yılanı dönüşebilir. Bu bize Pora Ninci'nin olağanüstü bir varlık olduğunu düşündürür. Destanda metamorfoza uğrayabilen sadece iki kişi vardır ve bunlardan biri de Pora Ninci'dir. Pora Ninci Altın Arığ'ın ağzından laf alabilmek için yaşlı kadın kılığına girebilir. Huu İney de iki gözü görmez kız çocuğu kılığına girebilir. Pora Ninci gürültülü bir şekilde yılanı dönüşünce altın direğin dibinden yer altı dünyasına girerek kaybolur. Bu hadise altın direğin yer altı dünyasına geçişte önemli bir nesne olduğu düşüncemizi güçlendirmektedir:

*“Gürültüyle silkinip,
Karışık renkli yılan olmuş,
Altın direğin yanından
Kara yerin dibine girmiş.”* (Özkan 1997: 215).

Han Orba Destanı: Altın Harlıh, Han Mirgen'e babasının düşmanı Hara Molat'ın yurduna gittiğinde atını Hara Molat'ın evinin önündeki altın direğe bağlamaması konusunda sıkı sıkı tembihler. Eğer bağlarsa atına sihir yapılarak çifte boynuzlu şeytana bindirip götüreceklerini ve bir daha asla atını göremeyeceğini söyler:

“Hara Molat’ın yurduna gittiğinde,
 Atlanıp bindiği atını
 Altın sarçına bağlama.
 Yüksek tepenin üstünde
 Sağ salim durasın.
 Altın sarçına bağladığın
 Atlayıp bindiğin atını
 Kara başın ağarana,
 Beyaz dişin sararana,
 Çenendeki sakal omzunu kaplayana,
 Yanağındaki sakal omzunu örtene,
 Başın ak tavşana dönene kadar,
 Ala özünle göremezsin,
 Onu sürüp götüremezsin.
 Atlanıp bindiğin atını
 Büyük sihre kaptırıp,
 Çifte boynuzlu şeytanı,
 Onun üstüne oturturlar.
 Sen ulu sihre kapılır,
 O vakit tamamen ölürsün.” (Aktaş 2011: 42).

Han Mirgen, teyzesi Altın Harlıh’ın vediği öğüdü unuttuğu için Hara Molat’ın yurdunda atını altın direğe bağlar. Bu yüzden Han Mirgen’in atı sihir yapılarak çifte boynuzlu şeytan tarafından kaçırılır:

“Han Mirgen ile Hara Marha
 Kıyasıya dövüştüğünde,
 Kişi sözüyle konuşup,
 Hayvan sesiyle kişneşti:
 Yiğidin yiğidi, Han Mirgen,
 Altmış sihre ben girdim,
 Byonuzlu şeytan beni götürüyor.
 Çıplak gözünle ölene dek göremezsin.
 Güçlü yiğidim Han Mirgen,

*Beni elli sihre aldılar,
 İki boynuzlu şeytan alıp gidiyor.
 Beni istesen de bulamazsın.
 Han Mirgen bunu işitip,
 At bağlanan altın sarçına bakıp görür ki,
 Kandal kızıl doru atının üstünde
 Çifte boynuzlu kara şeytan oturup,
 Yüksek tepeden geçip gitti.
 Kandan kızıl doru at,
 Altmış sihre alındığını,
 Elli sihre döndürüldüğünü anlayıp,
 Altın sarçında bağlı durup,
 Gözyaşına boğulmuş.
 Şimdi onu düşünüp,
 Han Mirgen kederlendi” (Aktaş 2011: 66).*

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ, Ah Molat’ı öldürdükten sonra yurduna doğru geri dönmek üzere iken nal sesleri duyar. Dönüp baktığında Gri Işık ülkesinin hanı Pora Han’ın atının geldiğini görür. Kök pora at onu altın direkte bıkratığı için kendine çatalboynuzlu şeytanın bindiğini ve kendisine çok eziyet ettiğini söyleyerek yardım ister. Huban Arığ atın doğru söylediğini anlayınca çatal boynuzlu şeytanın kök pora ata vuracağı sıradan çatal boynuzundan kapıp kök yazıya doğru atar. Çatal boynuzlu şeytan orada ölür ve kök pora at da kurtulur. Huban Arığ kök pora atın kolanını çözer, eyerini çıkartır ve bundan sonra üstüne şeytan binmesin, alplara yenilme yiğitlere bindirme sübür dağına gidip otundan otlar süt gölünün suyunu içip yaşa diyerek atı gönderir:

*“Katı ayaklı mal tepinip gelmekte,
 Katı bilek sahibi er [kamçı] vurup yaklaşmakta.
 Taban sesi patlamakta,
 Tuna gibi uğuldamakta.
 Ulu yel girmekte,
 Ulu kasırğa oynamakta,
 Ulu dağlar gürlmekte,*

Ulu sular kaynamakta.
 Yumulan göz açılınca,
 Açılan kapanıncaya kadar
 Kök pora at [Huban Arığ'ın] önüne gelmek üzereydi.
 [Kök pora at] gözyaşını kan etti,
 Burun suyunu buz etti,
 Kişi sesiyle konuştu:
 'Alp Huban Arığ kız,
 Yapacak şeyi sonuna kadar yapmak,
 Tutacak şeyi sonuna dek tutmak olsun.
 Gri Işık ülkesinde atlayıp binen Pora Han'ın
 Arı tinine ulaştın.
 Altın sarçında duran özümü ise salmadan gittin.
 Ulu Tanrı'ya [karşı] ulu günah işledin,
 Küçük Tanrı'ya [karşı] küçük günah yaptın.
 Çatal boynuzlu kara şeytan
 Şimdi [üzerime] atlayıp binmekte, dolaşmakta.
 Çatal kamçısıyla çok dövülmekteyim,
 Arı gücüm kalmamakta,
 Ayrılıp ölmek üzeredir, tinim.
 Önüme durup lütfen sen savun beni.'
 Huban Arığ baktığında
 Kök pora atın ağzından çıkan soluğunun
 Ak duman olup yayılmakta,
 Göğsünden çıkan buğusunun [ise]
 Kök duman olup etrafa dağılmakta [olduğunu gördü]
 Kalın vücudu tükenmiş,
 Katı kemikleri yalnızca kalmış.
 Kızıl kasları erimiş,
 Keskin sivri kemikleri yalnızca kalmış.
 Yalnızca katı kemikleri gıcırdamakta [ki],
 Yerli halk tarafından işitilmekte.
 Büyük kemikleri gürültü yapmakta [ki],
 Bütün dünyaya duyulmakta

Yel ve esintiden yere düşecek
 Hale gelmiştir.
 Sirtına da çatal boynuzlu kara şeytan
 Çatal kamçı tutup binmiş.
 Kök pora ata kamçı vururken,
 Çatal boynuzlu kara şeytanı
 Çatal boynuzundan kapıp, Huban Arığ,
 At başının üstünden çekip,
 Eğerin başına kafasını yarıp,
 Kök yazıya doğru fırlatıverdi.
 Kanı yayılıp, canı koptuğundan,
 Kara şeytan ölüverdi.
 Alp kök pora at,
 Şuhsuz mala karşı suç işledim,
 Günahsız mala karşı günah yaptım.
 Atlayıp binen Pora Han'ın
 Arı tinine ulaşp,
 Altın sarçında duran kök pora atını
 Azat etmeden, bağı kalmasına neden oldum.
 Kara şeytan sana binip dolaşmış.
 Çatal boynuzlu şeytan ve diğer alp yiğitler
 Sana bir daha binip dolaşmasınlar.' Diye,
 Söyledikten sonra Huban Arığ,
 Hobay gelip, kolanını çözdü
 Yanına varıp kuyruk altlığını çıkardı.
 Çevresinde dolaşp, eyerini çekti,
 Koşturup yularını çıkardı.
 'Şimdi, kök pora at, özgür dolaşırsın,
 Şeytan üzerine binemez bundan böyle.
 Alplara yenilme,
 Yiğitlere bindirme,
 İyelere bastırma,
 Güçlülere çözdürme.

*Sübür Dağı 'ın otundan otlanıp dolaş,
Sütlü gölün suyunu içip yaşa,
Sırtına alıp bindirme,
Sırtını erkeğe okşatma.' Diyerek,
Yelesini okşayıp [Huban Arığ], salıverdi [atı].
Kök pora at ıraktaki yerde
Uğuldayıp yitiverdi." (Davletov 2006: 185-186).*

Huban Arığ tam şarkısını söyleyerek yoluna devam edecekken Sarı Işık ülkesinin hanı Sarı Teek'in atı sarı sara at Huban Arığ'a gelir. Kendisini altın direktten salmadığı için üstüne çatal boynuzlu şeytanın bindiğini söyleyerek yardım ister. Huban Arığ bunun üzerine çatal boynuzlu şeytan tam ata kamçısını geçirecekken durdurur ve ata neden bindiğini sorar. Çatal boynuzlu şeytanın bir ayağını kızıl kır ata bir ayağını da sarı sara ata bağlar. Aynı anda ayrı yöne gideceğiz der ve çatal boynuzlu şeytan ortadan ikiye ayrılarak ölür. Huban Arığ sarı sara atın kolanını, eyerini çözüp bir daha kimse senin üstüne binmesin ot otlar, gölden su iç diyerek gönderir:

*"Sarı yazıya girip, türkü söyleyerek giderken,
Sarı yazının kenar bir yerinde
Sarı sara at devinip gelmekte [olduğunu fark etti].
Huban Arığ 'ın önüne gelip, duruverdi [bu at].
[Ardından] kişi diliye konuştu:
'Huban Arığ, Sarı Işık ülkesinde
Atlayıp binen alp Sarı Teek'in
Arı tinine ulaşır,
Beni altın sarçından salmadan gittin.
Sırtıma çatal boynuzlu şeytan binip
Çatal kamçısıyla vurup
Arı canıma ulaşmak üzeredir.
Ayrılıp ölmek üzere olan tinimi koruyuver, lütfen.'
Çatal boynuzlu şeytan ise,
Yayvan oturup
Dokuz başlı çatal kamçısıyla atı vurmak üzereyken,
Huban Arığ, onu engelleyip, şöyle dedi:*

'Dolaşan malın,
 Suçunun nereden bulup da bindin üzerine?
 Orta dünya etrafında koşturup, çile [neden] çektirmektesin?
 Sana karşı suçu neydi?
 Sana karşı kusuru neydi? '
 Çatal boynuzlu kara şeytanın
 Bir ayağını sara atın kuyruğuna
 Öbürünü de kızıl kır atın kuyruğuna bağlayıp,
 Huban Arığ şöyle dedi:
 'Öç yapan kara şeytandan
 Öç alacağız, sarı sara at,
 Tam bir yargı gerçekleştireceğiz.
 Ben atıma kamçı vurduğumda,
 Sen [benden ayrı] bir yöne doğru koşmaya başlayacaksın.'
 Huban Arığ atına kamçı vurdu,
 Sarı sara at [ise] ayrı bir yöne doğru koştu.
 Göz atıp baktıklarında
 Çatal boynuzlu kara şeytanın
 Çatal budunun paramparça olup
 Kızıl kanı sarı yazıya yazılmış olduğunu [gördüler].
 Huban Arığ, atından inip sarı sara ata şöyle dedi:
 'Sırtına bir daha alp binmesin,
 Eyerine er yiğit oturmasın.
 Orta dünyada esenlik ve huzur içinde
 Akın sudan su içip dolaş, yaşa.
 Otlı dağdan ot otlayıp, gez.'
 Hobay gelip, kolanını çözdü
 Yanına varıp kuyruk altlığını çıkardı.
 Çevresinde dolaşıp, eyerini çekti,
 Koşturup, yelesini okşayıp,
 Huban Arığ yularını çıkardı.
 Sarı sara at, yelesine yel alıp,
 Kuyruğuna kasırga oynatıp,

*Kara toprağı deldire vurup, koştu,
Iraktaki yerde yitiverdi.*” (Davletov 2006: 186-187).

3.3.3.2. Canlı Hosto (Ok)

Han Orba Destanı: Han Mirgen ve Han Orba’nın dostları Altın Çaçağ’ın yurduna Han Taycı adlı düşman saldırır. Han Mirgen ve Han Orba da ona yardıma giderler. Altın Harlıh ve Ay Arığ da savaştadır ve savaş yoğun bir şekilde devam eder. O sırada Han Orba dokuz canlı okunu kullanarak büyük savaşı bitirir ve Han Taycı’yı öldürür:

*“Han Orba bunları görse,
Savaş böyle gidecek olursa,
Altmış yıldı bitmez.
Atlanıp bindiğı atından inip,
Büyük bir kayanın üstüne oturup
Altın cebinden çıkarıp attığı
Dokuz yuvalı boynuzdan okunu,
Kırk yıl mühletlik atımlı
Dokuz canlı oku çıkardı.
Han Orba kız kırk yıla
Canlı okuyla vurmak için anlaştı
Yayı gerip çekti.
Oku yaya koyup nişan aldı,
Bize vurup, keskinleştirdi.
Canlı okunu sabahleyin başlayıp,
Akşama kadar çekti,
Han Orba yiğit kızın sözünü
Yiğitler işitti:
‘İğne tutmuş elim yoktur,
Asılın, vurmak için.
Erin iyisini görüp vuruyorum,
Ulu canlarına gidecek.
Yüksük tutan elim yoktur,
Kuru yere gitmeye.*

*Şiddetli savaştan dönen
 Kötü niyetli yiğitlerin
 Fesadını yok edecek olsun.
 Kırk yıl mühletli okum,
 Kırk yılda bitmeyecek savaşı
 Dokuz güne bitirip,
 Biricik ağabeyime ve üç kıza değmeden,
 Sağ cebime gelip girsin.
 Onlara yardımcı olan canlı okumla,
 Hiçbir yiğit ölmeden kalsa,
 Benden iyi yaratılmıştır,
 Benim canıma tamamen ulaşacak.
 Yaya koyup atıverdiğim okumdan
 Herhangi bir yiğit yıkılmadan kalsa
 Benden daha iyi yaratılmıştır.
 Benim başıma o da çıkar.
 Yiğitseniz atış görün,
 Güçlüyseniz güreşin!’’ (Aktaş 2011: 113-114).*

...

*“Yiğit Han Orba kız
 Canlı okunu bıraktı.
 Kara toprağın üstünde
 Okun iyisi boşa gitti,
 Okun iyisies geçti.
 Kara yerde yanan ateş
 Gökyüzüne dek ulaştı.
 Kara duman, iç çekilip,
 Gökyüzünü bürüdü.
 Yiğit kız Han Orba
 Yüce kayalarda kalkıp görse,
 Canlı okun yolunda
 Bulunan, her şey yıkılıp gitmiş,
 Vurulup, kırılıyor.*

Kaçıp giden yiğitlere
 Canlı ok, yetişip,
 Ciğerleriyle kalplerini delip geçiyor.
 Han Orba altı günde görse,
 Kırk yıl bitmez açgözlü savaşta
 Tüm kötülükleri yok etmişler.
 Kırk yıla mühletli ok
 Açgözlü savaşı delip geçiyor.
 Altın Çaçah'ın savaştığı yolu
 Canlı ok katederek temizleyip
 Altın Harlıh'ın yoluna girdi.
 Altın Çaçah ile kapışan yiğidi
 Canlı ok öldürdüğünde,
 Yiğit kızın gücü bitip,
 Saf canı çıkmış.
 Onun uzağındaki canlı ok
 Altın Harlıh'ın savaştığı yolu
 Yiğitlerden temizlemiş.
 Yiğit Altın Harlıh kız,
 Oraya varıp, dağa dayanıyor,
 Beriye gelip, toprağı kucaklıyor,
 Saf gücü de çıkmış.
 Onun ardından canlı ok,
 Ay Arığ'ın sert yolunu
 Temizleyip, kolaylaştırıp
 Han Mirgen'in yoluna girdi.
 Han Orba kız şimdi görse,
 Canlı oku attığından beri
 Dokuz günü geçiriyor.
 Sözleşip attığı canlı ok
 Kırk yılda bitmeyen açgözlü savaşı
 Gördüğü yerde boğup kırıyor,
 Zorlu yere sıkışıp, öldürüyor.
 Ak dağın eteğinde canlı ok

*Kara yiğit kahramanı uçurdu,
 Nasıl bir kahraman deyip,
 Han Orba kız görse,
 Açgözlü savaşı getiren,
 Kötü niyetli, güçlü yaratılmış
 Kara doru atlı Han Taycı 'ymış.
 Han Taycı da, uzun zaman acı çekmeden,
 Canlı oktan aşır öldü.
 Karşılıklı savaştığım yiğit çıkmadığında,
 Canlı ok geri dönüp,
 Han Orba 'nın cebine girdi.” (Aktaş 2011: 114-116).*

Han Orba destanında bir başka canlı ok tasviri de düşmanları Hara Mool'un yurdunda Hara Mool'un oğlu Hara Tüstüs'ün savaşı bitirmek için attığı canlı oktur. Fakat bu canlı oku Han Mirgen'in kızı Haan Hız tutar ve oku engeller. Destan metninde ilk defa canlı ok görevini yapamadan bir kahraman tarafından durdurulur:

*“Hara nehrin altından,
 Canlı oku eline alarak,
 Hara Mool'un oğlu
 Hazır Noğas'ın ağası
 Hara Türtüs, çıkıp, konuşuyor:
 ‘Kara başım kara yere yatmadıkça
 Güzel kardeşim Hara Noğas'ı,
 Elllerine verip öldürtmem!’
 Dokuz gözlü canlı okunu
 Durup çekti sonuna kadar.
 Kızıl alev titreyip çıktığında,
 Yiğit kız Altın Harlıh,
 Han Orba'ya gelen yiğitler
 Birbirlerine bağırıyor:
 ‘İki yiğit, kuralınca kapışıyor,
 Onlara karışılmasın!’*

Buna öfkelenen Hara Türtüs'ün
 Kulağı işitmez, gözü görmez oldu:
 'Benim attığım canlı okum,
 Yiğit Han Orba'nın canını alıp,
 Altın cebime girsin'.
 Dokuz boğumlu canlı okunu
 Bıraktı Hara Türtüs.
 Han Orba'ya ok vızıldıyor.
 Kardeşi Haan Hız, bunu görüp
 Dokuz boğumlu canlı okun
 Önüne geçip durdurdu.
 Dokuz boğumlu canlı ok
 Haan Hız'ın geniş göğsüne
 Çekilip vuruldu.
 'Benim saf gücüm yetse,
 Attığın okunu ben tutarım.
 Saf gücüm yetmezse,
 Attığın oktan ölürüm.
 Attığın okunu yakalarsam,
 Saf canına ben ulaşırım.
 Attığın okunu durdurursam,
 Etini yiyen ben olacağım',
 Yiğit Haan Hız bağırdı:
 Yiğit Haan Hız, canlı oku
 Tüm gücünü kullanıp tuttu.
 Saf gücü almadan,
 Ulu gücü yetmeden,
 Üç bozkır aşarak,
 Üç dere geçti,
 Kara kayaya vurarak sıkıştırdı,
 Gözünün ateşi yükseldi
 Saf gücü almadığında,
 Ulu gücü yetişmediğinde,
 Atlanıp bindiği kara doru atı

*Haan Hız'ın arkasından canını tuttu.
 Yiğit yaratımlı Haan Hız orada
 Tüm gücünü aklına veriyor,
 Az olan gücünü de ayaklarına veriyor,
 Büyük ateşini söndürüyor.
 Büyük gücünü durduruyor.” (Aktaş 2011: 218-219).*

Huban Arığ Destanı: Hara Han kırk kat yerin altından çıktıktan sonra yurduna doğru gitmekte olan bir savaş görür. Savaşacak gücü de kendinde bulamaz. Bu yüzden kırk yıllık mühlet verilerek atılan canlı oku mühlet vermeden atar ve canlı ok hızla savaşın içine gider, kötü alpları öldürmeye başlar. Hara Han süre vermeden okunu attığı için Altın Tüylü Ak köpek çok üzülür ve Hara Han'a yanlış yaptığını, bu dünyada hiçbir canlı kalmayana dek canlı okun her şeyi öldüreceğini söyler. Hara Han süre vermeden oku attığı için ok dünyada yaşayan bütün canlıları öldürdükten sonra ateşini söndürecektir:

*“Gözün göremeyeceği kadar yerli halk yığılmış,
 Kırk yıl bitmez kanlı savaş hazırlayıp,
 Hara Han'ın yurduna [doğru] ilerlemekteler.
 Yerli halk karınca gibi kıpraşmakta,
 Kara sinek gibi çalışmakta.
 Kılıcın başı kan dolmakta
 Mızrağın başı yangın tutmakta.
 Yatan ağaç yatay yarılmakta,
 Duran ağaç dikey kırılmakta.
 Ayın gözü beyazlaşarak ölmekte,
 Güneşin gözü mavileşerek ölmekte.
 Onu görüp Hara Han düşünmekte:
 ‘Dağ sırtındaki ülke altmış yordamlı
 Onu bulmak zor olur.
 Devletin yeri elli hileli
 Zenginliğini ele geçirmek işkenceli olur
 Kırk yıl bitmez kanlı savaşı
 Bu memlekete alt ettirmeden*

Burada savaşarak ve kapışarak durmak.'

Kırk yıllık süreliğıne atılacak

Dokuz yuvalı, canlı hostosunu

Sağ cebinden dışarı çekti Hara Han.

Gerile [kirişi] geriye çekerek konuştu:

'Kırk yıl bitmez kanlı savaşla

Savaşacak ve kapıaşacak arı gücüm kalmaz,

Ayrılıp ölür kalırım.

Ulu gücüm yetmez,

Geçip ölür kalırım.

Alpı vuracak canlı hostoyu

Atarak bitirmek gerek bu savaşı.

Yüksüğü tutan benim elim değıl

Kimsesiz yurda gitmek [için].

İğne tutan benim elim değıl

Sahipsiz yurda dönmek [için].'

Sabah çektiğı canlı hostosunu

Akşama kadar çekik tuttu.

Canlı hostosunun öniünden

Kızıl alevli od tutuşup yandığında

Başparmağıının başından damlayıp su aktığında,

Hara Han, canlı hostosunu saldı.

En iyi hosto 'hoo' sesini çıkararak gitti

Yerli halkı kırarak gitti.

En iyi sırıh ıslık çalarak gitti

Kanlı savaşı delerek geçti.

Canlı hostonun arkasında

Arınmaz ak duman yayılmakta,

Kalkmaz kök duman dolanmakta.

Kara yerden yanan alevli od

Uzaya dek alevlenerek

Uzayı kapatmakta." (Davletov 2006: 38-39).

...

"Altın tüylü ak köpek,

Kırk yıllık süreliğine atılacak hostosunu
 Hara Han'ın mühlet vermeden attığı için
 İçerleyerek köpek sesiyle ürüdü
 Kişi diliyle konuştu:
 'Kağanım, beğim Hara Han,
 Nasıl bir şey yaptın?
 Aylı aklını yitirip,
 Şeytan aklı girdi mi?
 Güneşli bilincini kaybedip
 Aşırı düşünceye dalıp
 Kırk yıllığına atılacak hostoyu
 Mühlet vermeden sen mi attın?
 Kırk yıllık süreliğine atılacak canlı hoston
 Kanlı savaşı bitirip
 Kara yerin altına inip
 Kara yerin altını tamamen yok edip
 Yerin üstüne o çıkar,
 Yer üstünü de kırıp,
 Güzel yurduna dönecek.
 Ata yurdunu da yok edip
 Arı gücü bitip
 Yanan ateşi sönüp
 Ulu gücü çıkıverir,
 Ulu ateşi söniüverir,
 Kara yere gelip düşer.
 Ata yurdun kimsesiz kalır,
 Yabancılarla dolacak.
 Ana yurdun sahipsiz kalır,
 Düşmanlarla dolacak.
 Tutulmaz şeyi sen tuttun
 Edilmez şeyi sen ettin.' (Davletov 2006: 39).

Kırk yıl sürecek savaşı Hara Han, canlı hosto ve Altın Tüylü Ak köpek altı yılda bitirir. Canlı hosto kara yerin dibine ısıklık çalarak gider. Altın Tüylü Ak köpek bu okun neler yapabileceğini anlatarak onun peşinden gideceğini söyleyerek Hara Han ile vedalaşarak okun peşinden gider:

*“Kırk yıl bitmez kanlı savaşı
Altı yıl içinde
Kara karlı zirveye sürüp geldiler
Kara denize kıstırdılar.
Poop yere engeli aşarak
Dar yere kıstırmaya başladılar.
Katı çelik erimekteydi,
Kırk çelik kırılmaktaydı.
Düzlükte bulunan yerli halk
Kaya gibi düştü,
Kaçıp koşan atları
Canlı hosto yakalayıp öldürmekte.
Kaçıp koşan alpları
Ak köpek takip ederek öldürmekte.
Hara Han dikkatli baktığında
Kırk yılda bitmez savaşı bitirmişler.
At kemiği çatal kaya,
Er kemiği eğri kayaya dönüşmüş.
Yırtılmayan dağlar yırtılmış,
Ezilmemiş sular kalmamış.
Kırk yıllık süreliğine atılacak canlı hostosu
Kara yerin altında
Isıklık seslerini çıkararak inmiştir.
Arkasında kar is ve duman yayılıp
Ayın, güneşin gözünü kapatmakta.
Iraktaki yerde canlı hosto,
Isıklık çıkararak yitiverdi.” (Davletov 2006: 40-41).*

...

“Altın tüylü ak köpek

Köpek sesiyle ürüyüp,
 Kişi diliyle konuştu:
 'Kağanım, beyim Hara Han,
 Kırk yıllık süreliğine atılacak
 Canlı hostonu mühlet vermeden [sen] attın,
 Kara yerin altına o indi.
 Kara yerin altında,
 Yer ve toprağın üstünde,
 Kara başlı yerli halka
 Rahat oturmaya izin vermez,
 Kara gözlere uyku vermez,
 Gülülen mal otunu yiyemez,
 Yırtıcı hayvanlar avını bulamaz,
 Kanatlı kuş geceleme yerini bulamaz.
 Atıp saldığın canlı hoston
 Kara yerin altında
 Her şeyi kırıp, yok edercesine yalayıp gitmekte.
 Kişi doğup, kişi [sayısı] artmakta,
 Mal doğup, mal [sayısı] artmakta.
 At kemiğini çatal kayaya,
 Er kemiği eğri kayaya dönüştürmekte.
 Canlı hostonun ulu gücünü durdurmak
 Ulu odunu söndürmek üzere,
 Yer ve toprağın üstünde
 Kara yerin altında,
 Kara başlı alp doğup yetişmedi.
 Canlı hosto, kara yerin altını bitirip,
 Yerin üstüne çıksa,
 Ay kadar yüksek,
 Ak karlı dağ doruklarının dibinde yaşayan
 Ltmış çatal boynuzlu ala boğanın
 Arı canına ilk önce ulaşır.
 Canlı hosto yerli halkın

*Canını çok [sayıda] kesmekte,
 Kanını çok dökmekte.
 Onu bilip, arı gücüm tükenmiş olsa da,
 Canlı hostonun yolunu takip ederek,
 İzini sürerek ben giderim.
 Arı gücüm kalsa,
 Arı gücünü durduracak biçimde tutarım.
 Arı gücüm kalmasa
 Ayrılıp ölür kalırım.
 Ulu gücüm yetse,
 Ulu odunu söndürecek biçimde tutarım.
 Ulu gücüm yetmese,
 Geçip ölür giderim.
 Sağ salim olursak,
 Altı yıl sonra
 Ala gözle görüşürüz.
 Esen ve sağ olursak
 Yedi yıl sonra
 İki gözle görüşürüz.
 Çile çekmek üzere yaratılan ak köpek [olarak]
 Halkın için çile çekerim.
 Zorluk çekmek üzere yaratılan ak köpek [olarak]
 Başka devletler için de zorluklara katlanırım.’
 Göz yaşlarına boğuldu,
 Burun suyuna boğuldu ak köpek.
 Vedalaşarak Hara Han’la,
 Canlı hostonun yolunu takip etmek üzere,
 İzini sürerek koşup gitti.” (Davletov 2006: 41-42).*

Hara Han abisi Han Hartığa’nın yurduna geldiğinde altın masaya otururlar. Han Hartığa, altın masaya ak ipekten atkıyı serer ve yerin kırk kat altında neler olduğuna bakarlar. Yerin altında canlı hosto her şeyi ve her yeri yakıp yıkmakta onun arkasında da altmış saç örgülü kızıl ipek gömlekli bir kız ona engel olmaya çalışmaktadır. Han Hartığa ak ipek atkıyı alıp altına masaya serince neler olup bittiğine bakarlar. Altın Tüylü Ak köpek, Huban Arığ ve

Kök Nincil'in yanan okun ateşini söndürdüğünü görürler. Huban Arığ oku alıp dokuz yerden bükerek sağ cebine koyar:

*“Altmış saç örgüsü arkasına asılı,
Ell, saç örgüsü omzuna asılı
Kızıl ipek gömlekli
Geç doğan bir kız çocuğu
Ak köpeğe yardım etmekte.
Canlı hostonun
Ulu odunun söndürmek üzere tutmak [için]
Ulu gücünü durdurmak [için] kapmakta.
Kanlı savaşta giyecek
Kalın zırhıyla donanmamış,
Demir zırhını giymeden gelmiş.
Kızıl ipek gömleği,
Kızıl alevli ateşe yanarak,
Kızıl alevle tutuştuğunda
Geç doğan kız çocuğu,
Canlı hostoyuelinden kaçırarak,
Yanan gömleğini söndürmektedir.”* (Davletov 2006: 44).

...

*“Altın masadan çıktığında,
Oraya ve buraya sallana,
Ak ipekten atkıyı,
Altın masanın üzerine koydu.
Ayın altında altın gibi parlamakta,
Güneşin altında gümüş gibi yanmakta.
Kara yerin altına Hara Han baktığında,
Nelerin olup bittiği tamamen görülmekte.
Yetmiş kat yerin altına gerçekten baktığında,
Kırk yıllık süreliğine atılacak canlı hostoyu,
Önünden altın tüylü ak köpek tutmaktadır,
Altın tüyü kızıl alevli ateşe*

Tamamen yanmış.

Kızıl çıplak vücuduyla tutmakta,

Canlı hostonun arkasını

Huban Arığ kız tutmaktadır.

Canlı hostonun kaburgasından [ise]

Kök Nincil tutmaktadır.

Ulu gücünü durdura tutmaktalar,

Ulu ateşini söndüre tutmaktalar.

Dokuz yerden bükerek tutup,

Sağ cebine koydu Huban Arığ kız.” (Davletov 2006: 54-55).

Huban Arığ ile Hıyan Arığ altın masada otururlarken canlı bir ok uğuldayarak evin önüne gelir. Huban Arığ dışarı çıkıp savaşa hazırlanırken ok gelip Huban Arığ’ın önünde durur. Ateşi sönen okta gizli bir mektup bulur. Kök Nincil, yurdunun ve halkının sürülüp götürüldüğünü, kendisine yardım edip edemeyeceğini sorar. Huban Arığ, gizli bitiği okuyunca sinirlenir ve o da gizli bir bitik yazıp canlı ok ile gönderir:

“Aralığı aşırı [uçarak]

Hostonun iyisi uğuldamakta,

Islıklı okun iyisi güçlü sesle ıslık çalmakta.

Huban Arığ ekipmanını hazırlamaya yetişmedi,

Katı zırhını giymeye zaman bulamadı.

Kızıl ipek gömlekli

Güzel yurttan dışarı koşup

At bağlanan altın sarçında durup

İki bileğini sıktı,

İki eteğini, güç koyarak, çekti.

Altmış konuşmasını dolana konuştu,

Yabancı halk onu dinledi.

Elli sözünü çevire söyledi,

Onurlu halk onu işitti.

‘Arı canlı hosto,

Arı canıma şimdi ulaşsın.

Huzurlu düşünceyle atılmışsa

Önüme gelip şimdi düşşün.
 Evirip atılan ok ise
 Ulu canıma gelip ulaşsın.
 Düzgün düşünceyle atılmış ise,
 Kara yere gelip düşşün. '
 Hostonun iyisi ses çıkararak,
 Sırın iyisi ses sızlayarak,
 Kara yeri kızıl alevle yakıp,
 Huban Arığ'ın önünde
 Kara yere gelip saplandı.
 Ulu gücü kesilmiş,
 Ulu odu şimdi sönmüş.
 Canlı hostoyu döndürmek üzere,
 Huban Arığ, bastırmaya girişti.
 Canlı hostoda gizli mektup yazılmış:
 'Değerli kız arkadaşım Huban Arığ,
 Arı gücüm almadan,
 Tok ve semiz malla birlikte gitmekteyim.
 Ulu gücüm [benim] yetmeden
 Onurlu halkla birlikte sürdürmekteyim.
 Ata yurdundaysan sen,
 Gelip, yardım edebilir misin?
 Ana yurdundaysan sen,
 Gelip, kapışabilir misin?
 Kaburga kemiğimden ok vursa
 Bana bakacak kardeş yoktur.
 Omurga kemiğimden ok vursa,
 Benimle ilgilenecek akrabam yoktur.
 Yardım edecek kardeşler, ağabeyler
 Yardımlaşarak dolaşmaktalar.
 Kardeş-ağabeyi olmayan benim gibiler
 Kara yalnız çile çekmektedir.
 Zamanında yardım edecek akraba yakını olanlar,

Yardımlaşıp, dolaşmaktadır.
 Zamanında yardım edeceği olmayan Kök Nincil
 Yalnız olan özüüm zorlanmaktayım. '
 Gizli mektubu okuyup
 Huban Arığ darılıp, öfkelenip
 İki bileğini sıktı,
 İki eteğini, güç koyarak, çekti,
 Gizli mektup yazdı:
 'Güzel evden hazırlanıp çıkmaktayım,
 Ben varmadan ayrılıp ölme.
 Ana yurdundan dolanıp çıkmaktayım,
 Ben ulaşmadan geçip ölme.'
 Canlı hostoyu çekip,
 İçe dönük bir biçimde uzatarak şimdi gerdi.
 Arkasından kızıl alevli od,
 Uzaya dek yanmaya başladı.
 Büyük parmağından damlayıp su aktığında
 Huban Arığ konuşmasını yapıp,
 Sözüünü söyleyip, süreyi belirleyip attı.
 'Attığın canlı hosto,
 Ata yurduna dönüp
 Kök Nincil'in önüne düşüp
 Ulu gücün kesilip,
 Ulu odun sönüp, durman nasip olsun.'
 Hostonun iyisi uğuldayarak
 Aralığı aşıp yitiverdi. " (Davletov 2006: 116-117).

Ülkede savaşacak güçlü alp kalmadıktan sonra kırk kapılı kara kayaya giderler. Orada Altın Hus ile altın tüylü ak köpeğin üstün güç sahibi alplarla mücadeleye devam ettiklerini görür. Huban Arığ, bu ülkede savaş yaparsa altmış yıl süreceğini anlayınca sağ cebindeki canlı okunu çıkarır ve kırk doruklu, kırk kapılı kara kayadaki alpları öldürmeden cebime gelme diyerek atar. Canlı ok vızıldayarak kara kayanın içine girerek her şeyi yıkarak Huban Arığ'ın önüne gelip düşer:

“Huban Arığ anladı ki,
 Bu ÷lkede savaş yaparsa,
 Altmış yıla dek uzayacağını.
 Sağ cebini karıştırıp
 Kırk yıl m÷hlet verilip atılan
 Canlı hostosunu dışarı çekip çıkardı.
 Keçeye koyup düzeltmeye başladı,
 Tam ardına kadar gerdi.
 Bize koyup bilemeye girişti,
 Beş sirtike dek çekti.
 Sabah çektiği okunu
 Akşama kadar gerdin tuttu.
 Büyük parmağından damlayıp kan aktığında
 Kızıl alevli ateş tutuştuğunda
 Huban Arığ şöyle dedi:
 ‘Yüksüğü tutan el benim değil,
 Kuru yere gitmek olsun.
 İĞne tutan el benim değil,
 Issız yere varmak olsun.
 Kırk doruklu kırk kapılı
 Kara kayanın içinde alpların
 Arı canına ulaştıktan sonra
 Sağ cebime gelip girersin.’
 Güzel hosto çınlamaya başladı,
 Güzel sırın ıslık çalmaya başladı.
 Kırk doruklu, kırk kapılı
 Kara kaya ileri geri sarsılıp,
 Ulu gür÷ltü, ulu patırtı koptu.
 Ulu alplar atılan oka dayanamadan
 İleri geri düşt÷ler.
 Çığlık atıp alp yiğitler
 Çok sayıda ayrılıp ölmekte.
 Horlama çekip er yiğitler

*Çok sayıda geçip ölmekte.
 Canlı hosto, bir ucundan girip
 Öbür ucundan çıktı.
 Her şeyi yıkıp ölüm saçan diliyle yalayiverdi.
 Uğuldayıp Huban Arığ'ın
 Önüne gelip düştü.
 Ulu gücü bitti onun,
 Ulu ateşi söndü onun.
 Huban Arığ, dokuz yerden eğip topladı,
 Sağ cebine koydu," (Davletov 2006: 158-159).*

Huban Arığ, çıktığı avdan döndükten sonra kendisine altın masa kurar. Altın masada otururken nereden geldiği belli olmayan canlı hostonun geldiğini işitir. Canlı hosto uğuldayarak Huban Arığ'ın önüne gelip düşer. Huban Arığ, canlı hostoya yazılmış olan bir mektup görünür. Mektupta Kök Nincil, evleneceğini bu yüzden toyuna kendisinin de gelmesini istediğini söyler. Huban Arığ da arkadaşına gizli bir mektup yazıp geleceğini haber verir:

*"Bir kulağıyla yerin altını,
 Bir kulağıyla da yerin üzerini dinlediğinde,
 Belli olamayan yerlerde,
 Güzel hosto okunun uğuldayıp,
 Güzel ıslık çalan okun vızıldayıp uçuğunu [anladı].
 Kara toprak titremekte,
 Uzay sarsılmakta.
 Huban Arığ göz atıp baktığında,
 Canlı hostonun silsileli yerden
 Uğuldayıp ve vızıldayıp geçmekte [olduğunu gördü].
 Kara topraktan kızıl alevli ateş
 Uzaya dek çıkamakta.
 Önünden ak şimşekler parlamakta,
 Arkasından da kök şimşekler parıldamakta.
 Huban Arığ kızıl ipek gömlekle
 Altın sarçının yanında durup, şöyle dedi:*

'Arı canıma ulaşmak üzere
 Atılan canlı hosto okuysa
 Geniş gövdeme gelip saplansın.
 Barış sözüyle atılan oksa,
 Önüme gelip, şimdi yere saplansın. '
 Canlı hosto uğuldayıp, vızıldayıp
 Huban Arığ'ın önüne gelip yere saplandı.
 Ulu gücü tükendi,
 Ulu ateşı söndü.
 Huban Arığ etrafında dolaştığında
 Sabırlı bir mektubun yazılmış [olduğunu gördü]:
 'Değerli öörem Huban Arığ
 Yabancı ülkesine eş olarak varmak üzere yaratılan özüm
 Yabancı ülkesine vararak barış ve sağlık içinde yaşıyorum
 Değerli toyuma seni davet ediyorum.
 Yabancı ülkesine eş olarak varmak üzere yaratılan özüm,
 Kocaya varıp huzurlu bir yaşam sürdürüyorum
 Ulu toyuma gelersen çok mutlu olurum.' Diyerek
 Kök Nincil [bu mektubu] yazıp göndermiş.
 Güzel şeye çağırılınca,
 Hiç gitmezlik olur mu.
 Değerli toya davet edilince
 Hiç konuk olarak varmazlık olur mu.
 Huban Arığ da gizli mektubunu yazdı:
 'Varacak yere ulaşırım,
 Gebe hatun gibi olmam.
 Varacak yere varırım,
 Balalı hatun gibi davranmam.
 Yarınki günde gecikmeden gelirim. '
 Canlı hosto okunu,
 Sonuna kadar yayında gerip
 Kök Nincil'in ülkesine geri gönderiverdi.
 Iraktaki yerde güzel hosto oku

Uğuldayıp, vızıldayıp yitiverdi.” (Davletov 2006: 194-195).

3.3.3.3. Canlı Topuz

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanındaki canlı topuz Pıcen Arığ ve İcen Arığ’ın babaları Altın Sayzan’a aittir. Kızlar gece babalarının yanına gelirler. Gece yurtlarına geri dönecekken karşılarına düşman çıkabilir korkusuyla babalarından silah isterler. Altın Sayzan da yastığının altından on iki yerinden düğümlü on iki yerinden düğümlü canlı topuzu kızlarına verir. Kızları da kötü düşünerek bu topuz ile Ak kayada canının bedenine girmesini bekleyen Altın Arığ ve atını öldürmeye çalışır. Canlı topuz o kadar sıcaktır ki kara yerin üstünü yanar, taşa dokununca yangınlar çıkar:

*“Kirim dağına yaklaşıp,
Kirim dağına çıkmışlar,
Canlı topuzu taşımışlar.
Canlı topuzun sıcaklığıyla
Kara yerin üzeri
Yanmaktaydı,
Sert taşa dokununca,
Yangınlar çıkmaktaydı.” (Özkan 1997: 53).*

3.3.3.4. Sihirli Dürbün

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında sihirli dürbün başkahraman Altın Arığ’ aittir. Bu dürbün uzakları görmeye yarar. Altın Arığ bu dürbün sayesinde düşmanı Pora Ninci’nin nerede olduğunu, ne yaptığını görür. Ayrıca bu dürbün sayesinde Pora Ninci’nin nereye doğru gittiğini de görmektedir. Altın Arığ bu dürbün sayesinde yaptığı hatayı anlar ve bu dürbün sayesinde düşmanının nerede olduğunu, ne yaptığını görebilir:

*“Altın Arığ, cebinden
Uzaklara bakmaya yarayan dürbününü
Çıkarıp,
Onunla çevreye bakıp duruyormuş:
Köyde bir evin bacasından,
Mavi duma gibi bir iz*

Ufka doğru uzanıyormuş.

Bu izi sürerek,

Altı gün sürebilecek bir mesafeyi gözüyle takip etmiş.

Ala yılan derisinden yapılanüaltı kanatlı, altı dizginli,

Canlı halıya binmiş.

Pora Ninci, altı kanatlı dizginini doluyormuş.

Altın Arığ, uzaklara baktığı

Dürbünü cebine koydu.” Özkan 1997: 253).

3.3.3.5. Sihirli Gizli Bitik / Mektup

Huban Arığ Destanı: Han Hartığa'nın yurdunda Hara Han'ın yurdu ve halkı sürülüp götürülür. Huban Arığ ve Hara Han viran olan yurtlarına gelirler. Evlerine girip altın masadaki hafif bozulmuş yemeklerini yerler, sularını içerler. Altın masadan kalkarlar. Tam o sırada Huban Arığ annesi Hıyan Arığ'ın bıraktığı gizli bitiği bulur ve okumaya başlar:

“Altın masanın üzerinde Hıyan Arığ

Gizli bitik yazıp bırakmış.

Huban Arığ çok yakından tanıdığı bu yazıyı

Çok hızlı okumakta:

2Evlendiğim Hara Han eşimin,

Ata yurdu kimsesiz kalmakta,

Yabancılarla dolmakta.

Ana yurdu sahipsiz kalmakta,

Düşmanlarla dolmakta

Tok ve semiz malı sürmekteler,

Onurlu halkı sürmekteler.

Kara yerin altından

Altmış hileyi çok iyi bilen

Alp üstünü Kök Molat ile Kögetey Mirgen,

İki kardeş gelip, [her şeyi] götürmekteler.

Ağır çileyi çok gören,

Altın tüylü ak köpek,

Arı gücü tükenip,

Tok ve semiz malla birlikte gitmekte.
 Zorluk ve çileyi çok gören,
 Altın tüylü ak köpek,
 Ulu gücü yetmeden,
 Onurlu halkla birlikte gitmekte.
 Ala gözlerle görüşmek nasip olmaz,
 İki gözle görüşüp buluşmak nasip olmaz.
 Yalnız kızım Huban Arığ,
 Güzel evde gereçlerini hazırlanıp,
 Demir zırhlarını şimdi giysin.
 Kanlı savaşta giyilecek,
 Kalın zırhlarıyla donansın.
 Gereçlerin hazırlanıp demir zırhlarını giymezse,
 Kalın zırhlarla donanmazsa,
 Ata yurdundan çıktığı yolu olacak,
 Dönüş yolu [ise] olmayacak. ’’ (Davletov 2006: 65).

Huban Arığ ile Hıyan Arığ altın masada oturlurken canlı bir ok uğuldayarak evin önüne gelir. Huban Arığ dışarı çıkıp savaşa hazırlanırken ok gelip Huban Arığ’ın önünde durur. Ateşi sönen okta gizli bir mektup bulur. Kök Nincil, yurdunun ve halkının sürülüp götürüldüğünü, kendisine yardım edip edemeyeceğini sorar. Huban Arığ, gizli bitiği okuyunca sinirlenir ve o da gizli bir bitik yazıp canlı ok ile gönderir:

“Canlı hostoda gizli mektup yazılmış:
 ‘Değerli kız arkadaşım Huban Arığ
 Arı gücüm almadan,
 Tok ve semiz malla birlikte gitmekteyim.
 Ulu gücüm [benim] yetmeden
 Onurlu halkla birlikte sürdürmekteyim.
 Ata yurdundaysan sen,
 Gelip, yardım edebilir misin?
 Ana yurdundaysan sen,
 Gelip, kapışabilir misin?
 Kaburga kemiğimden ok vursa

Bana bakacak kardeş yoktur.
Omurga kemiğimden ok vursa,
Benimle ilgilenecek akrabam yoktur.
Yardım edecek kardeşler, ağabeyler
Yardımlaşarak dolaşmaktalar.
Kardeş-ağabeyi olmayan benim gibiler
Kara yalnız çile çekmektedirler.
Zamanında yardım edecek akraba yakını olanlar
Yardımlaşıp, dolaşmaktadır.
Zamanında yardım edeceği olmayan Kök Nincil
Yalnız olan özüm zorlanmaktadır.'
Gizli mektubu okuyup Huban Arığ darılıp, öfkelenip
İki bileğini sıktı,
İki eteğini, güç koyarak, çekti,
Gizli mektup yazdı:
'Güzel evden hazırlanıp çıkmaktayım,
Ben vurmadan ayrılıp ölme.
Ana yurdundan donanıp çıkmaktayım,
Ben ulaşmadan geçip ölme.'
Canlı hostoyu çekip,
İçe dönük biçimden uzatarak şimdi gerdi.
Arkasından kızıl alevli od,
Uzaya dek yanmaya başladı." (Davletov 2006: 117).

Huban Arığ, Kök Nincil'i kurtarmaya çalışırken aralık dağ sırtında üç başlı üç tutacaklı geniş bir taş görür. Bu taşın üzerinde de Altın Tüylü Ak köpeğin bıraktığı gizli bir bitik bulur. Altın Tüylü Ak köpek Huban Arığ'a yazdığı gizli bitikte üç başlı, üç tutacaklı geniş taşı koparıp Ak denizin içine atmasını, ancak öyle o zaman Kök Nincil'i bulabileceğini söyler:

"Silsileli dağlık bir yere çıkıp atını durdurup, Huban Arığ,
Arka yanına yeniden göz attığında,
Ak çayıra ala gözünün odu yetmemekte,

Ak duman yayılmakta.

Ayın, güneşin gözü görünmemekte.

Ala gözle bir şey göremeyip,

Çatal kulakla bir şey işitemeyip,

Aralık dağ sırtında üç başlı üç tutacaklı, geniş taş,

Altın sözcükle gizli mektup yazılmış.

Ayın altında altın gibi parlamaktadır.

Güneşin altından gümüş gibi yanmaktadır.

Huban Arığ metin üzerinde çok iyi hâkimiyet kurmakta,

Çok hızlı bir biçimde okumakta:

‘Kağanım, beyim Huban Arığ,

Üç başlı, üç tutacaklı

Geniş taşı koparıp

Ak denizin içine atarsan

Kök Nincil’in ülkesine varırsın.

Ak denize kadar atamazsan

Ata yurduna geri dönersin,

Sağ ve salim yaşarsın.

Ana yurduna geri gidersin,

Esen ve sağ yaşarsın.

Kök Nincil’in ülkesine

Attan üstün atlar geldi,

Alptan üstün alplar toplandı.

At kemiği çatal kayaya,

Er kemiği eğri kayaya dönüşmekte.’” (Davletov 2006: 119-120).

Huban Arığ, çıktığı avdan döndükten sonra kendisine altın masa kurar. Altın masada otururken nereden geldiği belli olmayan canlı hostonun geldiğini işitir. Canlı hosto uğuldayarak Huban Arığ’ın önüne gelip düşer. Huban Arığ, canlı hostoya yazılmış olan bir mektup görünür. Mektupta Kök Nincil, evleneceğini bu yüzden toyuna kendisinin de gelmesini istediğini söyler. Huban Arığ da arkadaşına gizli bir mektup yazıp geleceğini haber verir:

“Calı hosto uğuldayıp, vızıldayıp

Huban Arığ'ın önüne gelip yere saplandı.
 Ulu gücü tükendi,
 Ulu ateşi söndü.
 Huban Arığ etrafında dolaştığında
 Sabırlı bir mektubun yazılmış [olduğunu gördü]:
 'Değerli öörem Huban Arığ
 Yabancı ülkesine eş olarak varmak üzere yaratılan özüm
 Yabancı ülkesine vararak barış ve sağlık içinde yaşıyorum.
 Değerli toyuma seni davet ediyorum.
 Yabancı ülkesine eş olarak varmak üzere yaratılan özüm,
 Kocaya varıp, huzurlu bir yaşama sürdürüyorum.
 Ulu toyuma gelersen çok mutlu olurum.' Diyerek
 Kök Nincil [bu mektubu] yazıp göndermiş.
 Güzel şeye çağrılınca
 Hiç gitmezlik olur mu.
 Değerli toya davet edilince,
 Hiç konuk olarak varmazlık olur mu.
 Huban Arığ da gizli mektubunu yazdı:
 'Varacak yere ulaşırım,
 Gebe hatun gibi olmam.
 Varacak yere varırım,
 Balalı hatun gibi davranmam.
 Yarınki günde gecikmeden gelirim.'
 Canlı hosto okunu, sonuna kadar yayından gerip
 Kök Nincil'in ülkesine geri gönderiverdi.
 Iraktaki yerde güzerl hosto oku
 Uğuldayıp, vızıldayıp yitiverdi." (Davletov 2006: 195).

Huban Arığ, dedesi Altın Kris'in çocuklarını kurtarmak için çıktığı yolda altın tüylü ak köpeğin kendisine üç köşeli gizli bir mektup bıraktığını görür. Mektupta eğer üç yuvalı karaçamı kara toprağa kadar eğip çekerse kırk kat yerin altına inebileceğini söyler:

"Silsileli dağ sırtının üstünde,

Üç yuvalı demir karaçamın
 Kan tigire dek yükselip,
 Sallandığını gördü.
 Üç yuvalı demir karaçamın içinde,
 Üç köşeli gizli bir mektup yazılıp bırakılmış.
 Huban Arığ yüreği kadar [bu yazıyı] yakından tanıdı,
 Hızlıca okudu:
 'Kağanım, beyim Huban Arığ,
 Katı yere gidiyoruz.
 Arı gücümüz yeterse,
 Barış ve sağlık içinde döneriz.
 Arı gücümüz almazsa
 Ayrılıp ölür, [orada] kalırız.
 Ulu gücümüz yeterse
 Ana yurdumuza döneriz.
 Ulu gücümüz yetmezse
 Geçip ölür, [orada] kalırız.
 Kan tigire dek yükselen
 Üç yuvalı demir karaçanı,
 Kara toprağa kadar eğip çekebilirsen
 Kırk kat yerin altına gidebilirsin.
 Kara toprağa kadar eğip çekemezsen,
 Ata yurduna geri dönmek üzere gidersin.' Diye
 Altın tüylü ak köpek
 Gizli mektup yazıp bırakmıştır.
 Yazılan mektubu okuyup
 Bilinmez şeyi öğrendi [Huban Arığ].” (Davletov 2006: 229-230).

Ah Öleñ ile Kök Öleñ kardeşler karınları doyup altın masadan kalkıp Huban Arığ'ın altın bitiğini bulurlar. Altın bitikte yazanları okumaya başlayınca, Hara Moos'un onlar çok küçükken kendilerini kaçırdığında demir şişten kurtulup eteğine saklayıp getiren kişinin Altın Sabah adlı kız olduğunu öğrenirler. Ah Ölen'in o kız ile evlenmesini, Kök Ölen'in de Altın Harlıh kız ile evlenmesi gerektiğini öğrenirler. Bu kızların onların kaderi olduğunu, bu altın bitikte yazanların da tanrının buyruğu olduğu yazılıdır:

“Acıkmiş karınları doyduğunda,
 Arık düşen vücutlarında semirdiğinde,
 Altın masanın arkasından kalkıp,
 Huban Arığ’ın altın bitiğini bulup
 Altın masanın üstüne koyup,
 Hızlı bir biçimde tanıdık harfleri okudular:
 ‘Altın Kris’in Ah Öleñ oğlu,
 Alt dünyanın kırk kat yerin altında bulunan
 Hara Moos ülkesinden
 Kızıl ipek gömleğinin eteğine sarıp getirdiği
 Altın Han’ın kızı Altın Sabah’ı
 Alıp evlenerek yaşamak üzere yaratılmıştır.
 Altın Kris’in Kök Ölen oğlu ise,
 Biten otun solmadığı,
 Ölen kişinin çürümediği,
 Besleyen atasını bilmeyen,
 Emziren anasını tanımayan
 Evrende tam öksüz olarak büyüyen
 Altın Harlıh kızı
 Alıp evlenmek üzere yaratılmıştır.
 Yaşamları onların birlikte olması için
 Yaşları da denk yazılmıştır.
 Tanrı tarafından belirlenen evlilik kesin olur,
 Yaratan tarafından yazılan yaşam yerini bulur.’
 İki kardeş altın bitikten
 Bilmedikleri şeyi öğrendi,
 Sezmedikleri şeyi sezindi.” (Davletov 2006: 259).

3.3.3.6. Sihirli Halı

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında sihirli halıyı kullanan iki karakter görmekteyiz. Birisi Çibetey Han, diğeri ise Pora Ninci. Çibetey Han’a canlı halıyı Huu İney ölmeden önce Çibetey Han’a atı olmadığı için verir. Pora Ninci’nin de atını oğlu öldürür. Pora Ninci oğlu öldükten sonra yılanı dönüşür. Yılanı dönüşükten sonra canlı halıya binmiş şekilde

ortaya çıkar. İki karakterin de atı olmadığı için canlı halısı vardır. Çibetey Han halısını Hulatay onu öldürdükten sonra kullanmaz çünkü Çibetey Han artık atını Hulatay sayesinde bulmuştur. Pora Ninci de atını kaybettikten sonra kullanmaya başlar. Bu canlı halılar kanaatimizce uçma özelliği sayesinde kahramanların atları yerine geçmektedir:

“Huu İney, Çibetey Han’a

Canlı halı verip, söylemiş:

-Tamam, Ak kayadan çıkınız,

Artık söyleyecek şeyim yoktur.” (Özkan 1997: 95-97).

...

“Çibetey Han, canlı haliya oturup,

Gökyüzünün derinliklerine yükselmiş.

Altın Arığ ile hualatay,

Atlarına binip, gitmişler.” (Özkan 1997: 99).

...

“Altın Arığ, cebinden

Uzamlara bakmaya yarayan dürbününü

Çıkarıp,

Onunla çevreye bakıp duruyormuş:

Köyde bir evin bacasından,

Mavi duma gibi bir iz

Ufka doğru uzanıyormuş.

Bu izi sürerek,

Altı gün sürebilecek bir mesafeyi gözüyle takip etmiş.

Ala yılan derisinden yapılanüaltı kanatlı, altı dizginli,

Canlı haliya binmiş.

Pora Ninci, altı kanatlı dizginini doluyormuş.” Özkan 1997: 253).

3.3.3.7. Sihirli Kayış

Ak Çibek Arığ Destanı: Ak Çibek Arığ, Kanlı Kılıç’ı kurtarmaya gelince Ay Molat ve Alp Kuzgun ile savaşmaya başlar. Savaş devam ederken Kanlı Kılıç üç gün boyunca uyur. Üç gün sonra uyanınca otlu zirvenin üzerinde büyük bir savaş olduğunu kendinin de bağlanmış olduğunu görür. Alpi bağlayan sarı kayışı ileri geri tepince koparıp atar. Otlu

zirveye bakınca orada Ak Çibek Arığ ablasının Ay Molat ve Alp Kuzgun ile savaştığını görür. Etrafına bakınca atını göremez. Tam o sırada han boz atı gelip karşısında durur. Atının yularını yeniden bağladıktan sonra otlu zirveye çıkar:

*“Kanlı Kılıç üç gün uyumuş.
Uykudan uyanınca,
Elini ayağını sırtına çekip,
Bağlayıvermişler.
Başını kaldırıp baksa
Otlı zirvenin üstünde
Büyük kapışma
Yalım çıkıp, kıvılcım saçılıyor.
Kanlı Kılıç ileri geri tepinip,
Çekinmiş,
Alpı bağlayan sarı kayış
Kopuvermiş
Seğirip kalkıp, baktığında,
Ak Çibek Arığ ablasını
Ay Molat, Alp Kuzgun’la
Önünden, arkasından tutup,
Döndürüyorlar.”* (Arıkoğlu 2007: 349).

Ak Çibek Arığ, Ay Molat’ı kaldırıp fırlatır, Ay Molat yarı yerine kadar kara toprağa gömülür. Ak Çibek Arığ, alp bağlayacak sarı kayışı çıkarıp, Ay Molat’ın elini ayağını bağlar:

*“Ay Molat’ı kaptığı yerden
Avcuyla alıp dönüş,
Tuttuğu yerden
Bir tutam koparıp, dönmüş.
Han göğün bağına yükselmiş
Sönüp gelip fırlatmış.
Ay Molat’ı kara yere*

*Yarisına kadar gömmüş.
 Ortasına oturmuş.
 Alp bağlayacak sarı kayışı
 Cebinden çıkarıp,
 Ay Molat'ın elini ayağını,
 Sirtına çekip, bağlayıvermiş.” (Arıkoğlu 2007: 353).*

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında sihirli sarı kayış Taptaan Mirgen'e aittir. Taptaan Mirgen bu kayışı düşman alpa doğru atınca kayış alpı yakalayarak kendiliğinden bağlar. Böylece Taptaan Mirgen düşmanı olan alpı kılıcıyla öldürür. Taptaan Mirgen'in düşman yakalamak için kullandığı en önemli yardımcı nesnesidir. En büyük düşmanı Pora Ninci'yi de bu kayışla yakalar ve direğe bağlar:

*“Cebine elini sokup,
 Taptaan Mirgen sarı kayışını
 Çekip çıkarmış;
 Fırlatıp attığında,
 Sarı kayış,
 Şimşek gibi çakıp,
 Kıvılcımlar saçarak dolanıp,
 Atılan ok gibi fırlamış,
 Gökyüzünün derinliklerine doğru gitmiş.
 Pora Ninci canlı halısıyla
 Beraber, kara yere düşüvermiş.
 Taptaan Mirgen, koşarak oraya gitmiş.
 Koşarak oraya gelince, görmüş ki,
 Pora Ninci'nin eli, kolu
 Bağlanmış, yatmaktadır.
 Taptaan Mirgen, attan inip,
 Pora Ninci'yi canlı halısıyla birlikte
 İpiyle direğe bağlamış,” (Özkan 1997: 319).*

3.3.3.8. Sihirli Kitap

Han Orba Destanı: Hara Tarğah oğlu Han Mirgen'e altın bir kitaptan bahseder. Bu kitanın bir başvuru kitabı olduğunu, Ay Arığ ve Hara Han'ın yakın arkadaş olup birbirlerine yardım edeceklerini, hatta çocuklarının da birbirine yardım edeceklerinin bu kitapta yazdığını, Ay Arığ'ın da bunu bildiği için yardıma geldiğini söyler:

*“Hara Han babanla yiğit Ah Han,
Altın kitapta yazı yazılıp,
Her daim başvurdular.
Kitapta şöyle yazardı:
Hara Han'ın çocuğu olunca,
Ah Han sıkıntıya düşünce,
Gelip, yardım edivermeğe.
Ah Han'dan çocuk olup büyüse,
Hara Han cefa çekse,
Gelip, birlikte katlansın.
Ah Han ve Hara Han'ın çocukları
İyi ve cana yakın dostlar olsunlar.
Ve değerli sözümü, oğlum,
Sana sonra diyeyim.
Şimdi onu duyman için erken,
Senin gideceğin yer çoktur.
Zorlu olan çokça göreceksin
Sağ salim dönüp gelsen,
Değerli sözü konuşacağım.
Ay Han'ın kızı Ay Arığ
Yazılanların hepsini anlayıp,
Geldi sana yardıma.” (Aktaş 2011: 97).*

Han Orba ve Han Mirgen, Altın Çaçah'ın yurdundan geldikten sonra anne ve babasının kararıyla Han Mirgen'i evlendirmeye karar verirler. Hara Tarğah oğlu Han Mirgen'e onu altın kitapta yazan Ay Arığ ile evlendirmek istediğini söyler:

*“Evleneceğin kişi senin yaşında,
 Kaderin bir yazılan
 Ak sarı atlı Ay Arış kız
 Onun babasıyla senin baban
 Dost ve arkadaş oldular
 Altın kitapta yazılıp,
 O zaman onlar kitaba baktılar:
 Birinden oğlan yaratılsa,
 Birinden kız doğsa,
 Bir araya getirip evlendirmeye.
 Hara Tarđah altın kitabı
 Altın masaya getirdi,
 Han Mirgen ile Han Orba,
 Kitabı ellerine alıp,
 Seslice okuyorlar,
 Kitabı anlıyorlar.” (Aktaş 2011: 124).*

Altın Harlıh, Han Mirgen ve Han Orba, Ay Arış’ın yurduna gelip masasında oturup yemek yiyip su içerler. Karınlarını doyurduklarında Altın Harlıh, Ay Arış’ı Han Mirgen eş yapmak için geldiğini söyleyerek bu evliliğin altın kitapta da yazılı olduğunu söyler. Ay Arış kız, Han Mirgen ile evlenmek istemese de altın kitaba bakınca gerçekten de Han Mirgen ile evlenmenin kaderinde yazılı olduğunu görür. Altın kitaba karşı gelmesinin mümkün olmadığını söyleyerek bu evliliği kabul eder:

*“Senin baban olan Ah Han
 Han Mirgen’in babasıyla
 Kadeş misali bir dosttu.
 Yarımı paylaşıp yediler,
 Btn bölüp yediler.
 Daha sonra altın kitapta
 Ysızı yazılıp, mühür bastılar.
 Oğul ve kızları doğduğunda,
 Bir olup da evlenmeye’.
 Ay Arış kız karşılık veriyor:*

*'Ben ak sarı atlı Ay Arığ'ım
 Ere varmamak için yaratıldım.
 Böyle şeyleri konuşmayalım.'*
Yiğit Altın Harlıh kız Ay Arığ'ı ikna ediyor:
*'Doğruluğuma inanmıyorsan
 Altın kitabı buraya getir.'*
*Eğér ondan da ikna olmazsan,
 Altın kitaptaki yazılanları
 Altın masaya koydu.*
*Dördü birlikte, oturup,
 Gözlerini dört açıp okuyorlar,
 Yazılanları biliyorlar.*
Altın Harlıh nasıl dediye,
Öylece yazılmış.
Ay Arığ'ın da olduğunu.
Üç kardeşe söyledi:
*'Babamın yaptığı büyük işi
 Ezip geçmek yakışmaz,
 Anamın yaptığı bu büyük işin
 Karşısında durmak olmaz,
 Büyüklerin töresinin
 Karşısında durmam.*
*Kitaptaki yazılmışları
 Tekrar yazmam.*
*Nasihat edilen sözlere
 İtiraz edemem.''' (Aktaş 2011: 126-127).*

Kök Han'ın yurdunda Altın Harlıh, Kök Nincil'e Han Çibek ile evlenmek isteyip istemediğini sorar. Kök Nincil de altın kitapta evleneceği kişinin kara doru atlı Han Çibek'in yazılı olduğunu söyler. Kök Han bunun üzerine altın kitabını getirir ve altın masada yazılanları okurlar:

"Benim evleneceğim yaşta

*Kaderim aynı yazılan
 Kara doru atlı Han Çibek olacak.
 Tanrı'nın lütfettiği eşim
 Yiğit Han Mirgen'in oğlu
 Kara doru atlı Han Çibek olacak".
 Kök Han altın kitabını getirdi,
 Yiğitler yazılanları anlıyorlar,
 Akıllılar dışarıda sesleniyorlar.
 Gerçekten de altın kitapta
 Kök Nincil ile Han Çibek'in birlikte,
 Evlenip yaşayacağı yazılmış. ” (Aktaş 2011: 173).*

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ'ın anne tarafından olan dedesinin çocukları Ah Öleñ ile Kök Öleñ kardeşler ablaları Huban Arığ'ın yurduna gelirler. Huban Arığ'ın evine girip onun hazırladığı altın masadaki yemeklerle karınları doyurup altın masadan kalkarak Huban Arığ'ın altın bitiğini bulurlar. Altın bitikte yazanları okumaya başlayınca, Hara Moos'un onlar çok küçükken kendilerini kaçırdığında demir şişten kurtulup eteğine saklayıp getiren kişinin Altın Sabah adlı kız olduğunu öğrenirler. Ah Öleñ'in o kız ile evlenmesini, Kök Öleñ'in de Altın Harlıh kız ile evlenmesi gerektiğini öğrenirler. Bu kızların onların kaderi olduğunu, bu altın bitikte yazanların da tanrının buyruğu olduğu yazılıdır:

*“Acıkmış karınları doyduğunda,
 Arık düşen vücutlarında semirdiğinde,
 Altın masanın arkasından kalkıp,
 Huban Arığ'ın altın bitiğini bulup
 Altın masanın üstüne koyup,
 Hızlı bir biçimde tanıdık harfleri okudular:
 'Altın Kris'in Ah Öleñ oğlu,
 Alt dünyanın kırk kat yerin altında bulunan
 Hara Moos ülkesinden
 Kızıl ipek gömleğinin eteğine sarıp getirdiği
 Altın Han'ın kızı Altın Sabah'ı
 Alıp evlenerek yaşamak üzere yaratılmıştır.*

*Altın Kris'in Kök Öleñ oğlu ise,
 Biten otun solmadığı,
 Ölen kişinin çürümediği,
 Besleyen atasını bilmeyen,
 Emziren anasını tanımayan
 Evrende tam öksüz olarak büyüyen
 Altın Harlıh kızı
 Alıp evlenmek üzere yaratılmıştır.
 Yaşamları onların birlikte olması için
 Yaşları da denk yazılmıştır.
 Tanrı tarafından belirlenen evlilik kesin olur,
 Yaratan tarafından yazılan yaşam yerini bulur.'*
*İki kardeş altın bitikten
 Bilmedikleri şeyi öğrendi,
 Sezmedikleri şeyi sezindi." (Davletov 2006: 259).*

3.3.3.9. Sihirli Nefes

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ arkadaşı Kök Nincil'in kaçırılan halkını ve malını kurtarmak için yardıma gitmeye hazırlanır. Bir kayayı kaldırıp denize atması gerekir ve iki bileğini sıkarak ayasının içine tükürür, üç başlı kayayı kucaklayıp Ak denizin içine atmaya çalışır. Fakat kayayı kaldırıp atmaya gücü yetmez. Tam gücünün tükenmek üzere olduğunu anladığında nal sesleri duyar. Dönüp baktığında amcasının atı Kaburgasından Kanatlı Kara Doru atın geldiğini görür. Altın Tüylü Ak köpeğin gittiğini ona yardım için kendisinin geldiğini söyleyerek Huban Arığ'a ağzını açmasını söyler. Huban Arığ ağzını açınca Kaburgasından Kanatlı Kara Doru at Huban Arığ'ın ağzına nefes üfler. Huban Arığ atın nefesiyle güçlenir kemikleri sağlamlaşır ve üç başlı kayayı kaldırıp Ak denizin içine atar:

*"Bu ülkeye sen gelip,
 Arı gücün almadan,
 Ayrılıp öleceğini bilerek,
 Ulu gücün yetmeden
 Geçip öleceğini sezerek,
 Yardım etmek üzere ben geldim,*

*Arı, gücümü ben vermekteyim,
 Ağzını bir açiver. '*
Huban Arığ ağzını açiverdi.
Kaburgasında kanatlı kara doru at
Ağzının içine soluğu üfledi.
Zavallı kızın vücuduna sıcaklık yayıldı,
Katı zırhları patlayıp parçalandı,
Yeniden gücün girdiğine benzemekte,
Yeniden canın girdiğine benzemekte.
Ağzından çıkan soluğu,
Ak alev olup yayılmakta.
Göğsünden çıkan buğusu,
Kök alev olup saçılmakta. " (Davletov 2006: 121).

Huban Arığ, ak çayırın ortasında iki koçun çarpışmakta olduğunu görür fakat ne yaptıklarına anlam veremez. Huban Arığ, kaburgasında kanatlı kara doru ata gücünü geri verir ve atı alkışlayarak vedalaşır:

"Huban Arığ göz atıp baktığında,
Ak çiçekli ak çayır döşenmiş [uzanmış],
Ak çayırın ortasında
Ak koç ile kara koç çarpışmaktaymış
'Bu iki şeytana ne yetmedi [paylamadı] ki
Bu yerde çarpışmaktadır. '
Diye düşündü Huban Arığ
Ala gözle başka bir şey göremedi,
Çatal kulağıyla bir şey işitemedi
Kaburgasında kanatlı kara doru ata
'Gücünü geri al' diye,
Ağzına soluğu geri üfledi.
'ayrılıp öleceğim yerde
Atam olup sen vardın.
Geçip öleceğim yerde
Anam olup sen vardın.

Yaşın uzak, yaratanın yüksek olsun.

Önünde ay ışınlasın,

Arkana güneş parlсын'

Diyerek minnetini sundu Huban Arığ, kara doru ata." (Davletov 2006: 121-122).

Huban Arığ, Hara Mükke ile karşı kaşıya gelir ve savaşımaya başlarlar. İki alp uzun süre birbirleriyle savaştıktan sonra çok yorgun düşerler ve birbirlerini yenemezler. Tam o sırada nal sesleri duyarlar ve Kaburgasından kanatlı kara doru at gelir. Huban Arığ'a arı gücümü veriyorum ağzını aç der. Huban Arığ ağzını açınca kara doru at ağzına üfler ve Huban Arığ güçlenir:

"Huban Arığ'ın önüne gelip, dedi:

'Arı gücümü veriyorum,

Ağzını açiver lütfen.'

Huban Arığ ağzını açiverdi,

Kara doru at ağzının içine üfledi

Sıcak yel içine girdi,

Kızın vücudu ısındı.

Tereyağı gibi erimekte ağzında,

Üs gibi ezilemekte içinde.

Kalın vücudu yeniden güçlenmekte,

Katı kemikle donanmakta,

Eski [güçlü] halini yakalamak üzeredir.

Önceki halinden daha da güzel olmakta,

Evvelkinden şimdi daha da iyi gibidir.

Ayağa yeniden gayretlenip basarak kalktı,

Kara Mükke'yi yeniden kaptı,

Kara yerden su çıkacak

Katı taştan ot çıkacak biçimde basmaya başladı." (Davletov 2006: 129).

Huban Arığ, Kögetey Mirgen ile çetin bir mücadeleye girdikten sonra iki kere onu kaldırıp öldürmeyi dener fakat bir türlü gücü yetmez. Bu sırada altın Tüylü ak köpek gelir ve ona yardım etmek istediğini söylerek ağzını açmasını ister. Huban Arığ ağzını açtıktan

sonra altın tüylü ak köpek gücünün yarısını nefes yoluyla Huban Arığ’a verir. Huban Arığ güçlenince Kögetey Mirgen’in belini beş yerinden sırtını altı yerinden kırarak öldürür:

*“Altın tüylü ak köpek
Kanlı savaşı bitirip,
Huban Arığ’ın önüne gelip durdu,
Kişi diliyle konuştu:
‘Kağanım, beyim Huban Arığ,
Kögetey Mirgen’i kaldırıp atmak için
Arı gücün yetmemekte,
Ulu gücün eksik kalmakta
Sana gücümün yarısını vereceğim.
Ağzını açıver [şimdi].’
Huban Arığ, usu döndüğünde, [alp yiğidi] kaldırmakta,
Usunu kaybedince ise yine indirmekte.
Ağzını açıverdiğinde,
Altın tüylü ak köpek
Ağzının içine üfleyiverdi.
Tereyağı gibi eriyiverdi.
Üs gibi eziliverdi.
Yeniden usu dönüverdi,
Yeniden gücü toparladı.
Kaptığı eli kapandan daha katı oldu,
Tutan kolu demirden tek oldu.”* (Davletov 2006: 215).

Huban Arığ geniş taşa oturup dinlendikten sonra altın tüylü ak köpeğe gücünü nefes yoluyla geri verir:

*“Alp Huban Arığ kız,
Arı gücü tükenip,
Öne doğru gittiğinde,
Öne doğru düşmektedir.
Beriye doğru gittiğinde ise,
Geriye doğru düşmektedir.*

*Geniş taş üzerinde oturup, ağzından soluklayıp dinlenmektedir,
 Arı gücünü yeniden toparlamaktadır.
 Huban Arığ ayağa kalktı,
 Altın tüylü ak köpeğe
 Gücünün yarısını geri verdi.
 Tiğir gibi uğuldayıverdi,
 Toprağın arası yarılıverdi.” (Davletov 2006: 215).*

3.3.3.10. Sihirli Örtü / Şal veya Atkı

Han Orba Destanı: Hara Tarğah’ın ak ve kök ipek örtüleri vardır. Bu örtülerin sayesinde büyü, sihirle halkını ak ipek örtüsüyle ak çiçeğe, malını kök ipek örtüsüyle kök çiçeğe dönüştürür:

*“Ak ipekten örtüyle ayın ve güneşin önünde
 Döndürüp savurdu:
 “Halkımın yarısı
 Ak çiçek olup büyüün,
 Altmış şeytanın yerinde
 Hiçbir yiğit bunu bilmesin.
 Bu yerde her daim
 Hara Han’ın soyu yürüsün.
 Çiçek olup büyüyen halk,
 Bundan önce nasıl yaşıyorsa,
 Öyle rahat yaşasın”,
 Böylece vurduğunda,
 Ak çiçekler kısım kısım
 Ayın ve güneşin karşısında,
 Altın gibi parlayıp,
 Sallanmışlar.
 Güzel ana Hara Tarğah
 Mavi ipekten örtüyü
 Güneşin ve ayın karşısında,
 Kaldırıp yine vurdu:*

*“Yerin altında yaşayan
 Yetmiş Erlik’in yurdunda,
 Güneşin ve ayın altında
 Hiçbir yiğit bilmesin.
 Malın ve davarın yarısı,
 Mavi çiçek olup büyüsün.
 Bu yurttan ne zaman ki
 Hara Han’ın soyu yürür
 Mal davar, bir kez daha yaratılıp,
 Ak yazıyı doldursun”.*
*Böyle deyip vurduğunda,
 Mavi çiçekler kısım kısım,
 Güneşin ve ayın karşısında,
 Gümüş gibi parıldayıp,
 Hafif hafif sallandı.” (Aktaş 2011: 31).*

Hara Tarğah’ın kardeşi Altın Harlıh, çiçeğe dönüştürdüğü çocuklarını koparıp eve getirir. Sonra kök ipek örtüyü güneş ve ayın önünde üç defa sallayı oğlunu kişi haline çevirir. Sonra dönüp ak ipek örtüyü alarak ay ve güneşin etrafında altı defa çevirerek kızı da eski haline getirir:

*“Dışarıya çıktı,
 İki çiçeği kopartıp,
 Ak ipekten örtüye sardı,
 Saraya geri döndü.
 Ak ipekten örtüyü serip,
 Altın çiçekle gümüş çiçeği,
 Oraya götürüp, koydu.
 Mavi ipek örtüyü ile
 Güneşin ve ayın önünde
 Üç defa salladı:
 “Yğit yaratılmış Hara Han’ın
 Gümüş çiçeğe çevrilen.
 Küçük yaştaki oğulcuğu*

Benim karşımda belirsin”.
Son kez çevirdiğinde
Hara Han’ın küçük oğlu
Kız çocuğunun karşısındaydı.
Yanına gidip elini tuttu,
Yanına varıp, selam verdi.
Kız çocuğu, ikincisini
Ak ipek örtüyü çıkarıp çekti,
Ayın güneşin karşısında
Altı defa çevirdi:
“Kara doru atlı Hara Han’ın
Altın çiçek olup büyüyen
Küçük kız çocuğu,
Ata yurduna geri dönerse
Ana yurdunu çevrelerse,
Benim karşımda dursun”.
Altıncısını vurduğunda,
Küçük kız çocuğu
Gencecik belirdi.” (Aktaş 2011: 38).

Altın Harlıh iki kardeşe söylemek istediklerini söyleyip öğüt verdikten sonra Hara Tarğah’ın çiçeğe dönüştürdüğü halkını ve malını ak ile kök ipek örtülerle ve söylediği sözlerle eski hallerine çevirir:

“İki kardeşi tutup,
Dışarı çıkardı,
Ak ipekten örtüyü çelip çıkardı,
Ayın ve güneşin karşısında,
Altı defa döndürüp silkeledi:
“Ak çiçek olup büyüyen
Hara Han’ın tüm halkı,
Bugün ayağa kalkıp,
Önceden nasıl yaşıadıysan

Ak nehrin kıyısında öyle yaşayasın”.

Altı defa çevirip vurduğunda,

Ak nehrin kıyısındaki tüm halk

Eskisi gibi hayata döndü.

Ak ipekten örtüsünü kaldırdı.

Mavi ipekten örtüsünü çıkardı,

Güneşin ve ayın önünde,

Üç defa döndürüp, silkeledi:

“Yeşil çiçek olup büyüyen

Hara Han’ın mal-davarı,

Önceden nasıl otladıysa,

Şimdi de öylece otlasın”.

Üç defa çevirip, silkelediğinde,

Mal-davar ak yazıya yayılıp,

Önceki gibi otladı.

Boya boy eklendi,

Mala mal eklendi.” (Aktaş 2011: 45).

Han Mirgen’in atı çifte kanatlı şeytan tarafından kaçırılınca atının peşine düşerler. O yolculuk sırasında Ay Arıĝ yer altı şeytanları tarafından oltayla göğün ortasına bağlanır. Han Mirgen gelip Ay Arıĝ’ı öyle görünce onu kurtarır ve Ay Aroğ kara yere yığılır. Han Mirgen onu kurtarıp eski gücüne kavuşması için ak ipek örtüsünü ayın etrafında altı defa, kök ipek örtüsünü de güneşin altında yedi kere döndürerek Ay Arıĝ’ı kendi haline getirir:

“Han Mirgen yanına varıp,

Ay Arıĝ kızı görse,

Sol gözü kör olmuş.

Han Mirgen o an gelmemiş olsa,

Ay Arıĝ kız ölmüştü.

Ak ipekten örtüyü çıkarıp,

Ayın karşısında altı defa

Döndürerek vurdu, Han Mirgen

Ay Arıĝ kızın gözü aralanıp,

İki gözüyle gördü

*Daha sonra da ayağa kalktı Ay Arığ kız
 Saf gücü alamadı,
 Ulu gücünü yetmedi.
 Han Mirgen bunu görüp,
 Sol cebinden ikincisini
 Mavi ipekten örtüyü çıkardı,
 Güneşin karşısında yedi defa çevirdi.
 Yatıp duran Ay Arığ kız
 Kara yerin üstünde ayağa kalktı.
 Burada Ay Arığ'ın aydınlığı
 Ayın ve güneşinkinde daha fazlaydı.” (Aktaş 2011: 82).*

Altın Harlıh, Han Çibek'in yarıştaki atına altı sarı kurt saldırınca onu kurtarır. Fakat kurtlar onun etlerini parçaladığı için kara doru at güçsüzleşir. Altın Harlıh ak ipekten örtüyle kara doru atı sarmalayınca kara doru at eskisinden daha güçlü olur:

*“Altı kulaç boylu
 Altı saru kurdu
 Bir okla delip geçti.
 Yere düşürüp,
 Gece ve gündüzün önünde
 Ak ipekten örtüyle sarmaladı,
 Kara doru atın yaralarında
 Etine et geliyor,
 Kanına kan ekleniyor.
 Altın Harlıh kara doru atı
 Şimdi öncekinden çok,
 İlkinden de güçlü kıldı.” (Aktaş 2011: 167).*

Hara Mool'un yurduna savaşa gitmeye karar veren alplar hazırlanırken Han Çibek'in eşi Kök Nincil, altın masanın üstüne ak ipekten bir örtü serer. Bu ipek örtüyle ayın ve güneşin altında neler olduğunu izleyebilirler. Kök Nincil bu örtü ile Hara Mool'un yurdunda neler olup bittiğine bakar:

“Han Çibek, eşi Kök Nincil
 Altın masanın üstüne
 Ak ipekten bir örtü yaydı.
 Ayın ve güneşin altında ne olduğu
 Ak ipek örtüde
 Açıkça görünmüş.
 Ak ipeğe baksalar,
 Altın Harlıh ablaları
 Hara Mool’un yurduna ulaşmış.
 Yiğit Altın Çaçah orada
 Yiğitlerle savaşıyor.
 Hara Mool’un yurdunda
 Mücadeleyi görmeye gelen yiğit
 Birçok yiğit toplanmış.
 Bu üç yiğidin
 Buraya varacakları yolu
 Ak ipekte iyice görüliyor.
 Onların gelecekleri yolları
 Karanlık görünüyor.
 Onu görüp, Ay Arığ dedi:
 Nasıl sağ salim geleceklerini
 Ben bilmiyorum.” (Aktaş 2011: 211).

Hara Mool’un yurduna savaşmaya giden Han Orba, Han Çibek, Haan Hıs, Altın Harlıh ve Altın Çaçah büyük bir mücadele ile karşı karşıya kalırlar. Bu savaşta Altın Çaçah, kara yiğit tarafından öldürülür. Altın Harlıh ak ipek örtüsüyle ölenleri daha önce dirilttiğini söyleyerek Altın Çaçah’ı da diriltmeye çalışır fakat Altın Çaçah’ı geri getiremez:

“Ak ipek örtüyü çıkarıp
 Yiğit Altın Harlıh kız konuştu:
 ‘Altmış yıl önce ölenleri
 Ben geri döndürdüm.
 Elli yıl önce geçenleri
 Şu vakitte döndürdüm’.

*Altın Çaçah'ı canlandırmaya başladı.
İlaç verse Altın Harlıh
Çürüyüp düşer Altın Çaçah
İlaç koysa Altın Harlıh
Yıkılıp düşer Altın Çaçah
Altın Çaçah'ın dönmeyeceğini anlayıp
Yer üstünde yaşamayacağını görüp
Altın Harlıh ağladı.” (Aktaş 2011: 223).*

Ah Hartığa ile Kök Hartığa'nın yurduna gitmek için hazırlanan alplar yola çıkmak için hazırlanırlar. O sırada Han Çibek'e annesi Ay Arığ, ak ipek örtüyü boynuna bağlar ve savaşta saf gücün azalırsa bu örtü ile yüzünü sıvazla der. Sonra eşi Kök Nincil de kök ipek örtüyü sağ eline bağlar ve savaşta gücün tükenirse aldığı eşini unutma, oğlum Han Sağın ile karşılaştığında onu koru der:

*“Ana Ay Arığ,
Ak ipek örtüsünü
Üç defa dolayarak çekip,
Boynuna bağladı ve konuştu:
“Yğitlerle kapıştığında,
Saf gücün alınmıyorsa,
Bununla yüzünü sıvazlayacaksın.
Seni besleyen ananı unutmayacaksın,
Sana örtüyü veriyorum.
Han Çibek'in evdeşi Kök Nincil,
Mavi ipekten örtüyü
Sağ eline bağladı ve konuştu:
'El yurduna gitsen
Çok güç günler geçirip,
Saf gücün yetmiyorsa,
Aldığın eşini unutmadan yaşa.
El yurduna gitsen
Çok güç günler geçirip,*

*Saf gücün yetmiyorsa,
Aldığın eşini unutmadan yaşa.
El yurdunda, Han Çibek erim,
Ulu gücünü muhafaza edemesen bile,
Evdeşin Kök Nincil'i
Sakın ola aklından çıkarma.
Küçük yavrum Han Sağın ile rastlaştığında,
Onu koruyup saklayasın'."* (Aktaş 2011: 230-231).

Ah Hartığa ve Kök Hartığa'nın yurdunda Han Çibek, savaştığı Hara Sorhıl tarafından öldürülür. Altın Harlıh gelip ak ipek örtüsüyle Han Çibek'i diriltmeye çalışır fakat yine de diriltemez:

*"Ölüp geçen yiğidi
Altmış yıldakini canandırdım,
Ölüp geçen kuvvetli eri
Elli yıldakini canladurdım".
Ak ipekten örtüyü çıkardı.
Han Çibek'in cansız bedenine
İlaç verse bozuluyor,
Merhem yapsa, çatlıyor.
Burada yiğit Han Çibek'in
Öldüğü doğruymuş.
Ancak bundan sonra dirilmez,"* (Aktaş 2011: 237).

Huban Arığ Destanı: Hara Han abisi Han Hartığa'nın yurduna geldiğinde altın masaya otururlar. Han Hartığa, altın masaya ak ipekten atkıyı serer ve yerin kırk kat altında neler olduğuna bakarlar:

*"Değerli konuk Hara Han'ı
Altın masaya oturtular.
Ulu konuk Hara Han'ı
Ulu masaya oturtular.
Üç alp, üç kardeş,*

*Ulu masanın arkasında oturup,
 Ulu konuşmalarını konuşmaktalar.
 Uzun konuşmayı kısa yapmaktalar,
 Kısa konuşmayı uzun etmekte.
 Hara Martha kız altın masaya
 Ak iptekten bir atkıyı yaydı
 Ak ipekten [bu] atkı ayın altında
 Altın gibi parlamakta,
 Güneşin altında,
 Gümüş gibi yanmakta.
 Hara Han altın atkıya
 Dikkatli baktığında
 Yetmiş kat yerin altında
 Katı taşlı bir yerde canlı hosto,
 Yerli halkı, güdülen malı
 Tamamen kırıp, yok edencesine yalayarak gitmekte.” (Davletov 2006: 44).*

Hara Martha öldükten sonra iki kardeş altın masada yemek yiyip araka içerler ve sarhoş olurlar. Han Hartığa zar zor altın masadan kalkıp ak ipek atkıyı altın masaya yayarak kara yerin altında neler olup bittiğine bakarlar. Canlı okun önünden Altın Tüylü Ak köpeğin, arkasından Huban Arığ’ın kaburgasından da Kök Nincil’in tuttuğunu görürler. Üçü gücünü birleştirip canlı okun ateşini söndürürler ve Huban Arığ, canlı oku dokuz yerden büküp sağ cebine koyar. Üç alp selamlaşırlar ve iki kız atlarına binerek yol alırlar. Altın Tüylü Ak köpek onlardan ayrılarak başka yöne doğru gider:

*“Altın masadan çıktığında,
 Oraya ve buraya sallana,
 Ak ipekten atkıyı,
 Altın masanın üzerine koydu.
 Ayın altında altın gibi parlamakta,
 Güneşin altında gümüş gibi yanmakta.
 Kara yerin altına Hara Han baktığında,
 Nelerin olup bittiği tamamen görülmekte.*

*Yetmiş kat yerin altına gerçekten baktığında,
 Kırk yıllık süreliğine atılacak canlı hostoyu,
 Önünden altın tüylü ak köpek tutmaktadır,
 Altın tüyü kızıl alevli ateşe
 Tamamen yanmış.
 Kızıl çıplak vücuduyla tutmakta,
 Canlı hostonun arkasını
 Huban Arığ kız tutmaktadır.
 Canlı hostonun kaburgasından [ise]
 Kök Nincil tutmaktadır.
 Ulu gücünü durdura tutmaktalar,
 Ulu ateşini söndüre tutmaktalar.
 Dokuz yerden bükerek tutup,
 Sağ cebine koydu Huban Arığ kız.” (Davletov 2006: 54-55).*

Hara Han ak ipek atkıda halkının malının ve karısı Hıyan Arığ’ın ne durumda olduğuna bakar:

*“Hara Han ak ipek atkıda,
 Yer üstüne gerçekten baktığında,
 Yer ve toprağın üstü tamamen görünmekte.
 Ata yurduna ala gözüyle baktığında,
 Ak çayırda duran tok ve semiz malı
 Sağ ve salim durmaktadır.
 Kara denizin kıyısında yaşayan halkı,
 Hıyan Arığ eşi,
 Esen ve sağ yaşamaktadır.
 Halka halk eklenmiş,
 Mala mal eklenmiş.
 Huban Arığ kızını özleyip,
 Gözyaşlarına boğulmakta,
 Burun suyuna boğulmakta.
 Kadın kişinin yüreği yumuşak,
 Gözyaşından başka bir şey görürsün.” (Davletov 2006: 56).*

Huban Arığ, Altın tüylü Ak köpeğin ölen ruhunu geri getirmek için Ak Üzüt ülkesine gitmeye karar verir. Yeryüzündeki köpeğin bedenini üzüt ve şeytanın yememesi için ak ipek atkıyla korumasını Kök Nincil'e söyler:

*"Kök Nincil, sen bu yerde kalırsın.
Ayrılıp ölen altın tüylü ak köpeği
Altından şeytan yemesin,
Üstünden üzüt yemesin.
Ak ipekten atkıyla,
Ayın altını döndüre,
Güneşin altını evire vurup,
Gece gündüz yel gibi göz ve kulak olursun."* (Davletov 2006: 76).

Altın Tüylü Ak köpek yeniden dirilene kadar ak ipek atkı üzerinde kalır. Kötü varlıklardan bedenini korur:

*"Alp Kök Nincil kız,
Ayrılıp ölen ak köpeğin kemiğini
Altıtan kurda, üstten üzüte yedirmeden,
Ak ipek atkıyla çevreleyip örtmüş.
Huban Arığ aralıktan aşırı ilerleyip
Kök Nincil'e vardıktan sonra attan inip,
Yanına gidip esenliklerini sundu [selamını verdi].
Kök Nincil [ona] sormaktadır:
'Alp Huban Arığ,
Ak Üzüt ülkesinden
Hiçbir alpin geri döndüğü yok [iken]
[Sen] sağ ve salim geri döndün.
Adını söyleyip gittiğin şeyi getirebildin mi?'
'Ak Üzüt ülkesine gidip
Ağı çileyi çok gördüm.
Ayrılıp ölen altın tüylü ak köpeğin
Ayrılıp ölen sürününü getirdim.*

*Geçip ölenlerin ülkesine gidenlerin
Korkunç çileyi çok yaşadım.*

*Geçip ölen altın tüylü ak köpeğin,
Geçip ölen sürününü geri getirdim.*

Ak Üzütlük ülkesinde

*Görmediğim şeyi şimdi gördüm,
Bilmediğim şeyi şimdi öğrendim' diye,*

Konuşup, Huban Arığ kız,

Sırtındaki ak köpeğin sürününü

Kapıp, yer koydu.

Ayrılıp ölen altın tüylü ak köpeği

Büyük dikkat ve titizlikle yatırdı o.

Ak otun başını bir araya getirip,

Emden üstün em yaptı

Kök ot başlarını topalyıp,

İksirden daha iyi iksir hazırladı.

'Ayrılıp ölen alpi,

Altmış yıl sonra döndürmekteyim,

Geçip ölen er yiğidi

Elli yıl sonra geri getirmekteyim' diye,

Huban Arığ emini koyup tedavi etmekte,

İksirini, koyup diriltmektedir.

Altın tüylü ak köpeğin

Damarlarında kan koştığında,

Vücuduna et dolduğunda,

Ak ipek atkayı çekip,

Gözlerini açarak ayağa kalktı.”(Davletov 2006: 84-85).

Huban Arığ, Hirotay Mirgen ölünce ölmek üzere olan güzel bir kız görür. Yanına gidip bağlanan iki eli ve ayağını çözer. Ak ipek örtüsüyle kızı sağaltıp kendine getirir. Kız Huban arığ'a teşekkür ederek kendini tanıtır ve ak karlı zirveden beraber çıkarlar:

“Huban Arığ bundan sonra baktığında,

Altmış saç örgüsü arkasına asılı,

Elli saç örgüsü omzuna asılı,
 Arı, güzel kız balanın
 İki elini, iki ayağını bağlamışlar.
 Sağ gözü diriymiş,
 Sol gözü ise ölmüş.
 ‘Ne suç, ne günah işlediğin için
 İki elin, iki ayağın,
 Demir kizene sokup,
 İşkence, çile çektirdiler [sana]’ diye
 Huban Arığ demir kizeni açmak üzere çekti.
 Kız balanı oturutup,
 Ak ipek örtüsünü çıkarıp,
 Ayın altınca evirerek vurdu.
 Kız güzeli, iki gözüyle bakarak,
 İki ayağına hırslanıp basarak,
 Hizadan geçip esenlikler sundu,
 Yana gelip el sıkı. ” (Davletov 2006: 108).

Huban Arığ canlı okunu atarak altmış yılda bitmeyecek olan savaşı bitirince altın tüylü ak köpeğin ve Altın Hus’un akıllı ve düşüncesi karışır. Huban Arığ akılları karışan alpların akılları yerine gelsin diye ak ipek atkısını ayın altında çevirmeye başlayınca iki alpin da akılları yerine gelir:

“Altın tüylü ak köpek ile,
 Üçgen çıplak oğlan
 Aylı akıllarını karıştırıp,
 Arka dünyayı düşünüp,
 Ayrılıp ölen alplarla savaşmaktadır.
 Güneşli bilinçlerini yitirip
 Görünmez dünyayı düşünüp
 Geçip ölen er yiğitlerle kapışmaktadır.
 Huban Arığ ak ipek baş örtüsünü dışarı çıkarıp
 Ayın altında çevirmeye başladı,

*Aylı akılları şimdi yerine geldi.
Güneşin altınca döndürmeye başladı,
Güneşli bilinçleri şimdi düzeldi.” (Davletov 2006: 159).*

Huban Arığ, Gri ve Sarı Işığ ülkelerinden kendi yurduna geldikten sonra mallarının bekçisi olan kişi onun yanına gelir. Malların görünmeyen bir varlık tarafından teker teker götürüldüğünü fakat kim ya da ne olduğunu anlayamadığını söyler. Huban Arığ’ın annesi Hıyan Arığ bu hileyle malları kaçıranın kendisiyle evlenmek isteyen Ah Molat olduğunu söyler. Huban Arığ akşam olunca malların yanında gizlice bekler. Gece yarısı olunca mallar kişnemeye başlar. Huban Arığ, sesleri duyunca hemen malların içine girer fakat bakınca ak bir ipeğin ak dumanla karışık şekilde aya doğru çekildiğini görür. Hemen atına atlayıp ak ipeğin arkasından gider fakat karanlıktan hiçbir şey görünmez olur:

*“Ak ipek, ak bulutun üstünce varıp,
Ak dağ doruğunu altı çevirip,
Kara toprağa yılan gibi kıvrılarak indi.
Solucan gibi uzanıp
Kara toprağa dönerek yöneldi.
Huban Arığ, gözüyle bakıp [onun] izini yitirdi.
Alt dünyaya girdiği yok,
Üst dünyaya çıktığı da yok.
Atının ağızını durdumak üzere çekip,
Engin dünya üzerini dikkatlice gözleriyle süzdü.
Ak duman yayılıp
Ayın gözünü görünmez kıldı.
Kök duman yayılıp
İki gözle bile hiçbir şey görünemez yaptı.
Karanlık gecede gözle bir şey göremeyip
Güneşin doğuşunu beklemeye başladı [Huban Arığ].” (Davletov 2006: 175-176).*

3.3.3.11. Sihirli Sandık

Han Orba Destanı: Han Orba destanında karşımıza çıkan sandık motifi kahraman kardeşler Han Orba ile Han Mirgen'in zırh ve silahlarının bulunduğu kırk anahtarla açılan demir sandıktır:

*“Büyük evin içindeki
En uçtaki köşeyi gördü
Orada kırk anahtarla açılan
Demir sandık durmaktaymış.
Kız çocuğu onu görüp,
Kırk anahtarı arayıp buldu
Akıllı kadın Hara Tarğah
İki evladının zırhalarını
Demir sandığa kaldırmış,
İki çocuğun silahlarını,
Oraya koymuş.”* (Aktaş 2011: 37).

Huban Arığ Destanı: Huban Arığ, Hıyan Arığ'ın gizli bitikte yazdığı kıyafetlerini kara sandıktan çıkararak hazırlanır:

*“Altın masadan dışarı çıktılar.
Altın masanın üzerinde Hıyan Arığ
Gizli bitik yazıp bırakmış.
Huban Arığ çok yakından tanıdığı bu yazıyı
Çok hızlı okumakta:
'Evlendiğim Hara Han eşimin,
Ata yurdu kimsesiz kalmakta,
Yabancılarla dolmakta.
Tok ve semiz malı sürmekteler,
Onurlu halkı götürmekteler.
Kara yerin altından
Altmış hileyi çok iyi bilen
Alp üstünü Kök Molat ile Kögetey Mirgen,*

İki kardeş gelip, [her şeyi] götürmekteler.
Ağır çileyi çok gören,
Altın tüylü ak köpek,
Arı gücü tükenip,
Tok ve semiz malla birlikte gitmekte.
Zorluk ve çileyi çok gören,
Altın tüylü ak köpek,
Ulu gücü yetmeden,
Onurlu halkla birlikte gitmekte.
Ala gözlerle görüşmek nasip olmaz,
İki gözle görüşüp buluşmak nasip olmaz.
Yalnız kızım Huban Arığ,
Güzel evde gereçlerini hazırlanıp,
Demir zırhlarını şimdi giysin.
Kanlı savaşta giyilecek,
Kalın zırhlarıyla donansın.
Gereçlerin hazırlanıp, demir zırhlarını giymezse,
Kalın zırhlarla donanmazsa,
Ata yurdundan çıktığı yolu olacak,
Dönüş yolu [ise] olmayacak.'
Bunun üzerine Hara Han dedi ki:
'Ananın ulu sözünü, yalnız kızım,
Unutmadan düşünmen gerek.'
Gereçlerini kara sandıktan
Çıkardı, Huban Arığ.
Gereçlerini hazırlamakta,
Parmaklıklı duvarlı güzel ev,
Tamamen dolaşmış gibi olmakta.
Demir zırhını [Huban Arığ] giydi,
Kalın zırhlarla donandı." (Davletov 2006: 65).

3.3.3.12. Sihirli Tükürük

Ak Çibek Arığ Destanı: Kız çocuğu büyük köyü anlamaya çalışırken Ot Han'ın kızı Ozıl Arığ da kaçmaya hazırlanır. Kız çocuğu kaçmaya çalıştığını görünce başka bir şekle girmesine izin vermemek için üç defa tükürür. Ozıl Arığ kılık değiştirerek tertemiz oturur. Ak Çibek Arığ bunu görünce bu kız çocuğu ile gurur duyar:

*“ Kız çocuğu büyük köyü
Anlamaya çalışıyor.
Ak güzel evin içinde
Ot Han'ın kızı Ozıl Arığ
Kendi yurdundan kaçmaya hazırlanıyor.
Onu gören, kız çocuğu
Üç defa tükürmüş,
Ozıl Arığ kız
Kılık değiştirip,
Tertemiz oturmuş.
Ak Çibek Arığ, onu görüp,
Övünmüş.
İrini ırlayıp, şarkısını söylemiş:
Yardım edecek yetişti,
Benden taraf olacak geliverdi!
Dayanıp yürüdüğüm bastonum olursun,
Sevgili kardeşim,
Dayanacak dayanağım olursun!”* (Arıkoğlu 2007: 351).

Han Orba Destanı: Han Mirgen, Hara Molat'ın yurduna giderken yolda yaşlı bir ihtiyar görür. Bu ihtiyar kırk yıl önce ölmüş olan hayvanların başlarını çuvala doldurup getirir. Sonra tükürüğüyle bir kazan yaparak bu başları kazanda pişirir:

*“Yüksek tepenin üstünde
Kara doru ata binen,
Yanağındaki sakal sırtını kaplayan,
Çenesindeki ise omzuna yayılan,*

*Kara saölarına aklar düşen,
 Beyaz dişi sararan ihtiyarı,
 Çok bulmuş Han Mirgen.
 Bundan kırk yıl önce
 Ölüp giden hayvanların
 Kuruyup kalan başlarını
 Çuvallara yükleyip, gidiyor.
 Acıkdığı zaman, onları
 Kazanda kaynatıp yiyor.
 Han Mirgen bunu görüp,
 İhtiyara doğru ilerleyip,
 Yanlarına gidip elini verdi,
 Eyere basıp, selamını verdi.
 Adını da sanını da sormadı.
 Kırk yıl yavrulamayan düveyi,
 Kafasına vurup, et yaptı.
 Kakırıp tükürüp kazan yaptı,
 Hepsini kazana koydu.” (Aktaş 2011: 51).*

Altın Harlıh, Ah Hartığa ile Kök Hartığa’nın yurdunda Han Çibek ve Ah Ölen için tükürüğüyle iki tane altın tabut yaparak alpları bu tabutun içine koyar:

*“Ancak bundan sonra dirilmez,
 Altın Harlıh tükürdüğünde,
 Han Çibek ile Ah Ölen’i,
 İki altın tabuta koyup,
 Bozulmasın diye
 Kara kayanın içine sokup,
 Hiç açılmasın diye kilitlediler.” (Aktaş 2011: 237-238).*

Huban Arığ Destanı: Uzun bir süre yol gittikten sonra ak karlı zirvenin dibine gelirler. Orada alpların savaştığını görürler. Altmış Çatal Boynuzlu Ala boğanın da altmış alpı döşenerek (düşman öldürerek kendine döşek yapmak) öldüğünü görür. Hara Han bu duruma çok üzülür ve boğa için güzel şeyler söyleyerek üzüntüsünü ifade eder. Ölen

boğanın kemiğine bakıp etrafında dolaşırlar ve ağlamaya başlarlar. Hara Han kendisine yaptığı iyiliklerin karşılığında ala boğayı ruhlar ve şeytanlar yemesin diye tükürüğünden demir bir tabut yapar. Ala boğayı demir tabuta dikkatlice yerleştirip ak karlı zirvenin içine bozulmasın, çürümesin diye koyarlar:

*“Aralıktan ileri gittiler,
Ayrılıp ölen ala boğanın kemiğine,
Ala gözle bakıp,
Etrafında dolandılar.
Geçip ölen onun kemiğine,
İki gözde bakıp,
Etrafında dolaştılar.
Kayadan katı yürekleri eriyip
Gözyaşlarına boğuldular,
Burun sularına boğuldular.
Alp ala boğa,
At kemiğini çatal kaya,
Er kemiğini eğri kayaya dönüştürmüş.
Ulu gücü yetmeden geçip ölmüş.
‘Yahşilkte ettiği şeye
Yahşilikle karşılık vermek gerek.
Alp boğayı
Üstünden üzüt yemesin,
Altından şeytan yemesin.’ Diye,
Hırıldayarak tükürdü Hara Han,
Demir tabut kurdu.
Ala boğayı, demir tabuta
Dikkatlice koyup,
Ay kadar yüksek
Ak karlı zirvenin [içindeki] kapısını açarak,
Ak karlı zirvenin içinde,
Bozulmamak, çürümek [üzere],
Dikkatlice gömdüler.” (Davletov 2006: 63-64).*

Huban Arış ve Kök Nincil, Han Hartığa'nın evine selam verip girerler. Evde kimse olmadığı için selamlarını kimse almaz. Han Hartığa'nın altın ayaklı demir yatakta yattıklarını g r rl r ve ağlamaya başlarlar. Huban Arığ, cebinden altın bıçağı çıkarır ve silkeleyince Altın Hus ortaya çıkar. Altın Hus babasını görünce etrafında dolaşır ve ağlamaya başlar. Huban Arığ kuvvetle tükürerek demir bir tabut yapar. Han Hartığa'yı demir tabuta yerleştirip kara kayanın içine koyarlar ve açılmamak üzere kilitlerler:

* Huban Arığ ile Kök Nincil,
Aralıktan ileri giderek,
At bağlanan altın sarçına gelip,
Attan inip, [atlarını] bağlayıp,
Güzel evin içine girdiler.
Kapıdan geçip esenlikler dilediler,
Eşiği aşıp saygılarını sundular.
Güzel evde kimse olmadığından,
Esenlik ve saygıya kim yanıt verir ki?
Alp Han Hartığa
Altın ayaklı demir yatakta
Huzur içinde yatıp ölmüş.
[Bunu gördüklerinde] kayadan katı yürekleri eridi,
Gözyaşlarına boğuldular.
Taştan pek yürekleri parçalandı,
Burun suyuna boğuldular.
Huban Arığ sağ cebinden,
Üçgen altın kistiki
 ıkarmak üzere çekip, yere attığında,
Üçgen  ıplak oğlan önünde duruverdi.
Ayrılıp  len babasını Altın Hus,
Etrafindan dolaşarak ağlamakta,
Geçip  len yalnız tek babasını
Çevirip ağıt yakmaktadır.
Huban Arığ kuvvetle tükürdü,
Demir tabut yaptı.
Ayrılıp  len Han Hartığa'yı*

*Demir tabuta düzgünce yatırıp,
Kara kayanın içine koyup
Bir daha açılmamak üzere kilitlediler.” (Davletov 2006: 91).*

Huban Arığ iki bileğini sıkarak ayasının içine tükürür ve üç başlı kayayı kucaklayıp Ak denizin içine atmaya çalışır. Fakat kayayı kaldırıp atmaya gücü yetmez:

*“İki bileğini sıkı,
İli eteğini, güç koyup, çekti.
Ayanın içine tükürüp,
Üç başlı, üç tutacaklı geniş taşı
Çığlık atıp, tutacağından kapıp,
Kara yerden silkerek kaldırdı.” (Davletov 2006: 120).*

Huban Arığ, Hara Moos’un yurdunda Sarığ Nincil’in oğlu Han HıyĖan’ı em ve iksirle diriltemeyince ölen bedenini kurt ve solucan yemesin diye tükürüğüyle demir bir tabut oluşturur. Han HıyĖan’ı içine koyup dikkatlice gömerler:

*“Alp Han HıyĖan
Bir daha yaratılmamak üzere,
Bir daha bu dünyaya gelmemek üzere ayrılıp ölmüş.
‘Halk için sıkıntıya katlanıp
Ayrılıp ölen yahşı kişi,
Yerde yatıp, çürümesin,
Kurt ve solucanlara yem olmasın.’ Diye,
Huban Arığ okuduktan sonra tükürdü.
Demir tabut kurdu.
[Alp yiğitler] Han HıyĖan’ı dikkatlice gömdüler.” (Davletov 2006: 235).*

3.3.3.13. Sihirli Tütün Kabı (İşlenmiş Tabaka)

Altın Arığ Destanı: Altın Arığ destanında bu sihirli nesne Pora Ninci’nin Hulataı’a hediye etmesi ile ortaya çıkar. Hulataı Altın Arığ ile daha tanışmadan önce Pora Ninci ile tanışır, evinde misafir olur. O zaman Pora Ninci Hulataı’a bu işlenmiş tabakayı hediye

eder. Bu tabaka Hulata'y'ın aklının Pora Ninci'ye doğru kaymasını sağlamaktadır. Hulata'y kanaatimizce bu sihirli tabaka sebebiyle menfi bir tip olmaktadır. Metnin sonuna doğru Alp Han Kız'ın Hulata'y'ın sırtına üç kere vurması sonucu akli yerine gelir. Bu nesne aklının iyi değil kötü düşünmesine neden olur:

*“Gürültüyle silkinip,
Karışık renkli yılan olmuş,
Altın direğin yanından
Kara yerin dibine girmiş.
Hulata'y, kara yeri kazıp, tırmayalarak,
Hüngür hüngür ağlayarak kalmış.
Alp Han Kız, Hulata'y'ı görüp, onun yanına gelmiş:
-Ey Hulata'y, neden böyle yüksek sesle bağırıp,
Neye böyle hüngür hüngür ağlıyorsun?
-Hanımım, Pora Ninci'm
Yerin dibine girdi, diyerek
Üzüntüsünü dile getirir.
Alp Han Kız, bunu duyunca anlar ki,
Hulata'y'ın aklını
Pora Ninci öteden beri bozmuş.
Alp Han Kız, Hulata'y'ın arkasına
Üç defa vurmuş.
Hulata'y'ın akli, fikri
Yerine gelmiş.” (Özkan 1997: 215).*

3.3.3.14. Sihirli Yumurta

Han Orba Destanı: Han Orba destanında Han Mirgen Hara Marha ile savaşmaya başladığında gücü tükenmeye başlar. O sırada teyzesi Altın Harlıh gelir ve ağzını atına vermesini söyler. Han Mirgen'in içine diğer motiflerde yumurta girdiği söylene de bu motifte yumurtadan bahsedilmez. Fakat yumurtanın verdiği güç ve hissettikleri bağlamında aynı şeyler, ifade ettiğinde buraya almayı uygun gördük:

“Altın Harlıh kız,

Yere inip,
 Han Mirgen'e konuşuyor:
 "Hava açıldı,
 Ağzını atına ver".
 Han Mirgen ağzını atına verdi:
 Birdenbire yağ olup,
 İçine her şey girdi.
 Han Mirgen şimdi, donmuş toprağı
 Dazine girinceye dek bastı.
 Han Mirgen erimiş yerden,
 Dağ eteğine kadar çıktı." (Aktaş 2011: 71).

Han Orba'nın abisi Han Mirgen, atını kaptırdığı çifte boynuzlu kara şeytanın peşinden giderken akan bir su görür. Bu suya girip bedenini yeniler, karnını doyurur ve bir taşa oturup dinlenmeye başlar. O sırada su iyesi olduğunu söyleyen sarı zırlı Sarığ Tamcıl gelir ve Han Mirgen ile gücünü ölçüştürmek ister. Han Mirgen ile Sarığ Tamcıl savaşmaya başlar. Han Mirgen'in gücü tükenmeye başladığında teyzesi Altın Harlıh gelip ona ak kaz yumurtası vererek güçlendirir ve Han Mirgen, Sarığ Tamcıl'ı öldürür:

"Sevgili kardeşim ağzını aç.
 Han Mirgen, ağzını açıp görse,
 Ak kazın ak yumurtasını
 Altın Harlıh teyzesi
 Ağzına yuvarlıyor.
 Han Mirgen'in ağzında
 Ak kazın ak yumurtası
 Yağ gibi kayıp,
 Midesine indi, eridi.
 Han Mirgen, güçlenip,
 Kara yeri eşeleyip dağıttı.
 Dizi kapağı donmuş toprağa batarak,
 Yamru yumru toprakta ilerledi." (Aktaş 2011: 79-80).

Tas Han ile Pus Han'ın yurdunda Savaş devam ederken Han Mirgen'in kandan kızıl doru atı Han Mirgen'e yardım etmeye çalışsa da gücü yetmez. Altın Harlıh, Han Mirgen'in zor durumda olduğunu görünce kavga ettiği kara yiğidi göğsüne kaldırıp parçalar ve hemen arkasından altın guguk donuna girerek Han Mirgen'e yardıma gider. Han Mirgen'e ağzını atına ver der. Han Mirgen ağzını atına verince içine ak kazın yumurtası girer. Han Mirgen güçlenerek Tazır Mirgen ile tekrar savaşmaya başlar:

*“Han Mirgen, sevgili kardeşim,
Ağzını atına ver.
Saf bedenine güç vereceğim.”
Han Mirgen yiğit bunu işitip,
Ağzını atına verdi.
Ağzına ak kaz yumurtası girdi.
Yağ olup içine gitti.
Yiğit Han Mirgen
Donmuş toprağın külüne girerek,
Toprağı dağa savurarak
Varıp savaşıyor.” (Aktaş 2011: 195).*

Han Mirgen, Tazır Mirgen ile yeniden savaşmaya devam ederken yine gücü yetmemeye, yenilmeye başlar. Altın Harlıh, Han Mirgen'e yeniden ağzını atına ver der ve ak kaz yumurtası yeniden Han Mirgen'in ağzının içine girip güç verir:

*“Altın Harlıh şöyle dedi:
“Kıymetli kardeşim Han Mirgen,
Ağzını atına ver.
İkinci gücümü veriyorum.”
Han Mirgen de açiverdi,
Ak kazın sıcak yumurtası
Onun içine geçiverdi.
Han Mirgen ikincisini alıp
Yeniden doğmuş gibi oldu.
Donmuş toprağın külüne girdi.
Çürümüş toprağın içine girip,*

*Tazır Mirgen'i sertçe kavrayıp,
Dinç bir güçle savaştı.*” (Aktaş 2011: 195-196).

Han Mirgen, Tazır Mirgen ile savaşmaya devam ederken yine gücü yetmemekte ve savaşı kaybetmek üzeredir. Altın Harlıh, Han Mirgen'in kaybetmek üzere olduğunu görünce Han Mirgen'e yine gücünü ona vereceğini fakat artık başka gücünün kalmadığını söyler. Ağzını atına ver diyerek ak kaz yumurtasını yeniden Han Mirgen'e verir ve Han Mirgen güçlenir:

*“Han Mirgen'e konuştu:
“Güzel kardeşim, Han Mirgen
Üçüncü gücümü veriyorum.
Şimdi saf gücün yetmezse,
Sana yardım edecek gücüm artık yok.
Ağzını atına ver”.
Han Mirgen bunu işitip
Ağzını atına verdi.
Ak kazın yumurtası,
İçine gidip, eridi.”* (Aktaş 2011: 197).

SONUÇ

Hakas Türklerinin sözlü edebiyat ürünleri içinde bulunan kahramanlık destanları en fazla üretkenliği bulunan türdür. Destanlar özellikle yaşadıkları coğrafyaya ait bölgelerinin verdiği şartlar dolayısıyla da uzun gecelerin vazgeçilmezi olmuştur. Bu da destan türlerinin çok fazla çeşitlilik göstermesini sağlamıştır. Hakas kahramanlık destanlarının özelliklerinden bir diğeri ise destan kahramanlarının kadın olmasıdır. Kadınların kahramanlık göstermesi de destan türü içinde çok önemli bir yere sahip olmasını sağlamaktadır. Çünkü kadın kahramanlar da diğer Türk dünyası destanlarındaki erkek kahramanlar gibi kahramanlıklar gösterebilmektedir. İçinde yaşadığı halkı, malı yurdu koruyup kollamak için çaba gösterir. Düşmanları tarafından halkı ve malı sürülüp götürüldüğünde geri getirmek ve düşmanlarını yok etmek görevini üstlenir ve bu konuda da başarılı olurlar. Bu kadın kahramanlar savaşmak konusunda başarılı ve güçlüdürler. Kendinden daha güçlü bir kahraman yoktur fakat ona yardımcı olan kahramanlar da bulunmaktadır. Örneğin Huban Arığ destanında Huban Arığ'ın en yakın arkadaşı Kök Nincil'dir. Her savaşa birlikte giderler, beraber savaşır. Kök Nincil, arkadaşı Huban Arığ'ın mı yoksa kendisinin mi daha güçlü olduğunu öğrenmek için onu sınamak ister. Huban Arığ ile kılık değiştirerek yaptığı savaşta savaşı kaybeder ve arkadaşının da kendisinden daha güçlü olduğunu görmüş olur. Kahramanın gücünü deneme çabası dolaylı yollarla da olsa Altın Arığ destanında da karşımıza çıkar. Hulata'y'ın eşi Pora Ninci, kimin daha güçlü olduğunu sorup Çibetey Han ile Hulata'y'ı yarışa sokar. Yarışı Hulata'y kazanınca bu sefer Altın Arığ ile savaşır ve savaşı da Altın Arığ kazanır. Fakat Hulata'y güçsüz olmayı bir türlü kabullenemez ve Altın Arığ ile yeniden savaşmak ister. Altın Arığ'ı öfkelerince de Altın Arığ, vücudunun yarısını kuma gömerek Hulata'y'ı yener. Bu sefer de Altın Arığ'a kızıp onu yargırlar. Sonuç olarak baktığımızda kadın kahramanlarımızı yenebilecek güce sahip olan başka bir kahraman yoktur.

İncelediğimiz destan metinleri içinde sadece Huban Arığ, düşmanı tarafından öldürülmüştür. Bir diğer ölüm ise Altın Arığ'a aittir. Fakat Altın Arığ'ı da savaşarak değil hile ile düşmanı Pora Ninci tarafından öldürülür. Pora Ninci, Altın Arığ'ın canının hileyle kendi içinde değil çift başlı altın guguk kuşunda olduğunu öğrenir ve ondan önce giderek guguk kuşunun iki kafasını da keserek öldürür. İncelediğimiz diğer destanlardan olan Ak Çibek Arığ destanında ise Ak Çibek Arığ, kendisi için yaratıldığı yerde toy düzenlettikten

sonra doğduğu kayanın içine girerek yok olur. Han Orba destanında ise Han Orba, teyzesinin emri üzerine ak payzanda tek başına yaşamak üzere yola çıkar ve orada yaşar. Kanaatimizce destan kahramanının olağanüstü özellikleri ve düşman tarafından öldürülemeyecek kadar güçlü olması dolayısıyla destan anlatıcısı destan kahramanını öldürmeye kıyamamıştır. Böylece destan kahramanlarımız hem idealize edilip yüceltilirken, ölmesine de göz yummamışlardır. Fakat bunu tabiki de her destan metni için söyleyemiyoruz.

Destan metinlerindeki kadın kahramanlarımızın ölümlerini incelediğimizde hepsinin ölümü birbirinden farklıdır. Ak Çibek Arığ, ölümünü kendi belirleyip yaratıldığı yerde yeniden yok olur ve hiçlikten gelip hiçliğe doğru gider. Altın Arığ, düşmanı tarafından öldürülme de hileyle öldürülür fakat o da topuk kemiğinden yeni bir kahramana hayat vererek soyunun devamı sağlanmış olur. Han Orba ise kahramanlıklarına son verdikten sonra ölmese de yalnız başına yaşamaya muhtaç edilerek ömrünün sonuna kadar yaşayacağı yere gider. Huban Arığ destanında ise kahramanımız Huban Arığ maalesef ki dedesinin çocuklarını yer altı dünyasında yaşayan Hara Moos'tan kurtarıken kendi canından olarak düşmanı tarafından öldürülür. Fakat Huban Arığ'ın da soyunun devamı annesinin soyundan da olsa devam eder. Annesinin babası olan Altın Kris'ten olan çocuklarını kurtarır ve o çocuklar da alp olarak büyüdükten sonra Huban Arığ'ın yurduna gelip halkını ve malını koruyup kollamaya ve yaşamaya başlarlar. Huban Arığ'ın da soyu bu şekilde devam ettirilmiş olur. Destanda geçen kadın kahramanlarımızın evlenmemek için yaratıldıkları için soylarının devamını bu şekilde sürdürdükleri kanaatindeyiz.

İncelediğimiz destan metinlerinde biz de kadın kahramanlarımızın kahramanlık özellikleriyle ilgili bir tasnif çalışması yapmaya çalıştık. Kahramanlarımızın doğumları, düşmanları ve yurtları, kendi yurdu ve halkı, yemekleri, şarkıları mücadeleleri hakkında bir fişleme çalışması yaparak benzerlikleri ve farklılıklarını ortaya koyduk. Burada bu incelemeyi yaparken destan kahramanımızın yardımcı alpları ile başladığı savaşa onun kızları ya erkek çocuklarıyla devam ettiğini, bir sonrakinde ise o erkek ya da kız çocuklarının çocukları ile mücadeleye girdiğini gördük. Bu durum da Hakas destanlarının en az üç kuşakla devam ettiğini ispatlamaktadır.

Hakas destanlarının en önemli özelliklerinden biri de destanların içinde barındırdığı mitolojik öğelerin tespitidir. Bu mitolojik öğeler kendini fazlasıyla belli etmektedir. Bu

mitolojik ögeler de yine Hakas destanlarının karakteristik özelliklerinden biridir. Bu mitolojik ögeler destanlarda kahramanın mücadelesini kazanmasına yardım ettiğini görmekteyiz. Ayrıca motiflerin nasıl ne şekilde yer aldığı ya da destana hangi durumlarda katıldığını görmekteyiz. İncelediğimiz motiflerin bir kısmı diğer destanlarla ortaklık gösterdiği gibi bazılarında da sadece tek bir destanda karşımıza çıkmaktadır. Biz de bu benzer ve farklı motifleri ortaya koymaya çalıştık.

Bu tez çalışmasındaki en büyük amacımız destanların başkahramanı olan kadın kahramanlarımız için bir tasnif çalışması yapmaktır. Bu çalışma için fişleme tekniğini kullanarak hangi destanda hangi unsurların bulunduğunu ortaya koymaya çalıştık. Türk destanları içinde yapılan çalışmalarda kadınların eş, anne, çocuk gibi özelliklerinin dışında kahramanlık özelliklerinin de bulunduğunu ortaya koymaya çalıştık. Böylece eskiden olan göçebe yaşantıda kadın/kızların da erkekler kadar güçlü, hamarat olduklarını ispatlamaktı. Nitekim kadın kahramanlarımızın savaştığı düşmanlar çoğunlukla erkektirler. Böylece kadın ile erkeğin de savaşabileceğini hatta üstüne kadın kahramanımızın erkek olan düşmanı öldürdüğünü de rahatlıkla görmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Aktaş, E. (2011). **Hakas Destanları 3 Han Orba. (Birinci Baskı).** Ankara: TDK.
- Aktaş, E. (2016). **Hakas Destan Geleneği ve Kahramanları. (Birinci Baskı).** Konya: Kömen Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (1998). Hakas Türkleri Edebiyatı. Türk Dünyası El Kitabı Dördüncü Cilt Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları). Üçüncü Baskı. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s. 483-489.
- Arıkoğlu, E. (2007). **Hakas Destanları I. (Birinci Baskı).** Ankara: TDK.
- Arıkoğlu, E. (haz.) (2003). **Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Nesir-Nazım. (Birinci Baskı).** Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Barthold, V. V. (2002). Kırgızlar. (Çev. Ufuk Deniz Aşçı). Konya: Kömen Yayınları. (Eserin orijinali 1929'da yayımlandı), 77-78.
- Bayat, F. (2007). **Türk Mitolojik Sistemi I-II.** İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Caferoğlu, A. (2015). **Türk Kavimleri. (Birinci Baskı).** Ankara: Altınordu Yayınları, 21-27.
- Çoruhlu, Y. (2000). **Türk Mitolojisinin Anahatları. (Birinci Baskı).** İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Davletov, T. B. (2006a). İnanç ve Milliyetçilik Etkileşimi Bağlamında Güney Sibirya Türklüğünün Durumu. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Davletov, T. B. (2006b). **Hakas Türklerini Kadın Yiğitlik Destanı Huban Arığ.** Ankara: TÜRKSOY.
- Dergâh Yayınları. (1981). Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler. İstanbul: Dergâh Yayınları. 21-24.
- Dilek, İ. (2010). **Milli Folklor Dergisi.** 22(85). “Sibirya Türk Destanlarında Kahramanın Yerlatı ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Bazı Tespitler. 46-56.
- Ercilasun, A. B. (1998). “Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler”. Belleten. Ankara: TDA Yayınları. 13-16.
- Ergun, M. (2006). **Şor Kahramanlık Destanları. (Birinci Baskı).** Ankara: Akçağ Yayınları. 9, 65-66.
- Ersoylu, H. (2015). **Türk Kültüründe Kuşlar.** İstanbul: Ötüken Neşriyat. 100-111.

- Genç, R. (2009). **Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil.** (Dördüncü Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. 10-25.
- Gökyay, O. Ş. (2006). **Dedem Korkudun Kitabı. (Birinci Baskı).** İstanbul: Kabalcı.
- Gömeç, S. (2006). **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi. (Üçüncü Baskı).** Ankara: Akçağ Yayınları, 302-323.
- Gültepe, N. (2017). **Türk Kadın Tarihine Giriş. (Üçüncü Baskı).** İstanbul: Ötüken Neşriyat, 125-129.
- Güzel, C. ve Birinci, A. (2002). Genel Türk Tarihi 10. “Hakas Türkleri”. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 526-528.
- İbrayev, Ş. (1998). **Destanın Yapısı (Kazak Destanlarında İnsan, Zaman ve Mekân).** (Çev. Ali Abbas Çınar). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 260-266.
- İnan, A. (1987). **Makaleler ve İncelemeler I. (İkinci Baskı).** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 50-54.
- Kalafat, Y. (2012). **Türk Halk İnançlarında Renkler.** Ankara: Berikan Yayınevi.
- Killi Yılmaz, G. (2007). “Hakas Ağız Araştırmaları Tarihi Üzerine”. **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 4(3), 105-124.
- Killi, G. (2000). “Hakas Sözlü Edebiyatında Taxpax”. **Milli Folklor Dergisi**. 12(48), 72-83.
- Köprülü, F. (1935). **Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi.** İstanbul: Burhaneddin Basımevi, 2-6.
- Lvova, E.L. ; Oktyabrskaya, İ.V. ; Sagalayev, A.M.; Usmanova, M.S. (2013). **Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri I. (Birinci Baskı).** (Çev. Metin Ekici). Konya: Kömen Yayınları. 12-31.
- Ögel, B. (2014). **Türk Mitolojisi I-II. (Beşinci Basım).** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ölçer Özünel, E. (2018). “Türk Mitik Tasavvurunda Kozmogoni” (Ed.) F. A. Turan; M. Ozan. **Türk Mitolojisine Giriş. (Dördüncü Baskı).** Ankara: Gazi Kitabevi. 241-250.
- Ölmez, M. (1996). “Hakaslar ve Hakasça”. **Çağdaş Türk Dili Dergisi**, 96(Şubat), 6-11.
- Özkan, F. (1997a). **Altın Arığ.** Ankara: Bilig Yayınları.
- Özkan, F. (1997b). “Sibirya Türkleri”. **Yeni Türkiye Dergisi**, 16(3), 1553-1557.
- Rank, O. (2013). **Kahramanın Doğuş Miti. (Birinci Baskı).** İstanbul: Pinhan Yayıncılık. 82-83.
- Reichl, K. (2011). **Türk Boylarının Destanları.** (Çev. Metin Ekici). Ankara: TDK.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler cilt 4 (1981). Dergâh Yayınları. 20-22.

Türk Dünyası Edebiyat Tarihi I. (2001). (Ed.). S. Tural; G. Tural; Ö. Çobanoğlu. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. 128-131.

Türkler (Türk Dünyası). (2002). (Ed.). H. C. Güzel; K. Çiçek; S. Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 332-349.

Türkoğlu, İ. (2002). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi cilt 25. “Kırgızlar”. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uğurlu, N. (2012). **Türk Kavimleri. (Birinci Baskı).** İstanbul: Örgün Yayınevi. 69-80.

Yardımcı, M. (2007). “Türk Destanlarında Tipler ve Motifler Destanlar”. Ankara: Ürün Yayınları. 50-52.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Gamze GÖKÜR TOKER
 Uyuğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 04/05/1991 KÜTAHYA
 Medeni hali : Evli
 Telefon : 0543 822 3770
 E-posta : gamzegokur@gmail.com

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı	Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	2016
Lise	Kütahya Lisesi	2009

İş Deneyimi

Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2017	MEB	Özel Eğitim Sınıf Öğretmeni
2018	MEB	Sınıf Öğretmenliği

Yabancı Dil

İngilizce

Bildiri:

GÖKÜR TOKER, G. (2019). “Hakas Destanlarında Sihirli Unsurlar ve Büyü”. Motif Uluslararası Genç Halkbilimciler ve Türk Dünyası Kongresi, sayfa: 783-794.

Yayınlar:

GÖKÜR TOKER, G. (2019). “Turan Yılmaz”. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı İşbirliğiyle).

http://teis.yesevi.edu.tr/index.php?sayfa=madde_detay&md=2d42722f965a3f419e879d12f19932cd

GÖKÜR TOKER, G. (2019). “Reis Ayar”. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı İşbirliğiyle).
http://teis.yesevi.edu.tr/index.php?sayfa=madde_detay&md=e07cd25e7d6c2234902edc0a7e3f7016

GÖKÜR TOKER, G. (2019). “Kara Nureddin”. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı İşbirliğiyle).
http://teis.yesevi.edu.tr/index.php?sayfa=madde_detay&md=0890a07c4d6a83fab7e50401d363981f

GÖKÜR TOKER, G. (2019). “Muharrem Apan”. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı İşbirliğiyle).
http://teis.yesevi.edu.tr/index.php?sayfa=madde_detay&md=33a093eb426956f3af4b4f68a7898c8d

GÖKÜR TOKER, G. (2019). “Mirati Gazeloğlu”. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı İşbirliğiyle).
http://teis.yesevi.edu.tr/index.php?sayfa=madde_detay&md=7e41f193c43a8ca5cb83b48852313a26

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...

